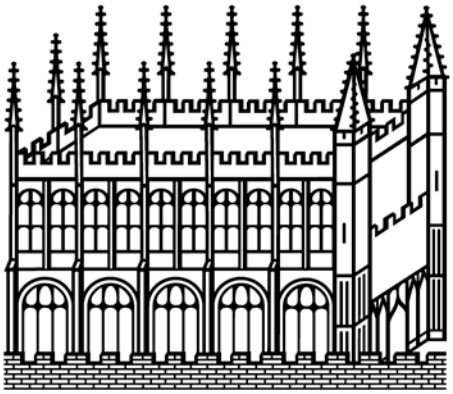

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

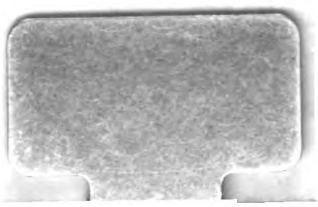
http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

تاریخ مکہ تصنیف مولوی حاجی محمد فخر الدین حسنخان دہلوی -
جواب السائلین فقہ مین مولفہ مولوی لال محمد صاحب
سرور القلوب فی ذکر المحبوب معجزات مین پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم کے
مرج البحرین فی فضائل الحرمین حج و مدینہ کے بیان مین +
اظہار الحقیقت بعض مسائل فقہ کا حل
تحفۃ المومنین فقہ مین تصنیف مولوی قربان علی صاحب +
عقد الجواہر مسمی بہ موید الشعر الحسین جواز و عدم جواز شاعری کا
بیان ہے بہنشر شرع محمدی
اعجاز غوثیہ مسمی بحکایات الاصفیا مصنفہ مولانا ابو العلا
محمد قاسم مطبوعہ مطبع گلشن محمدی
مجموعہ جوشن صغیر و کبیر مع ترجمہ اس مجموعہ مین جوشن
صغیر و کبیر و درود طوسی و دعای کمیل وغیرہ ہین -
فضائل القرآن تصنیف حافظ مولوی عبد الغفار
خمسہ محمدیہ تصنیف مولانا نجم الدین صاحب متخلص بہ نجم
زاد العقبی شرح اسمار الحسنی +
جنگنامہ کربلا - معرکہ شہادت کربلا +
ضمان الفردوس تصنیف مفتی عنایت احمد صاحب مطبوعہ ثمر ہند
طریقہ حسنہ تصنیف حکیم رحمان علیخان صاحب مدار المہام [illegible]
مجموعہ نسیم حنت قصیدہ نعتیہ خیابان فردوس مشتمل فضائل کی رو
ناصر الابرار فی مناقب اہل بیت الاطہار مطبوعہ گلشن محمدی
تربیۃ الناظرین الماہرین تالیف مولوی حبیب اللہ صاحب
ہفت سورہ مترجم - مطبوعہ اسدی -
وصیت نامہ و رسالہ دانشمندی تصنیف شاہ ولی اللہ صاحب دہلوی
مجموعہ معجزہ آل نبی - شہادت نامہ و معجزہ سر مبارک
امام حسین و معجزات حضرات حسنین منظوم +
مجموعہ کلیات مرثیہ ہای مرزا دبیر یہ ایک مجموعہ کل مراثی
طبع زاد ذکر آل عبا مرثیہ گوئی مین یکتا جناب مرزا دبیر صاحب مرحوم کے
اسکی دو جلد ہین -
رسالہ وجیز و تفویض تصنیف ملا محمد باقر مذہب امامیہ
طرد المعاندین در جواز لعن بر مخالفین تصنیف مولوی
سید حسین صاحب مذہب امامیہ
قصہ ماہ رمضان
اسرار محبت تصنیف منشی محمد ظہیر الدین مرحوم
منہاج النبوت ترجمہ اردو مدارج النبوت +
نور الہدایہ ترجمہ اردو شرح وقایہ فقہ مین تصنیف
مولوی [illegible] الزمان -

پنج سورہ مترجم + وظائف و تلاوت کے لائق +
رانڈ و نکی شادی مولفہ منشی عبد الرحیم صاحب دہلوی +
مجموعہ مسمی بوجیھہ فضائل درود تاج وغیرہ -
رسالہ مذاق العارفین خرد - نظم اردو حکایات و نصائح +
سخاوت نامہ - مع قصہ سوداگر بچہ
ظفر جلیل شرح حصن حصین تصنیف مولوی نواب قطب الدین خان بہادر
اوراد فتحیہ - مولفہ سید علی ہمدانی کا اردو مین ترجمہ ہے -
ترجمہ اردو کنز الدقائق مسمی تحفہ العجم فقہ مین
احسن المسائل ترجمہ کنز الدقائق +
عناصر الشہادتین حالات شہدا کربلا و خلفا رضہ
سر الشہادتین مع ترجمہ اردو شہادت مین ہے +
سفر نامہ حرمین تصنیف محمد زوار خانصاحب مع نقشجات حرمین
تقریر الشہادتین - حالات شہدائے کربلا -
تحریر الشہادتین فارسی حالات شہادت حسینؑ -
ترجمہ رسالہ چہار باب مسائل مین مشہور رسالہ ہے -
گلدستہ فضائل چہار یار مع فضائل اہل بیت اطہار
مواعظ حیدریہ اردو مصنفہ غلام حیدر خانصاحب
موید القرآن تصنیف مولوی علی بخش خان صاحب صدر الصدور گورکھپور
چہل مسائل مصنفہ مولوی ابراہیم حسینی بنگلوری -
مجموعہ رسائل - سعادت نامہ - منہاج العارفین صد پند سود مند
رسالہ عبد اللہ انصاری تحفۃ الملوک مناجات مولوی محمد جمیل الدین
صاحب فرخ آبادی -
مجموعہ رسائل - رموز العارفین فضائل نامہ خصائل نامہ
آفرینش نامہ - معراج نامہ اعجاز نامہ خواب نامہ قصہ شاہ روم
ناصر اللبیب فی اسمار الحبیب تصنیف حکیم ناصر علی آردی -
گلشن بیخار ان نظم و نثر مقالات مذہبی -
اعانت المسلمین فی امور الدین مصنفہ مولوی محمد مجید الدین -
آثار قیامت اردو احوال قیامت کا منظوم ہے -
تذکرۃ الشہدا منظوم واقعات کربلا مین -
گنج شہیدان ترجمہ اردو در وضۃ الشہدا -
مصنفہ منشی علی احمد صاحب شاگرد نواب احمد حسن خان جوہل
شہادت نامہ آل نبی مصنفہ حضرت شیخ امام بخش متخلص
ناسخ احوال شہادت آل نبی عمدہ طور سے لکھا ہے -
تنبیہ الانسان حلت و حرمت جانورون مین -
ہدیہ مرغوب کرامات شاہ عبد المجید عرف قادر ولی -
اعمار الصلوۃ - نماز کا [illegible]

کتب دینیہ مذہب اہل اسلام از فقہ حنفیہ و امامیہ وغیرہ اردو

در مختار اردو چہار جلد بشرح و ترجمہ مولوی خرم علی مرحوم و مولوی محمد احسن صاحب۔

شبیہ احمدی ۔ سراپا احمدی کا بیان ہے۔

مثنوی زائر ۔ دعوت کرنا اسلام کا قبائل قریش کو۔

دوازدہ مجلس مسمی بریاض الازہار در حالات پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام

اسرار کربلا ۔ حالات کربلا از منشی محمد ظہیر الدین مرحوم بلگرامی

بعد محمد ہندی ۔ فقہ فقہ عشری میں ہے +

مہر نبوت ۔ تصنیف محمد مرد افغلیخان رعنا بہادر نعت میں

رموز القرآن ۔ اوقاف وغیرہ قرآن کے نکات کا بیان +

آثار محشر ۔ علامات و حالات قیامت مثنوی میں مذکور ہیں

تفسیر سورہ یوسف ۔ منظوم مشہور و مستند کتاب ہے +

اکسیر ہدایت ۔ ترجمہ کیمیائے سعادت +

مذاق العارفین ۔ اردو ترجمہ انوار العلوم کامل در چہار جلد

رسالہ ہدایت الکونین الی شہادت الحسنین

تحفہ درود ملقب بخیر الکلام ۔ مولفہ مولوی منظور احمد صاحب

رسالہ کسب الانبیا ۔ اردو مصنفہ مولوی ظہور الحق صاحب

شجرہ طغرای اسماء دوازدہ امام

دہ مجلس منظوم ۔ اس کتاب میں حضرت خاتم المرسلین سے تا معرکہ کربلا علی الترتیب چودہ مجلسیں ہیں۔

راہ نجات ۔ از مولوی محمد علی صاحب مسائل صوم و صلوٰۃ

تفسیر زاد الآخرت ۔ چار جلد میں منظوم مثنوی حاصل المتن قرآن شریف ہے چار مصرعی چھپی ہے تصنیف مولوی عبد السلام ہمدانی

مجموعہ ۔ نود و شش نام شامل دعائے معنی و قصیدہ بردہ و قصیدہ بانت سعاد و قصیدہ غوثیہ و دعائے سریانی وغیرہ

مفتاح الجنت ۔ تصنیف مولوی کرامت علی جونپوری ۔ فقہ میں

خلاصۃ المصائب ۔ در مصائب اہل بیت علیہم السلام

دہ مخزن ۔ اردو در مصائب شہدائے کرام +

تاریخ مدینہ ۔ ترجمہ جذب القلوب در فضائل مدینہ

تفسیر سورہ فاتحہ ۔ تصنیف مولوی اکرام الدین صاحب

وفات نامہ ۔ تصنیف خانی مراد آبادی ذکر وفات پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام

حقیقۃ الصلوٰۃ ۔ نماز و روزہ کی فضیلت کا ذکر ہے۔

سبیل الجنان ۔ مصنفہ میر علی متخلص بامیر تکمیل الایمان کا ترجمہ

مجموعہ توشہ عقبیٰ ۔ وظائف اسماء الٰہی اسماء رسالت پناہی +

کشف الحاجات ۔ یعنی مالابد منہ اردو مسائل فقہ حنفی میں مذکورہ الجمعہ تصنیف مولوی قطب الدین خان بہادر دہلوی در فضیلت جمعہ فلاح دارین ۔ آداب معاشرت شرعی کے بیان میں +

ترغیب الفرقان ۔ در فضائل قرآن +

موضح الحق ۔ مسائل حنفیہ بعضروری مفید عام طالبان دین کے

تحفہ الزوجین ۔ بیان بی بی کے حقوق اور اوکے فرائض معاشرت

احکام العیدین ۔ تالیف مولوی قطب الدین خان مرحوم بیان عیدین

تحفۃ الاخبار ۔ ترجمہ مشارق الانوار ترجمہ احادیث +

ہزار مسئلہ

تحفۃ العوام ۔ یہ مشہور کتاب مسائل مذہب امامیہ میں ہے +

مظاہر حق ۔ ترجمہ مشکات شریف علم حدیث میں چار جلد +

نور نامہ ۔ نور محمدی کا بیان +

قیامت نامہ ۔ بہشت نامہ در حالات قیامت

صبح کا ستارہ ۔ حالات بہشت و دوزخ و قیامت

خدا کی رحمت حال پیدائش حضرت علیہ السلام +

شرع محمدی ۔ عقائد اہل تسنن و نماز و روزہ مولفہ محمد خان قندھاری

اسرار نبوت ۔ یہ کتاب فضائل نبوت پیغمبر میں بطور مولد شریف

تحریم النساء ۔ مصنفہ مولوی قطب الدین مرحوم

شرح چہل حدیث ۔ تصنیف میر علیصاحب بن حافظ محمد علیصاحب

حلیۃ العروس ۔ فقہ اثنا عشری کے مسائل فقہیہ مراسم عورت کے لیے عمدہ انتخاب ہوا ہے تصنیف شیخ مراد علی لکھنوی

رسالہ کلید باب الحج ۔ تصنیف حاجی انور علی احکام حج میں

سراج السالکین ۔ ترجمہ منہاج العابدین تصنیف امام غزالی۔

فضائل الشہور و الصیام ۔ روزہ و نماز کی فضیلت میں۔

تنبیہ الغافلین ۔ شریعت اسلام و مسائل دین میں۔

فضائل درود و سلام ۔ تصنیف مولوی عبد العلی

گلدستہ کرامات ۔ مصنفہ مفتی غلام سرور لاہوری در ذکر کرامات حضرت محبوب سبحانی رضی اللہ عنہ +

گلزار جنت ۔ تصنیف مولانا قطب الدین صاحب دہلوی رح

رسالہ شطرنج ۔ مسمی بہ عجالہ ہادیہ تصنیف حافظ مولوی عبد اللہ بلگرامی

محامد خاتم النبیین ۔ ساری غزلیں نبی کے محامد میں ہیں +

حیرت الفقہ ۔ حنفیہ میں سوال و جواب کے طور پر ترجمہ ہے۔

بہار خلد ۔ شرح منظوم شمائل ترمذی علم حدیث میں۔

تجالی کردن شکم او انچه در وست از غش همچنان مومن تا زمانیکه باطن خود را خالی نسازد از غل وغش انوار و اسرار وطا هر نشود و خلق او نیکو نگردد و جنه تذهیب اخلاق موقوف ست بر تحلیه بر باطن از اوصاف رذیله در مکرر کردن برادران پند پند دادن برادر بزرگتر را کلکم راعی بداند از رمه که علف خوارست و که در ملحمه + اشارت ست بحدیث کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیته که در دفاتر سابقه گذشت در بیان خبر مصطفے صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم این حدیث در عنوان واقع شده من کنت مولاه فعلے مولاه فرمود علیه السلام کسیکه باشم من مولی او یعنی دوست و محب و ناصر او پس علی مولا او و محب او و ناصر اوست در بیان انکه دوزخ گوید که قنطره صراط بر سر اوست در عنوان واقع شده جزیا مومن فان نورک اطفار نارے که در دفاتر سابقه گذشته در کرامات شیخ شبیان قدس سره العزیز ے هم در اول عجز خود را او بدید + مرده شد دین عجایز را گزید + قال النبی صلے اللہ علیه وسلم علیکم بدین العجائز فرمود علیه السلام بر شما ست لازم که بدین عجائز یعنے عجوزها باشید چه ایشان در دین رسوخے تمام دارند یعنے شما راسخ و ثابت باشید بر دین چنانچه عجایز راسخ اند لولده العارف المحقق مولانا بهاء الملة والدین قدس سره ے گفت احمد سرکه دو روزش یکی ست + هست مغبون و گرفتار شکیست + قال النبی صلے اللہ علیه وآله وسلم من استوے یوماه فهو مغبون فرمود علیه السلام کسیکه برابر بود دو روز او پس آن شخص زیان زده است یعنی باید که هر روزے از روز دیگر در خیرات و مبرات زیاده از دو روز دیگر بود و دائم در مزید حسنات کوشد اگر در کمیت زیادتی ممکن نشود در مزیت کیفیت سعے نماید و اللہ اعلم بالصواب +

خاتمه الطبع

الحمد للہ والمنة که درین زمان حمید آوان سعید صحیفه هدایت و ایقان حمائل کرامت و عرفان یعنی لطائف المعنوی شرح ابیات مشکله هر هفت دفتر مثنوی عالم باعمل عارف اکمل مولوی روم قدس سره تصنیف علامه مولوی عبد اللطیف در مطبع فیض منبع مشهور نزدیک دوربخانه منشی نول کشور صاحب واقع کانپور در ماه جولائی سنه ۱۸۷۶ع مطابق ماه جمادی الثانی سنه ۱۲۹۳ هجری به تصحیح بے پایان طبع شده نور افزاے قلوب عارفان و هادے منازل سالکان گردید +

INDIAN INSTITUTE OXFORD

وجود دام آن دوست را قیمت او راند جز ملوک ✤ فاجتهد بالبیع ان لایحد عوک ✤
این آیت در دفتر ثالث نوشته شد در باب بیع انی اخدع فی البیوع الی آخره **در روان شدن**
هر سه شاهزاده در ممالک پدر بعد از وداع ایشان اسلم الشیطان در بخاری
مدید ✤ که یزیدی شد ز فضلش بایزید ✤ اشارت ست بحدیث اسلم الشیطان علی یدی که در دفتر
خامس نیز گذشته **در تفسیر این خبر که مصطفی علیه السلام فرموده** در عنوان واقع ست
منهومان لایشبعان طالب الدنیا و طالب العلم و نهم بفتح ها و میم افراط شهوت ست در طعام مراد
در بخا کمال حرص ست یعنی فرمود پیغمبر علیه السلام دو حریص اند که هرگز سیر نمی شوند یکی طالب مسلم و
دوم طالب دنیا و حریص علم محمود ست و حریص دنیا مذموم و بواسطه تقابل و تضاد در علو رفعت
و کمال در یکی ذکر کرده **در داستان بعد از مکث و متواری شدن در بلاد**
چین در شهر تخت گاه تیغ جانها را کند پاک از عیوب ✤ زانکه سیف اتهاد محاد الذنوب ✤
حدیث نبوی ست السیف محاد الذنوب حدیث نبویست یعنی شمشیر بسیار محو کننده گناهان است
یعنی چون کسی را بغیر حق و بی جهت شرعی بکشند پس شمشیر جمیع گناهان او را مضمحل گرداند و سبب
تاخیر اجابت دعای مومن این جهان زندان مومن این بود ✤ کافران را
جنت حالی شود ✤ مضمون این حدیث ست الدنیا سجن المومن و جنة الکافر فرمود علیه السلام
که دنیا دوزخ مومن ست و بدینجا نه اوست در جنت انچه حق سبحانه و تعالی مهیا فرموده است برای مومنان در آخرت از
مشوبات و نغم و درجات و دنیا بهشت کافرست در برابر انچه حق تعالی آماده ساخته است برای کافر در آخرت از شدائد و
عقوبات و بعضی گفته اند که مومن در قید نگاه میدارد ذات خود و نفس خود را بسبب باز داشت از لذات شهوات
دنیوی و بشدائد و محن ساخته و اوقات خود را بکمال شدت و محنت میگذارد و کافر بر عکس اوست
و از جهت آنکه مومن ممنوع ست از شهوات محرمه و مکروهه و متکلف ست بطاعات و عبادات
و ریاضات و مجاهدات پس چون بمیرد مومن منقلب کرده شده براحت و فرود آرند او را در نعیم
و کافر چون بمیرد از راحت در محنت افتد و بخواری تا بتش دوزخ گرفتار گردد **در بیان انکه حدیث**
که در عنوان واقع ست الکذب ریبة و الصدق طمانینة شرح این در دفاتر سابقه گذشته **در حکایت**
آن شخص که در خواب دید که انچه میطلبد از بسیار در مصروف شود
بی پیمبر گفت مومن مزمرست ✤ در زمانی خالی نالهٔ گرست ✤ مضمون این حدیث که مثل المومن
کمثل المزمار الحسن صوته الا انجلا البطنه یعنی مثل مومن همچو مثل نایست که نیکو نمی باشد صوت آن مگر

ور تو ضیع پا میرد در جملہ شہر تبریز ۵ شکر او شکر خدا باشد یقین ٭ چون باحسان
کرد تو فیقش قرین ٭ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من لم یشکر الناس لم یشکر اللہ فرمود
پیغمبر علیہ السلام کسیکہ شکر نیکو یدہ ای شکر بندہ را بر احسان او چون شکر نکوید احسان مردم را
با آنکہ کسی کہ طبیعت او کفران نعمت مردم بود کہ بر نعمت مردمان شکر گذاری نکند باشد آن شخص
از جملہ کسیکہ شکر نگفتہ حق تعالی را و اگر چہ شکر گفتہ باشد یعنی شکر او مقبول نبود مخفی نماند کہ ازین
حدیث نبوی محقق شد کہ ہر کہ رضاء حق سبحانہ وتعالی در شکر گذاری وسایط نعم نکند او عند اللہ شاکر
و مودی شکر نبود ایضاً ۵ در قیامت بندہ را گوید خدا ٭ ہین چہ کردی انچہ دادم من ترا ٭
این بیت و ابیات مابعد مضمون این حدیث نبوی ست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا حشر الخلائق
یوم القیمۃ مر تعید المصطفی الیہ عبدا من عبادہ معروفا فیقال لہ اہل شکرت عبدی فیقول یا رب
علمت ان ذلک منک فشکرتک علیہ فیقول اللہ عزوجل لم تشکرلی اذ لم تشکر من اجریت ذلک
علی یدیہ یعنی چون جمع کردہ شوند خلائق روز قیامت آوردہ شود بندہ کہ احسان کردہ بر او
بندہ دیگر از بندگان حق تعالی احسانی را یعنی شخصے بر شخصے دیگر احسان کردہ باشد آن شخص را
بیارند و حاضر سازند پس گفتہ شود او را آیا شکر کردی آن شخص را کہ بوی احسان کردہ شدہ است
یعنے حق تعالی بوی فرماید ہست کہ شکر کردی تو بندہ مرا کہ بر تو احسان نمودہ پس بگوید آن بندہ
ای پروردگار من دانستم اینکہ آن نعمت و احسان بمن از تست و انعام تست پس شکر کردم
مر ترا بر ان احسان پس بفرماید خداء عزوجل کہ شکر نکردی تو مرا وقتی کہ شکر نگفتی تو کسی را کہ
جاری ساختم آن احسان را بر دست او از ین کلام حقیقت انجام نیز محقق شد کہ شکر وسائط
واجب و لیاری نعم باید بجا آورد و اگر چہ فی الحقیقت ہر چہ ہست از حق سبحانہ وتعالی ست اما در ظاہر رعایت
ظاہر واجب و لازم پس ہر کسی کہ بحسب ظاہر نعمت از و ظاہر شدہ و او مصدر احسان و خیرات گشتہ
شکر او باید بجا آورد و در رجوع بحکایت سلطان و اسپ عماد الملک و پشیمان
کردن شاہ را ۵ چشم سپید چون بآخر بود جفت ٭ پس بدان دیدہ جہان را جیفہ گفت ٭
قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الدنیا جیفۃ وطالبہا کلاب معنی این حدیث در آخر دفتر پنجم
تحریر یافت ایضاً در حکایت مذکور ۵ زین سبب درخواست حق از مصطفی ٭
نیک را ہم نیک بد را ہم نما ٭ اشارت بمضمون این حدیث ست ارنا حقایق الاشیاء کما ہی
معنے این در دفتر سابق ہمین گشت در جواب گفتن خواجہ در جواب آن پا میرد

اہل جنت و بسیاری از بہشتیان ابلہان اند و ابلہ در لغت کسی ست کہ او را عقل نباشد و در اینجا آن معنی مراد نیست و مراد از ابلہ بحسب مجاز غافل ست از شر و آنکہ مطبوع و مجبول بود بر نیکوئی و بعضی گفتہ اند کہ مراد از ابلہان کسانی اند کہ سلامتی نفس و حسن ظن بر مردم بایشان غالب بود و از امر دنیوی و معاملات آن غافل باشند و این جماعہ را ابلہ ازان فرمودہ کہ اہل دنیا مردمی را کہ اصلا در طبیعت و جبلت شان شرارت نبود و بجز خیر خواہی خلق چیزی منظور نظر ایشان نباشد و خود را در محنت دارند برای راحت دیگران ابلہ میدانند پس بنا بر زعم این جماعہ بابلہ توصیف نمودہ و الا اہل جنت عقل و علم و اکیس اند کہ در دار دنیا کار آخرت ساختند و بآخرت پرداختند در تدبیر کردن موش بچغز کہ نمی توانم آمد بر تو بوقت حاجت

ہ نیست زر غبانشان عاشقان ✤ سخت مستسقی ست جانِ عارفان ✤ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لابی ہریرہ رضی اللہ عنہ زر غبا تزدد حبا اصل غب در لغت آب دادن شتر ست یک روز در میان بعد ازان نقل کردند در ملاقات و زیارات احباء و اصدقا و چون دوستی بدیدن دوستی بعد از چند روز برسد گویند غب الرجل یعنے فرمود علیہ السلام مر ابی ہریرہ را زیارت بکن دوستان را بعد چند روز و زیارت بکن دوستی را بواسطۂ آنکہ چون گاہ گاہ یکدیگر را ببینند شوق ملاقات زیادہ شود ہر چند کہ محبت بسیار باشد و می تواند بود کہ این حدیث ناشی از افراط شوق باشد و چنین توجیہ کردہ شود کہ چون ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ دیر دیر دوستان را میدیدند فرمودہ اند کہ روز در میان میدیدہ باشند کہ اگر ملاقات ہر روزہ کہ زیادہ کنندہ دوستی ست میسر نباشد روز در میان دیدن ہم باعث زیادتی محبت ست در داستان مبالغہ کردن موش و رلابہ و زاری ہ آن دہد شان حق کہ لاعین رات ✤ می نگنجد در زمان و در لغت ✤ اعدت لعبادی الصالحین ما لاعین رات و لا اذن سمعت الی آخرہ معنی این حدیث در دفتر سوم در حکایت زنی کہ فرزندش نمیزیست بنالید مبین گشت در حکایت شب دوزدان کہ شاہ محمود میان ایشان افتاد کہ من نیز یکی از شما ام

ہ سر الناس معادن داد دست ✤ کہ رسول از ابی جہ گفتہ است ✤ اشارت ست بحدیث الناس معادن کمعادن الذہب و الفضۃ معنی این حدیث در دفاتر سابق گذشتہ در داستان آمدن جعفر طیار رضی اللہ عنہ بگرفتن قلعہ تہانہ کہ نگنجیدم در ہا فلاک و خلا در عقول و در نفوس با علی ✤ مضمون حدیث ست لا یسعنی ارضی الی آخرہ کہ سابق مکرر نوشتہ شد

از سیلی رنجور و سرزنش کردن صوفی قاضی را ✤ آنچه پسندد بخود ای شیخ دین ✤
چون پسندی ببرادر ای امین ✤ موافق این حدیث ست قال علیه السلام لا یؤمن احدکم حتی یحب لاخیه
یحب لنفسه فرمود علیه السلام ایمان نمی آرد یکی از شما یعنی نمی باشد مومن کامل تا آنکه دوست دارد
بخواهد برای برادر مومن خود از خیر و برکت و درجات و مقامات آنچه دوست میدارد و بخواهد برای
ذات خویش از خیر دنیا و آخرت و علامت کمال ایمان عدم تمییز و تخصیص ذات خویش ست از مسلمانان
ایضاً من حفر بیرا لاخیه فقد وقع فیه فرمود پیغمبر علیه السلام کسیکه بکند چاهی را در راه برای هلاکت مسلمانان
پس تحقیق افتاد آن شخص دران چاه یعنی هر که برای دیگرے ارادهٔ بدی کند بی آنکه شرعاً او مستحق
بدی بود البته او بهمان بدی گرفتار شود **در تفسیر قول** ان الله یلقن الکلام علی لسان الواعظین
بقدر فهم المستمعین حدیث قدسی ست و در عنوان واقع شده بدرستی که حق سبحانه و تعالی تلقین میفرماید
کلام را بر زبان واعظان و مذاکران بقدر همتهای مستمعان و بحسب استعداد ادراک و دریافت و فراخور
قابلیت فهم ایشان که توانند فهمید و بدان تمتع توانند گرفت و بهره مند توانند شد **در داستان انابت**
آن طالب گنج بحق تعالی بعد از طلب بسیار ✤ در نماند آب آیم ده زعین ✤ همچو عینین بنی
هطالتین ✤ اشارت ست باین حدیث که آن طاؤس الملائکة جبرئیل لما اتی سید الانام فقال له
مالی محزون فی امتک رحم الله تلک الامة فقال صلوات الله وسلامه علیه انا المحزون وامتی هی الامة ثم طلب الزیادة
علی المفادة فقال ارزقنی عینین هطالتین بدرستی که طاؤس فرشتگان که جبرئیل امین ست علیه السلام
هرگاه که آمد بخدمت بهترین خلائق و امام علیه و علی اله و صحبه الصلوة والسلام پس گفت مران
پیغمبر علیه السلام را که اگر گریه کنند و بنالی در امتی از امتها رحم کند خدا یتعالی و مهربانی فرماید
آن امت را بواسطه گریه آن محزون پس فرمود علیه السلام منم محزون و امت من آن امت ست
امید که حق تعالی امت محمدی را رحمت فرماید بنا بر حزن محبوب خود امت محبوب را پس طلب کرد
آن سید الانام زیادتی را بران مفاد پس فرمود علیه السلام که روزی کن مرا ای حق سبحانه دو چشم
بسیار ریزنده اشکبار یعنی چشم گریان روزے فرمای تا همیشه میگریسته باشند و یکدم بے گریه
نباشند و چون نفع گریه از روی عقل و نقل متیقن بود پیغمبر علیه السلام چشم گریان طلب فرمود
در آواز دادن هاتف مر طالب گنج را ✤ بیشتر اصحاب جنت البلهند ✤ تا زشتر
قیاسوفان میرهند ✤ مضمون این حدیث ست که اکثر اهل الجنة البله فرمود علیه السلام اکثر

لحا بو ابدرستی که خدا یتعالی را شرابی ست مهیا ساخته و آماده فرموده آن شراب محبت و تجرید و تفرید ست چون بنوشند مست شوند و هستی و همی و خیالی نا پدید شود و بجز هستی حقیقی در نظر نیاید و چون مست شوند خوشحال شوند بنا بر حصول فنا بقا در تفسیر قول رسول صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم که موتوا قبل ان تموتوا ؎ هر که خواهد که به بیند بر زمین ✤ مرده را میرو دظاهر چنین ✤ مر ابوبکر تقی را تو به بین ✤ شد ز صدیقی امیر المحشرین ✤ مضمون این حدیث ست که در عین کشاف واقع شده و فی الحدیث من اراد ینظر الی میت یمشی علی وجه الارض فلینظر الی ابن ابی قحافة گفت پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کسیکه خواهد اینکه به بیند سوی میت که میرود بر روے زمین پس گو که به بیند سوی پسر ابی قحافه رضے اللہ عنہ و در تفسیر قول مذکور ؎ باز بان حال میگفتے بسے ✤ که ز محشر حشر را پرسد کسے ✤ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انا و الساعة کهاتین فرمود پیغمبر علیه السلام که من و قیامت همچو این دو انگشت ایم اشاره نمود بضم وسطے و سبابه یعنے باهم متصل هستیم میان یعنے میان من و تیام قیامت هیچ پیغمبرے فاصل نیست و از جمله علامات قیامت در کتب سابقه ظهور خاتم النبیین علیه السلام بوده است در رنجور شدن هلال و بیخبری خواجه او از وے ؎ ماه میگوید که اصحابی کالنجوم ✤ للرے قدوه و للطاغے رجوم ✤ اشاره بحدیث بنویست اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم که در دفاتر سابقه گذشت در بیان اینکه مصطفے علیه السلام شنید که عیسے علیه السلام بروی آفتاب رفت فرمود و بواز داد یقینه بمشے علی الهوی ؎ خلقت آدم چرا چل صبح بود ✤ اندران کل اندک اندک میفزود ✤ حدیث قدسی ست حسرت طینة آدم بهیے اربعین صباحا حق سبحانه و تعالی فرمود که خمیر کردم گل آدم را بید قدرت و حکمت خویش چل صباح و عدد چل را در ریاضت و خلوت اثرے خاص ست آیا نمی بینے که هیچ پیغمبر پیش از چهل سال مبعوث نشده و کمال قوت و عقل بچهل میشود این حدیث در عنوان واقع شده قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لیس للماضین هم الموت انما الهم حسرة الفوت فرمود پیغمبر علیه السلام نیست مرگذشتگان را از اهم سابقه و قرون ماضیه غم از موت و جز این که نیست مر ایشان را مگر حسرت فوت وقت و افسوس او از آنکه سخت فوت سخت ترین محنتهاست که علاج پذیر نیست پس باید که وقت را غنیمت دانسته مهمل گذارند و از دست ندهند و معمور دارند تا از حسرت فوت ایمن شوند در تیره شدن قاضے

کسی ست که سلوک نماید طریق مرا و بر طریق شریعت و جادهٔ طریقت من باشد **قصه هم در تفسیر این معنے** گوش کن استفت قلبک از رسول ٭ گرچه مفتی ات برون گوید فضول ٭ اشارت ست بحدیث استفت قلبک ولو افتاک المفتون معنی این حدیث در دفتر اول در حکایت بقال وطوطی و روغن ریختن طوطی در دکان نوشته شد **در حکایت صیادی که خویشتن بر گیاهی پیچیده بود** در عنوان ست قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم کاد الفقر ان یکون کفرا فرمود پیغمبر علیه السلام قریبست که فقر اضطراری بکفر انجامد چنانچه ظاهرست و در اصطلاح صوفیه فقیر بمعنے فنا تام و اضمحلال تمام ست و کفر بمعنے ستر یعنے چون سالک از هستی خود فانی و مضمحل گردد و هستی جمیع موجودات از نظرش ناپدید شود و در همه مجالی و مظاهر بحکم انیا تولوا فثم وجه الله بجز مشهود مشهود حقیقی منظور نظر او نشود و در هر مظهر بحکم او ظاهر یابد و غیر را اصلا وجودی و بودی نیابد بیت هذا بحسب حفظ مراتب انا دانست و هو بزبان راند و از اینجاست که میگویند العارف اذا کمل نقص فافهم **در مناظره مرغ با صیاد و در ترتیب** خیر الناس ان ینفع الناس ای البشر ٭ گرنه سنگ چه حریف باد در ٭ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم خیر الناس من ینفع الناس فرمود پیغمبر علیه السلام بهترین مردم کسی ست که نفع رساند مردم را و هیچ فعلے و طاعتے و عبادتے بهتر از عبادت متعدے نیست از جهت آنکه تا زمانیکه سلسله آن متعدے جاریست بلا تواب عائد میگردد و نفع رساندن بهترین افعال متعدیست ایضا در داستان مذکور ست چون نباشد قوتی پرهیز به ٭ در فرار لایطاق آسان بچه ٭ حدیث نبوی ست الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین گریختن از چیزے که طاقت نداشته باشد از سنت مرسلان پیغمبران ست چه اکثر رسل از محنت و شدت کفار و ایذا و ازان جمع گونسار عاجز آمدند و تاب متوانستند آورد از جای خود فرار نمودند و بهجرت و ترک وطن اختیار فرمودند باز چون اعوان و انصار بهم رسیدند و قدرت یافتند متوجه وطن شده بموجب شفقت و قرابت رحم ملتفت بهدایت و ارشاد اقربا گشتند چنانچه حضرت سید عالم و خلاصهٔ اولاد آدم صلی الله علیه وآله وسلم چون طاقت صبر فاق شده از مکه معظمه بمدینه مکرمه بهجرت نمود و بعد از حصول جمعیت و استعداد متوجه مکه شد و فتح کرد اعلی الله تعالی لواء الاسلام الے قیام یوم القیام **در داستان استدعا امیر ترک محمود مطرب را در** تفسیر این حدیث که در عنوان واقع شده ان الله تعالی شرا با اعدت لاولیائه از اشد بواسکرد او اذا سکر دا

لحا بوابد رستی که خدا یتعالی راشرابی ست مهیا ساخته وآماده فرموده آن شراب محبت وتجرید و
تفرید ست چون بنوشند مست شوند وهستی وهمی وخیالی ناپدید شود وبجز هستے حقیقے در نظر نیاید
وچون مست شوند خوشحال شوند بنابر حصول فنا بقا در تفسیر قول رسول صلے اللہ علیہ
وآلہ وسلم که موتوا قبل ان تموتوا ✤ هر که خواهد که به بیند برزمین ✤ مرده را میرو دظاهر چنین ✤
مرا بوبکر تقی را تو به بین ✤ شد ز صدیقی امیر المحشرین ✤ مضمون این حدیث ست که در عین
کشاف واقع شده وفی الحدیث من اراد ینظر الی میت یمشی علی وجه الارض فلینظر الی ابن
ابی قحافة گفت پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کسیکه خواهد اینکه به بیند سوی میت که میرود برروے
زمین پس گو که به بیند سوی پسر ابی قحافه رضے اللہ عنہ در تفسیر قول مذکور ✤
باز بان حال میگفتے بسے ✤ که ز محشر حشر را پرسد کسے ✤ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
اناد الساعة کهاتین فرمود پیغمبر علیه السلام که من وقیامت همچو این دو انگشت ایم اشاره نمود
بضم وسطے وسبابه یعنے باهم متصل هستیم میان یعنے میان من وقیام قیامت هیچ
پیغمبرے فاصل نیست واز جمله علامات قیامت در کتب سابقه ظهور خاتم النبیین علیه السلام
بوده است در ریخور شدن هلال وبیخبری خواجه اوازوے ماه میگوید که اصحابی
کالنجوم ✤ للسرے قدوه وللطاغے رجوم ✤ اشاره بحدیث بنویست اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم
اهتدیتم که در دفاتر سابقه گذشت در بیان اینکه مصطفے علیه السلام شنید که عیسے
علیه السلام بروی آفتاب رفت فرمود ولو ازداد یقینه بمشے علی الهوا ✤
✤ خلقت آدم چرا چل صبح بود ✤ اندران کل اندک اندک میفزود ✤ حدیث قدسی ست
حسرت طینة آدم بیدے اربعین صباحا حق سبحانه وتعالی فرمود که خمیر کردم گل آدم را بید قدرت
وحکمت خویش چل صباح وعدد چل را در ریاضت وخلوت اثرے خاص ست آیا نمی بینے
که هیچ پیغمبر پیش از چل سال مبعوث نشده وکمال قوت وعقل بچهل میشود اینحدیث
در عنوان واقع شده قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لیس للماضین هم الموت انما لهم
حسرة الفوت فرمود پیغمبر علیه السلام نیست مرگذشتگان را از امم سابقه وقرون ماضیه
غم از موت وجز این که نیست مر ایشان را مگر حسرت فوت وقت وافسوس او از آنکه سخت
فوت سخت ترین محنتهاست که علاج پذیر نیست پس باید که وقت را غنیمت دانسته مهمل گذارند
واز دست ندهند ومعمور دارند تا از حسرت فوت ایمن شوند در تیره شدن قاضے

کسی ست کہ سلوک نماید طریق مرا و بر طریق شریعت و جادۂ طریقت من باشد **قصہ ہم در تفسیر این معنے** گوش کن استفت قلبک از رسول ✽ گرچہ مفتی ات بروں گوید فضول ✽ اشارت ست بحدیث استفت قلبک ولو افتاک المفتون معنی این حدیث در دفتر اول در حکایت بقال وطوطی و روغن ریختن طوطی در دکان نوشتہ شد **در حکایت صیادی کہ خویشتن بر گیاہی پیچیدہ بود** در عنوان ست قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کاد الفقر ان یکون کفرا فرمود پیغمبر علیہ السلام قریبست کہ فقر اضطرارے بکفر انجامد چنانچہ ظاہر ست و در اصطلاح صوفیہ فقر بمعنے فنا تام و اضمحلال تمام ست و کفر بمعنے ستر یعنے چون سالک از ہستی خود فانے و مضمحل گردد ہستی جمیع موجودات از نظرش ناپدید شود و در ہمہ مجالی و مظاہر بحکم انیما تولوا فثم وجہ اللہ بجز مشہود و مشہود حقیقی منظور نظر او نشود و در ہر مظہر بحکم او ظاہر یابد و غیر را اصلا وجودے و بودے نیابد بیت ہذا بحسب حفظ مراتب انا و انت و ہو بر زبان راند و از نیجاست کہ میگویند العارف اذا کمل نقص فاہم **در مناظرہ مرغ با صیاد در ترتیب** ✽ خیر الناس ان ینفع الناس ای اکثر ✽ گر نہ سنگے چہ حریفے بامدد ✽ قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم خیر الناس من ینفع الناس فرمود پیغمبر علیہ السلام بہترین مردم کسی ست کہ نفع رساند مردم را و ہیچ فعلے و طاعتے و عبادتے بہتر از عبادت متعدے نیست از جہت آنکہ تا زمانیکہ سلسلہ آن متعدے برپاست بلوتواب عائد میگردد و نفع رسانیدن بہترین افعال متعدیست ایضا **در داستان مذکور** ✽ چون نباشد قوتی پرہیز بہ ✽ در فرار لایطاق آسان بچہ ✽ حدیث نبوی ست الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین گریختن از چیزے کہ طاقت نداشتہ باشد از شدائد و کربات از سنت مرسلان پیغمبران ست چہ اکثر رسل از محنت و شدت کفار و ایذاء و ازان جمع گونہ آزار عاجز آمدند و تاب نتوانستند آوردند از جای خود فرار نمودند و بہجرت و ترک وطن اختیار فرمودند باز چون اعوان و انصار بہم رسیدند و قدرت یافتند متوجہ وطن شدہ بموجب شفقت و قرابت رحم ملتفت بہدایت و ارشاد اقربا گشتند چنانچہ حضرت سید عالم و خلاصہ اولاد آدم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون طاقت صبر فاق شدہ از مکہ معظمہ بمدینہ مکرمہ ہجرت نمود و بعد از حصول جمعیت و استعداد متوجہ مکہ شد و فتح کرد اعلی اللہ تعالی لواء الاسلام الے قیام یوم القیام **در داستان استدعا امیر ترک محمود مطربہا را در تفسیر این حدیث** ست کہ در عنوان واقع شدہ ان اللہ تعالی شرابا اعدت لاولیائہ اذا شربوا سکروا و اذا سکروا

در باز آمدن جوجی بمحکمه قاضی سال دوم واردی بالای چرخ بے ستن ✤ جسم او چون دیو در چه چاره کن ✤ اشاره باین آیت ست که در سیپارهٔ ومامن دابة در سورهٔ یوسف واقع شده فارسلوا وارد هم فادلی دلوه معنی این آیت در دفتر چهارم در داستان دلداری کردن ونواختن سلیمان علیه السلام مران رسولان را تحریر یافت **ایضاً** از کجا آرم شما بے بی شکست ✤ کفوا ونی آید ونی آمده است ✤ در سیپارهٔ عم در سورهٔ اخلاص واقع ست ولم یکن لہ کفوا احد ونیست ونبوده مر خدائرا همتا هیچکس رد مجوس ومشرکان عرب ست که گفته اند اورا کفو است در آمدن برادر میانلی بجنازه برادر کوچک کز نماید خواجه را این دم غلط ✤ زاول وانجم برخوان چند خط ✤ در سیپارهٔ قال فما خطبکم اول سورهٔ والنجم واقع شده والنجم اذا هوی ناضل صاحبکم وما غوی وما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی تفسیر این در دفاتر سابقه نوشته شده **ایضاً** نیستم امید وار از هیچ سو ✤ وان کرم میگوید ما تایاسو دائما خاقان ما کردست طو ✤ گوش ما را میکشد لاتقنطو ✤ آیت اول در سورهٔ یوسف در سیپارهٔ وما ابری واقع ست لاتیاسوا من روح الله وآیت ثانی در سورهٔ زمر در سیپارهٔ فمن اظلم واقع شده قل یاعبادی الذین اسرفوا علی انفسهم لاتقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا تفسیر آیت اول در دفتر سوم در حکایت مارگیرے که از دهای افسرده را مرده پنداشته تحریر یافت ومعنی آیت ثانی در دفتر اول در سبب حرمان اشقیا از هر مدوجهان مبین گشت **ایضاً** بهر طفلان چون زمین را مهد خواند ✤ واندر وزان شیر بر طفلان فشاند ✤ در سورهٔ بناء در سیپارهٔ عم واقع شده الم نجعل الارض مهادا آیا نساخت یم زمین را فرشی گسترده تا قرار شما بود در وسوسه که **شاهزاده را پیدا شد در سبب استغفار** خورد گندم حله زو بیرون شده ✤ خلد بروی بادیه ها مون شده ✤ اشاره بمضمون این آیت ست که در سیپارهٔ قال الم اقل لک در سورهٔ طه واقع شده فبدت لهما سوآتهما وطفقا یخصفان علیهما من ورق الجنة تفسیر این آیت در دفتر سوم در معنی حزم ومثال مرد حازم مرقوم گشت

احادیث نبوی وبعضے اقوال اولیا در سوال آن سائل واعظ را که مرغے بر ربض شهر نشسته بود سر او عزیز تر ست یا دُم کز بغداد وهری کراز رند ✤ بل مزاج آب وگل فسکل دهند ✤ اشارت ست بمضمون حدیث کل تقی الی وولدی من سلک طریقتے فرمود علیه السلام که هر متقی و پرهیزگار آل من ست وفرزند من

و آیت دوم در سیپارهٔ عم در سورهٔ الم نشرح واقع شده و در عنوان ست عسی ان تکرهوا شیئا و هو خیر لکم ان مع العسر یسرا معنی اول در دفتر سوم در داستان یافتن عاشق معشوق را در بیان آنکه جوینده یابنده بود تحریر یافت و تفسیر آیت ثانی ایضاً در دفتر سوم در وجه عبرت گرفتن از این حکایت و یقین دانستن نوشته شد و در بیان آنکه این حدیث که الکذب ریبة و الصدق طمانینة ست چون ز غیبت اکل لحم مردمان ۱ شصت سالت سیری نامد ازان ۱ اشاره بمضمون این آیت ست که در سیپارهٔ حم در سورهٔ حجرات واقع شده و لا یغتب بعضکم بعضا ایحب احدکم ان یاکل لحم اخیه میتا فکرهتموه و باید که غیبت نکنند بعضی از شما بعضی دیگر را و غیبت آنست که غائبانه کسی سخن گوید که اگر مشافه باو گویند او کاره بود پس تمثیل میفرمایند برای زشتی غیبت بدین وجه که آیا دوست میدارد یکی از شما آنرا که بخورد گوشت برادر خود را در حالتی که مرده بود آن برادر بلکه نفس شما ازان تنفر مینماید پس مکروه دارید آنرا و نخورید پس همچنانکه اکل گوشت مرده را کاره میباید که غیبت را هم کاره باشید تفسیر پاره ازین آیت در دفتر اول و در دفتر سوم نیز مرقوم گشت در مکر کردن برادران و بند دادن برادر بزرگ را و تاب ناآوردن پند را ازیشان ۲ در زمان برجستگای خویشان و داع ۱ انما الدنیا و ما فیها متاع ۱ این آیت در جزو من اظلم در سورهٔ مومن واقع شده یا قوم انما هذه الحیوة الدنیا متاع و ان الآخرة هی دار القرار گفت آنکس که ایمان آورده بود ازان فرعون یعنی خزئیل که ای قوم من بدرستی که نیست این حیات دنیا مگر متاعی که تمتع گیرند بدان مدتی و بعد ازان فانی و زائل شود و بدرستی که سرای آخرت ست که سرای قرارست و دائم خواهد بود نعیم آن ابدالآباد در رفتن قاضی بخانهٔ جوجی و حلقه زدن جوجی تند بخشم بر در و گریختن قاضی و در اندرون صندوق ۲ در بنی ان استطعتم تنفذوا ۱ این سخن باجن و انس آمد زیرا که این آیت در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ رحمن واقع شده یا معشر الجن و الانس ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السموات و الارض فانفذوا لا تنفذون الا بسلطان ترجمه این آیت در دفتر اول در داستان پیر جنگی که در عهد امیر المومنین عمر رضی الله عنه که از بهر غذا جنگ میزد مرقوم گشت و در آمدن نائب قاضی میان بازار و خریداری کردن صندوق را ۲ زان که بر مرصاد ق اند کمین ۱ سیدهد پاداش پیش از یوم دین ۱ در سیپارهٔ عم در سورهٔ فجر واقع شده ان ربک لبالمرصاد تفسیر این آیت در دفتر پنجم تحریر یافت

در بازآمدن

نماز گذارید روا است آورده اند که بعضی از صحابه در سفر بودند و قبله نمید استند پس اجتهاد کردند
و هر یکی بجهتی مخالف نماز گذاردند چون ابر کشاده شد ظاهر شد که بغیر قبله روی کرده بودند چون
بمصطفی صلی الله علیه وسلم رسیدند سوال کردند پس این آیت فرود آمد ایضاً پس ازین
یعنی به قوما کثیر ✤ هم ازین بیهدی به قلبا خبیر ✤ مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ الم در سورهٔ
بقر واقع شده یضل به کثیرا و یهدی به کثیرا تفسیر این آیت در دفتر پنجم در حکایت آن مخنث و
پرسیدن او طی از زود در حاله لواط نوشته شد و مقالت برادر بزرگترین ✤ مسیاسی
خویش راهی می کنان ✤ که بپیش آید تا هر چون سنان ✤ اشارت بمیمع مضمون آن در سورهٔ
بقر در سیپارهٔ الم واقع شده انا مرون الناس بالبر و تنسون انفسکم در ذکر آنکه پادشاه
دانشمندی را با کراه در مجلس آورده ✤ شوی و زن را گفت شد بهر میل ✤ کرکمن
ای شوی زن را به کسیل ✤ اشارت ست بآیت که در سورهٔ بقر در جزو سیقول واقع شده
فامسال بمعروف او سریح باحسان در داستان رفتن پسران بسوی قلعه
این هر دو آیت در سورهٔ ملک در سیپارهٔ تبارک واقع شده در عنوان ست الم یاتکم نذیر لوکنا
نسمع او نعقل ما کنا فی اصحاب السعیر آیا نیامد بشما بیم کننده یعنی پیغمبری بشما مبعوث نشد که شما را
بخدا خواند و از عذاب تبرساند و معنی آیت ثانی در دفتر پنجم در صید کردن شیران خرسا و تشنه شدن
از کوشش و رفتن بچشمهٔ تا آب خورد مرقوم گشت در حکایت امرء القیس که پادشاه
عرب بود این آیت در سورهٔ بقر در سیپارهٔ الم واقع شده در عنوان ست و الله یختص برحمته
من یشاء و الله ذو الفضل العظیم و خدای باختصاص میدهد بنبوت هر که خود را اهل کرامت خواهد و خدا
خداوند فضل بزرگ ست بر هر که او را نبوت داده در بغداد مکث و متواری شده
شاهزاده در بلاد چین ✤ ظن لا یغنی من الحق خوانده ✤ در عنان بر قی ز شرقی مانده
در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ نجم واقع شده وان الظن لا یغنی من الحق شیئا ترجمه
این آیت در دفتر اول در بیان آنکه حال خود و هستی خود پنهان باید داشت از جاهلان بهین گشت
در بیان مجاهده که دست از مجاهده باز ندارد این آیت در سیپارهٔ قد سمع الله در سورهٔ
طلاق واقع شده و در عنوان ست و یرزقه من حیث لا یحتسب و روزی دهد خدا بر هر کار را
از انجا که گمان نبرد و در کار نیارد یعنی در خاطرش نگذرد در داستان رسیدن
آن شخص بمصر و شب بیرون آمدن بگو آیت اول در سورهٔ بقر در جزو سیقول

تحریر یافت ایضاً در داستان مذکور ۵ مجمع وپای علم ماوی القرون ٭ هست
حق کل لدینا محضرون ٭ در سورهٔ یٰسٓ در سیپارهٔ ومالی لا واقع شده وان کل لما جمیع لدینا
محضرون ترجمه این آیت در دفتر سوم در داستان اجابت کردن حق تعالی دعاء موسے
علیه السلام مبین گشت در تفسیر آیه وکانوا فیه من الزاهدین این آیت در سیپارهٔ
ومالی داته در سورهٔ یوسف واقع شده در عنوان ست وکانوا فیه من الزاهدین بودند برادران
یوسف در شان یوسف از اعراض کنندگان نمی شناختند قدر و منزلت او و کرامت او
نزد خدا تعالی و اهل قافله یوسف بمصر بر سیدند بهای بسیار فروختند در مواخذه یوسف
صدیق علیه السلام بحبس بضع سنین ۵ پس جزای آنکه دید او را چنین ٭
ماند یوسف محبس در بضع سنین ٭ اشارت ست باین آیت که در سیپارهٔ ومامن داته
در سورهٔ یوسف واقع شده وقال الذی ظن انه ناج منهما اذکرنی عند ربک فانسٰه الشیطان
ذکر ربه فلبث فی السجن بضع سنین وگفت یوسف مر کسی را که دانسته بود که او نجات خواهد یافت
که یاد کن مرا نزد صاحب خود یعنے نزد ملک مصر و بگو او را که در زندان غلامی ست محبوس بظلم
پس فراموش گردانید آنکس را شیطان یاد کردن یوسف نزد صاحب آنکس یعنی بادشاه
مصر و اختلاف روایات مفسران در توضیح وغیره مذکورست فلنظر فیه در گفتن خواجه
در خواب بآن پایمرد ۵ جوشش و افزونی را در زکوة ٭ عصمت از فحشای و منکر
در صلوة ٭ اشارت ست بآیت که در سورهٔ عنکبوت در سیپارهٔ اتل ما اوحی واقع شده
ان الصلوة تنهی عن الفحشاء والمنکر در بیان استمداد عارف از سرچشمهٔ حیات
ابدی و مستغنی شدن او ۵ که ترا گوید که چشم من ترا ٭ در بلاد در جفا و در عنا
این اشاره بآن آیت ست که در سورهٔ انفال در سیپارهٔ واعلموا واقع ست والی جاعل لکم
وگفت ابلیس کافران را بدرستی که من فریادرس و زنهار دهم مر شما را از قوم کنانه که غلبه
امروز بر شما نتوانند کرد این آیت بتمامه در دفاتر سابقه گذشته در روان شدن هر سه
شهزاده در ممالک پدر بعد از وداع کردن ایشان شاه را ۵ بهر این
فرمود آن اسپه او وصیت ولیتیم فثم وجه الله ٭ اقتباس از مضمون این آیت ست که
در سیپارهٔ الم در سورهٔ بقر واقع شده فاینما تولوا فثم وجه الله پس هر جا و هر جهت که روی کنید
در نماز گزارید پس آنجا قبلهٔ خدا تعالے ست وجهت عبادت شما ست که چون روی بآنجهت کنید

خلقت شما را از طین یعنی ابوالبشر را ازان مخلوق ساخت پس حکم کردمدتی را که چون بسر آید مرگ
برسد **ایضاً در داستان مذکور** ؎ تن مبین وجان مکن کان صم بکم ✤ کذبوا بالحق
لما جاءهم ✤ در جزو اذا سمعوا در اوائل سورهٔ انعام واقع شده فقد کذبوا بالحق لما جاءهم پس
بدرستی که تکذیب کردند کافران قرآن را آن هنگام که آمد برایشان آن قرآن **ایضاً**
در داستان مذکور ؎ خدمت او خدمت حق کردن ست ✤ روز دیدن دیدن آن
روز نست ✤ ترجمه این آیت ست که در سورهٔ نساء در سیپارهٔ والمحصنات واقع شده من
یطع الرسول فقد اطاع الله هر که فرمان برد رسول را پس بدرستی که اطاعت کرده باشد خدا
برای آنکه پیغمبر بطاعت خدا میخواند بحکم او پس طاعت او اطاعت حق باشد **در مثل دو بیت**
همچو آن غریب کاش عمر نام ؎ پس بمعنی باغ باشد این نه آب ✤ هین مشو عریان
چو بلقیس از حباب ✤ اشارة باین آیت ست که در سیپارهٔ وقال الذین در سورهٔ نمل
واقع شده قیل لها ادخلی الصرح فلما رأته حسبته لجة وکشفت عن ساقیها گفته شد مر او را
ای بلقیس در آی در ساحت این قصر پس چون بدید بلقیس زمین قصر را پنداشت آنرا آب
بسیار و برگشید دامن جامه از هر دو ساق خود تا پای در آب نهد سلیمان علیه السلام دید که
پای او بپای آدمیان می ماند گفت ای بلقیس جامه برمکش بدرستی که تو آنچه می پنداری
عرصه ایست ساده و هموار از آبگینه **در تواضع کردن پیامبر در جمله شهر تبریز وقت جمع**
شدن اندک چیز ؎ زین سبب فرمود حق صلوا علیه ✤ که محمد بود محتاج البیه ✤
اشارت ست بکریمه که در سورهٔ احزاب در سیپارهٔ ومن یقنت واقع ست ان الله وملائکته
یصلون علی النبی یا ایها الذین آمنوا صلوا علیه وسلموا تسلیما بدرستی که خدای درود گوید و
فرشتگان او درود فرستند بر پیغمبر ای آن کسانیکه بخدا و رسول خدا گرویده اید صلوة گوئید
وسلام گوئید بر و سلام گفتنی یا انقیاد کنید مر او را انقیاد کردنی صلوات از حق سبحانه رحمت ست
واز غیر او طلب رحمت مورگ بختن گوسفندی از موسی علیه السلام **در شفقت**
و مهربانی موسی بروی ؎ روح من چون امر ربی مختفی ست ✤ هر شالی که بگویم
منتفی ست ✤ اقتباس ست ازین آیت که در سیپارهٔ سبحان الذی در سورهٔ بنی اسرائیل
واقع شده ویسألونک عن الروح قل الروح من امر ربی یعنی این آیت در همین دفتر افتاد

وهو معکم اینما کنتم ترجمه این آیت در دفتر پنجم در تفسیر الا الذین آمنوا وعملوا الصالحات تحریر یافته است **ایضاً در حکایت مذکور** زان محمد شافع هر داغ بود * کز خبر حق چشم او مازاغ بود * اشارت باین آیت ست که در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ نجم واقع شده مازاغ البصر وماطغی معنی این آیت در دفتر دوم در داستان برخاستن عداوت میان اصحاب نوشته شد **ایضاً در حکایت مذکور** در نظر پوشش مقامات العباد * لاجرم ناشش خدا شاهد نهاد * مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ حم در سورهٔ انا فتحنا واقع شده انا ارسلناک شاهداً ومبشراً ونذیراً ترجمه این آیت در دفتر اول در داستان جواب گفتن امیر المؤمنین که سبب افگندن شمشیر چه بود نوشته شد **ایضاً در حکایت مذکور** باز کرد از رطب ویابس حق نورد * روح را من امر ربی مهر کرد * اشارت ست باآیت که در سیپارهٔ سبحان الذی در سورهٔ بنی اسرائیل واقع شده ویسالونک عن الروح قل الروح من امر ربی ومیپرسند ترا از کیفیت روح که بدان انسان بدان زنده است بگو روح از امر پروردگار من ست واز وحی اوست یعنی از مخلوقاتیست که آفریده شده بی ماده وتولد از اصلی در **قصهٔ عبد الغوث وربودن پریان اورا** در فتادند از لنحن الصافون * در چه بابل به بسته سرنگون * در سیپارهٔ ومالی لا در آخر سورهٔ والصافات واقع شده وانا لنحن الصافون وانا لنحن المسبحون تفسیر این آیت در دفتر چهارم در داستان امیر کردن رسول صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم چون هدیلی را بر سریه بمین گشت **در آمدن جعفر طیار رضی اللہ عنہ بگرفتن قاعهٔ تنها** چشمشان مشکات وان دلشان زجاج * تافته بر عرش افلاک این سراج * اشاره باین آیت ست که در سیپارهٔ قد افلح در سورهٔ نور واقع شده اللہ نور السموات والارض معنی این آیت در دفتر دوم در داستان ظاهر شدن فضل وزیرک لقمان پیش استخوان کنندگان تحریر یافت **در داستان باخبر شدن آن عرب از وفات تب** این آیت در سیپارهٔ واذا سمعوا در اوائل سورهٔ انعام واقع شده ودر عنوان ست ثم الذین کفروا بربهم یعدلون هو الذی خلقکم من طین ثم قضی اجلا پس با این همه دلائل وآیات بر وحدانیت حق تعالی که خلق آسمانهای وزمین واظلمات وروشنی ست آنانکه کافر شدند به پروردگار خود برابری میدهند بتان را یا عدول میکنند از آفریدگار خود بعبادت غیر او راست آن کسیکه بیافرید شما را از گل ما ابتدا کرد

گر شود بیشه قلم دریا مداد ✤ مثنوی را نیست پایان امید ✤ مفهوم این آیت ست که در سیپارهٔ الم یوحی
در سورهٔ لقمان واقع شده ولو ان ما فی الارض من شجرة اقلام والبحر یمده من بعده سبعة ابحر ما نفدت
کلمات الله تفسیر این آیت در دفتر دوم در داستان عذر گفتن فقیر با آن شیخ مرقوم گشت در داستان
آواز دادن هاتف مر طالب گنج را انچه حق ست اقرب از حبل الورید ✤ تو فگنده
تیر فکرت را بعید ✤ در سیپارهٔ حم در سورهٔ ق واقع شده ونحن اقرب الیه من حبل الورید معنی
این آیت در دفتر دوم در داستان دوم بار در سخن کشیدن سائل آن بزرگ را نوشته شد در
حکایت آن سه مسافر مسلمان و ترسا و جهود بر دو جلوه پیش آن هر سه غریب ✤
محسنی از مطبخ انی قریب ✤ در سورهٔ بقر در جزو سیقول واقع شده واذا سالک عبادی عنی فانی
قریب اجیب دعوة الداع اذا دعان فلیستجیبوا لی ولیؤمنوا بی لعلهم یرشدون اجابت میکنم خواندن
خواننده را چون مرا بخواند حاجت او را روا میسازم اگر خواهم یا سوال او مخالف قضا نبود یا خیر
بنده در اجابت آن بود پس باید که بندگان مرا اجابت کنند وباید که بر ایمان ثابت باشند
تا شاید که براه راست بمانند وترجمه این آیت اول که واذا سالک تا قریب در دفتر دوم در بیان
آنکه دعوی که عین آن دعوی گواه صدق خویش ست مبین گشت فلا نعیده **در داستان**
منادی کردن سید ملک ترمذ که کسی باشد که بسمرقند رود لبسه روز گفت
حق سیماهم فی وجوههم ✤ زانکه غماز ست سیما و منم ✤ این آیت در سیپارهٔ حم در سورهٔ انا فتحنا
واقع شده سیماهم فی وجوههم من اثر السجود ترجمه این آیت در دفتر پنجم در داستان باز گشتن
نمامان از حجرهٔ ایاز بسوی شاه تحریر یافته **ایضاً در داستان مذکور** در روش میشی
مکبا خود چرا ✤ چون همی شاید شدن در استوا ✤ این آیت در سیپارهٔ تبارک در سورهٔ ملک
واقع شده افمن یمشی مکبا علی وجهه اهدی امن یمشی سویا علی صراط مستقیم تفسیر این آیت در
دفتر سوم در داستان بیان مثال ظن ویقین در علم مبین گشت **ایضاً** مشورت کن با کردهٔ
صالحان ✤ بر پیمبر امر شاورهم بدان ✤ در سورهٔ آل عمران در سیپارهٔ لن تنالوا واقع شده وشاورهم
فی الامر فاذا عزمت فتوکل علی الله ترجمه این آیت در دفتر اول در قصهٔ شیر و گرگ و روباه که
بشکار رفته بودند تحریر یافت **ایضاً** امرهم شوری برای این بود ✤ کز تشاور سهو کمتر
میرود ✤ در سیپارهٔ الیه یرد در سورهٔ شوری واقع شده والذین استجابوا لربهم واقاموا الصلوة
وامرهم شوری بینهم ومما رزقناهم ینفقون تفسیر این آیت در دفتر پنجم در سبب رجوع کردن آن مهمان

لیهلک من هلک عن بینه ویحیی من حی عن بینه وبرای آنکه تا هلاک شود هر که هلاک شود از حجتی روشن وقائم وبزید هر که میزید از حجتی هو. او مشهور یعنی واقعه بدر از آیات عظیمه است هر که مشاهده نموده اگر میمرد واگر میزید او را حجتی وعذر نیست **در تسلیم کردن رقعه آن فقیر که بگیرد از سر کنج گذشتیم** ◂ باسیاستهای جاهل صبر کن ✻ خوش مدارا کن بعقل من لدن ✻ اقتباس ست ازین آیت که او در سیپاره ربما در سوره نحل واقع شده وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به ولئن صبرتم لهو خیر للصابرین واصبروا وما صبرک الا بالله واگر عقوبت کنید بمانند آنکه عقوبت کرده شده اند بدان یعنی اشارت یکی شمار امثله کردند شما در برابر آن یکی را امثله کنید نه هفتاد در او اگر صبر کنید واز عذاب ایشان بگذرید هر آینه آن صبر بهتر ست مر صابران را از انتقام وشکیبا شو وانچه روز احد بتو رسید منیت شکیبائی تو مگر بتوفیق وعون خدا **در جواب گفتن مرید وزجر کردن او آن طعانه را از کفر وبیهوده گفتن** ◂ پس چو دین باشد جهاد و اعتقاد ✻ جان این کشتن نبات ست وحصاد ✻ اشارت باین آیت ست که در سوره عنکبوت در سیپاره الم اتل ما اوحی واقع شده والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا وانا لمع المحسنین یعنی کوشش نمایند در کار واقامت دین هر آینه راه نمائیم ایشان را براههای خود **حکمت** درین آیت که در اوائل سیپاره الم در سوره بقر واقع شده در عنوان انی جاعل فی الارض خلیفة معنی این آیت در دفتر اول در داستان دل نهادن عرب بالتماس زن خود وسوگند خوردن تحریر یافت **ایضاً در حکمت مذکور** ◂ تو دو قله نیستی یک قله ✻ غافل از قصه عذاب ظله ✻ عذاب ظله بر قوم شعیب علیه السلام وارد گشته چنانکه در سیپاره قال الذین در سوره شعرا واقع شده فکذبوه فاخذهم عذاب یوم الظلة پس تکذیب کردند قوم شعیب را علیه السلام پس فرا گرفت ایشان را عذاب روز ظله وظله در لغت عرب سائبان ست وآن ابر سیاه بشکل سائبان بر سر ایشان بود چه گرمای سخت بر ایشان فرود آمد ونافع نبود ایشان را آب سرد ونه سکان وتفصیل این در تفسیر حسینی وتوضیح مذکور ست **در معجزه هود علیه السلام در تخلیص مومنان ست بوقت نزول باد** ◂ پس بجوان قاموا کسالی از نبی ✻ چون نیاید شاخ از بیخیش طبی ✻ در سوره نساء در سیپاره والمحصنات واقع شده واذا قاموا الی الصلوة قاموا کسالی وچون برخیزند منافقان بسوی نماز برخیزند کاهلان وگران جانان مانند کسیکه از کاری کراهیت دارد واگر کسی از صحابه پیغمبر علیه السلام ایشان را دیدی نماز میگذارند والا فلا **ایضاً در معجزه مذکور**

باز نداشت و منع نکرد شما را آفریدگار شما از خوردن این درخت مگر آنکه نگردید شما دو فرشته در علو منزلت یا حسن صورت یا استغنا از غذا یا نباشید شما از جاویدماندگان در بهشت یا از زندگان که مرگ را بشمارا راه نبود و چون با وجود این وسوسه آدم در خوردن آن تامل مینمود ابلیس تدبیری دیگر میکرد **در داستان رجوع بقصهٔ آن صوفی و قاضی** ۵ آن قسم بر جسیم احمد را اندق * انچه فرمود دست کاوا لشفق * در جزو عم در سورهٔ انشقت واقع شده فلا اقسم بالشفق واللیل وما وسق وسوگند میخورم بشفق و آن حمرتیست که بعد از غروب آفتاب در افق دیده میشود و غیبوبت آن علامت دخول وقت عشا است و درین مسئله در میان ایمهٔ اختلاف ست **در جواب دادن قاضی صوفی را** ۵ زامر حق ابکو کثیرا خوانده * چون سر بریان چه فندان ماندهٔ * در سیپارهٔ واعلموا در سورهٔ توبه واقع شده فلیضحکوا قلیلا ولیبکوا کثیرا تفسیر این آیت در دفتر پنجم در سبب رجوع کردن آن مهمان بخانهٔ پیغمبر علیه السلام مرقوم گشت **ایضاً** ۵ امرهم شوری بخوان اندر صحف * بار را باش و مکوش از ناز و عف * در سیپارهٔ الیه یرد در سورهٔ شوری واقع ست والذین استجابوا لربهم واقاموا الصلوة وامرهم شوری بینهم ترجمه این آیت در دفتر پنجم در سبب رجوع کردن آن مهمان بخانهٔ پیغمبر علیه السلام تحریر یافت **ایضاً** ۵ زانکه ما ینطق رسول بالهوی * کی هوا زاید معصوم خدا * در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ نجم واقع شده وما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی میگوید محمد از هوای نفس خود یا با آزادی طبع خود نیست انچه بدان ناطق میشود مگر وحی که فرود آمده میشود با و معنی زان هوالی آخره در دفتر پنجم در مثل تلقین شیخ مرید آنرا نیز نوشته شد **ایضاً** ۵ مر ترا هر زخم کاید ز آسمان * منتظر می باش خدمت بعد ازان * مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ عم در سورهٔ الم نشرح واقع شده ان مع العسر یسرا معنی این آیت در دفتر سوم در وجه عبرت گرفتن ازین حکایت یقین دانستن نوشته شد **در قصهٔ فقیر روزی طلب بوا سطه کسب** ۵ لا لعید این داود لا احصی زتو * من کلیم از بیانش شرم رو * مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ وما ابری در سورهٔ ابراهیم واقع ست وان تعدوا نعمت الله لا تحصوها ترجمه این آیت در دفتر اول در داستان نظر شیر در چاه و دیدن عکس خود را تحریر یافته **ایضاً در قصه مذکور** ۵ تا که نهلک من هلک عن بینه * تا که نجوا من نجا و استبقنه * در سورهٔ انفال در سیپارهٔ واعلموا واضح شده

برآفریدن عرش تا مستوی شد امر او بران مستولی گشت بران **در حکایت آن رنجور که ورو امید صحت ندید طبیب** ۵ جندا اخوان سیجابی کمی * جندابی باغ میوه مریمی * مصراع اول اشارت ست بآیت ربنا انزل علینا مائدة من السماء که در دفاتر مکرر نوشته شده ومصرع ثانی اشارت ست بآیت که در سیپارهٔ تلک الرسل در سورهٔ آل عمران واقع شده کلما دخل علیها زکریا المحراب وجد عندها رزقا قال یا مریم انی لک هذا قالت هو من عند الله هر گاه در آمد بر مریم زکریا بغرفه که آنجا سے بود یافت نزدیک او روزی وآن میوهٔ تابستانی بود در میان زمستان ومحصول زمستانی بود در فصل تابستان زکریا چند نوبت که این صورت معاینه دید گفت ای مریم از کجاست مر ترا این میوه غیر وقت گفت مریم این رزق که می بینی از نزدیک خداست **در رجوع بقصهٔ رنجور** ۵ انچنین رنجور را گفت ای عمو * حق تعالی اعملوا ما شئتم * در سیپارهٔ فمن اظلم در سورهٔ حم سجده واقع شده ان الذین یلحدون فی آیاتنا لا یخفون علینا افمن یلقی فی النار خیر امن یاتی آمنا یوم القیمة اعملوا ما شئتم انه بما تعملون بصیر بدرستی که انانکه میل میکنند واز نهج استقامت منحرف میشوند در آیتهای کتاب ما یعنی در وطن مینمایند تا تاویل باطل میکنند واز طریق تواب باز میگردانند پوشیده نمیشوند بر ما یعنی همه را میدانیم وجزا وطن بدیشان میرسانیم آیا کسی که انداخته شود در آتش باتفاق مفسران مراد ابوجهل ست بهتر ست آیا کسیکه بیاید ایمن از دوزخ روز رستخیز که آن حضرت پیغمبر ست صلی الله علیه وآله وسلم وگفته اند حمزه یا عمار یا عمار رضی الله عنهم امر تهدید ست کفار را میگوید بکنید هر چه میخواهید بدرستی که خدا تعالی بدانچه شما میکنید بینا ست وبران جزا خواهد داد **ایضاً در قصهٔ مذکور** ۵ سیلش اندر برم در معرکه * زانکه لا تلقوا بایدی تهلکه * در سورهٔ بقر در سیپارهٔ سیقول واقع ست لا تلقوا بایدیکم الی التهلکة ترجمه این آیت در دفتر اول در داستان بازگشتن بحکایت امیر المومنین علی رضی الله عنه نوشته شد **ایضاً در قصهٔ مذکور** ۵ که خوریدا این دانه دو مستعین * بهر دارو تا نکونا خالدین * در سیپارهٔ ولو اننا در سورهٔ اعراف واقع شده فوسوس لهما الشیطان لیبدی لهما ما وری عنهما من سواتهما وقال ما نهیکما ربکما عن هذه الشجرة الا ان تکونا ملکین او تکونا من الخالدین پس وسوسه کرد مر آدم وحوا را شیطان تا عاقبت آشکار کردند برای ایشان انچه پوشیده کردند از ایشان از عورات ایشان وآنچنان بود که اهل بهشت عورات ایشانرا نمیدیدند وهیچ یک از آدم وحوا نیز عورات یکدیگر مشاهده نمی کردند وگفت شیطان مر آدم وحوا را

در داستان نومید شدن انبیا علیهم السلام از قبول و پذیرائی منکران مرقوم گشت و در حکایت
آن شخص که بر در سرای نیم شب سحور میزد ☜ بادآهی کابر اشک چشم راند ✻ میرود
بدان او آه خواند ✻ در سورهٔ توبه در جزو یعتذرون واقع ست ان ابراهیم لاواه حلیم یعنی
این تتمه آیت در دفتر پنجم در بر سیدن شاه از ان مدعی نبوت مبین گشت و نیز این آیت در سورهٔ
هود در سیپارهٔ وما من دابة واقع شده ان ابراهیم لحلیم اواه منیب بدرستی که ابراهیم بردبار بود
و تعجیل نداشت در انتقام از بدرگان آن زننده و تاسف خورنده بر آدمیان رجوع کننده بحضرت
عزت در وصیت کردن مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم صدیق رضی الله عنه
☜ احسن تقویم از عرش فزون ✻ احسن تقویم از قدرت برون ✻ اشارت ست باین آیت
که در جزو عم در سورهٔ والتین واقع ست لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم ترجمه این آیت
در دفتر چهارم در تفسیر این حدیث که ان الله تعالی خلق الملائکة و رکب فیهم العقل تحریر یافت در تفسیر
بر همین سخن ☜ کرم رو چون جسم موسی کلیم ✻ تا بجز نیش چو نهای کلیم ✻ اقتباس ست ازین
آیت که در سیپارهٔ سبحان الذی در سورهٔ کهف واقع شده واذ قال موسی لفتاه لا ابرح حتی ابلغ
مجمع البحرین او امضی حقبا تفسیر این آیت در دفتر سوم در داستان سر طلبیدن موسی خضر را
علیهما السلام با کمال نبوت و قربت مرقوم گشت در رنجور شدن هلال و بیخبری خواجه
او از وی ☜ ماه میگوید که اصحابی نجوم ✻ للسری قدوه وللطاغی رجوم ✻ للسری قدوه اقتباس
ست از آیت وهو الذی جعل لکم النجوم لتهتدوا بها فی ظلمات البر والبحر و اوست آن خداوندی
که بقدرت کامله و حکمت بالغه بیافرید برای شما ستارگان تا راه یابید بسبب آنها در تاریکیهای
شب در بیابان و در دریا و نجوم را بجز این منافع دیگر هست چون زینت سما و رمی شیاطین و غیر آن
و این آیت هم در سیپارهٔ تبارک در سورهٔ ملک واقع شده وجعلناها رجوما للشیاطین و گردانیدیم
ستارگان را ندگان مر دیوان را وقتی که بجهت استراق سمع قصد آسمان کنند در بیان
آنکه مصطفی علیه السلام شنید که عیسی علیه السلام بر روی آب میرفت
☜ پس چرا شش روز آنرا در کشید ✻ کل یوم الف عام ای سنقید ✻ ترجمه این آیت ست
که در سیپارهٔ ولو اننا در سورهٔ اعراف واقع شده که ان ربکم الله الذی خلق السموات والارض
فی ستة ایام ثم استوی علی العرش بدرستی که پروردگار شما تحقیقا جامع جمیع صفات کمال ست
و اوست آن کسی که بیافرید آسمان ها و زمینها را در مقدار شش شبانروز دنیا پس قصد کرد

علیه السلام لا رهبانیة فی الاسلام ۵ حق ز هر جنسی چو زوجین آفرید ٭ پس نتائج شد
ز جمعیت پدید ٭ در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ والذاریات واقع شده ومن کل شیء خلقنا
زوجین معنے این آیت در دفتر سوم در داستان ملاقات آن عاشق با صد رهبان مبین
گشت ایضاً در داستان مذکور ۵ گفت من مضطرم ومجروح حال ٭ هست
مردار این زمان بر من حلال ٭ موافق این آیت ست که در سورهٔ بقر در جزو سیقول واقع شده
فمن اضطر غیر باغ ولا عاد فلا اثم علیه پس هر گاه درمانده وبیچاره گردد باکراه یا گرسنگی بر وجهی
که خوف تلف نفس باشد در حالتی که ستمگار نبود بقطع طریق یا خروج بر امام یا طالب معصیت نباشد
ونه تجاوز کننده از حد شرع یا شمشیر کشنده برامت پس بر وی هیچ گناهی نیست در تناول محرمات مانند
میته ودم ولحم خنزیر در حکایت پاسبان که خاموش کرد تا دزدان رخت
تا جران ببردند ۵ گفت لاتاسوا علی ما فاتکم ٭ کی شود از قدرتش مطلوبکم ٭ در سیپارهٔ
قال فما خطبکم در سورهٔ حدید واقع شده لاتاسوا علی ما فاتکم ولا تفرحوا بما آتیکم ترجمه این آیت
در دفتر سوم در داستان روان شدن خواجه شهری بسوی ده تحریر یافت در استدعا امیر
ترک مخمور مطرب را بوقت صبوح ۵ در نبی فرمود کین قرآن نزول ٭ هادی بعضے
وبعضے را مضل ٭ مفهوم این آیت ست که در سیپارهٔ الم در سورهٔ بقر واقع شده یضل به کثیرا
ویهدی به کثیرا وما یضل به الا الفاسقین معنے این آیت در دفتر پنجم در حکایت آن مخنث
در پرسیدن نوطی از او در حالة تواطه مرقوم گشت در تفسیر قول رسول الله صلی الله علیه
وآله وسلم کموتوا قبل ان تموتوا ۵ در همه عالم اگر مردود زنند ٭ دمبدم در نزع واندر مرزنند
مفهوم این آیت ست که در سیپارهٔ حم در سورهٔ قاف واقع شده بل هم فی لبس من خلق جدید تفسیر
این آیت در دفتر اول در تفسیر قول حکیم سنائی تحریر یافت ایضاً در تفسیر مذکور ۵
سخت تر افشرده ام در شش قدم ٭ که نفی خرم زبهرت دمبدم ٭ در سیپارهٔ عم در اول سورهٔ والعصر
واقع شده والعصر ان الانسان لفی خسر الا الذین امنوا وعملوا الصالحات سوگند بنماز عصر وبعضے
گویند سوگند بعصر نبوت که بدرستی جمیع آدمیان در زیان وخسران اند مگر آن کسانیکه ایمان آورده اند
وعمل کرده اند اعمال صالحات در تمثیل مرد حریص ونادیدن رزاقی عزوجل ۵
مشتری گرچه شست وبار دست ٭ دعوت دین کن که دعوت وار دست ٭ در سیپارهٔ لایحب
الله در سورهٔ مائده واقع شده یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک معنی این آیت در دفتر سوم

وحال او نوشته شد ایضاً در داستان مذکور ؎ لیس للجن ولا للانس ان ✤ تنفذوا من جبس اقطار الزمن ✤ در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ رحمن واقع شده یا معشر الجن والانس ان استطعتم لن تنفذوا من اقطار السموات والارض فانفذوا لا تنفذون الا بسلطان تفسیر این آیت نیز در دفتر اول در داستان پیر چنگی در عهد امیر المومنین عمر رضی الله عنه که از بهر خدا چنگ میزد تحریر یافت **در صبر فرمودن خواجه ما در دختر را که غلام را زجر مکن** ؎ مینماید در نظر از دور آب ✤ چون روی نزدیک او باشد سراب ✤ مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ قد افلح در سورهٔ نور واقع شده والذین کفروا اعمالهم کسراب بقیعة یحسبه الظمان ماء حتی اذا جاءه لم یجده شیئاً و آنانکه پوشیدند حق را و نگرویدند بدان عملهای ایشان که در صورت نیکو نماید چون صلهٔ رحم در عقق بنده و اطعام فقرا و غیر آن مانند سرابیست بزمین هموار که چون آبی مواج پندارد آنرا تشنه روی بوی آرد تا چون رسد بموضعی که گمان آب کرده بود نیابد آن مقصود را چیزی **در بیان آنکه این غرور نه تنها آن هندو را بود بلکه هر آدمی بدین غرور مبتلاست** ؎ باز از یاد شش رود توبه واپس ✤ کاد هن الرحمن کید الکافرین ✤ اشارت ست بکریمه که در سیپارهٔ قال الملاء در سورهٔ انفال واقع شده ان الله موهن کید الکافرین بدرستی که خدا تعالی سست و باطل کننده است مگر وصیله کافران را **در عموم تاویل این آیت** در سیپارهٔ لا یحب الله در سورهٔ مائده واقع شده در عنوان ست کلما اوقدوا نارا للحرب اطفاها الله هرگاه که برافروختند آتشی برای حرب کردن با پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم آن آتش را فرو نشانید آن آتش خدا آنکه منازعتی در میان ایشان افگند که بدیگری نتوانستند پرداخت **در مرفعت آن حجت را البشر جبریانه** ؎ توبه کن مردانه سر آر دبره ✤ که من یعمل بمثقال یره ✤

این آیت در سیپارهٔ عم در آخر زلزال واقع شده فمن یعمل مثقال ذرة خیرا یره ومن یعمل مثقال ذرة شرا یره معنی این آیت در دفتر پنجم در داستان همچنین قد جف القلم وکتب ان لا یستون الطاعة والمعصیة واقع شده **در حکایت صیادی که خویشتن بر گیاهی پیچیده بود و دستهٔ گل ولاله کله وار نهاده** ؎ نی شنیدی انما الدنیا لعب ✤ باد دادی رخت وگشتی مرتعب ✤ در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ حدید و چند جای دیگر واقع شده انما الحیوة الدنیا لعب ولهو تفسیر این آیت در دفتر چهارم در داستان اطوار منازل آدمی در خلقت از ابتدا بیان کرده شده **در داستان مناظرهٔ مرغ با صیاد و در ترتیب که پیغمبر فرموده**

واقع شده یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک وان لم تفعل فما بلغت رسالته ترجمه این آیت
در دفتر سوم در بیان آنکه حق تعالی صورت ملوک را سبب مسخر کردن جباران که مسخر حق نباشند
ساخته مرقوم گشت این آیت نیز مناسب است که در سورهٔ مائده در سیپارهٔ اذا سمعوا واقع شده ما علی
الرسول الا البلاغ ایضاً ترجمه این آیت در دفتر سوم در داستان باز جواب انبیا علیهم السلام مرایشانرا
تحریر یافت **ایضاً** ۵ نه فشاند نور و سگ عو عو کند ✤ هر کسی بر خلقت خود می تند ✤ مضمون این
آیت ست که در سیپارهٔ سبحان الذی در سورهٔ بنی اسرائیل واقع شده قل کل یعمل علی شاکلته معنی
این آیت در دفتر پنجم در داستان بازگشتن نمامان از مجره ایاز بسوی شاه مرقوم گشت **ایضاً**
۵ پس له الخلق له الامر شد بدان ✤ خلق صورت امر جان راکب بران ✤ در سیپارهٔ ولو اننا
در سورهٔ اعراف واقع شده الا له الخلق والامر تبارک الله رب العالمین آگاه باشید که مر خدایرا است
آفریدن بدائع و بدانید که مر خدایرا است فرمان نافذ بامر اوست هر چه آفریده شده و تصرف در انها
بزرگ ست خدا بفردانیت در الوهیت و وحدانیت در ربوبیت آفریدگار همه عالمیان ست **ایضاً**
۵ منکری این را که شمس کورت ✤ شمس پیش تست اعلی مرتبت ✤ اشارت ست باین آیت
که در سیپارهٔ عم در سورهٔ کورت واقع شده اذا الشمس کورت واذا النجوم کدرت چون آفتاب
درهم پیچیده شود یعنی انبساط نور او و از بساط آفاق زائل گردد و مراد آنست که بی نور شود و آنگاه
کستارگان تیره شوند هر نفسی انچه حاضر ساخته باشد از اعمال خیر و شر در سوال آن سائل
داغظ را که مرعی بر رئیس شهر نشسته بود سر او عزیز تر ست یا دم ۵ یعنی
نختم علی افواههم ✤ این مشناس انیت ره رو را مهم ✤ در سورهٔ یس در سیپارهٔ ومالی لا واقع شده
الیوم نختم علی افواههم تفسیر این آیت در دفتر سوم در داستان گواهی دادن دست و پای در زبان
بر سر ظاهر هم در دنیا مرقوم یافته **در داستان نکوهیدن ناموسهای پوسیده**
۵ از نبی نشنو بیانش از خدا ✤ آیت اشفقن ان یحملنها ✤ در سورهٔ احزاب در سیپارهٔ ومن یقنت
واقع شده انا عرضنا الامانة علی السموات والارض والجبال فابین ان یحملنها واشفقن منها
وحملها الانسان انه کان ظلوما جهولا تفسیر این آیت در دفتر اول در تفسیر حدیث ان لربکم
فی ایام دهرکم نفحات بیین گشت **در مناجات و پناه جستن بحق سبحانه و تعالی**
از فتنه ۵ همچو آن اصحاب کهف از باغ جود ✤ میچرم زایقاظ نی لهم رقود ✤ در سیپارهٔ سبحان الذی
در سورهٔ کهف واقع شده وتحسبهم ایقاظا وهم رقود معنی این آیت در دفتر اول در تمثیل عارف

رحال

این بیت اشارہ بمضمون این حدیث ست **بیت الضیافۃ للغریب والقری** ✤ اودع الرحمن وفی اہل القری ✤ ضیافت برای غریب ومہمان امانت نہادہ است حق سبحانہ وتعالے در اہل مواضع **بیت کل یوم فی القری ضیف حدیث** ✤ مالہ غیر الا آمن معیث ✤ ہر روز در مواضع مہمانی نواست نیست مرا ورا غیر حق تعالی فریاد رس **بیت کل لیل فی القری قد جدید** ✤ مالہم ثم سوی اللہ المجید ✤ ہر شب در مواضع کردہ جدید ست نیست مر ایشان را یاری کری آنجا سوای خدا مجید **در حکایت شب دزدان کہ شاہ محمود میان ایشان افتاد** ✤ لطف معروف تو بود آن ای نہی ✤ پس کمال البر فی اتمامہ ✤ پس کمال نیکی در تمام آن نیکی ست **بیت** رب اتمم نورنا بالساہرہ ✤ وانجنا من مفضحات القاہرہ ✤ ای پروردگار تمام کن نور ما را بعرصۂ محشر ونجات دہ ما را از رسوائیہائے قہر کنندہ **در داستان آن مرد کہ وظیفہ داشت در تبریز** ✤ لیس من مات فاستراح بمیت ✤ انما المیت میت الاحیاۃ ✤ مردہ کسی ست کہ مرد پس راحت یافت جز این نیست مردہ کسی ست کہ زندہ مردہ است یعنے فائدہ رساننده نیست **در رجوع بحکایت آن شخص وام کردہ** ✤ گفت یا حاوی الرخ نے ناقتی ✤ جاء اسعادی وطارت فاقتی ✤ گفت ای حدی کنندہ بنشان ناقۂ مرا کہ آمد امداد او قوت بازوی من وبرید فاقہ من **بیت** ابرکی یا ناقتی طاب الامور ✤ ان تبریز لمناجاۃ الصدور ✤ بنشین اے ناقہ من کہ خوش شد ست امور بدرستیکہ تبریز جای فراخی سینہا ست **بیت** اسرحی یا ناقتی حول الریاض ✤ ان تبریز الناعم المفاض ✤ بچرای ناقہ من گرد باغہا تحقیق تبریز بر ے ماخوب محل فیض ست **در رجوع بحکایت سلطان واسپ عماد الملک ولیشمان کردن شاہ را** ✤ لاتطرق فی ہوک سل سبیل ✤ من جناب اللہ نخو السلسبیل ✤ سرگردان مشو در خواہش طبع خود بیر سر راہ از جناب خدا سوی سلسبیل آیت لاتمکن طبع الہوی مثل الحشیش ✤ ان ظل العرش اولی من عریش ✤ مشو مائل ہوائے خاطر مانند حشیش کہ تحقیق عرش بہتر ست از عریش یعنی کارہ **در ذکر آن پادشاہے کہ دانشمندی را باکراہ در مجلس آورد وبنشاندہ مصطفے گرد این وصیت ماتبون ✤ اطعموا الاذناب مما تاکلون ✤** یعنے بخورانید اتباع خود را از چیزے کہ میخورید ایشا **آیات قرآنی در آغاز دفتر** ✤ لیک دعوت وارد ست از کردگار ✤ باقبول وناقبول اورا چکار ✤ اشارہ بمضمون این آیت ست کہ در سیپارۂ لایحب اللہ در سورۂ مائدہ

برای من بعد موت من وصبر کن **بیت** ایک لی قبل بثوری فی النوی ✤ بعد طوفان النوی خل الکآبة
گریه کن برای من پیش از بلای در رنج من پس از طغیان طوفان بگذار گریه **در داستان دعای امیر ترک مخمور مطرب را بوقت صبوح** مطرب آغاز بیتی خوابناک ✤ کہ اعنی
الکاس یا من لا اراک ✤ یعنی برسان مرا کاس ای آنکس کہ نمی بینم ترا **بیت** انت وجہی لاعجب
ان لم اراہ ✤ غایة القرب حجاب الاشتباہ ✤ تو روی منی نیست عجب اگر نمی بینم اورا یعنی
روے خود را چرا کہ غایت قرب حجاب اشتباہ ست درین مصرع نکتہ ایست میگوید غایت
قرب حجاب اشتباہ است نہ عین حجاب والا این چون تواند بود کہ قرب حجاب باشد بلکہ قرب
باعث رفع حجاب ست غایتش در قرب اشتباہ حجاب ست کہ ناشی ازین حجاب ست از عالم
خیرگی چشم در رویت آفتاب کہ باوجود عدم حجاب دران اشتباہ حجاب ست واگر گفتہ شود کہ غایت
قرب حجاب اشتباہ است یعنی مانع ورافع اشتباہ است ہم میتواند بود **بیت** انت عقلی لاعجب
ان لا ادرک ✤ من دونرا الالتباس المشتبک ✤ تو عقل منی نیست عجب اگر نمی بینم ترا از بسیاری
مشتبک مشتبک بہمان معنی مشتبہ است **بیت** حیث اقرب انت من حبل الورید ✤
لم اقل یا نداء للبعید ✤ از حیثیتی کہ تو نزدیک تری بمن از رگ گردن نمیگویم ترا یعنی خطاب
بلفظ یا نمیکنم کہ یا ندا است جہت بعید **بیت** بل اغالطہم انادی فی القفار ✤ کی لا کلمہم من تحت
ممن اغار ✤ بلکہ مغالطہ میدہم ایشان را وندا میکنم در بیابانہای آب وگیاہ تا کہ ہر آئینہ پنہان شود
کسیکہ با من ست از کسیکہ غیرت میکنم ازو در **جواب دادن قاضی صوفی را**
این نخواندی کہ الکلام ای مستہام ✤ فی شجون جرہ جر الکلام ✤ یعنی ای حیران کلام در بیخہا ورگہا
مخفی ست میکشد آن کلام را کشیدن کلام یعنی سخن را سخن میکشد شجون جمع شجن وشجن بیخ
ورگ درخت درہم شدہ **در حکایت آن سہ مسافر مسلمان وترسا وجہود**
الکیاسة والادب لاہل المدر ✤ الضیافة والقری لاہل الوبر ✤ کیاست وادب برای شہرست وضیافت
ومہمانی جہت صحرانشینان ست یعنی وظیفہ اہل صحرا است بروایت مقدام ابن معدی کرب

درشکوة واقع شدہ ومن نزل بقوم فعلیہم ان یقروہ فان لم یقروہ فلہ ان یعقبہم المثل قراہ چون ابتدای
اسلام پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جیوش بغزو میفرستادند آنہا بقبائل عرب می رسیدند ودر انجا
بازاری نبود کہ طعام بخرند بنابران پیغمبر بر قبائل عرب واجب نموده بودند ضیافت اہل غزوہ را
وبعد از قوت اسلام وجوب ضیافت برطرف شد اگر بکنند احسان ست والا مواخذہ نباشد ومصرع اشارہ

این بیت

بالزیادة والنقصان ههنا باعتبار اختلاف الغرض فی المالین کما ستعرف بالتوضیح الآتی
مال حاصل ضرب مال اول مال ثانی حاصل ضرب مال ثانی خطا مجموع الحاصلین خطا مجموع الخطائین
خارج قسمت هو الصواب والمطلوب درین دو مثال اخیر مجموع حاصلین را بر مجموع خطائین قسمت
کرده خارج قسمت را مطلوب میگیرند این مقوله برادر بزرگ ترست ازان سه شاهزاده که در
قصر قلعه ذات الصور هر سه برادر عاشق نقش دختر شاه چین گشته متوجه مقصد شده بعد از یکث
ومتواری شدن در تختگاه بلاد چین برادر بزرگتر بصیر گردیده لاابالی وار قدم در راه طلب مطلوب
نهاده وحضرت مولوی همان مطلب اورا بعنوان مجاهده درین داستان میفرمایند ابیات
یا درین راه آیدم آن کام من ✤ یا که باز آیم روم سوی وطن ✤ بلوکه موقوف ست کام هر سفر ✤ چون
سفر کردم بیایم در حضر ✤ چون خطائین آن حساب با صفا ✤ گردد خوش روشن و بعد روخطا ✤ حساب
خطاین که ازدو خطا یک صواب حاصل میشود و موقوف علیه بیت جان تواند بود باطریق توضیح
استخراج مثله مختلفه مشروحاً ذکر یافت اکنون معنی بیت که مراد بزرگتر ان سه شاهزاده است
این باشد که چون کامیابی من موقوف برسفرست ولی سفر مراد حاصل نمیشود من سفر اختیار میکنم
اگر در یک سفر و دو سفر مقصود حاصل نشود و در کامیابی خطا افتد بعد از سفرهای متعدده چنانچه
ازدو خطا یک صواب حاصل میگردد مراد من بحصول خواهد پیوست وابیات ماقبل و مابعد مؤید این
معنی ست وپس از خوض سیاق وسباق این داستان برفطن عارف ظاهر میگردد والله اعلم بالصواب

ترجمه ابیات عربی در مناجات وپناه جستن بحق سبحانه وتعالی

از فتنه ✤ لیس للجن ولا للانس جان ✤ تنفذوا من حبس اقطار الزمان ✤ نیست مر جن
وانس را اینکه نفوذ کنند یعنی بگذرند از زندان اقطار زمانها **بیت** لانفوذ الا بسلطان الهدی
من تجاویف السموات العلی ✤ نیست نفوذ مگر بحجت راه راست از تجویفهای آسمانهای بلند
بیت لاهدی الا بسلطان التقی ✤ من حراس الشهب روح التقی ✤ نیست راه راست مگر بسلطان
یعنی بحجتی که نگاه میدارد از نگاهبانان شعلهای آتش که مراد ازان زبانه دوزخ باشد روح متقی را
در مناظره مرغ با صیاد در نزهت ✤ ابک لی یا باکیا یا ثاکل ✤ قبل
هم البصرة والموصل ✤ گریه کن برای من ای گریندهٔ من وای ثاکلی من تکلی زنی را گویند
که پسر او مرده باشد پیش از شکست بعضی خرابی بصره وموصل **بیت** نح علی قبل بموتی
واغتفر ✤ لاتنح لی بعد موتی واصطبر ✤ نوحه کن بر من پیش از موت من وآمرزش کن نوحه کن

فهما و اگر خطاست پس مقدار خطا کنی و آنرا خطاء ثانی بگیری پس ضرب کنی مال اول در خطاء ثانی
و مال ثانی را در خطاء اول و حاصلین را محفوظ داری بعد ازین نظر کنی اگر هر دو خطا در زیادت
و نقصان متفق باشند یعنی هر دو زائد باشند یا هر دو ناقص پس فضل بین الحاصلین را بر فضل
بین الخطائین قسمت کنی و اگر یکی زائد بود و دیگری ناقص پس مجموع حاصلین را بر مجموع خطا
منقسم سازی بهر دو تقدیر خارج قسمت که نصیب واحد کامل ست صواب و حق باشد مثال
الزائدین لزید علی عشرة الاربع مالعمر و علی و لعمر و علی عشرة الاربع مالزید علی مال حاصل ضرب
مال اول در خطاء ثانی ۱۲۰ حاصل ضرب مال ثانی در خطاء اول ۱۱۲ خطا فضل بین الحاصلین
۸ خطا فضل بین الخطائین ۱۵ خارج قسمت ۸ هو الصواب و ۱۲۰ المطلوب خارج
قسمت از نصیب واحد کامل و مقسوم در ما نحن فیه ده است و مقسوم علیه واحد کامل و یک ربع
که در معنی پنج ربع باشد پس ده را اگر بر پنج ربع متساوی قسمت نمایند بهر یک ربع از ده دو میرسد
پس روشن شد که در ما نحن فیه نصیب واحد کامل که عبارت ست از چهار ربع هشت از ده
باشد تو ضیع طریق استخراج در مثال زائدین که مذکور شد مثلا مال اول که بر ذمهٔ مقر از زید
و عمر لازم ست فرض کردیم که هفت ست پس بمقتضی اقرار ربع هفت را که یک و سه ربع باشد
از عشره وضع کردیم ماند هشت دیک ربع پس باید که حق هر کدام از زید و عمر بر ذمهٔ مقر هشت و
یک ربع لازم باشد و مفروض هفت بود پس یک و ربع خطا زائد باشد و این مسمی ست
بخطاء اول پس عدد دیگر فرض کردیم که شش باشد و آن مسمی ست بمال ثانی بمقتضی اقرار
ربع آنرا که یک و نیم ست از عشره وضع کردیم ماند هشت و نیم پس باید که بر ذمهٔ مقر از زید و عمر
هر کدام هشت و نیم لازم شود و مفروض شش بود پس ظاهر شد که دو نیم خطا زائد ست و این
خطاء ثانی ست پس مال اول را که هفت ست در خطاء ثانی که دو نیم ست ضرب کردیم هفده و نیم
حاصل شد بعد ازان مال ثانی را که شش ست در خطاء اول که یک و ربع ضرب کردیم هفت و نیم
حاصل شد پس فضل بین الحاصلین را که ده است بر فضل بین الخطائین که یک و ربع ست قسمت
کردیم پس خارج قسمت که نصیب واحد کامل ست یعنی هشت صواب و مطلوب باشد مثال ما نحن فیه
عدد و زید علیه عشرة ضرب فی ثلثة ثم زید علیه الی الحاصل عشرة یکون المجموع مایة کم و هو مال حاصل
ضرب مال اول مال حاصل ضرب مال ثانی خطا فضل بین الحاصلین خطا فضل بین الخطائین
خارج قسمت هو الصواب و المطلوب مثال المختلفین هو مثال ان قصصین لکن خطئات الخطائین

کتب مشائخ کرام از مؤیدات این مضمون مملو و مشحون ست و حضرت مولوی چندین جا در دفتر سابقه ذکر این مدعا نموده در متابعت مرشد از حد زیادت مبالغه فرموده اند و بروایتی وابتغوا الیه الوسیلة که در کلام مجید واقع شده بهمین معنی ست والحق تا میانهٔ واجب و ممکن شخصی که جامع نشاتین وحدت و کثرت باشد واسطه نباشد ممکن را چه قدرت آنکه بی واسطه تواند واصل شود یک دلیل عمده بر حقیقت رسل علیهم السلام همین ست و در اکثر سلاسل رابطه که عبارت از تصور صورت مرشد باشد موجب جذبه و حصول مطلب میگردد و آنچه از رابطه حاصل میشود و از ذکری که سالها بی اعانت مرشد کند بحصول نمی انجامد والله اعلم بالصواب

در بیان مجاهده

که دست از مجاهده باز ندارد و اگرچه داند که بسطت عطای حق آن مقصود از طرف دیگر برورساند ۵ حق معیت گفت و دل را مهر کرد ۵ تا که عکس آمد بگوش دل نه طرد ۵ معنی این معیت آنچه اهل حقائق بمقتضی وهو معکم اینما کنتم در کتب تصوف مذکور کرده اند معلوم و معروف ست و باصطلاح ارباب معقول و اصحاب منقول عکس عبارت ست از جامعیت تعریف مر افراد معرف را و طرد کنایه از مانعیت تعریف غیر افراد خود را پس عکس درین بیت بحسب ظاهر عبارت ست از جامعیت حق بحسب معیت بر جمیع مراتب کونیه را و طرد اشارت ست بمباینت و انفصال وجود حقیقی از ماهیات ممکنه و اگر از معنی منطوق قطع نظر کرده عکس و طرد را بمعنی لغوی مراد داشته گفته شود که حق معیت گفت و دل را مهر کرد تا که عکس حقیقت بگوش دل آید که عبارت از مباینت باشد نه طرد که معیت ست و این راز سربسته بماند و بعد از گشادن مهر بر حقیقت معیت روشن گردد هم وجهی دارد بلکه این معنی ساده و بی تکلف ست

ایضاً در بیان مذکور ۵

چون عطائش آن حساب با صفا ۵ کرد و شش روشن ز بعد و خطا اشارت ست بحساب خطائن که عبارت از تحصیل صواب از دو خطاست و اهل حساب آنرا برای استخراج مجهولات عددی وضع کرده اند چنانچه در اکثر کتب مشهوره این علم مسطور ست و طریقش آنست که اگر در مسئله از مسائل تمرین عددی مجهول واقع شود و خواهی که آنرا مشخص کنی که کدام ست باید که فرض کنی عددی یا واحدی یا کسری یا مرکبی از طرفین یا از آخرین و آنرا مال اول نام نهی پس نظر کنی در مفروض اگر بحساب راست آمد بهتر و اگر زیاده یا کم شد پس بمقدار زیادتی یا کمی که خطاست محفوظ داری و آنرا خطاء اول نام کنی بعد ازان کمیت دیگر چنانچه گفته شد باز فرض کنی و آنرا مال ثانی مسمی سازی و دران هم بنگری اگر صواب ست

کرکاش جولاہا نہ ماکو گفتے یعنے خود را گفتی کہ ماکو وجست وجوی خود کردے نہ او چہ من عرف نفسہ
فقد عرف ربہ ہرگاہ ما در دریافت حقیقت خود حیران باشیم وجست وجوی دیگری بی وجہ ست ع
در خود بطلب ہر انچہ خواہی کہ توئی * وفی انفسکم افلا تبصرون اما درین مقام معنی اول اولی ست

ایضاً در داستان مذکور ے جزر و ہوش بد بحرے در زبد * منتہی شد جزر و باقی ماند
یعنے زبد را کہ عبارت از جسم با نفس تواند بود در بحر حقیقت جزر و مد بود جزر منتہی شد یعنی جسد فانی
شد و نفس کہ لازم جسم ست منقطع گشت و مد یعنی روح باقی ماند

در داستان رفتن پسران سلطان سوی قلعہ بحکم آنکہ الانسان حریص علی ما منع ے در حقیقت حق بود
معبود کل * کز پے ذوقست سیر آن سبل * لیک بعضی رو سوے دم کردہ اند * گرچہ سر اصل ست
سر گم کردہ اند * لیک آن سر پیش این ضالان کم * میدہد دادسری از راہ دم * آن ز سر
می یابد آن داد این زدم * قوم دیگر پا و سر کردند گم * چونکہ گم شد جملہ جملہ یافتند * از گم آمد
سوی کل بشتافتند * یعنی در حقیقت حق معبود کل ست و سیر آن طرق سبل از پی ذوق ست
و ہر کدام را ذوق چیزی بجانب آن چیز براہ بعضی او سوی دم کردہ اند یعنی بنشاء مجازی متوجہ
شدہ اند و با آنکہ سر یعنی آخرت و حقیقت اصل ست آنرا گم کردہ اند لیکن آن سر کہ آخرۃ و حقیقت
باشد پیش این ضالان کم یعنے گرفتاران نشاء مجاز کہ باحکام ظاہری قناعت نمودہ اند و او
سری را از راہ دم میدہد یعنی آنہا ہم بی بہرہ مطلق نیستند و با وجود تقید بعالم ظاہر اجری و ثوابی
دادند و ہر کدام از انچہ وجہ خاطر ایشانست دادی یابند و بمطلب میرسند و قوم دیگر کہ عبارت
از صوفیہ صافیہ است پا و سر را گم کردہ اند یعنی قدم بر دنیا و آخرت نہادہ کار را پیش بردہ اند و چون
جملہ را گم کردہ اند جملہ را یافتہ اند و از گم آمد بکل شتافتہ اند واللہ اعلم بالصواب

در داستان دیدن شہزادہا در قصر آن قلعہ ذات الصور نقش دختر شاہ چین ے
سایۂ رہبر بہ است از ذکر حق * یک قناعت بہ کہ صد بوت طبق * در قناعت خواندہ باشے
ای حسن * ذکر ذکر حق و ذکر بوالحسن * مراد آنست کہ ذکر حق بی سایۂ مرشد کہ رہبر طریقت ست
نتیجہ نمی بخشد و ذکر کردن ابوالحسن خرقانی بایزید علیہما الرحمۃ را کہ از روح بایزید تربیت یافتہ و بایزید
مدتہا پیش از ولادت او حلیہ صفات صوری و معنوی او را خبر دادہ و آن قصہ در اواسط دفتر
چہارم مفصلاً مذکورست مستشہد این مطلب آوردہ اند کہ ابوالحسن خرقانی اگر صد سال بسر خود
ذکر حق میکرد آن رتبہ نمی یافت کہ از یک تربیت بایزید او را میسر شد و این امریست مقرر و

سید هد تقطیع شعرش نیز دست ✤ چون نماند خاک و بود شش جهت کند ✤ خاک سازد بحر او چون کف کند ✤
چون نماند پیشه و سر در کشند ✤ پیشها از عین دریا سر کشند ✤ بهر این گفت آن خداوند فرح ✤ حد تو ای عین
بحر نا اولاجرح ✤ خلاصه این مضمون این چند بیت است اگر بیشه قلم و دریا مداد شود شعر مثنوی را
پایانی نیست و چار چوب خشک زن وجود تا خاک اعنی مادهٔ وجود هست تقطیع شعر مثنوی او را دست هد
و مادهٔ شعر مثنوی برای او کمی نی کند چون خاک که مادهٔ نظم مثنوی ست نماند و بود خاک محو شود و بحر
شعر مثنوی که اصل مادهٔ کل وجود ست کف کند و خاک سازد یعنی مادهٔ نو احداث کند و چون بیشه که
منشاء قلم تحریر شعر مثنوی ست سر در کشد و معدوم گردد از عین دریا بیشهای قلم سر بیرون کشد
و آله تحریر شود و معنی آیت ولو ان ما فی الارض من شجرة اقلام والبحر یمده من بعده سبعة ابحر ما نفدت
کلمات الله درین ماده صادق آید در **توضیع کردن اینکه یا بمیرد در جمله شهر تبریز و جمع شدن اندک چیزی** حاتم از مرده بمرده میدهد ✤ کردکانهای شمرده میدهد ✤ حاتم از
مرده بمرده میدهد یعنی حاتم اگر مرده از مرده که جماد باشد میدهد و در بمرده زائده است بالک هم
اگر بار امفتوح خوانده شود معنی مفعولی اقرار داده شود به بیت ثانی تطبیق میابد و مخالف نمیشود
درین صورت مرده اول عطا خواهد بود و مرده ثانی معطی له کردکانهای شمرده میدهد یعنی آن عطا
او هم معدود و محصورست **بیت** توحیاتی میدهی در هر نفس ✤ کز نفسی کی نگنجد در نفس ✤ معنی
این بیت ظاهرست والله اعلم بالصواب **در داستان گریختن کوسفندی از موسی علیه السلام و شفقت و مهربانی موسی بر وی** او مع الله است پی کو کو همی ✤ کاش جولاهانه ما کو گفتمی ✤ این مقوله غریب دامداریست که
بزیارت تربت محتسب تبریز رفته و از روی سوختگی فراق بعد از جست و جو کو کو گفتنها جهت
تسلی خاطر مصیبت زدهٔ خود بزبان می آورد و میگوید **بیت** چند همچون فاخته گوئی عمو ✤
کو کو کو کو کو کو کو ✤ او مع الله است پی کو کو همی یعنی روح او بحسب تبدنی مقعد صدق
عند ملیک مقتدر جا یافته و از مکان و زمان در گذشته و بجای تمکن گشته که گنجایش جست و جو کو کو
گفتن نمانده کاش جولاهانه ما کو گفتمی ما کو آلت جولاهگان ست میانه کاو اک کنار و ابر اشور پیچید
دران می نهند و از سوراخ آن در گذرانیده پارچه می بافند و هر لحظه او میانه تار و پود آمد و رفت
میکند اینجا مطلب چنین میتواند بود که کاش ان محتسب متوفی را که رتبه بقا بالله یافته است جولاهانه
ما کو گفتمی یعنی همچنانکه ما کو مستغرق تار و پود ست او را مستغرق حق گفتی یا بخود خطاب میکند

ازان بسیار اند وهناک شد حق تعالی جهت تسلیه خاطر عاطر مهتر کائنات این آیت فرستاد
وما ارسلنا من قبلک من رسول ولا نبی الا اذا تمنی القی الشیطان فی امنیته فینسخ الله ما یلقی
الشیطان ثم یحکم الله آیاته والله علیم حکیم این آیت در سیپاره اقترب در سوره حج واقع شده و
پیش محققین این قصه مردود ست وبعضی گویند از وضع زنادقه است اما حضرت مولوی
بنا بر روایت مشهور که تفاسیر بآن ناطق ست آورده اند ماحصل این دو بیت چنین باشد که مثنوی
دکان وحدت ست وهر متاعی که درین دکان حقیقت نشان غیر وحدت باشد عین بت پس
در دکان وحدت بت آوردن برای چیست مولوی میفرماید بت ستودن بجهت دام عامه
آنجنانست که حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم لفظ خزانیق العلی را در اثنای تلاوت
سوره والنجم بر زبان مبارک راندند باختلاف الروایات تا مشرکان نیز برفاقت مومنان
سجده کنند درین کتاب هم آنچه غیر وحدت از عالم حکایات وامثال وحکم مذکور شده بجهت ترغیب
عوام ست که منکران وملحدان نیز باموحدان در خواندن آن رفاقت کنند **در داستان
جواب گفتن قاضی صوفی را** بدگمانی نعل معکوس ولیست ✤ گرچه هر جزوش
جاسوس ولیست ✤ بل حقیقت در حقیقت غرقه شد ✤ زین سبب هفتاد دل صد فرقه شد ✤
میفرماید اگرچه هر جزوی از اجزای ممکنات جاسوس ولیست یعنی بی بذات واجب میرساند
اما بدگمانی نعل معکوس ولیست وبجهت پی کم کردن حق تعالی آنرا درمیان نهاده سخن را ترقی
فرموده بطریق استدراک میگویند چه جای تجسس وبدگمانی که حقیقت در حقیقت غرقه شده
از عالم علم وعالم معلوم که هر سه یک حقیقت اند ولظاهر مغائر یکدیگر مینمایند وهمچنین جمیع اشیا
که تغایر اعتباری دارند وفی الحقیقت متحدند هرگاه چنین باشد وحقیقت در حقیقت غرقه شود
اجزا چه قسم جاسوس وی توانند بود وپی بحقیقت کار برد واز همین سبب در عالم امکان فرق
متکثره شده وهر کدام هایم وخاسر بیابان حقیقت وسرگردان بادیه غوایه اند **در مثل ترسیدن
عارف از کشیش** ✤ گفتیش از غصه منکر بحال ✤ رابته العنامها را زان کمال ✤ یعنی
هرگاه از دم ناامید واجستے کردی گویا از غصه که منکر بجا ست یعنی نومیدی رابته العنامها را
ازان کمال که حق باشد گفتی اورا اگر بجای ازان باشد بجای منکر بفتح کاف کسر خوانده خواهد شد
ومصرع ثانی مفعول منکر وبیت ثانی مفعول قول خواهد بود **در معجزه هود علیه السلام**
✤ گر شود بیشه قلم دریا مداد ✤ مثنوی را نیست پایانی امید ✤ چار چوب خشت زن تا خاک هست

بگو که ضمیر علیها بکجا راجع میشود و چون ضمیرش از زینها خبری ندارد بر سر این کوتک بضبوط بر کوفته دستار و جامهاش را سیکشند و از میندازند افاده بخاک مذلتش می اندازند و این علیها در قصهٔ ترک مطرب اشاره باین معنی ست در تفسیر قول رسول صلی الله علیه وآله وسلم که موتوا قبل ان تموتوا ۵ غرق این کشتی نیابی ای امیر ❊ تا به نهنی اندرو من الاخیر ❊ من الاخیر عبارت از مقداریست که هر گاه آنرا بالا بر نهند حامل آن عاجز شود و اینجا مراد از بار بست که بالای کشتی بر بار نهند و آنرا غرق سازد میر فتح الله رازی در شرح خود نوشته که اشارت ست بکریمه یمنون علیک ان اسلموا قل لا تمنوا علی اسلامکم بل الله یمن علیکم ان هدیکم للایمان که در جزو حم در سورهٔ حجرات واقع شده و از من اخیر منت حق مراد داشته پس معنی بیت این باشد که تا منی خود را که جهت غرق کشتی وجود در بحر معرفت بمنزلهٔ من الاخیر ست بر سفینهٔ هستی خود نهنی و نیست مطلق نشوی غرق این کشتی نمی یابی و بمطلب اصلی واصل نمیگردی ایضاً در تفسیر مذکور ۵ زاده ثانی ست احمد در جهان ❊ صد قیامت بود او اندر عیان ❊ ولادت ثانیه در اصطلاح صوفیه بیرون آمدن سالک ست از مقیمهٔ طبیعت و احکام آن در قصهٔ احد احد گفتن بلال رضی الله عنه در حجاز ۵ گردشش بر جوی جویان شاهدست ❊ تا نگوید کس که آن جو را گذشت ❊ یعنی گردش آن سنگ آسیا بر جویندهٔ جوی شاهدست که شخصی هست و جوی کرده این سنگ آسیا بر کنار جوی ساخته و خود بخود همیگردد بهیت نیز دعقل هر دانندهٔ هست ❊ که باکردند گردانندهٔ هست ❊ در رفتن صوفی بسوی سیلی زنش و مخاصمهٔ او با او در حضور قاضی ۵ مثنوی ما دکان وحدتست ❊ غیر واحد هر چه بینی آن بتست ❊ بت ستودن بهر دام عامه را ❊ آنچنان دان کالغرانیق العلا ❊ آورده اند که چون سورهٔ والنجم نازل شد سید انام علیه السلام آنرا در مسجد الحرام در مجمع قریش میخواند و در میان آیتها توقف میفرمود تا مردم تلقین نموده یا دگیرند بعد از تلاوت آیت افرایتم اللات والعزی ومنات الثالثة الاخری متوقف شد شیطان دران میان مجال یافته بگوش مشرکان رسانید که تلک الغرانیق العلی وان شفاعتهن لترتجی کفار باستماع این کلمات خوشدل شدند که حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم بتان الیشان راستایش کرده و در آخر که آن حضرت با مومنان سجده کردند اهل شرک نیز اتفاق نمودند چنانکه هیچکس از مومن و کافر در مسجد نماند که سجده نکرد جبرئیل علیه السلام فرود آمده صورت حال بعرض آن حضرت رسانید دل مبارک سرور عالم

آن خدائی آن نشد ٭ دست بشکسته مطیع جان نشد ٭ یعنی چون آن سعادت وهدایت حقیقی با شما
با او نبود که بمنزلهٔ روح ست مر اعضا را آن جان نوکه آدم باشد. با فرشته که سجدهٔ آدم کردند یکی نشد
ابلی واستکبر وکان من الکافرین معنی مصرع ثانی این بیت خود ظاهرست **در داستان**
استدعاء امیر ترک مخمور مطرب را بوقت صبوح ٭ مطرب جان مونس
مستان بود ٭ نقل وقوت وقوت مست آن بود ٭ این بطریق تعمیم واقع شده و در بیت ما بعد
تفصیل مستان کرده میفرماید ٭ مطرب ایشان راسوی مستی کشد ٭ باز مستی ازدم مطرب
چشد ٭ آن شراب حق بدان مطرب برد ٭ وین شراب تن ازین مطرب چرد ٭ ماحصل این
دو بیت آنست که بعضے مستان ازان عالم اند که مطرب ایشان راسوی می میکشد وباعث مستی
میشود و باز یک قسمی مستی هست که بی سعی مطرب ازدم او میچشد و در کسب فیض محتاج بمطرب نیست
که بچشاند و آن یعنی مستے که محتاج بمطرب نیست شراب حق بآن مطرب میبر دیعنی مطرب را
مستے می نبخشد و این یعنی مستی که مطرب او را سوی مستی میکشد شراب تن ازین مطرب میچرد یعنی
از مطرب فیض حاصل میکنند چنانچه ابیات ما بعد مؤید این معنی ست ٭ این دو انباز ند مطرب
باشراب ٭ این بدان وآن بدین آرد شتاب ٭ پرخماران ازدم مطرب چرند ٭ مطربان شان
سوی میخانه برند ٭ آن سر میدان واین پایان اوست ٭ دل شده چون گوی در چوگان اوست
در حکایت آن مطرب که در بزم امیر ترک این غزل آغاز کرد
برجهید آن ترک ودو بوسی کشید ٭ تا علیها بر سه مطرب رسید ٭ در تشخیص لفظ ومعنی علیها که درین
بیت واقع شده مدتی بر سبیل لزوم از ضمیر بسیار ضمیر دانان که اظهار مضمرات عالم مظهر ومضمر از طبع درّاک شان
مظهر میکرد و استدعا کرده شد هیچ صاحب ضمیری درین مطلب ارجاع ضمیری که بمقصد راهبر باشد
ننمود الا از عزیزی اعزه الله فی الدارین نادر حکایتی ونایاب داستانی که صفحهٔ ضمیر را از استماع
آن بستطی حاصل آید مسموع شد که الحق درین محل بعینه از عالم ارجاع ضمیر محل خود ست آنکه در مدارس
ماوراالنهر خیایت در شبهای تعطیل که یاد از ایام نشاط میدهد ملاکرازی میسازند ویکی از ساده لوحان
طلبه یا احمقان کنج مدرسه را ستار کلان وعمامه گران بر سر نهاده او را بر سند تدریس متکی میگردانند
وجزا بدست گرفته مطالعهای بی تحصیل میکنند و سراسری چند رفته این پا بران پا می نهند و بعد از
خرامش چند جهت تحقیق مباحث وتشخیص مطالب پیش ملاکرازی می آیند واز مقدمات مضحکه
که بظاهر بحث نما باشد استفسار نموده آخر بر سر این می آیند که چون در بحثی تشفی ما از تو حاصل نشد

دفتر ششم شرح ابیات فارسی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ع گر منی کنده بود همچون منی ✤ چون بجان پیوست یابد روشنی ✤ منی اول بمعنی انانیت و منی ثانی
بمعنے مشہور ست در سوال آن سائل و اعظ را که مرغے پر بر ریص شهر
نشسته بود ع جان اول مظهر درگاه شد ✤ جان جان خود مظهر الله شد ✤ در مصرع اول
مراد از جان اول نفس جزوی یا روح حیوانی میتواند بود که مظهر درگاه است و مراد از درگاه تنزل
حق که تعین ثانی و مرتبه واحدیت باشد و درین مقام ترقی از ادنی باعلی ست و در مصرع ثانی
جان جان عبارت از روح انسانی که نفس ناطقه و نفس کل کنایت از انست میتواند بود که مظهر
ذات مطلق ست و آن مسمی بعالم غیب هویت و مرتبه احدیت میگردد ✤ آن ملائک همه عقل جان بدند
جان نو آمد که جسم آن شدند ✤ جان نو عبارت از حضرت آدم علی نبینا و علیه السلام که مسجود ملائک شد
بیت آن بلیس از جان ازان سر برده بود ✤ یک نشد با جان که عضو مرده بود ✤ جان در مصرع
اول اگر بمعنے جان بن جان که عزرائیل از جنس آنها بوده اعتبار کرده آید معنی بیت چنین میشود که
آن ابلیس اگرچه از جان یعنی نوع جن بکثرت علم یا عبادت ازان سر برزده بود یعنی در ان ملک
عالم ملکوت باشد گوی قربت برده بود و اگر جان بمعنی روح و فرشته داشته شود معنی چنین میشود
که در رتبه از فرشتها گوی برده بود اما با روح یکی نشد و اتحاد معنوی هم نرساند که عضو مرده بود اما را
برای مهمله خواندن و جان را بمعنے روح اعتبار نمودن افصح و اولی ست بیت چون بنودش

الفت گرفته میشود یعنی مسلمان تا بوی الفت میگیرد پس مومنان با یکدیگر الفت و محبت دارند با
و منافق نه بکسی الفت میگیرد و نه الفت گرفته شود بنا بر نفاقی که در دل دارد همه را مثل خود
منافق میداند و بهیچ احدی آشنائی نمیکند در عنوان تفسیر وان الدار
الاخرة لهی الحیوان واقع شده قال ابلیس علیه السلام الدنیا
جیفة وطالبها کلاب فرمود پیغمبر علیه السلام در تمثیل دنیا
وطلب آن که دنیا مردار ست نجس و گنده
وطالب و خواهان آن مردار اند سگان

تمام شد دفتر پنجم
شرح مثنوی شریف

در عنوان واقع شده وهمچنین قد جف القلم وکتب ان لا یستوی الطاعة والمعصیة ولا یستوی الامانة والسرقة وجف القلم ان لا یستوی الشکر والکفران جف القلم ان اللہ لا یضیع اجر المحسنین یعنی بتحقیق خشک شد قلم ونوشت اینکه برابر نیست طاعت با معصیت یعنی طاعت والقیاد واوامر الهی موجب الطاف وعنایات غیر متناهی ومستوجب رفعت درجات ومراتب مکانات ومعصیة مستلزم عقوبات ودرکات پس چگونه برابر باشند وبرابر نیست امانت ودیانت یا دزدی چه امین مقبول درگاه خداوندیست ودزد مغضوب ومردود آن بارگاه وصاحب امانت ودیانت محبوب قلوب خواص وعوام ست از انام وارباب خیانت وسرقه در خلائق مهان وخوار خشک شد قلم اینکه برابر نیست شکر نعمت بجا آوردن وکفران نعمت ورزیدن چه هر چند بجا آوردن شکر نعمتهای الهی از خیر طاقت انسانی وقدرت امکانی بیرون وافزونست با وجود آن بقدر طاقت خود بجا آوردن شکر موجب مزید نعمت وکفران او مستوجب عذاب شدید وآن زوال نعمت ست چنانچه فرمود عز شانه لئن شکرتم لازیدنکم ولئن کفرتم ان عذابی لشدید خشک شد قلم ونبوشت بدستی که خدا یتعالی ضائع نمیکند مزد نیکوکاران پس عاقل را باید که در احسان کوشد ودر اتیان اعمال حسنه سعی مبذول دارد بموجب کریمه للذین احسنوا الحسنی وزیادة بجزای حسنی جزا داده شود

در باز جواب گفتن آن کافر جبری سنی را

آنچنانکه بر سرت مرغی بود ☆ کز تو او ایمن شود جان تو لرزان شود ☆ مضمون این حدیث ست که در صحیح بخاری واقع شده قال النبی صلی اللہ علیه وآله وسلم کانهم علی رؤسهم الطیر یعنی پیغمبر علیه السلام در تعریف وقار اصحاب وعدم التفات بسوی احدی ومراقبت ومحافظت قلوب ایشان میفرماید یعنی اصحاب صفه وبعضی از اصحاب کبار رضی اللہ عنهم همیشه بنوعی بحق مشغول بودند وبنهجی سر خود را در جیب مراقبه میکشیدند گویا که بر سرهای ایشان جانوری نشسته است ودائما بسکون وقرار ند کر ومشاهده حق آرام گرفته اند بهیچ جانبی وبهیچیز ملتفت نمی شوند مگر بقدر ضرورت واحتیاج وعادت طیور چنان جاری شده که هرگز بر غیر ساکن نمی نشینند پس عبارت کانما علی رؤسهم الطیر کنایت ست از اطراف رؤس شان واشاره بمراقبه وشهود ایشان

وحکایت آن زن که شوهر را گفت گوشت را اگر به خورد شوهر گربه را تیر ازو بر کشید گربه نیم من برآمد

لیس یالف لیس یولف جسمه ☆ لیس الا شح نفس قسمه ☆ قال النبی صلی اللہ علیه وآله وسلم المومن یالف ویولف به والمنافق لا یالف ولا یولف به بفرمود پیغمبر علیه السلام که مومن مصدق بخدا ورسول خدا الفت میکرد یاد کرد یاد حق وبکلمه طیبه وکلمه توحید ودین محمدی وبجمیع مومنان

از عاشق که خود را دوست میداری یا مراحدیثی قدسی ست درعنوان واقع شده
اخرج بصفاتی الی خلقی من راک تقدرانی ومن قصدک قصدنی ومن احبک احببتی حق سبحانه تعالی
به بندهٔ خاص که شیطان را بروی تسلطے وراے نیست خطاب مینماید ومیفرماید ظاهر شو بصفات من
بسوے خلق من یعنی متخلق باخلاق الٰهی ومتصف بصفات ایزدی شو وخلق هدایت نمای بسوے
صراط مستقیم که سبیل توحید وتخلق وتحقق ست کسیکه دید ترا پس تحقیق دید مرا یعنی مظهر کامل من دید
وکسی که قصد کرد ترا خواه قصد خیر بود خواه قصد شر قصد کرد مرا وبآنکه کسیکه قصد خدمت وملازمت تو
کرد قصد خدمت وملازمت من نمود کسیکه دوست داشت ترا دوست داشت مرا در بیان آنکه
دعاء عارف واصل درخواست او از حق همچو درخواست حق ست از خویش
کنت لهٔ سمعا وبصرا ولسانا ویدا معنی این حدیث که درعنوان ست در دفتر اول در داستان هر چنگی
که درعهد امیر المومنین عمر رضی الله عنه از بهر خدا چنگ میزد نوشته شد **در داستان توبه جستن**
نصوح قال النبی صلے الله علیه وآله وسلم اذا اصابه مرض اوهم اشتدی ازمة تنفرجے این حدیث
درعنوان واقع شده ازمه سال قحط را گویند یعنے فرمود پیغمبر علیه السلام چون برسد آدمی را مرضی
ویا مخنتے وشدتی وسخت شود سال قحط خود بخود کشاده شود از انکه چون محنت بکمال رسد البته فرحت
وبهجت روی دهد چه هر کمال را زوال ست وهر زوال را انجامی وانصرامی واشتدی ازمة تنفرجی
بمثابه مثل شده است ومیگویند که چون شدت پی در پی آید کشاده شود ودور گردد وچون سوراخے
گردد روے گرداند درد استان بردن روباه خر را پیش شیر وجستن خر از شیر
مکر شیطان ست تعجیل وشتاب ✤ لطف رحمانست صبر واحتساب ✤ قال النبی صلی الله علیه
وآله وسلم العجلة من الشیطان والتانی من الرحمن معنی این حدیث در دفتر سوم در حیله دفع
مجنون شدن در ربیع وشرے نوشته شد این حدیث قدسی ست که درعنوان واقع شده
لولاک لما خلقت الافلاک حق تعالی بمحبوب ازلی وابدی حضرت حقیقت محمدی علیه السلام
خطاب نمود وفرمود که اگر نمی بودی ای محمد هر آینه خلق نمیکردم افلاک را یعنی اگر مقصود از
ایجاد عالم ظهور ذات عالی صفات تو نمی بود هرگز پیدا نمیکردم عالم را واز کتم عدم بصحراے وجود
نمی آوردم چنانچه عارف شیرازی فرماید **بیت** تو اصل وجود آمدی از نخست ✤ دگر هر چه موجود
شد فرع تست ✤ **در فضیلت احتماد جوع** درعنوان ست قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم
الاحتماء افضل من الدواء وایضا المعدة بیت الداء والحمیة رأس کل الدواء در حدیث نبوی ست

درعنوان

رسول صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم میگفت اینکہ آفرید حق سبحانہ تعالی آدم را از مشت کہ گرفت آنرا از تمام زمین پس آمد بنی آدم بر قدر زمین بعضے ازینہا سرخ و بعضے سفید و بعضے سیاہ و میان آن الوان و بعضے ازان نرم و بعضے ازان درشت و بعضے خبیث و بعضے پاک و خوب **در قصۂ یونس علیہ السلام** ؎ کہ برابر مے نہد شاہ مجید ✻ اشک را در فضل ما خون شہید ✻ قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لیس شئی احب الی اللہ من قطرتین قطرۃ دموع من خشیۃ اللہ و قطرۃ دم تہراق فی سبیل اللہ گفت پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ نیست ہیچ چیز دوست تر سوی خدا یتعالے از دو قطرہ قطرۂ اشک از ترس خدا و قطرۂ خون کہ ریختہ شود در راہ خدا یتعالی **در بیان فیما بین یرجے من رحمۃ اللہ معطی النعم** ؎ لا ابالی مر کسی را شد مباح ✻ کش زیان نبود ز جز واز صلاح ✻ قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم حکایت عن اللہ خلقت ہولاء للجنۃ ولا ابالی و خلقت ہولاء للنار ولا ابالی گفت پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ فرمود حق سبحانہ تعالے آفریدم من این جماعہ را برای بہشت و ہیچ باک ندارم و آفریدم من این جماعہ را برای دوزخ و ہیچ باک ندارم **در بیان آنکہ خلق الجان من مارج من نار** ؎ چون نہ بیند مغز قانع شد بپوست ✻ پند مغز من قنع زندان اوست ✻ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ذل من طمع و عز من قنع فرمود پیغمبر علیہ السلام خوار شد کسی کہ طمع ورزید و طمع را پیشۂ خود ساخت و عزیز و معزز شد کسی کہ قناعت نمود یعنی قانع و صاحب قناعت و ایمان در دلہای خلائق محبوب و طامع نزد خالق مقہور و نزد خلائق مردود و نگونسار و بی اعتبار باشد **ایضاً در بیان مذکور** ؎ ہر کہ نہد سنتی بدے فتے ✻ تا در افتد بعد او خلق از عمی ✻ قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم من سن سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا و اجر من عملہا من سن سنۃ سیئۃ فلہ وزرہا و من عمل بہا معنی این حدیث در دفتر اول در قصۂ بادشاہ جہود کہ در ہلاک دین عیسی علیہ السلام سعی نمود نوشتہ شد **در معنی حدیث ارنا الاشیاء کما ہی** معنے این حدیث در دفتر دوم در تمامی قصۂ زندہ شدن استخوانہا بدم عیسی علیہ السلام نوشتہ شد **و این قول حضرت امیر ست** کہ در عنوان واقع شدہ لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا یعنے اگر زائل کردہ شود پردہ از بصر و بصیرت و حقائق اشیاء ماہیات چنانکہ ہست ظاہر شود یقین من ہیچ زیادہ نکردد از انکہ بعلم یقینی و براہین تحقیقی محقق و مقرر شدہ بلکہ بحق الیقین مشاہدہ کردہ حقیقی مرحق را ست و وجود جمیع موجودات بدو ہویدا و پیدا چنانکہ کریمہ اللہ نور السموات والارض بدین مدعا دلیلی ست واشکار فاعتبروا یا اولی الابصار **در داستان پرسیدن معشوق**

این حدیث در عنوان ست قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من جعل الہموم ہما واحدا کفاہ اللہ تعالی سائر ہمومہ ومن تفرقت بہ الہموم لایبال اللہ فی ای واد منہا ہلک فرمود پیغمبر علیہ السلام کسیکہ گرداند جمیع ہموم ومقاصد خود را یک ہم ویک مقصد یعنی جمیع مدعات خود را الحق بسرد وبر آستان تسلیم ورضا بقضا معتکف شد البتہ کفایت فرماید حق تعالی جمیع ہموم او را وکسیکہ متفرق وپراگندہ شد بوی ہموم یعنی مطالب متعددہ ومقاصد مختلف پیش گرفت وخود را در پی آن مطالب پریشان کرد نمیرساند اللہ تعالی او را بہیچ مطلبے وفرو نمیگذارد در ہر کدام وادی ازان ادودیہ و بیابانی از بیابانہای سرگردانی وخواری وپریشانی ہلاک گردد ویحتمل کہ ہم واحد ہم آخرت بود وہموم متفرقہ ہموم دنیا **در داستان پرسیدن شاہ ازان مدعی نبوۃ کہ آنکہ رسول راستین باشد با او چہ باشد** تا احب اللہ آئی در حسیب ✤ کز درخت احمد ست با او ست سیب ✤ عن ابی امامۃ قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم من احب للہ وابغض للہ واعطی للہ ومنع للہ فقد استکمل ایمانہ وابوداؤد وترمذی از ابی امامۃ رضی اللہ عنہ روایت کردہ کہ گفتہ فرمود پیغمبر رسول خدا علیہ السلام کسیکہ دوست دارد دیگری را محض از برای خدا ودشمنی وبغض ورزد محض برای خدا وعطا کند وانعام نماید محض جہت اللہ ومنع کند ومحروم گذارد از عطیہ محض برائے خدا ایں تحقیق کامل کرد ایمان خود را یعنی این افعال اربع محض برای خدا کند ودر دی ہیچ شایبہ غرض نباشد لاجرم ایمان او کامل شود **یکی پرسید از عالمی عارفی کہ اگر کسے در نماز نگرید یا آواز دہد کند نمازش باطل شود** این حدیث نبوی در عنوان واقع شدہ قال علیہ السلام لاصلوۃ الا بحضور القلب فرمود پیغمبر علیہ السلام کہ نیست نماز معتبر ومتعدبہ ویا ثواب نماز ویا نماز کامل مگر بحضور دل وجمعیت او وحضور انوار نماز وفیضان اسرار بدون حضور قلب میسر نشود **در عنوان داستان کہ مریدی در آمد در خدمت شیخ واین شیخ کبیر السن بود واقع شدہ** قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم رویت لی الارض فاریت مشارقہا ومغاربہا گفت پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم پیچیدہ شد برائے من زمین پس نمودہ شدم من مشارق آن زمین ومغارب آنرا **در ابتدای خلقت جسم آدم صلوات اللہ علیہ** وعن ابی موسی رضی اللہ عنہ قال سمعت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم یقول ان اللہ خلق آدم من قبضۃ قبضہا من جمیع الارض فجاء بنو آدم علی قدر الارض منہم الاحمر والابیض والاسود وبین ذلک والسہل والحزن والخبیث والطیب رواہ احمد والترمذی وابوداؤد ومشکوۃ روایت ست از ابی موسی رضی اللہ عنہ کہ گفت شنیدم من کہ

که دوست میدارد او را بنابر آنکه همیشه در یاد او و ذکر او و در خیال و تصور او می باشد پس گویا که همیشه با اوست **این حدیث** در عنوان واقع شده قال النبی صلے اللہ علیہ وسلم ارحموا ثلاثا عزیز قوم ذل وغنی قوم افتقر وعالما یلعب به الجهال فرمود پیغمبر علیه السلام مهربانی کنید و شفقت نمائید سه کس را یکی بزرگ قومی که بحوادث زمانه خوار شده باشد البته بروی مهربانی لازم دارید دوم غنی قوم که فقیر و محتاج شده باشد بوی امداد و اعانت کنید و سوم عالمی که بازی میکرده باشند با او جاهلان پس شما تعظیم او کنید و معزز دارید بنابر محافظت عزت علم و از دست جهال او را خلاص کنید چه عالم نائب و خلیفه پیغمبر ست علیه السلام و تعظیم و تبجیل نائب و تکریم او عین توقیر و تعظیم منوب ست **در حکایت محمد خوارزم شاه که شهر سبزوار که همه را فضے اندر گرفت** گفت لانظر الے صوركم ✤ فانبغوا اذا انقلب فی تدبیرکم ✤ اشارت بمضمون این حدیث ست ان اللہ لا ینظر الی صوركم ولا الی اعمالکم ولکن ینظر الی قلوبکم ونیاتکم معنے این حدیث در دفتر چهارم در بقیهٔ قصهٔ نوشتن آن غلام رقعه بطلب اجرے قلمی یافت **ایضاً در حکایت مذکور** ✤ با تو او چون ست من هستم چنان ✤ زیر پائی مادران باشد جنان ✤ قال النبی صلے اللہ علیہ وآله وسلم الجنة تحت اقدام الامهات فرمود پیغمبر علیه السلام که بهشت زیر قدمهای مادران ست یعنی خدمت مادر و قیام بادای حقوق خدمتگاری مادران موجب دخول بهشت ست **در بقیهٔ قصهٔ آهو و خرگ** بهر این گفت آن نبی مستجیب ✤ رمز اسلام فی الدنیا غریب ✤ اشارت ست بحدیث بدأ الاسلام غریبا وستعود غریبا فرمود پیغمبر علیه السلام ظاهر شد اسلام در حالتی که غریب بوده سرانجام ست که باز میگردد غریب یعنی چنانچه در ابتداء اسلام غریب بود در آخر که قرب قیام قیامت بود غریب خواهد شد **این حدیث در عنوان ست** قال النبی صلے اللہ علیہ وآله وسلم لابد من قرین یدفن معک وهو حی وتدفن معه وانت میت انکان کریما اکرمک وان کان لئیما اسلمک فلذلک القرین عملک فاصلحه ما استطعت فرمود پیغمبر علیه السلام که لابد ست از قرین و مصاحبت که دفن کرده شود با تو آن مصاحب در حال آنکه آن قرین زنده باشد و دفن کرده میشوی تو با آن مصاحب و تو مرده باشی با او اگر آن مصاحب کریم و بزرگ بود کرامت نماید ترا و اگر لئیم و حریص و بخیل بود القا نماید ترا و آن قرین و مصاحب عمل تست پس صالح گردان او را تا استطاعت داری یعنی در اعمال صالحه سعی نمای و چندان که استطاعت داشته باشی در تهذیب اخلاق و تحسین افعال کوشش کن که عمل نیکی همیشه زنده باشد و دفن او عبارت از انقطاع اعمال ست بموت عامل و زندگی از بقای نام نیک در روزگار

واین حالت زمخصوص این نشاة است تا ابد الآباد حال هم برین منوال خواهد بود زیرا که تجلیات حق را نهایت نیست پس عین اینجا عین مشاهده آمد و پرده نشستن بمعنی پرده داشتن شد و معلوم شد که مراد ازان لله سبعین الف حجاب من نور که در حدیث دیگر واقع ست مراد تکثیر ست نه حصر و تحدید و بعضی از شراح حدیث در بیان کیفیت این عین دو وجه گفته اند وجه اول آنکه این عین بر عین بصیرت نبوی صلے الله علیه وآله وسلم مثل انطباق جفن ست بر باصره اگرچه بظاهر بصورت نقصان نماند از ابصار آید لیکن کمال باصره دران ست و محافظت از غبار و دخان و انچه ضرر کند کذلک تا دیده دل آن حضرت باثارت ادخنه انفاس اغیار و هیجان غبار کثرت و آثار کدورت نگیرد و مرآت بصیرتش زنگ نه پذیرد دور روز این عین و فرو هشتن این پرده موجب وقایه و سبب حفظ و تصقیل وی از ین غبار و کدورت آمد پس اگرچه در نظر و هم بصورت نقصان در آمد لیکن در حقیقت کمال ست یا تمه کمال و با وجود آن استغفار میکرد و معذرت میخواست از کمال محبت و شوق طلعت تا یک چشم زدن از جمال محبوب محجوب نباشد وجه ثانی آنکه روح اقدس آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم دائم در مقام ترقی و شوق وصول برفیق اعلی و التحاق بملکوت که مقر اصلی او ست بود و قلب تابع روح و نفس تابع قلب میشد و شک نیست که حرکت روح و نهضت قلب اسرع و اتم ست از حرکت نفس ناچار نفس در عروج بمقام قدس و حرم عزت از مصاحبت و مرافقت روح و قلب جدا می افتاد و موجب انقطاع علائقه که سبب بقای هیئة عنصریست میگشت پس حکمت بالغهٔ الهی و رحمت عاطفت نامتناهی وی که برای تکمیل و ارشاد خلق اقتضای ابقای عنصر شریفش میکرد ورود این عین و فرو هشتن این پرده را سبب ابطاء حرکت قلب شریفش کرد تا بالکلیه بجانب روح نرود و بعالم قدس لحوق نپذیرد و علاقه منقطع نگردد و آن حضرت بجهت کمال شوق و انجذاب آن عالم از ابطاء حرکت قلب نیز باوجود متضمن این حکمت و مصلحت و کمال حرص بتکمیل و ارشاد امت استغفار میکند و اعتذار میخواهد و این دو وجه از افادات و کلمات شیخ الوقت شهاب الدین سهروردی ست قدس سره که طبیبی از در شرح مشکوة نقل کرد و در مرآت وجه اول و نفاست و وجه ثانی سخن منیست **و بیان آنکه ماسوی الله هر چیزے اکل و ماکول ست** ؎ کو نبی و وقت خویش ست ای مرید * زانکه ز و نوری پدید آید پدید * الشیخ فی قومه کالنبی فی امتی معنی این حدیث در دفتر سوم در داستان جزع ناکردن شیخی بر مرگ فرزندان خود نوشته شد **ایضاً در بیان مذکور** ؎ گفت المرء مجبوبه * لا لفک القلب من مطلوبه * قال النبی صلے الله علیه وآله وسلم المرء مع من احب فرمود پیغمبر صلے الله علیه وآله وسلم آدمی با کسی ست

که سرور عالم و سید اولاد آدم باوجود عصمت ازلی از مآثم و معاصی همیشه استغفار میفرموده پس دیگران
واجب و لازم ست که یک لحظه بی استغفار و توبه نباشند و فاضل مطلق و عالم عامل برحق کاشف
رموز معضلهٔ احادیث نبوی موضح اسرار مشکلهٔ اخبار مصطفوی شیخ الاسلام والمسلمین بیان شیخ
عبدالحق دهلوی متع الله المومنین لطول بقائه و لقاء اخلاقه در یکی از مصنفات شریفه خود معنی این
حدیث را باین طریق ایراد فرموده اند که اصمعی را که از علمای علم لغت ست از معنی حدیث انه لیغان علی
قلبی والی لاستغفر الله کل یوم سبعین مرة و فی روایت مائة مرة پرسیدند که حقیقت این عین
چیست و مراد بآن چه گفت ان سالت عن غین قلب رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم وعینه لقلبه
اما اینجا که عین لعین ست از عین دم نتوانم زد و این عجز و اعتراف بجهل و نادانی از اصمعی عین علم
و معرفت ست چنانکه گفته اند که لا ادری نصف العلم جای دیگر اگر نصف علم ست اینجا تمام علم خواهد بود
و نصف علم در جائی ست که ادراک ممکن ست و علم بدان میرسد ولیکن اعتراف بجهل و سلوک طریقه
انصاف علمی دیگر ست اما اینجا که ادراک ممکن و متوقع نیست علم درین مقام جز اعتراف بنادانی و
نارسائی نباشد اینجا دعوی علم جهل ست و دریافت جهل عین علم اگرچه علمای حدیث بر قدر علم و اندازهٔ
دانش و معرفت خود چیزی گفته و گوهر معنی در رشتهٔ قیاس و تخمین سفته اند اما انصاف آنست که سرکار
از چشم اغیار مستور ست و جمال حقیقت بدیدهٔ عقل نامنظور بعضے گویند که درین عین پردهٔ رقیق لطیف ست
که بحکم بشریت از ملابسه کثرت و اهتمام مهام دین و ملت بمقدار طرفة العین فترتی و غفلتی بر دیدهٔ
شهود آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم می نشست و درهمان آن لطیف باشتغال نماز ذکر و ظهور
وحدت اضمحلال می پذیرفت و آن حضرت از طریان این حالت و عروض فترت استغفار میکرد
که حسنات الابرار سیاة المقربین و بعضے گویند که آن پرده غین از جهت غم امت و خوف خاتمت
ایشان بود و استغفار هم از برای امت و آمرزیده شدن ایشان ست و قال بعض الصوفیة
ان هذا عین الانوار لا غین الاغیار انچه درین پردهٔ مشهود او میشد اگر بر ثمانیهٔ عارفان مکشوف شود
طاقت نیارند و مستهلک شوند و فریاد زنند که حقیقت را پی برده می بینیم روزی جبرئیل امین در حضرت
وی گفت که نهایت درجات قرب من در حضرت صمدیت عز و علا که زیاده بران هرگز نبوده ست آن بود
که میان من و پروردگار هفتاد هزار پرده از نور بود پس آن حضرت را صلی الله علیه وآله وسلم در هر لمحه و
هر آن پرده از نور جلال مشهود میگشت و تجلی نورے بالاتر از ان بر طرف میشد و متوقف در مقام
اول بعد از انکشاف مقام ثانی استغفار میکرد و این عین ترقی ست در درجهٔ قرب و مشاهدهٔ تجلیات

قال علیه السلام الناس علی دین ملوکهم فرمود پیغمبر علیه السلام که آدمیان بر دین ملوک و سلطان خویش اند

در بیان آنکه نور که غذای جان ست غذای جسم اولیا میشود و گرنه کشتی دیو جسم آنرا اکول

سلم الشیطان نفر مودی رسول ✤ عن ابن مسعود رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ما منکم احد الا و قد وکل الله به قرینه من الجن و قرینه من الملائکه قالوا و ایاک یا رسول الله قال و ایای ولکن الله اعاننی علیه فاسلم فلا امرنی الا بخیر مشکوة مسلم از ابن مسعود روایت نمود که گفت پیغمبر علیه السلام فرمود نیست از شما ای آدمیان از هیچ یکی مگر که تحقیق موکل ساخته است الله تعالی با او قرین و همنشین او را از جن یعنی شیاطین از اولاد ابلیس که مامور و زائیده میشود در عرف او را همزاد خوانند و قرین او از ملائکه پس مصاحبت جن و شیطان امر میکند بشر و معاصی و شهوت و مصاحبت میکند ملائکه امر میکند بخیر و ایمان مامور و اجتناب از منهیات گفتند اصحاب و ترا هم موکل کرده شده است قرین از جن ای رسول خدا فرمود که مرا مصاحبیست از جن ولیکن حق سبحانه و تعالی قوت داد مرا و اعانت فرمود مرا بر وی پس انقیاد نمود و اسلام آورد بر دست من و مسلمان شده پس امر نمیکند مرا مگر بخیر از جهت آنکه بسبب اسلام از طبقه خود باز آمده **در تفسیر قول علیه** در عنوان ست واقع شده که مامات من میت الا تمنی ان یموت قبل مامات ان کان برا فالی وصول البر اعمل و ان کان فاجرا لیقل فجوره نمرد کسیکه میرد مگر آنکه آرزو کرده اینکه بمیرد پیش از آنکه مرده باشد آن شخص نیکوکار پس بسوی وصول جزاء و ثواب آن نیکوئی شتابنده تر ست و اگر هست آن مرد فاجر و فاسق پس آرزو طلب موت پیش از وقت بواسطه آن است که کم میشد فجور او تا بکثرت عقاب گرفتار نمیشد از بسبب کثرت فجور و فسق **در صفت آن بیخودان که از شر خود و شر خود ایمن شده اند**

باز چون ابری بیامد رانده ✤ رفت نور از مه خیالی مانده ✤ مناسب بمفهوم این حدیث نبوی ست که انه لیغان علی قلبی فاستغفر الله سبعین مرة در صحیح مسلم روایت کرده از ما من مزنی رضی الله عنه که گفت که فرمود پیغمبر علیه السلام بدرستی که شان اینست که هر آینه می پوشد دل مرا و مانع میشود از خطور چیزی از سهو که مقتضای بشریت ست و یا اشتغال باز واج و اولاد چیزی که جاری میشود مجرای خواطر بشریت پس استغفار میکنم در روز هفتاد بار و در روز حدیث تنبیه و تحریص ست برای امت بر توبه و استغفار و استغفار پیغمبر علیه السلام از قبیل حسنات الابرار سیئات المقربین ست و یا ارشاد و تعلیم ست برای امت چه هر گاه

در سورهٔ فاطر واقع شده و عنوان ست انما یخشی اللہ من عبادہ العلماء جزاین نیست که میترسند از خدا از جملهٔ بندگان او دانایان چه شرط خشیت دانش و علم و بصفات و افعال اوست پس هر کرا دانش بیشتر ترس او افزون تر حضرت رسالت پناه علیه صلوة الرحمن از نیجا گفت که انما انا اخشاکم باللہ **ایضاً در داستان مذکور** ۵ اندران صفها ز اندازه برون ✻ مرفکان کان نور ذوالمنن الصافون ✻ در سیپارهٔ وما لی لا در سورهٔ الصافات واقع شده و انا لنحن الصافون و انا لنحن المسبحون ترجمه این آیت در دفتر چهارم در داستان امیر کردن رسول صلی اللہ علیه و آله وسلم جوان هذیلی را مرقوم گشت **احادیث نبوی و بعضے اقوال اولیا در سبب ورود حدیث** ۵ الکافر یاکل فی سبعة امعاء این قصه در حدیث باین طریق واقع شده عن ابی هریرة رضی اللہ عنه ان رسول اللہ صلے اللہ علیه و آله وسلم صافه ضعیف و هو کافر فامر رسول اللہ صلے اللہ علیه و آله وسلم بشاة فحلبت فشرب حلابها ثم باخری فشرب حتے شرب حلاب سبع شیاه ثم انه اذا اصبح فاسلم فامر له رسول اللہ صلے اللہ علیه و آله وسلم المومن یشرب فی معاء واحد و الکافر یشرب فی سبعة امعاء مرویست از ابی هریره رضے اللہ عنه بدرستی که رسول علیه السلام را آمد مهمانے ضعیف و حال آنکه او کافر بود پس امر فرمود رسول علیه السلام بگوسفندی پس دوشیدند آن گوسفند را پس نوشید دوشیدهٔ آن شاة را و حلاب آوندی را گویند که یک دوشیدن شاة و یا ناقه در وی نگنجد پس امر فرمود بدوشیدن شاة دیگر پس نوشید آن شیر را پس فرمود بدوشیدن شاة دیگر پس نوشید او را نیز تا آنکه نوشید آوند هفت شاة را پس بدرستی که شان اینست چون صبح کرد پس اسلام آورد پس امر فرمود رسول علیه السلام برائے او بدوشیدن شاتی پس نوشید حلاب او را پس تمام نکرد نوشیدن آن شیر شاة را پس فرمود پیغمبر علیه السلام که مومن می نوشد در معاء واحد از جهت آنکه حرص او کمتر ست و در ابتداء طعام و شراب بسم اللہ الرحمن الرحیم میگوید پس شیطان باوی شریک نمیشود چون مومن همیشه از اسراف گریزان ست و همیشه بحکم خیر الامور اوسطها بر حد وسط قیام مینماید پس یک معا کفایت میکند و کافر می نوشد در هفت معا از انکه شیطان باوی شریک میشود و همیشه حرص بروی غالب ست و بعضے گفته اند مراد از مومن کامل الایمان ست و مختار آن ست که این حکم بعض مومن و اکثر کافر ست و معا هفت ست یکی معده و شش روده باوی متصل اند سه دقاق و سه غلاظ و اسامی معا سته اینست اثنی عشری صائم دقیق اعور قرون مستقیم **ایضاً در سبب ورود این حدیث** ۵ که رعیت دین شه دارند و بس ✻ اینچنین فرمود سلطان عسس را

اشارت باین آیت ست که در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ النجم واقع شده وان الی ربک المنتهی
وانه هو اضحک وابکی وانه هو امات واحیی وبدرستی که بسوی پروردگار تست بازگشت خلائق برای
حساب وجزا وبدرستی که خدا یتعالی او میخندانند هر کرا میخواهد او میگریاند هر کرا میخواهد یعنی او شاد
میگرداند بثواب واو غمگین میگرداند بعذاب **در داستان عزم کردن شاه چون**
واقف شد بران خیانت که بپوشاند وعقد کند او را واین آیت در آخر سیپارهٔ
فمن اظلم در سورهٔ حم سجده واقع شده در عنوان ست ومن اساء فعلیها وهر که بد کند پس بر نفس
اوست یعنی ضرر آن بد وباز گردد واین آیت در سیپارهٔ عم در سورهٔ فجر واقع شده در عنوان ست
ان ربک لبالمرصاد وبدرستی که پروردگار تو خداوند گذرگاه است یعنی چنانچه فوت نشود چیزی از آن
بکسی که در مرصاد نوشته یا نشسته ومترصد گذرندگان ست هیچ چیز فوت نشود از خدا یتعالی زیرا که
همه را می بیند ومی شنود در برو پوشیده نیست **ایضاً در داستان مذکور** ه زانکه مثل
آن جزای او شود ✻ چون جزای سیئه مثلش بود ✻ اقتباس ست ازین آیت که در سیپارهٔ الیه یرد
در سورهٔ حم عسق واقع شده وجزاء سیئة سیئة مثلها وپاداش کردار بد کردار ست مانند آن **ایضاً**
در داستان مذکور ه داد حق مان از مکافات آگهی ✻ گفت ان عدتم به عدنا بهی ✻ در
جزو سبحان الذی در سورهٔ بنی اسرائیل واقع شده وعسی ربکم ان یرحمکم وان عدتم عدنا ترجمهٔ این
آیت در دفتر سوم در داستان ذخامت آن مرغ که ترک حزم کرده نوشته شد وآیت در سیپارهٔ الیه یرد
در سورهٔ زخرف واقع شده در عنوان ست نحن قسمنا بینهم معیشتهم فی الحیوة الدنیا ما بخش کردیم
درمیان ایشان معیشت ایشان را یعنی انچه زندگانی کنند در حیات دنیا وایشان از تدبیر آن عاجزاند
پس کجا در امر رسالت که اعلی مراتب انسانیت ست دخل می یابند **در قصد کردن شاه بکشتن**
امیران وشفاعت ایاز که العفو اولی ه لاتواخذنا ان نسینا شد گواه ✻ که بود نسیان
بوجهی هم گواه ✻ این آیت در آخر سورهٔ بقر در سیپارهٔ تلک الرسل واقع شده ربنا لاتواخذنا ان نسینا
او اخطانا گفتند مومنان که ای پروردگار ما مگیر ما را بعقوبت اگر فراموش کردیم وعملی نیکو از ما فوت شد
یا خطا کردیم وبقصد مرتکب مناهی شدیم **در تفسیر قول ساحران فرعون در وقت**
سیاست این آیت در سیپارهٔ وقال الذین در سورهٔ شعراء واقع شده در عنوان ست لاضیر انا الی ربنا
منقلبون معنی این آیت در همین دفتر گذشت **در داستان مجرم دانستن ایاز خود را**
درین شفاعتگری وعذر این جرم خواستن این آیت در سیپارهٔ ومن یقنت

لاتعقب حسرة لی ان مضے ✤ اشارت ست باین آیت که در سیپارهٔ وقال الذین در سورهٔ نمل واقع شده وقال رب اوزعنی ان اشکر نعمتک التی انعمت علی وعلی والدی وان اعمل صالحا ترضیه وادخلنی برحمتک فی عبادک الصالحین وگفت سلیمان که ای پروردگار من الهام کن مرا بانکه شکر کنم نعمت ترا انچه انعام کرده بر من ومادر وپدر من والهام بکن مرا بانکه عمل صالح کنم از جهت اتمام شکر نعمت تو ودر آور مرا بخشایش خود در میان بندگان ستوده خویش در بهشت **در نواختن سلطان ایاز را** ✤ حق گر اخواندست در قرآن رجال ✤ کی بود این جسم را آنجا مجال ✤ اقتباس ست ازین آیت که در سیپارهٔ قد افلح در سورهٔ نور واقع شده در ماوهٔ اصحاب صفه رجال لاتلهیهم تجارة ولا بیع عن ذکر الله تفسیر این آیت در دفتر دوم در داستان عذر گفتن فقیر با آن شیخ مرقوم گشت **در حکایت آن مجاهد که از همیان هر روز یکدرم سیم در خندق انداختی بتفاریق** ✤ صدق جان دادن بود همین سابقوا ✤ از نبی برخوان رجال صدقوا ✤ اشارت باین آیت ست که در سیپارهٔ اتل ما اوحی در سورهٔ احزاب واقع شده من المومنین رجال صدقوا ما عاهدوا الله علیه فمنهم من قضی نحبه ومنهم من ینتظر از مومنان مردانی اند که راست کردند آن عهدی که با خدا تعالی کردند از ثبات بار رسول علیه السلام ومقاتله با کفار پس از مومنان کسی ست که تمام کردند کار خود را وفا کرد عهد خود را او کار زار نمود تا شهید شد چون حمزه ومصعب وانس وامثالشان کسی ست که انتظار می برد شهادت را چون عثمان وطلحه رضی الله عنهما **بیت** سبح سدرهٔ ست شناسان شان ✤ حنفیه تین کنند از بهر جان ✤ در سیپارهٔ قد سمع الله اول سورهٔ حشر وسورهٔ صف واقع شده سبح لله ما فی السموات والارض وهو العزیز الحکیم تسبیح گفت وتنزیه کرد مر خدا تعالی را انچه در آسمانها وزمین ست وخدا تعالی غالب ست در امر خود صواب کار راست کردگار در تدبیر وقضا **در مراجعت کردن پهلوان از موصل جانب مصر وصحبت او در راه با کنیزک** ✤ منتظر می باش آن میقات را ✤ صدق دان الحاق ذریات را ✤ در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ طور واقع شده والذین آمنوا واتبعتهم ذریتهم بایمان الحقنا بهم ذریتهم وما التناهم من عملهم من شیء وآنانکه گرویدند بخدا ورسول وپیروی کردند ایشان را فرزندان ایشان بایمان لاحق گردانیم ما بایشان فرزندان ایشان را وما کم نکنیم پدران را بسبب این الحاق از ثواب کردار ایشان هیچ چیز یعنی فرزندان را بدرجهٔ آبا رسانیم بی آنکه نقصانی بثواب ایشان رسد بلکه بکرم وفضل خود اولاد را رفعت درجه ارزانی دارد **در خندهٔ گرفتن آن کنیزک از ضعف شهوت خلیفه** ✤ گریه وخنده غم وشادی دل ✤ هر یکی را معدنی دان مستقل ✤

مکافات آنرا در داستان باز جواب گفتن آن کافر جبری سنی که مهان
ما بداند این جواب ✤ گرچه از ما شد نهان وجه صواب ✤ مناسب بمضمون این آیت ست که در
سیپارهٔ الیه یرد در سورهٔ خرف واقع شده بل قالوا انا وجدنا آبانا علی امة وانا علی آثارهم
مهتدون بلکه گفتند قوم نبی ملیح از خداعه بدرستی که بیافتیم پدران خود را بر طریقهٔ پیرتی و ما بر پی نامهای
ایشان راه یافتگانیم یعنی مستدل ایشان تقلید پدران جاهل ست ایضاً در داستان
مذکور ✤ عشر امثالت دهد تا هفتصد ✤ چون ببازی عقل در عشق صمد ✤ عشر امثال اشارت
بآیت که در سورهٔ انعام در سیپارهٔ ولو اننا واقع شده من جاء بالحسنة فله عشر امثالها تفسیر
این آیت در دفتر دوم در داستان بیراه کردن شاه یکی را ازان دو غلام واقع ست تا هفتصد
اشارت ست باین آیت که در سورهٔ بقر در جزو تلک الرسل واقع شده مثل الذین ینفقون اموالهم
فی سبیل الله کمثل حبة انبتت سبع سنابل فی کل سنبلة مائة حبة ترجمهٔ این در دفتر چهارم در حکایت
آن مداح که از جهت ناموس لشکر ممدوح میکرد بین گشت در داستان گفتن
خویشاوندان مجنون را که حسن لیلی باندازه هست چندان نیست ✤
قاصرات الطرف باشد آن مقام ✤ وین حجاب ظرفها همچون خیام ✤ این هر دو آیت در سیپارهٔ
قال فما خطبکم در سورهٔ الرحمن واقع شده فیهن قاصرات الطرف حور مقصورات فی الخیام در آن
هشتها زنان صاحب جمال کوتاه نظر باشند که بغیر شوهران خود نظر نکنند حوران کوتاه نظر
در خیمها و قصرها از دُر و یاقوت ایضاً در داستان مذکور ✤ یا الهی سکرت ابصارنا
فی عف عنا انقلت اوزارنا ✤ اقتباس ست از آیت که در سورهٔ حجر در سیپارهٔ ربما واقع شده
در مادهٔ کفار ولو فتحنا علیهم بابا من السماء فظلوا فیه یعرجون لقالوا انما سکرت ابصارنا بل نحن
قوم مسحورون واگر بگشائیم بر ایشان دری از آسمان پس باشند همه روز فرشتگان که در نظر
ایشان دران در بالا میروند و ازان بزیر می آیند هر آینه از غایت عناد و تشکیک در حق گویند
جز این نیست که بربسته اند چشمهای ما را و خیره ساخته آیا اگر بگشایند و کفار بالا رفته آنرا مشاهده نمایند خواهند گفت
که ما را چشم بندی کرده اند و این صورت در خارج وجود ندارد بلکه ما گروهی جادو کرده گانیم یعنی محمد صلی الله علیه وآله وسلم ما را بجادوئی
کرده وان الدار الآخرة لهی الحیوان لو کانوا یعلمون در سورهٔ عنکبوت در سیپارهٔ الم اوحی واقع شده و در عنوان ست تفسیر
این آیت در دفتر چهارم در بقیهٔ قصهٔ بنای مسجد اقصی در دست سلیمان علیه السلام نوشته شد
در تمثیل فکر هر روزینه که اندر دل آید بمهانی تو ✤ رب اوزعنی ان اشکر نعمتک التی

نه حساب و اگر بالفرض باشد اصنام شما را شفاعت خواهند کرد پس وعده کج دادم شما را و نبود مرا هیچ تسلطے که شما را اکراه کنم بر کفر و معصیت یا حجتی نبود مرا بر صحت قول من مگر آنکه شما را بخواندم بوسوسه و فریب بی برهانی پس شما مرا اجابت کردید بتردد و تامل ننمودید در عواقب امور خود پس مرا ملامت مکنید بمجرد وسوسه که کردم و ملامت کنید نفسهای خود را که مرا فرمان بردید و قول خدایرا که گفت که لا یفتننکم الشیطان نشنودید و من نیستم رهاننده و فریادرس شما از عذاب و شما نیز نیستید رهاننده و فریادرس من بدرستی که من امروز کافر شدم بانچه شما شریک میکردید مرا باخدا در فرمان برداری پیش ازین در دنیا یعنی بیزار شدم از شرک شما بدرستی که ظالمان یعنی مشرکان مرایشان راباشد عذابی دردناک معطوف بدوام وخلود در داستان

آنکه درک وجدانی چون اختیار و اضطرار و خشم و اصطبار بجای حس ست ☜ آنچنان رو که غلامان رفته اند ❊ تا لسکش گردد حلیم و بهر مند ❊

اقتباس ست از مضمون این آیت که در سورهٔ حجر در سیپارهٔ ربما واقع شده ان عبادی لیس لک علیهم سلطان الا من ابتعک من الغاوین بدرستی که بندگان من یعنی مخلصان نیست ترا بر ایشان قوتے و تسلطے در اغوا و اضلال مگر آنکسی که متابعت تو کند از گمراهان که تو بر و مسلط توانی شد و این خطاب با ابلیس ست **در حکایت هم جواب جبری و اثبات اختیار و صحت امر و نهی** ☜ جادوان فرعون را گفتند بالیست ❊ دست را پروای دست و پای نیست ❊ اشارت باین آیت ست که در سیپارهٔ وقال الذین در سورهٔ شعرا واقع شده لاقطعن ایدیکم وارجلکم من خلاف ولاصلبنکم اجمعین قالوا لا ضیر انا الی ربنا منقلبون گفت فرعون ساحرانرا که هر آینه ببرم دستهای شما و پایهای شما مخالف یکدیگر دست راست و پای چپ و هر آینه بردار کنم همه شما را تا عبرت دیگران شوید گفتند ساحران ایمان آورده که هیچ ضرری نیست بر ما از تهدید تو و ما از مرگ نمیترسیم بدرستی که ما بصواب پروردگار خود باز گردانیدگانیم و این آیت بنظم دیگر که در سورهٔ طٰہٰ واقع شده سابق در دفتر سوم در سبب جرات ساحران فرعون بر قطع دست و پا گذشت

در همچنین قد جف القلم وکتب ان لا یستوی الطاعة والمعصیة ☜

ذره اندر تو گرا فزون ادب ❊ باشد از زیارت بداند فضل رب ❊ مفهوم این آیت ست که در سیپارهٔ عم در سورهٔ زلزال واقع شده فمن یعمل مثقال ذرة خیرا یره و من یعمل مثقال ذرة شرا یره پس هر که عمل کند همسنگ مور چه خود نیکی به بیند جزای آنرا و هر که بکند مقدار غلهٔ صغیره بدی بیابد

روباه مر آن خررا گفت هذا ربی ابراهیم راد ❊ چونکه اندر عالم وهم اوفتاد ❊ در خبر واذا اسمعوا در سورهٔ انعام واقع شده قال هذا ربی هذا اکبر گفت ابراهیم که این پروردگار من ست این بزرگتر ست از ستاره واز ماهتاب **در صید کردن شیر آن خررا وتشنه شدن از کوشش ورفتن بچشمه تا آب خورد** در سیپارهٔ وسورهٔ تبارک واقع شده در عنوان ست وقالوا لو کنا نسمع او نعقل ما کنا فی اصحاب السعیر گویند کافران اگر می بودیم ما که بشنودیم سخن پیغمبران را بی بحث وتفتیش چه از معجزات ایشان علامات صدق بر صفحات احوال ایشان ظاهر بود یا بتعقل نکردیم در معانی کلام ایشان معاینه مینمود نمی بودیم امروز ملازمان دوزخ را در **مثل شیطان ببر در رحمان** ❊ که اشد ار علی الکفار شد ❊ با دلی گل با عدو چون خار شد ❊ در سیپارهٔ حم در سورهٔ انا فتحنا واقع شده اشداء علی الکفار ترجمه این آیت در دفتر دوم در داستان هلال پند داشتن آن شخص خیال را مبین گشت **ایضاً مثل مذکور** ❊ کله کله از مرید واز مرید ❊ چون سگ باسط ذراعیه بالوصید ❊ در جزو سبحان الذی در سورهٔ کهف واقع شده وکلبهم باسط ذراعیه بالوصید وسگ ایشان گسترانیده است دستهای خود را به پیشگاه غار یا بر آستانهٔ او **در جواب مومن سنی مر کافری حنبلی را در اثبات اختیار بنده** ❊ گفت یزدان ما علی الاعمی حرج ❊ لی نهد بر کس حرج رب الفرج ❊ در سیپارهٔ حم در سورهٔ انا فتحنا واقع شده لیس علی الاعمی حرج ولا علی الاعرج حرج بتفسیر این آیت در دفتر دوم در داستان ظاهر شدن فضل وزیر کی نقمان تحریر یافته **ایضاً در جواب مذکور** ❊ دیو گوید ای اسیر طبع وتن ❊ عرضه میکردم نکردم زور من ❊ مفهوم این آیت ست که در سیپارهٔ وما ابری در سورهٔ ابراهیم واقع شده وقال الشیطان لما قضی الامر ان الله وعدکم وعد الحق ووعدتکم فاخلفتکم وما کان لی علیکم من سلطان الا ان دعوتکم فاستجبتم لی فلا تلوموانی ولوموا انفسکم ما انا بمصرخکم وما انتم بمصرخی انی کفرت بما اشرکتمون من قبل ان الظالمین لهم عذاب الیم وگوید ابلیس آنهنگام که گرازده شود یعنی چون حساب خلق بکنند وحکم الهی جاری گردد با آنکه اهل بهشت به بهشت روند واهل دوزخ را در دوزخ اندازند تمام دوزخیان مجتمع زبان ملامت بر ابلیس دراز کنند واو بر منبری از آتش برآید وگوید اشقیای انس را که ای ملامت کنندگان بدرستی که خدا وعده داد شما را وعده راست که حشر وجزا خواهد بود ومن وعده دادم شما را وعده دروغ که نه قیامت ست و

نواب

وسبب نجات دنیا و آخرت ست **در جواب گفتن خر روباه را که توکل بهترین کسبهاست**
بعد ازان گفتش بدان در مهلکه ✤ نهی لا تلقوا بایدی تهلکه ✤ در سورهٔ بقر در جزو سیقول واقع
شده ولا تلقوا بایدیکم الی التهلکة تفسیر این آیت در دفتر اول در داستان بازگشتن بحکایت
امیر المومنین علی رضی الله عنه مرقوم گشت **در مثل آوردن اشتر در بیان آنکه در مخبر دولتی**
فرو اثران چون نه بینی ✤ از منافق عذر رد آمد نه خوب ✤ زانکه در لب بود آن نی در
قلوب ✤ تفسیر این آیت ست که در سورهٔ آل عمران در سیپارهٔ لن تنالوا البر واقع شده یقولون فی انفسهم
مالیس فی قلوبهم والله اعلم بما یکتمون میگویند بدهنهای خویش انچه نیست در دلهای ایشان اظهار
میکنند خلاف انچه در دلهای ایشان ست و موافق نیست دلها باز بانهای ایشان در ایمان
و خداوانا ترست بانچه ایشان پنهان میدارند که آن نفاق ست در دلهای ایشان **در حکایت**
آن مخنث و پرسیدن لوطی ازو در حالت لوط و این آیت در سورهٔ بقر در جزو الم
واقع شده در عنوان ست ان الله لا یستحیی ان یضرب مثلا ما بعوضة فما فوقها فاما الذین امنوا
فیعلمون انه الحق من ربهم واما الذین کفروا فیقولون ماذا اراد الله بهذا مثلا یضل به کثیرا ویهدی
به کثیرا وما یضل به الا الفاسقین بدرستی که خدا ترک نکند و باک ندارد آنکه بیان کند مثل بهر چیه
باشد و برای هر که باشد آورده اند که یهود در قرآن ذکر مگس و عنکبوت شنوده استهزا میکردند
که این سخنها سخن خدا چه ماند حق سبحانه این آیت فرستاد که خدا از ضرب المثل شرم ندارد اگرچه
باشد مثل به پشهٔ خرد پس انچه فراتر ازان باشد چون ذباب و عنکبوت پس آن کسانیکه گرویده اند
بانیکه قرآن کلام حق ست پس بیقین میدانند که مثل ضرب المثل راست ست از نزد پروردگار
ایشان و آنها که پوشیده اند حق را پس میگویند از روی جدال و عناد یا از راه طعن و افسوس
چه چیز خواست خدا بدین که گفت ازروی مثل آیا کافران بمیدانند که حق تعالی بعدل خویش
گمراه گرداند بدان مثل بسیاری را از کفار و از منافقان که دران فکر نکنند و حکمت آنرا نشناسند
و بفضل خود راه نماید بهان مثل بسیار کسان را از مومنان که دران تانی فرمایند و گمراه نکند خدا
بدان مثل کرده مگر بیرون رفتگان را از مقام فرمان برداری **بیان نقض عهد و توبه شکن**
موجب بلا بود این آیت در سیپارهٔ لا یحب الله در سورهٔ مائده واقع شده در عنوان ست
که وجعل منهم القردة والخنازیر وساخت از ایشان بوزنگان یعنی مسخ کرد ایشان را بران
صورت چنانچه اصحاب السبت را و خوکان چنانچه منکران مائدهٔ عیسی را **در جواب گفتن**

بتوبه محو میکند ولواحق طاعت را بجای آن ثبت مینماید وهست خدا آمرزنده گناه گاران ابتوبه
مهربان برایشان باثبات توبه در دل ایشان **حکایت در بیان توبه بنصوح** این هر دو
آیت در سیپارهٔ عم در سورهٔ واللیل واقع شده در عنوان ست فاما من اعطی واتقی وصدق بالحسنی
فسنیسره للیسری واما من بخل واستغنی وکذب بالحسنی فسنیسره للعسری پس هر که داد مال خود را
در راه خدا وپرهیز کرد از شرک وکبائر وتصدیق نمود کلمهٔ انیکو را که لا الٰه الا اللّٰه محمد رسول اللّٰه است پس زود
باشد بآسانی دهیم او را برای طریقه نیکو که سبب آسانی وراحت باشد یعنی عملی که او را به بهشت رساند
که لیسر ارواح در دست دا ما کسی که بخل کرد ومال یا گفتن کلمه توحید وتکذیب کرد خصلت نیکو تر را که
مذموم ست بدین اسلام پس مهیا گردانیم او را برای صفتی که موجب بدشواری ومحنت بود یعنی کردار ے
که او را بدوزخ برد **در تشبیه کردن قطب که عارف واصل ست در اجری دادن**
خلق از قوت مغفرت ورحمت ۵ باریت در تو فزاید نه اندرو ✤ گفت حق ان تنصروا
اللّٰه ینصرکم وا ✤ در سیپارهٔ حم در سورهٔ محمد واقع شده یا ایها الذین آمنوا ان تنصروا اللّٰه ینصرکم وثبت
اقدامکم ای گروه گرویده گر یاری کنید دین خدا و پیغمبر او را یاری کند شما را تا بر اعدا منظفر شوید واستوار
سازد قدمهای شما را در معرکه تا منهزم نشوید **در جواب گفتن روباه شیر را** ۵ چون که
اقسام اوست کفر آمد کله ✤ صبر باید صبر مفتاح الصله ✤ اشارت بمضمون این آیت ست که در سیپارهٔ
الیه یرد در سورهٔ حم زخرف واقع شده نحن قسمنا بینهم معیشتهم فی الحیوة الدنیا ورفعنا بعضهم فوق
بعض درجات لیتخذ بعضهم بعضا سخریا ما بخش کرده ایم میان ایشان معیشت ایشان را یعنی آنچه
بدان زندگانی کنند در حیات دینی وایشان از تدبیر آن وتغیر آن عاجز اند پس از کجا در امر رسالت
که اعلی مراتب انسانیت ست مینمایند وبرداشته ایم برخے آدمیانرا از بر بعضے در جهاد ورزے
تا یکی تونگرست ودیگری درویش یا در حریت که آزاد یکی ست ودیگری بنده یا در فضائلی که یکی فاضل ست
ویکی مفضول در حقائق سلمی آورده است که تفاوت درجات باخلاق حسنه است خوی هر کس نیکو تر درجه او بلند تر
واین تفاوت بر اے آن پیدا کردیم تا فراگیرند بعضے آدمیان برخی دیگر را تا کار کنند یعنی جمعی جمعی را کار فرمایند تا مصالح انسان
ساخته ومعاش ازان پرداخته گردد یکی بال معاون دیگری شود یکی باعمال مساعدت دیگری نماید تا این معنوت موجب
انتظام امور دنیویه گردد **در جواب گفتن روباه خر را** واتقوا من فضل اللّٰه واذکروا اللّٰه کثیرا لعلکم تفلحون وبجوئید
از فضل خدا یعنی روزی خدا مراد تهیه اسباب معیشت ست وبیاد کنید خدا را بسیار یعنی در مجامع احوال
بذکر او اشتغال کنید شاید که رستگار شوید وبخیر دو سرا برسید که ذکر وے موجب جمعیت ظاهر وباطن

حسابی آسان بی مضایقه ومناقشه وباز گردد بسوی کسان خود یعنی بگروه مومنان یا بقبیلهٔ خود از اهل اسلام یا بزبان خود از حور العین شادمان بسبب انچه یافته باشد از خیر وکرامت وا ما آنکه داده شود نامهٔ کردار او از پس پشت او بدست چپ او از پس پشت او برآرند واز ان طرف نامه در دست وی دهند وچنین کس زود باشد که بخواند وتمنی کند هلاکت را ودر آید با آتش افروخته در بیان آن که کسی سخن گوید که حال او مناسب آن سخن و دعوت نباشد چنانکه کفر دادن این آیت در سورهٔ عنکبوت در سیپارهٔ اتل ما اوحی واقع شده در عنوان ست ولئن سالتهم من خلق السموات والارض لیقولن الله واگر سوال کنی کافران را که کیست آفرندهٔ آسمان وزمین را هر آینه گویند خدا تعالی آفرنده است وآنرا از جهت وضوح دلیل برانکه هیچ خالق غیر خدا تعالی نیست ایضاً در داستان مذکور ۵ گرچه زاهد زور او باشد شگرف * کی بود یک روز او همسین الف * اشارت ست بآیت که در سیپارهٔ اتل ما اوحی در سورهٔ الم سجده واقع شده یدبر الامر من السماء الی الارض ثم یعرج الیه فی یوم کان مقداره الف سنة مما تعدون میسازد کار دنیا یعنی حکم میکند بدان ومیفرستد فرشته را که موکل ست بران از آسمان در روزی که هست اندازهٔ آن روز هزار سال از انچه شما شمار میکنید یعنی فرشته فرو مے آید وبالا میرود در مدتی که اگر آدمی رود وآید خبر هزار سال میسر نشود ایضاً در داستان مذکور ۵ چون یحبونه بخواندی در بنے * ما یحبهم شوقرین در مطلبی * در سیپارهٔ لا یحب الله در سورهٔ مائده واقع شده یحبهم ویحبونه اذلة علی المومنین اعزة علی الکافرین ودوست میدارد ایشان را وایشان دوست میدارند او را یعنی خدا یرا متواضع ومتذلل ومهربان باشند بر مومنان سخت دل ومتغلبه وبی رحم باشند بر کافران واین قوم اهل یمن بودند یا پارسیان یا اشعریان در داستان رمیدن زن بخانهٔ وحجد اشدن زاهد از کنیزک ورسوا شدن ۵ دست وپا بدهد گواهی بایشان * بر فساد او به پیش مستعان * مضمون این آیت ست که در سورهٔ یٰسین در سیپارهٔ ومالی لا واقع شده وتکلمنا ایدیهم وتشهد ارجلهم بما کانوا یکسبون تفسیر این آیت در دفتر سوم در داستان گواهی دادن دست وپا وزبان بر سر ظالم هم در دنیا تحریر یافت ایضاً در داستان مذکور ۵ سیآت را مبدل کرد حق * تا همه طاعت شود از من سبق * اقتباس ست ازین آیت که در اواخر سورهٔ فرقان در جزو وقال الذین واقع شده فاولئک یبدل الله سیاتهم حسنات وکان الله غفورا رحیما پس آن گروه بدل میکند خدا گناهان ایشان را به نیکوئی ایشان یعنی سوابق معاصے را

عمل میکند بر طریقه که مشاکل حال او باشد از خیر و شر و بدی و ضلالت یعنی کافر در نعمت اعراض و در محنت یاس دارد و مومن شکر و صبر میکند **در داستان حواله کردن پادشاه قبول توبه نمامان و حجره کشایان و سزا دادن و ادب کردن ایشان**

بایازے متهم را شاه چون قارون کند * بیگنه را تو نظر کن چون کند * اشارت بقصهٔ تهمت قارون ست بر موسی علیه السلام که در کلام مجید در سیپارهٔ امن خلق در سورهٔ قصص واقع شده ان قارون کان من قوم موسی فبغی علیهم و اتیناه من الکنوز ما ان مفاتحه لتنوء بالعصبة اولی القوة بدرستی که قارون بود از قوم موسی پس ستم کرد و تکبر نمود بر ایشان بکثرت اموال و خواست که ایشان مامور امر او باشند و دایم ما او را از گنجهای مال مقداری که کلیدهای خزاین هر آینه ثقیل بود برداشتن آن کلیدها بر جمعی کثیر که صاحب قوة بودند و نمی توانستند برداشت آنرا و عصبه جمعی را گویند که از ده تا چهل باشند و ایجاز مراد چهل تن اند که کلیدهای گنجهای وی بر میداشتند **ایضاً در داستان مذکورے** من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه * لا ابالی دار الا حلم او * اشارت ست باین آیت که در آیت الکرسی در سورهٔ بقر در سیپارهٔ تلک الرسل واقع ست من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه کیست آنکس که او درخواست کند از انبیا و ملائکه و غیر ایشان نزدیک او روز قیامت کسی را مگر بدستوری و اجازت شفاعت دهد آنکس را **در داستان فرمودن شاه ایازرا که اختیار از عفو و مکافات هر چه کنی اینجا صواب ست** در سورهٔ بقر در جزو سیقول واقع شده و در عنوان ست ولکم فی القصاص حیوة و مرشمار است در حکم قصاص بقاء زندگی یعنی چون کسی قصد قتل کسی کند و بترس قصاص از ان باز ایستد آن شخص از کشتن سالم ماند و او از قصاص ایمن شود پس حکم قصاص سبب بقاء شهاست **ایضاً در داستان مذکورے** بهر این لفظ لست مستبین * نفی و اثبات ست در نقطی قرین * زانکه استفهام اثبات ست این * لیک در وی لفظ لیس شد دفین * این هر دو بیت اشارت ست بکریمه که در سورهٔ اعراف در سیپارهٔ قال الملأ واقع شده الست بربکم قالوا بلی آیا نیستم پروردگار شما گفتند آری تو پروردگار مائی

حکایت در تقریر این سخن ے آن کسی را در قیامت زانتباه * در کف آید نامهٔ عصیان سیاه * مفهوم این آیت ست که در جزو عم در سورهٔ انشقت واقع شده فاما من اوتی کتابه بیمینه فسوف یحاسب حسابا یسیرا و ینقلب الی اهله مسرورا و اما من اوتی کتابه وراء ظهره فسوف یدعوا ثبورا و یصلی سعیرا پس هر کسیکه داده شود نوشتهٔ اعمال او بدست راست او پس زود بود که حساب کرده شود

و بعضے گفته اند سوگند بدوات و قلم است که از نور ست و طول او ما بین السما و الارض و دیگر سوگند خورد
بانچه می نویسند حفظ از احکام وحی یا انچه ایشان را فرماید که نبستی تو ای محمد صلی الله علیه و آله وسلم مگر به نگاهداشت
پروردگار خود دیوانه بسبب آنکه انعام کرد خدا تعالی ترا کمال عقل و معرفت جواب ولید مغیره است که
آن حضرت را میگفت معلم مجنون **ایضاً در بیان مذکور** چونکه درمانی بغر قاب بلا ✤ پس ظلمنا
ورد سازی بر دلا ✤ اشارت ست بآیت که در سیپاره ولو اننا در سوره اعراف واقع شده ربنا ظلمنا
انفسنا و ان لم تغفر لنا و ترحمنا لنکونن من الخاسرین ترجمه این آیت در دفتر اول در قصه حضرت
آدم علی نبینا و علیه السلام بیان کرده شد در معنی آنکه ارنا الاشیاء کما هی ✤ همچو یوسف
خواب این زندانیان ✤ هست تعبیرش به پیش اوعیان ✤ اشارت ست بآیت که در سوره یوسف
در آخر سیپاره و ما من دابة واقع شده یا صاحبی السجن اما احدکما فیسقی ربه خمرا و اما الآخر فیصلب
فتاکل الطیر من راسه ای یاران زندان اما یکی از شما که ساقی ملک ست سه روز دیگر را خلاص یابد
پس بیاشامد تربیت کنندهٔ خود را شراب چنانچه پیشتری بوده اما آن دیگر که طباخ ست پس او
آویخته شود بر دار و مدتی او را بگذارند که تا منصحل گردد پس بخورند مرغان شکاری از کله سروی ایشان
بایکی از ایشان گفت دروغ گفتیم و هیچ خواب ندیده بودیم **در داستان بازگشتن نمامان از**
حجرهٔ ایاز بسوی شاه قوله تعالی یوم تبیض وجوه و تسود وجوه و یوم القیمة تری الذین کذبوا علی الله
وجوهم مسودة و در روز رستخیز بینی آنکسانی را که دروغ گفتند بر خدا تعالی بر اتخاذ ولد رویهای ایشان
سیاه باشد از شدت اهوال آن روز آیهٔ اولی در سورهٔ آل عمران در سیپارهٔ لن تنالوا و آیهٔ ثانیه در
سیپارهٔ فمن اظلم در سورهٔ زمر واقع شده و هر دو در عنوان ست **ایضاً در داستان**
مذکور گرچه پنهان بیخ هر بیخ آوزست ✤ برگ سیما هم وجوهم اخبرست ✤ اشارت باین آیت
ست که در سیپارهٔ حم در سورهٔ انا فتحنا واقع شده سیماهم فی وجوههم من اثر السجود ترجمه این آیت
بالا نوشته شد **ایضاً در داستان مذکور** بر زبان بیخ گل مهری ندهد ✤ شاخ
دست و پا گواهی میدهد ✤ اشارت باین آیت ست که در سورهٔ یس در سیپارهٔ و مالی لا واقع شده
الیوم نختم علی افواههم و تکلمنا ایدیهم و تشهد ارجلهم بما کانوا یکسبون تفسیر این آیت در دفتر سیوم
در داستان گواهی دادن دست و زبان بر سر ظالم هم در دنیا مرقوم گشت **ایضاً در داستان**
مذکور گر به بخشی جرم ما ای دلفروز ✤ شب شبیها کرده باشد روز روز ✤ مفهوم این آیت ست
که در جزو سبحان الذی در سورهٔ بنی اسرائیل واقع شده قل کل یعمل علی شاکلته بگوای محمد که هر کس

در داستان حیران شدن حاجیان در کرامات زاهد تحریر یافته و در بیان فیما یرجی من رحمة الله تعالی الآخرة ۵ ما فرستادیم از چرخ نهم * کیما یصلح لکم اعمالکم * اشارت ست بآیت کریمه که در سیپاره و من یقنت در سوره احزاب واقع شده یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله و قولوا قولا سدیدا یصلح لکم اعمالکم و یغفر لکم ذنوبکم و من یطع الله و رسوله فقد فاز فوزا عظیما ای آنکه ایمان آورده اید بترسید از خدا و راست کنید گفتار خود بپرهیزید از ایذا پیغمبر او و بگوئید گفتنی راست و درست و نارستی مکنید تا بصلاح آرد خدا برای شما کردارهای شما یعنی آنرا اصلاحیت قبول دهد و بران صواب مترتب سازد و بیامرزد برای شما گناهان شما و هر که فرمان برد خدا را و رسول او را در انچه امر کند پس بدرستی که برهد از شر و برسد بخیر و بر مراد خود فیروزی یابد فیروزی بزرگ در حکمت نظر کردن در چارق و پوستین این آیت در سیپاره عم در سوره طارق واقع شده و در عنوان ست که فلینظر الانسان مم خلق خلق من ماء دافق پس باید که نظر کند آدمی یعنی کسیکه منکر بعث و حشر ست باید که نظر کند در اصل ایجاد خود از چه چیز آفریده شده از آبی در رحم و آیت اول در سیپاره قال فما خطبکم در سوره رحمن و آیت ثانی در ورق ابلیس در جزو سبحان الذی در سوره کهف واقع شده این هر دو آیت در عنوان آینده مذکور ست و خلق الجان من مارج من نار کان من الجن ففسق عن امر ربه و آفرید خدا تعالی پریان را از زبانه آتش و بعضی گفتند پدر پریان را از زبانه آتش و باقی پریان را موجود گردانید بر طریق توالد و تناسل همچو فرزندان آدم علی نبینا و علیه السلام بود ابلیس از جن یعنی قوم بنی الجان یا جن گروهی اند از ملائکه از آتش آفریده شده و ابلیس از ایشان بود و غیر ایشان از ملائکه مخلوق اند از نور پس برون رفت از فرمان پروردگار خود بسبب ترک سجود آدم علیه السلام یا عاصی شد بجهت آنکه در اصل جنی بود در بیان خلق الجان من مارج من نار ۵ دوزخی که پوست باشد دوستش * و ادبدلنا جلودا غیرها * در سوره نساء در سیپاره و المحصنات واقع شده کلما نضجت جلودهم بدلناهم جلودا غیرها لیذوقوا العذاب هرگاه پخته شود و یا بسوزد پوستهای ایشان با آتش بدل کنیم برای ایشان پوستها غیر آنکه پخته و سوخته شده و این تبدل در هر ساعتی صد بار باشد تا بچشند عذاب را و آن چشیدن بر سبیل دوام باشد ایضا در بیان مذکور ۵ تا مشرف کردی از نون و القلم * تا بکارد در تو تخم ذوالکرم * اقتباس ست از ین آیت که در سیپاره تبارک سوره ن قلم واقع شده ن والقلم و ما یسطرون ما انت بنعمت ربک بمجنون و حروف مقطعه دلالت بر اعداد دارد و بقانون حساب یعنی سوگند باد می کند بآنچه زمین برپشت او ست

وروی تضرع بدرگاه ما نیاوردند گزاری کردندی بلا مندفع شدی ولکن سخت شده بود دلهای ایشان و ترک تضرع وزاری از قساوت قلب ست وآراسته بود مر ایشان ابلیس انچه که بعمل می آوردند پس آنهنگام که فراموش کردند کافران مکذبان انچه پند داده شده اند بآن از بأسها وجزا بگشادیم بر ایشان درهای همه چیز را از نعمت و راحت یعنی چون بحالات سخت پذیرفتند بآسانی وسعت معیشت نیز امتحان کردیم تا وقتیکه شاد شدند بانچه بدیشان داده از نعمتها و دل دران بستند بگرفتیم ایشان را ناگهان پس ایشان بعد از معاینه عذاب بودند پشیمانان و ناامیدان **در قصهٔ یونس علیه السلام** ☜ قوم یونس را چو پیدا شد بلا ✻ ابر پر آتش جدا شد از سما ✻ این قصهٔ مفهوم این آیت ست که در آخر سیپارهٔ یعتذرون در سورهٔ یونس واقع شده فلولا کانت قریة آمنت فنفعها ایمانها الا قوم یونس لما آمنوا کشفنا عنهم عذاب الخزی فی الحیوة الدنیا و متعناهم الی حین در تبیان آورده که اکثر نجات برانند که لولا اینجا بمعنی ما دنافیه یعنی نبودند اهل دهی از دیهای عاصیه که بوقت نزول عذاب ایمان آوردند پس سود رسانید اهل آن ده را ایمان آوردن دران وقت مگر قوم یونس را علیه السلام که ایشان آن هنگام که ایمان آوردند برداشتیم و بردیم از ایشان عذاب رسوائی را در زندگانی دنیا و برخوردار نگذاشتیم ایشان را تا هنگام رسیدن اجلهای ایشان این قصه مفصلا در تفسیر حسینی وارد ست **در فرستادن اسرافیل علیه السلام را بخاک که ببر و قبضه بگیر** ☜ انگبین دارد تن رنجور را ✻ چشمه کرده باطن زنبور را ✻ در سیپارهٔ ربما در سورهٔ نحل واقع شده در ماده عسل شفاء للناس دران شراب که عسل زنبور باشد شفاست مردمان را یا بنفس خود چنانچه در امراض ملغبی یا مختلط با غیر خود چنانچه در سائر امراض چه اندک معجونی باشد که عسل جزوی ازوی بود **در فرستادن عزرائیل** ☜ کان تعال او تعالیها دهد ✻ مستی وحدت وتهالیها دهد ✻ اشارت ست بکریمه که در سیپارهٔ وما انشاد در سورهٔ انعام واقع شده قل تعالوا اتل ما حرم ربکم علیکم تفسیر این آیت در دفتر اول در داستان تعیین کردن زن طریق طلب روزی مر شوهر را و قبول او مر قوم گشت چنانکه مثل ست معروف قال الجدار للوتد لم تشقنی قال الوتد انظر الی من یدقنی **در جواب آمدن از حضرت عزرائیل** ☜ این آیت در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ واقعه واقع شده ونحن اقرب الیه منکم ولکن لا تبصرون و ما نزدیکتریم بدان محتضر از شما ولیکن شما نمی بینید و نمیدانید و آن قرب بعلم قدرت و روئیست **ایضاً در داستان مذکور** ☜ گر نخواهد بی بدن جان تو زیست ✻ فی السماء رزقکم روزی گیست ✻ در سیپارهٔ حم در سورهٔ والذاریات واقع شده وفی السماء رزقکم وما توعدون ترجمه این آیت در دفتر دوم

واقع شده و زکریا اذ نادی ربه لاتذرنی فردا و انت خیر الوارثین و یاد کن ای محمد زکریا زمانیکه ندا کرد
پروردگار خود را و گفت ای پروردگار من مگذار مرا تنها بغیر فرزند و بغیر نسل و تو بهترین وارثانی
اگر ندهی مرا فرزندی که میراث برد از من باک ندارم زیرا که توئی بهترین کسانیکه باقی میمانند
بعد از میت **ایضاً در قصهٔ مذکور** گوهمی ترساندت هر دم ز فقر ❊ همچو کبکش صید کن ای
نره صقر ❊ اشارت ست بآیت که در سورهٔ بقر در سیپارهٔ تلک الرسل واقع شده الشیطان یعدکم
الفقر و یامرکم بالفحشاء ترجمه این آیت در دفتر دوم در داستان شکایت اهل زندان پیش وکیل
قاضی از دست مفلس مرقوم گشت **ایضاً در قصهٔ مذکور** گرچه ناصح را بود صد داعیه ❊
پند را اذنی بباید داعیه ❊ در سیپارهٔ تبارک در سورهٔ الحاقه واقع شده انا لما طغی الماء حملناکم
فی الجاریة لنجعلها لکم تذکرة و یعیها اذن واعیه بدرستی که ما آن هنگام که طغیان کرد آب یعنی از
حد در گذشت بوقت طوفان بر داشتیم پدران شما را در کشتی رونده بر آب که سفینهٔ نوح علیه السلام
باشد تا اگر دانیم آن کشتی را برای شما پندی و عبرتی در نجات مومنان و هلاک کافران نگاهدارد
این پند را کوشی نگاهدارنده نفع گیر دبانچه شنود **ایضاً در قصهٔ مذکور** آنچنان دلها
که بد شان ماد من ❊ نقش شان شد بل اشد قسوة ❊ در جزو الم در سورهٔ بقر واقع شده
ثم قست قلوبکم من بعد ذلک فهی کالحجارة او اشد قسوة پس سخت گشت دلهای شما ای یهود
از پس زنده کردن عاجل پس آن دلها که مرشمار است همچو سنگ ست در سختی و در شتی بلکه سخت تر
ست در قساوت و غلظت از سنگ در ابتدای **خلقت جسم آدم صلوة الله علیه**
که جبرئیل علیه السلام را اشارة کرد که برو از زمین مشت خاک بگیر
روز محشر هشت بینی حاملانش ❊ هم تو باشی افضل هشت آنزمانش ❊ مطابق مفهوم این آیت
ست که در سیپارهٔ تبارک در سورهٔ الحاقه واقع شده و یحمل عرش ربک فوقهم یومئذ ثمانیة و بردارند عرش
پروردگار ترا ای محمد بر زیر ملائک که بر ارجای آسمانند آنروز هشت ملک دامروز حاملان عرش
چهارند **میکائیل را بقبض قبضهٔ خاک از زمین جهت ترکیب و ترتیب**
جسم ابو البشر گفته اند در بنی کان استان ❊ که بر ایشان آمد آن قهر گران ❊ تفسیر این
آیت ست که در سیپارهٔ واذا سمعوا در سورهٔ انعام واقع شده فلولا اذ جاءهم بأسنا تضرعوا ولکن
قست قلوبهم و زین لهم الشیطان ما کانوا یعملون فلما نسوا ما ذکروا به فتحنا علیهم ابواب کل شیء حتی
اذا فرحوا بما اوتوا اخذناهم بغتة فاذا هم مبلسون پس چرا وقتی که آمد بدیشان عذاب ما زاری نکردند

اخری وهم لاینصرون پس فرستادیم قبیله عاد را بادی سخت باصیحهٔ سخت تا بچشانیم ایشان را عذابی سخت در حیات دنیا وهر آینه عذاب آخرت سخت ترست مر ایشان را وایشان نصرت داده نخواهند شد بدفع عذاب از ایشان وکسی نتواند که دفع کند عذاب خدا یتعالی از ایشان **ایضاً در داستان مذکور** ح حق تعالی داد میزان را زبان ✤ هین ز قرآن سورهٔ رحمن بخوان ✤ در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ رحمن واقع شده والسماء رفعها ووضع المیزان الا تطغوا فی المیزان واقیموا الوزن بالقسط ولا تخسروا المیزان وبرداشت رحمن آسمان را بر بالای زمین پانصد ساله راه وبیافرید میزان عدل و انصاف یعنی قائم گردانید عدل و انصاف بمیان بندگان برای آنکه از حد در نگذرند در ترازو بوقت داد و ستد یعنی از عدل تجاوز نکنید در راستی معامله نمائید وبپای دارید سنجیدن را یعنی زبان ترازو راست کنید وکم نکنید میزان را یعنی کم پیمائید این همه تاکید اهل ترازو جهت آنست که بوقت وضع میزان قیامت شرمنده نشوند **و مثل تلقین شیخ مریدان را و پیغمبر امت را که ایشان طاقت تلقین حق ندارند**

این آیت در سیپارهٔ تبارک در سورهٔ قیامت واقع شده در عنوان ست لا تحرک به لسانک لتعجل به مجنبان بقرآن ای پیغمبر زبان خود را قبل از اتمام آیتی تا تعجیل کنی بحفظ آن از جهت خوف فراموش کردن تو آنرا واین آیت در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ والنجم واقع شده در عنوان ست ان هو الا وحی یوحی نیست آنچه بدان ناطق میشود محمد علیه السلام مگر وحی که فرود آمده میشود بوی **در داستان صاحبدلی که دید سگی حامله در شکم آن سگ بچگان بانگ میکرد** این آیت در جزو تلک الرسل در سورهٔ آل عمران واقع شده در عنوان ست وما یعلم تاویله الا الله ونمیداند تاویل آنچه متشابه است مگر خدا که آنرا فرو فرستاده **ایضاً در داستان مذکور** ح مشتری ماست الله اشتری ✤ از غم سر مشتری هین بر تر آ ✤ در سورهٔ توبه در سیپارهٔ یعتذرون واقع شده ان الله اشتری من المومنین انفسهم واموالهم بان لهم الجنة ترجمه این آیت در دفتر دوم در داستان دوم بار در سخن کشیدن سائل آن بزرگ را تا حال او معلوم گردد تحریر یافت **در قصهٔ اهل ضروان وحسد ایشان بدرویشان** ح چون یفر المرء آید مین اخیه ✤ یهرب المولود یوما من ابیه ✤ این آیت در دفتر سوم در داستان رسیدن خواجه وقوشش بده تحریر یافته **ایضاً در قصهٔ مذکور** ح توبمانی با مغان اندر لحد ✤ لا تذرنی فرد خوانان او احد ✤ در سیپارهٔ اقترب در سورهٔ انبیا

جنوبهم عن المضاجع یدعون ربهم خوفا وطمعا و برمیشوند و برمیدارند دیر میدارند پهلوهای خود را
از فراشها و خوابگاهان در این حال که میخوانند پروردگار خود را از جهت ترس غضب و رحمت او
مراد جمعی ست که نماز عشا و صبح را بجماعت گذارند و بعضی آنانند که نماز تهجد میگذارند ایضاً
در داستان مذکور ارجعی بشنو دو نور آفتاب ✤ سوی اصل خویش باز آمد شتاب ✤
اشارت ست بآیت که در سیپارهٔ عم در سورهٔ فجر واقع شده ارجعی الی ربک راضیة مرضیة تفسیر این
آیت ست که در دفتر اول در داستان دفع گفتن آن وزیر مریدان و متابعان خود را تحریر یافته
فاتبعوا ملة ابراهیم حنیفا قد کانت لکم اسوة حسنة فی ابراهیم آیت اول در سورهٔ آل عمران در
سیپارهٔ لن تنالوا دوم در سیپارهٔ قد سمع الله در سورهٔ ممتحنه واقع شده و در عنوان ست پس
متابعت کنید کیش ابراهیم و دین او را بیان حال ابراهیم ست که مستقیم بود بر دین اسلام و مائل
از غیر آن بدرستی که هست مر شما را ای مومنان سنت نکو که بدان اقتدا باید کرد در سخنان
ابراهیم علیه السلام **در داستان آنکه مریدی در آمد نجدمت شیخ** چون که
چشمش را کشاید امر قم ✤ پس نجند چون سحر بار دوم ✤ اشارت ست بکریمه که در سیپارهٔ تبارک
در سورهٔ مزمل واقع شده یا ایها المزمل قم اللیل الا قلیلا نصفه او انقص منه قلیلا ای جامه
در خود پوشیده و به پیچیده برخیز شب یعنی نماز بگزاند کی از شب یعنی نماز گذارد و در جمیع شب
نگرداند کی از شب خواب کن دران و آن ثلث شب ست قائم دار بنماز نیم شب یا انقصان
ن یا زیاده کن بران و نماز تهجد بر پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم فرض بود **ایضاً در داستان**
مذکور او حملناهم بودنی البر و بس ✤ آنکه محمول ست در بحر اوست کس ✤ در جزو
سبحان الذی در سورهٔ بنی اسرائیل واقع شده ولقد کرمنا بنی آدم وحملناهم فی البر والبحر
ورزقناهم من الطیبات وفضلناهم علی کثیر ممن خلقنا تفضیلا ترجمه این آیت در دفتر دوم
در قصهٔ بط بچگان که مرغ خانگی پرورد شان تحریر یافته **در داستان آن کنیزک**
که با خاتون شهوت میراند این آیت در سیپارهٔ حم در سورهٔ انا فتحنا واقع شده
و در عنوان ست لیس علی الاعمی حرج ولا علی الاعرج حرج تفسیر این آیت در دفتر دوم در داستان
ظاهر شدن فضل وزیر کی لقمان مبین گشت **ایضاً در داستان مذکور** تو عذاب
الخزی بشنو از نبی ✤ در چنین ننگی مکن جان را فدی ✤ اشارت ست بکریمه که در سیپارهٔ
ومن اظلم در سورهٔ حم سجده واقع شده لنذیقنهم عذاب الخزی فی الحیوة الدنیا ولعذاب الآخرة

تا بخواند در مناجات ۵ از نبی برخوان که شیطانان انس ❊ گشته اند از بیم حق با دیو جنس ❊

اشارہ بمضمون این آیت ست که در سیپارۂ تبارک در سورۂ جن واقع شده وانه کان رجال من الانس یعوذون برجال من الجن فزادوهم رهقا و بدرستی که بودند مردمان از آدمیان که پناه میگرفتند بمردمان از پریان آورده اند که در جاهلیت هرگاه که بسفر میرفتند و شب در زمین خالی و بیابان فرود می آمدند میگفتند که پناه میگیریم بمهتر این وادی از شر جاهلان قوم جن آن وادی پس زیاده گردانیدند آدمیان مر پریان را باین پناه گرفتن طغیان و تکبیر پریان میگفتند که مهتر شدیم آدمی و پری را در پرستیدن شاه ازان مدعی نبوت که آنکه رسول راستین باشد و ثابت سنو دبا او چه باشد ۵ چونکه اوحی الربک الی النحل آمدست ❊ خانۂ وحیش پر از حلوا شده است ❊ در سیپارۂ ربما در سورۂ نحل واقع شده واوحی ربک الی النحل ان اتخذی من الجبال بیوتا و من الشجر و مما یعرشون تفسیر این آیت در دفتر اول در خواب گفتن خر گوش مر آن نخجیران را مر قوم گشت ایضاً در داستان مذکور ۵ گر چه بانگ تو ست و دام تو ❊ کو حقیقت هست خون آشام تو ❊ مفهوم این آیت ست که در سیپارۂ الم تر الی ربک در سورۂ لقمان واقع شده وان جاهداک علی ان تشرک بی ما لیس لک به علم فلا تطعهما وصاحبهما فی الدنیا معروفا اگر کوشش کنند مادر و پدر با تو بر آنکه شرکت آری بمن و شریک گیری آن چیز را که نیست ترا باستحقاق شرکت او بمن دانستی پس فرمان مبر ایشان را در ان و شرک میار بمن و مصاحبت کن با ایشان در زندگانی دنیا مصاحبتی نیکو که پسندیدۂ شرع و مقتضای کرم بود ایضاً در داستان مذکور ۵ از خلیل حق بیاموزای پسر ❊ که نشد او بیزار اول از پدر ❊ اشارت باین آیت ست که در سورۂ توبه در جزو یعتذرون واقع ست وما کان استغفار ابراهیم لابیه الا عن موعدة وعدها ایاه فلما تبین له انه عدو لله تبرأ منه ان ابراهیم لاواه حلیم و بنود طلب آمرزش ابراهیم از برای پدر خود مگر از برای وفا کردن وعده که در وقت مناظره وعده کرده بود مر پدر خود را آنجا که گفت ساستغفر لک ربی پس آن هنگام که روشن شد مر ابراهیم را که پدر او دشمن ست مر خدا را یعنی بر کفر مرد و توفیق ایمان نیافت بیزار گشت ازان و قطع استغفار نمود بدرستی که ابراهیم بسیار رحیم بردبار بود بحدی که بدر میگفت لاجرمنک و او جواب میداد که ساستغفر لک در داستان آن عاشق که بر معشوق خود بر میشمرد خدمتها

را این آیت در سیپارۂ الم تر الی ربک در سورۂ الم سجده واقع شده و در عنوان ست تجانی

آنانکه گرویدند بقرآن یا محمد درگذار دخدا از ایشان گناهان ایشان را و بصلاح آرد حال ایشان را
در دین و دنیا باصلاح کند دل ایشان را تا عاصی نشوند **ایضاً در داستان مذکور**
قرض ده زین دولت اندر اقرضوا * تا که صد دولت به بینی پیش رو * در سیپارهٔ تبارک الذی
در آخر سورهٔ مزمل واقع شده و اقرضوا الله قرضا حسنا و ترجمه این آیت در همین دفتر گذشته
و در داستان سبب رجوع کردن آن مهمان بخانهٔ پیغمبر صلے الله علیه وآله وسلم **ایضاً در تفسیر**
مذکور یخرج الحی من المیت بدان * گر عدم آمد امید عابدان * در سیپارهٔ اتل ما اوحی در سورهٔ
روم واقع شده یخرج الحی من المیت ویخرج المیت من الحی ترجمه این آیت در همین دفتر نوشته شد
در قصهٔ آن حکیم که طاؤس را بدید که پر زیبای خود را بر میکند این آیت در سیپارهٔ
قال فما خطبکم در سورهٔ حدید واقع شده در عنوان ست وهو معکم اینما کنتم وخدا با شماست بعلم و
قدرت بهیچ حال از شما منفک نباشد واین معیت بعقل مفهوم نگردد بلکه ذوق آن بکشف دریابد
در بیان آنکه مرد بدکار چون متمکن شود در بدکاری و اثر دولت نیکوکاری
به بیند شیطان شود در عنوان ست ارایت الذی ینهی عبدا اذا صلے ارایت ان کان
علے الهدی او امر بالتقوی ارأیت ان کذب وتولی این آیت در جزو عم در سورهٔ اقرأ واقع
شده آیا می بینی تو آنرا که باز میدارد بندهٔ کامل را که محمد ست صلی الله علیه وآله وسلم وقتی که نماز
گذارد و آیا می بینی اگر باشد بندهٔ منهی از نماز بر راه راست یا فرماید خلق را به پرهیزگاری او را
از آن حال باز توان داشت آیا می بینی اگر تکذیب کند ابوجهل ترا یا سخن حق را مطلقا و روی
بگرداند از ایمان و بگردد از فرمان برداری که مستحق چه باشد از عذاب **ایضاً در بیان مذکور**
از وفائی حق جو بسته دیده * اذکروا اذکرکم نشنیده * در سورهٔ بقر در جزو سیقول واقع شده
فاذکرونی اذکرکم واشکروا لی ولا تکفرون پس یاد کنید مرا بطاعت تا شما را یاد کنم بمغفرت و سپاس داری
کنید نعمتهای مرا ناسپاسی مکنید **ایضاً در بیان مذکور** گوش نه او فوا بعهدی گوش دار *
تا که اوف عهدکم آید زیاد * در جزو الم در سورهٔ بقر واقع شده واوفوا بعهدی اوف بعهدکم وایای
فارهبون تفسیر این آیت در دفتر اول در داستان خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه با کنیزک
تحریر یافته **ایضاً در بیان مذکور** گر نداری دانه ایزد زان دغا * بخشدت نخلے که
نعم ماسے * اقتباس ست ازین آیت که در سیپارهٔ عم در سورهٔ نازعات واقع شده یوم یتذکر
الانسان ما سعے روزی که یاد کند آدمی آنچه سعی کرده باشد در عمل خود یعنے همه را نوشته بیند او در هم

وما در تو ترا بسیار و پس راه نمود ترا بانکه جذبت را البته تو رساند و غیر این نیز توجیهات دیگر درین باب
مرویست و در سیر مطوله مذکورست **در قصهٔ محبوس شدن آن آهو در آخر**
خران و طعنه آن خران بران غریب ✿ کشمش یا خود دهم او را عذاب ✿ یکی
عذابی سخت بیرون از حساب ✿ تفسیر این آیت در سیپارهٔ وقال الذین در سورهٔ نمل واقع شده
لاعذبنه عذابا شدیدا او لاذبحنه او لیاتینی بسلطان مبین و گفت سلیمان هدهد را البته
بجهت تادیب و مصلحت عذابی سخت کنم پرهای او بر کنم و او را در آفتاب گذارم یا میان او و جفت او
بجدائی حکم کنم و غیرها از عقوبات کنم یا بکشم او را برای مرغان دیگر یا بیاید بمن بحجتی روشن که سبب
غیبت او چه بوده و این آیت در سیپارهٔ و ما من دابة در سورهٔ یوسف واقع شده و قال الملک
انی اری سبع بقرات سمان یاکلهن سبع عجاف و گفت ملک مصر هر بار که من دیدم بخواب که هفت
گاو فربه که خورد ایشان را هفت گاو لاغر و من لنعمره ننکسه فی الخلق افلا یعقلون تفسیر این آیت در
عنوان واقع شده در سورهٔ یس در سیپارهٔ وما لی لا در دفتر دوم در مناجات مرقوم گشت
و این آیت در سیپارهٔ عم در سورهٔ والتین واقع شده و در عنوان ست لقد خلقنا الانسان
فی احسن تقویم ثم رددناه اسفل سافلین الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات فلهم اجر غیر ممنون تفسیر
این آیت در دفتر چهارم در تفسیر این حدیث که ان الله تعالی خلق الملائکة و رلب فیهم العقل
تحریر یافته **ایضا در تفسیر و من نعمره ننکسه** ✿ حلمی بر دزمن در امتحان ✿ همچو برگ
از نخل در فصل خزان ✿ اقتباس ست از مضمون این آیت که در سیپارهٔ ولو اننا در سورهٔ اعراف
واقع شده ینبغ عنهما لباسهما لیریهما سوآتهما **در تفسیر الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات** ✿ بیت
امة الکفران اضل اعمالهم ✿ امة الایمان اصلح بالهم ✿ اقتباس ست ازین آیت که در سیپارهٔ حم
اول سورهٔ محمد واقع شده الذین کفروا و صدوا عن سبیل الله اضل اعمالهم والذین آمنوا و عملوا
الصالحات و آمنوا بما نزل علی محمد و هو الحق من ربهم کفر عنهم سیآتهم و اصلح بالهم آنانکه کافر شدند
و باز داشتند مردمان را از راه خدا یعنی منع کردند از ظهور اسلام مراد شیاطین قریش اند چون ابوجهل
و نضر و عتبه یا سطعمان بدر ایشان دوازده کس بودند از صنادید عرب باطل کرد خدا عملهای
ایشان را که از مکارم میشمردند چون صلة الرحم و فک اسیر و حفظ جوار و حسن ضیافت و آنانکه گرویدند
و کردند کارهای شایسته و گرویدند بانچه فرو فرستاده شده است بر پیغمبر نیک ستوده شده یعنی
قرآن و آن قرآن راست ست یا محمد صاحب حق و حقیقت ست آمده از پروردگار ایشان پس

ای آن کسانیکه ایمان آورده اید فرا مگیرید دشمن مرا و دشمن خود را دوستی یعنی مگیرید کافران را اعوان و انصار خود این آیت در شان حاطب بن ابی بلتعه که کتابت باهل مکه نوشته بود و این قصه بتفصیل و توضیح مسطور است **در بیان آنکه ماسوی الله هر چیزی اکل و ماکول ست** ✻ وهو یطعم ولا یطعم چو اوست ✻ نیست حق ماکول و اکل لحم و پوست ✻ در سیپارهٔ واذا سمعوا در سورهٔ انعام واقع شده قل اغیر الله اتخذ ولیا فاطر السموات والارض وهو یطعم ولا یطعم بگو ای محمد آیا غیر خدا یرا فرا گیرم دوست یعنی غیر خدا دوست نگیرم خدائی که پدید آرنده آسمانها و زمین ست و او میخوراند خلق را یعنی روزی میدهد و روزی داده نمیشود یعنی بی نیاز ست از خلق و خلق بوی محتاج اند **ایضاً در بیان مذکور ✻** دست تو از اهل آن بیعت شود ✻ که ید الله فوق ایدیهم بود ✻ اشاره باین آیت ست که در سیپارهٔ حم در سورهٔ انا فتحنا واقع شده ان الذین یبایعونک انما یبایعون الله ید الله فوق ایدیهم تفسیر این آیت در دفتر دوم در داستان رنجانیدن امیری خفته را که مار در دهان او رفته بود تحریر یافته **ایضاً در بیان مذکور ✻** آنکه میگفتی اگر حق ست گو ✻ در شکنجه او مقرر شد که هو ✻ اشارت بمضمون این آیت ست که در سیپارهٔ یعتذرون در سورهٔ یونس و چند جای دیگر واقع شده ویقولون متی هذا الوعد ان کنتم صادقین تفسیر این آیت در دفتر اول در داستان آمدن مهمان پیش یوسف صدیق علیه السلام مرقوم گشت **در داستان گشتن خلیل علیه السلام زاغ را که آن اشارت بقمع کدام صفت ست ✻** گفت انظرنی الی یوم الجزا ✻ کاشکی گفتی که تمنا ربنا ✻ در سیپارهٔ ولو اننا در سورهٔ اعراف واقع شده قال انظرنی الی یوم یبعثون گفت ابلیس وقتی که از رحمت نومید شد مهلت ده مرا تا روزی که برانگیخته شوند آدمیان از قبرها که آن قیامت باشد گفت خدا بدرستی که تو از مهلت دادگانی **ایضاً در داستان مذکور ✻** عمر دمرگ این هر دو باق خوش بود ✻ بی خدا آب حیات آتش بود ✻ مفهوم این آیت ست که در سورهٔ انعام در سیپارهٔ ولو اننا واقع شده ان صلوتی ونسکی ومحیای ومماتی لله رب العالمین تفسیر این آیت در دفتر سوم در داستان سوال کردن شیخ بهلول آن درویش دلی را تحریر یافت **در مناجات ✻** ای که جان خیره را رهبر کنی ✻ دنی که بی رهبر او تو پیغمبر کنی ✻ اشاره بمضمون این آیت ست که در سیپارهٔ عم در سورهٔ ضحی واقع شده ووجدک ضالا فهدی ✻ یافت خدا ترا راه گم کرده بر دروازهٔ مکه وقتی که حلیمهٔ دایه ترا آورده بابجد

پیش ازان که بیاید روزی که از هول آن خرید و فروخت نباشد دران تا کسی خود را از عذاب باز خرد و نه دوستی بود تا کسی کسی را حمایت کند و نه در خواستی بود وقت حلول عذاب **ایضاً در بیان مذکور** ؎ همچنان چون شاه فرمود اصبروا ✤ رغبتی باید کزان تابی تورو ✤ اشارت بکریمه که در آخر سورهٔ آل عمران در سیپارهٔ لن تنالوا واقع شده یا ایها الذین آمنوا اصبروا وصابروا ورابطوا واتقوا الله لعلکم تفلحون ای گروه مومنان صبر کنید بر اداء فرائض یا بر جهاد یا بر اعدا و شکیبائی نمائید در قتال دشمنان و قدم استوار دارید در میدان محاربه و ساخته و آماده باشید مقاتله اعداء خدا را و بترسید از خدا شاید که شما رستگار شوید **ایضاً در بیان مذکور** ؎ پس کلوا از بهر دام شهوت ست ✤ بعد ازان لاتسرفوا از عفت ست ✤ در سیپارهٔ ولو اننا در سورهٔ اعراف واقع شده وکلوا واشربوا ولاتسرفوا انه لایحب المسرفین و بخورید یعنی در ایام احرام گوشت و چربی و غیر آن از مطعومات حلال و بیاشامید شیر و سائر مشروبات و از حد در نگذرید بتحریم حلال یا با فراط طعام و شراب در خوردن آن بدرستی که خدا دوست نمیدارد اسراف کنندگان را یعنی آنهائی که زیاده از سیری بخورند **در بیان آنکه عقل و روح در آب و گل محبوسند** ؎ همچو هاروت و چو ماروت این دو پاک ✤ بسته اند اینجا بچاه سهمناک ✤ مستنبط ازین آیت ست که در سورهٔ بقر در سیپارهٔ الم واقع شده وما انزل علی الملکین ببابل هاروت وماروت وما یعلمان من احد حتی یقولا انما نحن فتنة فلاتکفر فیتعلمون منهما ما یفرقون به بین المرء وزوجه وما هم بضارین به من احد الا باذن الله و دیگر یهود متابعت کردند آن چیزی را که فرو فرستاد از سحر بر دو فرشته در شهر بابل هاروت وماروت نام آن دو فرشته است دق بر آدمیان گناهکار طعن میکردند و نیاموزند این دو فرشته درین وقت که در چاه اند هیچکس را جادوئی تا گویند پیش از آموزیدن آنکس را که جز این نیست که ما آزمایش خلق ایم از خدا پس تو کافر مشو با عتقاد کردن که بعمل سحر گناهی مترتب نیست پس می آموزند مردمان ازان دو ملک آن چیزی را که جدائی افگند بدان میان مرد و زن نیستند جادوان ضرر رساننده بسحر هیچکس را مگر بقضاء و قدر خدا و قصهٔ هاروت وماروت علی التفصیل در تفسیر حسینی مبین ست فلیطلب **در صفت آن بیخودان که از هنر خود ایمن شده اند** ؎ ماه ما را در کنار غرقاند ✤ دشمن ما را عدو خویش خواند ✤ مفهوم این آیت ست که در سیپارهٔ قد سمع الله در سورهٔ ممتحنه واقع شده یا ایها الذین آمنوا لاتتخذوا عدوی وعدوکم اولیاء

ے معنی چشم بد آخر باز دان ٭ ان یکاد از چشم بد نیکو بخوان ٭ در سیپارۂ تبارک در سورۂ نون واقع شدہ وان یکاد الذین کفروا لیزلقونک بابصارہم لما سمعوا الذکر و یقولون انہ لمجنون وما ہو الا ذکر للعالمین وبدرستی کہ نزدیک ست کہ آن کسانیکہ کافر شدند ہر آئنہ بلغزانند وبفگنند و ہلاک کنند ترا بچشمہای خویش آن ہنگام کہ شنیدند قرآن را کہ تو میخوانی و میگفتند کہ این مرد را دیو گرفتہ است یعنی او جنے ہست کہ او را تعلیم میدہد و حال آنکہ نیست قرآن مگر پندی مر عالمیان را یا نیست محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مگر شرف عالمیان ٭ در تفسیر **وان یکاد الذین کفروا الی آخرہ** ے از الوہیت زند در جاہ لاف ٭ طامع شرکت کجا باشد معاف ٭ اشارت ست بآیت کہ در سورۂ نساء در سیپارۂ والمحصنات واقع شدہ ان اللہ لا یغفر ان یشرک بہ ویغفر ما دون ذلک لمن یشاء بدرستی کہ خدا تعالے نمی آمرزد شرک آوردن باو و می آمرزد گناہی کہ غیر شرک ست صغیرہ باشد یا کبیرہ مگر تنگ و تکذیب قدریہ است درین آیت کہ ایشان میگویند عفو از کبیرہ جائز نیست بغیر توبہ در **قصۂ آن حکیم کہ طاوسی را بدید کہ پر از پاے خود بر میکند** ے مردہ شو تا بخرج الحی الصمد ٭ زندۂ زین مردہ بیرون آورد ٭ اشارہ باین آیت ست کہ در سیپارۂ تلک الرسل در سورۂ آل عمران و نیز در سیپارۂ الم تر الی ما اوحی در سورۂ روم واقع ست لیکن در سورۂ اول بصیغہ خطاب واقع شدہ و در سورۂ دوم بصیغہ غائب و یخرج الحی من المیت و یخرج المیت من الحی بیرون می آرد خدا زندہ را از مردہ چون آدمی از نطفہ و مرغ از بیضہ و نخل از خستہ و مومن از کافر و عالم از جاہل و بیرون می آرد مردہ را از زندہ بعکس آنہا کہ مذکور شد ایضاً در **قصۂ مذکور** ے وی شود بینی تو اخراج بہار ٭ لیک کردی مبنی ایلاج نہار ٭ اشارہ باین آیت ست کہ در سیپارۂ ومن یقنت در سورۂ فاطر واقع شدہ یولج اللیل فی النہار و یولج النہار فی اللیل و می آرد شب را در روز یعنے مقدار از شب و داخل میگرداند روز را در شب یعنی از ساعات روز بر ساعات شب می افزاید تا ساعات شب زاید بود از ساعات روز و **در بیان قول رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لا رہبانیۃ فی الاسلام** ے اتقوا گفت ست بس کسبی بکن ٭ زانکہ بنود خرج بی دخل کہن ٭ در سورۂ بقر در جزو تلک الرسل واقع شدہ یا ایہا الذین امنوا انفقوا مما رزقناکم من قبل ان یاتی یوم لا بیع فیہ ولا خلۃ ولا شفاعۃ ای آن کسانیکہ گرویدہ اید نفقہ دہید از آن چیزے کہ بشما عطا کردیم یعنی زکوۃ مال بدہید

کہ ای ابلیس شریک باش ایشان را در اموال ایشان و آن مالی ست کہ گرفتہ شود بغیر حق و شریک باش ایشان را در فرزندان ایشان و آن فرزندیست کہ از زنا تولد شود و در **تمثیل لوح محفوظ و ادراک هر کسی از ان لوح** ﷺ هر کسی شد بر خیال ریش کاو * گشتہ در سودای گنجے کج کاو * این اشارت تفسیر این آیت ست کہ در سیپارۂ فمن اظلم در سورۂ حم سجدہ واقع شدہ و قیضنا لهم قرنا فزینوا لهم ما بین ایدیهم و ما خلفهم و برانگیختیم برای کافران دوستان و همنشینان از شیاطین و بر ایشان مسلط کردیم پس بیاراستند دیوان برای ایشان انچہ در پیش ایشانست از زینت دنیا و متابعت نفس و هوا تا در طلب آن شتابند و انچہ اندر پس ایشانست از امور اخروی و وعد و وعید و آنرا منکر شوند **در تمثیل روشهای مختلف و مهمهای گوناگون بخلاف تحریر متحریان در وقت نماز قبله را** ﷺ کذا نبلوهم بالساهرة * فتنة ذات اقتضاج قاهرة * اشارت ست بکریمہ کہ در سیپارۂ عم در سورۂ نازعات واقع شدہ قالوا تلک اذا کرة خاسرة فانما هی زجرة واحدة فاذا هم بالساهرة پس گفتند از روے استهزا کہ چنین باشد آن بازگشتن آنگاہ بازگشتنی باشد یا زیان یعنی ما را اگر رجوعی باشد بخشر پس ما زیانکاران باشیم چہ پیوستہ تکذیب آن کردیم حق سبحانہ تعالی فرماید دشوار نگیرید مرا قیامت را پس جز این نیست کہ آن بکفر یاد است یعنی یک دمیدن صور کہ بدان زندہ شوند پس آنگاہ ایشان بر روی زمین کہ سفید و هموار باشد یعنی بزمین محشر آیند بعد ازان کہ در زیر زمین مدفون باشند **فی المناجات** ﷺ جد طلب آسیب ادای ذو فنون * لا یمسه الا المطهرون * اشارت ست بآیت کریمہ کہ در سیپارۂ قال فما خطبکم در سورۂ واقعہ واقع شدہ لا یمسه الا المطهرون مطلع نمیشوند بر لوح محفوظ و مس نمیکنند آنرا مگر پاکان از کدورات جسمانی کہ ملائکہ اند و بقول بعضی مس نمیکنند از جنابت و حدث و بین تقدیر نفی بمعنی نهی شود **در بیان آنکہ لطف حق عز و جل همہ کس داند و قهر حق را همہ کس داند** در سیپارۂ تبارک در سورۂ ملک واقع شدہ و در عنوان ست کہ لیبلوکم ایکم احسن عملا تا بیازماید شما را یعنی با شما معامله آزمایندگان کند تا ظاهر شود کہ در وا نگلیف کدام از شما نیکوتر بود از جهت عمل یعنی اخلاص کدام بیشتر ست **ایضا در بیان مذکور** ﷺ هین بخوان قرآن ببین سحر حلال * سر نگونی مکرهای کالجبال * در سیپارۂ و ما ابرئ در سورۂ ابراهیم واقع شدہ و قد مکروا مکرهم و عند الله مکرهم و ان کان مکرهم لتزول منه الجبال ترجمہ این آیت در دفتر اول در داستان باز ترجیح نهادن تخیر ان توکل ابر جهد تحریر یافت **در بیان آنکہ هیچ چشم بد آدمی را چنان مهلک نیست کہ چشم پسند خود**

آن مهمان بخانهٔ پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت فلیبکوا کثیرا گوش دار
تا بریزد شیر فضل کردگار اقتباس ست ازین آیت که در سیپارهٔ واعلموا در سورهٔ توبه واقع
شده فلیضحکوا قلیلا ولیبکوا کثیرا پس گوئه نخندند اندکے وبگریند بسیاری ایضاً در داستان
مذکور اقرض اللہ قرض ده زین برگ تن تا ببرویند در عوض از ال چمن در سیپارهٔ
تبارک در آخر سورهٔ مزمل واقع شده واقرضوا اللہ قرضا حسنا وتصدیق دهید برای خدا یقیناً
صدقهٔ بهتر یعنے محض برائے خدا بلا ریا ومراد صدقات نافله است وقرض گفت آنرا از جهت
تاکید جزای آن در داستان مذکور زین پلیدی ببرد وپاکی برد از لطف تن
تن او بر خورد اشاره باین آیت ست که در سورهٔ احزاب در سیپارهٔ ومن یقنت واقع شده
انما یرید اللہ لیذهب عنکم الرجس اهل البیت ویطهرکم تطهیرا احزاب این نیست که خواهد خدا تا ببرد از شما گناه را ای اهل بیت
وپاک گرداند شما را از معاصی پاک گرداند فی ایضاً در داستان مذکور عقل با قل یاری یار کن امر هم شوری بخوان
وکار کن در جزو والیه یرد در سورهٔ شعرا واقع شده در حق انصار که حضرت رسول اللہ صلی اللہ
علیه وآله وسلم ایشان را دعوت اسلام فرمود وایشان اجابت نمودند والذین استجابوا لربهم و
اقاموا الصلوٰة وامرهم شوریٰ بینهم ومما رزقناهم ینفقون وثواب خدا یتعالی بهتر ست
از متاع دنیا مر آنکسانی را که اجابت کردند پروردگار خود را بایمان وطاعت وبر پای داشتن نماز
را وامر ایشان بر مشورت ست میان ایشان ومراد انصار ند حضرت پیغمبر ایشان را بایمان
خواند وفی الحال بطوع ورغبت قبول نمودند در بیان آنکه نور خدا خود را از اندرون
شخص نمودن الی آخره سعیکم لشتے تناقص اندرید روز مید وزید وشب ببرید
در سیپارهٔ عم در سورهٔ اللیل واقع شده ان سعیکم لشتے بدرستی که جزا سعی شما در کردار ها هر آئنه
پراگنده است یعنے مختلف افتاده مناسب عمل بعضے را ثواب وکرامت وجمعی را عقاب
وملامت ایضاً در بیان مذکور تا تو بستیزی مستیز ندای حرون فانتظرانهم منتظرون
در آخر سورهٔ سجده در جزو الم ما اوحے واقع شده فاعرض عنهم وانتظرانهم منتظرون ترجمه
این آیت در دفتر دوم در داستان ترک کردن آن ناصح بعد از مبالغت پند آن مغرور حرص را
تحریر یافته در داستان عرض کردن پیغمبر علیه السلام شهادت را بر مهمان
خویش وعده نبی فرمود شارکهم خدا هم در اموال ودر اولاد شما در جزو سبحان الذی
در سورهٔ بنی اسرائیل واقع شده در مادهٔ شیطان وشارکهم فی الاموال والاولاد گفت خدا

از پادشاه در دوستی برابر ست نزد من هستی من و هلاک من در داستان مجرم دانستن
ایاز خود را درین شفاعت گری و عذر جرم خواستن ؎ چون خلقت الخلق
کی یرجع علے ✤ لطف تو فرمودای قیوم مے ✤ آفریدم خلق را تا سود کند آن خلق برمن بیت
لالان ایرجع علیهم جودت ست ✤ که شود در وجله ناقصها درست ✤ نه آفریدم من از برای آنکه سود
کنم برایشان ایضاً در داستان مذکور ؎ خالدین فی فناء سکرهم ✤ من ایفانی
فی هواکم لم یقم ✤ جاوید ماندگان در فنا مستی ایشان ست هر که فانی شد در عشق نه ایستاد
آیات قرآنی این آیت در سورهٔ بقر در سیپارهٔ تلک الرسل واقع شده و در عنوان ست

قال فخذ اربعة من الطیر فصرهن الیک ثم اجعل علی کل جبل منهن جزءا ثم ادعهن یاتینک سعیا
واعلم ان الله عزیز حکیم گفت خدا ابراهیم را که اگر مشاهدهٔ این حال آرزو داری پس فرا گیر
چهار عدد از مرغان کبوتر و خروس و زاغ و طاؤس و غیر این نیز گفته شده پس پاره پاره
کن آن مرغها را و جمع کن نزد خود و بشناس علامات هر یکی را تا التباس نیفتد بر تو بعد از
احیا بعد ازان متفرق کن آنرا و بگردان بر هر کوهی یک جز ازان پس بخوان این مرغانرا
بنامهای ایشان تا اجابت نموده بسوی تو بیایند و بشتابند مشتافتنی و بدان از روے
یقین آنکه خدا تعالی غالب ست و عاجز نیست از انچه تو طلبیدی محکم کار ست در هر چه میسازد و این
قصه تفصیلاً در تفسیر حسینی و توضیح مبین گشته است فلینظر فیها در آغاز دفتر ؎ از بنی بشنو
که شیطان در وعید ✤ میکند تهدید از فقر شدید ✤ اشاره بمضمون این آیت ست که
در سورهٔ بقر در سیپارهٔ تلک الرسل واقع شده الشیطان یعدکم الفقر و یامرکم بالفحشاء والله
یعدکم مغفرة منه وفضلا والله واسع علیم دیو سرکش یعنی ابلیس وعده میکند شمارا به فقر و احتیاج
یعنے متیسر ساند در حین انفاق از درویشی و محتاجی و میفرماید شمارا به بخل و امساک از منع صدقات
وخدا وعده میدهد شمارا بر صدقه دادن آمرزشے از خود و مرگناهان شما را در عقبی و افزونی روزی
و مکافات بخیر در دنیا و خدا بسیار فضل ست بر منفقان دانا باستحقاق ایشان مر سعت
فضل و مغفرت را در داستان حجره کشادن مصطفے علیه السلام مر مهمان
وخود را پنهان کردن ؎ ای لعمرک مر ترا حق عمر خواند ✤ پس خلیفه کرد و بر کرسی
نشاند ✤ در سیپارهٔ ربما بود در سورهٔ حجر واقع شده لعمرک انهم لفی سکرتهم یعمهون سوگند بحیات تو ای محمد
بدرستی که قوم تو همچو قوم لوط در گمراهی حیران و سرگردان اند در سبب رجوع کردن

مرا بہ دیوانگی بیت ہل جنونی فی ہواک مستطاب ✤ قل بلی واللہ بجزنیک الثواب ✤ دیوانگی من در دوستی تو پاکیزہ وخوشبوی ست بگو آری وحال آنکہ خدا یتعالی جزا میدہد ترا پاداش نیکو

در گفتن خویشاوندان مجنون را کہ حسن لیلی باندازہ است چندان نیست

ے یاالٰہی سکرت ابصارنا ✤ فاعف عنا اثقلت اوزارنا ✤ ای خدا حبس کردہ شدہ است بینائی چشمان ما پس عفو کن ودرگذران ازما کہ گران کردہ شدہ است بارگناہان ما بیت یاخفیا قد ملات الخافقین ✤ قد علوت فوق نور المشرقین ✤ ای پوشیدہ از نظر معرفت بتحقیق پر کردی مشرق ومغرب را بتحقیق برسیدہ بالائے نور مشرق ومغرب بیت انت سر کاشف اسرارنا ✤ انت فجر مفجرا انہارنا ✤ توئی صاحب رازی کہ کشف کنندۂ اسرارہای ما توئی خداوندی کہ روانی میرانی جویہای ما را بیت یاخفی الذات محسوس العطا ✤ انت کالماء ونحن کالربح ✤ ای پوشیدہ ذات دریافتہ بخشش تو ہمچو آبی وما ہمچو آسیا بیت انت کالریح ونحن کالغبار ✤ تختفی الریح وغبراہ جہار ✤ تو ہمچو بادی وما ہمچو غبار پنہان میشود باد وغبار آشکار است

در حکایت آن زن کہ شوہر را گفت گوشت را گربہ خورد و شوہر گربہ را بہ ترازو برکشید گربہ نیم من برآمد

ے لیس یالف لیس یولف جسمہ ✤ لیس الا شح نفس قسمہ ✤ نیست کہ الفت گیرد یا الفت دادہ شود تن او نیست مگر بخیلی نفس تہمت او در داستان

انداختن مصطفی علیہ السلام خود را از کوہ حرے از وحشت دیر نمودن دیدار و نمودن جبرئیل خود را

ے یاکرامی ارحموا اہل الہوے ✤ شاہنم در والنوی بعد النوی ✤ ای بزرگان من رحم کنید اہل ہوا را یعنی ہر کسانیکہ بخواہش نفس روند زیرا کہ کار ایشان درد ہلاکی ست پس از ملاکی

تمثیل فکر ہر روز نیہ کہ اندر دل آید بمہمانی نو و از اول روز در خانہ فرود آید

ے کہ اعذنی خالقی من شرہ ✤ لا تحرمنی انل من برہ ✤ پناہ دہ مرا ای آفرینندہ من از بدی آن فکر محروم مساز مرا بر سان بمن از نیکی آن فکر بیت رب اوزعنی ان اشکر ما اری ✤ لا تعقب حسرۃ لی ان مضی ✤ ای پروردگار من الہام دہ مرا تا شکر کنم چیزے را کہ می بینم از نعمتہا واز پے مکردان مرا افسوس اگر بگذرد آن نعمت

در ایثار کردن صاحب موصل آن کنیزک خود را بخلیفہ

ے مرکب عشقش دریدہ صد لگام ✤ نعرہ میزد لا ابالی کالحمام ✤ فریاد میکرد ہمچو کبوتر کہ باک ندارد بیت الیس ابالی بالخلیفہ فی الہوے ✤ تاستوی عندی وجودی والنوی ✤ چہ باک دارم

که همگی تدبیر بدل ساختن مزاج جسمانی ست بمزاج روحانی ﴿ ایها المحبوس فی بین الطعام ✤ سوف بنجوان تحلت الطعام ✤ ای زندانی در کرد طعام زود باشد که نجات یابی ازین زندان اگر برداری استخوانهارا یعنی طعام هم درست ست که عبارت از ترک شیر باشد **بیت** ان فی الجوع طعاما وافرا ✤ افتقدها ذا رتج یا نافرا ✤ بدرستی که در گرسنگیست طعام بسیار بی آب آن گرسنگی را وامید وار آن طعام را که دانست ای گریزان ازان دولت خوشگوار **بیت** اغتذ بالنور کن مثل البصر ✤ واقف الاملاک یا خیر البشر ✤ پرورش کن بنور باش مانند دیده که غذای او از نور ست موافقت کن با فرشتگان در اغتذا بنور ای بهترین آدمیان **تمثیل در وشهای مختلف وهمتهای گوناگون باختلاف بحری بحرمان در وقت نماز قبله را بوقت تاریکی وشمری خواصان در قعر بحر** ﴿ کذا نبلوهم بالساهره ✤ فتنهٔ ذات اقتضاح قاهره ✤ یعنی همچنین می آزمائیم ایشان را بزمین ساهره که زمین حشرست آزمودنی غالب خداوند رسوائی **در تفسیر آیت یاحسرة علی العباد** ﴿ ظلت الارباح خسرا مغرما ✤ تشکی شکوی الی الله العمی ✤ گشته است و دباز زیان وتاوان شکایت میکنی شکایت کردنی بسوی خدا یتعالی کوری را و آن فائده ندارد در روز قیامت **بیت** جند ارواح اخوان ثقات ✤ مسلمات مومنات قانتات ✤ خوشا ارواح برادران استوار در حالی که آن ارواح مسلمانانند گروندگانند مطیعانند **در تفسیر قوله علیه السلام** لابد من قرین یدفن معک وهو فتی **بیت** استعینوا فی الحرف یا ذا الهنا ✤ من کریم صالح من اهلها ✤ استعانت و مدد طلبید در آموختن پیشها ای خداوندان خرد از بزرگی شایسته که از اهل حرفها باشد **بیت** اطلب الدرباخی وسط الصدف ✤ اطلب الفضل من ارباب الحرف ✤ طلب کن دُر را ای برادر میان صدف و طلب فاضل هنر را از صاحبان پیشها و هنرها **بیت** ان ایتم ناصحین الصفوا ✤ بادروا التعلیم لا تستنکفوا ✤ اگر پیغمبران ایشان را ناصحان انصاف دهید مبادرت کنید و سرعت نمائید تعلیم را از ایشان ونگ نکنید **در بیان آنکه آنچه بیان کرده میشود صورت قصه است** ﴿ ذاب جسمی من اشارات الکنی ✤ منند عانیت البقاء فی الفنا ✤ یعنی گداخته شد جسم من از اشارات مخفی تا معاینه کردم من بقا را در فنا **ایضاً در بیان مذکور** ﴿ یا مجیر العقل فتان الحجا ✤ ما سواک للعقول مرتجا ✤ ای پناه بخش خرد و آزماینده عقل نیست جز تو مر خردها را امیدگاهی **بیت** ما استشیت العقل مذ حینتنی ✤ ما حسدت الحس مذ زینتی ✤ آرزو نبردیم عقل را از ان زمان که زینت دادی

دقیق الفکر مے باشد میفرماید اگرچہ زحل نحس ست اما در ماده وقت فکر سعادت می بخشد **بیت**
ماہم از مہر آرد و کف بر ہم زند ❊ زہرہ بنود زہرہ را تا دم زند ❊ تناسب فقط ماہ و یا مہر کہ درین بیت
ہر کدام بدو معنے واقع شدہ و کف زدن مطلوب کہ بمعنی شادی و اصول طرب ست و قرب فلک
شمس با فلک زہرہ اظہر من الشمس ست و معنی کہ ازین مستنبط میشود ابین من القمر بل عطارد خانہ
خود کم کند و از بنون او جوز جوز الشکند میگویند چہ زہرہ کہ مطربۂ ناقصۃ العقل ست بل عطارد
کہ دبیر فلک ست خانۂ خود کم کند و از دیوانگی و مستی طرب جوز جوز اکہ خانہ اوست بشکند **بیت**
نیز طائر را بریزد پر ز شرم ❊ وز طمع تنین شود چون موم نرم ❊ نسر طائر و نسر واقع دو ستارہ اند
بصورت کرگس کہ یکی نزدیک قطب شمالی و دیگری نزدیک قطب جنوبی واقع شدہ و تنین
کہ در لغت بمعنی اژدہا ست باصطلاح نجوم بدو معنی میتواند بود یکی صورتے کہ از تقاطع حوامل
کواکب بامنطقہ حاصل میشود دوم صورت مارکہ در برج قوس واقع ست و خاصیت مار
سرد و خشک پس مراد این باشد کہ از دو کف بر ہم زدن ماہ من نسر طائر با وجود ثابت بودن او
از افراط طرب در طیران آمدہ پر بر بزد و اژدہا کہ بدو معنی در صدر مذکور ست با کمال افسردگی
و خشکی مانند موم نرم شود **بیت** در گذر زین رمزہا بیگاہ شد ❊ کہکشان از سنبلہ پرکاہ شد
کہکشان کہ صورت منجوم آن مانند دانہای روشن ریختہ بر صفحہ بنیارنگست از سنبلہ کہ کاہ و
دانہ را با آن نسبت تمام ست پرکاہ شد یعنی از غایت طرب بالتطویل رموز دانہا و نجوم کہکشان
از برج سنبلہ کہ ازان توقع دانہ بودن کاہ پرکاہ شد و خلاف چشم داشت از و بظہور پیوست
و سنبلہ از ہیئت پر دانہ بودن افتادہ بہ پرگاہی تبدیل یافت این چہار بیت آخر مقولہ
دیگرست و ابیات سابق کہ تشریح یافت مقولہ سابق را می پروردان ... دت فاطلب منہ
بیت ان شیئا کلہ لا یدرک ❊ اعلموا ان کلہ لا یترک ❊ یعنی ہر چیزی کہ کل آنرا نتوان دریافت
بدانید اینکہ کل آنرا نتوان ترک کرد **ترجمہ عربی در آغاز داستان در بیان**
آنکہ خونکہ غذاے جانست غذای جسم ہم مے شود ے یا حریص البطن
عرج ہکذا ❊ انا المنہاج تبدیل الغذا ❊ ای حریص بالا رو از پستی عشق دنیا باوج نہانخانہ
یقین ہمچنین یعنی اندک اندک می یقین نخبش جزا این نیست کہ راہ مستقیم بدل کردن خود دنیست
یعنے تبدیل طعام جسمانی بمستلذات روحانی کہ شراب عشق ست **بیت** یا مریض القلب
عجل للعلاج ❊ جملۃ التدبیر تبدیل المزاج ❊ ای بیمار دل تعجیل کن از برای درمان کہ کوشش در ریاضت

و ابیات مذکور مابعد درین مقوله واقع شده که مثنوی در برج چرخ جان مانند انجمن ست و هر حسی
بغیر از حس ستاره شناس از ستاره راه بمقصد نمیبرد و قسم هر کس از مشاهده ستاره چیزیست
بحض نظاره قانعند از سعد و نحس غافل و بعضی بهره تمام از تاثیرات آن دارند و سعادت
و نحوست بابینه می باشد یک چیز نسبت بیکی سعد و نسبت بدیگری نحس پس مثنوی هم نسبت با نجم
شناسان فلک معنی عین سعادت و نظر بگمراهان تیه ضلالت محض افسانه و اساطیر ست پس معنی
بیت چنین تواند بود که اختر اگر یا دیو که عبارت از شیطان باشد بجسب جرم مانند عقرب نیش زن
و زهر پاشست اما مشتری را که کنایت از طالب خریدار ست مانند دوست اقرب همدم نه و
دلنواز ست **بیت** قوس اگر از تیر دوزد دیو را ✤ دلو پر آبست زرع و میو را ✤ مناسبت قوس
با تیر بجسب لغت رد و دختن و توختن دشمن ظاهر ست و باصطلاح نجوم زیاده برین که وبال عطارد
در قوس ست که خانه هفتم اوست و دلو خانه زحل و زحل را در پرورش زراعتها و میوها دخل
تام ست مناسبتے دیگر نیست همانا مراد حضرت مولوی مناسبت لغوی بیش نباشد پس خلاصه
مدعا این باشد که قوس از بروج هنگام خزان و ایام برگ ریزی درختان ست اگرچه نسبت
باشجار دیو دوزے مینماید یا همان دیو را به تیر رجم مید وزد اما برای مزارع و فواکه دلو پر آبست
یعنے سامان بخش مزارع و فواکه است چه بهار و نشو و نمای اشجار و اثمار بی آن متعذر و محال **بیت**
حوت اگرچه کشتی وی بشکند ✤ دوست را چون ثور کشتی میکند ✤ یعنی حوت که آخر زمستان ست
اگرچه کشتی ویرا که عبارت از سرماست می شکند و نسبت بزمستان باین حیثیت بدست اما برای
دوست مانند ثور که هم بجسب لغت و هم باصطلاح نجوم سامان زراعت و شگوفه و اثمار متعلق
باوست کشت را میکند یعنی سرانجام زراعت و محصولات آن مینماید **بیت** شمس اگر شب را ببرد
چون اسد ✤ لعل را از خلعت اطلس رسد ✤ مناسبت شمس با برج اسد که خانه اوست ظاهر و معنی
این بیت ازان اظهر ست **بیت** صورت خرچنگ اگرچه کجروست ✤ هیئت میزان ازان
بیرون شوست ✤ یعنی صورت سرطان اگرچه بظاهر کجروست با نقش میزان که عین راستی
ازان بیرون شونده است بدو وجه یکی آنکه بظاهر اگرچه کجرو مینماید اما مانند راست روان
کامیاب خود را بمقصد میرساند و دوم اینکه از طریق حرکت و رفتار او صورت پایه میزان که اصلش
راستی ست و بظاهر مدور منقش میگردد **بیت** گرچه در تاثیر نحس آمد زحل ✤ وقت فکر آید ازوے
در عمل ✤ زحل بطی السیر ست و وقت فکر را بابطو اندیشه مناسبت تام و در طالع هر کس زحل واقع شود

یعنی زمین را بوجود ایشان روشن میکنی والله اعلم بالصواب **در مناجات دوم** ☜ هست صد چندان میان منزلین ✤ آنطرف کز این تا بالا راین ✤ یعنی بعد وسیانه آن طرف منزلین که عبارت از عالم بی نام و نشان باشد و در ابیات سابقه ذکر آن شده صد چندان بعدیست که از امکان تا لامکان باشد والله اعلم بالصواب **در بیان آنکه کشتن خلیل علیه السلام خروس را** ☜ سوی اضلال ازل پیغام کرد ✤ که برآر از قعر بحر فتنه گرد ✤ حاصل آنیعنی آنکه شیطان بحق سبحانه استدعا کرد و سوی اضلال ازل اشاره نمود که با ضلال ازل امر فرما که از قعر بحر فتنه گرد برآر یعنی بحر البشوریش را در آور دا گر این تاویل کرده نشود با ابیات ما بعد منافات پیدا میکنند **در تفسیر** الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات **بیت** آن جمال و قدرت و فضل و هنر ✤ زآفتاب حسن کرد این سه سفر ✤ باز میگردند چون استارها ✤ نور آن خورشید زین دیوارها ✤ یعنی جمال و قدرت و فضل و هنر که از آفتاب حسن اینسه سفر کرده اند مانند نور ستارها و نور خورشید ازین دیوارها وجود برمیگردند یا گوئیم تشبیه ستارها در رجعت محض ست که خمسه متحیره را واقع میشود و رجعت نور خورشید از دیوارها هر روز تشبیه بآن امریست ظاهر **در بیان خلق الجان من مارج من نار** ☜ عشق دان ای فندق تن دوست ست ✤ جانت جوید مغز و گوید پوست ست ✤ یعنی ای آنکه فندق تن دوست تست عشق را جان خود بدان که آن عشق مغز ترا میجوید و پوست ترا میگوید **در داستان پادشاه و قبول توبه نمایان** ☜ خون بها جرم نفس قاتله ✤ هست بر حلمش دیت بر عاقله ✤ یعنی مسئله فقهی ست که در قتلی که خطا واقع شود کفارت بر قاتل ست یعنی عتق رقبه یا صیام شهرین متتابعین و دیت بر عاقله اگر نقد بگیرند هزار دینار سرخ یا ده هزار درم سفید که دو هزار و پانصد روپیه میشود و اگر جنس صد شتر چنانچه بتفاوت تفصیل در کتب فقهی مذکورست و اگر قاتل از اهل دیوان باشد عاقله اهل دیوانند که اسامی آنها در دیوان ثبت باشد یعنی نوکر یک صاحب و اگر اهل دیوان نباشد اهل حرفه خطا در قتل دو قسم ست یکی آنکه بگمان شکار کسی تیر برآدمی زند یا در اثنای انداختن بهدف بغلط برآدمی بخورد تاویل این مسئله درین بیت چنین تواند بود که خون بهای گناه قاتل بر حلم حق ست دیت بر عاقله است و عاقله بندهٔ حلم ست چنانچه در دفتر سوم نیز میفرمایند **بیت** گر خطا کشتم دیت بر عاقله است ✤ عاقله جانم تو بودی از الست ✤ **در داستان مجرم دانستن آیاز خود را در ین شفاعت کوی که آخرین داستان این دفتر ست** ☜ اختر ار بادیو همچون عقرب ست ✤ مشتری را چون ولی الاقربست ✤ این بیت

ازین حیات مرد شریعت و طریقت از و منقطع شد و حقیقت باقی ماند اگر دار و نعره می زند چنانکه در سورهٔ یٰسٓ واقع شده که یالیت قومی یعلمون بما غفرلی ربی و جعلنی من المکرمین و اگر حقیقت نیست نعره میزند یالیتنی لم اوت کتابیه و لم ادر ما حسابیه یالیتها کانت القاضیه ما اغنی عنی ماله هلک عنی سلطانیه در سورهٔ حاقه در سیپارهٔ تبارک واقع شده ای کاشکی داده نشدی یعنی کتاب مرا من ندیدمی تا بر بلا فضیحت نشدمی و کاشکی ندانستمی امروز چیست حساب من چه حاصل نیست مرا آنرا جز عذاب و شدت کاشکی مرگ که بدان مردم در دنیا بودی مرگی حکم کننده و بفنا ابد تا بعد ازان زنده نشدی دفع نکرد از من عذاب را آنچه مرا بود از مال و تبع و کم گشت از من تسلط من بر مردم بفرمان گذاری باب حجتی که در دنیا چنگ در ان زده بودم شریعت علم ست و طریقت عمل ست و حقیقت الوصول الی الله

فمن کان یرجوا لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا و لا یشرک بعبادة ربه احدا و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین در آخره سورهٔ کهف واقع شده پس هر که امید میدارد دیدار پروردگار خود را در بهشت یا هر که می ترسد از رسیدن بحق یعنی باز گشتن بروز رستخیز پس باید که بکند کرداری شایسته یعنی پسندیدهٔ خدا یتعالی و شریک نیارد و انباز نسازد در پرستش پروردگار خود کسی را یعنی بریا و تصنع عمل نکند که ریا شرک اصغر ست و تباه کننده عمل نعوذ بالله منها و فی پنجم شرح ابیات فارسی

بسم الله الرحمن الرحیم ☜ جز بمصنوعی ندیدی صانعی ✤ بر قیاس اقترانی قائمی ✤ قیاس بر دو قسم ست اقترانی و استثنائی اقترانی آنست که در وی نتیجه یا نقیض نتیجه بالفعل مذکور نباشد استثنائی آنکه در وی نتیجه یا نقیض نتیجه بالفعل مذکور باشد مثال قسم اول العالم حادث کل متغیر حادث فالعالم حادث و این مرتب اول ست از شکل اول که در ین اوسط در صغری محمول و در کبری موضوع واقع شده و نظیر قسم ثانی اگر نه الشمس طالعة فالنهار موجود لکن الشمس طالعة فالنهار موجود در ین مثال بالفعل مذکور ست اولکن الشمس لیست بطالعة فالنهار لیس بموجود در ین مثال نقیض نتیجه مذکور ست خلاصهٔ مدعا این بیت چنین باشد که بقیاس اقترانی قائمی یعنی در همان مقدمات ظاهری و قضایای مجازی عالم اسباب فرو مانده و بان قانع شدهٔ اصلا نظر بر نتیجه نداری و از مبدأ و معاد غافلی در مصراع

☜ میکنی جز و زمین را آسمان ✤ میفزائی و زمین از اختران ✤ یعنی جز و زمین را بسبب صفا و روشنی گلزار و حسن و رنگ و بو و لطافت گلها و شقائق که در خوبی بمنزله اختر انند مانند آسمان میکنی یا گفته که جز و زمین را که وجود خاکی انسانست از کراهت و صطفا مانند انبیاء و مرسلین که آفتاب بروج هدایه اند بسبب علو درجات مانند آسمان میکنی و در زمین از اختران که کنایت از اصحاب به کالنجوم و اولیاء متابعان آن سرور که آنها هم در ارشاد و رهنمائی خلق بمنزله نجوم اند میفزائی یعنی

وعنده مفاتیح القلوب وصلی اللہ علی خیر خلقه وصحبه وعترته اما بعد این مجلد پنجم ست از دفترهای مثنوی
وبنیات معنوی در بیان آنکه شریعت همچو شمعیست که ره مینماید بی آنکه شمعی بدست آوری وراه رفته نشود
وکاری کرده نشود چون در راه آمدی این رفتن تو طریقت ست وچون رسیدی بمقصود این حقیقت
جهت آنکه گفته اند که لو نارت الحقائق لبطلت الشرائع همچنانکه مسی زر شود یا خود از اصل زر بود
اورا نه بعلم کیمیا حاجتست که آن شریعت ست ونه خود را در کیمیا مالیدن که آن طریقت ست چنان که
گفته اند طلب الدلیل بعد الوصول الی المدلول قبیح وترک الدلیل قبل الوصول الی المدلول مذموم
حاصل آنکه علم شریعت همچو علم کیمیا آموختن ست از استاد یا از کتاب وطریقت استعمال
کردن دارو ها و مس را در کیمیا مالیدن وحقیقت زر شدن آن مس کیمیادانان بعلم شاد ند که
ما علم این را میدانیم وعمل کنندگان کیمیا بعمل کیمیا شاد ند که ما چنین کارها میکنیم وحقیقت یافتگان
بحقیقت شاد ند که ما زر شدیم واز علم کیمیا وعمل آزاد شدیم واعتقاد ما اللہ ایم کل حزب بالدیهم فرحون
در سورهٔ مومن واقع شده امثال شریعت همچو طب آموختن ست وطریقت پرهیز کردن بر موجب
علم طب دارو ها خوردن وحقیقت صحت یافتن صحت ابدی واز ان هر دو فارغ شدن چون آدمی

در تمامی قصه زنده شدن استخوان با بدم عیسی علیه السلام نوشته شد در بیان آن که

خلق از دوزخ نالانند و گرسنگانند ۵ زین وصیت کرده ما را مصطفی ✤ بجث

کم جویید در ذات خدا ✤ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تفکروا فی آلاء اللہ ولا تفکروا فی ذات اللہ

فرمود پیغمبر علیہ السلام که فکر کنید در نعمتهای خدا یتعالی و صفات او و در اسماء او تا کمال عظمت الٰہی بر شما

تجلی اندازد و معرفت کمالات اسما و صفات رو نماید و فکر نکنید شما در ذات حق سبحانہ تعالے

که تفکر در ذات او از قبیل محالات و ممتنعات ست و بهمین معنے حق تعالے فرمود

بحذر کم اللہ نفسہ فافہم در رفتن ذو القرنین بکوہ قاف

۵ غیر لا احصی نگوید او ز جان ✤ کز شمار و

حد برون ست این بیان ✤ اشارت ست

لا احصی ثنا که در محل دیگر تحریر

یافته

تمام شد شرح دفتر چهارم

علامت آن نورانیست که بموت ارادی و اختیاری نمیرد پیش از موت طبعی و از اراده و اختیار خود برآید و متبرک اختیار بختیار شود و موتوا قبل ان تموتوا روی نماید **در اختیار کردن پادشاه دختر زاهد را از جهت پسر** ؎ گفت رو هر گونه غم دین برگزید ✤ باقی غمها خدا از وی برید ✤ اشارت ست بحدیث من جعل الهموم هما واحدا کفاه الله تعالی جمیع همومه که در محل دیگر با ترجمه تحریر یافته **در حقیقت و ماهیت شاهزاده در شرح آن** ؎ زادن دنیات را سحاره خواند ✤ کو بافسون خلق را در چه نشاند ✤ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم الدنیا سحارة فرمود پیغمبر علیه السلام که دنیا سحر کننده است یعنی مکر کننده و فریب دهنده است و کارهای او همه مانند سحر نمود بی بود است اینی حدیث در عنوان ست که انی لاستغفر الله فی کل یوم سبعین مرة فرمود پیغمبر علیه السلام بدرستی که من هر آئینه استغفار میکنم در هر روزی هفتاد بار و لفظ سبعین در کلام عرب برای تکثیر استعمال میکنند چنانچه در کلام مجید واقع شده و ان یستغفر لهم سبعین مرة فلن یغفر الله لهم پس مراد کثرت ست و چون حال آن سرور چنین بود پس بر مومنان واجب و لازم ست که در هر لحظه و لمحه استغفار میگفته باشند **در بیان آنکه عقل جزوی تا بکور بیش نه بیند** ؎ گفت آنکه هست خورشید ره او ✤ حرف طوبی هر که ذلت نفسه ✤ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم طوبی لمن ذلت نفسه فرمود پیغمبر علیه السلام که خنکی و راحت برای کسی ست که خوار شد نفس امارهٔ او یعنی از شرارت محفوظ گشته و بطاعات و عبادات عادت پذیر گردیده **و در بیان آیت یا ایها الذین آمنوا لا تقدموا الی آخره** ؎ همچنین فرمود آن شاه رسل ✤ که ستم کشته درین دریای کل ✤ اشارت ست بحدیث مثل کسفینة نوح من رکب فیها نجی و من تخلف عنها غرق که در یکی از عنوانهای همین دفتر گذشته با اختلاف لفظ اندکی **در خواست قبطی دعای خیر و هدایت از سبطی و دعا کردن سبطی** ؎ کورها یکسان به پیش چشم ما ✤ روضه و حفره بچشم اولیا ✤ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم القبر اما روضة من ریاض الجنان او حفرة من حفرات النیران فرمود پیغمبر علیه السلام که قبر یا باغی ست از باغهای بهشت چون میت از اهل تقوی و اهل مغفرت بود و یا گوی ست از گوهای دوزخ چون میت از اهل عقاب و سخط بود والعیاذ بالله من ذلک **حکایت آن زن پلید کار که شوهر را گفت آن خیالات از سر امرود دین بنماید** ؎ گفت بنما جزو جزو از فوق و پست ✤ آنچنانکه پیش تو آن امر هست ✤ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم ارنا حقائق الاشیاء کما هی معنی این حدیث در دفتر دوم

ورطهٔ هلاکت نیفتند در تفسیر قول علیه السلام که در عنوان ست من بشر بی بخروج الصفر بشرته بالجنة فرمود علیه السلام کسیکه بشارت دهد مرا بخروج ماه صفر بشارت دهم او را بجنت و این بواسطه کمال شوق لقای حق بود بنا بر تحقق رجوع آن سرور دار نکال در ماه ربیع الاول از جهت آنکه بشارت خروج متضمن بشارت وصال آن خیر البشر ست بارباب الارباب پس لابد ست که جزای بشارت وصال بامحبوب بشارت بدخول جنت بود در بیان حدیث جربا مومن فان نورک اطفأ نارک ۵ بگذرای مومن که نورت میکشد + آتشم را چونکه دامن میکشد + در حدیث آمد که مومن در دعا + چون امان خواهد ز دوزخ از خدا + دوزخ از وی هم امان خواهد بجان + که خدایا دور دارم از فلان + معنی این حدیث در دفتر دوم مبین گشت مومن گوید اللهم اجرنی من النار ای بار خدایا خلاصی ده مرا از عذاب نار دوزخ گوید اللهم اجره بار خدایا پناه ده او را از جمیع شدائد و مهلکات در خشم کردن پادشاه برندیم و شفاعت کردن شفیعان بر مغضوب علیه ۵ لی مع الله وقت بود آنم مرا + لایسع فیه نبی مجتبی + قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم لی مع الله وقت لایسعنی فیه ملک مقرب ولا نبی مرسل یعنی این حدیث در دفتر اول در بیان آنکه فتح طلبیدن حضرت رسالت مکه را نوشته شد در مطالبه کردن موسی علیه السلام از حضرت عزت در عنوان ست لم خلقت خلقا و اهلکته موسی بدرگاه رفیع الدرجات مناجات کرد که اے پروردگار من چرا آفریدی تو خلق را و هلاک ساختی تو او را در باطن او وند اد در داوند که ایجاد و اعدام خلائق برای اظهار کمالات اسم المبدع والخالق والموجد والمبدئ والمحیی والرازق وغیرها ست و در اعدام اظهار تجلیات اسم الممیت والقهار وغیرهما از اسمای جلالیست در مثال دیگر همدرین معنی ۵ آنچنانکه گفت پیغمبر بنور + که نشانش آن بود اندر صدور + کو تجافی جوید از دار الغرور + هم انابت آرد از دار السرور + قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم اذا دخل النور فی القلب انشرح وانفسح قیل یا رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم عن علامة ذلک النور فی القلب قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم التجافی عن دار الغرور والانابة الی دار الخلود والاستعداد للموت قبل النزول روی ابن مسعود فرمود پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم چون در آید نور در دل کشاده شود و معاینه کند دل انوار غیب را بدان معاینه او را وسعتی و قوتی حاصل آید که بلا ها را تواند برداشت و محافظت اسرار الهی تواند نمود پرسیده شد پیغمبر علیه السلام از علامت آن نور فرمود علیه السلام بکسو شدن و اجتناب نمودن از دار غرور که دار دنیا فانی ست و رجوع کردن بسوی دار خلود که دار آخرت ست و استعداد کردن برای موت پیش از نزول حلول اجل یعنی

فتوحه که درین بوده در داستان زادن ابوالحسن خرقان بعد از وفات بایزید قدس سره ☜ مومنا بنظر بنور الله شدی ✤ از خطا ها زان سبب ایمن بدی ✤ در حدیث واقع ست المومن کیس ممیز فطن بنظر بنور الله فرمود علیه السلام مومن عاقل و دانا و متمیز و زیرک ست که می بیند بنور خدا و مراد از نور خدا عقل ست و گفته اند که عقل نوریست از انوار خدا که فرق کرده میشود بدو میان حق و باطل و کیس بروزن نعیل ست و بعضے گفته اند کیس کسے ست که رام کرده نفس خود را و عمل کرده انچه بکار آید بعد از موت و مراد از کیس لبکون یا عقل ست

حدیث حب الوطن من الایمان و تفسیر حدیث که در عنوان واقع شده که حب الوطن من الایمان فرمود پیغمبر علیه السلام دوست داشتن وطن را از جمله علامات ایمان ست و بعضے برین اند که مراد ازین وطن وطن حقیقی ست و بعضی میگویند اعم ست ازین که حقیقی باشد یا مجازی **در بیان آنکه در توبه باز ست** ☜ توبه را از جانب مغرب دری ✤ باز باشد تا قیامت بر دری ✤ عن صفوان بن عسال رضی الله عنه قال قال رسول صلی الله علیه و آله وسلم ان الله تعالی جعل بالمغرب بابا عرضه مسیرة سبعین عاما للتوبة لا یغلق مالم تطلع الشمس من قبله و ذلک قول الله تعالی یوم یاتی بعض آیات ربک لا ینفع نفسا ایمانها لم تکن آمنت من قبل مشکوة ترمذی و ابن ماجه روایت نموده از صفوان بن عسال رضی الله عنه که گفته فرمود رسول خدا علیه السلام بدرستی که خدا تعالی گردانید بجانب مغرب دری که پهنائی آن مدت سیر هفتاد سال ست برای توبه و این نهایت مبالغه است در وسعت در و بسته نمیشود آن در مادامی که طلوع نکند آفتاب از جانب مغرب و بعد آن توبه هیچ احدی مقبول نمیشود و چون معاینه کنند طلوع آفتاب را از جانب مغرب مردم مضطر شده التجا آرند بسوی ایمان و توبه دران وقت هیچ نفع نکند و آن مراد ست از قول حق تعالی روزی که بیاید بعضی از علامات که دال اند بر قرب قیامت و آن طلوع آفتاب ست از جانب مغرب نفع نمیکند هیچ ذاتی را ایمان آوردن آن ذات که نبود او که ایمان آرد پیش از ظهور علامت و درین آیت سخن بسیار ست بواسطه اطالت ترک نموده شد اگر میل دریافت باشد تبفاسیر رجوع نمایند خصوصا بتفسیر نیشاپوری که در انجا بقدر کفایت تفصیل یافته است **در بیان این خبر** که در عنوان ست کلموا الناس علی قدر عقولهم لا قدر عقولکم حتی لا یکذب الله و رسوله یعنی کلام کنید با مردم بر قدر عقول ایشان نه بر قدر عقول خود یعنی سخن را باندازهٔ فهم مخاطب و سامع باید گفت نه بر قدر اندازهٔ عقل متکلم تا از سر نافهمیدگی تکذیب خدا و رسول او نکنند و در

و بجز خوردن و نوشیدن هیچ کاری ندارند و آفرید فرزند آدم را و ترکیب کرد در ایشان عقل و شهوت را یعنی هر دو را در طینت ایشان مخمر ساخت پس کسیکه غالب آمد عقل او شهوت او را پس آنکس اعلی است از ملائکه از جهت آنکه با وجود شهوت که مانع قویست پیروی عقل میکند و طاعت و عبادت بجای آرد و کار آخرت را میسازد و ملائکه هیچ مانع ندارند لابد است که بجز طاعت بامری دیگر مشغول نشوند و هر طاعتی و عبادتی که با وجود مانع می آرد افضل باشد چنانچه فرمود افضل العبادات اشقها ای اشدها و درین هیچ شک نیست که اتیان طاعت و عبادت با شهوت بغایت دشوار است و کسیکه غلبه کند شهوت او عقل او را پس او ادنی و ارذل است از بهائم از جهت آنکه با وجود عقل تابع شهوت شده و بهائم چون عقل ندارند لابد است که اینها تابع شهوت باشند از آن که غیر از شهوت چیزی دیگر ندارند و کالانعام بل هم اضل مصداق حال آن جماعت است

در بیان آنکه عارف را غذائی ست از نور حق در عرفان واقع ست که ابیت عندربی یطعمنی و یسقینی ترجمه این حدیث در دفتر اول در داستان خداوند اندختن خصم در روی علی رضی الله عنه نوشته شد و قوله الجوع و طعام الله یحیی به ابدان الصدیقین ای فی الجوع یصیل طعام الله عز و جل و قول آن بزرگ و جوع و گرسنگی طعام ست از جانب حق که زنده میشود بدو ابدان صدیقان مراد از آنست که در جوع میرسد طعام خدا عز و جل و آن القاء انوارست در باطن که بدان نور قوت زیاده میشود و در بقیه قصهٔ نوشتن آن غلام رقعه بطالب اجری ـه

و انگهان گفته خدا من حافرم ✻ تنگرم ظاهر بباطن ناظرم ✻ اشاره باین حدیث ست که ان الله لا ینظر الی صوركم ولا الی اعمالكم ولكن ینظر الی قلوبكم و نیاتكم فرمود علیه السلام بدرستی که خدا تعالی نظر نمیکند بسوی صورتهای شما و نه بسوی عملهای شما ولیکن نظر میکند بسوی شما و نیتهای شما و مراد از نظر حق مجازات ست یعنی جزا میدهد مگر بدانچه در دلهای شماست چنانچه فرموده علیه السلام نیت المومن خیر من عمله و در مشکوة بروایت ابی هریرة الی صوركم و اموالكم بنظر در آمده و در احیای علوم اعمالكم بعد از قلوبكم دیده شد در قول رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم در عنوان ست که انی لاجد نفس الرحمن من جانب الیمین و در روایت دیگر من قبل الیمین و معنی او احد فرموده علیه السلام بدرستی که من هر آینه می یابم نفس رحمان را از جانب یمین بعضی گفته اند مراد باو انصارند که حق تعالی بنصرت و امداد ایشان دور فرمود از مومنان محنت و شدت را و ایشان یمانی اند از آنکه ایشان از اند و آن قبیله الیست در یمن و بعضی گفته اند که هر آینه می یابم بوی رحمان از جانب یمن و اشارت ست بوجود حضرت خواجه اویس قرنی قدس الله روحه و اصل الشیا

تخلف کرد از ان ہلاک شد یعنی ہر کس کہ متابعت اہل بیت من کرد از ضلالت نجات یافت و ہر کہ
نکرد گمراہ شد و ہلاک گشت در قصۂ **عطاری کہ سنگ ترازوی او گل سرشوی بود**
ے این نظر از دور چون تیر ست و سم ✤ عشقت افزون میشود صبر تو کم ✤ قال النبی صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم النظرۃ سہم مسموم من سہام ابلیس فرمود پیغمبر علیہ السلام نظر کردن امرأۃ جنبے را تیرے
زہر آلودہ از تیرہای ابلیس امید کہ حق تعالی جمیع مومنان را از تیرہای ابلیس در حفظ خویش دارد
بمنہ وکرمہ ایضا عینان ترنیان واقع شدہ در خبر یافتن **جد مصطفی علیہ السلام**
عبد المطلب از کم کردن خلیفہ مصطفی را ے زرکان بود آب و گل ما زرکرم ✤ کہ کہ کش
خلخال و گہ خاتم بریم ✤ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الناس معادن الذہب والفضۃ یعنی
این حدیث در دفتر دوم در ترک کردن آن ناصح بعد از مبالغت پند آن مغرور خرس را نوشتہ شد
در داستان باز آمدن شاعر بعد چند سال با میدہمان صلہ ے خلق ما بر صورت
خود کرد حق ✤ وصف ما از وصف او گیرد سبق ✤ مضمون این حدیث ست کہ ان اللہ خلق آدم
علی صورتہ فرمود پیغمبر علیہ السلام بدرستی کہ خدا تعالی پیدا کرد آدم را بر صورت آن آدم کہ در علم
الٰہی بود و قیل بر صورت خویش یعنی بر صفات خود آفریدہ و جمیع صفات را در آدم تعبیہ نمودہ
چنانچہ فرمودہ وعلم آدم الاسماء کلہا یعنی تجلی کردہ جمیع اسماء را در وی و حضرت خلائق پناہی مرشد
سامی عارف جامی علیہ الرحمۃ بس نیکو فرمود بیت آدمی چیست بر رخ جامع ✤ صورت خلق و حق
در و واقع ✤ نسخہ مجمل ست و مضمونش ✤ ذات حق و صفات بیچونش ✤ یک صفت نیست از صفات
خدا ✤ نہ کہ ذات او بود پیدا ✤ ہم علیم ست ہم سمیع و بصیر ✤ متکلم مرید و حی و قدیر ✤ در تفسیر
یا ایہا المزمل ے ہر کہ او چل کام کوری را کشد ✤ کشت آمرزیدہ و یابد رشد ✤ مضمون این
حدیث ست کہ من قاد ملفوفا اربعین خطوۃ غفر لہ ما تقدم من ذنبہ وما تاخر گفت پیغمبر علیہ السلام
کہ کسیکہ بکشد کور یرا چہل گام بخشیدہ شود گناہان گذشتہ و آیندہ او **در یافتن طبیبان**
الٰہی بقیاس ازین قول ست قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا جالستم اہل الصدق فاجلسوا معہم
بالصدق فانہم جواسیس القلوب یدخلون فی قلوبکم وینظرون الی ہمکم تفسیر این حدیث
ست کہ در عنوان ست ان اللہ تعالی خلق الملایکۃ ورکب فیہم العقل ولا شہوۃ فمن غلب عقلہ
شہوتہ فہو اعلی من الملائکۃ ومن غلبت شہوتہ عقلہ فہو ادنی من البہائم بدرستی کہ خدا تعالے
پیدا کرد فرشتہا را و مرکب ساخت در ایشان عقل را بی شہوت و ایشان مشغول اند بشہوات خویش

آدم از جهت آنکه برگزیده و برداشت او را حق تعالی چنانچه فرمود ان الله اصطفی آدم پس برآمد و
ظاهر شد بر ایشان رسول خدا علیه السلام و فرمود که بتحقیق ست چنانچه میگوئید و هر چه گفتید همه
راست ست انیکه ابراهیم خلیل خداست و دوست خدا و آن همچنین ست و موسی مناجات کننده
است با خدا و او را گوینده است و آن چنین ست و عیسی روح خدا و کلمه او ست و آن چنین ست
و آدم برگزیدهٔ خداست و آن همچنین ست و بعد ازان سید عالم و مهتر و بهتر اولاد آدم علیه السلام
از جهت ادای شکر نعمار الهی بموجب و اما بنعمت ربک فحدث بر کمالات خود تنبیه نمود و فرمود
و آگاه باشید آنکه من محبوب خدا ام چنانچه در قرآن آمده قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله
و محب چنانچه اطاعت محبوب میکند همچنان اطاعت محبوب محب نیز میکند و یقین ست که محبوب
افضل ست از محب و حال آنکه هیچ فخر نیست مرا یعنی از روی تفاخر و مباهات نمیگویم و منم حامل و
بردارندهٔ لوای حمد و علم او روز قیامت و لوای حمد آنروز بدست من خواهد بود و تخصیص لوای حمد بان حضرت
علیه السلام از جهت آنست که آن سرور حمد حق را چنانچه حق او بوده بجا آورده و حمدی که شایان ذات او بوده
تعالی شانه فرموده آنروز آدم و کسی که دون او و ورای اوست از پیغمبران همه در زیر لوای من
خواهند بود و این کلمه از روی مفاخرت نمیگویم چنانچه عادت عرب ست و من اول شفاعت
کننده ام برای عصاة مومنان و من اول ازان کسی ام که شفاعت قبول کرده میشود در روز
قیامت و این گفتن فخر نیست بلکه از قبیل تحدث بنعم الهی ست و من اول ازان کسی ام که می جنبانند
حلقهای در بهشت را و میکشاید برای من در بهشت پس می درآرد مرا حق تعالی دران بهشت حال آنکه
با من فقرای مومنان باشند و این سخن از روی فخر نمی گویم و من اکرم خلائق اولین و آخرین ام
بر خدا یتعالی یعنی من نزد او افضل موجودات ام و اکرم مخلوقات و آنچه بیان واقع ست میگویم
و فخر و مباهات نمیکنم ایضاً در داستان مذکور ۵ بهر این فرموده است ان فی وفون
برمز نحن الآخرون السابقون ۵ ترجمه این حدیث در دفتر دوم سابق گذشت مثل امتی کمثل
سفینة نوح علیه السلام من تمسک بها نجی و من تخلف عنها غرق فرمود علیه السلام مثل امت من
همچو کشتی نوح ست کسی که تمسک و تشبث نمود بدان سفینه نجات یافت و کسی که تخلف نمود ازان
سفینه غرق شد و هلاک گشت و در مشکوة در فصل سوم از امام احمد نقل نموده که ابی ذر رضی الله عنه
گفت که من گیرندهٔ در کعبه بودم شنیدم که پیغمبر علیه السلام میفرمود و انا دآگاه باش بدرستی که اهل بیت
من در میان شما مثل سفینه نوح ست کسیکه سوار شد آن سفینه را از غرق نجات یافت و هر که

از پس من کہ نام او محمد ست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یعنے ستودہ ترین ہر دو آیت مناسب
مفہوم ابیات ظاہر میشود اما آیت یستفتحون اینسب ست احادیث بنوی و بعضی اقوال
اولیا در معالجہ کردن برادر دباغ وباغے را چون بزد بروی نثار رش نور او ہمہ
جسمست نی دل چون تصور اشارہ بنور رش ست کہ درین حدیث واقع شدہ وسابق در دفتر
دوم تحریر یافتہ ان اللہ خلق الخلق ثم رش علیہم من نورہ اور قصۂ آغاز خلافت امیر المومنین
عثمان رضی اللہ عنہ قول امیر المومنین عثمان ست کہ در حین خطبہ خواندہ اند و در
عنوان مذکور ست انتم بامام فعال لما یرید امرکم بامام قول شما ای مردم بامام صاحب کار نیکو کار
محتاج تر بید از احتیاجی کہ شما را ست بامام بسیار گفتار نصیحت شعار در بیان آنکہ حکما گویند
آدمی عالم صغیر ست و حکماء الٰہی گویند آدمی عالم کبیر ست ۵ مصطفے زین
گفت کادم و ابنیا خلف من باشند در زیر لوا عن ابن عباس رضی اللہ عنہما قال جلس ناس
من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فخرج حتی اذا دنا منہم سمعہم یتذاکرون قال بعضہم
ان اللہ اتخذ ابراہیم خلیلا وقال آخر موسی کلمہ تکلیما وقال آخر فعیسے کلمۃ اللہ وروحہ وقال آخر
آدم اصطفاہ اللہ فخرج علیہم رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وقال سمعت کلامکم وعجبکم ان ابراہیم
خلیل اللہ وہو کذلک وموسے کلیم اللہ وہو کذلک وعیسی روح اللہ وہو کذلک الا فخرا نا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ
تحتہ آدم وبن دونہ ولا فخرا نا اول شافع واول مشفع یوم القیمۃ ولا فخرا نا اول من یحرک حلق الجنۃ
فیفتح اللہ لی فیدخلنیہا وبعی فقرا المومنین ولا فخرا نا اکرم الاولین والآخرین علی اللہ ولا فخر
رواہ الترمذی مشکوۃ ترمذی ودارمی از ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت نمود کہ گفت نشستہ بودند
مردم از اصحاب پیغمبر علیہ السلام پس برآمد پیغمبر علیہ السلام از خانہ مبارک خود تا آنکہ چون قریب شد
ازین جماعۃ شنیدند آن سرور ایشان را کہ مذاکرہ میکردند و گفتگوی مینمودند در تفضیل انبیا علیہم السلام
بعضے گفتند کہ ابراہیم خلیل اللہ را حق تعالی دوست خود گرفتہ و او را خلیل اللہ نام نہادہ بواسطہ آنکہ
محبت حق در دل و جمیع جوارح و قوی او سرایت نمودہ بنوعی کہ در دوستی حق جمیع مال خود را صرف
فرمودہ چنانچہ مشہور ست و دیگر گفتہ کہ موسی بزرگ ست کہ کلام کرد با او خدا تعالی کلام کردنے و لہذا
او را کلیم اللہ میگویند و دیگری گفتہ کہ عیسے کلمۃ اللہ است کہ وجود او بکلمۂ کن ست از غیر پدر و القا کرد
او را بسوی مریم و روحی ست از خدا کہ مخلوق اوست تعالی شانہ و اضافت بسوی حق از ممر شرافت
و تعظیم اوست مثل ناقۃ اللہ و تسمیۃ او بروح اللہ بواسطہ احیاء موتی ست و دیگری گفت کہ

وبیهوده رنج کشیدن در طلب متاع او لعب کودکانست در بازیهای بیحاصل **در داستان نمودن جبرئیل** ؏ خود را به پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم بصورت خویش ؏ اوست بے تغییر لاشرقیة ۞ ولے زیتونة لا غربیة ۞ این آیت در جزو اقتراف در سورهٔ نور واقع شده یوقد من شجرة مبارکة زیتونة لا شرقیة ولا غربیة تفسیر این آیت در دفتر دوم در داستان ظاهر شدن فضل وبزرگی لقمان پیش امتحان کنندگان مرقوم گشت **ایضاً در داستان مذکور** ؏ موسی در پیش فرعون زمن ۞ نرم باید گفت قولاً لینا ۞ در سیپارهٔ قال الم نقل لک در سورهٔ طه واقع شده فقولا له قولا لینا لعله یتذکر او یخشی پس سخن گوئید با او سخن گفتنی نرم یعنی مدارا نمائید باو شاید که او پند گیرد بکلام شما یا بترسد از عذاب خدا **ایضاً در داستان مذکور** ؏ آنهمه خواندی فرو خوان لم یکن ۞ تا بدانی رمز این کبر کمن ۞ در سیپارهٔ لم در اول سورهٔ بینه واقع شده لم یکن الذین کفروا من اهل الکتاب والمشرکین منفکین حتی تاتیهم البینة بنود ند آن کسانیکه کافر شدند از اهل کتاب که یهود ونصاری اند وبنود ند مشرکان که عابدان بتان اند منفک وجدا شونده از وعده باتباع حق یا از دین خود که آمد ایشان را رسول که بیان کننده حق ست در **بیان اعتقاد نصاری پیش از بعث صدر رسل صلی الله علیه وآله وسلم** ؏ تا بنام احمد از یستفتحون ۞ باغبان شان میشدندی سرنگون ۞ در سورهٔ بقر در سیپارهٔ الم واقع شده وکانوا من قبل یستفتحون علی الذین کفروا فلما جاءهم ما عرفوا کفروا به فلعنة الله علی الکافرین فتح ونصرت میکردند بدین کتاب بکسی که این کتاب برو فرود آید هرگاه که کفار عرب قصد یهود کردندی وکار بر ایشان تنگ شدی دستها برداشته گفتندی بار خدایا نصرت میخواهیم از تو بمحمد صلے الله علیه وآله وسلم که نبی آخر الزمان ست برآنانکه نگرویدند از مشرکان عرب پس آنوقت که آمد بر ایشان آنکس را که شناخته بودند کافر شدند زوجهٔ ایشان را گمان بود که آن پیغمبر از بنی اسرائیل خواهد بود چون از بنی اسمعیل بود کافر شدند بد دلیس لعنت خدا بر انگرویدگان که بد اندیش خود کار نکردند وغبار ورزیدند ونیز در سیپارهٔ قد سمع الله در سورهٔ صف واقع شده واذ قال عیسی ابن مریم یا بنی اسرائیل انی رسول الله الیکم مصدقا لما بین یدی من التوریة ومبشرا برسول یاتی من بعدی اسمه احمد ویاد کن ای محمد که گفت عیسی پسر مریم قوم خود را که ای فرزندان یعقوب بدرستی که من فرستادهٔ خدایم بسوی شما بحجت وبرهان در حالتی که باور دارنده ام مر کتابے را که پیش من ست وآن توریت ست ومژده دهنده ام بفرستاده که مے آید بدین کامل وشرع شامل

ثابت وفروعه فی السما ✤ در سیپارهٔ وما ابری در سورهٔ ابراهیم واقع شده کشجرة طیبة اصلها ثابت
وفرعها فی السماء ترجمهٔ این آیت در دفتر سوم در داستان ملاقات آن عاشق با صد رجهان
تحریر یافته در بقیهٔ **قصهٔ موسی علیه السلام که بسر قصه اش این بیت ست**
ے کامدش پیغام از وحی مهم ✤ که کزی بگذار اکنون فاستقم ✤ مفهوم این قصه است که در
سیپارهٔ قال الملأ در سورهٔ اعراف واقع شده فارسلنا علیهم الطوفان والجراد والقمل والضفادع
والدم آیات مفصلات فاستکبروا وکانوا قوما مجرمین ولما وقع علیهم الرجز لنؤمنین لک ولنرسلن
معک بنی اسرائیل فلما کشفنا عنهم الرجز الی اجل هم بالغوه اذا هم ینکثون فانتقمنا منهم فاغرقناهم
فالیم بانهم کذبوا بآیاتنا وکانوا عنها غافلین وهرگاه که واقع شد وفرود آمد بر فرعونیان عذابی
از ینها که مذکور شد گفتند از روی تضرع که ای موسی بخوان برای ما آفریدگار خود را بانچه عهد کرده با
وآن عهد نزد یک تست یعنی خدا بتو باتو وعده کرده که چون او را بخوانی اجابت کند که اگر باز بری
وزائل گردانی از ما این عذاب هر آینه ما ایمان آریم وتصدیق کنیم مرترا وهر آینه بفرستیم با تو
بنی اسرائیل را تا هر جا که خواهی ببری پس آنوقت که ما ببردیم بدعای موسی علیه السلام ورفع کردیم
از ایشان آن عذاب را وتاخیر کردیم تا مدتی از زمان که بی شبهه ایشان رسندگان اند بدان
ناگاه عذاب گروند دران پس ایشان عهد را می شکنند پس انتقام ستدیم واراده انتقام کردیم از
ایشان پس غرق ساختیم ایشان را در دریای قلزم بنزدیک مصر بسبب آنکه ایشان بدروغ داشتند
آیات قدرت ما را وبودند از تامل دران بخبر ان ومعنی آیت اول تا قوم مجرمین در همین دفتر
انقاما مرقوم گشت فلانعبده **ایضاً در قصهٔ مذکور** ے بود اول برگ افشان بره را پشت
معجز آن کرده غره را ✤ مفهوم آنش بها علی غنمی ست **ایضاً در قصهٔ مذکور** ے زان
تغافل کن چو داعی ای رهی ✤ امر بلغ هست بنود آن تهی ✤ اشارت ست بکریمه که در خبر ولایحب الله
در سورهٔ مائده واقع شده یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک وان لم تفعل فما بلغت رسالته
ترجمهٔ این آیت در دفتر سوم در داستان نومید شدن انبیا علیهم السلام از قبول پذیرائی
منکران قوله عزوجل تحریر یافته **در داستان اطوار منازل آدمی در خلقت**
از ابتدا ے زین لعب خواندست دنیا را خدا ✤ کین جزا لعب ست پیش آن جزا ✤ مصرع
اول مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ حدید واقع شده واعلموا انما
الحیوة الدنیا لعب ولهو الی آخره بدانید ای طالبان دنیا آنرا که زندگانی این سرای بازیچه ایست

این آیت در سیپارهٔ عم در سورهٔ والفجر واقع شده فادخلی فی عبادی وادخلی جنتی تفسیر این آیت در دفتر اول در داستان دل نهادن عرب بالتماس زن خود و سوگند خوردن تحریر یافته در داستان **لابه کردن قبطی سبطی را که یک سبو به نیت خویش از نیل پر کن ۵ من** شنیدم کاندر آمد قبطی ✦ از عطش اندر دو تاق سبطی ✦ این قصه موافق این آیت ست که در سیپارهٔ قال الملأ در سورهٔ اعراف واقع شده فارسلنا علیهم الطوفان والجراد والقمل والضفادع والدم آیات مفصلات فاستکبروا وکانوا قوما مجرمین پس فرستادیم ما بر ایشان طوفان و آن چیزی باشد که طواف کند بر اماکن و فراگیرد همه آنرا چون باران وسیل و فرستادیم ملخ پرنده و ملخ پیاده یا کنه یا سبس و بزغ و خون در حالتی که این شیا آیتها و قدرت ما بودند از یکدیگر جدا شده یعنی مدت میان هر دو آیت یکماه بود و امتداد هر آیتی یک هفته پس ایشان گردنکشی کردند از فرمان برداری و بودند گروهی مجرم یعنی معاند در کفر که با وجود تظاهر آیات و تتابع آن ایمان نیاوردند **ایضاً در داستان مذکور ۵** گفت نیروان که ترنهم ینظرون ✦ نقش حامند هم لا یبصرون ✦ در سیپارهٔ قال الملأ در سورهٔ اعراف واقع شده و ترهم ینظرون الیک وهم لا یبصرون و می بینی تو ای محمد ایشان را بدیدهای ظاهر که می نگرند بسوی تو و حال آنکه ایشان نمی بینند ترا به بصر بصیرت و بحقیقت تو بینا نیستند پس اگر ترا می بینند بصورت بحسب معنی نه بینند **در داستان درخواست قبطی دعا خیر و هدایت از سبطی و دعا کردن سبطی قبطی را ۵** یا بصر دست مریم بوی مشک ✦ باید و تری دمیوه شاخ خشک ✦ اشاره باین آیت ست که در سیپارهٔ قال الم تر انزل الله در سورهٔ مریم واقع شده و هزی الیک بجذع النخلة تساقط علیک رطبا جنیا و گفت جبرئیل مریم را که بجنبان بسوی خود درخت خرما را که فرو ریزد از ان درخت خرما بر تو رطب تازه چیده **ایضاً در داستان مذکور ۵** یک نمان در چشم ما آئید تا ✦ خندها بینند اندر دل اتی ✦ اشاره بسوی دل اتی ست که آنرا سورهٔ دهر گویند و سورهٔ غاشیه و نعمتهای بهشت دران هر دو سورهٔ مذکور ست **در حکایت آن زن پلیدکار که شوهر را گفت آن خیالات از سر امرود بن مینماید ۵** آتش او را سبز و خرم میکند ✦ شاخ او انی انا الله میزند ✦ اشاره باین آیت ست که در سیپارهٔ امن خلق در سورهٔ قصص واقع شده انی انا الله رب العالمین تفسیر این آیت در دفتر دوم در داستان رفتن و فریفتن منافقان حضرت رسالت را تا مسجد ضرار بزند تحریر یافته **ایضاً در حکایت مذکور ۵** شد درخت کز مقوم حق نما ✦ اصله

آن دلیل ✤ نیست کم از سم اسپ جبرئیل ✤ مناسب این آیت ست که در قصهٔ سامری در سیپارهٔ
قال الم اقل لک در سورهٔ طه واقع شده قال فما خطبک یا سامری قال بصرت بما لم یبصروا به فقبضت
من اثر الرسول فنبذتها وکذلک سولت لی نفسی قال فاذهب فان لک فی الحیوة ان تقول لا مساس
گفت موسی چیست این کار عظیم تو ای سامری یعنی این چیست که کردی گفت سامری که بینا شدم
بآن چیزی که بینا نبودند بنی اسرائیل بآن چیز یعنی جبرئیل علیه السلام را دیدم و بشناختم پس
فرا گرفتم مشتی خاک از نشان سم اسپ رسول یعنی جبرئیل علیه السلام مراد آنست که خاک زیر سم
اسپ وی گرفتم و با خود داشتم چون گوساله را از قالب بیرون آوردم پس در افگندم آنرا در دهن
گوساله تا زنده شد باواز و همچنین که گفتم بیاراست برای من گفت موسی مر سامری را که چون
مرا از قتل تو منع کردند پس بیرون رو از میان ما پس بدرستی که هست ترا عقوبت در زندگی
تو آنکه گوئی هر کرا که نزدیک تو آید مس مکن مرا و در شوچه مقرر شده که هر که نزدیک او شود او را
و آنکس را هر دو تب گیرد پارهٔ از آخرین آیت سابق گذشته این آیت در سیپارهٔ حم اول سورهٔ
حجرات واقع شده و در عنوان مذکور ست در بیان آیت یا ایها الذین آمنوا لا تقدموا بین
یدی الله و رسوله واتقوا الله ان الله سمیع علیم ای آن کسانیکه گرویده آید پیش مبرید اقوال
خود را پیش از قول خدا و رسول خدا یعنی سخن مگوئید یا تعجیل مکنید در امر و نهی قبل از وی
و بترسید خدا را در تقدیم بروی قولا و فعلا بدرستی که خدا شنوا ست مر اقوال شما را دانا ست
بافعال شما **ایضاً در داستان مذکور** ✤ همچو کنعان سوی هر کوئی مرو ✤ از بنی
لا عاصم الیوم شنو ✤ در سیپارهٔ و ما من دابة در سورهٔ هود واقع شده قال لا عاصم الیوم من
امر الله الا من رحم تفسیر این آیت در دفتر سوم در داستان سر کشیدن کنعان از نصیحت نوح
علیه السلام مرقوم گشت **در قصهٔ شکایت استر باشتر که من بسیار در روی افتم** ✤ تو ز ضعف چشم بینی پیش پا
تو ضعیف و هم ضعیف پیشوا ✤ مناسب مضمون این آیت ست که در مادهٔ بتان و بت پرستان در سیپارهٔ اقترب
در سورهٔ حج واقع شده وان یسلبهم الذباب شیئا لا یستنقذوه منه ضعف الطالب والمطلوب اگر بر باید مگس چیزی
از خوشبوی که بر ان بتان مالیده اند نمیتوانند که باز گیرند آنرا از مگس از جهت عجز و ناتوانی آن بتان ضعیف شد
عابد و معبود و طالب مگس ست طلب میکند از بت آنچه بر و مالیده اند از جهت زعفران و خوشبوئی و مگس مثل عابد صنم ست
طلب میکند از صنم شفاعت و نصرت و مطلوب صنم ست و تفصیل این در تفاسیر مذکور ست **در تصدیق کردن**
استر جوابهای شتر را ✤ اوحلی چون نی عبادی یافتی ✤ او حلی نے جنتے دریافتے ✤

که در سورهٔ اخرت در سیپارهٔ وَمَن یقنت واقع شده اذکروا اللّٰه ذکرا کثیرا و سبحوه بکرة و اصیلا
ترجمهٔ این آیت در دفتر دوم در عنوان انکار کردن فلسفی بر قرآن بیان کرده شد و مصرع ثانی
باین آیت که در سیپارهٔ عَمَّ در سورهٔ والفجر واقع شده یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربک راضیة
مرضیة تفسیر این آیت در دفتر دوم در داستان گرفتار شدن بازمیان چندان بویرانه تحریر یافت

در حکایت آن بادشاه زاده که بادشاه حقیقی بوی روی نمود این آیت

در سیپارهٔ عَمَّ در سورهٔ عَبَسَ واقع شده در عنوان این حکایت یوم یفر المرء من اخیه و امه و ابیه
و صاحبته و بنیه ترجمهٔ این آیت در دفتر سوم در داستان رسیدن خواجه و توشش بده مرقوم گشت

ایضاً این آیت در جزو وقال الم اقل لک در سورهٔ مریم واقع شده و در عنوان این حکایت

و اتیناه الحکم صبیا و ما دادیم یحیی را حکمت و فهم توریت در حالتی که کودک بود سه ساله یا هفت ساله

در داستان مستجاب شدن دعای بادشاه در خلاصی فرزندش

دست بر بالای دست ست ای فتی * دست فرعون و در زور تا ذات خدا * اشارت ست بآیت و فوق
کل ذی علم علیم ایضاً در داستان مذکور منتهای دستها دست خداست *
بحر بشک منتهای سیلهاست * اشارت ست بمضمون این آیت که در سیپارهٔ حم در سورهٔ
فتح واقع شده ید اللّٰه فوق ایدیهم قوت خدای بوفا کردن وعدهٔ خود در ثواب آخرت بانصرت
پیغمبر زیر قوتهای ایشان ست در وفا بعهد یاری دادن پیغمبر در حقیقت و ماهیت

شاهزاده و شرح آن و در بیان آنکه شاهزاده آدمی بچه است

تا ری اندر نفوس زوجت * کای شه مسحور اینک فخر جت * اشاره باین آیت ست که در سیپارهٔ عَمَّ
در سورهٔ کورت واقع شده و اذا النفوس زوجت الی آخره و انگاه که نفسها را جفت گردانند
یعنی هر کس را با شکل او چنانچه صالح را با صالح و طالح را با طالح ایضاً در داستان مذکور
چونکه نصرت نیست زین آب سیاه * صبر چون داری ازان چشمهٔ آله * اشارت ست بآیت
فیهما عین جاریة که در سیپارهٔ عَمَّ در سورهٔ غاشیه واقع شده و سابق تفسیران در همین دفتر
نوشته شده ایضاً در داستان مذکور خفته می بینند عطشهای شدید * اب
اقرب منه من حبل الورید * این آیت در جزو حم در سورهٔ ق واقع شده و نحن اقرب الیه من
حبل الورید و ما نزدیکتریم بانسان از رگ جان وی بوی و این نزدیکی بعلم و قدرت ست نه بمکان
و مسافت در بیان آنکه عقل جزوی تا بگور بیش نه بیند سبزه روید ز خاک

فواکه و ادراک زرع و معرفت حساب سنین و شهور و ستارگان برای شناختن راهها یعنی بدین همه شمار انفع میرساند درحالتی که هستند رام ستدگان بامر خدا که پروردگار همه است **ایضاً در داستان مذکور** ؎ چون قمر که امر نشنید و شگافت ✤ پس دو نیمه گشت بر حرخ و شفاف ✤ این آیت در سیپارهٔ قال فما خطبکم اول سورهٔ قمر واقع شده اقتربت الساعة وانشق القمر تفسیر این آیت در دفتر اول مرقوم گشت در داستان مکر کردن خرگوش با شیر و بسر بردن در جوار دهری که منکر الوهیت ست و عالم را قدیم میگوید ؎ زهره نی کس را که یک حرفی ازان ✤ یابد زد و یا فزاید در بیان ✤ اشارت ست بمضمون این آیت که در سورهٔ حجر در جزو ربما واقع شده انا نحن نزلنا الذکر وانا له لحافظون تفسیر این آیت در دفتر سوم تحریر یافته در داستان تشبیه کردن قرآن مجید را بعصای موسی در تفسیر این آیت که در سورهٔ احقاف در جزو حم واقع شده در عنوان ست ما خلقنا السموات والارض وما بینهما الا بالحق نیافریدیم ما آسمانها و زمین را مگر بحق یعنی برای بیان حق تا دلالت کنند بر وحدانیت خدا تعالی **ایضاً در تفسیر مذکور** ؎ چونکه سدی پیش و سد پس نماند ✤ شد گذاره چشم و لوح غیب خواند ✤ اشاره باین آیت ست که در سیپارهٔ و من یقنت واقع شده وجعلنا من بین ایدیهم سدا ومن خلفهم سدا فاغشیناهم فهم لا یبصرون تفسیر این آیت در دفتر اول در داستان مرتد شدن کاتب وحی مرقوم گشته **ایضاً در تفسیر مذکور** ؎ قدر همت باشد این جهد دعا ✤ لیس الانسان الا ما سعی ✤ این آیت در جزو قال فما خطبکم در سورهٔ والنجم واقع شده وان لیس للانسان الا ما سعی تفسیر این در همین دفتر در تفسیر کنت کنزا مخفیا تحریر یافته **در داستان مطالبه کردن موسی علیه السلام از حضرت عزت جل جلاله** ؎ این صد فنا نیست در یک مرتبه ✤ در یکی دست اند دیگر شبه ✤ مضمون این آیت ست که در سورهٔ بقر در جزو تلک الرسل واقع شده تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض منهم من کلم الله ورفع بعضهم درجات آن پیغمبران و فرستادگان که در سورهٔ مذکور شده اند افزونی دادیم بعضی از ایشان را بخصائص و فضائل بر بعضی دیگر از ان پیغمبران کسی بود که خدا با وی سخن گفت بیواسطه چون آدم علیه السلام که گفت اسکن انت وزوجک الجنة و چون موسی علیه السلام که انی انا ربک و چون پیغمبر ما صلی الله علیه وآله وسلم که گفت فاوحی الی عبده ما اوحی و برداشت برخی را از ایشان بپایهای بلند در مثال دیگر همدرین معنی ؎ اذکروا الله ذکر هر اوباش نیست ✤ ارجعی بر پای هر قلاش نیست ✤ مصرع اول اشاره باین آیت ست

در داستان مذکور ۵ پنج حس ظاهر و پنج اندرون * در صف اند اندر قیام الصافون *
مصرع ثانی اقتباس ست این آیت در جزو دعائی لادر سورهٔ صافات در زیادهٔ ملائک واقع شده
وانا لنحن الصافون وانا لنحن المسبحون تفسیر این آیت در دفتر اول مرقوم یافته در داستان اول
کسیکه در مقابلهٔ نص قیاس آورد ابلیس بود **ایضاً در داستان مذکور** ۵ قل تعالو
قل تعالوا ای غلام * هین که ان الله یدعو بالسلام * در سیپارهٔ یعتذرون در سورهٔ یونس
واقع شده وسابق نیز در همین دفتر گذشته والله یدعوا الی دار السلام تفسیر این آیت در
همین دفتر بیان کرده شد در داستان تحریض رسولان را بتعجیل بهجرت بلقیس بهر ایمان
در جواب رسول علیه السلام اعتراض کننده را ۵ آن شه والنجم و السلطان
عبس * لب گزید آن سرد دم را گفت کس * اشاره بسورهٔ والنجم اذا هوی و عبس متولی ست
که والنجم در سیپارهٔ قال فما خطبکم و عبس در سیپارهٔ عم واقع ست والنجم اذا هوی ما ضل صاحبکم
وما غوی بحق ستاره چون طلوع کند یا غروب نماید و مراد همه ستارگانند که راه نمای همه مسافرانند
در بر و بحر یا کوکبی که بوقت صبح طلوع کند گمراه نشد صاحب شما یعنی محمد علیه الصلوة والسلام
در صراط مستقیم و خطا نکرد و اعتقاد نکرد باطل راه عبس و تولی ان جاءه الاعمی ترش کردن روی
خود را و بگردانیدن با آنکه آمد بسوی نابینا تفسیر این نیز بتفصیل باشان نزول سابقا مبین گشته
در دفتر دوم در داستان ترک کردن آن ناصح بعد از مبالغت پند آن مغرور خرس را
در داستان چاره اندیشیدن آن ماهی نیم عاقل و خود را مرده کردن
۵ او همی جوشید از تف سعیر * عقل میگفتش الم یاتک نذیر * او همی گفت از شکنجه و زبلا *
همچو جان کافران قالوا بلی * در سیپارهٔ تبارک در سورهٔ ملک واقع شده کلما القی فیها فوج
سالهم خزنتها الم یاتکم نذیر قالوا بلی قد جاءنا نذیر فکذبنا و قلنا ما نزل الله من شیء ان انتم الا فی
ضلال کبیر هر گاه که فگنده شوند در دوزخ گروهی از اهل شرک سوال کنند ایشان را خازنان
دوزخ از روی سرزنش که ای مشرکان آیا نیامد بشما بیم کننده یعنی پیغمبری بشما مبعوث نشد
که شما را بخدا خواند و از این عذاب بترساند گویند آری بدستی که آمد ما پیغمبری بیم کننده پس
تکذیب کردیم ما قول او را گفتیم مر فرو فرستادگان را که هیچ وجه فرو نفرستاده است خدا
هیچ چیزی از انچه شما میگوئید از وعد و وعید و امر و نهی و دیگر گفتیم که نیستند این رسولان مگر
در خطائی بزرگ که با وجود سمت بشریت دعوی نبوت میکنید در بیان آنکه عهد کردن

در نهر فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر ترجمه این آیت در دفتر اول در قصهٔ مرئی کردن رومیان وچینیان در علم نقاشی وصورتگری مرقوم شد **ایضاً در حکایت مذکور** ۵ ازنبی برخان که دیو وقوم او ۵ میبرند از حال انسی غضبیه بود ۵ این بیت وابیات ماقبل ومابعد مفهوم این آیت است که در جزو دوانسا در سورهٔ اعراف واقع شده انه یراکم هو وقبیله من حیث لاترونهم انا جعلنا الشیاطین اولیاء للذین لایؤمنون بدرستی که آن کس می بینید شمارا وشکر او از جائی که شما ایشان را نمی بینید یعنی اجسام ایشان از غایت وقت ولطافت در نظر شما نمی آید واجسام ایشان شمارا بواسطهٔ غفلت وکثافت می بینند پس خدا از چنین دشمن لازم ترست بدرستی که ما گردانیدیم دیوان را دوستان مر آنانرا که ایمان نمی آرند یعنی بواسطهٔ جنسیت ومناسبت دیوان را دوست کافران ساختیم این آیت مالاترونهم سابق در دفتر سوم تحریر یافته در معنی حزم وامثال مرد حازم **در داستان زادن ابوالحسن خرقانی بعد از وفات بایزید** ۵ انبی رویوشش عامه در بیان ۵ وحی دل گویند این را صوفیان ۵ اشارت ست باین آیت که در سیپارهٔ وقال الذین در اواخر سورهٔ شعراء واقع شده اهل تصوف وبعضی از حکماء این وحی قلبی تفسیر نموده اند وانه لتنزیل رب العالمین نزل به الروح الامین علی قلبک لتکون من المنذرین **در داستان امیر کردن رسول صلی الله علیه وآله وسلم جوان هزیلی را بر سریه** ۵ قل تعالوا گفت از جذب کرم ۵ تا ریاضت تان دهیم من راضیم ۵ در جزو تلک الرسل در سورهٔ آل عمران واقع شده فمن حاجک فیه من بعد ما جاءک من العلم قل تعالوا ندع ابناءنا وابناءکم ونساءنا ونساءکم وانفسنا وانفسکم ثم نبتهل فنجعل لعنت الله علی الکاذبین پس هر که خصومت کند با تو ومجادله نماید در باب عیسی پس ازان که آمد بتو از دانستن عیسی که بنده ورسول ست پس بگو ایشان را که بیائید از برای مباهله بخوانیم پسران ما وپسران شما را وزنان ما وزنان شما را ونزدیکان خود ونزدیکان شما را پس جهد کنیم در تضرع ودعا طلب لعنت کنیم بر یکدیگر پس لعنت خدای کنیم بر دروغ گویان یعنی نفرین کنیم بر اهل کذب وتمام قصهٔ مباهله در تفاسیر مذکورست ودرین مختصر تحریر آن گنجایش نداشت **ایضاً در داستان مذکور** ۵ قل تعالوا قل تعالوا گفت حق ۵ ای ستوران ملول اند رسبق ۵ در سیپارهٔ ولو اننا در آخر سورهٔ انعام واقع شده قل تعالوا اتل ماحرم ربکم علیکم الا تشرکوا به شیئا تفسیر این آیت در دفتر اول در داستان یقین کردن زن طریق طلب روزی مر شوهر را مر قوم یافت **ایضاً**

چالیش عقل باس نفس همچو نازع مجنون با ناقه جان کشاید سوی بالا بالها * در زده تن در زمین چنگالها * ترجمه این آیت ست که در سیپارهٔ قال الملأ در سورهٔ اعراف واقع شده ولو شئنا لرفعناه بها ولکنه اخلد الی الارض واتبع هواه واگر میخواستم ما هر آینه برمیداشتم او را بسبب آن آیات صحف باکلماتی که مشتمل بود بر احکام اعظم مراتب علیه و درجات سنیه که منازل ابرار و مساکن اخیارست ولیکن او بواسطهٔ نائت همت میل کرد بسوی زمین یعنی بحضیض رذالت و پیروی کرد آرزوی خود را بقبول رشوت و استماع سخن زن و اشهر آنست که این آیت در شان بلعم باعور وارد گشته **در تفسیر** فاوجس فی نفسه خیفة موسی قلنا لا تخف انک انت الاعلی این آیت در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ طه واقع شده در عنوان ست پس دریافت در دل خود خوف موسی از ان که نظارگیان میان سحر و معجزه فرق نکنند یا آنکه متفرق کردند از القای عصا و چون این وهم بر موسی طاری شد گفتیم ما مترس از انکه ترا در بیم انداخته که امر تو از غایت وضوح بر عام و خاص ملتبس نخواهد گشت بدرستی که تو برتری از ایشان و غالب بر ایشان **در حکایت آن مداح که از جهت ناموس شکر ممدوح میکرد** ربع آنرا فی حد ذاتی عد نبود * کمترین دانه وی هفصد بود * درین بیت و ابیات ماقبل و مابعد مفهوم این آیت ست که در سورهٔ بقر در سیپاره تلک الرسل واقع شده مثل الذین ینفقون اموالهم فی سبیل الله کمثل حبة انبتت سبع سنابل فی کل سنبلة مائة حبة والله یضاعف لمن یشاء والله واسع علیم نمونه نفقه کردن آن کسانیکه بی شائبهٔ غرض و داعیهٔ عوض بیرون میکنند و صرف مینمایند مالهای خود را در راه خدا بر غازیان و مجاهدان و نزد جمیع همه ابواب البر آخر ایست و بر سر هر تقدیر مثل نفقه کردن این منافقان همچو مثل حبه ایست که در زمین طیب بکارند و آن دانه بروياند هفت خوشه بران نوع که هفت شعبه از اصل او منشعب گردد و بر سر هر شعبه خوشه بود و صد دانه که یکی را هفصد حاصل آمده باشد و خدای زیاده گرداند این هفصد را هفصد هزار و بیشتر برای هر که خواهد از منفقان بحسب نیت و خدا بسیار بخشاینده ست که یکی را هفصد و زیاده میدهد و اناست بنفقه کنندگان و غرائم نیات ایشان **ایضاً در حکایت مذکور** دار بیده از جهان عاریه * ساکن گلزار و عین جاریه * در جزو عم در سورهٔ غاشیه واقع شده فیها عین جاریة در ان بهشت چشمه روان بود که آب آن منقطع نگردد **ایضاً در حکایت مذکور** مقعد صدق که صدیقان درو * جمله سرسبز اند و شاد و تازه رو * اشاره باین آیت ست که در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ القمر واقع شده ان المتقین فی جنات

در دفتر سوم تحریر یافته در داستان سرکشیدن کنعان از نصیحت نوح علیه السلام در تفسیر
این حدیث که ان الله تعالی خلق الملائکة ورکب فیهم العقل وخلق البهائم
ورکب فیها الشهوة ✿ شهوت ار غالب شود پس کمتر ست ✿ از بهائم این بشر زان
کا تبر ست ✿ ترجمه این آیت ست که در سیپاره قال الملأ در سورهٔ اعراف واقع شده اولئک
کا الانعام بل هم اضل تفسیر این آیت در دفتر دوم مرقوم گشت در داستان بیان حال خود پرستان
وناشکری در نعمت ایضاً در تفسیر مذکور ✿ دین بشر هم زامتحان قسمت شدند ✿ آدمی
شکل اند دسه امت شدند ✿ ترجمه این آیت ست که در سیپاره قال فما خطبکم در سورهٔ واقعه
واقع شده وکنتم ازواجا ثلثة فاصحاب المیمنة ما اصحاب المیمنة واصحاب المشئمة ما اصحاب المشئمة
والسابقون اولئک المقربون وباشید شمای مکلفان دران وقت اصناف سه گانه یعنی
سه گروه باشید دسه مرتبه پس اصحاب دست راست چه اند اصحاب دست راست این تکرار بجهت
تعظیم ست واصحاب دست چپ چه اند یاران دست چپ والیشان بوقت اخراج ذریات
در شمال آدم بودند وآن کسانیکه سابق شده اند بایمان وطاعت بعد از ظهور حق سابقانند
برحمت خدا تعالی وبهشت او آن گروه نزدیک گردانیده شدگان اند برحمت وکرامت واین
آیت مناسب ست که در جزو من یقنت در سورهٔ فاطر واقع شده که فمنهم ظالم لنفسه ومنهم مقتصد
ومنهم سابق بالخیرات پس بعضی ازان بندگان ستمگار ست برنفس خود بتقصیر در عمل کردن
بر قرآن وبرخی ازالیشان میانه روند که عمل کنند بدان در اغلب اوقات وبعضی ازالیشان
پیشی گیرنده است به نیکوئیها که پیوسته عمل نمایند باحکام قرآن ایضاً در تفسیر مذکور
نام کا لانعام کردآن قوم را ✿ زانکه نسبت کو بیقظه نوم را ✿ در سورهٔ اعراف در سیپاره قال الملأ
واقع شده اولئک کا لانعام بل هم اضل تفسیر انیکه در دفتر دوم مشروح گشته در داستان بیان
حال خود پرستان وناشکری در نعمت ایضاً در تفسیر مذکور ✿ لاجرم اسفل بود از سافلین
✿ ترک اولکن لا احب الافلین ✿ در سیپاره عم در سورهٔ والتین واقع شده لقد خلقنا الانسان
فی احسن تقویم ثم رددناه اسفل سافلین الا الذین آمنوا وعملوا الصالحات بدرستی که ما آفریدیم
آدمی را در نیکوتر نگاشتنی یعنی مخصوص گردانیدیم ازمیان حیوانات بانتصاب قامت و
حسن صورت واعتدال مزاج وغیرها که درین مختصر تحریر آن گنجایش نیست پس بازگردانیدیم
اورا بزیرترین همه فروتران مگر آنانکه بگرویدند وکردند عملهای ستوده شایسته در داستان

در جزو قد افلح در سورهٔ نور واقع شده ظلمات بعضها فوق بعض این تاریکیهاست بعضی بالای بعضی متراکم شده یعنی تاریکی بحر و تاریکی موج اول و تاریکی موج ثانی و تاریکی سحاب در داستان **آموختن پیشهٔ گور کنی قابیل را از زاغ** ؎ دید زاغی زاغ مرده در دهان ✤ برگرفته در هوا گشته پران ✤ ترجمهٔ این آیت ست که در جزو لا یحب الله در سورهٔ مائده واقع شده فبعث الله

غرابا یبحث فی الارض لیریه کیف یواری سوءة اخیه قال یا ویلتا اعجزت ان اکون مثل هذا الغراب فاواری سوءة اخی فاصبح من النادمین من اجل ذلک پس فرستاد خدا یتعالی زاغ را که بکاوید زمین را بمنقار و هر دو پای خود تا حفره پیدا کرد این عمل سبب آن بود که تا بنماید قابیل را که چگونه بپوشد جیفهٔ برادر خود را آورده اند که زاغ حفره کرد در خاک و زاغ مرده را بیاورد و در آن حفره نهاد و خاک بران می پاشید تا پوشیده گشت پس چون قابیل فعل زاغ را دید گفت او که وای بر من آیا عاجز شدم از آنکه باشم مانند این زاغ در این عمل پس بپوشم تن برادر خود را آنگه قابیل بهمین طریق هابیل را در خاک سپرد پس گشت از پشیمان شدگان برانکه عقل من قدر عقل این زاغ شد لسبب این فعل **در قصهٔ صوفی که در میان گلستان سر بنو مراقب بود** ؎ امر حق شنو که گفت ست انظر و ✤ سوی این آثار رحمت آر رو ✤ اشارت باین آیت ست که در جزو اثل ما اوحی در سورهٔ روم واقع شده فانظر و الی آثار رحمة الله کیف یحیی الارض بعد موتها ان ذلک لمحی الموتی و هو علی کل شئ قدیر پس در نگر بسوی نشانهای رحمت خدا یعنی باثر مطر تا بینی که چگونه خدا بآن اثر زنده میگرداند زمین را باشجار و ثمار و زرع و نباتات پس از مردگی و افسردگی آن بدرستی که قادر ست بر احیای زمین بعد از موت هر آینه زنده گردانندهٔ مردگانست و خدا بر همه چیز توانا ست چه قدرت او نسبت باجمیع مکونات یکسانست **در قصهٔ رستن خروب در گوشهٔ مسجد اقصی و غمگین شدن سلیمان از و** ؎ هین بخوان رب بما اغویتنی ✤ تا نکردی جبری و کژ کم تنی ✤ اشاره باین آیت ست که در سیپاره و لو اننا در سورهٔ اعراف واقع شده قال فبما اغویتنی لاقعدن لهم صراطک المستقیم گفت ابلیس بسبب آنچه مرا بی بهره گردانیدی از رحمت هر آینه بنشینم برای فرزندان آدم بر راه تو که آن راست ست یعنی دین اسلام و متر صد آن باشم که ایشان را راه زنم و بر صراط مستقیم نگذارم **ایضاً در قصهٔ مذکور** ؎ که برآیم بر سر کوه بلند ✤ منت نوحم چرا باید کشید ✤ مضمون این آیت ست که در سیپاره و مامن دابة در سورهٔ هود واقع شده قال ساوی الی جبل یعصمنی من الماء تفسیر این آیت

قومی الی آخره تفسیر این آیت در دفتر سوم تحریر یافته در داستان مخفی بودن آن درختان از چشم خلق ایضاً در مثل مذکور ؎ لیک زین شیرین گیاهی زهر مند ✤ ترک کن تا چند روزے بیچرند ✤ تفسیر این آیت است که در حم زخرف واقع شده و در سورهٔ معارج نیز واقع ست سورهٔ زخرف در جزو الیه یرد و سورهٔ معارج در سیپارهٔ تبارک ست فذرهم یخوضوا و یلعبوا حتی یلاقوا یومهم الذی یوعدون پس بگذار ایشان را تا سعی میکنند در باطل و بازی میکنند در دنیا تا وقتیکه ببینند روزی را که وعده کرده شده اند بلاقات آن یعنی روز قیامت ایضاً در مثل مذکور ؎ ریشخندی کرده اند آن منکران ✤ بر مثلها و بیان ذاکران ✤ مناسب بمضمون این آیت ست که در جزو الم در سورهٔ بقر واقع شده و اما الذین کفروا فیقولون ماذا اراد الله بهذا مثلا و آنها که بپوشیدند حق را پس میگویند از روی جدال و عنادیا از راه طعن و افسوس چه چیز خواست خدا بدین که گفت از روی مثل در بقیهٔ قصهٔ عمارت کردن سلیمان مسجد اقصے بتعلیم و وحی خدا ؎ قد جعلنا الاغل فی اعناقهم ✤ و ایدیهم الی الاذقان فهم مقمحون ✤ اشارت ست بکریمه که در سیپاره و من یقنت در سورهٔ یس واقع شده انا جعلنا فی اعناقهم اغلالا فهی الی الاذقان فهم مقمحون یعنی ما گردانیدیم در گردنهای ایشان غلها و زنجیرها ایضاً در قصهٔ مذکور ؎ لیس من مستقذر مستنقه ✤ قطة الا طائره فی عنقه ✤ این آیت در سیپارهٔ سبحان الذی در سورهٔ بنی اسرائیل واقع شده و کل انسان الزمناه طائره فی عنقه و نخرج له یوم القیمة کتابا یلقاه منشورا او هر آدمی خواه مومن باشد کافر الزام کرده ایم اورا عمل او یعنی نوشته ایم بر هر انسانی هر چه عمل میکند از خیر و شر و ظاهر گردانیدیم برای هر آدمی روز رستخیز نوشته که صحیفه عمل اوست به بیند آن کتاب را بازکشاده در داستان باز آمدن شاعر بعد چند سال با میدبهان صله ؎ آستین من عصمت و حفظ تو ست ✤ جمله مطوی یمین آن دو دست ✤ مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ لمن الملک در سورهٔ زمر واقع شده والسموات مطویات بیمینه و آسمانها پیچیده خواهد شد بهمین قدرت خدا یتعالے ایضاً در داستان مذکور ؎ هر نبی زر بیاورده برات ✤ استعینوا منه صبرا و الصلوة ✤ در سورهٔ بقر در جزو سیقول واقع شده یا آیها الذین امنوا استعینوا بالصبر و الصلوة ای گرویدگان یاری جوئید بر قیام بحقوق الهی بشکیبائی که کلید در نجات ست و بنماز که مجمع العبادات ست در داستان ماندن بدرائی وزیر دون در افساد مروت شاه بوزیر فرعون ؎ پس بود ظلمات بعض فوق بعض ✤ فی جزو یاردهم در دولت فرعون

قدرت و انزال آیات تا باشند یا سپاس دارنده یعنی مومن سعید یا ناسپاس یعنی کافر شقی در داستان
چاره کردن سلیمان علیه السلام در حضار تخت بلقیس ☜ پس سلیمان گفت باشکر
عیان ☜ تخت او را حاضر آید این زمان ☜ مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ وقال الذین
در سورهٔ نمل واقع شده قل یا ایها الملأ ایکم یاتینی بعرشها قبل ان یاتونی مسلمین قال عفریت
من الجن انا اتیک به ان تقوم من مقامک وانی علیه لقوی امین قال الذی عنده علم من الکتاب
انا اتیک به قبل ان یرتد الیک طرفک فلما راه مستقرا عنده قال هذا من فضل ربی لیبلونی اشکر
ام اکفر ومن شکر فانما یشکر لنفسه ومن کفر فان ربی غنی کریم گفت سلیمان که ای جماعت من کیم ام
از شما تواند که بیاورد نزد من تخت بلقیس را پیش ازان که او با قوم خود بیاید و مسلمان شود از برای
آنکه در حال اسلام جائز نیست گرفتن اموال ایشان و مقصود سلیمان علیه السلام از آوردن
تخت آن بود که بنماید بلقیس را بعض آنچه مخصوص گردانیده خدا یتعالی باو از عجائب که دلالت میکنند
بر عظم قدرت خدا یتعالی و بر صدق نبوت سلیمان علیه السلام گفت عفریته قوی از جن که من بیاورم
تخت بلقیس را نزد تو ای سلیمان پیش ازانکه برخیزی از مجلس حکم او از صبح تا نصف النهار بود و مدتی
که من بردارم آن تخت را هر آینه قوت و قدرت دارم و امینم بر انچه بر تخت ست از جواهر و زینها
سلیمان فرمود زود تر ازین خواهم گفت آن کسی که نزد او بود علم اسم اعظم که دانسته بود از کتاب
خدا یتعالی و او آصف بن برخیا بود که وزیر سلیمان بوده و قرأت کتب آسمانی کرده بود من
بیاورم نزد تو تخت بلقیس را پیش ازانکه باز گردد بسوی تو طرف چشم تو یعنی درین مقدار زمان
که نظر کنی بچیزی پیش ازانکه برداری نظر ازان چیز حاضر گردانم پیش تو آن تخت را و این نهایت
سرعت ست و اسرع ازین متصور نیست پس آورد آصف آن تخت را پیش سلیمان بیک طرفة العین یعنی
پس چون بدید سلیمان تخت بلقیس را نهاده و نزد او حاضر گفت سلیمان از جهت شکر خدا یتعالی
بر نعمت که این نعمت را از فضل پروردگار منست که تفضیل کرد بر من از غیر استحقاق من تا بیازماید
مرا که در مثل این امور آیا شکر میگزارم یا ناسپاسی پیش می آرم و هر که سپاس داری کند نعمت خدا یرا
پس جز این نیست که سپاس میدارد از برای نفس خود چه شکر موجب دوام نعمت و سبب مزید آنست
و هر که بکفران ورزد پس بدرستی که پروردگار من بی نیاز ست از شکر گزاری و ناسپاسی مردم کریم
کننده است و انعام بر مستحقان **در مثل قانع شدن آدمی بدنیا و حرص او در طلب**
دنیا و این آیت در سورهٔ یٰسین در سیپارهٔ ومالی لا واقع شده و در عنوان مذکور ست قال بایت

بلقیس بهر ایمان ☙ پس بگو بندش بیا اینجا تمام ❊ زود کان الله یدعون والسلام ❊ مصراع اول مضمون این آیت ست که در سورهٔ نمل در سیپارهٔ وقال الذین واقع شده الا تعلوا علی واتونی مسلمین برمن بزرگی نکنید و گردن مکشید و بیائید بمن کردن نهادگان و فرمان برندگان ❊ مصرع ثانی اشارت ست بآیه که در سیپارهٔ یعتذرون در سورهٔ یونس واقع شده والله یدعو الی دار السلام و خدا میخواند بندگان خود را بسوی سرای اسلامت که بهشت ست یعنی میخواهد که موجب دخول بهشت ست

داستان آزاد شدن بلقیس از ملک و مست شدن او از شوق ایمان

☙ چونکه بلقیس از دل و جان عزم کرد ❊ بر زمان رفته هم افسوس خورد ❊ اشاره بمضمون این آیت ست که در سیپارهٔ وقال الذین در سورهٔ نمل واقع شده قالت رب انی ظلمت نفسی واسلمت مع سلیمان لله رب العالمین گفت بلقیس که ای آفریدگار من بدرستی که من ستم کردم بر نفس خود و به پرستش آفتاب و اسلام آوردم با سلیمان علیه السلام یعنی بر دست او و تسلیم کردم مر امر خدا را که پروردگار عالمیان ست **ایضاً در داستان مذکور** ☙ آن که گوید راز قالت نملة ❊ هم بداند راز این طاق کهن ❊ این آیت در سیپارهٔ وقال الذین در سورهٔ نمل واقع شده حتی اذا اتوا علی وادی النمل قالت نملة یا ایها النمل ادخلوا مساکنکم لا یحطمنکم سلیمان وجنوده هم لا یشعرون تا چون آمدند در وادی که مورچه بسیار در آن بود و آن وادی نزدیک شام ست و مورچه آن مثل مگس ست که پرد ارد گفت مورچه که ای مورچگان در آئید در مسکنهای خود تا پایمال نکنند شما را سلیمان و لشکر او و حال آنکه ندانند ایشان که شما پایمال میشوید که اگر بدانند نکنند از برای آنکه پیغمبر آن معصوم اند از ظلم و ایذا **ایضاً در داستان مذکور** ☙ چند صنعت رفت ای انکار تا ❊ اب و گل انکار زد از هل اتی ❊ این بیت و ابیات دیگر تمام مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ تبارک در سورهٔ دهر واقع ست هل اتی علی الانسان حین من الدهر لم یکن شیئا مذکورا انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج نبتلیه فجعلناه سمیعا بصیرا انا هدیناه السبیل اما شاکرا و اما کفورا آیا آمد استفهام تقریریست یعنی تحقیق آمد بر آدم علیه السلام هنگامی از زمانی که در آن بنود چیزی یاد کرده شده یعنی چهل سال میان مکه و طائف افتاده بود قبل از نفخ ورود کسی با انسانیت او را یاد نمیکرد بدرستی که ما آفریدیم آدمیان را که اولاد او ند از آبی اندک که منی ست آمیخته ها یا مراد الوانست که منی مرد سفید و از آن زن زرد ست و بعد ازان از اجتماع سیر میشوند می آزمائیم او را پس گردانیدیم او را شنوا و بینا تا ممکن شود از مشاهدهٔ دلائل و استماع آیات و بدرستی که راه نمودیم او را راه راست بنصب دلائ

یوم لا یخزی النبی را راست دان ٭ نور یسعی بین ایدیهم بخوان ٭ در سیپارهٔ قد سمع الله در سورهٔ
تحریم واقع شد یوم لا یخزی الله النبی والذین امنوا معه نورهم یسعی بین ایدیهم وبایمانهم یقولون
ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شئی قدیر روزی که خجل نکند خدا پیغمبر خود را نه نفس او را عذاب کند
نه شفاعت او را در پارهٔ عاصیان مرد و ساز دور سوا نسازد ما نزا نیز که ایمان آورده باوی یعنی
درخواست ایشان نیز در بارهٔ یاران ایشان قبول کند نور ایشان یعنی نوری که خدا با مومنان
عطا کرده می شتابد و میرود در پیش ایشان و بجانب راست ایشان وقتی که بر صراط گذرند و دران
محل که نور منافقان فرو میرود گویند مومنان ای آفریدگار ما تمام گردان بما روشنی ما یعنی باقی دار
ما بسلامت بر صراط بگذریم و بیامرز ما را یعنی از ظلمت گناه پاک کن بدرستی که تو بر همه چیزها از اتمام
انوار و مغفرت اوزار توانائی **در داستان باز گردانیدن سلیمان رسولان بلقیس را**
بآن هدیها که آورده بودند ٭ باز گردید ای رسولان خجل ٭ از شما اول بمن آرید دل ٭ تتمه
مضمون این آیت ست که در سورهٔ نمل در سیپارهٔ وقال الذین واقع شده ارجع الیهم فلنا تینهم
بجنود لا قبل لهم بها ولنخرجنهم منها اذلة وهم صاغرون ای رسول باز گرد بسوی بلقیس و قوم او و بگو
تا بیایند پس هر آینه بیاریم بدیشان لشکرها که از غایت کثرات و قوت طاقت مقاومت نباشد
ایشان را بآن لشکر و هر آینه بیرون کنم ایشان را از بلده سبا در حالتی که بیحرمت و بعزت باشند و
ایشان خوار شدگان شوند اسیران **در داستان دلداری کردن و نواختن سلیمان**
علیه السلام مر آن رسولان را ٭ تا بگوید چون زچاه آئی پیام ٭ جان که یا بشری
هذا غلام ٭ اشارت ست باین آیت که در سیپارهٔ وما من دابه در سورهٔ یوسف واقع شده و
وجاءت سیارة فارسلوا واردهم فادلی دلوه قال یا بشری هذا غلام و آمد کاروانی بنزدیک آن چاه
و وارد کسے را گویند که آب کشندگان کاروان متعلق بدو باشند پس در چاه فرو گذاشت دلو خود را
وحی رسید به یوسف علیه السلام که در دلو بنشین و یوسف در دلو بنشست گفت آن وارد ای مژده
و شادی مر ترا که این غلامیست در غایت خوبی **در داستان نیت کردن او که این زر**
بدهم بدان هیزم کش ٭ بود پیشش سر هر اندیشه ٭ چون چراغی در درون شیشه ٭ این بیت
مناسب بمضمون این آیت ست که در سیپاره قد افلح در سورهٔ نور واقع شده که المصباح فی زجاجة
آن چراغ افروخته در قندیلی از آبگینه تفسیر ما قبل این آیت در دفتر سوم گذشته در حکایت زنے
که فرزندش نمی زیست **در داستان تحریص سلیمان رسولان را بتعجیل بهجرت**

وبلکه بهمه ایمان می آریم بخلاف یهود و نصاری که از روی حسد بعضی را منکرند در شرح انما المومنون اخوة والعلماء کنفس واحدة ۵ دم بخور در آب ذکر صبر کن * تا رهی از فکر و وسواس کهن *
اشاره بمضمون این آیت ست که در سیپاره وما ابری در سورهٔ رعد واقع شده الا بذکر الله تطمئن القلوب بدانید و آگاه باشید بذکر خدا آرام می یابند دلهای مومنان ایضاً در شرح مذکور ۵
گر ز قرآن نقل خواهی ای حرون * خوان جمیع هم لدینا محضرون * در سورهٔ یس در سیپاره ومالی لا واقع شده وان کل لما جمیع لدینا محضرون تفسیر این آیت در دفتر سوم نوشته شده در داستان اجابت کردن حق تعالی دعاء موسی علیه السلام را در بقیه قصهٔ بناء مسجد اقصی در دست سلیمان علیه السلام ۵ حق همیگوید که دیوار بهشت * نیست چون دیوارهای جان زشت * اشاره باین آیت ست که در سیپارهٔ اتل ما اوحی در سورهٔ عنکبوت واقع شده وان الدار الآخرة لهی الحیوان لو کانوا یعلمون و بدرستی که سرای دیگر اوست سرای حیات ابدی یعنی زندگانی جاوید در و خواهد بود اگر باشند مردمان که بدانند و اختیار نکنند دنیاء فانی را بر سرای جاودانی در قصهٔ هدیه فرستادن بلقیس از شهر خود پیش سلیمان علیه السلام ۵ هدیهٔ بلقیس چل استر بدست * بار آنها جمله خشت زر بدست * این قصه موافق آیات قرآنی ست که در سورهٔ نمل در سیپارهٔ وقال الذین واقع شده وانی مرسلة الیهم بهدیة فناظرة بما یرجع المرسلون فلما جاء سلیمان قال اتمدونن بمال فما اتانی الله خیر مما اتیکم بل انتم بهدیتکم تفرحون بدرستی که من فرستندهٔ ام بسوی سلیمان و قوم او هدیه که مقدمهٔ صلح ست پس نگرنده ام که از انجا بچه چیز باز میگردند فرستادگان من اگر هدیه مرا قبول کند ملک ست والا پیغمبر پس آن هنگام که آمد رسول بلقیس سلیمان و هدیه آورد و گفت آیا مدد میدهید مرا بخواسته و حال آنکه مال من از همه کس بیشتر ست پس انچه عطا کرد مرا خدا از ملک و نبوت و علم بهتر ست از انچه بشما داده از متاع دنیا بلکه شما بهدیه خود شاد میشوید و می نازید زیرا که جز حیات دنیا مطمح نظر همت شما نیست و تمام قصهٔ تفصیلا در تفسیر حسینی به توضیح مبین ست این مختصر گنجایش تحریر آن نداشت ایضاً در قصهٔ مذکور ۵ می پرستید اختری کان زرکند * رو بوی آرید کو اختر کند * این بیت و ابیات بعد اقتباس ست ازین مضمون آیت که در سیپارهٔ ومن اظلم در سورهٔ حم سجده واقع شده لا تسجدوا للشمس وللقمر واسجدوا لله الذی خلقهن ان کنتم ایاه تعبدون یعنی سجده نکنید مر شمس و قمر را بواسطه انکه هر دو مخلوق و مامور ند مثل شما و سجده کنید حق سبحانه را که آفریده ست اینها را اگر باشید شما از ایشان عبادت گذارتر چه سجود خاص عبادت ست هر چه ماعدای اوست قابل عبادت نیست در داستان کرامات شیخ عبد الله مغربی قدس سره ۵

ایشان میگویند بزرگتر در داستان مثال دنیا چون گلخن و تقوی چون حمام
۵ هر که در حمام شد سیمای او ❊ هست پید ابر رخ زیبای او ❊ اقتباس ست از مضمون این آیت
که در سیپارهٔ حم در سورهٔ فتح واقع شده سیماهم فی وجوههم من اثر السجود علامت این مومنان ظاهر ست
در رویهای ایشان از اثر سجود بسیار تفسیر این آیت سابق نیز نوشته شده در قصهٔ آن دباغ که در
بازار عطاران بیهوش در نجور شد ۵ الخبیثات للخبیثین بخوان ❊ رو پوشت این
سخن را بازدان ❊ در سیپارهٔ قد افلح در سورهٔ نور واقع شده الخبیثات للخبیثین والخبیثون للخبیثات
تفسیر این آیت در دفتر دوم نوشته شده در گمان بردن کاروانیان که بهیمه صوفی رنجور ست ایضاً در
قصهٔ مذکور ۵ چون زعطر وحی کر گشتند وکم ❊ بدگمان شان که تطیر نابکم ❊ در سیپارهٔ یس قنیت
در سورهٔ یس واقع شده قالوا انا تطیرنا بکم لئن لم تنتهوا لنرجمنکم ولیمسنکم منا عذاب الیم تفسیر این آیت
در دفتر دوم تحریر یافته در داستان آمدن دوستان به بیمارستان بعیادت خواجه ذوالنون مصری
رحمة الله علیه در داستان معالجه کردن برادر دباغ و باغ را ۵ مشرکان را زان
نجس خواند ست حق ❊ کاندرون پشک زادند از سبق ❊ در سیپارهٔ واعلموا در سورهٔ توبه واقع شده
انما المشرکون نجس جز این نیست که مشرکان پلیدند بسبب ناپاکی عقیده یا بسبب آنکه میفرماید که نجس
العین اند مانند کلاب در داستان رد کردن معشوق غدر و تلبیس عاشق را ۵
ربنا اناظلمنا گفت و بس ❊ چونکه جانداران بدید از پیش و پس ❊ در سیپارهٔ ولو اننا در سورهٔ اعراف
واقع شده ربنا ظلمنا انفسنا تفسیر این آیت در دفتر اول مبین گشته در قصهٔ حضرت آدم علی نبینا وعلیه السلام
دبستن قضا نظر او را در داستان گفتن جهودان با علی رضی الله عنه که اگر اعتماد
داری بر حافظی خدا از سر کوشک خود را بیندا ز ۵ امتحانی گر بدانست و بدید ❊ نے که
نقاش آن بروی نقش کشید ❊ اشاره باین آیت ست که در سیپاره وما لی لا در سورهٔ صافات واقع شده
والله خلقکم وما تعملون وخدا تعالی آفرید شما را و عمل شما را از تراشیدن تبان و جمیع اعمال شما و این
آیت دلیل اهل سنت بر آنکه افعال عباد مخلوق خدا تعالی ست پس لازم شد بر ایشان حجت و دلیل
معارضه نتوانستند کرد این آیت در سیپارهٔ حم در سورهٔ حجرات واقع شده و در عنوان مذکور ست
انما المومنون اخوة جز این نیست که مومنان برادرانند مر یکدیگر را در دینی چه همه منتسبند باصلی واحد که
آن ایمان ست ایضاً در عنوان این آیت در سورهٔ بقر در سیپارهٔ تلک الرسل واقع شده
لا نفرق بین احد من رسله میگویند نبی مومنان که ما جدا نمیکنیم در ایمان میان هیچ یک از رسولان

کن با ایشان ای غریب مسافر فرود آینده در سرای ایشان **ایضاً در داستان مذکور**
که اعطِ ما شاء و اِرمِ او رضهم ✤ یا طعینا ساکتا فی ارضهم ✤ بده ایشان را انچه بخواهند و بطلبند
در اضی دار ایشان را ای مسافر سکونت دارنده در زمین ایشان **آیات قرآنی آغاز**
دفتر که زانکه شاکر را زیادت وعده هاست ✤ آنجا نکه قرب مزد سجده هاست ✤ مضمون این آیت
ست که در سیپارهٔ وما ابری در سورهٔ ابراهیم واقع شده لئن شکرتم لازیدنکم اگر شکر کنید بر نعمتهای
من هر آینه افزون کنم بر شما نعمت را **ایضاً در آغاز دفتر** شمس را قرآن ضیا خواند
ای پدر ✤ وان قمر را نور خواند این رانگر ✤ اشارت بمضمون این آیت ست که در سیپارهٔ
یعتذرون در سورهٔ یونس واقع شده هو الذی جعل الشمس ضیاء والقمر نورا او ست خداوندی
که بقدرت گردانید آفتاب را خداوند روشنی و ماه را خداوند نور علما بر انند که اگر روشنی بالذات
باشد ضیاست و اگر بالعرض باشد نور ست **باقی حکایت که آن عاشق از عسس**
گریخت در عنوان و عسی ان تکرهوا شیئا وهو خیر لکم این آیت در سورهٔ بقر در جزو سیقول
واقع شده در عنوان مذکور ست و تفسیر این آیت در دفتر سوم تحریر یافته در داستان یافتن عاشق
معشوق را در بیان آنکه جوینده یابنده بود **حکایت امیر المومنین عمر رضی الله عنه**
که گفت یزدان وصف آن جای حرج ✤ بهر محشر لاتری فیها عوج ✤ در سیپارهٔ قال الم اقل لک
در سورهٔ طه واقع شده ویسالونک عن الجبال فقل ینسفها ربی نسفا فیذرها قاعا صفصفا لاتری
فیها عوجا ولا امتا و میپرسند ترا از کوهها یعنی مآل حال آن پس بگو در جواب ایشان که بقدرت
پراگنده سازد آنرا آفریدگار من پراگنده ساختنی صاحب لباب آورده که برکند آنرا از بیخ پس
اجزای آنرا ریزه گرداند چون ریگ پس بادو بوران بفرستد تا آنرا متفرق سازد پس بگذارد
قرارگاه ایشان یعنی زمین را خالی هموار نه بینی در ان پستی و مغاره و نه بلندی و پشته **در**
داستان معشوق را زیر چادر پنهان کردن جهت تلبیس این آیت
در سیپارهٔ وما من دابه در سورهٔ یوسف واقع شده و در عنوان مذکور ست که ان کیدکن عظیم
بدرستی که کید شما زنان بزرگ ست زود در دل می آمیزد و در نفس تاثیر میکند **در داستان**
سمیع و بصیر گفتن خدا یتعالی را عز و جل تسخر و طنزی بود آن یا جنون
پاک حق عما یقول الظالمون ✤ اقتباس ست از آیت کریمه که در سیپارهٔ سبحان الذی در سورهٔ
بنی اسرائیل واقع شده سبحانه وتعالی عما یقولون علوا کبیرا پاک ست خدا و برتر ست از انچه

ایشان را در بقیهٔ قصهٔ اهل سبا و نصیحت وارث سلیمان علیه السلام ۵
لافت الاشباح یوم وصلها ✤ عادت الاولاد صوب اصلها ✤ ملاقات کرد اجساد روز وصل آن اجساد
باز گشتند فرزندان او بسوی اصل خود یعنی که پدر و مادر ست بیت امة العشق خفی فی الامم ✤ مثل
جود حوله یوم السقم ✤ گروه عشق پوشیده است در گروههای مردم مانند سخائی که کرد او رنج ملامت ست
بیت زلة الارواح من اشباحها ✤ عزة الاشباح من ارواحها ✤ خواری جانها از اجساد انهاست
ارجمندی تنها از ارواح آنهاست بیت ایها العشاق اسقیالکم ✤ انتم الیاقون والبقیا لکم ✤ ای
عاشقان نوشیدن شراب محبت مرشما راست شما جاوید مانید گانید و جاوید بودن مرشما راست
بیت ایها السالون قوموا واعشقوا ✤ زاک ریح یوسف فاستنشقوا ✤ ای بی عاشقان
بالیستید و عاشق آن عشق بوی یوسف ست پس ببوئید آن بو را در بقیهٔ قصهٔ عمارت
کردن سلیمان علیه السلام مسجد اقصی را ۵ لیس من مستفذر مستنقه ✤ قط الا طاهره
نی عنقه ✤ یعنی بیت چنین میشود که نیست از هیچ آلوده و پاک یعنی عاصی و مطیع هرگز مگر که مرغ
نامهٔ اعمال او در گردن اوست در داستان باز آمدن شاعر بعد چند سال با
همان حیله ۵ یعنی الله گفت آن سبیویه ✤ یولهون فی الحوائج هم لدیه ✤ زاری میکنند
ایشان در حاجتها نزد خدا بیت گفت الهنا فی حوائجنا الیک ✤ وتمسنا ها وجدنا ها لدیک
زاری کردیم ما در حاجتهای خود بسوی تو و بجستیم این حاجات را یافتیم ما آنها را نزد تو در حاجتش
عقل با نفس همچو تنازع مجنون با ناقه ۵ هو اناقتی خلوا عن قدامی الهوی ✤ وانی فی اثر ناقتی
لمختفا ✤ دوستی ناقه من بجانب پس منست و جانب پیش من محبوب منست و بدرستی که ما و ان
ناقه هر آینه اختلاف کنندگان و جنگیانیم این شعر مجنونست و در عنوان واقع شده در داستان
شنیدن شیخ ابو الحسن قدس سره خبر دادن بایزید را قدس سره ۵ باز گشتن آمد
از خطیر شیخ حی ✤ هانا ادعوک کی تسعی الی ✤ نیک من میخواهم ترا تا سعی کنی و بیائی سوی من
در داستان اعتراض معترضی بر رسول علیه السلام بر امیر کردن
آن هدیه ۵ این مگر باشد ز حب مشتهی ✤ استقنی خمرا وقل لی انها ✤ خبر آن مخدوف ست
که خمر باشد یعنی بخوران مرا باده و بگو مرا بدرستی که آن باده است در داستان نمودن
جبرئیل خود را به پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم بصورت خویش ۵ لا تخافا منهم
جیبی دارهم ✤ یا غریبانا زلانی دارهم ✤ مخالفت مکن ایشان را ای دوست و مدارا و نرمی

و در بیت ثانی بمعنی زبد که مراد از جبرئیل تواند بود درین صورت معنی بیت چنین باشد که صورت ظاهر
احمد علیه السلام ازان نظر بیهوش شد اما بحر یعنی حقیقت احمد از مهتر جبرئیل برجوش گشت چه بقای
کف از جوشش بحرست که اگر باطن محمدی در مقام ابقاء جبرئیل نمی بود مضمحل میگشت یا اشاره بمعنی
کف تواند بود که درین حدیث در مشکوة فی باب المساجد فی فصل الثانی از روایت عبد الرحمن
بن عائش واقع شده که رایت ربی عزوجل فی احسن صورة قال لم یختصم الملاء الاعلی فقلت انت
اعلم قال فوضع کفه بین کتفی فوجدت بردها بین ثدی فعلمت ما فی السموات والارض رواه الدارمی
مرسلا والترمذی نحوه عنه مروی است از عبد الرحمن بن عائش که فرمود رسول صلی الله علیه وآله وسلم
که دیدم من پروردگار خود را در بهترین صورت گفت درچه چیز مناظره و مکالمه میکنند فرشتگان
گفتم تو دانا تری گفت پس بنهاد حق سبحانه تعالی کف خود در میانهٔ هر دو شانه من پس یافتم خنکی از
کف در میان هر دو پستان خود پس دانستم انچه در آسمان و زمین بود درین شق معنی بیت چنین
خواهد بود که صورت احمد ازان بیهوش گشت اما حقیقت احمد از عشق حق پرجوش شد یعنی
اگرچه بظاهر بیهوشی بر وطاری شده بود اما باطنش بعشق حق مشغول داشت معنی اول نظر بابیات
ماقبل مناسبت و معنی ثانی به بیت مابعد و الله اعلم ایضاً در داستان مذکور ۵ پند کن
مشک سخن پاشیت ۱۲ و امکن ابنان قلما شئت ۱۲ قلما شئت یعنی بگو هر چه میخواهی تو اگر نازی
باشد مردم این لفظ ترکی دانسته معنی بیهوده میگویند و در دفتر ششم هم این لفظ در داستان جواب
گفتن صوفی قاضی را واقع شده بهمین معنی درست می آید و غیر این بیهوده مینماید غایتش معنی
بیهوده بقرینه ازین لفظ مستفاد میگردد بیت صوفیا خوش بهن بکشا گوش جان ✤ با تو
قلما شئت خواهم گفت هان ✤ چون بسیاق و سباق داستان مذکور رجوع نمایند صدق این معنی
ظاهر میشود ایضاً در داستان مذکور ۵ تفرقه برخیزد و شک و دوئی ✤ وحدت ست
اندر وجود معنوی ✤ وجود معنوی باصطلاح صوفیه عبارت ست از ولادت ثانیه که بیرون آمدن
سالک ست از مشیمهٔ طبیعت و احکام آن کما قال عیسی علیه السلام لن یلج ملکوت السموات
من لم یولد مرتین و هرگاه وجود سالک باین مرتبه برجاست رسید و از طبیعت و احکام آن برآمد
و تفرقه و شرک و دوئی برخاست بوحدت محض فائض گشت ترجمهٔ ابیات عربی در داستان
نیت کردن آن درویش که این زبد هم بدان هیزم کش ۵ کین بود اندیشهٔ
بهر ملوک ✤ کیف تلفی الرزق ان لم یرزقوک ✤ چگونه ملاقی شوی تو روزی را اگر روزی ندهند

دعای سبطی قبطی از ضلالت کفر و راسته بسعادت ایمان رهایید ایضاً در داستان مذکور

ک کاف کافی آمد از بهر عباد * صادق وعده کهیعص * حروف مقطعه رمزیست میان حق سبحانه وحبیب علیه السلام واین حروف از ان جمله است بعضی گویند اینها اسامی آلیه اند واز مرتضی علی کرم الله وجهه منقول ست که در بعضی ادعیه میخواندند یا کهیعص یا جمعتق وگفته اند کاف مفتاح اسم کافی دکبیر وکریم ست وها اشارت ست باسم هادی وچون مبدأ هیچ یکی از اسماء آلهی حرف یا واقع نشده گویند ایما میست بانکه ید الله فوق ایدیهم وعین از عزیز علیم وعدل ست وصاد از صادق ومیشاید که نام سوره باشد در داستان دعا کردن موسی علیه السلام وسبز شدن کشت زار ک چند روزی سیر خوردند از عطا * آن دمی وآدمی وچاریا * آن دمی عبارت ازطیور ست که ایجاد آنها از باد ست چنانچه مولوی جامی دیگر فرمود ندمع مرغ از باد ست کی ماند بباد * در اطوار منازل آدمی در خلقت از ابتداع آمده اول باقلیم جماد * مراد از اقلیم جماد خاک ست باعتبار اصل که لقد خلقنا الانسان من سلالة من طین ونطفه نتیجه آن که تا بمرتبه نباتی نرسیده وقابل نمونشده بمنزله جمادی اعتبار مینمایند ع وز جمادی در نباتی اوفتاد * انتقال از مرتبه نطفگی ست بمرتبه علقه که ثم خلقنا النطفة علقة ع سالها اندر نباتی عمر کرد * عبارت از طول مدت ست که در محاورات این قسم الفاظ بمعنی طول مدت می آورند ع وز نباتی چون بحیوانی فتاد * کنایت ست از فخلقنا المضغة عظاما فکسونا العظام لحما ک باز از حیوان سوی انسانیش * میکشد آن خالقی که دانیش * اشارت ست ثم انشاناه خلقا آخر وانچه مولانا میر حسین میبدی صاحب فواتح شرح دیوان حضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه که شرح هدایه حکمت نیز از وست در فتح هفتم از فاتحه رابعه که بیان جسم مرکب مینماید موکد این مراتب ست که میگوید اول بر هیئتی صورتی فائض میشود که حافظ ترکیب اوست بعد از ان خلع آن صورت ولبس نفس نباتیه میکند پس خلع آن ولبس نفس حیوانیه مینماید پس مستعد نفس ناطقه میشود ونیز میتوان گفت که حضرت وجود مرتبه مرتبه تنزل فرموده بعد از تعینات متکثره در انشاء عینی خارجی از جمادی به نباتی واز نباتی به حیوانی واز حیوانی بمظهر انسانی که نشاء صورت بشری انسان ست ظهور فرموده واین بیان مراتب تنزل حق ست تا مرتبه انسانی

در داستان نمودن جبرئیل خود را به پیغمبر علیه الصلوة والسلام بصورت خویش ک گفت احمد زان نظر بیهوش گشت * بحر او از مهر کف پرجوش گشت * مه همه گفت بعطی نور باش * مار را گر کف نباشد گو مباش * گفت در بیت اول یعنی صورت ظاهرت

حقیقت پر کنی بهتر آنست که از همجنس تن جیفه خاکی که عبارت از غذای حیوانی و مستلذات شهوانیست
تهی باشد **داستان مژده دادن ابویزید از زادن ابوالحسن خرقانی قدس سره**
ع بوی را بین میرسد از جان و بس * بوی یزدان میرسد هم از او بس * مقررست که را بین نام
عاشق و دیعه نام معشوق ست و معنی این بیت تقاضا آن میکند که برعکس باشد چه مراد آنست
که بوی معشوق میرسد از جانب عاشق گویا حضرت مولوی اتحاد عاشق و معشوق و کشش عشق که از جانبین
متحقق ست و از طرف معشوق در صورت ناز و از جانب عاشق بصفت نیاز ظهور می نماید منظور
داشته ذکر عاشق و محل معشوق فرموده اند چنانچه در آخر دفتر سوم میفرمایند **بیت** حاصل انکه هر که
او طالب بود * جان مطلوبش برو راغب بود * هیچ عاشق خود نباشد و جلجو * که نه معشوقش بود جوینده او
و بدون این هیچ احتمال دیگر ندارد و از ابیات ماقبل و مابعد نیز همین توجیه برمی آید عیاذا بالله
من عکسها که مستلزم اسناد جهل ست بخدمت مولوی درین مقدمه و هرگاه در محل دیگر خود فرموده باشند
ع گر تو را بینی مجو جز دیسه است * و قطع نظر ازان چه گنجایش دارد که درین قسم مقدمه سهل ازان حضرت
ذهول واقع شود و الله اعلم بالصواب **در قصه سبحان ما اعظم شانی گفتن بایزید و**
اعتراض مریدان و جواب او مر ایشان را ع شیر گیرا ز بیشه کی ترسد بگو * شرح راه
از کور که پرسد بگو * یعنی شرح راه که عبارت از حفظ مراتب عبودیت باشد از مست مستغرق حقیقت
که کوری سکر دارد و چشمش از ماسوی پوشیده است **در بیان رسول** ع از بلیس او بر تو خود
کی بود * چونکه عقلش نیست او لاشی بود * گویند شیطان بدرگاه غفاری معروض داشت که در کلام
مجید رحمتی وسعت کل شئ واقع شده و من شئ ام بموجب این نص امیدوار مغفرت می باشم از کمین
غضب الهی حکم صادر شد که ما ترا از شئ هم بیرون کردیم اینکه حضرت مولوی درین بیت اطلاق
لاشئ بر شیطان فرموده اشاره باین مقدمه است **در داستان وحی حضرت آفریدگار**
عز شانه را که ای موسی من که خالقم دوست میدارم ترا همچنانکه ایاک نعبد
در حنین * در بلا از غیر تو لستعین * قاعده کلیه است که تقدیم ما حقه التاخیر یوجب الحصر چون در ایاک
نعبد و ایاک نستعین لفظ ایاک که مفعول ست و حقش تاخیر از فعل و فاعل مقدم واقع شده افاده حصر
میکند و حضرت مولوی مطابق این قاعده تفسیر نمودند **در خواست قبطی دعا خیر و بد او**
از سبطی و دعا کردن سبطی ع با بقر و لیست مریم بوی مشک * یا بد و تری و میوه شاخ
خشک * یعنی شاخ خشک بقر و لیست مریم بوی مشک و تری و میوه یا بد اینجا مراد آنست که برکت

پس باوجود عجز پشیمانی از چیست چه در امری که باختیار نباشد واز روی عجز صادر شود پشیمانی وجهی ندارد وبنا بر تحقق این امر باز چه که عاجزی در اختیار وترک از جذب کیست چرا که عاجزی بی قادری نمی باشد درین صورت مقرر شد که هر دو از امر قضا است وباقضای حق کسی را چاره نیست پس رضا بقضا باید داد وخود را در جمیع امور تسلیم باید ساخت واین تحقق علیحده است دخلی بجبر وقدر ندارد در اینجا مطلب اثبات غلبه قضا وعاجز بودن آدمی ست در قضای حق واین را جبر محمود میگویند دوم آنکه چون از ترک فکر پشیمانی وعاجز شدی از ترک گناه هم آن وقت که مرتکب گناه شدی عاجز بودی وهر دو هم گناه وهم پشیمانی اختیار از واقع شده پس باوجود عجز پشیمانی لازمه اختیار ست از چیست درین صورت شد که یک گونه اختیار مرجوحی در همه چیز داشته چه اگر اختیار نمی بود پشیمان نمی شدی ودر امری که بی اختیار از روی عجز صادر شود پشیمانی وجهی ندارد وبنا بر تحقق این مقدمه در ترک پشیمانی جای عذر نماند چه اگر عاجز مطلق می بودی از گناه معرض گردیده پشیمان نمی شدی پس چنانچه از گناه پشیمانی آمدی از پشیمانی گذشته کار نیکوتر دریاز نیکوتر را اختیار کن واز گناه وپشیمانی بگذر نهایتش این عجز از تاثیر قضا وجذب حق ست چرا که صفت عاجزی بی قادری نمی باشد واشیا باضداد مبین میگردد اگر در تو قادری نمی بود عاجزی نمی بود پس اینها از عجز تو نیست بلکه از قضاست والله اعلم بالصواب **در قصهٔ رسن خرّوب در گوشهٔ مسجد اقصی** چون رهی از رستنش ای بی رشد * که خدا هم سنتِ او میکند * اینجا مراد از منت که خدا میکند قبول التماس وشفاعت ست ودر دو بیت مابعد یعنی رضا دخوشنودی ومجاز این باد نزدیک ست اما اگر بر حقیقت کرده شود منتی که حق سبحانه وتعالی از انبیا بکند در معنی منتی ست که از خود خواهد کشید چه این گروه پر شکوه از خود فانی شده بحق بقا یافته اند وذرهٔ از هستی ایشان باقی نمانده درین صورت هر منتی که حق از ایشان بکشد از خود خواهد بود ومنت را بهر معنی که گفته شود درست ست **در چالیس عقل با نفس همچو تنازع مجنون با ناقه** نیستت بر وفق من مهر ومهار * کرد باید از تو صحبت اختیار * قاعدهٔ مقرر نخواست که هرگاه صله این قسم افعال بعن واقع شده از اصل خود تجاوز نموده بحسب معنی منعکس شوند چنانچه شغل ورغب در عبارت من شغلک عن الله ومن رغب عن سنتی بمعنی اعراض ست درین صورت اینجا اختیار بمعنی ترک باشد ونیز این مقام مقتضی همین معنی ست **در داستان نوشتن غلام قصهٔ شکایت نقصان اجری سوی بادشاه** چون نمی تانی که پر بعلش کنی * هم تهی بهتر که همجنس تنی * یعنی چون حوال وجود عاریتی خود را نمی توانی که از جواهر معرفت

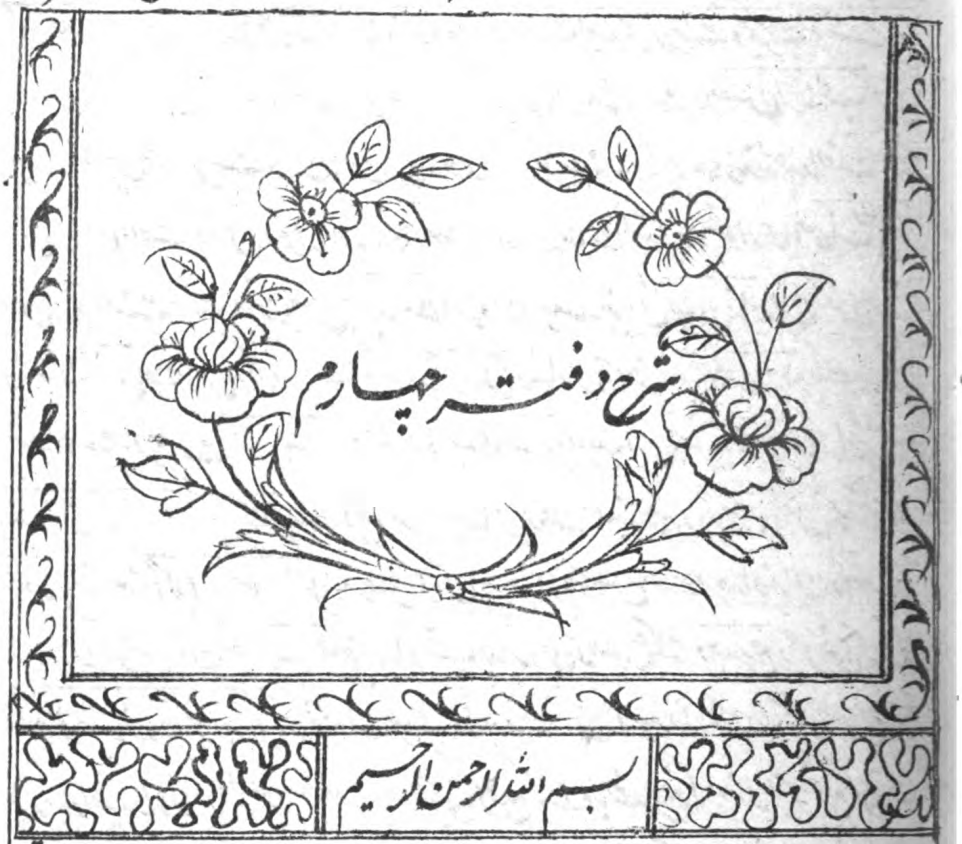
این دم در نظر * شد مثل سرنگون اندر سفر * ای ضیاء الحق تو دیدی حال او * حق نمودت پانج افعال او *
در نفحات الانس مسطور ست که روزی چلپی حسام الدین بعرض مولوی رسانید که وقتیکه اصحاب مثنوی
مخدومی را میخوانند و اهل حضور در نور مستغرق میشوند می بینم که جماعتی غیبیان بکفت دوربا شتها و شیشه
گرفته حاضر میشوند و هر که از سر اخلاص اصغا نمیکند بنیخ ایمان و شاخهای دین او را میبرند و کشان کشان
بمستقر سقر می اندازند حضرت مولانا فرمودند که چنانست که دیدی و این دو بیت در آن وقت بزبان
اعجاز بیان مولوی جاری شد در بقیهٔ قصهٔ **مسجد اقصی** ۵ زان که جنت را نه زالت بسته اند *
بلکه از اعمال و نیت بسته اند * باعتبار اعمال و نیات عباد که در علم حق بوده فرموده اند والا مشخص
که ایجاد جنت قبل از خلقت عباد ست در **قصهٔ عطاری که سنگ ترازوی او کل سر شوی**
بود ۵ گر زنای چشم خطی میبری * نی کباب از پهلوی خود میخوری * یعنی از راه چشم اگر رای مهلکه
باشد و اگر کز برای مجمه خوانده شود زنا خواهد بود در **داستان آزاد شدن بلقیس از**
ملک و مست شدن او از شوق ایمان ۵ چند صنعت رفت ای انکار تا * آب و
گل انکار زد اهل اتی * آب و گل میگفت خود انکار نیست * بانگ میزد بیخبر کاخبار نیست * شیخ اذری
در جواهر اسرار این انکار را در بیت اول باستفهام انکاری ملائکه در خلقت آدم علی نبینا و علیه السلام
که اتجعل فیها من یفسد فیها و انکار ابلیس در سجود او که ابی و استکبر و کان من الکافرین شرح کرده و آب
و گل را در بیت ثانی باستعداد آدم و جامعیت او مراد داشته ع بانگ میزد بیخبر کاخبار نیست * یا بلیس که
او از کمال آدم بیخبر بود تفسیر نمود و این هیچ مناسبت بموضوع و محمول داستان و مقوله حضرت مولوی
ندارد بل مراد مولوی انکارات نشأت خلقت انسان ست که در هر مرتبه از نشأه اخری انکار داشته
اول خاک از جسد آدم که ابو الاباست بعد ازان در ذریات نطفه از مضغه از علقه و جمادی از حیوانی
الی الحشر این مقدمه را شبه بقصهٔ بلقیس در انکار اسلام سلیمان علیه السلام و تعلق او بحجت گردانیده
حشر اجساد را درین ضمن مبین فرموده و همان انکارات نشأت را دلیل و حجت اقرار ساخته کما لا یخفی
علی الفطن العارف **در داستان آموختن قابل پیشهٔ گور کنی از زاغ** ۵
چون ز ترک فکر این عاجز شدی * از گنه آنگاه هم عاجز بدی * چون بدی عاجز پشیمانی ز چیست *
عاجزی را باز جو کز جذب کیست * عاجزی بی قادری اندر جهان * کس ندیدست و نباشد این
بدان * توجیه این سه بیت بد و طریق میتوان کرد یکی آنکه چون از ترک فکر پشیمانی بی عاجزی
بعد از عاجز شدن از ترک گناه که مرتکب شدی عاجز بودی و هم گناه هم پشیمانی اختیار از تو واقع شده

لیسعدنی شفیت النفس قبل التندم بسعدی شفا میدادم نفس را پیش از پشیمانی وندامت ولکن بگفت قبلی فهیج لی البکاء ولیکن گرید او پیش از من پس انگیخت مرا گریه یکبار فقلت الفضل للمتقدم گریه آن گوینده پیش گفتم که فضل مر متقدم راست رحم الله المتقدمین رحمت فرماید خدا یتعالی پیشینیان را والمتاخرین پسینیان را والمتبحرین ودریادلان ودانشوران را والمتبحرین وکوشش کنندگان را بفضله بفضل خود وکرمه وکرم خود وجزیل الاکرمه وبعمائم نعم بزرگ خود ونعمتهای سترگ خود فهو خیر مسئول پس او بهترین سوال کرده شده است واکرم مامول بزرگترین امید داشته شده است فالله خیر حافظا پس خدا یتعالی بهترست در حالی که حفاظت ونگاهبانی فرمانیده است وهو ارحم الراحمین واو مهربان ترین مهربانان ست وخیر الموانسین وبهترین مونسان وآرامدهندگان ست وخیر الوارثین وبهترین وارثان ست وخیر المخلق لارزاق العابدین وبهترین عقب رساننده روزیهای عبادت کنندگان ست والزارعین وروزی رسان زراعت کنندگان والحارثین وکشت کنندگان وصلی الله ودرود ورحمت فرستد خدا یتعالی علی محمد بر محمد صلی الله علیه وآله وسلم الاکرمین وبر اولاد او که بزرگترند وعلی جمیع الانبیاء برهمه پیغمبران والمرسلین وبر جمیع فرستادگان آمین رب العالمین

شرح ابیات فارسی آغاز دفتر

ﷺ مثنوی را چون تو سبب ابوده ✻ کر فزون گردد تو اش افزوده ✻ در نفحات الانس مذکورست که سبب نظم مثنوی آن بود که چلپی حسام الدین که بعد از فوت صلاح الدین بنیابت وخلافت خدمت مولانا باو منتقل شده بود میل اصحاب باالهی نامه حکیم سنائی ومنطق الطیر فرید الدین عطار ومصیبت نامه وی دریافت از خدمت مولانا درخواست که اسرار غزلیات بسیار شد اگر چنانچه بطرز الهی نامه یا منطق الطیر کتابی منظوم کرد تا دوستان را یادگاری بود غایت عنایت باشد حضرت مولانا فی الحال از سر دستار خود کاغذ بدست چلپی حسام الدین داد در انجا شروده بیت از اول مثنوی نوشته از نیجا که بشنو از نی چون حکایت میکند ✻ تا آنجا که پس سخن کوتاه باید والسلام ✻ بعد ازان خدمت مولانا فرمود که پیش از انکه از ضمیر شما این داعیه سر بر زند از عالم غیب در دلم القا کرده بودند که این نوع کتابی نظم کرده شود وباهتمام تمام در نظم مثنوی شروع کردند گاه گاه چنان بودی که از اول شب تا مطلع فجر وخدمت مولانا املا میکردند وچلپی حسام الدین می نوشت ومجموع این نوشته را با واز بلند بر خدمت مولانا میخواند واین بیت اشاره باین معنی وتبنی بر نیقدمه است ایضاً در آغاز دفتر ﷺ دشمن ایجرف

وآن ظعن ہادی المحب الی الحبیبہ راہ نمایندہ دوست ست بسوی دوست ومحبوب وسے و
ہو دان مجدد ست من اعظم المواہب بمجد خدا از بزرگترین بخششہاست والنفس الرغائب واز
نفیس ترین عطاہاست وآن ظعن مجدد وعہد الالفۃ نو کنندہ وتازہ سازندۂ عہد الفت ست
یعنی زمان الفت باقول وقرار الفت ومسہل عسرۃ وآسان کنندہ دشواری اصحاب التکلیفۃ
اہل رنج ومحنت ست وآن ظعن یزید النظر افزون میکند بنہائی قیہ اسفادران ظعن حسرت
وتاسف لمن بعد مرکبی راکہ دورست وسرورا وسکر آوشادی ومستی ست لمن سعد مرکبی راکہ
سعیدست ونیکبخت تضمن صدرہ درگیرندہ است صدر وسینۂ آن ظعن ما چیزیراکہ لم تضمن
صدور الغانیات درگیرندہ نیست آنچیزیرا سینہای زنان مغنیہ وسرود گومن المحل کہ آن چیز
حلہا باشد جز اگر لاہل العلم والعمل درحالی کہ آن چیز جزا وپاداش ست مرخداوندان دانش و
کردار را فہو لیس آن ظعن کبدر طلع ہمچو ماہ شب چہاردہی کہ طلوع کند وجدرجع وہمچو نجمی کہ بازگردد
زائد علی تامیل الآملین نجمی کہ افزون ست براسیدداشتن امیدواران باآن ظعن افزونست
بررجاء امیدواران رائد گردد العاملین نجمی کہ دفع کنندہ باشد دفع کردنہا راہمچو دفع کردن
عاملان وحکام یا آن ظعن دفع کنندہ است ورود بمعنی عطیہ نیز آمدہ دران صورت رائد بمعنی
عطا کنندہ خواہد بود یرفع العمل برمیدارد عمل رابعد انخفاضہ بعد از فرو شدن آن عمل وبسیط
الرجاء وفراخ میسازد امید راعند القباضہ نزدیک تنگ شدن آن امید کشمس اشرقت ہمچو آفتابی
کہ روشن برآید من بین غمامۃ تفرقت ازمیان ابری کہ متفرق شود وآن ظعن نور لاصحابنا نور
ست مریاران ومصاحبان مارا وکنز الاعقابنا وگنجیست مرآیندگان ماراونسال اللہ ومنجوا ہیم
ما ازخدا توفیق ومدد را لشکرہ ازبرای شکر آن ظعن فان الشکر قید للنعمۃ پس بدرستی کہ شکر قیدست
ونگاہدارندہ مرجود را وعتید بمعنے جانور رمندہ است وایجاد رمندگی کہ جود را از اہل عالم واہل عالم
را از جود ست مناسبت تمام دارد وصید اللمزید وشکار کنندہ است مرمزید راولا یکون ونمی باشد
ہیچ چیزے الا مایرید مگر آنچہ میخواہد اللہ تعالی ومما تتجانی انہی کنت نائما وازانچہ اندوہگین می سازد
مرا این ست کہ بدرستی کہ من بودم خوابان اغلل من برد بطیب التتستم مشغول میساختم خود را از
خواب بخوش نفسی یعنی بسخنان خوب خواب را از خود دریغ میکردم الی ان دعت ورقاء فی ہن عضن ایکہ
باآنکہ خواند کبوتر یا مرغ خوش آہنگ درشاخ بیشہ تفرد مبکاہا بحسن الترنم کہ فرد وممتازست گریۂ او
بسرود دیگو فلو قبل مبکاہا بکیت صبابۃ پس اگر پیش از گریہ او گریہ میکردم از روی عشق یا در عشق

شرح دفتر چهارم

بسم الله الرحمن الرحیم

قولہ الحمد للہ حمدہ ہمہ ستایش وسپاس مر جناب مقدس از شوائب نقص ومطرا الصفات کمال سزاوار حمد او والصلوۃ ودرود ورحمت خاص علی خیر خلقہ بہترین آفرینش او محمد کہ نام با احترامش محمد ست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وآلہ وصحبہ وذریاتہ وبر اولاد وبیاران وفرزندان او اما بعد ہر چونکہ باشد بعد از حمد خدا او درود مصطفی فہذا الطعن الرابع طعن بسکون وحرکہ رفتن وکوچ کردن یعنے سفر چہارم سفریست متوجہ الی احسن المرابع بسوی نیکوترین منزلہا واجل المنافع وبزرگترین فائدہا تسر قلوب العارفین شاد میشوند دلہای عارفان بمطالعہ بطالعہ ودیدہ ورشدن آن طعن کسرور الریاض ہمچو شاد شدن بوستانہا بصوب الغمام بقطرہای ابر وانس العیون وہمچو آرام گرفتن چشمہا بالطیب المنام بخواب خوش فیہ دران طعن ارتیاح الارواح راحت جانہاست وشفاء الاشباح وشفاء تنہا وہو وآن طعن کما لیشتہیہ المخلصون ہمچنان ست کہ میخواہند اورا وآرزو میبرند مخلصان وبیہودہ ودوست دارند ایشان آنرا ویطلبہ السالکون ومیجویند اورا راہروان وتمنونہ وتمنی کنند آنرا وآن طعن للعیون قرۃ مر چشمہا را روشنائیست وللنفوس مسرۃ ومفرحہا راست شادی آن طعن طعن طیب الثمار خوشترین میوہاست من اجتنی مر کسی را اجتنا کند وبچیند وآن طعن اجل المرادات بزرگترین خواہشہاست والمنی وآرزوہا وآن طعن موصل العلیل رساننده بیمار ست الے طبیبہ بسوے طیب وے

بر زمین ٭ درین مصرع تعقید واقع شده معنی بیت چنین میشود که گفت من و این بانگ و چنین
من بمنزله رعدست از ابر میخواهد تا بر زمین ببارد **درد استان حکایت عاشق و راز**
هجران بسیار امتحان ٭ بود اول مونس غم انتظار ٭ آخرش بشکست که هم انتظار ٭ یعنی
اول در غم عشق انتظار مونس او بود که شاید انتظار نتیجه بخش وصال گردد و خود را بآن تسلی خوش میداشت
آخر او را که شکست همان انتظار در مصرع ثانی کاف بمعنی موصوله است یعنی همان انتظار موجب
شکست بنای صبر و انهدام اساس حال او شده و عاقبت پای برکس غربت بساخت چنانچه
ابیات مابعد مؤید این معنی و اگر عزت را که در بیت اول واقع شده فاعل شکست مراد داشته شود
هم وجهی دارد **ایضاً در استان مذکور** ٭ از مقامات تبتل تا فنا ٭ پایه پایه تا ملاقات خدا
تبتل باخدا گردیدن و کاری خاصه برای خدا کردن و تبتل دل از دنیا بریدن اینجا
همین معنی مراد است بیت حکیم سنائی اینست که مولوی مضمون آنرا بسته اند بیت
عجب کانرا که از قرآن نصیبی نیست جز نقشے ٭ که از خورشید جز گرمے نیابد چشم نابینا ٭ که اساطیر
و افسانه نژند ٭ نیست تحقیقی و تعمیق بلند ٭ نژند اینجا بمعنی پست ست قالوا ان هذا الا اساطیر
الاولین چند جا از قرآن واقع شده **ایضاً در استان مذکور** ٭ ذکر عیسے و عروجش
برسما ٭ ذکر ذوالقرنین و خضر و ارمیا ٭ ارمیا بضم نام الیاس و قیل خضر علیهما السلام

عنهم ببطن مکة من بعد ان اظفرکم علیهم وکان الله بما تعملون بصیرا او آوست آن خداوندی که از محض کرم بازداشت دستهای کفار مکه را از شما تا صلح کردند و کوتاه کرد دستهای شما را از ایشان در وادی مکه یعنی حدیبیه پس ایشان ظفر داد شما را و غالب ساخت بر ایشان مراد آن هشتاد سوار ند و هست خدای بانچه میکنید از مقاتله با کفار برای فرمان رسول و از نکه دست باز می دارید بجهت تعظیم خدا بینا و شما را بران جزا خواهد داد **در داستان مذکور ؎** کی محب حق بود لغیره ✤ کی نیال دائما من خیره ✤ یعنی دوست دارنده حق ست از برای غیر او مانند جنت و انچه در وست از نعمتها تا بر سد او همیشه بخیر حق **بیت** یا محب حق بود کعینه ✤ لاسواه خائفا من بینه ✤ یا دوست دارنده بود از برای ذات او و نه جز حق را ترسنده باشد از غیر او

در داستان جذب معشوق عاشق را من حیث لا یعلمه العاشق ؎

چون کراهت رفت خود آن مرگ نیست ✤ صورت مرگست و انقلاب دنیست ✤ مضمون این قول ست قال علیه السلام الا ان اولیاء الله لا یموت بل ینقلون من دار الی دار فرمود علیه السلام دانا و آگاه باش بدرستی که دوستان خدا تعالی نمی میرند بلکه انتقال میکنند از دار فانی که دنیاست بسوی دار آخرت که باقی و سرمدی ست والموت جسر یوصل الحبیب الی الحبیب اشاره بهمین معنی ست و حضرت خواجه حافظ رحمة الله علیه بهمین اشاره میفرماید **بیت** هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق ✤ ثبت ست بر جریدهٔ عالم دوام ما ✤ **در داستان داود خواستن پشهٔ از سلیمان از دست باد ؎** نک شیاطین کسب خدمت میکنند ✤ دیگران بسته باصفادند و بند ✤ صفد بند کردن و صفاد مجمع ایخا مراد زنجیر ست

در داستان امر کردن سلیمان پشهٔ متظلم را ؎ پس سلیمان گفت ای دیاد و امر حق باید که از جان بشنوی ✤ آلدوی آواز گوش و زنبور و رعد و باران **در داستان باخویش آوردن عاشق بیهوش و روا آوردن به ثنا و شکر معشوق ؎**

گفت ای عشقهای حق جان را مطاف ✤ شکر که باز آمدی زان کوه قاف ✤ ما قبل و ما بعد این بیت مقولهٔ عاشق ست و از لفظ باز آمدی توهم میشود که بیت مقولهٔ معشوق باشد چه عاشق از سفر باز آمده و بدون اینکه باز آمدی از کوه قاف باین طریق تفسیر نمائیم که عاشق بمعشوق خطاب می نماید که از کوه قاف اعراض و لی توجهی باز آمدی رفع این توهم می شود و الله اعلم بالصواب **در داستان مذکور ؎** گفت من رعدست و این بانگ و حنین ✤ زابر خواهد تا ببارد

وہذہ الدواب التی تقع فی النار یقعن فیہا وجعلہا یحجزہن ویغلبنہ فتقعن فیہا قال فانا آخذ بحجزکم عن النار تبعتہ وانتم تقحمون فیہا ہذہ روایۃ البخاری یعنے در بخاری ومسلم بروایت ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ آوردہ کہ گفت ابو ہریرہؓ کہ فرمود رسول علیہ السلام کہ مثل من ہمچو مثل آن کسی ست کہ افروخت آتش را پس ہرگاہ کہ روشن کرد آتش انچہ گرد او بود شروع کرد پروانہ واین جانورانی کہ می افتند در آتش کہ منع کند این جانوران را از افتادن وغلبہ میکردند این جانوران آن مستوقد را پس کہ می افتادند در ان آتش دمنع او باز نمی آمدند واقتحام بمعنے اقدام وقوع ست در امر دشوار فرمود علیہ السلام پس من گیرندہ ام ومنع کنندہ ام شمارا از وقوع در ان نار یعنی دعوت میکنم شمارا الیسوی ایمان واسلام وبیان میکنم جمیع مہالک ومضار را وظاہر میکنم شمارا در انچہ نفع دینوی واخروی ست وشما قبول نمیکنید وبزور مے اندازید خود را در ان آتش **ورد استان بیان آنکہ طاعی در عین قاہرہ مقہور ست ودر عین متصوری بامور ہ** غالبی بر خواجہ وام او شود ✤ نارسد والی وبستاند تود ✤ تود بمعنے قصاص **بیت** ہین عنان درکش پی این منہزم ✤ در مران تا تو نکردی منخزم ✤ منخزم سرنگون افتادہ وبینی بریدہ دگوش سوراخ کردہ **ورد استان مذکور واقع ست ہ** در فرہ دادن شنیدہ در رکون ✤ حکمت لولا رجال مومنون ✤ فرہ یعنی در افزونی وغلبہ دادن در سیپارۂ حم در سورۂ فتح واقع شدہ لولا رجال مومنون ونسا

مومنات لم تعلموہم ان تطئوہم فتصیبکم منہم معرۃ بغیر علم لیدخل اللہ فی رحمتہ من یشاء لو تزیلو لعذبنا الذین کفروا منہم عذابا الیما واگر نبودند مردانی گرویدہ وزنان ایمان آوردہ در مکہ کہ شما ندانستہ اید ایشان را واو آن ہشتاد و دو زن ومرد بودند کہ کتمان ایمان میکردند حق سبحانہ فرمود اگر ہلاک میکردید شما ایشان را پس میرسید شمارا از جہت ہلاک ایشان مکروہے یعنی غمی واندوہے بقتل مومنان باتاران چون کفارت ودیت نادانستہ پس منع کردیم شمارا از قتل اہل مکہ کہ جہت نگاہداشت ایشان ہر آئنہ داخل گرداند خدای در بخشش خود ہر کرا خواہد مراد از رحمت توفیق ربانی خیرات ست وگفتہ اند دین اسلام اگر جدا شدندی آن مومنان از کافران در مکہ بنودندے ہر آئنہ عذاب میکردیم آنان را کہ کافر شدند از اہل مکہ عذابی موہم **ورد استان مذکور واقع ست ہ** قصۂ عہد حدیبہ را بخوان ✤ گفت اید یکم تمامت زان بدان ✤ نیز در سیپارۂ حم در سورۂ انا فتحنا واقع شدہ وہو الذی کف ایدیہم عنکم وایدیکم

انا فتحنا ۵ نبگر آخر چون که واگردید تفت ✤ بر قریضه بر نضیر از وی چه رفت ✤ نام دو قبیله ایست از یهود و النضیر کامیر حی من یهود حیزا قاموس در داستان مذکور ۵ هر کجا دلبر بود خود همنشین ✤ فوق گردونست نی زیر زمین ✤ گفت پیغمبر که معراج مرا ✤ نیست بر معراج یونس اجتبا ✤ آن من بر چرخ و آن او نشیب ✤ زانکه قرب حق برونست از حسیب ✤ قال علیه السلام لاتفضلونی علی یونس بن متی فرمود علیه السلام که تفضیل ندهید مرا بر یونس بن متی از حیثیت نبوت و این نهی بنا بر آنست که کسی توهم نکند فضیلت را از جهت زلت که از حضرت یونس علیه السلام واقع شده و بران حیثیت در شکم ماهی حق تعالی حبس فرموده از جهت آنکه به پیغمبر علیه السلام حق تعالی فرموده ولا تکن کصاحب الحوت پس از جهت دفع توهم تخصیص فرمود و تفضیل حضرت پیغمبر علیه السلام بر جمیع انبیا علیهم السلام از حیثیته خاتمیته و محبوبیته است نه از حیثیت نبوت چه در نبوت همه برابر اند و متی بروایتی نام مادر ایشان ست و بقول اصح نام پدر ست و آنچه در حدیث واقع شده که لا تخبروا نبی علی موسی یعنی تفضیل ندهید مرا بر موسی از کمال تواضع ست در خبر بر نکته هیچ یکی از پیغمبر برابر پیغمبر دیگر از پیش خود تفضیل ندهد از جهت آنکه مفضی ست سوی تعصب در داستان مذکور واقع ست ۵ برگ لبی بر گی همه اقطاع اوست ✤ فقر و خواریش افتخارست و علوست ✤ آن یکی گفت از چنانست و فرید ✤ چون بخندید او چو مار البسته دید ✤ همین قصه شان و نزول این آیت ست که در سیپاره واعلموا در آخر سورهٔ انفال واقع شده یا آیها النبی قل لمن فی ایدیکم من الاسری ان یعلم الله فی قلوبکم خیرا یؤتکم خیرا مما اخذ منکم و یغفر لکم والله غفور رحیم ای پیغمبر بگو که مر آنکس را در دست شماست از اسیران اگر داند خدای در دلهای شما نیکوئی از ایمان و اخلاص بدهد شما را بهتر از آنچه گرفته اند از شما یعنی زری که برای خدا داده آید و بیامرزد شما را و خدا آمرزنده است گناهی را که در وقت شرک واقع شده مهربانست که شما را توفیق اسلام دهد در داستان آگاه شدن پیغمبر علیه السلام از طعن ایشان بر شماتت او ۵ کین جهان حیف ست و مردار و خیص ✤ بر چنین مردار چون باشم حریص ✤ رخیص بمعنی ارزان رهیص بمعنی سنگریزه در داستان مذکور ۵ زان همی برم کلوی چند تا ✤ زان کلوها عالمی یابد رها ✤ که شما پروانه وار از جهل خویش ✤ پیش آتش میکنید این جمله کیش ✤ این دو بیت مضمون حدیث علیه السلام ست که در مشکوه واقع شده عن ابی هریره رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم مثلی کمثل رجل استوقد نارا فلما اضاءت ما حوله جعل الفراش

کردم جمع کرم یعنے انگور در داستان مذکور واقع ست ؎ میل وعشق آن شرف ہم
سوے جان ✤ زین یحبہم راویحبون رابدان ✤ در سورۂ مائدہ در سیپارۂ لایحب اللہ واقع شدہ
یحبہم ویحبونہ او دوست میدارد ایشان راو ایشان دوست میدارند او را یعنے خدا دوست میدارد
مومنان راو ایشان او را در داستان مذکور ؎ کیست آن کت میکشد آن مقتنی ✤
آنکہ مے نگذاردت کہ دم زنی ✤ در داستان فسخ غزائم و بسیجہا جہت باخیر کردن
؎ عاقلان از بی مرادیہای خویش ✤ باخبر گشتند از مولاے خویش ✤ مضمون قول حضرت
امیر رضؓ ست کہ عرفت ربی بفسخ العزائم یعنے شناختم پروردگار خود را بفسخ غزائم و بطلان قصدہا یعنی
ہر چہ ما خواستیم و ارادہ نمودیم صورت نیافت پس بیقین دانستیم ہر چہ ارادہ و مشیت اوست
تعالی شانہ صورت میگیرد در داستان مذکور واقع ست ؎ ائتیا کرہا مہار عاقلان ✤
ائتیا طوعا مہار بیدلان ✤ در سورۂ حم سجدہ در جزو فمن اظلم واقع شدہ فقال لہا و للارض ائتیا
طوعا و کرہا پس گفت خدا بعد از آفریدن آسمان مر او را و مر زمین را کہ ہر دو بیائید بانچہ شما را
بفرمائم از روی فرمان بردار یا از سر خواہش و بی رغبتی یعنی اگر خواہید و اگر نہ از آمدن چارہ ندارید
مراد اظہار کمال قدرت ست نہ اثبات طوعیت و کراہیت ایشان نظر کردن پیغمبر
علیہ السلام باسیران و تبسم کردن عجبت من قوم یجرون الی الجنۃ بالسلاسل
والاغلال دیگر فرمود پیغمبر علیہ السلام کہ تعجب دارم از قومے یعنی عصات مومنان کہ کشیدہ میشوند
باز نجیرہا و غلہا پس تعجب از ممر عظیم امر ایشان ست کہ با وجود عصیان حق تعالی ایشان را
در بہشت می آورد از کمال کرم خود اینچنین جماعہ را عفو میکند و در روایت دیگر عجب ربک من
قوم یساقون الی الجنۃ فی السلاسل آمدہ در داستان تفسیر این آیت ان تستفتحوا
فقد جاءکم الفتح ؎ ای دعا بسیار کردیم و صلات ✤ پیش لات و پیش عزی و منات ✤
تفسیر این آیت ست کہ در سورۂ انفال در جزو قال الملاء واقع شدہ و اذ قالوا اللہم ان کان
ہذا ہو الحق من عندک فامطر علینا حجارۃ من السماء او ائتنا بعذاب الیم یاد کن محمد آنرا کہ گفت
نضر بن حارث و شایعان او کہ با او متفق بودند کہ بار خدایا اگر ہست این قرآن راست منزل
از نزد تو بسیار بباران بر ما سنگے از آسمان ہمچنان کہ بر اصحاب فیل باراندی یا بیار ما را عذابے
سولم مہلک و دردناک غرض ازین دعا اظہار یقین ست از ایشان بہ بطلان قرآن در داستان
آن کہ ہمیرا د باز گشتن رسول علیہ السلام از حدیبیہ خدای تعالی لقب آن فتح کرد

در دفاتر سابقه و همین دفتر نیز گذشته در آیت قال رب بما اغویتنی لازینن لهم فی الارض و لاغوینهم اجمعین الا عبادک منهم المخلصین در داستان رسیدن بانگ طلسم نیم شب مهمان مسجد را ۵ همچو موسی بود آن مسعود بخت ✤ کاتشی دید او بسوی آن درخت ✤ چون عنایتها برو موفور بود ✤ نار مے پنداشت آن خود نور بود ✤ اشاره بمضمون این آیت ست که در جزو قال الم اقل لک در سوره طه واقع شده اذرای نارا فقال لاهله امکثوا انی انست نارا لعلی اتیکم منها بقبس او اجد علی النار هدی در داستان آن عاشق باصدر جهان ۵ من تبرسانم رفیع پایه را ✤ آنکه ترسد من چه ترسانم ورا ✤ برفلک برهاست از اشجار و قا ✤ اصلها ثابت و فرعها فی السماء ✤ در سوره ابراهیم در سیپاره و ما ابرئ نفسی واقع شده ضرب الله مثلا کلمة طیبة کشجرة طیبة اصلها ثابت و فرعها فی السماء توتی اکلها کل حین باذن ربها و یضرب الله الامثال للناس لعلهم یتذکرون آیاندیدی خطاب با هر مستحق خطاب ست میفرماید که ندیدی و ندانستی ای بندهٔ دانا و بینا که برای تفهیم شان چگونه زد خدا مثلی و پید اگر دانید کلمهٔ پاکیزه را که کلمهٔ توحید ست یا دعوت باسلام مانند درخت پاک که آن نخل ست یا شجره ایست در بهشت بیخ او در زمین استوار و شاخ آن در بلندی سپید بهٔ میوهٔ خود را در هر وقتی که خدا حکم کرده بمیوه دادن بارادت و تکوین آفریننده خود و میزند خدای مثلها را یعنی بیان میکند برای مردمان شاید که ایشان در یابند در داستان مذکور ۵ متصل بنود سفال دو چراغ ✤ نورشان ممزوج باشد در مساغ ✤ مساغ بمعنے روان شدن بیت جمله اجزای جهان زان حکم بینش ✤ جفت جفت و عاشقان جفت خویش ✤ مضمون این آیت ست که در جزو قال فما خطبکم واقع شده و السماء بنیناها بایدو انا لموسعون و الارض فرشناها فنعم الماهدون و من کل شئی خلقنا زوجین لعلکم تذکرون و اسمانرا بنا کردیم بقوت که بر آفرینش آن داشتیم و ما توانائیم بر بنا و آن یا کشاده کننده ایم روزے را بر بندگان چنانچه خشاده ساخته ایم آسمان و بگستردیم زمین را پس نیک گستراننده ایم و از هر چیزے از اجناس موجودات بیافریدیم دو نوع که یکی مزوج دیگریست باشد که شما پند پذیر شوید و دانید که وحدانیت و فردانیت من ست، بتفصیل این در تفسیر حسینی مذکور ست ان شئت فلیطالع در داستان مذکور ۵ برح بادی ابر سوی او برد ✤ تا بخارات دخم او بر کشد ✤ دخم گرگان او دخم گفت الرجل الثقیل قاموس در داستان منجذب شدن جان نیز بعالم ارواح ۵ میل جان در حکمت ست دور علوم ✤ میل تن در باغ و راغ ست و کروم ✤

که تو مبعوث بدیشانی و اتفاق کنند بر آنکه بیاورند مانند این قرآن در فصاحت و بلاغت و حسن نظم و کمال معنی و خبر از غیب نیارند مانند او را و در صفتها تا آنکه در میان انیان فصحا و بلغا و عرفا هستند و اگر باشند بر خی از ایشان مر بر خی را هم پشت و مددگار ایضاً در داستان مذکور تفسیر این خبر مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم که ان للقرآن ظهراً و بطناً و لبطنه بطن الی سبعة البطن در داستان مثل زدن در رمیدن کرهٔ اسپ از آب خوردن

ے آن شخولیدن بکره میرسید ٭ سر همی برداشت واز خود میرمید ٭ شخولیدن بمعنی صفیر زدن و بانگ کردن در داستان مذکور ے پی رو پیغمبران ره سپر ٭ طعنهٔ خلقان همه بادی شمر ٭ اشارت بمضمون این آیت ست که در جزو تبارک در سورهٔ مزمل واقع شده واصبر علی ما یقولون واهجر هم هجراً جمیلاً تفسیر آیت واجلب علیهم بخیلک ورجلک وشارکهم فی الاموال والاولاد وعدهم وما یعدهم الشیطان الا غروراً این آیت در جزو سبحان الذی در سورهٔ بنی اسرائیل واقع شده و برانگیزان بر ایشان سواران و پیادگان خود را خطاب بابلیس ست علیه اللعنة یعنی دیوانی که معاون تواند در وسوسه و اغوا همه را جمع کن در تسلط بر ایشان و شرکت با ایشان در مالها که از حرام جمع کنند یا برباد دهند یا در معصیت صرف نمایند و در فرزندان نیز شریک شوند تا از زنا ایشان حاصل شوند و وعده ده ایشان را بمکر و فریب در داستان تفسیر آیت واجلب علیهم بخیلک ورجلک وشارکهم فی الاموال ے

تو چو عزم دین کنی با اجتهاد ٭ دیو بانگت برزند اندر نهاد ٭ اشاره بمضمون این آیت ست که الشیطان یعدکم الفقر ویامرکم بالفحشاء والله یعدکم مغفرة منه وفضلا در داستان مذکور واقع ست ے تا چنان نومید شد جان شان ز نور ٭ که روان کافران زاهل قبور ٭ مضمون این آیت ست که در جزو قد سمع الله در سورهٔ ممتحنه واقع شده یا ایها الذین آمنوا لا تتولوا قوماً غضب الله علیهم قد یئسوا من الآخرة کما یئس الکفار من اصحاب القبور ای گروه مومنان دوستی مکنید با گروهی که خشم گرفته خدا بر ایشان هر آئنه نا امید شدند یهود از ثواب آخرت چون دانستند که بسبب عناد و کتمان حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم ایشانرا هیچ نوع حظی از مشتهیات اخروی نخواهد بود لاجرم نا امید اند ازان همچنان که نا امید شدند کافران از اهل قبور یعنی از رجوع ایشان بدنیا در داستان مذکور واقع ست ے عنکبوت دیو بر چون تو ذباب ٭ کرّ و فر دارد بر کبک و عقاب ٭ اشاره بهمان استثناست که

ای ستی ✤ خوش بجوشم یاریم ده راستی ✤ تمثیل صابر شدن مومن چون او بر سر علاقه شود
در داستان مذکور واقع ست ✤ زانکه انسان در غنا طاغی شود ✤ همچو سیل خراب بین
باغی شوده مضمون این آیت ست که در سیپاره عم در سورهٔ اقرا واقع شده کلا ان الانسان
لیطغی ان راه استغنی ان الی ربک الرجعی حقا و بدرستی که آدمی یعنی ابوجهل هر آئنه از حد بر برد
در گردن کشی میکند بانکه می بیند خود را که بی نیاز شده است یعنی تو انگر و چرا کسی بسبب مال طاغی
شود در عبادت حق فرو گذارد و بدرستی که بسوی آفریدگار تست بازگشت همه در آخرت و آنجا اعمال
بکار آید نه اموال **در داستان باقی قصهٔ مهمان آن مهمان کش و ثبات او**
✤ ای برادر من برآذر چابکم ✤ من نه آن جانم که گردد بیش و کم ✤ مضمون این حدیث ست که
رب لک حاجة قال انا الیک فلا یعنی وقتیکه ابراهیم علیه السلام را در منجنیق نهاده بآتش انداختند
جبرئیل علیه السلام در رسید و گفت آیا هست مر ترا حاجتی و غرضی فرمود اما بسوی تو نیست
جبرئیل گفت پس از حق تعالی بخواه حاجت خود را فرمود که بسنده است مرا از سوال من علم
حق سبحانه بحال من **ورد داستان ذکر خیال بد اندیش قاصر فهمان** ✤
خر بطی ناگاه از خرخانهٔ ✤ سر برون آورد چون طعانهٔ ✤ جان حیوانی فزاید از علف ✤
آتشی بود و چو هیزم شد تلف ✤ انچه ظاهر میشود در مصرع ثانی این بیت تعقیدی واقع شده و معنی
چنین می تواند بود که جان حیوانی را علف مانند آتش و هیزم ست چنانچه آتش از هیزم می افزاید
جان حیوانی نیز از علف افزایش میگیرد و مانند آتش مجازی که پرتو آتش حقیقی ست
جان حیوانی نیز پرتو جان انسانی ست که تلف می شود و باقی نمی ماند و ابیات ما بعد مؤید این معنی
ست و الله اعلم بالصواب **ورد داستان باقی قصه آن مسجد مهمان کش**
و ثبات و صدق او ✤ هین دهان بر بند فتنه لب کشاد ✤ خشک آر الله اعلم بالرشاد ✤
از مقامات تبتل تا فنا ✤ پایه پایه تا ملاقات خدا ✤ تبتل باخدا گردیدن و کاری خاصه برای
خدا کردن و تبتل دل از دنیا بریدن اینجا همین معنی مراد ست **ورد داستان مذکور**
ذکر عیسی و عروج او بسما ✤ ذکر ذوالقرنین و خضر و ارمیا ✤ ارمیا بضم نام الیاس و قبل خضر
ورد داستان مذکور ✤ جنبان و انسیان و اهل کار ✤ گویمی آیت ازین آسان بیار ✤
ترجمه این آیت ست که در سورهٔ بنی اسرائیل در جزو سبحان الذی واقع شده قل لئن اجتمعت
الانس والجن علی ان یاتون بمثله وکان بعضهم لبعض ظهیرا بگوای محمد اگر جمع شوند آدمیان و پریان

شمار افخر کردن به بسیاری قوم تا حدے که آمدید بگورستان و مردگان را شمار کردید و در
داستان مذکور ۵ وید زائد از یقین بے امتهال ٭ آنچنان که ظن همی زاید خیال ٭
گوسفندان که برونند از حساب ٭ زانیه شان کی بترسد آن قصاب ٭ امتهال یعنی مهلت دادن
القصاب لا یهوله کثرة الغنم در داستان مذکور واقع ست ۵ کلکم راع نبی چون راعی ست ٭ خلق
مانند رمه او ساعی ست ٭ از رمه چوپان نترسد در زبون ٭ لیک شان حافظ بود از گرم و سرد عن عبد الله
بن عمر قال قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم کلکم راع کلکم مسئول عن رعیته والرجل راع علی اهل بیته وهو مسئول عن
رعیته والمرأة راعیة علی بیت زوجها وولده وهی مسئولة عنهم وعبد الرجل راع علی مال سیده وهو مسئول عنه الا کلکم مسئول
عن رعیته متفق علیه مشکوة در صحیح بخاری و مسلم از عبد الله بن امیر المومنین عمر رضی الله عنهما روایت
نموده که گفت عبد الله که فرمود پیغمبر علیه السلام هر یکے از شما ای بنی آدم راعی ست یعنی حافظ و
مومتمن و رعیته کسی ست که محافظت او بر راعی لازم بود و هر یکی از شما سوال کرده شده است از
رعیت خود یعنی از انچه واجب ست رعایت و محافظت او و مرد شبان ست بر عیال خود و او
پرسیده شده است از رعیت خود یعنی از فرزندان و زن و خادمان و هر که او را از اهل خانهٔ
او بود و تعلق ست و زن راعیه است محافظت بر دختر شوهر خود و فرزندان شوهر و آن زن
پرسیده شده است از انچه تقصیر کند در محافظت مال مولای خویش و دانا و آگاه باشید که
هر یکے از شما راعی ست و هر یکی از شما پرسیده شده است از رعیت خود در داستان
تمثیل گریختن مومن و بیصبر از او در بلا و اضطراب در جوش دیگ ۵
من خلیلم تو سر پیش بجک ٭ سر بنه انی ارانی اذبحک ٭ در خبر و مالی لا در سورهٔ والصافات
واقع شده فلما بلغ معه السعی قال یا بنی انی اری فی المنام انی اذبحک فانظر ماذا تری قال
یا ابت افعل ما تومر ستجدنی ان شاء الله من الصابرین پس چون رسید آن فرزند بحد آنکه سعی کند
با ابراهیم در اعمال دین و دنیا و سیزده ساله بود دران وقت گفت حضرت علیه السلام ابراهیم
اسمعیل را که ای پسر من بدرستی که دیدم من در خواب که ذبح میکنم ترا و مامور شده بود بذبح فرزند
از جهت امتحان پس نظر کن ای اسمعیل و تفکر کن که چه مصلحت می بینی در ذبح تسلیم پیشوی یا نه
پس تسلیم شد اسمعیل و گفت اسمعیل که ای پدر من بکن انچه مامور شده که بان زود باشد که بیابی مرا از
صابران بر ذبح یا بر قضاے خدا یتعالی اگر خواسته باشد خدا یتعالی در داستان تمثیل
صابر شدن مومن چون او بر سر بلا واقف شود ۵ آن خود گفت ار چنین ست

کمالات خود بکلمات فصیح وکلام بلیغ وعمرو بن اهتم گفت که نیستی تو که چندین بزرگی نمائی زیرقان گفت که این از حسد ست پس عمرو دومی مرتبه جواب کرد بعبارتی که ابلغ بود از عبارت اولی پس تعجب نمودند مردم از گفت وگوی آن هر دو بیان هر دو بعبارتی بلیغ وکلامی فصیح در شاقت الفاظ واستعارات ودقائق معانی وتشبیهات پس فرمود رسول خدا علیه السلام بدرستی که بعض بیان ست هر آئنه سحر یعنی بعضے از بیان چیزی ست که متصرف میسازد قلوب سامعان را بسوے حق اگرچه غیر حق بود وبعضے گفته اند که مراد از بیان چیزی ست که اکتساب میکند بدو صاحب او از گناه آنچه کسب میکند ساحر بسحر پس بعضی علما بر انند که مقصود ازین کلام مذمت بیان ست که در نخستین کلام تصنع وتکلف نور زد واما قول پیغمبر علیه السلام ان من الشعر لحکمة وقول علیه السلام وبذا هو السحر الحلال مؤید مدح ست نه ذم فافهم **در داستان جواب گفتن مهمان ایشانرا ومثل آوردن بدفع حارس کشت ببانگ دف شتری را** پیش او چه بود بتوراک تو طفل ✤ که کشد او طبل سلطان بیست کفل ✤ بتوراک تبنک وطبل خرد ودر فرهنگ بنظر در آمده که بتوراک نام دو جویست در باغها ومزارع بریکدیگر گزرنند تا مرغان از بانگ وی بگریزند کفل بالک بهره مند وفائده مند وحصه وانجا مراد ازیست چند وچیزے وآنکه بر ستور قرار نتوان گرفتن صراح **در داستان مذکور** گفت پیغمبر که جاد فی السلف ✤ باعطیه من تیقن بالخلف ✤ جاد صیغه ماضی ست از جود یعنی جود کرد در زمانهای پیش بعطا وبخشش کسیکه جزم کرد بخلف یعنی بپاداش وثواب آن **در داستان مذکور** هر که بیند مر عطار اصد عوض ✤ زود در باز د عطار ازین غرض ✤ جمله در بازار ازان گشتند بند ✤ تا چه سود افتاد مال خود دهند ✤ زود در انبانها نشسته منتظر ✤ تا که سود اید ببندل آید مصر ✤ چون ببیند کاله در ریج بیش ✤ سرد گردد عشقش از کالای خویش ✤ گرم زان ماندست با آن کو ندید ✤ کاله اے خویش اریج ومزید ✤ همچنین علم وهنرها وحرف ✤ چون ندید افزون ازانها در شرف ✤ تا به از جان نیست جان باشد عزیز ✤ چون به آمد نام جان شد چیز لیز ✤ چیز لیز بضاعت مزجات **در داستان مذکور** مال وتن بر فند ریزان فنا ✤ حق خرید اش که الله اشتری ✤

اشارت ست بآیت که در چند جا تحریر یافته است قال الله تعالی ان الله اشتری من المؤمنین انفسهم واموالهم بان لهم الجنة **در داستان مذکور** اند الملکم بجواین را کنون ✤ از پس کلا پس بو تعلمون ✤ در جزو عم واقع ست الهکم التکاثر حتی زرتم المقابر مشغول کرد

سرخ علمها بین الکتفین گذاشته بر اسپان ابلق سوار شده وعدد ایشان پنج هزار یا هشت هزار
بوده در داستان مذکور ؎ گفت حارث ای سراقه شکل بین ✤ وی چرا تو می نگفتی
اینچنین ✤ مراد از حارث بن هشام ست که وی از مشاهیر عرب بود و سراقه درین بیت عبارت ست
از شیطان که او هم یکی از کبار قبائل عرب بود و شیطان بصورتش متمثل شده در غزوه بدر حاضر
گشته بود حارث یکی از اسامی شیطان هم هست و در لغت بمعنی شیر آمده در حیوة الحیوان مذکور ست
که شیر در لغت عرب نهصد نام دارد و این از ان جمله است بیت گفت این دم من همی بینم
حرب ✤ گفت می بینی جباشیش عرب ✤ جباشیش جمع جبشوش و جبشوش گدا در داستان
مذکور ؎ وی همی گفتی که پابندان شدم ✤ که بودتان فتح و نصرت دمبدم ✤ وی زعیم الجیش
بودے ای لعین ✤ این زمان نامرد و ناچیز و مهین ✤ تا بخوردیم آمدم نو دیدیم ✤ تو تتون
رفتی و ما هیزم شدیم ✤ پابندان ضامن زعیم مقدم و پیشوا تتون گلخن در داستان مذکور ست
؎ که خدا آن دیو را خناس خواند ✤ کو سر آن خار پشتک را براند ✤ اشاره باین آیت ست
که در سیپاره عم در سورهٔ ناس واقع شده الخناس الذی یوسوس فی صدور الناس یعنی شیطان
وقتی که یاد خدا کند عادت شیطان ست چون بنده خدا را یاد کند بگریزد و چون از ذکر حق غافل
باشد بوسوس در آمده آنکه وسوسه میکند در سینهای مردمان از جنیان و آدمیان یعنی الشیطان
الانس والجن در داستان مذکور واقع ست ؎ در خبر بشنو تو این بند نکو ✤
بین جنبیکم لکم اعدا عدو ✤ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اعدا عدوک نفسک التی بین جنبیک
فرمود پیغمبر علیہ السلام دشمن ترین دشمن تو نفس تست که میان دو پهلوی تست و دائما امر بشر
و نواهی ست و نواهی او امر الهی و باز دارنده از افعال حسنه و خیرات و مبرات و طاعات و
عبادات الهیه چنانچه فرمود عز شانه ان النفس لامارة بالسوء و سابق نیز در دفتر دوم ترجمه این
حدیث تحریر یافته در داستان مذکور واقع ست ؎ گفت پیغمبر که ان فی البیان
سحرا وحق گفت آن خوش پهلوان ✤ عن ابن عمر رضی اللہ عنہما قال قدم النبی صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم رجلان من المشرق فخطبا فعجب الناس لبیانهما فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
ان من البیان لسحرا رواه البخاری مشکوة در صحیح بخاری روایت نموده از ابن عمر رضی اللہ عنہما
گفت ابن عمر رضی اللہ عنہما که آمدند پیش پیغمبر علیہ السلام دو مرد از مشرق یکی زبرقان بن بدر و
و عمرو بن اهتم پس متکلم گردند آن هر دو مرد در بیان کمید یگر گویند که زبرقان تکلم کرد در فضائل و

باسهم ابنهم باس شدید * در سیپارهٔ سمع الله در سورهٔ حشر واقع شده باسهم بینهم شدید تحسبهم جمیعا قلوبهم شتی کار دار ایشان میان یکدیگر چون حرب میکنند سخت ست اما شجاع که با خدا و رسول حرب کند بدل و ترسان گردد پس ایشان بسبب ترسی که خدای در دلهای ایشان افگنده طاقت مقابله در مواجهه و مقابله ندارند تو پنداری یهود و منافقان باهم مجتمع و متفق در رای و تدبیر و حال آنکه دلهای ایشان پراگنده و پریشان ست زیرا که عقائد و مقاصد ایشان مختلف افتاده

در داستان مذکور ۵ زانکه زاد و کم جنبا لا گفت حق * کز رفیق ست یگردان ورق *

در سورهٔ توبه در سیپارهٔ واعلموا واقع شده بوخر جوا فیکم ما زادوکم الا خبالا ولاوضعوا خلالکم یبغونکم الفتنة وفیکم سماعون لهم والله علیم بالظالمین اگر بیرون آمدندی در میان شما نیفزودندی شما را مگر تباهی و بدی و مکر و عذر و هر آئنه در میساختند در میان شما بسخن چینی و غمازی و فساد ذات البین میجستند برای شما فتنه یعنی مخالفت در میان شما می افگندند و آدمیان شما جاسوسی میکنند مر ایشان را که خبر شما بدیشان میرسانند و خدای داناست بستمگاران یعنی منافقان

در داستان گفتن شیطان قریش را که بجنگ احمد آئید که من یاریها کنم ۵ چونکه شیطان دید شد صدیکم * خواند افسون کانی جارلکم بدر در جزو واعلموا در سورهٔ انفال واقع شده واذ زین لهم الشیطان اعمالهم وقال لا غالب لکم الیوم من الناس وانی جار لکم فلما تراءت الفئتان نکص علی عقبیه وقال انی بری منکم انی اری ما لا ترون انی اخاف الله والله شدید العقاب و یاد کن زمانی که آراسته کرد شیطان کردهای زشت ایشان را و گفت نیست که غالب شود بر شما امروز کسی از مردمان و بدرستی که من نگاه دارنده ام شما را از قوم و بتحقیق رسیدم از ایشان و جنگ کنید با مصطفی علیه السلام پس چون دید شیطان که ملاقی شدند جماعت مومنان و جماعت کافران و جنگ در پیوست باز گشت شیطان بر عقب خود و هزیمت کرد پس گفتند کفار قریش که ای سراقه میگریزی بغیر قتال و گفت شیطان من بیزارم از شما بدرستی که من می بینم آنچه شما نمی بینید یعنی جبرئیل را علیه السلام که با ملائکه فرود آمدند برای نصرت مومنان بدرستی که من می ترسم از خدا یتعالی ابن عباس رضی الله عنهما فرمود که دروغ گفت آن دشمن خدا که اگر از خدا ترسیدی کار او بدینجا نرسیدی و خدا سخت عقوبت کننده ست بر کسیکه از و نترسد

در داستان مذکور ۵ وان جنود الم تروها صف زده * گشت جان او زبیم الکده * این آیت در سیپارهٔ واعلموا در سورهٔ توبه واقع شده وانزل جنودا لم تروها و فرستاد لشکرها بچشم خود ندیدند شما ایشان را اما کفار میدیدند آنها را ملائکه بودند با جامهای سفید و عمامهای سرخ

انکم اولیاء لله من دون الناس فتمنوا الموت ان کنتم صادقین تفسیر این آیت در دفتر اول نوشته شد
در بیان آنکه فتح طلبیدن حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم مکه را و غیر مکه جهت دوستی ملک دنیا
نبوده و نیز در سورهٔ بقر در سیپارهٔ الم واقع شده قل ان کانت لکم الدار الآخرة عند الله خالصة من
دون الناس فتمنوا الموت ان کنتم صادقین بگوای محمد در جواب دعوی ایشان را که اگر هست برغم
شما سرشما را سرای آخرت و نعمت بهشت نزدیک خدای پاکیزه و خلاصه بی دیگر مردمان پس آرزو
کنید مرگ را اگر هستید راست گویان در آنکه بهشت خاصه ازان شماست چه بی مرگ بدان سرا
نتوان رسید آرزوی مرگ علامت اشتیاق لقاست پس هر که آرزومند تر بود مشتاق تر بود بلقا

در داستان ملامت کردن اهل مسجد مهمان عاشق را بقول مرگ ست که دوست را
جوساند بر دوست ✤ آن کیست که او بمرگ شادمان بود ✤ قوم گفتندش که هین اینجا مخسب ✤ تا مگر
جان ستانت همچو کسب ✤ کسب کنجارهٔ روغن که در هندی کهل گویند در داستان مذکور ✤
گفت الدین النصیحت ان رسول ✤ آن نصیحت در لغت ضد غلول ✤ غلول بمعنی خیانت قال النبی
صلی الله علیه وآله وسلم الدین النصیحت لله ولرسوله وکتابه وعامة المسلمین بخاری در صحیح بخاری
آورده که فرمود پیغمبر علیه السلام که دین نصیحت ست برای خدا و نصیحت اراده خیرست برای منصوح
و حاصل نصیحت خلوص ست پس نصیحت برای خدا صحت اعتقاد ست در وحدانیت و تخلیص و تعالی
شانه از شرکا و اندادو خالص ساختن در عبادت او عزوجل و نصیحت برای رسول خدا تصدیق
نبوت اوست و طاعت انقیاد بانچه از حق تعالی آورده از اوامر و نواهی و نصیحت برای کتاب خدا
تصدیق و انقیاد بوی عمل نمودن بانچه در وی ست از احکام شرعیه و اعتقاد بانکه معجز فصاحت و بلاغت
از معارضه باقصر سورتی از سور قرآنی و آیتی از آیات فرقانی و نصیحت برای عامه مسلمانان و حکام
ایشان اطاعت و عدم خروج ست بر ایشان نزد جور و ستم و معاونت و معاضدت ایشان مادام
که در رواج شریعت و اعلاء کلمه الحق باشند و نصیحت برای عامه مسلمانان تلقین ارکان اسلام ست
و ارشاد احکام شرعیه و تعلیم فرائض و سنن و واجبات و ازاله اذی و مضار از ایشان بحسب القدرت
والامکان و اعانت و امداد شان بر صلاح و تقوی و شفقت در جمیع ابواب بر ایشان در داستان
مذکور ✤ او همی خواهد کزین ناخوش جفص ✤ صد قفص باشد بگرد آن قفص ✤ جفص زنبیل جرم
وحصص بهر بابیت کرده کرده چنگ خود اندر قفص ✤ نام چنگش صرع و سرسام و منص ✤ منغص یعنی
سدهٔ در داستان ملامت کردن اهل مسجد مهمان را ✤ گفت حق زاهل نفاق ناسدید ✤

وملکر و بست گرفتن مرد زیاده بر چیزیکه دفع کرده شده سوی زن از مهر اگر بفرمانی وستیزه از جانب زن باشد مبارات بنزدی زوجین ست از یکدیگر معنی بیت چنین باشد که هر چند سخن از جدائی و مبانیت می رود که عاشق صدر جهان از خدمت او اختیار نموده بود اما چون ذکر بخارا که محل فیضی و مقام مطلوب ست میگذرد ببین یعنی هر چه در مقام محبت مذکور شود هر چند حرف جدائی ست و بظاهر یاد به از مفارقت میدهد در حقیقت از عالم ممانعت معشوقه است در اختلاط که ناشی از صداقت و خلوت ست در نتیجه اش مواصلت و مخالطت در **داستان مذکور** ۵ آن بخاری عرضه داشت ندانست چشم بر خورشید نبیش برگماشت ✤ عرضه بمعنی محل صلاحیت **در داستان رو نهادن آن بندهٔ عاشق سوی بخارا** ۵ رخت عقلت باد توست و غافلی ✤ کز جنود لم تروها غافلی ✤ این آیت در سورهٔ توبه در سیپارهٔ واعلموا واقع شده و ایده بجنود لم تروها قوت داد خدای پیغمبر خود را بلشکرهای ملائکه که شما ندیدید ایشان را یعنی فرشتگان را فرستاد تا در غار جراست و حفاظت او نمودند و نیز در سورهٔ احزاب در سیپارهٔ اتل ما اوحی واقع ست یا ایها الذین آمنوا اذکروا نعمت الله علیکم اذ جاءتکم جنود لم تروها وکان الله بما تعملون بصیرا ای آن کسانی که ایمان آورده اند یاد کنید نعمت خدا را که انعام فرموده بر شما چون آمد بشما لشکرهای قریش و غطفان و کنانه و یهود قریب ده هزار کس پس فرستادیم بر ایشان بادی مراد باد صبا ست و لشکرها که شما ندیدید یعنی ملائکه و همت خدای بانچه میکنید بینا **ورد داستان جواب گفتن عاشق عاذلان را و تهدید کنندگان را** ۵ برجهید آن کشته ز اسیبش ز جا ✤ در خطاب اضربوه ببعضها ✤ در جزو الم در سورهٔ بقر واقع شده فقلنا اضربوه ببعضها کذلک یحیی الله الموتی پس گفتیم باو که بزنید شما آن کشته شده را به پاره از ان گاو که هیچ دم باز بان یا گوش باشد بهر تقدیر چون بر وی زدند زنده شد و خون از گردن او میریخت و نام قاتلان خود می گفت و آن دو برادر زاده بودند که بواسطهٔ مال او را بصحرا برده بقتل رسانیده بودند بعد از تسمیه ایشان در حال بیفتاد و بمرد همچنانکه این مرده را زنده گردانید زنده میگرداند خدای همه مردگان را **در داستان مهمان آمدن دران مسجد** ۵ چون نفخت بودم از لطف خدا ✤ نفخ حق باشم ز نای تن جدا ✤ در سورهٔ حجر در سیپارهٔ ربما واقع شده و نفخت فیه من روحی و در آوردم و دمیدم از روحی که آفریده من ست و او بدان زنده گردید **در داستان مذکور** ۵ چون تمنوا الموت گفتا صادقین ✤ صادقیم جان را برافشانم برین ✤ در جزو قد سمع الله در سورهٔ مجادله واقع شده قل یا ایها الذین هادوا ان زعمتم

ماحصل آنکه چنانکه این دو مسئله نزد ارباب عقل باطل است نزد عشاق بنابر توقف وترتب همه چیز
بر یار عین حاصل ست کما قال المولوی در **داستان مذکور** ذکر هر چیزے دهد هیئتی
زان که دارد هر صفت ماهیتی یعنی هر چیز در هر جا یک خاصیت علیحده اصطلاحی تازه دارد و در تسلسل
نزد ارباب معقول خاصیت معنی دیگر دارد و در اصطلاح عشاق خاصیت معنی دیگر والله اعلم بالصواب
در داستان مذکور مسئله کیسی ار بپرسد کس ترا پس تانگنجد گنج حق در کیسها در تشخیص
معنی این بیت و تحقیق مسئله کیس کیسه گنج بسیاری از فضلا و علماء عصر و فقهای شعرای دهر
پرداخته شد از هیچ ناقد بصیر نقد درستی کرا فاده صحت سکوت کند یکبیه طبیعت و خزینه خاطر فروزنرفت
الا از غریزی اعزه فی الدارین نادر حکایتی و غریب داستانی بگوش رسید که الفاظ این بیت فی الحقیقت
کیسه است برای نقد آن معنی دوخته و در معنی شمعیست بجهت نوران مطلب افروخته و بغایت
چسپان و دل نشین می آید آنکه روستائی بحسب اتفاق بشهر آمده بود دید شعبده بازی در سر راه
معرکه آراسته و کیسه دارد که خلق هر چه میخواهند از عالم بیضه مرغ و کبوتر و مهرهای گوناگون و انواع
چیزها ازان برمی آورد روستائی چون این قسم چیزی هرگز مشاهده نکرده بود تعجب مانده بعد از پریشانی
معرکه عقب شعبده باز افتاده چون تنها شد ازو پرسید که در کیسهٔ تو سر چه خواستند بهم رسید اشد
اگر کسے معرفت الله خواهد هم پیدا میشود گفت گنج معرفت حق در کیسها نمی گنجد و این بیت اشاره
بآن قصه است والله اعلم بالصواب در حاشیه در تاتارخانی از فتاوی ابی اللیث
نقلی بنظر در آمده در باب مسئله کیس باین طریق که رجل ادّعی عند رجل دراهم فی کیس و لم یزن ثم ادّعی
صاحب الودیعة الزیادة و لا یدری کم کان فیه فلا ضمان علیه و لا یمین و فی الحدیث و هذا من کیس
ابی هریره بالفتح ای من فقهه و فطنته لا من سواته بالکسر ای حماقته من العلم المقتنی فی قلبه کما
یقتنی المال فی الکیس یعنی علمی که از کسی حاصل کرده درون خود نگاهدارد چنانچه نگاهداشته میشود
مال در کیسه اگر مسئله کیس را آن مسئله که در تاتارخانی بنظر در آمده حمل کرده شود و اگر بمعنی لغوی که
در صدر مذکور شد هر کدام وجهی دارد بلکه چون در ابیات ماقبل ذکر مسائل شد این اولی ست
بیت کرده ام خلع و مبارا میرود ۞ بد مبین ذکر نجارا میرود ۞ خلع و مبارات مسائل جدا گشتن
زن از مرد و در شرح وقایه در کتاب الطلاق و باب الخلع چنین واقع شده که در هو طلاق بائن و یلزم بدله
و کره اخذه ان نشز و اخذ الفضل ان نشزت ای اخذ الفضل علی دفع علیها من المهر یعنی خلع طلاق
بائن ست و لازم میشود بدل او و مکروه است اخذ آن بدل اگر بفرمانی و ستیزه از جانب مرد بود

ببُروی یعنی ہلاک کند فسق او را مراد از فسق شہوت ست بیت غُثنی لی یا میتتی لحن النشور ✤ ابرکی یا ناقتی تم السرور ✤ سرود کن از برای من ای آرزوی سرود زندگی کہ بسبب او مردہ زندہ گردد بنشین ای شتر من کہ تحقیق تمام شد خوشحالی و این نشاندن بجہت سواری ست بجانب مطلوب **در داستان مذکور** ✤ ابکی یا ارض ومن قد کفاک ✤ اشربی یا نفس قد اقد صفاک ✤ فرو برای زمین آبخور را کہ اشک من تحقیق بسندہ است بنوش ای نفس دوستی را کہ تحقیق صفا شدہ است بیت عدت یا عبدی الینا مرحبًا ✤ نغم ما روحت یا ریح الصبا ✤ باز گشتی تو ای عبد براحت بسوی ما خوش آمدی و نیکو آمدی نیکو چیزی ست کہ خوشبوی ساختن تو ای باد صبا **در داستان منع کردن دوستان او را از رجوع بنجارا** ✤ پند داد القصہ عاشق را بسی ✤ عاذل بیدرد ہمچو قفسی ✤ عاذل بمعنے ملامت کنندہ **در داستان لاابالی گفتن عاشق ناصح عاذل را** ✤ ہر یکی جان را ستاند وہ بہا ✤ آز نبی خوان عشرۃ امثالہا ✤ در سورۂ انعام در سیپارۂ و لو آننا واقع شدہ من جاء بالحسنۃ فلہ عشر امثالہا تفسیر این آیت در دفتر دوم تحریر یافتہ **در داستان** بزہ کردن شاہ یکی را از ان دو غلام و پرسیدن از ان دیگر **در داستان مذکور** ✤ یا منیر الخد یا روح البقا ✤ اجتذب روحی وجذبی باللقا ✤ ای روشن رخ وای جان پایندگی بکش روح مرا و بخش کن مرا بدیدار بیت لی حبیب حبہ یشوی الحشا ✤ لو یشا یمشی علی عینے مشا ✤ مرا دوستی ست کہ دوستی وی بریان میکند دل مرا اگر بخواہد کہ برود بر چشم من برود **در داستان مذکور** ✤ درس شان آشوب و چرخ و زلزلہ ✤ نی زیادات ست باب سلسلہ ✤ زیادات نام کتابیست در علم فقہ از مصنفات امام محمد علیہ الرحمہ در مذہب حنفی **در داستان مذکور** ✤ سلسلہ این قوم جعد مشکبار ✤ مسئلہ دور ست لیکن دور یار ✤ تعریف دور و تسلسل ہا نچہ نزد ارباب معقول قرار یافتہ الدور ہو توقف الشئی علی ما یتوقف علیہ ذلک الشئی بمرتبہ او بمراتب والتسلسل ہو ترتب امور غیر متناہیۃ پس معنی بیت چنین تواند بود کہ سلسلۂ این قوم جعد مشکبار درین مصرع مضاف الیہ قوم واقع شدہ و بدون این حمل مصرع ثانی درست نمی شود اما دور یار یعنی تسلسل کہ در اصل عبارت از ترتب امور غیر متناہیہ است نزد قوم عشاق دور ست لیکن نہ دور متعارف ارباب عقل و اصحاب نقل یعنی چنانچہ در توقف شیئی ست کہ آن شئی موقوف ست بران چیز ہمہ چیز عشاق موقوف و راجع بر یار ست **در داستان** ✤ **باب مرد عاذلان و نصیحت گران را** ✤ آن زلیخا از سپندان تا بعود ✤ نام جملہ چیز یوسف کردہ بود

اولیائی تحت قبابی لا یعرفهم غیری دوستان من پس پرده های منند نمی شناسند ایشان را غیر از من در داستان مذکور ۵ در وصد من شهد یک اوقیه خل ✤ چون در افگندی در روے گشت حل ✤ اوقیه بضم وزنیست مقرر در عرب والاوقیه اربعون درهما قاموس در داستان قصه وکیل صدر جهان که متهم شد واز بخارا گریخت ۵ گفت تاب فرقم زین پس نماند ✤ صبر کے داند خلاعت را نشاند ✤ خلاعت بالکسر وقت وترسیدن از فراق وپریشانی عشق وغم آن واز مرض غم خوردن در داستان مذکور ۵ باد جان افزا وخم گردد دبا ✤ آتش خاکستری گردد هبا ✤ بلغ چون جنت شود دار المرض ✤ زرد ورنزان برگ او اندر حرض ✤ حرض تباهی وفساد بیت همچو مریم کوی پیش از فوت ملک ✤ نفس را کالعوذ بالرحمن منک ✤ در سورهٔ مریم در سیپارهٔ قال الم اقل لک واقع شده واذکر فی الکتاب مریم اذ انتبذت من اهلها مکانا شرقیا فاتخذت من دونهم حجابا فارسلنا الیها روحنا فتمثل لها بشرا سویا قالت انی اعوذ بالرحمن منک ان کنت تقیا ویاد کن ای محمد در قرآن قصهٔ مریم را وقتی که دور شد از اهل خود در مکانی از جانب شرق از برای آنکه منجواست تا غسل کند از حیض پس دور شد در جانب شرق سرای خود در بیت المقدس پس فرا گرفت از جانب پیش اهل خود حجابی وپرده که مستور باشد از ایشان پس فرستادیم بالسوی مریم جبرئیل پس متصور شد بصورت آدمی راست قامت وتمام خلقت گفت مریم بدرستی که من پناه میگیرم بخدا یتعالی از تو ای آدمی اگر تو مومنی وخدای ترسی پس دور شوی از من به پناه رفتن من بخدا یتعالی از تو در داستان پیدا شدن روح القدس بصورت آدمی بر مریم ۵ از پناه حق حصاری به ندید ✤ پور تکه نزدیک آن ذربر گزید ✤ پور تکه بمعنی حجره پورت خانه خرد وحجره بیت خود بناشد آفتابی را دلیل ✤ جز که نور آفتاب مستطیل ✤ مستطیل یعنی دراز بیت بانگ بروی زد نمودار کرم ✤ که امین حضرتم از من مرم ✤ مضمون این آیت ست که در سورهٔ مریم در جزو قال الم اقل لک واقع شده قال انما انا رسول ربک لاهب لک غلاما زکیا گفت جبرئیل که من رسول پروردگار توام آمده ام تا ببخشم ترا پسری پاک از گناه که صالح وپیغمبر باشد یعنی آمده ام تا سبب باشم در بخشش پسر تو بنفخ کردن من در جامهٔ تو بیت این همیگفت وزباله نور پاک ✤ از لبش میشد پیاپی بر سماک ✤ زباله فتیله وشعله لازم آنست در داستان عزم کردن آن وکیل از عشق ۵ ای خنک آنرا که ذلت نفسهٔ ✤ وای آنکس را که بروی رفتهٔ ✤ رفته بمعنی فسوخت

مغایرت و اثنینیت ست هرگاه در مرتبه فنا فی اللہ و بقا باللہ میان مدرک و مدرک مغایرتی و اثنینیتی نماند و اتحاد ذاتی بهم رسیده عجز ادراک بر طرف شد و موافق این اعتقاد ست آنچه در نفائس الفنون بنظر در آمده که بعضے از متکلمین تصوف بر انند که شاید بالهام وحی ضروری که حق تعالی در تشخیص بیافریند بواسطه ریاضت و تصفیه باطن بکنه معرفت و حقیقت ذات باریتعالی تواند رسید عاجز است از سر حق و ذات حق در وجود بعضے وجود مطلق که ادراک عوام طوائف انام بآن نمیرسد و از احاطه دریافت هر ناقص پی بکنه آن نبرد چه افشاء و ایضاح اسرار ذات حق پیش عامه بنا بر نقص فهم آنهای منشر و منتج انواع فساد ست و هرگاه این مرتبه لایقین که سر حق و ذات اوست از محرمان اسرار او که فنا فی اللہ و بقا باللہ یافته اند مخفی نباشد و ذات و صفی که عبارت از اعتبارات ذات اوست بشرط ثبوت اعتبارات غیر متناهیه و متعلق این اعتبار ظهور ذات ست چگونه از کاملان واصل مختفی تواند بود اما عقل نجمی که کنایت از متکلمین ست و حکمای اسلامیه است میگوید دریافت سر سر ما سیاهی سر ذات حق در وجود از احاطه ادراک بشری بیرون ست و بی تاویلی این محال را ذکر نمیتواند کرد و قطب که مدار و مرکز اسرار ربانی ست و واقف استار سبحانی میگوید انچه فوق حال ارباب قال ست در مکاشفه و مشاهده موقوف نزد آنها محال مینماید هرگاه رفع حجب علوم ظاهری قال ازین طبقه شود صدق این مقال و کشف این حال بر ایشان ظاهر میگردد و اللہ اعلم بالصواب **داستان جمع و تفریق میان نفی و اثبات** ؎ یعرفون الانبیاء اضدادهم ✤ مثل مالا تشتبه اولاد هم ✤ می شناسند انبیاء اضداد ایشان یعنی کفار چنانچه مشتبه نمی شود اولاد ایشان یعنی در شناخت ایشان شبهه ندارند در **داستان مذکوره** ؎ پس چو یعرف گفت چون جای دگر ✤ گفت لا یعرفهم غیری قدر ✤ مراد آنست که حق سبحانه تعالی یک جا یعرفونه گفت و جای دیگر لا یعرفهم غیری فرمود پس این عرفان و غیر عرفان خلق انبیاء و اولیاء را بنسبت باشد و اینها در تحت قباب حق مخفی اند و خلق بیک نسبت ایشان را می دانند و بیک نسبت نمیدانند چنانچه ابیات مابعد مؤید این مضمون ست در **داستان مسئله فنای و بقای درویش** ؎ چون ستاره شمع پیش آفتاب ✤ نیست باشد هست در روز حساب ✤ در سوره بقر در جزو سیقول و در سوره انعام در جزو اذا سمعوا و هر دو واقع شده الذین اتیناهم الکتاب یعرفون کما یعرفون ابناءهم آنانکه داده ایم ایشان را توریت می شناسند ایشان قرآن را و اصح آنست که پیغمبر را همچنانکه می شناسند پسران خود را و میان کردکان یعنی شناختن در **داستان مذکوره** ؎ هم تحت قبابی کامنون ✤ چنگه نیروان شان ندانند از مون ✤ حدیث قدسی ست

دیانت خود برآید و ترک ارادہ و اختیار نماید و از خود بمیرد و بحق زندہ شود یا در ملا اعلے گذر یابد
در داستان مذکور ؎ علت اولی نباشد در بن او ✤ علت آخر ندارد در کمین او ✤ مذہب حکمای
کہ خدا یتعالی را علت اول گویند و دیگر عالم را علت ثانی گویند ہر کسیکہ از خانہ تنگ و تاریکی برآمد
باین چیزہا کاری ندارد و فارغ شد ازین تشبیہ نص با قیاس اینجا مراد از تشبیہ بیان حقیقت نص
با قیاس ست نہ تمثیل چنانچہ ابیات داستان ناطق برین معنی ست **در داستان تشبیہ**
نص با قیاس ؎ مجتہد ہر کس کہ باشد نص شناس ✤ اندران صورت نبیند او قیاس ✤
چون نیابد نص اندر صورتی ✤ از قیاس آنجا نماید عبرتی ✤ نص وحی روح قدسی دان یقین ✤
آن قیاس عقل جزوی تحت این ✤ عقل از جان گشت با ادراک و فر ✤ روح اورا کی شود زیر نظر ✤
درین ابیات مضمون این حدیث ست کہ ان فی بنی آدم نفسا و روحا مثلہما مثل شعاع الشمس
فالنفس التی بہا العقل و التمییز و الروح التی بہا النفس و الحیوۃ فیتوفیان عند الموت و یتوفی
النفس و حدہا عند النوم بدرستی کہ در بنی آدم نفس و روح ست مثل ہر دو یعنی نفس و روح مثل شعاع آفتاب
ست بر عالم چنانچہ در شعاع آفتاب عالم روشن ست و تربیت موجودات بدان شعاع ست و اگر
آفتاب و شعاع او نباشد ہیچ موجود بر نظام خود نماند و ناچیز شود پس نفس ناطقہ آنست کہ بدو نفس
جاری ست در ابدان بنی آدم و حیات کہ بدو حس و حرکت و ارادت ست پس قوت میشوند
و منقطع میگردند نفس جاری و حیات نزد موت طبیعی کہ مقدر شدہ است و مقرر گشتہ چنانچہ
حق تعالی فرمودہ ان اجل اللہ اذا جاء لا یؤخر ہ قوت میشود و نفس تنہا نزدیک خواب یعنی معطل
گردد و از ادراک باز ماند **در داستان آداب مستمعین و المریدین** ؎ لیک
بابی رغبتہای ضمیر ✤ صدقہ سلطان بیفشان و امگیر ✤ غم چو بینی در کنارش کش بعشق ✤ از
سر ریوہ نظر کن در دمشق ✤ نیتش را سوختی از بیخ و بن ✤ کہ دگر تازہ نکشتی آن کمن ✤ ہین مکن
لاحول عمران زادہ ام ✤ کہ ز لاحول این طرف افتادہ ام ✤ طفل ماہیت نداند طمث را ✤ خرکہ گوئی
ہست چون حلوا ترا ✤ عمران یعنی معمور طمث یعنی خون حیض **در داستان فرق میان**
دانستن چیزی بمثال و تقلید ؎ عجز از ادراک ماہیت عمو ✤ حالت عامہ بود در ہر سو ✤
میفزاید عجز از ادراک ماہیت حالت عامہ است چہ ماہیات کہ مرتبہ یقین ثانی و صور علمیہ حق ست
و سر آن کہ کنایت ست از مرتبہ غیب ہویت پیش چشم کاملان طریقت کہ وجود خود را فانی
کردہ بذات حق بقا یافتہ اند عیان ست چہ عدم ادراک ماہیت و کنہ حق سبحانہ تعالی بجہت

این زمین وچرخها ✤ عن انس رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم التانی من اللہ والعجلۃ من الشیطان جامع صغیر مرد است از انس رضی اللہ عنہ گفت انس که فرمود رسول علیہ السلام آہستگی از حق تعالی ست وشتابی از شیطان ست در داستان مذکور ؎ اگرچه قادر بود کز کن فیکون ✤ صد زمین وآسمان آرد برون ✤ اشارت ست بکریمه که در آخر سورهٔ یٰسین در سیارهٔ ومالی لا اولقع شده انما امره اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون جز این نیست امر او چون اراده کند موجود گرداندن چیزی را مگر که بگوید مر آن چیز را که موجود شو پس موجود شود بی توقف از برای آنکه افعال حق تعالی را حاجت باسباب وآلات نیست بلکه بمجرد تعلق ارادت بمراد موجود کرد در حال بی توقف وتخلف در داستان مذکور ست ؎ این تانی از پی تعلیم ست ✤ که طلب آہسته باید بی شکست ✤ در داستان وفات یافتن بلال باشادی طرب ؎ یعنی بی انقطاع ۱۲

تا کنون اندر حرب بودم زر زیست ✤ تو چه دانی مرگ چه عیش ست وچیست ✤ حرب بفتح اول وثانی بمعنی خشم وغصه وبی خبر ماندن من صراح در داستان حکمت ویران گشتن تن بمرگ ؎ کرد ویران تا کند معمور تر ✤ قوم انبه بود وخانه مختصر ✤ همچو کرمابه که تفسیده بود اندرائی جانت پخسیده شود ✤ پخسیده پژمرده وفراهم آمده بود مانند پوستی که تف آتش بان رسیده باشد در داستان تشبیه دنیا که بظاهر فراخست وبمعنی تنگ ؎ گرچه کرمابه عریضست وطویل ✤ زان طپش تنگ آیدت جان کلیل ✤ کلیل بمعنی مانده شدن خانه تنگ ودرون جان چنگلوک ✤ کرد ویران تا کند قصر ملوک ✤ چنگلوک آدمی وحیوانی را گویند که دست وپای او کژ ونارست باشد در داستان مذکور ؎ هر چه زیر چرخ هستند جهات ازجماد وازبهیمه وزنبات ✤ مقوله مولوی ست بیت هر یکی بازو در غیری غافل اند ✤ جز کسانی که نبیه وعاقل اند ✤ نبیه یعنی آگاه بیت ایخ کوسه دار انداز خانه کسان ✤ بله از خانه خودش کی داند آن ✤ بله ریش انبوه در داستان بیان آنکه چه غفلت وغمزه وتاریکی ست ؎ چون زمین برخاست از جو فلک ✤ نی شب نی سایه باشد نی دلک ✤ دلک زوال وغروب فلک سیاهی جو میانه بیت دود پیوسته هم از هیزم بود ✤ نی ز آتشهای مستنجم بود ✤ مستنجم بمعنی روشن بیت وهم افتد در خطا او در غلط ✤ عقل باشد در اصابتها فقط ✤ در داستان مذکور ؎ چون دوم بار آدمی زاده بزاد ✤ پای خود بر فرق علتها نهاد ✤ قول عیسی ست علیه السلام لن یلج ملکوت السموات من لم یولد مرتین یعنی هرگز در نیابد ملکوت آسمانها را کسیکه زاینده نشود دو بار یعنی یکبار از مادر زائیده شود وبار دیگر از طبیعت خود

فتح باب ✤ سارعوا آید مرا و را در حساب ✤ در سورهٔ آل عمران در جزو ان تالوا واقع شده وسارعوا الی مغفرة
من ربکم وجنة عرضها السموات والارض اعدت للمتقین و بشتابید بآن چیزی که سبب آمرزش شما باشد
از پروردگار شما و بشتابید بعمل که رساند شما را بهشت که از روی عظمت پهنای آسمانهاست یعنی
مانند آسمانها و زمینها صفت عرض بهشت کرد جهت آنکه وصف طول آن در فهم نگنجد چنین بهشتی
برای پرهیزگاران از شرکست **در داستان مذکور واقع ست** ✤ الصلای لطف بنیان
افرحوا ✤ البلای قهر بنیان اترحوا ✤ اترحوا یعنی رنج واندوه وهلاک **بیت** الحذر ای مرگ بنیان بارعوا ✤
العجل ای حشر بنیان سارعوا ✤ بارعوا یعنی دور شوید **بیت** او زناکرد و جزا صد چوب بود ✤ گوید او من
کی زدم کس را بعود ✤ آب صبرت آب جوی خلد شد ✤ جوی شیر خلد مهرست و ودّ ✤ ود یعنی دوستی
در داستان مذکور واقع ست ✤ آن درختان مر ترا فرمان برند ✤ کان درختان
از صفاتت پا برند ✤ اشارت باین آیت ست که در جزو تبارک در سورهٔ الحاقه واقع شده فهو فی عیشة
راضیة فی جنة عالیة قطوفها دانیة پس آنکس در زندگانی باشد پسندیده صافی از کدورات ومقرون
بحرمت وحشمت در بهشت بلند میوه آن نزدیک ست یعنی دست قائم قاعد و مضطجع بوے برسد
در داستان مذکور ✤ آسمان را منتظر میداشتی ✤ تخم فرد اره روم میکاشتی ✤ مراد از
آسمان عالم علوی ست **در داستان مذکور** ✤ در ندانی این دو فکرت از کمان ✤ لاخلا
گوی مشتاب و مران ✤ عن ابی عمر قال قال رجل للنبی صلی الله علیه وآله وسلم انی اخدع فی البیوع
قال اذا بایعت فقال لا خداع وکان الرجل یقول متفق علیه مشکوة یعنی در صحیح بخاری وصحیح مسلم
بروایت نمود که گفت ابن عمر رضی الله عنهما که گفت مردی برای پیغمبر علیه السلام که من خداع میشوم
در بیوع پس فرمود علیه السلام چون بفروشی تو پس بگو که نیست خداع وفریب وبود آن مرد که همیشه
میگفت این سخن را فی البدایة روی ان حبان بن منقذ عمر ان الانصاری رضی الله کان یغبن
فی البیعات فقال النبی صلی الله علیه وآله وسلم اذا بایعت فقل لا خلابة ولی الخیار ثلثة ایام خلابة فریفتن
بزبان بیع بمعنی خرید و فروخت هر دو آمده واضداد اللغات ست لیکن اکثر بمعنی فروخت می آید در
داستان حیله دفع مغبون شدن در بیع و شری ✤ که ثانی هست از رحمان یقین ✤
هست تعجیل ست شیطان یعین ✤ در سورهٔ قاف در جزو حم واقع شده ولقد خلقنا السموات والارض
وما بینهما فی ستة ایام بدرستی که ما بیافریدیم آسمانها و زمینها را و آنچه میان ایشانست در شش روز
از روز یکشنبه تا شنبه **در داستان مذکور** ✤ با ثانی گشت موجود از خدا ✤ تا بشش روز

بستانید چه از خزانه کرم او کم نشود و شما بمرادات و مقاصد خود فائز گردید **در داستان دیدن آن شخص بسوی موسی بزمینها چون خبر مرگ شنید** چار کس برزند تا سوی وثاق ✤ ساق می مالید و برپشت ساق ✤ اشاره باین آیت ست که در سیپاره تبارک در سوره لااقسم واقع شده و التفت الساق بالساق الی ربک یومئذن المساق و پیچید ساق پای بر ساق دیگر از جهت سختی نزع پس قادر نباشد بر جنبانیدن پای بسوی پروردگار تو آنروز بازگشت یعنی برانند ملائک روح را بجائی که امر کند خدا یتعالی العلیین یا السجین **در داستان دعا کردن موسی علیه السلام آن شخص را تا بایمان برود** رحمتی افشان بر ایشان هم کنون ✤ در نهانخانه دنیا محضرون ✤ در سوره یس در سیپاره و مالی لا واقع شده و ان کل لما جمیع لدینا محضرون و بدرستی که همه خلق مجموع گردانیده شده نزد ما حاضر گردانیده خواهند شد در روز قیامت برای حساب و جزا **در داستان آن زنی که فرزندش نمیزیست بنالید** ورنه لاعین رات چه جای بلاغ ✤ گفت نور غیب را زیدان چراغ ✤ عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم قال الله تعالی اعددت لعبادی الصالحین مالا عین رات ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر در صحیح بخاری از ابی هریره روایت کرده اند که پیغمبر علیه السلام گفت که الله عز شانه وجل سبحانه فرموده مهیا کردیم برای بندگان خود که صالح الطاف و عنایات الهیه اند چیزیرا که چشم دیده است و نه گوش شنیده و نه گذشته بر دل آدمی از نعماء الهیه و آلاء غیر متناهیه یعنی این نعمتها را در بهشت برای خود پیدا کرده ام **در داستان مذکور واقع شده** شل نبود این مثال آن بود ✤ تا بر دو بدانکه او حیران بود ✤ اشارت باین آیت ست که در سیپاره قد افلح در سوره نور واقع شده الله نور السموات والارض مثل نوره کمشکوة فیها مصباح خدای نور آسمانها و زمین ست و راه نمای باهل آسمان و زمین ست بنور خود و هدایت خود راه می نماید بحق اهل آسمان و زمین را نور نامی ست از نامهای حق سبحانه نور او همچو قندیلی ست که در چراغ باشد یعنی هرگاه حق تعالی نور خود را بی مثل دیده است در قرآن بچراغ تمثیل کرده باشد اگر من جنت را ببلاغ تمثیل کنم تصوری ندارم **در داستان بجنگ در آمدن امیر المومنین حمزه رضی الله عنه بی زره** فی تو لا تلقوا بایدیکم الی التهلکه ✤ تهلکه خواندی ز پیغام خدا ✤ این سوره بقر در جزو سیقول واقع شده ولا تلقوا بایدیکم الی التهلکه تفسیر این آیت در دفتر اول نوشته شده **در داستان امیر المومنین علی رضی الله عنه در داستان مذکور** زین نسق غمخوارگان بیخبر ✤ بند میدادند او را از غبر ✤ غبر بفتحتین بمعنی تنفت رسانیدن و غبر بفتح اول **در داستان جواب امیر المومنین حمزه مر ان خلق را** دانکه مردن پیش او شد

زان عنایت شد عقابش نیکخواه ✤ عنایت اینجا بمعنی خواهش ست در داستان وحی آمدن
به موسی علیه السلام که بیا مورچه مش آنچه استد عاداری ✤ تیغ در دستش نه از عجزش بکن ✤
تا که غازی گردد او یار اله زن ✤ یعنی الت اختیار بده و از عجزش برار در داستان مذکور ✤
زانکه کرمناشد آدم زاختیار ✤ نیم جو عسل نمیشیش مار ✤ در سورهٔ بنی اسرائیل در جزو سبحان الذی
واقع شده ولقد کرمنا بنی آدم الی آخره تفسیر این آیت در دفتر دوم تحریر یافته در قصهٔ بچگانی
کرمرغ خانگی پروردشان در داستان مذکور ✤ زانکه مومن خورد بگزیده نبات ✤ تا چو
نخلی کشت ریق او حیات ✤ ریق بمعنی آب دهان در داستان مذکور ✤ باز کافر خورد
شربت از صد بد ✤ هم ز قوتش زهر شد در وی پدید ✤ اشارت ست بآیت لیسقی من ماء صدید
تیجره که در سیپاره و ما ابری در سورهٔ ابراهیم واقع شده در داستان قانع شدن
طالب بزبان مرغ خانگی ✤ خادمه سفره بینداخت و فتاد ✤ پارهٔ نان بیات آثار زاد ✤
بیات نان شب مانده در داستان جواب خروس سگ را ✤ اسپ کش گفتی
سقط کرد و کجاست ✤ کو را ختر گوی محرومی زرست ✤ اختر هفت معنی دارد اینجا بمعنی فال ست
در داستان مذکور ✤ زود اشتر را فروشید آن حریص ✤ یافت از غم و ز زبان آمد
محیص ✤ محیص بمعنی خلاص بیت گفت او بفروخت اشتر را شتاب ✤ گفت فردا بیش غلام آید
مصاب ✤ مصاب بمعنی رنج رسیده وجه عبرت گرفتن از حکایت عقاب و معنی
ان مع العسر یسرا ✤ عبرت این قصه ای جان مر ترا ✤ تا شوی راضی تو در حکم منا ✤ در سیپاره
الم نشرح در سورهٔ الم نشرح واقع شده ان مع العسر یسرا فان مع العسر یسرا بدرستی که با دشواری
که در مکه است آسانی بود در مدینه بیت زان زکل گر بر کرگش بر کنی ✤ خنده نگذارد نگردد
ملتنی ✤ ما التصوف قال عبدان الفرح ✤ فی الفواد عند اتیان الترح ✤ چیست تصوف گفت نافتن
سر در درد دل نزد آمدن رنج و اندوه بیت گفت لاتاسوا علی ما فاتکم ✤ ان اتی السرخان ما ردی شاتکم یعنی حق تعالی
گفت اسف نخورید بر چیزی که فوت شد شما را اگر بیاید گرگ و هلاک کند شما را و خبر کردن
آن خروس از مرگ خواجه ✤ پارهای نان و لانک طعام ✤ در میان کوی یابد خاص
و عام ✤ کو غنی ست و جزو جمله فقیر ✤ کی فقیری بی عوض گوید که گیر ✤ مضمون این آیت ست که در آخر
سورهٔ محمد در جزو ثم واقع شده واللہ الغنی و انتم الفقراء و ان تتولوا یستبدل قوما غیرکم ثم لا یکونوا امثالکم
محتاجید بآنچه نزدیک اوست از علوم نعمت و فواید کرامت پس امروز یکی میدهید و فردا در عوض آن به

بود آدم را عدو جاحدی ✤ واحد یا بنده جاحد منکر بیان آنکه حق تعالی هر چیزی او آفریدا
سموات وارض واعیان واعراض همه باستدعای حاجت آفریده خود را
محتاج چیزی باید کرد تا بدید امن یجیب المضطر اذا دعاه اضطرار گواه استحقاق است این
آیت در سورهٔ نمل در جزو امن خلق واقع شده امن یجیب المضطر اذا دعاه ویکشف السوء او یجعلکم
خلفاء الارض وآله مع الله قلیلا ما تذکرون آیا کسی که اجابت کند فرومانده را چون بخواند مضطر او را
مضطر کسی را گویند که او را هیچ حیله ووسیله نباشد بجز خدا او دفع میکند از و بدی را و میگرداند شما را
ساکنان زمین بهلاک کردن کسانیکه پیش از شما بودند آیا هست خدائی با خدا تعالی یعنی نیست خدائی
جز خدا تعالی اندکی اند که یاد میکنند نعمتهای خدا تعالی وشکر آن میکنند در داستان مذکور
ـه آن نیازی مریم بود دست و درد ✤ که چنان طفلی سخن آغاز کرد ✤ اشاره باین آیت ست که در سورهٔ
مریم در جزو قال انی عبد الله اتانی الکتاب وجعلنی نبیا وجعلنی مبارکا
اینما کنت این آیت در همین دفتر نوشته در داستان جزع ناکردن شیخی بر مرگ فرزندان خود در
داستان مذکور ـه دست وپا شاید شوندت ای رهی ✤ منکر را چند دست وپا تی ✤ در
سورهٔ یس در سیپارهٔ ومالی لا واقع شده وتکلمنا ایدیهم وتشهد ارجلهم بما کانوا یکسبون تفسیر این
آیت در همین دفتر واقع شده است در داستان گواهی دادن دست وپا وزبان در داستان
مذکور واقع ست ـه تا سقیهم ربهم آمد خطاب ✤ تشنه باش الله اعلم بالصواب ✤ در سیپارهٔ
تبارک در سورهٔ هل اتی واقع شده است وسقیهم ربهم شرابا طهورا تفسیر این آیت در دفتر دوم
واقع شده در داستان اعتماد کردن آن شخص بر تملق ووفای خرس در داستان آمدن
زن کافر با طفل شیر خواره به نزدیک حضرت علیه السلام ـه آنکه تعریفش شهنشه
خود کند ✤ حامد و نامش صد مروق زند ✤ مروق در شگفت آوردن وخوشه ال ساختن در داستان
استدعاء آن مرد از موسی علیه السلام زبان بهائم ـه گرم ترش پر ز ران نعش
که کرد ✤ گرم تر گردد همی از منع کرد ✤ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم الناس حریص لما منع یعنی
آدمی حریص وخواهانست مر چیز را که منع کرده شد در داستان مذکور ـه فقر زین رو
فخر آمد جاودان ✤ که بتقوی ماند دست نارسان ✤ مضمون این قول ست که رسول علیه السلام
ان لا تقدر در داستان ربودن عقاب معجزهٔ رسول علیه السلام از گون کردن کرشمه از نیاقتادن
ـه که دو پاشست ومعجزه کردرای ✤ معجزه را بر بود یک معجزه ربای ✤ در فتاد از معجزه کیا سیاه ✤

الیک ہم سیدان وخرمیران چو تیر ✤ چونکہ بلغ گفت حق شد ناگزیر ✤ در سورۂ مائدہ در جزو لایحب اللہ
واقع شدہ یا ایہا الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک وان لم تفعل فما بلغت رسالتہ ای فرستادہ
بحق پرستان بکافہ خلائق تمام انچہ فرومی آید بتو از پروردگار تو چون حکم رجم وقصاص امر زنیت
بنت محش در نکاح او وحکم جہاد وغیر آن واگر چنین نکردی وتمام آنرا نرسانیدی پس تبلیغ نکردہ باشی
رسالتہای او را در داستان مذکور ✤ نیست دستوری در بخارا قرع باب ✤ جز امید اللہ اعلم
بالصواب ✤ قرع کوفتن در در داستان مذکور ✤ یا ندیدی کاہل این بازار را ✤ در ریختہ شدن
انبیا رواولیا ✤ بیان آن حدیث نبوی علیہ السلام کہ ان اللہ تعالی اولیائی تحت قبای گفت پیغمبر علیہ السلام حق
بہ پرستی کہ مراحق سبحانہ تعالی راست دوستان پنہان بخود حق سبحانہ کسی ایشان نشناسد و ندانند
در داستان بیان حدیث نبوی کہ انشار اللہ تعالی اولیا و اخفیا ✤
یا نبیدانی کہ مہای خدا ✤ کو ترا مینجواند آنسو کہ بیا ✤ این نروید بتر دیدہ بیت اول کہ یا ندیدی اہل دین
بازار را مربوط میشود حکایت منديل در تنور انداختن انس رضی اللہ عنہ وناسور
آن منديل بکسر اول وستارخوان در داستان حکایت منديل در تنور انداختن
✤ میزری چہ بود اگر او گویدم ✤ در رواند عین آتش بی ندم ✤ میز رمطلق پارچہ اینجا مراد دستارخوان
کندوری لفظ ہندویست یعنی دستارخوان کہ مولوی در غیر مثنوی آوردہ اند ع چنانکہ گرسنہ گیرد کنار
کندوری ✤ در قصہ فریاد رسیدن حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
کاروان عرب را ✤ جملہ مہمان در وحیران شدند ✤ انتظار در وکندوری بدند ✤ اندران
وادی گروہی از عرب ✤ خشک شد از قحط باران شان قرب ✤ قرب قدحہا ومشکہای خرد
در داستان مذکور ✤ رحمش آمد گفت ہین زود تر دوید ✤ چند باری سوی آن کہ شان رسید
گویدش رد الوعاد وا کار تست ✤ ای تو اندر وعدہ ومیثاق سُست ✤ در سیپارۂ قد اسمع اللہ قول
سورۂ انعام واقع شدہ ولو ردوا لعادوا لما نہوا عنہ وانہم لکاذبون واگر ایشان را باز گردانند بدنیا
ہر آئنہ عود کنند بسوی آن چیز ہا کہ نہی کردہ شدہ اند ازان یعنی شرک وعصیان وبدرستی کہ در دروغ
گویانند در وعدۂ ایمان در داستان مشک آن غلام از غیب پر آب کردن
بمعجزہ ✤ یوسفی شد در جمال ودر دلال ✤ گفتش اکنون رو بدہ واکوی حال ✤ دلال بکسر بفتح
ہر دو بمعنے ناز آمدہ در داستان دیدن خواجہ غلام خود را سپید رو ✤ ہم ملک
ہم عقل حق را واحدی ✤ ہر دو آدم را معین وساجدی ✤ نفس وشیطان نیز زاول حاسدے ✤

ویقول بعضهم لیعبدون یعنی لیعرفون **بیان آنکه حق تعالی صورت ملوک را سبب مسخر کردن جباران که مسخر حق نباشند ساخته چنانکه موسی تاب صفیر ساخته بر ریض قدس جهت رکوع جباران بنی اسرائیل وقت در آمدن که ادخلوا**

الباب سجدا وقولوا حطة نغفر لکم خطایاکم وسنزید المحسنین در سورهٔ بقر در سیپارهٔ الم واقع شده ودر آئید بدری از درهای این دو سجده کنان شکرانه خلاصی یافتن از تیه وبگوئید درخواست حطة است این لفظ کلمهٔ استغفار ایشان بود یعنی آنکه بیفگن از ما گناهان ما را در **داستان قصهٔ عشق صوفی بر سفره نتی** ✤ آن فقیری کو ز معنی بوی یافت ✤ دست بر بریده همی زنبیل یافت ✤ قصهٔ شیخ دست بریده در همین دفتر گذشته واین اشارت با آنست در **داستان مخصوص بودن یعقوب بچشیدن جام حق** ✤ ای بسا عالم زدانش بی نصیب ✤ حافظ علم ست آنکس بی حسیب ✤ کی رسد جاسوس را آنجا قدم ✤ که بود مرصاد در بند عدم ✤ المرصاد الطریق والمکان یرصد فیه العدو قاموس **حکایت غلام امیر که انس نماز داشت** ✤ عباس وایزار وکل از التون بگیر ✤ تا به گرمابه رویم ای ناگزیر ✤ التون کنیز وما در زر سرخ ونام حرم طعان شاه در **داستان مذکور** ✤ هفت نوبت صبر کرد و بانگ کرد ✤ تا که عاجز گشت از تنباش مرد ✤ تیبا یعنی دفع وانتظار ست تیبا مراودت لابه است **در داستان نومید شدن انبیا علیه السلام از قبول وپذیرائی منکران قوله تعالی** ✤ نفس اول را ندید نفس دوم ✤ ماهی از سر گنده باشد نه ز دم ✤ درین بیت مراد از نفس اول وجود علمی می تواند بود که صور علمیه حق قرار یافته وسعداو اشقیا در همان مرتبه متعین گشته ونفس آدم عبارت از وجود عینی خارجی که هر کس دران مرتبه سعید مقرر شده درین نشاء از مقران وسعد ست وهر کس در عالم ارادت از اشقیا تشخیص پذیرفته امروز از منکران واعتیاست اعتیا ماخوذ از عتوست ونیز می تواند بود که مراد از نفس اول کلی باشد ومصرع ثانی مؤید این معنی ست یعنی گندگی ماهی از سر ست نه از دم هرگاه که سر چشمه گنده باشد پایان چشمه هم گنده خواهد بود شیخ آذری در جواهر اسرار از نظر بسیاق وسباق داستان کرده بسبب ورود این بیت را بفرستادن رسول سلیمان علی نبینا وعلیه السلام بشهر سبا ودعوت اهل آن شهر باسلام وانکار آنها وگفتن که انا وجدنا اباءنا علی امة وانا علی آثارهم لمهتدون تخصیص واین قصه بما نحن فیه این داستان مثنوی خوانی داود در **داستان مذکور** ✤

مضمون این آیت ست که در سورهٔ مائده در سیپاره و اذا سمعوا واقع شده ما علی الرسول الا البلاغ
پس نیست بر فرستادگان یعنی نیست بر ایشان مگر رسانیدن پیام یا پیدا کننده هر طریق را در داستان
مذکور ۵ در گلستان عدم چون بنجودیست ۵ هستی از سغراق لطف ایزدیست ۵ سغراق بالضم
قدح بزرگ و بفتح پیاله می و یعنی می نیز آمده مراح بمیت هر کجا افسانهٔ غم گستریست ۵ هر کجا آوازه
ستنکریست ۵ در داستان باز جواب انبیا علیهم السلام ۵ انبیا گفتند فال
زشت و بد ۵ از میان جان تان دارد مدد ۵ اعتراض کافران و جواب انبیا مضمون این آیت
ست که در جزو دمن یقنت در سورهٔ یٰسین واقع شده قالوا انا تطیرنا بکم لئن لم تنتهوا لنرجمنکم و
لیمسنکم منا عذاب الیم قالوا طائرکم معکم تفسیر این آیت در دفتر دوم واقع شده در داستان آمدن
دوستان به بیمارستان بعیادت خواجه ذوالنون مصری رحمة الله علیه در داستان مذکور
۵ تو بگو فال بد چون میزنی ۵ پس تو ناصح را موثم میکنی ۵ کافران کارند در نعمت جفا ۵ باز
در دوزخ مذاشان ربنا ۵ اشاره باین آیت ست که در سورهٔ مومنون در جزو قد افلح واقع شده
ربنا اخرجنا منها فان عدنا فانا ظالمون ای آفریدگار ما بیرون آر ما را از آتش دوزخ تا تدارک حال
و تلافی کار خود کنیم پس اگر باز گردیم بکفر و تکذیب پس بدرستی که ستمگاران باشیم بر نفس خود آخر سخنی که
دوزخیان گویند این باشد و نیز در سورهٔ فاطر در سیپارهٔ ومن یقنت واقع ست و هم بمضطرخوان
فیها ربنا اخرجنا نعمل صالحا غیر الذی کنا نعمل و ایشان یعنی کافران بی دین فریاد میکنند در دوزخ
و میگویند ای پروردگار ما بیرون آر ما را و بدنیا فرست تا بکنیم عمل پسندیده جز آنکه بودیم که عمل میکردیم
چه اکنون عذاب را معاینه دیدیم و دانستیم که کردار ما در دنیا شایسته نبود حکمت در آفریدن
دوزخ آنجهان و زندان این جهان تا معبد آن منکران باشد که اینا طوعا و کرها اشاره
باین آیت ست که در سورهٔ حم سجده در سیپارهٔ فمن اظلم واقع شده فقال لها وللارض ائتیا طوعا و کرها پس
گفت خدا بعد از آفریدن آسمان مر او مر زمین را که هر دو بیائید آنچه شمار ا بفرمایم از روی فرمان بردار ی
یا از سر ناخوشی و بی رغبتی اگر خواهید و گرنه از آمدن چاره ندارید مراد اظهار کمال قدرت ست نه اثبات طوعیت
و کراهیت ایشان در داستان حکمت در آفریدن دوزخ آنجهان و زندان اینجهان ۵
مسجد طاعات شان پس دوزخ ست ۵ پای بند مرغ بیگانه فخ ست در داستان مذکور ۵
ما خلقت الجن والانس الا لیعبدون ۵ جز عبادت نیست مقصود از جهان ۱۲ ۵ این آیت در سورهٔ والذاریات در جزو قال
فما خطبکم واقع شده و ما خلقت الجن والانس الا لیعبدون دنیا فریدیم پریان و آدمیان را از اهل ایمان مگر تا مرا پرستند

می چسپانیدند بر گی بر بالای برگی و می نهادند بر عورات خویش از برگ درختان بهشت **در داستان مذکور واقع ست** ؎ کو همی بیند شما را از مکین ✤ که شما او را نمی بینید هین ✤ مضمون این آیت ست که در سورهٔ اعراف در سیپارهٔ ولو اننا واقع شده انه یریکم هو و قبیله من حیث لا ترونهم بدرستی که ابلیس می بیند شما را و لشکر او از جائی که شما ایشان را نمی بینید یعنی اجسام ایشان از غایت رقت و لطافت در نظر شما نمی آید و ایشان اجسام شما را بواسطهٔ غفلت و کثافت می بینند پس خدا را از چنین دشمن حتراز لازم ترست **در داستان دخامت آن مرغ که ترک حزم کرد از حرص** ؎ این نظر ما ان نظر چالیش کرد ✤ ناگهانی از خود خالیش کرد ✤ چالیش آمیختن شدن **در داستان مذکور** ؎ گفت ان عدتم کذا عدنا کذا ✤ نحن زوجنا العقال بالجزا ✤ در جزو سبحان الذی در سورهٔ بنی اسرائیل واقع شده عسی ربکم ان یرحمکم و ان عدتم عدنا و جعلنا جهنم للکافرین حصیرا شاید که پروردگار شما بعد از عقوبت ثانیه اگر توبه کند رحمت کند بر شما و باز شما را منعم سازد و اگر باز گردید نوبت دیگر بنا فرمانی باز گردیم ما نوبت سوم و عقوبت دیگر و گردانیدیم دوزخ را برای ناگرویدگان زندانی که در انجا باز داشته شوند و بر خروج قادر نباشند **در داستان مذکور** ؎ چند اندر رنجها و در بلا ✤ گفتهٔ برهان زدا همی خدا ✤ مضمون این آیت ست که در سورهٔ روم در جزو اتل ما اوحی واقع شده و اذا مس الناس ضر دعوا ربهم منیبین الیه ثم اذا اذاقهم منه رحمة اذا فریق منهم بربهم یشرکون چون برسد آدمیان را یعنی مشرکان را سختی یا بیماری یا فقر بخوانند بزاری پروردگار خود را بازگشتگان بسوی حق پس چون بچشاند بدیشان از نزدیک خود آسانی و صحت و تونگری از ایشان شدت بازنشیند آنگاه گروهی از ایشان بپروردگار خود شرک آرند یعنی در مقابلهٔ نجات از بلا چنین عمل کنند **در حکایت نظر کردن سگان بزمستان** ؎ رفت گردد پاکشد در سایه ✤ کاهلی سیری غری خود زایه ✤ غر بالاول مضموم یعنی دبه خایه و بالاول مکسور مرد غافل و کار نیاز موده را گویند و اینجا بهر دو معنی درست می آید **در داستان مذکور** ؎ شکر نعمت خوشتر از نعمت بود ✤ شکر باره کی سوی نعمت رود ✤ باره بنه معنی آمده اینجا بمعنی دوست ست **در داستان مذکور** ؎ شیر نوشی از طعام و نقل حق ✤ تا رود از تو شکم خواری و دق ✤ **در جواب انبیا مر جبریان را** ؎ رنجها و دست کانرا چاره نیست ✤ آن بمثل گنگی و نطقش عمیست نقش بهن بینی شدن غطس کوری الغطس محرکة الغمس از قاموس **بیت** رنجها و دست کانرا چاره هست ✤ آن بمثل نقره و دردسرست ✤ القوة داؤ فی الوجه قاموس **در داستان باز جواب انبیا علیه السلام مر ایشان را** ؎ امر حق را ما گروه بی ریا ✤ میرسانیم این رسالت با شما ✤

از خلف

قصهٔ خرگوش و پیل آری و آب ✤ خشیت پیلان رمه در اضطراب ✤ خشیت یعنی ترس **وردستان مذکور** صد هزاران شهر را خشم شهان ✤ سرنگون کردست ای بدگوهران ✤ مضمون این آیت ست که در سورهٔ اعراف در سیپاره ۹ ولو اننا واقع شده و کم من قریة اهلکناها فجاءها باسنا بیاتا وهم قائلون ولبسیار اهل دیها و شهرها از کفار و فجار که ما حکم کردیم بهلاک کردن ایشان پس آمد باهل آن شهر و قریه عذاب ما در هنگام شب مانند قوم لوط علیه السلام بافرود آمد عقوبت بد ایشان و بودند ایشان خفتگان در نیم روز چون شعیب علیه السلام تخصیص این دو وقت بحکمت آنست که زمان آسایش و استراحت ست **وردستان مذکور** کیست کو نشنید احوال ثمود ✤ وانکه صرصر عادیان را می ربود ✤ ثمود از اصل نوح ست علیه السلام بچهار واسطه و بنی ثمود که امت صالح اند بثمود منسوب اند و صالح علیه السلام بر پنج واسطه به ثمود میرسد. **وردستان مذکور** صد قوا سلاکرا ما یاصبا ✤ صد قوا رو حا سبا حا من سبا ✤ یعنی تصدیق کنید و باور دارید پیغمبران بزرگ را ای اهل سبا و باور دارید روحی را که برده است او را کسی که برده است یعنی معشوق **وردستان مذکور** صد قوا هم هم شموس طالعه ✤ یوشوا کم من فخار ای القارعه ✤ باور دارید ایشان را که ایشان آفتابهای طلوع کننده اند تا امن دهند شما را از رسوائیهای قیامت **وردستان مذکور** صد قوا هم هم بدور زاهره ✤ قبل ان یلقوکم بالساهره ✤ باور دارید ایشان را که ایشان ماههای روشنند پیش ازان که ملاقات شود شما را بزمین قیامت ساهره عبارت ست از زمین همواره که در روز قیامت خواهد بود **بیت** صد قوا هم هم مصابیح الدجا ✤ اکرموهم هم مفاتیح الرجا ✤ باور دارید ایشان را که ایشان روشنیهای شب تارند اکرام کنید ایشان را که ایشان کلیدهای امیدند **بیت** صد قوا من یبوا خیرکم ✤ لا تضلوا الا تقصدوا غیرکم ✤ راست گویند کسی را که امید نمی دارد مال شما یعنی از شما اجرت نمیخواهم بر تبلیغ رسالت چنانکه منطوق و ما اسالکم علیه من اجر ناطق بانست گمراه نشوید و باز مگردید غیر خود را که بسبب کفر شما دیگر تقلید شما میکنند پس گویا شما منع اسلام آن جماعت میکنید **وردستان معنی حزم و مثال مرد حازم** کردشان آنجا برنهه خار و زار ✤ سالها بگریست آدم زار زار ✤ مضمون این آیت ست که در سورهٔ اعراف در سیپاره ۹ ولو اننا واقع شده فلما ذاقا الشجرة بدت لهما سوآتهما و لفقا یخصفان علیهما من ورق الجنة پس آن هنگام که بچشیدند از میوهٔ آن درخت منهی فی الحال عقوبت آن ظاهر شد مر ایشان را عورات ایشان را یعنی لباس ایشان از تن ایشان بریخت تا عورت یکدیگر دیدند و ایستادند و قصد کردند برگهای [illegible]

میخورد از انچه شما میخورید و می آشامد از انچه شما می آشامید یعنی بغذا محتاج ست مانند شما در داستان مذکور
ے انصتوا ابپذیرید تا بر جان تو ✤ آید از جانان جزای انصتوا ✤ مراد از جزای انصتوا العلکم ترحمون که
در قرآن واقع ست در داستان مذکور ے گر نخواهی نکس پیش این طبیب ✤ بر زمین نه
ترجمه مر ای لبیب ✤ ای بدریغا که دوا از رنج تان ✤ گشت زهر جان قهر آهنج تان ✤ نکس یعنی باز گشتن بیماری و آهنج یعنی
گشیدن فرهنگ در داستان جواب گفتن انبیا طعن ایشان را ے چون
نشاید سگستان انبار حق ✤ چون نشاید عقل و جان همراز خق ✤ چون بت سنگین شمارا قبله شد ✤
لعنت و کوری شما را ظله شد ✤ ظلّه بضم بمعنے سایبان و پرده در داستان مذکور ے شاد مانه سوی صحرا
رانده اند ✤ سافروا کی تغنموا برخانده اند ✤ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم تسافروا اصحوا تغنموا گفت پیغمبر
علیه السلام مسافرت کنید صحت یابید غنتم شوید که در سفر برکت ست بیت اوسگ فرخ رخ کف
منست ✤ بلکه او هم در دو هم لهف منست ✤ در داستان مذکور ے دیدهٔ دل هست بین الاصبعین
چون قلم در دست کاتب اے حسین ✤ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم قلب المومن بین الاصبعین من
اصابع الرحمن ان یشاء اثبته و ان شاء ازاغه فرمود پیغمبر علیه السلام دل مومن میان دو انگشت ست
از انگشتهای رحمن و مراد از اصبعین صفات جلال و جمال ست یعنی دل مومن میان دو صفت ست
از صفات متقابله از قبض و بسط و فرح و غم و هدایت و ضلالت اگر خواهد حق سبحانه ثابت دارد آن
دل را بر ایمان و اگر خواهد مائل گرداند از ایمان بسوی ضلالت و غوایت و باز دارد از طریق رشاد و هدایت
در داستان مذکور ے جمله قصد و جنبشت زین اصبعست ✤ فرق تو بر چار راه مجمعست ✤
یعنے چون خواهیم امور مبهمت فرق سعادت و شقاوت تو بر چار راه مجمعست که عبارت از محشر باشد
و قدر خود خواهی دانست در داستان مثلها زدن قوم نوح را با شهری ے نوح
اندر بادیه کشتی بساخت ✤ صد مثل کو از پی تسخر بتاخت ✤ مضمون این آیت ست که در سورهٔ هود
در سیپارهٔ و یمر من واقع شده و یصنع الفلک کلما مر علیه ملا من قومه سخروا منه قال ان تسخروا منا
فانا نسخر منکم کما تسخرون و بود نوح که میساخت کشتی را و هر گاه که بگذشتندی بر و گروهی مهتران از قوم
و افسوس کردندی بر و نوح علیه السلام گفتی سخریه میکنید با ما پس فسوس خواهیم کرد بر شما هم چنانچه شما
فسوس میدارید در داستان مذکور ے او بمگیفت این بفرمان خداست ✤ این بحر بکها نخواهد
گشت کاست ✤ چرمگ بضم جیم عجمی گفتن دروغ راست مانند باشد حق کسی یعنی طنز و تسخر نیز آمده
فرهنگ در داستان جواب آن مثل که منکران گفتند در رسالت نحر کوس

کما خلقناکم اوّل مرة وبدرستی که آمدید برای حساب وجزا بسوی ما تنها نه مال با شما ست نه فرزند
نه خدم نه حشم نه یار و نه مددگار آمدید چنانکه شمارا آفریده بودیم نخستین باز در رحم مادر سر و پا برهنه

در داستان صفت خرمی شهر سبا اصل شان بد بود آن اهل سبا ✤ می رمند از اسباب بقا ✤ این بیت و ابیات ما بعد مضمون این آیت ست که در سورهٔ سبا در جزو دمن یقنت واقع شده لقد کان لسبا فی مسکنهم آیة جنتان عن یمین وشمال تفسیر این آیت در همین دفتر نوشته شد در قصهٔ اهل سبا وطاغی کردن نعمت ایشان را

در داستان صفت خرمی شهر سبا و ناشکری اهل آن ✤ مانع آمد از سخنهای مهم ✤ انبیا بر وفق امر فاستقم ✤ در سورهٔ هود در سیپارهٔ ومامن دابة واقع شده فاستقم کما امرت پس مستقیم باش تو همچنان که فرموده شدی

در داستان پیغمبران به نصیحت اهل سبا شکر نعمت نعمت افزون ترکند ✤ صد هزاران کل زخاری سر کند ✤ اشارت ست بآیت که در سیپارهٔ وما ابرئ نفسی در سورهٔ ابراهیم واقع شده لان شکرتم لازیدنکم

در داستان مذکور ✤ دفع علت کن چو علت خوش شود ✤ هر حدیث کهنه پیشت نو شود ✤ خوشاخ وگیاه افزایی که از کیاری دور کنند

در داستان مذکور ✤ ما طبیبانیم وشاگردان حق ✤ بحر قلزم دید یارا فانفلق ✤ این آیت در سیپارهٔ وقال الذین در سورهٔ شعرا واقع شده فاوحینا الی موسی ان اضرب بعصاک البحر فانفلق فکان کل فرق کالطود العظیم پس ما وحی کردیم بسوی موسی آنکه بزن بعصای خود دریای قلزم را موسی علیه السلام برلب دریا آمده عصای بر دریا آورد وگفت یا پاخالد ما را راه ده پس بشکافت دریا و در رو دوازده راه پدید آمد پس بود هر پاره جدا شده از هم همچو کوهی بزرگ وفی الحال بادی بر تک دریا وزید حال او خشک شد وهر سبطی از راهی بدریا در آمدند

در داستان مذکور ✤ دست مزدی می نخواهم از کسی ✤ دست مزدم مارسد از مقدسی ✤ مضمون این ایت ست که در سورهٔ هود در سیپارهٔ ومامن دابة وجاهای دیگر نیز واقع شده یا قوم لا اسالکم علیه مالا ان اجری الا علی الله وتفسیر این آیت سابق گذشته

در داستان معجزه خواستن قوم از پیغمبران در داستان متهم داشتن قوم انبیارا ✤ چون شما در دام این آب وگلید ✤ کی شما صیاد سیمرغ ولید ✤ مضمون این آیت ست که در سورهٔ مومنون در جزو قد افلح واقع شده وما هذا الا بشر مثلکم یاکل مما تاکلون منه ویشرب مما تشربون نیست این رسول که بحق دعوت میکند مگر آدمی مثل شما در صفات واحوال البشریت

سنگ با تو در سخن آمد شهیر * گر برای غرور طاعت تم بگیر * تو بسر سنگ فلاخن آمدی * صد هزاران مرد را برهم زدی
طالوت نام ملکی ست که داؤد علیه السلام والتحیة در زمان آن بوده اند و با مداد او باید رجوع کرد که الیشاع نام داشت
بجنگ جالوت رفته اند و از دست حضرت داؤد بسنگ کشته شده و آیت وقتل داؤد جالوت و آتاه الله الملک والحکمة
وعلمه مما یشاء بر صدق این مقال ناطق ست در سورهٔ بقره در جزو سیقول واقع وقتل داؤد جالوت و آتاه الله
الملک والحکمة وعلمه مما یشاء و بکشت داؤد این الیشاع جالوت را بسنگ فلاخن و عطا کرد خدا داؤد را بعد از قتل جالوت
پادشاهی و او را حکمت داد یعنی نبوت یا زبور و بیاموزانید او را از آنچه خواست یعنی صنعت زره گری و منطق طیر و

بیان آنکه نفس آدمی بجای آن حبشی ست

عقل سیرت همیخواهد رزق * روزی بی رنج و نقمت بر طبق *

در داستان مذکور

چشم بر اسباب از چه دوختم * گر ز خوش چشمان کرشمه آموختم * مر مرا خوش چشمان انبیا علیهم السلام
که محبوبان حق بوده اند و بآن علاقه خوش چشمان گفته اند و در داستان مذکور

بی سبب بر بحر را بشگافتند * بی زراعت چاشنگه را یافتند * چاشنگ بحیم عجمی بمعنی تودهٔ غله و در داستان مذکور

دم گاو کشته تر مقتول آن * تا شود زنده بماند دم در کفن * این اشاره بقصهٔ کشتن گاو و زنده شدن مقتول ست که در عهد حضرت موسی علی نبینا و علیه
السلام واقع شده و در داستان مذکور

از سیاهی و ز سفیدی فارغست * نور ماهش بر دل و جان باز غست *

در داستان مذکور

گر بدی جان زنده بی پر تو کنون * هیچ گفتی کافران را امتیون * اشاره
باین آیت ست که در سورهٔ فاطر در سیپارهٔ ومن یقنت واقع شده وما انت بمسمع من فی القبور و
نیستی تو ای محمد که بشنوانی آیات بینات کسانی را که مدفون اند در قبرها تمثیل کسانی ست که احوالی نمانده
بر کفر بمردگان و مبالغت ست در ناامیدی پیغمبر علیه السلام از ایمان ایشان

در داستان مذکور

نفس را تسبیح مصحف در یمین * خنجر و شمشیر اندر آستین * شهر را بفریبد الا
شاه را * رو نتابد زو شه آگاه را * اشارت ست باستثنا که در این آیت واقع شده و مکرر در
دفاتر سابقه گذشته قال رب بما اغویتنی لازینن لهم فی الارض ولاغوینهم اجمعین الا عبادک
منهم المخلصین

در داستان قصهٔ اهل سبا و حماقت ایشان

مرغ مرده خشک از زخم کلاغ * استخوانها زار گشته چون نیاغ * نیاغ رشته و تار عنکبوت ست بیت
تک پیالی کاروانها تقتفی * زین شگاف در که هست آن مختفی * بر در ار جوئی نیابی آن شگاف * بخت نایابد
زود چندین زفاف * زفاف اینجا بمعنی شتاب رفتن و شتاب راندن ست من مصراع

در داستان شرح آن کوربین

او برهنه آمد و عریان رود * وز غم دزدش جگر خون میشود * مضمون
این آیت ست که در سیپارهٔ واذا سمعوا در سورهٔ انعام واقع شده ولقد جئتمونا فرادی

اهل خود را بمقتضای نص قوا انفسکم واهلیکم نارا بغایت دوست میداشته اند بر جمیع مومنین این
اهتمام ندر باب اهل بیت خود لازم ست چه هرگاه حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم
با آن کمال صوری ومعنوی این معنی را محبوب داشته باشند بر عموم امت محبوب داشتن این امر لازم
خواهد بود و باید دانست که حقیقت قرة عین که عبارت از شهود حق ست و در اول مذکور شد منحصر دران
سرور نیست بلکه هر مومن را بقدر معرفت مشهود ازین شربی وازین نعمت نصیبی ست بیت
جمال یوسف آمد حسنی ازمی * بقدر خود نصیب هر کس ازوی * در داستان مذکور
روزن جانم گشاده است از صفا * میرسد بی واسطه نامه خدا * مقولهٔ حضرت داؤد ست در
داستان مذکور که نهم تا رست گردد این جهان * حرب خدعه این بود ای پهلوان *
عن جابر رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم الحرب خدعة بخاری مشکوة خدعه
در تاج اسامی در باب خای معجمه مضمومه بمعنی آنکه مردم را بسیار فریبنده بنظر در آمده پس معنی حدیث
این باشد که جنگ بسیار فریبنده است کفار را چرا که خداع شرعاً در جهاد کفار در عین محاربه جایز ست
وعذر که عبارت از نقض عهد وپیمان ست ممنوع کما قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم لا تغلوا ولا تغدروا
ولا تمثلوا یعنی سرقه در غنیمت مکنید وعذر در جنگ ننمائید ومثله که عبارت از قطع اعضا وتشویه
وجه ست روا ندارید در داستان گواهی دادن دست وپا وزبان بر سر ظالم
پس مه کلهای دیگر روز حشر * هم تواند آفرید از بهر نشر * اشاره بمضمون این آیت ست
که در سورهٔ یس در سیپارهٔ ومالی لا واقع شده الیوم نختم علی افواههم وتکلمنا ایدیهم وتشهد ارجلهم
بما کانوا یکسبون امروز که قیامت ست مهر نهیم بر دهنهای ایشان وسخن گویند با ما دستهای
ایشان بانچه کرده اند وگواهی دهند پایهای ایشان بانچه کسب میکردند در دنیا از شرک وتکذیب
رسل وکتب خدا یتعالی در سورهٔ حم سجده در جزو ومن اظلم نیز واقع شده حتی اذا ما جاءوها شهد علیهم
سمعهم وابصارهم وجلودهم بما کانوا یعملون تا وقتی که بیایند با تش گواهی دهد بر ایشان گوشهای
ایشان بانچه شنیده باشند ودیدهای ایشان بانچه دیده باشند وپوستهای ایشان یعنی جوارح
ایشان واول عضوی که از ایشان در تکلم آید ران چپ وکف دست راست بوده وگفته اند فروج ایشان
گواهی دهند در داستان مذکور که خطا گشتم دیت بر عاقله ست * عاقله جانم تو
بودی ازالست * مسئله شرعیه ست که در خونی که سهواً خطا واقع شده باشد دیت آن بر عاقله
است یعنی برهم کسب وقوم در داستان قصاص فرمودن داؤد خونی را

واشجار سبز بود که از آسمان این ستارگان و نیرین فرود آمدند و من در ایشان می نگریستم دیدم ایشانرا که مرا سجده کردند یعقوب علیه السلام دانست که مرتبهٔ یوسف علیه السلام بلند خواهد شد **در داستان مذکور** ۵ چون در افگندند یوسف را بچاه * بانگ آمد سمع او را از اله * مضمون این آیت است که در سیپارهٔ و ما من دابة در سورهٔ یوسف واقع شده و اوحینا الیه لتنبئنهم بامرهم هذا و هم لا یشعرون و ما وحی فرستادیم بسوی یوسف بواسطهٔ جبرئیل یا الهام دادیم او را اندوهناک مباش که بزودی ترا از حضیض چاه بذروهٔ مسند جاه رسانیم و برادران را بجا جتمندی نزدیک تو آریم هر آئینه تو خبر میدهی ایشان را باین کاری که کرده اند در سنجی که بتو رسانده اند و حال آنکه ایشان ندانند که تو ئی بعلو شان و رفعت مکان **در داستان مذکور** ۵ پای پیش و پای پس در راه دین * می نهد با صد تردد بی یقین * مضمون این آیت ست که در آخر سیپارهٔ والمحصنات در سورهٔ نساء واقع شده مذبذبین بین ذلک لا الی هؤلاء ولا الی هؤلاء در حالتی که متحیر و متردد اند میان کفر و ایمان نه با مومنانند تا ایشان را باشد هر چه آنانراست و نه با کافران اند تا بر ایشان باشد هر چه بر آنهاست **در داستان مذکور** ۵ کوری عشق ست این کوری بمن * حب یعمی و یصم ست ای حسن * قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم حبک الشی یعمی و یصم معنی این حدیث در دفتر اول در داستان دل نهادن با التماس زن خود سوگند خورد نوشته شد **در داستان حکم کردن داؤد علیه السلام** ۵ اینکه بخشیدت خریدی وارثی * ربع را چون می ستانی حارثی * **در داستان تضرع آن شخص از داوری داؤد علیه السلام** ۵ خوی دارم در نماز آن التفات * معنی قرة عینی فی الصلوة * قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم حبب الی من دنیاکم ثلثة الطیب و النساء و قرة عینی فی الصلوة این حدیث در منهیات ابن القضاة احمد بن محمد بن یحیی و معمولات خلفاء اربعه و دیگر اصحابه رضوان الله تعالی علیهم اجمعین و جبرئیل علیه السلام و حکایت عن بنظر در آمده و در کتب دیگر حدیث هم هست و معنی قرة عینی فی الصلوة بعضی باین طریق گفته اند که مراد آن سرور صلی الله علیه وآله وسلم از قرة عینی شهود جمال مشهود و حضور کمال معبود ست که آن حضرت را در عین صلوة دست میداد چنانکه خود میفرماید اعبد ربک کانک تراه هرگاه بعموم امت این امر فرموده باشند یقین که رتبهٔ اعلی و درجهٔ قصوی این و بیت بذات اقدس آن سرور علیه من الصلوة اتمها بطریق اولی حاصل خواهد بود و بعضی گویند مراد از قرة عینی روشنی و خنکی چشم ست بنماز اهل بیت رضوان الله علیهم که آن حضرت عبادت

وچون فرو گیرد و بپوشد اهل کشتی را واز زبر ایشان در آید موج دریا و بزرگی مانند سایه با کها یا ابرها میخوانند خدایرا در حالتی که پاک کنند گانند برای خدا دین خود را پس آن هنگام که برهاند ایشانرا و برساند بسلامت بسوی بیابان و بعضی از ایشان بر طریق توحید اند یعنی عدل و بعضی مائل اند از راه حق **در داستان مذکور** گفت که بی فائدست این بندگی * آنزمان دیده دران صد زندگی * دیو آدم از عداوت تیز بین * بانگ زد کای سگ پرستان لعین * مرگ وجسک ای اهل انکار ونفاق * عاقبت خواهد بدن این اتفاق * ای عظیم از ما گناهان عظیم * تو توانی عفو کردن در حریم * حریم مراد عرصه است وجریم گناه **در داستان آغاز شفاعت وقوی** یارهاند روبهان را در شکار * وان زدم دانند روباهان غرار * غرار بالکسر بمعنی دکار ناآزمودگی ونادانی وغفلت صراح **در داستان مذکور** در کوی ودرچی آفتابان * دست وادر ارازسبال دیگران * سبال معروف وجمع سبله بمعنی ثبات نیز در قاموس بنظر در آمده **در داستان مذکور** حق همیگوید نظر ما بر دل ست * نیست بر صورت که آن آب و گلست * اشارت بحدیث ان الله لا ینظر الی صوركم واموالكم ولكن ينظر الى قلوبكم واعمالكم که بروایت ابو هریره در مشکوة واقع شده واحیاء محمد غزالی بزیادتی لفظ بناتكم بعد از قلوبكم بنظر در آمده **در داستان مذکور** هر کرا دامن درست ومعد * آن نثار دل بر آنکس میرسد * شتاب وجست رونده **انکار کردن آن جماعت بر دعا و شفاعت** نجفجی افتادشان با همگر * کین فضولی را که کرد از ما نثر * نجفجی معرب نج نج بالکسر آهسته باهم سخن کردن **در داستان مذکور** تو همان دیدی که ابلیس لعین * گفت من از آتشم آدم زطین * اشارت بمضمون این آیت ست که در سورهٔ اعراف در سیپاره ولو اننا واقع شده قال انا خیر خلقتنی من نار وخلقته من طین تفسیر این آیت بالا گذشت **در داستان مذکور** نیک بنگر اندرین ای محتجب * که دعا را ایست حق بر استجب * در جزو من اظلم در سورهٔ مومن واقع شده وقال ربکم ادعونی استجب لکم وگفت پروردگار شما بخوانید مرا اجابت کنم شما را یعنی مرا بپرستید تا ثواب دهم **در داستان رفتن هر دو خصم نزد داؤد ع** دید یوسف آفتاب واختران * پیش او سجده کنان چون چاکران * این آیت در سیپاره ورما من دابة در سورهٔ یوسف واقع شده انی رایت احد عشر کوکبا والشمس والقمر رایتهم لی ساجدین بدرستی که دیدم در خواب یازده ستاره وآفتاب وماه را دیدم بر کوه بلند بودم که در حوالی نهار جاری

در داستان مذکور امر غضوا اغضة ابصارکم ✤ هم شنیدی راست نهادی تو سُم ✤ یعنی فرو خوابانید فرو خوابانیدنی چشمهای خود را اشارت ست باین آیت که در سورهٔ مومنان در سیپارهٔ قد افلح واقع شده قل للمومنین یغضوا من ابصارهم ویحفظوا فروجهم تفسیر این آیت در دفتر اول نوشته شده در داستان هدیه بردن عرب بسوی یاران **در داستان امامت وقوتی برای آن قوم** مدحها شاه جملگی انگیخته ✤ کوزها در یک لگن در ریخته ✤ اینجا لگن بکاف فارسی ست واگر بکاف تازی خوانده شود نورها خواهد بود بجای کوزها لگن بکاف فارسی رکابی که تکوزه گذاشته شود **در داستان مذکور** همچو نوری تافته بر حائطی ✤ حائط آن نور را چون رابطی ✤ **در داستان مذکور** دام در شرح این نکته شدم ✤ مهلتم ده معسرم زان تن زدم ✤ تن چو اسمعیل و جان همچون خلیل ✤ کرد جان تکبیر بر جسم نبیل ✤ **در اقتدا کردن قوم از پس وقوتی** حق همیگوید چه آوردی مرا ✤ اندرین مهلت که دادم من ترا ✤ این چند بیت اقتباس از مضمون این آیت ست که در سورهٔ بنی اسرائیل در جزو سبحان الذی واقع شده ان السمع والبصر والفواد کل اولئک کان عنه مسئولا **در داستان اشارت سلام بسوی دست راست** انبیا گویند روز چاره رفت ✤ چاره آنجا بود دست افراز رفت ✤ دست افراز بدانچه کار کنند **در داستان مذکور** هرچه فرمائی تو منقادیم ما ✤ باقضای جرم گو شادیم ما ✤ یعنی باقضای جرم ازین حیثیت که صنعت ست شادیم نه باجرم و اگر قضا را بمعنی جزا گفته شود هم گنجایش دارد **در داستان وقوتی در نماز افغان اهل کشتی** هم شب و هم موج و هم ابر عظیم ✤ این سه تاریکی واندر قعر بیم ✤ مضمون این آیت ست که در سورهٔ نور در سیپارهٔ قد افلح واقع شده او کظلمات فی بحر لجی یغشاه موج من فوقه موج من فوقه سحاب ظلمات بعضها فوق بعض یا کرد ارایشان باشد چون تاریکیهای متراکم در دریای عمیق که دمبدم می پوشد آن دریا را موج از بالای آن موج و موج دیگر از زیر موج یا بی ابری که انوار نجوم را بپوشد این تاریکیها ست بعضی بر بالای بعضی متراکم شده یعنی ظلمت بحر و ظلمت موج اول و ظلمت موج ثانی و ظلمت ابر **در داستان مذکور واقع ست** اهل کشتی از مهابت کاسته ✤ نعره و اویلتا برخاسته ✤ درین بیت و ابیات ما بعد اشارت ست باین آیت که در سورهٔ لقمان در جزو اتل ما اوحی واقع شده واذا غشیهم موج کالظلل دعوا الله مخلصین له الدین فلما نجیهم الی البر فمنهم مقتصد مقتصد میانه رو

کلا لا وزر * این آیت در سیپارهٔ تبارک در سورهٔ قیامت واقع شده یقول الانسان یومئذ این المفر کلا لا وزر الی ربک یومئذ نه المستقر میگوید آدمی یعنی کافر مکذب دران روز کجاست جای گریختن نیست مقری پناگاهی نباشد کافر را بسوی پروردگار تست دران روز قرارگاه خلق بمشیت خود مقر هر کس از بهشت و دوزخ مقر کند **و ر داستان مذکور واقع ست** همین بخوان استیأس الرسل ای عمو * تا یظنوا انهم قد کذبوا * این آیت در سیپارهٔ وما ابری در سورهٔ یوسف واقع شده حتی اذا استیأس الرسل وظنوا انهم قد کذبوا جاءهم نصرنا فنجی من نشاء ولا یرد باسنا عن القوم المجرمین یعنی مغرور نشوند این کافران بعمر دراز و نعمت و مال و تاخیر عذاب که عادت ما چنین ست امتان پیشین را مهلت دادیم و عذاب را تاخیر کردیم تا زمانی که نومید شدند پیغمبران از نصرت بر کافران در دنیا و گمان بردند رسولان بدرستی که مکذوب شدند یعنی کافران بر وعدهای ایمان با ایشان در وعد و عید آمد بر رسولان و مومنان نصرت ما و آمد عذاب بر کافران پس رهانیده شد هر که را ما خواستیم یعنی پیغمبر و متابعان او و باز گردانیده نشود عذاب ما از گروه کافران و وقتی که بر ایشان فرود آید **و ر داستان یک درخت شدن آن هفت درخت** ه یاد کردم قول حق را آن زمان * گفت النجم و الشجر یسجدان * این آیت در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ رحمن واقع شده والنجم والشجر یسجدان و گیاه و درخت سجود میکنند خدا یتعالی را یعنی مسخر و منقاد اند قدرت خدای تبارک و تعالی را **بیت** گفتم آخر چون مرا بشناختند * پیش ازین بر من نظر ننداختند * این مقوله خواه بطریق غیبت و خواه خطاب بضمیر خود ست چنانچه مصرع اول بیت مابعد اظهار مضمریت آن مینماید **و ر داستان هفت مرد شدن آن هفت درخت** ه از ضمیر من بدانستند زود * یکدگر را بنگریدند از فرود * **و ر داستان مذکور** ه گفتم از سوی حقائق بشگفند * چون ز اسم حرف اسمی واقفند * از نیجا تا شود حل آن بصحبتهای پاک هر دو احتمال دارد هم مضمر می توان گفت و هم مظهر یعنی خطاب بنفس خود یا بآن هفت مرد **و ر داستان مذکور** ه منتصب بر بر طویله رافضی * جز بدستوری نیاید رافضی * مضمون این آیت ست که در سورهٔ طارق در سیپارهٔ عم واقع شده ان کل نفس لما علیها حافظ نیست هیچ نفسی الا بر وی نگهبان تول و عمل و نگاه میدارد و احصا می نماید **و ر داستان مذکور واقع ست** ه در زمان آخر چیان کز حق خوشند * گوشهٔ افشار را وانسوکشند * **و ر داستان پیش رفتن وقوتی با مامت** ه کور را پیر نیز نبود از قذر * چشم باشد اصل پیر و خذر

و ر داستان

میکرد یهدی من یشاء ✤ این آیت در سیپارهٔ ومن یقنت در سورهٔ فاطر واقع شده فان الله یضل من یشاء ویهدی من یشاء فلا تذهب نفسک علیهم حسرات ان الله علیم بما یصنعون بدرستی که خدای فرو گذارد گمراه گرداند هر کرا میخواهد وراه نماید وتوفیق دهد هر کرا میخواهد پس باید که نرود نفس تو یعنی هلاک نشود بر گمراهی ایشان برای حسرتهای متوالی که میخوری وتاسفهای گوناگون کرداری بر فعلها ناخوش ایشان که هر یک ازان مقتضی حسرت ست یعنی زحیر میخور بر ایشان وجان در سر کار ایشان مکن بدرستی که خدای داناست بانچه میکنند وبران ایشان را جزا خواهد داد **ورد استان شدن آن هفت شمع بر مثال یک شمع** ✤ چونکه پایانی ندارد درد والیک ✤ زان که لا احصی ثناء یا علیک ✤ عن عائشه رضی الله عنها اللهم انی اعوذ برضاک من سخطک وبمعافاتک عن عقوبتک واعوذ بک منک لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک جامع صغیر از حضرت ام المومنین عائشه رضی الله عنها مرویست این دعا ای بار خدایا بدرستی که من پناه میجویم بتو بر ضای تو از غضب تو وبلعفو تو از عقوبت تو ودر تقدیم رضا اشارت ست بسوی انکه معافات از عقوبت حاصل میشود بر رضا وور بعضی روایت ابتدا بمعافات ست پستر بر رضا از جهت هر دو از صفات افعال اند مثل احیا وامانت ورضا وسخت از صفات ذات ست ورتبهٔ صفات افعال ادنی ست از رتبهٔ ذات چه ذات مقدم ست بر صفات بالذات پس ترقی کرد از ادنی بسوی اعلی وچون تعین زیاده گشت مقصور نمود نظر را بر ذات وفرمود وپناه میجویم بکمال تو از جلال تو وبلطف تو از قهر تو وچون در بارگاه قرب راه یافت استحیا نمود از استعاذه بر ساط قرب پس التجا آورد بسوی ثنا وفرمود احصا وشمار نمیتوان کرد ثنا را بر ذات تو وصفات تو که لائق کمال کبریائی تو بود پس اقرار نمود واعتراف فرمود بقصور خود در اتیان ثنا وفرمود توئی چنانستی که ثنا فرمودی تو بر ذات خویش **ورد استان مخفی بودن آن درختان از خشم خلق** ✤ گفت هر برگ و شکوفه آن عصون ✤ دسبدم یالیت قومی یعلمون ✤ این آیت در سورهٔ یس در سیپارهٔ ومالی لا واقع شده قال یالیت قومی یعلمون بما غفر لی ربی وجعلنی من المکرمین گفت حبیب بخار که قصهٔ در تفاسیر مفصلاً مسطورست ای کاشکی قوم من میدانستند که آمرزید مرا پروردگار من وگردانید مرا از اهل کرامت واز اهل بهشت آرزو کرد دانستن قوم حال او را تا باعث باشد ایشان را بر ایمان وطاعت چنانکه عادت اولیاست در ترحم بر اعدا یا تا بدانند که ایشان بر خطای عظیم بودند وار بر حق بود **ورد استان مذکور واقع ست** ✤ بانگ می آمد ز غیرت بر شجر ✤ چشم شان بستیم

لاتعرف العرب اولما علیه من تحمل اللطائف مالیوست قاموس ✤ **در داستان مذکور**
ﷺ هر طروقی این فروقی کی شناخت ✤ چون وفوقی تا درین دولت شناخت ✤ طروق
راه رفتن بنصبتین نشیب آمدن ورفتن شتر برماده **در داستان قصهٔ وقوقی وکرامتش**
ﷺ عزة المسکن احاذرها انا ✤ انقلی یانفس سافر للغنا ✤ یعنی غفلت جای ماند وبود وفرلفیه
شدن بآن پرهیز میکنم ازان یعنی ازجای بجای ببر نفس وسفر کن برای توانگری تا از احتیاج
آرام میکن خلاص شوی **در داستان مذکور** ﷺ لااعود خلق قلبی بالمکان ✤ کی
یکون خالصاً فی الامتحان ✤ یعنی عادتمند نمی سازم خوی دل خود را بجای معین تا باشد ان سبب
عادتمند شدن یگانه در آزمایش حق تعالی **در داستان مذکور** ﷺ نیک وبد را
مهربان ومستقر ✤ بهتر از مادر شهی تر از پدر ✤ **در بازارکشتن بقصهٔ وقوقی علیه الرحمه**
ﷺ همچو داؤدم فود نعجه مراست ✤ طمع در نعجه حریفم هم بجاست ✤ این آیت در سیپارهٔ وما لی الا
در سورهٔ ص واقع ست ان هذا اخی له تسع وتسعون نعجة ولی نعجة واحدة فقال اکفلنیها وعزنی فی الخطاب
بدرستی که این برادر من ست در دین مرا ورانود ونه میش یعنی مرا ورانود ونه زنست ومرا یکی زن ست
پس گفت برادر من که ترک کن میش خود یعنی زن خود را وبگردان مرا کفیل او ودر نکاح من در آور
غالب شد بر من در حجت از برای آنکه او اقوی ست از من وتوانا تر ست بر تکلم **در داستان**
مذکور ﷺ آن یکی حرص از کمان مرویست ✤ وین دگر حرص افتتاح ست سرویست ✤

افتتاح
رسوا سے ۱۲

در داستان طلب کردن موسی خضر را باکمال نبوت ﷺ میروم
تا مجمع البحرین من ✤ تا شوم مصحوب سلطان زمن ✤ مجمع البحرین عبارت ست از ملتقی بحر فارس
وروم وبعضے در بند شروان نیز گفته اند این آیت در جزو سبحان الذی در سورهٔ کهف واقع
شده که اذ قال موسی لفتاه لاابرح حتی ابلغ مجمع البحرین او امضی حقبا یاد کن ای محمد چون گفت
موسی علیه السلام شاگرد وخادم خود را یعنی یوشع بن نون که بطلب خضر همیشه خواهم رفت تا برسم آنجا
که مکان اوست وان ملتقی بحر فارس وروم ودر بند شروان نیز گفته اند القصه موسی فرمود که
مدام میروم تا برسم بمنزل او یا میروم زمانی دراز که هشتاد سال باشد بهیچ وجه روی از سفر برنتابم
تا او را نیابم بعبیت اجل الخضر لامری سببا ✤ ذاک او امضی وامری حقبا ✤ یعنی بگردان خضر را
برای کار من سبب تا آنکه بروم وسیر کنم زمانی دراز دراز **در داستان نمودن**
مثال هفت شمع سوی ساحل ﷺ پنج بندی بد عجب در دیده ها ✤ بند شان

اینما کنت گفت عیسیٰ بدرستی که من بندهٔ خدا تعالی ام داده است مرا خدا تعالی کتاب انجیل
و گردانیده است مرا مبارک و معلم خیر که دعوت کنم بندگان خدای را بحق هر جا که باشیم در

داستان عذر گفتن شیخ بهر ناگریستن بر فرزندان ✍ زان
فرستاد انبیا را بر زمین ✤ تا کند شان رحمة للعالمین ✤ اقتباس ست ازین آیت که در سورهٔ انبیا
در سیپاره اقترب واقع شده و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین نفرستادیم ترا ای محمد
مگر بخشایش مر عالمیان را **در داستان مذکور** ✍ رحمت جزوی بود مر عام را
رحمت کلی بود هم را ✤ **در داستان مذکور** ✍ گریه از هجران بود یا از جفا
یا عزیزانم وصالست و عناق ✤ عناق دست بگردن یکدیگر کردن **در داستان**
صبر کردن لقمان چون دید که داؤد حلقها میساخت ✍ صبر را با حق دین
کردای فلان ✤ آخر والعصر را که بخوان ✤ اشارت ست بآیت که در سیپارهٔ عم و سورهٔ والعصر
واقع ست و تواصوا بالحق و تواصوا بالصبر وصیت کرده اند مومنان یکدیگر را بعمل راست
و درست که اقامت ست بر طریق حق یا بقول صحیح که قرآن ست و وصیت کرده اند بصبر بر طاعت
یا از معصیت **ابیات** اصبعت در سیر پیدا میکند ✤ گه نظر بر حرف و رای میکند ✤
زین سبب بنود دلی را اعتراض ✤ هر چه بستاند فرستد اعتیاض ✤ اعتیاض یعنی
عوض و درین لفظ تعلیل شده و واو بیا تبدیل یافته **در داستان سوال کردن**
شیخ بهلول آن درویش ولی را ✍ هیچ برگی در نیفتد از درخت ✤ بی قضا
و حکم آن سلطان تخت ✤ لا تحرک ذرة الا باذن الله یعنی حرکت نمیکند هیچ ذره از ذرات
موجودات مگر باذن حق تعالی و امر او عز شانه **در داستان مذکور واقع ست**
✍ هر کجا امر قدم را مسلکیست ✤ زندگی و مردگی پیشش یکیست ✤ بهر یزدان می زید نی بهر گنج
بهر یزدان می مرد نه از خوف و رنج ✤ این بیت و ابیات ما بعد مضمون آن آیت ست
که در سیپارهٔ و لو اننا در سورهٔ انعام واقع شده قل ان صلوتی و نسکی و محیای و مماتی لله
رب العالمین لا شریک له بدرستی که نماز من و قربانی من و حج من و زندگانی من یعنی
آنچه من بر انم در زندگی و آنچه بران میرم از ایمان و طاعت همه مر خدا را ست آفرید کار عالمیان
هیچ انباز نیست مر او را یعنی من در عبادت خود کسی را با او شریک نمیکنم **در داستان مذکور**
✍ تنگ فرزندان بر آن بادفا ✤ چون قطائف پیش شیخ بی نوا ✤ القطائف المأکولات

بقصهٔ عزیر علیه السلام که در سورهٔ بقر در جزو تلک الرسل واقع شده و انظر الی حمارک و لنجعلک آیة للناس و در نکر بسوے دراز گوش خود که استخوان او مانده و باقی اجزاے متفرق شده آنکه خطاب رسید که ترا بعد از مرگ زنده کردیم تا آثار قدرت ما در نفس تو ظاهر گردد و تا گردانیم ترا نشانه و عبرتے از براے مردمان که در حشر اجساد شک دارند **در داستان مذکوره** ریسمان سوزنی نی وقت خرز ✤ آنچنان دوزد که پیدا نیست دز ✤ گفت پیغمبر که شیخ رفته پیش ✤ چون نبی باشد میان قوم خویش ✤ عن انس رضی الله عنه قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم الشیخ فی قومه کالنبی فی امته جامع صغیر فرمود پیغمبر علیه السلام شیخ در قوم خود همچو پیغمبر است در امت خویش در راه راست و باز داشت از غوایت و ضلالت **در داستان جزع ناکردن شیخے بر مرگ فرزندان خود** دست ما و دامن تست آزمان ✤ که نماند هیچ مجرم را امان ✤ گفت پیغمبر که روز رستخیز ✤ کی گذارم مجرمان را اشکریز ✤ این چند بیت اشارت ست بمضمون احادیث مذکوره ذیل و بیت اول مضمون این کلام ست که در آخر حدیث طویل در باب شفاعت در مشکوة نقل کرده که و اخر جهم من النار و ادخلهم الجنة حتے لا یبقی فی النار الا من حبسه القرآن یعنی فرمود پیغمبر علیه السلام که من برآرم مومنین را که محبوس در دوزخ اند از آتش و می درآرم ایشان را در بهشت تا آنکه نماند احدے در دوزخ مگر کسے که حبس کرده است او را قرآن یعنی بحکم قرآن مجید واجب ست او را در دوزخ خلود و این امنست مقام محمود که موعود ست بقوله تعالے عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا **در داستان مذکور واقع ست** ✤ من شفیع عاصیان باشم بجان ✤ تا رهانم شان ز اشکنجه گران ✤ عاصیان و اهل کبائر را بجهد ✤ وا رهانم از عتاب نقض عهد ✤ در بیت آخر مضمون این حدیث ست که در مشکوة واقع شده قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم شفاعتی لاهل الکبائر من امتی رواه الترمذی و ابو داؤد و رواه ابن ماجه عن جابر و معنی این حدیث ظاهر ست **در داستان مذکوره** ✤ هیچ وازر وزر غیرے بر نداشت ✤ من نیم وازر خدایم بر فراشت ✤ این آیت در سیپاره و من یقنت در سورهٔ فاطر واقع شده و الا تزر وازرة وزر اخرے و بر ندارد یعنی گناه کننده بار گناه دیگر **در داستان مذکوره** ✤ عیسے اندر مهد بردار و نفیر ✤ که جوان ناگشته ما شیخیم و پیر ✤ اشارت ست بکریمه که در سیپارهٔ قال انی عبد الله آتانی الکتاب و جعلنی نبیا و جعلنی مبارکا

حدیث التاخیر آفت مرقوم گشت در داستان مضطر شدن فقیر نذر کرده ۵ عبرت حق کو شمانش داد زود * زانکه فرمود است او فوا بالعقود * در دفتر دوم تفسیر این آیت مفصل نوشته شد در تتمه اعتماد آن مغرور بر تملق خرس در داستان متهم کردن آن شیخ را با دزدان ۵ اے بسا مرغی ز معده در قفص * بر کنار بام مجبوس قفص * در داستان مذکور ۵ چون بریده شد جزای حلق و دست * مرو زاهد را در شکوه ببست * یعنی شکوه که زاهد بواسطه نقض عهد از نفس خود داشت چون دستش در مکافات این عمل بریده شد در آن ببست در داستان کرامات شیخ اقطع و زنبیل یافتن او ۵ گر تو نام اوش خواهی روان * هین برو بوالخیر نیانیش خوان * نیان دهی ست بده فرسخی از مصر در سبب جرات ساحران فرعون ۵ که بجرم دست و پاتان از خلاف * پس در آویزم ندارم تان معاف * این آیت در سیپارهٔ قال الم اقل لک در سورهٔ طه واقع شده فلاقطعن ایدیکم و ارجلکم من خلاف و لاصلبنکم فی جذوع النخل پس هر آئنه سرم دست شما و پایهای شما مخالف یکدیگر یعنے ببرم دست راست و پای چپ و هر آئنه صلب کنم و بر کشم شما را بر جوبهای درخت خرما در داستان مذکور ۵ سایهٔ خود را ز خود دانسته اند * چابک و چست و خوش و برجسته اند * معنی بیت چنین میشود که وجود ظاهری خود را که بمنزله سایه و عرض ست فانی از اصل جوهر روحانی خود که باقی ست دانسته اند یعنی عوارض فانی تا جوهر باقی فرق کرده و در فانی وجود ظاهری چابک و چست و خوش و برجسته اند و الله اعلم بالصواب در داستان مذکور ۵ این جهان را که بصورت قائم ست * گفت پیغمبر که خلق نائم ست * این حدیث را حضرت امیر در صد کلمه خود نقل فرموده قال النبی صلے الله علیه وآله وسلم الناس نیام فاذا ماتوا انتبهوا فرمود پیغمبر علیه السلام که آدمیان خواب میکنند یعنی در خواب غفلتند پس چون بمیرند بیدار شوند و متنبه گردند در داستان مذکور ۵ کوزه گر گر کوزهٔ را بشکند * چون بخواهد باز خود قائم کند * در شکایت استر پیش شتر ۵ یستوی الاعمی لدیکم و البصیر * فی المقام و النزول و المسیر * یعنی برابر ست کور و بینا نزدیک شما در محل اقامت و فرود آمدن در راه رفتن در داستان مذکور ۵ چون چنین را در شکم حق جان دهد * جذب اجزا در مزاج او نهد * تا بدانی کان از و غائب نشد * باز آید چون بفرماید که عد * اجتماع اجزاے خرعزیر بعد از بوسیدن باذن الله عزوجل و در همام مرکب شدن پیش عزیر علیه السلام در اجتماع اجزای خرعزیر بعد از بوسیدن باذن الله ۵ هین عزیر او رنگر اندر خرت * که بوسیدت در یزیده برت * اشارت

کہ در سورۂ کہف در سیپارۂ سبحان الذی واقع شدہ ولا تقولن لشیٔ انی فاعل ذلک غدا الا ان یشاء اللہ و مگوی مر چیزے را کہ قصد داری بدرستی کہ من کنندہ ام آنرا فردا مگر آنکہ خدا خواہد یعنے گوئی کہ اگر خدا خواہد **در بقیہ قصۂ آن زاہد کوہی کہ نذر کردہ بود کہ میوہ کوہی از درخت باز نکنم** زانکہ حکم کار در دست من ست ✽ اختیار جملہ گان پست من ست ✽ مضمون این آیت است کہ در سورۂ قصص در سیپارۂ امن خلق واقع شدہ و ربک یخلق ما یشاء و یختار ما کان لہم الخیرۃ سبحان اللہ و تعالی عما یشرکون و پروردگار تو می آفریند آنچہ میخواہد بموجب و مانعی و بزمی گزیند ہر کرا میخواہد برای رسالت چنانچہ حضرت مصطفی را صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم برگزیدنی ست و نباشد مر کافران را چون ولید مغیرہ و سائر طاغیان اختیاری در ان پاسے مر خدا یرا است از انکہ کسی را بالای اختیار او اختیار بود و برتر ست از انچہ شرک می آرند بت پرستان شریک می انگیزند **در داستان مذکور** کل اصباح لنا شان جدید ✽ کل شیٔ عن مرادی لا یحید ✽ یعنی ہر شیٔ از خواہش من میل نمیکند و بمقتضی ارادہ من میرود اشارت ست بکریمہ کہ در جزو قال فما خطبکم در سورۂ رحمان واقع شدہ کل یوم ہو فی شان ہر روز و ہر وقت او در ساختن و پرداختن کار یست داعی را دعا اجابت کند و سائل را عطا دہد و درماندہ را نجات بخشد و غمگین را شادمان گرداند و بیمار را صحیح سازد و قومی را بر توبہ دارد و گروہی را بیامرزد **در داستان مذکور** ✽ در حدیث آمد کہ دل ہم چون پریست ✽ در بیابان اسیر صرصریست ✽ بمضمون این حدیث موافق ست کہ مثل القلب کریشۃ فی ارض فلاۃ تقلبہا الریاح کیف یشاء مثل دل مانند پریست در بیابان میگرداند آنرا باد ہر چونکہ میخواہد مراد آنست کہ دل مومن در ید قدرت الٰہی ازین عالم ست **در داستان مذکور** ✽ در حدیث دیگر این دان دل چنان ✽ کاب جوشان زآتش اندر قازغان ✽ قال علیہ السلام قلب المومن اشد تقلبا من القدر فی غلیانہا و فی روایت اخری مثل القلب یعنی دل مومن سخت ترست از روی جوشش **در داستان مذکور واقع شدہ** ✽ نیست خود از مرغ پران این عجب ✽ گو نہ بیند دام و افتد در عطب ✽ دیدن آن بند احمد را اسیر بر گلوئی بستہ حبل من مسد ✽ بدانکہ اشارت ست بمضمون سورۂ تبت یدا ابی لہب الی آخرہ **در داستان تشبیہ بند دام قضا بصورت پنہان** ✽ دید بر شد عیال بولہب ✽ تنگ ہیزم گفت حمالہ حطب ✽ مخلصان باشند دائم در خطر ✽ امتحانہا ست در راہ ای پسر قال النبی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ان المخلصین فی خطر عظیم ترجمہ این حدیث در دفتر دوم در ضمن

خود را تعظیم کن **در داستان بیان مثال ظن و یقین در علم** بعد ازان
یمشی سویا مستقیم ✤ فی علی وجه مکبا او مقیم ✤ دو سوره ملک در سیپاره تبارک واقع شده افمن یمشی مکبا
علی وجه احدی امن یمشی سویا علی صراط مستقیم ✤ ایا کسی که میرود سر فرو افگنده بر روی خود نگونسار
و پیش دراست و چپ خود نمی بیند اوراه یافته تر است یا آنکس که میرود راست ایستاده و همه اطراف
خود را مشاهده میکند بر راه راست رسانیده بمقصد و مقصود این مثل ست برای کافر گمراه که در بیداء
غوایت حیران و سرگردان میرود و مومن راه یافته که بطریق حق از روی بصیرت سلوک میکند
در داستان مذکور واقع ست او نیفتد در گمان از طعن شان ✤ او نگردد
در دمند از طعن شان ✤ طعن اول بمعنی طعنه است و طعن ثانی بمعنی نیزه زدن ضغن حقد و کینه قاموس
مضمون این آیت ست که در سوره مائده در جزو لا یحب الله واقع شده ولا یخافون لومة لائم و نه ترسند
از ملامت هیچ ملامت کننده **در داستان بیان آنکه عقول متفاوت ست**
در اصل فطرت ست زین قبل فرمود احمد در مقال ✤ در زبان پنهان بود حسن رجال ✤
در حصد کلید حضرت ایزد مذکور ست بطریق نقل از حدیث نبوی الم المحبور تحت لسانه معنی این حدیث در
دفتر دوم در داستان امتحان پادشاه آن دو غلام را که نو خریده بود نوشته شد بدانکه عقول خلق
متفاوت ست در اصل فطرت و نزد معتزله متساوی ست و تفاوت عقول از تحصیل علم ست در
داستان در دهم افگندن کودکان استاد را جملا استاد نبیرون نظر
تا در آید اول آن یار مصر ✤ گفت ای عزتو هنوزی در لجاج ✤ می نه بینی این تغیر وا رتجاج ✤ گر تو
کور و کر شدی ما را چه جرم ✤ ما درین رنجیم و درانده و گرم ✤ گرم بضم کاف فارسی غم واندوه در
داستان رنجور شدن استاد بوهم گفت رو نه نور رهی نه آئینه ات ✤ دائما
در بغض و کینی و عنت ✤ **در قصه در حامه خواب افتادن استاد** قول پیغمبر
قبوله بفرض ✤ ان تمارضتم لدینا تمرضوا ✤ یعنی قبول کردن پیغامبر صلی الله علیه و آله وسلم فرض
کرده شده است و آن فرموده است که اگر تمارض کنید نزد ما بیمار شوید **در داستان خلاصی**
یافتن کودکان از مکتب عذر آوردند کای مادر تو ایست ✤ این گناه از ما و از تقصیر
نیست ✤ درین مصرعه تعقید واقع شده یعنی از گناه و تقصیر نیست **در داستان رفتن مادران**
کودکان هم عرق کرده ز تکثیر لحاف ✤ سر بسته رو کشیده در سجاف ✤ این شنیدیم لیک پیری مرتعش ✤ دست لرزان
جسم تو نا منتعش ✤ زین سبب فرمود استثنا کنید ✤ گر خدا خواهد بپیمان برزنید ✤ اشارت بمضمون این آیت ست

نجانها در حال احرام وغیره از درهای آن و تبرسید از خدای و پاس اوامر و نواهی او بدارید گرشما رستگار شوید **بیت** کوه و صحرا هم رسائل با دشش * هر دو اندر وقت دعوت محرمش * باین آیت مناسبت که در سیپارهٔ ومن یقنت در سورهٔ سبا واقع شده ولقد اتینا داؤد منا فضلا یا جبال اوبی معه والطیر والنا له الحدید و هر آینه ما دادیم داؤد را از نزد یک ما زیادتی بر سائر مردمان که نبوت بوده یا زبور یا پادشاهی یا حسن خلق گفتیم ما که ای کوهها باز گردانید آواز خود را با داؤد و در وقت تسبیح یعنی موافقت کنید با وی یا سبز کنید با او هر جا که رود و هر گاه که خواهد و این معجزه داؤد بود علیه السلام و هر گاه که خواستی کوها وی روان شدی و مسخر کردیم او را مرغان تا در وقت ذکر او موافق بودندی و مرغان بر زیر سر او صف کشیده بالحان دلاویز امداد نمودندی و بسیار کس از مستمعان نغمات قالب تهی کردندی و نرم گردانیدیم مر او را آهن بی آتش و مطرقه چنانچه در دست او بمثابهٔ موسوم بود و در وے هر تصرفی که خواستی کردی **بیت** این و صد چندان مر او را معجزات * نور رویش بی جهات اندر جهات * بر زخیت انبیا در عالم وحدت و کثرت امریست مقرر در **داستان مذکور واقع شده است** ؎ گر نگیرد از دعا و ابتهال * کرد اجابت مستعان ذو الجلال * ان الله تعالی یحب الملحین فی الدعا گفت پیغمبر صلے الله علیه وآله وسلم بدرستی که خدا تعالی دوست میدارد الحاح کنندگان را در دعا در **داستان دویدن گاو در خانهٔ ان دعا کننده** ؎ چون سرش پیدا شد سوی قصاب * تا اهابش برکند در دم شتاب * در **داستان عذر گفتن متظلم کننده** ؎ ای تقاضا گر درون همچون چنین * چون تقاضا میکنے انام دین * خطاب بحق سبحانه وتعالے است وتشبیه چنین مخفر در تقاضا در **داستان مذکور** ؎ سهل گردان ره بما توفیق ده * یا تقاضا را بنبل برمانه * در **داستان مذکور** ؎ هر یکے تسبیح بر نوعے دگر * گویدا و از حال این آن بخبر * مضمون این آیت ست که در جزو سبحان الذی در سورهٔ بنی اسرائیل واقع شده وان من شئی الا یسبح بحمده وتفسیر این در همین دفتر نوشته و حکایت ماگیری که از دهای فسرده را مرده پنداشت **در داستان مذکور** ؎ چون من از تسبیح نالق غافلم * چون بداند سبحهٔ صامت دلم * این همی گوید که آن نزدانست و کم * بخبر از حال او و زا مر قم * تلمیح ست باول سورهٔ مدثر که در سیپارهٔ تبارک واقع شده یا ایها المدثر قم فانذر و ربک فکبر ای جامه در پوشیده گفته اند که مراد وثار نبوت ست یعنی ای لباس رسالت در بر افگنده برخیز از خوابگاه خویش با قیام نمای با دای مراسم نبوت پس بیم کن خلق را از عذاب خدای اگر غیر او را پرستند و پروردگار

وبخواند نوح علیہ السلام پروردگار خود را پس گفت نوح ای آفریدگار من بدرستی کہ پسر من کنعان
از اہل من بودہ وتو فرمودہ بودی کہ اہل ترا نجات دہم واو ہلاک شد وبدرستی کہ وعدۂ تو راست ست
وتو حکم کنندگانی گفت خدا ای نوح بدرستی کہ پسر تو نیست از اہل دین تو بدرستی کہ او خداوند عملی ست نہ نیک
وشالیستہ در داستان مذکور واقع ست ؎ زندہ از تو شاد از تو عالمی ✤ منعتدے
بیواسطہ بی عالمی ✤ نی کہ عاشق روز وشب گوید سخن ✤ گاہ با اطلال وگاہی ما ومن ✤ زانکہ اطلال و
لئیم بد بُدند ✤ نی ندائی نی صدائی میزدند ✤ مراد از اطلال درین بیت ویران وخراب ست و
در ابیات دیگر ویرانہا واثر سراہای خراب توفیق میان دو حدیث حدیث اوّل کہ الرّضا بالکفر کفر
در توفیق میان دو حدیث حدیث کہ الرضا بالکفر کفر ؎ دی سوالی کرد سائل
مر مرا ✤ زانکہ عاشق بود او بر ما جرا ✤ گفت نکتہ الرّضا بالکفر کفر ✤ این ہمہ گفت وگفت او ست مُہر ✤
باز فرمود او کہ اندر ہر قضا ✤ مر مسلمان را رضا باید رضا ✤ وحدیث دیگر من لم یرض بقضائی فلیطلب
ربا سوائی **ابیات** نی قضائی حق بود کفر ونفاق ✤ گر بدین راضی شوم گردد شقاق ✤ ور نیم راضی
بود آن ہم زیان ✤ پس چہ چارہ باشدم اندر میان ✤ گفتمش این کفر مقضی نی قضاست ✤ ہست آثار
قضا این کفر راست ✤ پس قضا را خواجہ از مقضی بدان ✤ تا شکالت دفع گردد در زمان ✤ راضیم
بر کفر زانرو کہ قضاست ✤ نی ازان رو کہ نزاع وخبث ماست ✤ کفر از روی قضا خود کفر نیست ✤
حق را کافر مخوان اینجا بایست ✤ **در داستان حدیث دیگر کہ من لم یرض** ؎
کفر جہلست وقضائی کفر وعلم ✤ ہر دو کی باشند باہم حلم وخلم ✤ وصف مطلوبی چو ضد طالبی ست ✤
وحی وبرق نور سوزندہ نی ست ✤ **در داستان حکایت** ؎ گفت کوران خود قضا چیست ✤
از حروف مصحف وذکر ندز ✤ گفت من بس نیستم معشوق او ✤ من بہ بلغار ومراد در قتیو ✤ خانہ معشوق ام
معشوق نے ✤ عشق بر لقد ست بر صندوق نے ✤ یعنی بر ذات ست نہ بر حال **در داستان**
مشغول شدن عاشقی بعشق نامہ خواندن ؎ این طلب ہمچون خروس در صباح ✤
میزند نعرہ کہ می آید صباح ✤ ہر کہ چیزی جُست بی شک یافت او ✤ چون بجد اندر طلب بشتافت او ✤
کاہلم چون آفریدی ای ملی ✤ روزیم دہ ہم ز راہ کاہلی ✤ بیت اول مضمون این حدیث ست کہ من
طلب شیأ وجد وجد معنی این حدیث در دفتر دوم در داستان انکار کردن فلسفی بر قرآن ہمین گذشت
مضمون این بیت باندک تفاوت در دفتر اول نیز گذشتہ در داستان تعظیم ساحران موسی را اشارت
بکریمہ کہ در سورۂ بقر در جزو سیقول واقع شدہ واتوا البیوت من ابوابہا واتقوا اللہ لعلکم تفلحون وراینہ

واقع شده انا نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون بدرستی که ما فرو فرستادیم قرآن که یاد کرد مومنان است
و ذکر نیز بمعنے شرف آمده یعنی این کتاب موجب شرف خوانندگان ست **در داستان مذکور**
ے گفت پیغمبر که خسپد چشم من ✤ لیک کی خسپد دلم اندر رسن ✤ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم
تنام عینائی ولا ینام قلبی ترجمه این حدیث در دفتر دوم در عذر گفتن مصریان شیخ مرقوم گشت
در داستان مذکور ے آنچنان بر خود بلرزید آن عصا ✤ کان دو بر جا خشک گشتند از وجا
وجابا بکسر والمد نوعی از خطے کرون و کشتن سن صراح اما اینجا معنے لازمی مراد ست یعنی ترس کشته شدن
در داستان مذکور ے پس ازین رو علم سحر آموختن ✤ نیست ممنوع و حرام متهن ✤ بسته
شیر زمینی چون حبوب ✤ جو فطام خویش از تقوی القلوب ✤ **در داستان سر کشیدن**
کنعان از نصیحت نوح علیه السلام ے هین بیا در کشتی با ما نشین ✤ تا نگردے
غرق طوفان ای مهین ✤ این قصه مضمون این آیت ست که در سیپاره و ما من دابة در سوره هود
واقع شده و نادی نوح ابنه و کان فی معزل یا بنی ارکب معنا ولا تکن مع الکافرین قال ساوی
الی جبل یعصمنی من الماء قال لا عاصم الیوم من امر الله الا من رحم و آواز داد نوح مر پسر خود را یعنی کنعان را
و گویند نام او یام بود و حال آنکه بود بر کناره کشتی و پدر او را مسلمان میدانست پس از فرط شفقت
گفت ای پسرک من سوار شو در کشتی با ما تا امین باشی و مباش با ناگرویدگان که غرق گردی آن پسر منافق
بود با پدر اظهار اسلام کردی و با کافران و کیش ایشان متفق بودی گفت در جواب پدر زود باشد که
باز گردم و پناه برم بسوی کوهی که از غایت رفعت نگاهدارد مرا از غرق شدن و آب گفت نوح علیه السلام
نگاهدارنده نیست امروز از عذاب خدا مگر آنکس که می بخشد یعنی خدا و در اثنای این مکالمه میان پدر
و پسر طوفان آشتداد یافت **در داستان مذکور ے** نیستم سولود پیر اکم نماز ✤ نیستم والد
جوانا کم گراز ✤ همچنین میداد او پند لطیف ✤ همچنان میگفت او و فع عنیف ✤ اندرین گفتن بدند
موج تیز ✤ بر سر کنعان زد و شد ریز ریز ✤ تمه آیات مذکور در سیپاره و ما من دابة در سوره هود
واقع شده و حال بینهما الموج فکان من المغرقین و حائل شد میان پدر و پسر موج طوفان پس
گشت از جمله غرق شدگان **در داستان مذکور واقع ست ے** نوح گفت ای
پادشاه بر دو بار ✤ مر مرا آخر مرد و سیلت بر دهار ✤ وعده کردی مر مرا تو بارها ✤ که بیابد اهلت از
طوفان رها ✤ این آیت در جزو و ما من دابة در سوره هود واقع شده و نادی نوح ربه فقال رب
ان ابنی من اهلی و ان وعدک الحق و انت احکم الحاکمین قال یا نوح انه لیس من اهلک انه عمل غیر صالح

نعمتی از نزد خود فراموش کرد خدا یتعالی را آن خدای که میخواند او را و تضرع میکرد بسوی او پیش از رسیدن نعمت و ترک کرد عبادت او را **در داستان مذکور واقع شده است** ✤ این حکایت نیست پیش مرد کار ✤ وصف حالست و حضور یار غار ✤ ان اساطیر اولین که گفت عاق ✤ حرف قرآن را بد آثار نفاق ✤ این آیت در سیپارهٔ واذا سمعوا در سورهٔ انعام واقع شده یقول الذین کفروا ان هذا الا اساطیر الاولین گویند آنهاکه کافرانند نیست این کتاب تو مگر افسانه پیشینیان **در داستان فرستادن فرعون بدا این بطلب ساحران** ✤ چونکه موسی باز گشت و او بماند ✤ اهل رای و مشورت را پیش خواند ✤ مجتمع گشتند و بفشردند پای ✤ هر کسی کردند عرض فکر و رای ✤ اشارهٔ بمضمون این آیت ست که در سورهٔ شعرا در سیپارهٔ وقال الذین واقع شده قال للملاء حوله ان هذا لساحر علیم یرید ان یخرجکم من ارضکم بسحره فماذا تامرون قالوا رجه واخاه وابعث فی المدائن حاشرین یاتوک بکل سحار علیم فجمع السحرة لمیقات یوم معلوم گفت فرعون مر اشراف قوم را که گرد او بودند که بدرستی که این مرد جادوگری ست دانا میخواهد که بیرون کند شما را از زمین شما یعنی از دیار مصر بجادوی خود پس چه میفرمائید مرا در کار او معجزهٔ موسی او را از اوج دعوی ربوبیت بحضیض مشاورت با قوم افگند تا از رتبهٔ انا ربکم الاعلی تنزل نموده از پرستندگان خود در کار موسی علیه السلام مدد طلبید گفتند حبس کن او و برادر او را یا در توقف افگن و قبل شتاب مکن پیش از ظهور کذب ایشان تا مردم در گمان نیفتند و برانگیز و بفرست در شهرهای مملکت خود جمع کنندگان یعنی ایلچیان روان بهر شهرے تا بیارند هر جا که جادوگری ست دانا و سر آمده در فن سحر فرعون کسان بطلب جادوگران فرستاد پس جمع کرده شدند جادوگران بر هنگام روزی دانسته شده و وعده داده که یوم الزینة بود **در داستان استفسار کردن آن دو ساحر از مادر کور پدر را و پرسیدن** ✤ بعد ازان گفتند ای بابا بما ✤ شاه پیغام فرستاد از دجا ✤ و جا ترس واندوه است **بیت** جان بابا این نشان قاطع ست ✤ که بمیر و نیز حشش رافع ست ✤ تشبیه کردن قرآن مجید را بعصای موسی و وفات مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم تعبیر نموده بخواب موسی و قاصدان تعبیر قرآن را بآن دو ساحر بچه که قصد بر اژدهای موسی کردند چون موسی علیه السلام را خفته یافتند **در داستان تشبیه کردن قرآن مجید را بعصای موسی و وفات مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم** ✤ مصطفی را وعده کرد الطاف حق ✤ گر بمیرے تو نمیرد این سبق ✤ من کتاب و معجزت را حافظم ✤ بیش و کم کن راز قرآن را فضم ✤ این آیت در سیپارهٔ ربما در سورهٔ حجر

سمت وقوع پذیرد و جز آن باطراف واکناف عالم خبر برسد در داستان مذکور ✤ چون بقوم خود رسید آن مجتبا ✤ شمق او بگرفت و باز او شد عصا ✤ خفتهٔ بیدار باید پیش ما ✤ تا به بیداری ببیند خوابها ✤ یعنی خفته از اوضاع و احوال روزگار و بیدار بحقائق ملکوت در داستان مذکور ✤ هر که کامل تر بود او در هنر ✤ او بمعنی بس بصورت بیشتر ✤ راجعون گفت و رجوع این بسان بود ✤ که کله واگردد و خانه رود ✤ چونکه واگردید کله از رود ✤ پس فتد آن بز که پیش آهنگ بود ✤ پیش افتد آن بز لنگ پسین ✤ اضحک الرجعی وجوه العالمین ✤ ز رود و فرود آمدن کله بر آب اشارت بمضمون این آیت ست که در سورهٔ مطففین در سیپارهٔ عم واقع شده فالیوم الذین آمنوا من الکفار یضحکون پس روز قیامت آنانکه گرویده اند از کافران میخندند یعنی در خنده آورد باز گشتن آن بز لنگ رویهای ترش رویان را بواسطه آنکه در باز گشتن از همه بیشتر شد ازان پستری که در زمان رفتن سبب اندوه ایشان بود خلاصی یافتند در داستان مذکور ✤ هر پری بر عرض دریا کے پرد ✤ تا لدن علم لدنی می برد ✤ در داستان مذکور ✤ اخرون السابقون باش ای ظریف ✤ بر شجر سابق بود میوه لطیف ✤ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم نحن الآخرون السابقون معنی این حدیث در دفتر دوم در قصد کردن غزغزان بکشتن کی تا دیگر تبرسد نوشته شد در داستان مذکور ✤ چون ملائک گوی لا علم لنا ✤ تا بگیرد دست تو علمتنا ✤ این آیت در سیپارهٔ الم در سورهٔ بقر واقع شده قالوا سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا تفسیر این آیت در دفتر دوم تحریر یافته در قصهٔ تیر انداز و ترسیدن او از سواری که در بیشه میرفت بیت خاطر آرد بس شگال اینجا دلیک ✤ بگسلد آشکال را استور نیک ✤ اشکال رسن را می گویند بیت گوشه بی گوشهٔ دل شه رهیست ✤ تاب لاشرقی ولا غربی ازمیست ✤ ازین دل مراد نه مضغه صنوبری ست بل مراد آن دل ست که این لحم صنوبری متعلق اوست و آن نه جسم ست و نه جسمانی بلکه نوریست از انوار حق و تاب لاشرقی ولا غربی که مصرع ثانی واقع شده مؤید این معنی ست در داستان مذکور ✤ وقت مرگ و درد آن سومی خمی ✤ چونکه در دت رفت چونی اعجمی ✤ در داستان مذکور ✤ وقت محنت می بری نالهٔ بو ✤ چونکه محنت رفت گوئی راه کو ✤ اقتباس از مضمون این آیت ست که در جزو دوم لا در سورهٔ زمر واقع شده واذا مس الانسان ضر دعا ربه منیبا الیه ثم اذا خوله نعمة منه نسی ما کان یدعوا الیه من قبل و چون رسد کافر را مضرتی میخواند پروردگار خود را از جهت زوال آن مضرت درین حال که راجع ست از غیر خدا تعالی بسوی خدا تعالی بعد ازان چون داد خدا تعالی او را

واقع شده یا بنی اذهبوا فتحسسوا من یوسف واخیه ولا تیاسوا من روح الله انه لا ییأس من روح الله الا القوم الکافرون ای پسران من بروید پس تفحص کنید از یوسف و برادر او و نا امید نباشید از رحمت خدا و فضل او بدرستی که نا امید نشوند از رحمت و فرج خدا مگر کرده ناگروندگان **در داستان مذکور** ۵ اژدهائی چون ستون خانه ۵ میکشیدش از پی والگانه ۵ وانگانه بکاف فارسی متاع و اسباب بیابات از جمادی عالم جانها رویده ۵ غلغل اجزای عالم بشنوید ۵ فاش تسبیح جمادات آید ۵ وسوسه تاویلها بربایدت ۵ **در داستان مذکور** ۵ این سخن پایان ندارد مار گیر ۵ میکشید آن مار را با صد زحیر ۵ الزحیر الصوت والنفس باینین واستطلاق البطن بشدت قاموس **در داستان مذکور** ۵ حلقه گرد او چو رز گرد عریش ۵ همچنان که بت پرستان بر کشیش ۵ عریش تاک که بران شاخ انگور پیچد و کشیش زاهد بت پرستان **در داستان مذکور** ۵ چون همی خرافه جنبانید او ۵ میکشیدند اهل هنگامه گلو ۵ اژدها یک لقمه کرد آن کیج را ۵ سهل باشد خوردن حجیج را ۵ کیج بجیم فارسی دیوانه و بحیم تازی خردم بریده حجیج امالة حجاج ست یعنی نام شاه ظالم **بیت** در تردد از تو افتادند خلق ۵ در سمت کشته شد مردم ز زرق ۵ عزت آن اوست و آن بندگانش ۵ زاد و ابلیس بر منحوان نشانش ۵ مضمون این آیت ست که در جزو قد سمع الله در سورهٔ منافقون واقع شده و لله العزه ولرسوله وللمومنین ولکن المنافقین لا یعلمون و مر خدایرا ست عز قدرت و ربوبیت و رسول او را عز نبوت و شفاعت و مر گرویدگان را عز ایمان و طاعت ولیکن منافقان حقیقت عزت را نمیدانند **در داستان جواب فرعون موسی را و وحی آمدن به موسی** ۵ گفت نی نی مهلتم باید نهاد عشوه ها کم ده تو کم پیمای باد ۵ این سوال و جواب بمضمون این آیت ست که در سیپارهٔ قال الم اقل لک در سورهٔ طه واقع شده فاجعل بیننا وبینک موعدا لا نخلفه نحن ولا انت مکانا سوی قال موعدکم یوم الزینة وان یحشر الناس ضحی گفت فرعون بموسی علیه السلام پس مقرر کن میان ما و میان خود وعده بجهت معارضه چنان وعده که بهیچ وجه خلاف نکنیم آنرا نه ما و نه تو چون وعده برسد حاضر شویم در جائی که مساوی باشد مسافت قوم ما و تو آن مکان مستوی یعنی همواری که در پستی و بلندی نباشد تا همه مردم نظارهٔ تو انند کرد گفت موسی علیه السلام زمان وعدهٔ شما روز آرایش قبطیان ست و آن روز روز عید سے بود مر اهل مصر را که همه آراسته در موضعی حاضر شدندی و تماشا کردندی یا روز نیروز بود یا روز عاشورا و آنکه جمع کرده شوند مردمان در چاشتگاه که روشن ترست از باقی روز یعنی موعد ما روز اجتماع آدمیان ست بوقت چاشت حضرت موسی علیه السلام آنروز را تعیین کرد تا ظهور حق و زهوق باطل علی رؤس الاشهاد

بره درپیش او ✤ بهر آن یاسه نخفتندی برو ✤ یاسه حکم و قانون سیاست و سلطنت **در قصهٔ بیمیدان خواندن فرعون بنی اسرائیل را** ✤ همچنان کانجا مغول و حیلدان ✤ گفت هیچیم کسے از مصریان ✤ میر عضد الدوله انجو لفظ کانجا مغول را که درین بیت واقع شده جا مغول با میم موقوف وغین بضموم و او مجهول در فرهنگ خود یعنی حرامزاده تصحیح نموده و همین بیت مثنوی را متمسک آورده و بر طبع هر حلال زاده ظاهر ست که این معنی درین مقام حرامزاده است و اصلا مناسبت ندارد و در هیچ فرهنگی این لغت باین معنی نیامده اگر جای دیگر این لغت باین معنی ظاهر میشد و شعر دیگر مستشهد می آورد خطا در معنی بیت فقط می بود و حالا هم معنی بیت و هم لغت قیاسی ظاهر میگردد چه مراد حضرت مولوی محل تشبیه فرعون ست نسبت بقوم بنی اسرائیل یا کر مغول نظر بمصریان چنانچه بر سیاق و سباق سخن این معنی شاهد یست عدل و قصه جور و قتل مغول بمصریان و غیرهم در تواریخ معتبره مشهور و معروف ست **در داستان بازگشتن فرعون از میدان بشهرستان** ✤ خود کجا در خاطر فرعون بود ✤ اینچنین تقدیر چون عاد و ثمود ✤ عاد قوم هود علیه السلام و ثمود قوم صالح علیه السلام **بیت** سر ببیدنش که هست این احتیاط ✤ تا نزاید خصم و نفزاید خباط ✤ انخباط کسحاب و کغراب کالجنون **در داستان بوجود آمدن موسی و آمدن عوانان** ✤ عصمت یا نار کونی بردا ✤ لا تکون النار حرا شاردا ✤ این آیت در سیپارهٔ اقترب در سورهٔ انبیا واقع شده قلنا یا نار کونی بردا و سلاما علی ابراهیم و اراد وا به کیدا فجعلناهم الاخسرین گفتم ما که ای آتش باش خداوند بر تو دت و سلامت بر ابراهیم علیه السلام ابن عباس رضی الله عنهما فرموده که اگر نگفتی که سرد با سلامت شو ممکن بود که ابراهیم علیه السلام از سرما بفسردی و خواستند نمرودیان با ابراهیم مکر در سوختن او پس ما گردانیدیم زبان کار ایشان را چه سعی ایشان برهان قاطع شد بر حقیقت قول ابراهیم و بطلان فعل ایشان این آیت که یا نار کونی بردا در ین خطاب با در موسی علیه السلام که موسے را زود در تنور بینداز که ببرکت نگاهبانی و عصمت این آیت نخواهد شد آتش سوزنده و تندور **در داستان وحی آمدن با در موسی که در آبش افگن** ✤ دست شد بالای دست این تا کجا ✤ تا بنیرد ان کر الیه المنتها ✤ اشارت ست بآیت فوق کل ذی علم علیم که در سیپارهٔ و ما من دابة در سورهٔ یوسف واقع شده **در حکایت مار گیرے که اژدهای افسرده را مرده پنداشته** ✤ لنگ و لوک و خفته شکل و بی ادب ✤ سوی او میشتابد او رامی طلب ✤ **در داستان مذکور** ✤ گفت از روح و زالاتیا سوا ✤ هم چو کم کرده پسر رو سو بسو ✤ این آیت در سیپارهٔ تبارک در سورهٔ یوسف

حرکت لنگ در لنگان با جارک و خفتن خفتگان با چوکان ۱۲

خدا تعالی مکر کافران را **در داستان چرب کردن مرد لافی لب و سبلت خود را**

گفت حق که کثر مجنبان گوش و دم ✤ لیفعن الصادقین صدقهم ✤ این آیت در سیپارهٔ واذا سمعوا در آخر سورهٔ مائده واقع شده قال الله هذا یوم ینفع الصادقین صدقهم گفت خدا مراد آنست که گوید ایراد لفظ ماضی برای تحقیق وقوع ست کأنه که قیامت قائم شد و خدا گفت که این روز یست که درین روز سود میرساند راست گویان را راستی که واقع شده از ایشان در دنیا **در داستان مذکور** گفت اندرکز مخسپ ای محتلم ✤ انچه داری وانما و فاستقم ✤ گفت یزدان از ولادت تا بحین ✤ لیفتنون فی کل عام مرتین ✤ حین بجای مهلة هلاکی و بجیم معجمه در کور کردن این آیت در سیپارهٔ یعتذرون در سورهٔ توبه واقع شده و اما الذین فی قلوبهم مرض فزادتهم رجسا الی رجسهم و ماتوا و هم کافرون اولا یرون انهم یفتنون فی کل عام مرة او مرتین ثم لا یتوبون ولا هم یذکرون اما آنانکه در دلهای ایشان بیماری شک و نفاق و حسد و بغض اسلام ست پس زیاده میکند آن صورت ایشان را شکی مضمون بشک ایشان یعنی در صورتهای دیگر شک داشتند پس شک ایشان درین صورت انضمام یافت بدان شک تا بفیز و د کفر ایشان بر کفر و بمردند یعنی استحکام یافت تا وقتی که بمردند و ایشان کافر بودند اما نمی بینند این منافقان آنکه ایشان مبتلا شوند باقسام بلیات از مرض و قحط و غیر آن یا نفاق و کذب ایشان ظاهر میشود بر مسلمانان در هر سالی یکبار و دو بار پس توبه نمیکنند از نفاق و نه ایشان پند میگیرند **در داستان امین بودن بلعم باعور که امتحانها کرد بحضرت** تو دعا را سخت گیر دمی شخول ✤ تو مشو هیچ از دعا کردن ملول ✤ شخول بمعنی صفیر و فریاد و بانگ و نعره است **بیت**

گفت یزدان مر نبی را در مشاق ✤ یک نشان سهل تر از اهل نفاق ✤ گر منافق رفت باشد نغز و هول ✤ در شناسی مر ورا در لحن قول ✤ این آیت در سیپارهٔ حم در سورهٔ محمد واقع شده و تعرفنهم فی لحن القول هر آئنه بشناسی ایشان را در گردانیدن سخن از صوب ثواب بجهت تعریض و توریه لحن القول عام کان یتکلم ای ما یتکلم بشئ دیرا د به غیره من صراح **بیت** چه مستتها بود املاک را ✤ در جلالت روحهای پاک را ✤ املاک جمع ملک من کنز اللغات **در قصه هاروت و ماروت و امتحانات حق** گفت حق که بندگان جفت عون ✤ بر زمین آهسته میرانند هون ✤ مضمون این آیت در سیپارهٔ قال الذین در سورهٔ فرقان واقع شده و عباد الرحمن الذین یمشون علی الارض هونا تفسیر این آیت در دفتر اول تحریر یافته **در داستان مضرت تعظیم خلقان و انگشت نما شدن در قصه خواب دیدن فرعون** عهد فرعونی چو بی توفیق بود ✤ هر چه او سید و خت آن تقنیق بود ✤ گر فقاعی

منعتنم شوید که در سفر برکت ست در داستان نواختن مجنون آن سگ را ۵ او سگ نرخ رخ کفت نیست
بلکه او هم در دو هم لهف منست ٭ از کرم دانست آن مرغ حریص ٭ دانه را بادام لیکن شد مجیص ٭ تخیص محکم و معنی
خلاصی و نجات و مضر هم آمده اما اینجا بمعنی محکم ست در داستان مذکور ۵ مصطفای کوکه جسمش جان بود ٭
تا که رحمن علم القرآن بود ٭ اشارت ست بآیت کریمه که در سیپاره قال فما خطبکم در سوره رحمن واقع شده
الرحمن علم القرآن خداوند بسیار بخشایش ست که رحمت او همه چیز را فرا رسیده بیاموخت قرآن مر حبیب خود را در
داستان مذکور ست ۵ اهل تن را جمله علم بالقلم ٭ واسطه افراشت در بذل کرم ٭ در سیپاره عم در سوره علق
واقع شده الذی علم بالقلم علم الانسان مالم یعلم آن پروردگاری که تعلیم کرد انسان را خط نوشتن بقلم تا حاصل کند
بسبب خط علوم را و رساند بغیر و تا بداند چیزهای دور را تعلیم کرد انسان را آنچه نمیدانست در داستان رسیدن خواجه
و قومش مسوی ده و نادیده و ناشناخته روستائی ایشان را ۵ روستائی بین که از بدنیتی ٭ میکنند بعد
اللتیا و اللتی ٭ عبارت ست که بعد از وقوع واقعه و حدوث حادثه عربان بر زبان جاری میسازند یعنی بعد از این
و آن چنین و چنان در داستان مذکور ست ۵ در چنان روی خبیث عاصیه ٭ گفت یزدان نسفعا بالناصیه
در سیپاره عم در سوره اقرأ واقع شده و تفسیر این آیه در دفتر اول تحریر یافته در ملاقات آن بادشاه با ولی که در
خوانش نمودند در داستان مذکور واقع شده است ۵ گفت این دم با قیامت شد شبیه ٭ تا بر آرد شد

یفر من اخیه ٭ این آیت در سیپاره عم در سوره عبس واقع شده یوم یفر المرء من اخیه و امه و ابیه و صاحبته
و بنیه لکل امرئ منهم یومئذ شان یغنیه روزی که بگریزد مرد از برادر خود و با وجودیکه میانست و مهربانی دارد
و از مادر خود و با وجود حقوق که او راست و از پدر خود و با نهایت شفقت و عاطفت که از و دیده و از زنان خود و با آن که
مونس و غمگسار او بوده و از فرزندان با چنان استظهار بدیشان هر سه وی را از اهل قیامت آن روز ست که مشغول
سیدارد او را از مهم دیگران در داستان مذکور ۵ چون پشیمانی زدل شد با شعاف ٭ زان
پس سودی ندارد اعتراف ٭ یار بر گیرند چون آمد عرج ٭ گفت حق لیس علی الاعمی حرج ٭ همچنین لیس
علی الاعمی حرج ٭ نیست بخی چون عمی و چون عرج ٭ این آیت در سیپاره حم در سوره فتح واقع شده در
دفتر دوم ترجمه این آیت گذشته در داستان ظاهر شدن زیرکی لقمان در داستان مذکور
۵ بار که نهند در جهان خرکره را ٭ درس که دهد فارسی بومرورا ٭ بدرگی و منبلی و حرص و آز ٭ چون کنی
پنهان بشیدای کم رساز ٭ منبل بمعنی بد اعتقاد ست و منکر من فرهنگ در داستان افتادن
شغال در خم رنگ ۵ جمله گفتندای شغالک حال چیست ٭ که ترا در سر نخاطی ملتوی ست ٭
آنکسش گفتی جواب بی طنین ٭ که اباد الله کید الکافرین ٭ ملتوی پیچیده و کید الکافرین یعنی ایشان نیست گردانند

ان فی نجواک صدق ام ملق ✤ اشارت بہست با بیت الا یعلم من خلق وہو اللطیف الخبیر آیا نمیداند خواہش
ترا کسی کہ پیدا کردہ است ترا بدرستی کہ راز گفتن تو راستی باشد یا نا راستی **در داستان مذکور ؎**
کیف یغفل عمن طعین رغدا ✤ من یعاین این مشواہ غدا ✤ چگونہ غافل باشد از روندہ کہ میرود در رفتن
فراخ کسی بیند کہ کجاست جای او فرد ا **بیت** اینما قد ہبطا او صعدا ✤ قد تولا وہو احصی عددا ✤ ہر جا کہ
آن روندہ تحقیق فرود آید یا بالا رود تحقیق کار او را **بیت** نی زور یا ترس و نی از موج وکف ✤ چون
شنیدی تو خطاب لا تخف ✤ این آیت در سیپارۂ امن خلق در سورۂ قصص در خطاب موسی علی نبینا وعلیہ السلام
واقع شدہ یا موسی اقبل ولا تخف انک من الامنین ای موسی پیش آی و مترس از مار بدرستی کہ تو از امان
یافتگانی **در داستان روان شدن شہری ؎** عجلوا اصحابنا کی تر بجوا ✤ عقل سنگیفت
از درون لا تفرحوا ✤ یعنی شتابی کنید ای اصحاب ما تا سود کنید شما یعنی از سود خدا باشید سود کنندہ تحقیق
خدا دوست نمیدارد شادی کنندگان را **در داستان روان شدن خواجہ شہری**
بسوی دہ ؎ من رباح اللہ کو نوا ایحین ✤ ان ربی لا یحب الفرحین ✤ این آیت در سیپارۂ
امن خلق در سورۂ قصص واقع شدہ قال لہ قومہ لا تفرح ان اللہ لا یحب الفرحین یاد کن چون گفتند
مر قارون را گروہ او بطریق نصیحت کہ ای قارون شادی مکن بمال دنیا بدرستی کہ خدا تعالی دوست
نمیدارد و فرح کنندگان را کہ دنیا مبغوضۂ حق ست **در داستان مذکور ؎** افرحوا ہونا با آتکم ✤
کل آیت مشغل الہکم ✤ شاد باشید در حالی کہ آرام و آہستگی دارید بدانچہ دادہ است خدا تعالی شما را ہر آئنہ
مشغول سازند از خدا باز میگرداند شما را بسوی لہو اشارت ست باین آیت کہ در سیپارۂ قال فما خطبکم
در سورۂ حدید واقع شدہ لکیلا تاسوا علی ما فاتکم ولا تفرحوا بما آتکم ہر مصیبتی کہ بشما میرسد ثابت و مکتوب ست
در لوح محفوظ تا اندوہ نکنید بر انچہ فوت شد از شما از نعمتہای دنیا و شاد نشوید بانچہ داد شما را خدا تعالی از دنیا
از برای آنکہ ہر کسی دانست کہ جمیع امور بتقدیر خدا تعالی ست آسان شد بر و جمیع امور **در داستان**
مذکور ست ؎ قول پیغمبر شنو ای مجتبی ✤ کور عقل آمد وطن در روستا ✤ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم علیکم
بالمدن ولوجارت وعلیکم بالطریق ولو دارت وعلیکم بالسبکر ولو جارت لازم گیرید تو طن بہ شہرہا اگرچہ
اہل آن شہر جور کنند و ستم نمایند بر شما و لازم گیرید براہ را و اگرچہ جور آن کاروان بود یعنی اگرچہ بواسطہ گردش مسافت
بسیار بود بر شما لازم گیرید در نکاح زن باکرہ را اگرچہ او در پردہ نشیند و مع ہذا عفیفہ و عاقلہ باشد **در داستان**
رفتن خواجہ و قومش بسوی دہ ؎ شاد مانہ سوی صحرا مانده اند ✤ مسافروا کی تغنموا برخوانده اند ✤
قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تسافروا تصحوا وتغنموا گفت پیغمبر علیہ السلام مسافرت کنید صحت یابید

هلاک شدن ایشان جبرئیل علیه السلام گفت بدرستی که هنگام عذاب ایشان صبح ست لوط علیه السلام فرمود که هنوز تا صبح بسیار وقت جبرئیل علیه السلام گفت آیا نیست صبح نزدیک یعنی نزدیک ست **در داستان باقی داستان رفتن خواجه بدعوت روستائی بسوی ده** ✤ این مثنوی که چند بزدان زجر کرد ✤ گفت اصحاب نبی را گرم و سرد ✤ اشاره بتفسیر این آیت ست که در سیپاره قد سمع الله در سورهٔ نور واقع شده واذا رأوا تجارة او لهوا نفضوا الیها وترکوک قائما قل ما عند الله خیر من اللهو ومن التجارة والله خیر الرازقین وچون به بینند بازرگانی یعنی کاروان وآن بازرگانی را دریابند آواز طبلی که جهت رسیدن کاروان می زنند متفرق گردند از مجلس و بروند بسوی آن تجارت تا پیشی گیرند بر یکدیگر بخریدن طعام و بگذارند ترا استاده بر زمین بگو آنچه نزد یک خداست از ثواب نماز و استماع خطبه ولزوم مجلس پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم بهتر ست و سودمند تر از استماع لهو و از نفع تجارت چه فائدهٔ مثوبات محقق ست و منافع و معاملات متوهم و خدا بهترین روزی دهندگان ست **در داستان مذکور** ✤ قد فضضتم نحو لهو ما ائما ✤ ثم خلیتم نبیا قائما ✤ یعنی بتحقیق روان شدند سوی کندم در حالیکه سرگشته اید از خواهش او پس تنها گذاشتید پیغمبر را ایستاده و معنی این بیت موقوف ست بمضمون آیت واذا رأوا تجارة او لهوا نفضوا الیها وترکوک قائما که در همین ورق در همین داستان نوشته شد **در داستان مذکور** ✤ از پی گندم جدا گشتی ازان ✤ که فرستاده است گندم را آسمان ✤ آنکه گندم را خورد روزی دهد ✤ کی توکلهات را ضائع نهد ✤ این اشاره بمضمون این حدیث قدسیست فتوکلوا علی الله واطلبوا الرزق منی در حدیث قدسی فرمود عز شانه پس توکل کنید و اعتماد نمائید بر من و طلب دارید رزق را از من که رزاق شما منم نه دیگری **در داستان رجوع بحکایت خواجه تاجر** ✤ هر صباح و هر مساء سر هنگ خاص ✤ میرسد از من همیجوید مناص ✤ چون خلقنا کم شنیدی من تراب ✤ خاک باشی حسب ازوی رو متاب ✤ در سورهٔ فاطر در سیپارهٔ ومن یقنت واقع شده والله خلقکم من تراب ثم من نطفة ثم جعلکم ازواجا وخدا بیافرید شما را یعنی پدر شما را از خاک پس شما را از نطفه پس گردانید شما را جفتها با مردان و زنان که مزاوجه کنند **در داستان مذکور** ✤ جمله اجزا در تحرک در سکون ✤ ناطقون کانا الیه راجعون ✤ اشارت باین آیت ست که در سورهٔ بقر در سیپارهٔ سیقول واقع شده قالوا انا لله وانا الیه راجعون گفتند ما از آن خدا و دیم اقرار ست بانقیاد و حکم قضا و انصاف بتسلیم و رضا و بسوی حق باز گردندگانیم اعتراف ست ✤ به بعث و نشور **در قصهٔ اهل قریه وحیلت ایشان** ✤ گفت الا علیم هناک من خلق

بر توبه کاران و در لطائف قشیری فرموده که توبه بقتل نفس دریدن منسوخ نیست اما توبه بنی اسرائیل آن بود که قتل نفس کنند آشکارا و توبه خواص این امت قتل نفس ست در نهانخانهٔ ریاضت صاحب بحر الحقائق آورده که بقتل آوردن نفس در ظاهر هم مومن تواند کرد و هم کافر اما قتل نفس در باطن جز مومن خالص را میسر نشود و آن قتل بقطع آرزوها و مرادها باشد **و در داستان باقی قصهٔ اهل سبا** حمیتی بد جاهلیت دفع

بانگ شومی بر دهن شان کرد زاغ ✤ این آیت در سیپارهٔ حم در سورهٔ انا فتحنا واقع شده اذ جعل الذین کفروا فی قلوبهم الحمیة حمیة الجاهلیة یاد کن ای محمد زمانی که گردانید خدایتعالی آنانی را که کافر شده اند در دلهای ایشان ناموس جاهلیت و سر باز دادند از حق بتقلید آبا و اجداد هنگامی که منع کردند رسول و اصحاب او را از زیارت خانه کعبه و گفتند بی ناموسی و عار باشد بر ما کسی که بر دین ما نیست بگذاریم که در دیار ما در آید و سعد ما را زیارت کند **در داستان مذکور** پیش او گوساله بریان آوری ✤ که کشی او را بهدان آوری ✤ اشارت باین قصه است که در سیپارهٔ و ما من دابة در سورهٔ هود واقع شده و لقد جاءت رسلنا ابراهیم بالبشری قالوا سلاما قال سلام فما لبث ان جاء بعجل حنیذ و هر آئینه بتحقیق آمدند فرستادگان ما از ملائکه که یازده یا هفت یا هشت بودند بسوی ابراهیم صلوات الرحمن علی نبینا و علیه السلام بمژده دادن او بفرزند یا بهلاکی قوم لوط علیه السلام گفتند سلام میکنیم بر تو سلام کردنی گفت ابراهیم جواب سلام ست بر شما ابراهیم علیه السلام ندانست که فرشتگانند ایشان را در نهانخانه نشانید در زنگ نکرد آنکه آورد گوساله بریان کرده بر سنگ گرم پس خوان بگسترد و صدا در داد ایشان دست بطعام دراز نکردند **در داستان مذکور** باوفاقت کافران را تاب نیست ✤ کین فراق اندر خور اصحاب نیست ✤ کافران گویند در وقت عذاب ✤ هر یکی یا لیتنی کنت تراب ✤ در آخر سورهٔ عم واقع شده و یقول الکافر یا لیتنی کنت ترابا **در داستان مذکور** صبح نزدیک ست خامش کم خروش ✤ من همی کوشم بپی تو تو مکوش ✤ اشارت این آیت ست که در سیپارهٔ و ما من دابة در سورهٔ هود واقع شده قالوا یا لوط انا رسل ربک لن یصلوا الیک فاسر باهلک بقطع من اللیل و لا یلتفت منکم احد الا امرأتک انه مصیبها ما اصابهم ان موعدهم الصبح الیس الصبح بقریب گفتند ای لوط ما فرستادگان پروردگار تو ایم و بعذاب ایشان نازل شده ایم دل قوی دار که ایشان نمیرسند باضرار و ایذای تو یعنی ضرر ایشان بتو نمیرسد تو قدم از میان بیرون نه و ما را با ایشان بگذار بر کسان خود را بپاره از شب یعنی از گذشتن برخی از شب و باید که التفات نکند و پس ننگرد از شما کسی پس همه اهل خود را ببر مگر زن خود را که او کافره است بدرستی که رسیده است او را از آنچه رسید بدیشان یعنی وی چون باقی کفار هلاک خواهد شد لوط علیه السلام از غایت تنگدلی فرمود که کی خواهد بود

کسب حرام افتد یا بعمل بد مبتلا گردد یا قناعت از دست بدهند و بحرص درمانند و گفته اند معیشت تنگ عذاب قبر است یا زقوم دوزخ و حشر کنیم آن معرض را در روز قیامت نابینا که هیچ چیز نه بیند مگر جهنم و اصناف عقوبتهای آن

در داستان باقی قصهٔ اهل سبا پس سبا گفتند باعد بیننا ✤ بیننا خیر لنا خذ زیننا ✤ این آیت در سیپارهٔ ومن یقنت در سورهٔ سبا واقع شده فقالوا ربنا باعد بین اسفارنا وظلموا انفسهم فجعلناهم احادیث و مزقناهم کل ممزق پس گفتند اغنیاء ایشان ای پروردگار ما دوری افگن میان سفرهای ما یعنی بیابانها پدید کن از منزلی تا منزلے تا مردم بی زاد و راحله سفر نتوانند کرد و ستم کردند باین دعا بر نفس خود اما آن دیها خراب کردیم پس گردانیدیم اهل سبا را سخنان یعنی از ایشان به تعجب باز گویند که از آبادانی بخرابی میکردند و پراگنده ساختیم هر پراگنده ساختنی تا یکی از ایشان در منازل نماندند یعنی عیب ما بهتر ست ما را بگیرد و زیب و زینت ما را

در داستان مذکور یطلب الانسان فی الصیف الشتا ✤ فاذا جاء الشتا انکر اذا ✤ طلب مینماید انسان در گرما سرما را پس هرگاه آمد زمستان انکار میکند آنرا ✤

در داستان مذکور فهو لا یرضی بحال ابداً ✤ لا یضیق لا یعیش رغدا ✤ پس آن انسان راضی نمی شود بهیچ حال همیشه نه تنگی و زندگانی فراخ

در داستان مذکور قتل الانسان ما اکفره ✤ کلما نال المنی انکره ✤ یعنی لعنت کرده شده باد می که چه چیز در کفر انداخته او را و هرگاه بر سر راه راست انکار کند آنرا اشارت باین آیت ست که در سیپارهٔ عم در سورهٔ عبس واقع شده قتل الانسان ما اکفره لعنت کرده شده باد انسان یعنی کافران و قول بعضی آنست که مراد عتبه ابن ابی لهب ست که اول داماد پیغمبر بود صلی الله علیه وآله وسلم با خرد دختر آنحضرت را طلاق داد و گفت کفرت برب النجم اذا هوی و حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم او را نفرین کرد اللهم سلط علیه کلبا من کلابک واند کی وقتی نگذشت که شیر سر او را بر کند و در بیشه حسان بن ثابت قصیده دارد القصه حق سبحانه او را لعنت کرده میگوید چه کافرترین خلق ست

در داستان باقی قصهٔ اهل سبا نفس نمیداند زان شد کشتنی ✤ اقتلوا انفسکم گفت ان سنی ✤ این آیت در جزو الم در سورهٔ بقر در جزم عبادت بعجل واقع شده فتوبوا الی بارئکم فاقتلوا انفسکم ذلکم خیر لکم عند بارئکم فتاب علیکم انه هو التواب الرحیم پس باز کردند بتضرع و زاری بسوی آفریدگار خود پس بکشید نفسهای خود را از گوساله پرستان این کشته شدن بهتر ست شما را از زندگانی دنیا نزد آفریننده شما و بعد ازین حکم عبده عجل بصحرا رفتند و بزانو در آمده سرها در پیش افگندند و هارون علیه السلام با دوازده هزار مرد شمشیرها کشیده بایستادند و از اول روز تا وقت استوا هفتاد هزار از ایشان بکشتند پس رب العزت میفرماید که چون فرمان حق قبول کردید پس توبهٔ شما بپذیرفت بدستی که اوست نه غیر او پذیرنده توبه از عصیان مهربان

که در سورهٔ عنکبوت در سیپارهٔ اتل ما اوحی واقع شده والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا و آنانکه کوشش
نمایند در کار و اقامت دین ما هر آئینه راه نمائیم ایشان را براههای خود **در داستان مذکور** ه
جز کز مرعی که خرمش داد حق ✤ تا نگردد کیچ زان دانه ملق ✤ **در داستان فریفتن روستائی**
شهری را ه آدمی چون کشتی ست و بادبان ✤ تا کی آرد باد را آن بادبان ✤ بادبان نام سروسی ست
که باد را بحرکت آورد از جای بجای برد و نیز مراد از فاعل حقیقی باشد **در داستان مذکور** ه حزم
آن باشد که ظن بد بری ✤ تا گریزی و شوی از بد بری ✤ من کلام امیر المومنین علی رضی الله عنه است که
الحزم سوء الظن و هو حدیث و لفظه ان من الحزم سوء الظن در دفتر دوم در الزام کردن خادم تعهد بهیمه و
تخلف نمودن نوشته شده **در داستان مذکور** ه کور را زان و تبرس و احتیاط ✤ می نهد پا تا نیفتد
در خیاط ✤ **در قصهٔ اهل سبا** ه تو نخواندی قصهٔ اهل سبا ✤ یا نخواندی و ندیدی جز صدا ✤ اشاره بقصهٔ
اهل سباست که در سیپارهٔ و من یقنت در سوره سبا واقع شده لقد کان لسبا فی مسکنهم آیت جنتان عن
یمین و شمال بدرستی که بود مر اولاد سبا بن یشجب بن یعقوب بن قحطان را در مسکنهای ایشان علامتی
و دلالتی و بر وجود و قدرت کاملهٔ او دو بوستان از راست و چپ منازل ایشان اگرچه بهر طرف باغ بسیار بود
از تقارب اشجار همه بمثابه یک باغ مینمود تتمه این قصه در همین ورق می آید **در داستان قصهٔ**
اهل سبا و طاعی کردن نعمت ایشان ه باز این در را رها کردی ز خرص ✤ پیش سر دوکان
شدی رقصان چو خرس ✤ خرس بمعنی گشتن ست و خرص بصاد تخمین کردن زراعت و مثل آن **در داستان**
جمع آمدن اهل آفت هر صباحی بر در موسی علیه السلام ه حق تعالی فخر
آورد از وفا ✤ گفت من اوفی بعهد غیر ما ✤ اقتباس ست ازین آیت که در سیپارهٔ یعتذرون در سورهٔ توبه
واقع شده و من اوفی بعهده من الله فاستبشروا ببیعکم الذی بایعتم و کیست وفا کننده تر بعهد خود از
خدا که کریم ست و کریم خلق در وعده روا ندارد پس شادمان باشید بخرید و فروخت بآنکه مبالغت کردید آن
در داستان مذکور ه آنکه مادر آفرید در ضرع و شیر ✤ با پدر کردش قرین آن
خود مگیر ✤ رنج معقولت شود محسوس و فاش ✤ تا نگیری این اشارت را بلاش ✤
در معاصی قبضها دلگیر شد ✤ قبضها بعد از اجل زنجیر شد ✤ لفظ من اعرض عنها عن ذکرنا ✤ عیشته ضنکا و نحشره یوم القیمة اعمی ✤ اشارت ست بآیت که در سیپارهٔ قال الم اقل لک در سورهٔ طه واقع
شده و من اعرض عن ذکری فان له معیشة ضنکا و نحشره یوم القیمة اعمی و هر که روی بتابد از بندگی
سبب یاد کردن منست یا اعراض کند از کتاب من پس تحقیق مر او راست زیستنی تنگ و سخت در دنیا یعنی

که اظهار ایمان کردند از شما یعنی نه آنست که بقول شما دانا نیست صدق و کذب شما میداند اما پرده از روی کار شما برنمیدارد و از روی رحمت با شما رفق مینماید و آنانکه می آزارند بقول و فعل فرستادهٔ خدا یرا مر ایشانرا ست عذابی دردناک در آخرت **در داستان بقیهٔ قصهٔ معترضان فیل بچگان** ؎ لحمهای بندگان حق خورے ✤ غیبت ایشان کی کنی کیفر بری ✤ اقتباس ست از مضمون این آیت که در سیپارهٔ حم در سورهٔ حجرات واقع شده در ماده غیبت ایحب احدکم ان یاکل لحم اخیه میتا فکرهتموه آیا دوست میدارد یکی از شما آنرا که بخورد گوشت برادر خود را در حالتی که مرده بود آن برادر بلکه نفس شما ازان تنفر نمایید پس بکرده دارید آنرا و نخورید همچنانکه اکل گوشت مرده را کاره باشید **در داستان مذکور** ؎ چند گویید زخمهای گرزشان ✤ بر سر هر هژار خاوهر زشان ✤ میر انجو در فرهنگ خود بجای هر زشان مرزشان تصحیح نموده و مرز را بمعنی معتقد نوشته و در بعضی شنویات هم باین طریق بنظر درآمده **در داستان مذکور** ؎ وان عمارت کردن گور و لحد ✤ نی بسنگ ست و بچوب و نی لبد ✤ لبد برهم چفسیدن پرد پشم فرهنگ اینجا مراد برهم چفسیدن ست چنانچه خشت با یکدیگری چفسد **در داستان بازگشتن بحکایت فیل** ؎ پیل بچه میخوری ای باده خوار ✤ هم برآرد خصم پیل از تو دمار ✤ خصم اینجا بمعنی خاوند ست و چند جا در مثنوی باین معنی آمده گویا از اضداد اللغات ست **در داستان مذکور** ؎ آنکه یابد بوی حق را از یمن ✤ چون نیابد بوی باطل از سمن ✤ انی لاجد نفس الرحمانی من قبل الامین این بوی حضرت خواجه ویس قرنی بود **در داستان مذکور** ؎ خسو آید جواب آن دعا ✤ چوب رد باشد جزائی هر دعا ✤ اقتباس ازین آیت که در جزو قد افلح در سورهٔ مومنون واقع شده قال اخسوا فیها ولا تکلمون تفسیر این آیت در دفتر دوم تحریر یافته **در داستان** گفتن نابینائی سائل که دو کوری دارم **در داستان امر حق بموسی که مرا بدهانی خوان** ؎ چون درآید نام پاک اندر دهان ✤ نی پلیدی ماند و نی آن دهان ✤ اشارت بمضمون این آیت ست که در سورهٔ رعد در سیپارهٔ وما ابرئ واقع شده الا بذکر الله تطمئن القلوب بدانید که بذکر خدا یتعالی آرام می یابد دلهای مومنان **در داستان بیان آنکه الله گفتن نیازمند عین لبیک گفتن حق ست** ؎ این همه الله گوئی از عتو ✤ خود یکی الله را لبیک گو ✤ ترس عشق تو کند لطف ماست ✤ زیر هر یارب تو لبیک هاست ✤ اشاره بمضمون این آیت ست که در سورهٔ بقر در سیپارهٔ سیقول واقع شده که اجیب دعوة الداع اذا دعان اجابت میکنم خواندن خواننده را چون بخواند مرا و حاجت او روا میکنم **در داستان مذکور** ؎ جان بده از بهر آن جام ای پسر ✤ بی جهاد و صبر کی باشد ظفر ✤ اشاره بمضمون این آیت ست

مدفون کس خواهد بود بر میدارد و بر لطفه که ماده وجود اوست میریزد و آنکس از تراب و نطفه مخلوق میشود در میان خاک مدفون میگردد چنانچه حق تعالی فرموده است شما را از زمین آفریدیم و در زمین باز بریم بعد از مرگ از این زمین بیرون آریم باز دیگر بحجت حساب و جزا ایضاً در آغاز دفتر ۵ باقیات الصالحات آمد کریم ✤ رسته از صد آفت و خطر و بیم ✤ این آیت در جزو سبحان الذی در سورهٔ کهف واقع شده والباقیات الصالحات خیر عند ربک ثوابا و خیر املا و کارهای شایسته پائدار که ثمرهٔ آن ابد الآباد باقی ماند بهتر است نزد یک پروردگار تو از جهت پاداش و بهتر از جهت امید یعنی صاحب اعمال هر چه امید دارد از حق سبحانه در آخرت می یابد ایضاً در آغاز دفتر ۵ خلق بخشید او عصای عدل را ✤ خورد او چندان عصا و حبل را ✤ دایه کو طفل شیر آموز را ✤ تا به نعمت خوش کند بدفوز را ✤ اشاره بمضمون این آیت ست که در سورهٔ شعرا در جزو وقال الذین واقع شده فالقوا حبالهم وعصیهم وقالوا بعزة فرعون انا لنحن الغالبون فالقی موسی عصاه فاذا هی تلقف ما یافکون پس بیفگندند رسنها و عصاها مجوف پر سیماب ساخته خود را که هفتاد هزار رسن و هفتاد هزار عصا بود و گفتند بعد از انکه رسنها و عصاها بحرارت آفتاب در حرکت آمد از مردمان غریو برخاست و او شان گفتند که قسم به بزرگی و قوت غالبیت فرعون بدرستی که ما غلبه کنند گانیم بر موسی و هارون پس بیفگند موسی بامر الهی عصای خود را و فی الحال اژدها گشت پس آنچه عصا اژدها شد و فرو می برد آنچه تزویر میکردند بصورت مار و بخیل می نمودند در قصهٔ خورندگان پیل بچگان از حرص و ترک نصیحت فی گفت اطفال من اند این اولیا ✤ در غریبی فرو از کار و کیا ✤ اقتباس ست ازین حدیث الخلق عیال الله احبهم الی الله انفعهم لعیاله و ابغضهم الی الله اذاهم لعیاله خلق عیال حق سبحانه و تعالی اند که مؤنت ایشان بر ذمه کرم و لطف او ست چنانچه فرمود عز شانه وما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها محبوب ترین خلق بسوی حق انفع ایشانست برای عیال حق و مبغوض ترین خلق بسوی حق تعالی ایذا رساننده ترین ایشانست برای عیال حق ایضاً در قصهٔ مذکور ۵ سرکند گوش محمد در سخن ✤ کش بگوید در ربنی حق هوا ذن ✤ در سیپاره و اعلموا در سورهٔ توبه واقع شده ومنهم الذین یوذون النبی ویقولون هوا ذن قل اذن خیر لکم یومن بالله ویومن للمومنین ورحمة للذین آمنوا منکم والذین یوذون رسول الله لهم عذاب الیم و بعضی از منافقان آنانند که ایذا میرسانند پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم را و آنکه نقل میکنند حدیث او را و میگویند که پیغمبر مستمع ست می شنود هر چه میگویند او را و تصدیق میکند آنرا پس ما هر چه خواهیم گوئیم بعد ازان بیائیم نزد او و سوگند یاد کنیم بر آنکه تصدیق خواهد کرد ما را بگوای محمد منافقان را که پیغمبر مستمع خیر و صلاح ست مر شما را نه مستمع شر و فساد تصدیق میکند خدا ایرا در هر چه گفته و میگوید و تصدیق میکند مومنان را در سخن ایشان بعز قبول میرساند بسبب خلوص نیات ایشان و او رحمت ست مر آن کسانرا

الحق بانچه اذن نکرده است مراورا حق تعالی وعلی العالم الطالب وبر عالم طالب علم ست ان یتعلم مالم یعلم آنکه تعلم کند وبیاموزد انچه نمیداند وان یعلم آنکه تعلیم کند ما قد علم انچه تحقیق آموخته است ویرفق ونرمی کند بذی الضعف بخداوندان ناتوانی فی الذهن ورفهم ولا یعجب وعجب نکند من بلادة اهل البلادة ازکند طبعی کند طبیعتان ولا یعنف علی کلیل الفهم ودرشتی نکند برکند فهم کذلک کنتم همچنین بودید شما من قبل فمن الله علیکم پیش ازین پس منت نهاد حق سبحانه وتعالی برشما باین عطا سبحانه وتعالی پاکست خداوند وبرترست عن اقاویل الملحدین از سخنان ملحدان وشرک المشرکین وازشرک مشرکان وتنقیص الناقصین واز کم کردن وعیب گفتن ناقصان وناتمامان وتشبیه المشبهین واز تشبیه کردن تشبیه کنندگان وسواوساوس المتفکرین واز بدی وبیهای فکر کنندگان وکیفیات المتوهمین واز چگونگی وهم کنندگان ولله الحمد والمجد ومراورا ست سپاس وستایش وبزرگی علی یلیق الکتاب المثنوی الالهی الربانی وبر جمع ساختن کتاب مثنوی الهی ربانی وهو الموفق المفضل واوست توفیق دهنده وافضال کننده وله الطول مراورا ست فضل وعطا والمن لاسیما ومنت نهاد تخصیص علی عباده العارفین بربندگان خود که عارفند علی رغم خرب برخود ارساختن گروهی میخواهند لیطفؤا نور الله بمیرانند نور خدارا بافواههم بدهنهای خویش والله متم نوره وخدا تمام کننده نور خود است ولو کره الکافرون واگرچه ناخوش دارند آنرا انا نحن نزلنا الذکر بدرستی که ما فرستادیم قرآن را وانا له لحافظون بدرستی که ما مراورا نگاه دارنده ایم فمن بدله پس هر که تبدیل کند آنرا او بعد ما سمعه بعد ازانکه او شنید اورا فانما اثمه پس جز این نیست که بزه آن تبدیل علی الذین یبدلونه بر کسانست که تبدیل میکنند آنرا ان الله سمیع علیم بدرستی که خدا شنواست بگفتار مبدلان وتبدیل ایشان وداناست بانچه در دلهای ایشان ست والحمد لله رب العالمین وجمیع سپاس وستایش مر خدایرا که پروردگار عالمیانست ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم نیست حرکت وقوت مگر باستعانت خدای بزرگ وصلی الله علی خیر خلقه محمد وآله اجمعین ودرود خدا بر محمد صلی الله علیه وسلم وبر آل واصحاب ودر آغاز دفتر سوم صارت کالمنه انشق الجبل ✤ هل اتیتم من جبل رقص الحمل ✤ این مزاجت درجهان منبسط ✤ وصف وحدت را کنون شد ملتقط ✤ اقتباس ست ازین آیت که در جزو قال الملأ در سورهٔ اعراف واقع شده فلما تجلی ربه للجبل جعله کادخر موسی صعقا تفسیر این آیت در دفتر اول در آغاز داستان نوشته شد ایضا در آغاز دفتر سوم باز خاکی را بنخشب حلق ولب ✤ تا گیاهش را خورد اند طلب ✤ اشارهٔ بمضمون این آیت ست که در سورهٔ طه در سیپارهٔ قال الم اقل لکم واقع شده منها خلقناکم وفیها نعیدکم ومنها نخرجکم تارة اخری یعنی از زمین آفریدیم شمارا یعنی خلقت پدر شما وترتیبان فرموده که حق سبحانه وتعالی وتقدس فرشته آفریده میفرستد تا از خاک موضعی که

حاکم ست برفلک روحانی کردی کما ان العقل حاکم چنانچه عقل حاکم ست علی الصور الترابیه بر صور تهای خاکیه و حواسها الظاهرة والباطنة وجسمهای ظاهر و باطنی قدوران ذلک الفلک الروحانی پس گشتن آن فلک روحانی حاکم علی الفلک الدخانی حاکم ست برفلک دود مانند والشهب الزاهرة وحاکم ست بر ضیاهای روشن و صافی والسرج المنیرة و بر چراغهای تابان والریاح المنشئة و بر بادهای نشو و نما بخش والاراضی المدحیة و بر زمینهای گسترانیده شده والمیاه المطرقة و بر آبهای ریخته شده نفع الله بها عباده فائده رساند خدا تعالی بعبادت بندگان خود را وزاد هم فیها و افزونی بدهد خدای تعالی ایشان را در ان حکم انما یفهم من خبر این نیست که می فهمد کل قاری هر خواننده علی قدر نهیته بر اندازهٔ خرد خود نیست الناس عبادت میکنند عبادت کننده علی قدر قوة اجتهاده بر اندازهٔ زور و کوشش خود ولیفتی المفتی و جواب میگوید جواب گوینده مبلغ رائه بر سامئے خرد خود و یتصدق المتصدق و تصدیق کند تصدیق کننده بقدر قوت باندازهٔ قوت خود ولیقتنی المجود علیه دیگر جود کرده شده بر و یعنی گزیده عطا ما عرف من فضله آنچه شناخته است از فضل او ولکن یقتصد الماء ولیکن جوینده آب فی المفازة در بیابان لا لقصیر به و کوتاه نسازد آن طالب را عن طلبه از طلب آن آب معرفته شناختن او ما فی السجا دیجد آنچه در دریاست و کوشش کند فی طلب ما ینهذه الحیوة در جستن این آب زندگانی قبل ان یقطعه المعاش بالاشتغال عنه پیش ازین آنکه قطع کند او را زندگانی دنیا بسبب باز داشتن ازان آبحیات وتعوقه العلة والحاجة و مانع شود او را علت و حاجت وتحول الاعراض بینه و میان آید غرضها میان او و بین ما یتسرع الیه و میان چیزی که سرعت میکند بسوی او ولن یدرک العلم هرگز در دنیا نیابد علم را موثر هوی اختیار کننده هوای نفس دلارا کن و نه میل کننده الی دعة بسوی بیکاری و بطالت ولا متصرف باز گردنده عن طلبه و لا خائف از طلب وی و نه ترسنده عن نفسه از ذات خود ولا متهم بعیشته و نه اتهام کننده برای معیشت خود الا ان یعوذ بالله تعالی مگر آنکه پناه برد بخدا و یؤثر دینه و اختیار کند دین خود را علی دنیاه بر دنیای خود و یاخذ من کنز الحکمة و بگیرد از گنج حکمت نقود الاموال العظیمة نقدهای اموال بزرگ التی لا تکسد آنکه کاسد نشود و بی رواج نگردد ولا تورث میراث گرفته نشود میراث الاموال همچو میراث مالهای دنیا والانوار الجلیلة و بگیرد نورهای ستر گ او الجواهر الکریمة وجواهرهای بزرگ والبضاع الثمینة و متاعهای بسیار بها را در حالی که شاکر الفضله شکر کننده مر فضل او را معظما بقدرة و تعظیم مقدار و اندازهٔ او را مجللا لخطره و بزرگ می پندارد مرتبه و شرف او را یستعینه با لله سبحانه و پناه می برد بخدا تعالی من خساسة الخطوظ از فرومایگی خطهای دنیا و من جهل و از نادانی ست کم یتکثر القلیل بسیار پندارد اندک را مما یری فی نفسه از جنس چیزی که می بیند در ذات خود از دانش و یستقل الکثیر العظیم و کم پندارد بسیار را که بزرگ ست من غیره از غیر خود و یعجب نفسه و شگفت کند نفس خود یعنی بر لباس پندار بزیند بما لم یاذن له

شرح دفتر سوم

بسم الله الرحمن الرحیم

ترجمه دیباچه عربی دفتر سوم

الحکم حکمتها یعنی دانشها استوار کرده شده بکردارها که حکمت علم با عمل را گویند یا شناختن حقائق
اشیا کماهی حسب الطاقة البشریة جنود الله تعالی لشکرهای خداست عزوجل فی الارض در زمین
یقوی که قوی میشود بها بآن جنود ارواح المریدین جانهای مریدان وتمیزه وپاک میکند آن حکم علمهم
دانش مریدان راعن شائبة الجهل از آمیزش نادانی وعدلهم وپاک میکند داد ایشان راعن شائبة الظلم
از آمیزش ستم وجودهم وپاک میکند بخشش ایشان راعن شائبة الریا از آمیزش نمایش خلق وحلمهم وپاک
میکند بردباری ایشان راعن شائبة السفة از آمیزش سبکی وبخردی ویقرب الیهم ونزدیک میسازد
آن حکم بسوی ایشان مابعد عنهم من فهم الآخرة انچه دور ست از ایشان از فهمیدن آخرت وتیسیرهم وآسان
میسازد برای ایشان ماعسر علیهم من الطاعة والاجتهاد آنرا که دشوار ست بر ایشان در حالی که آن چیز
از فرمان برداری وکوشش آوریست دهی وآن حکمتها من بینات الانبیا از حجتهای روشن انبیاست
ودلائلهم واز دلیلهای ایشان تخبر عن اسرار الله که خبر میدهد از رازهای خدا یتعالی وسلطانه المخصوص
بالعارفین واز سلطان مر برهان وی که مخصوص ست بعارفان او وادراته الفلک النورانی الرحمانی جالدری
وخبر میدهد از گردانیدن حق تعالی فلک را که نورانی رحمانی روشن ست الحاکم علی الفلک الدخانی الکدری که

بہ گشتن یکی تا دیگری بترسد ۵ آخرین در نماز پیش از فرون ✤ در حدیث ست آخرون السابقون ✤ عن ابی ہریرۃ یقول انہ سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یقول نحن الآخرون السابقون در بخاری از ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ روایت نمودہ کہ میگوید ابو ہریرہ اینکہ او شنیدہ رسول اللہ علیہ السلام را کہ من وامت من متاخر ایم از روی زمانہ در دنیا و متقدمانیم در آخرت بر جمیع اہل ادیان بحسب منزلت و کرامت و دخول جنت بقیۂ طعنہ زدن آن مرد بیگانہ بر شیخ

۵ گر شود عالم پر از خون مال مال ✤ کی خورد بیندہ خدا الا حلال ✤ اشارہ باین حدیث ست لو کانت الدنیا دما عبیطا لکان قوت المومن الا حلالا اگر باشد تمام دنیا خون تازہ نمی باشد قوت مومن مگر حلال گفتن عائشہ رضی اللہ عنہا رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را کہ

تو بے مصلا ہر جا کہ میروے نماز میکنے ۵ سجدہ گاہم را از لطف حق ✤ پاک گردانیدہ تا ہفتم طبق ✤ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الحمد للہ الذی جعلت لی الارض مسجدا وطہورا فرمود پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم جمیع سپاس و ستایش مر خدایرا کہ گردانیدہ شد برای من زمین مسجد و طہور بفتح طا یعنی پاک کنندہ در عذر گفتن فقیر با آن شیخ ۵ گفت پیغمبر کہ عینای تنام و لا ینام قلبی عن رب الانام ✤ عن ابن سعید عن الحسن مرسلا قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تنام عینای و لا ینام قلبی جامع الصغیر فرمود پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم خواب میکند دو چشم من و خواب نمیکند دل من یعنے اگرچہ بمقتضاے بشریت غفلت بر چشم طاری میشود اما دل من بیدار و ہوشیار ست کہ بر و غفلت عارض نمے شود و ہمیشہ در ذکر و یاد حق و افکار صالح مے باشد ✤

تمام شد شرح دفتر دوم

جبک الاشیاء یعمیک یصم ✤ تفسک السوداء جنت لاتختصم ✤ عن ابی درداء رضی اللہ عنہ عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال حبک الشیء یعمی ویصم مشکوۃ معنی این حدیث در دفتر اول در داستان دل نہادن عرب بالتماس زن خود سوگند خوردن نوشتہ شدہ **در باز الحاح کردن معاویہ ابلیس را** گفتہ است الکذب ریبۃ فی القلوب ✤ باز الصدق طمانین طروب ✤ عن حسن ابن علی رضی اللہ عنہما

قال حفظت من رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم دع ما یریبک الی ما لا یریبک فان الصدق طمانینۃ وان الکذب ریبۃ مشکوۃ از حضرت حسن بن علی رضی اللہ عنہما مرویست کہ آن شاہزادہ کونین فرمودکہ یاد گرفتیم از رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ فرمود بگذار وترک کن چیزی را کہ در شک اندازد ترا بسوی چیزی کہ شک نداری تو در وی زیرا چہ صدق در راستی طمینان قلبست و بدرستی کہ کذب شک است پس از شک و کذب اعراض نمای و بصدق التجا فرمای تا رستگار شوی **در شکایت قاضی از آفت قضا و جواب نائب او را** گفت آہ چون حکم راند بیدلی ✤ در میان آن دو عالم جاہلی ✤ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم القاضی جاہل بین العالمین گفت پیغمبر علیہ السلام کہ قاضی جاہل ست میان دو عالم اعنی مدعی و مدعی علیہ کہ ہر دو بحقیقت حال عالم اند و قاضی از ان آگاہ نیست **در رفتن و فریفتن منافقان حضرت رسالت را تا بمسجد ضرار برند** راست میفرمود آن بحر کرم ✤ بر شما من از شما مشفق ترم ✤ عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انا اولی بالمومنین من انفسہم فمن توفی من المومنین فترک دینا فعلی قضاؤہ ومن ترک مالا فلورثتہ در مشارق از ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ روایت نموده کہ پیغمبر علیہ السلام فرمود من اولی ام بر مومنان از ذاتہای ایشان پس کسی کہ میرانده شد از مومنان و ترک کرد قرض را پس بر من ست قضا و ادا دین او و کسی کہ ترک کرد و بگذاشت مال را پس آن مال برای ورثۂ اوست **در شرح فائدہ حکمت حکایت آن شخص شتر جوینده** لفظ در معنی ہمیشہ نارسان ✤ زان پیمبر گفت قد کل لسان ✤ من عرف اللہ کل لسانہ کسی کہ شناخت حق سبحانہ را گنگ شد زبان او لان النہایۃ ہوالرجوع الی البدایۃ و سید حسینے بس نیکو فرموده در چگوید کہ بہرہ ندارد و نزدیک چہ گوید کہ زہرہ ندارد اگرچہ صم و بکم صفت دوران ست من عرف اللہ کل لسانہ در شان نزدیکان ست **در حکایت ہندو کہ با یار خود جنگ میکرد بر کاری و خبر نداشت** این نگر کہ مبتلا شد جان او ✤ در چہ افتاد تا شد بند تو ✤ مناسب این حدیث ست کہ السعید من اتعظ من غیرہ یعنی سعادتمند کسی ست کہ پند گیرد و پند پذیرد از غیر خود چہ ہر امری کہ در دیگری قبیح داند در رفع آن بکوشد و در ازالہ آن سعی نماید **در قصد کردن عزرائیل آن**

در دل او جا گرفته باشد و همیشه خواهان او بود اگر زنده باشد و متاسفه و متحسره باشد بر مفارقت او اگر مرده بود و از بیخبست بزرگان فرموده اند که نباید خواست مگر بنا بر ضرورت تا آنکه برای تست یعنی بر تو راضی بنود زنیست که فرزند نداشته باشد پس اگر باشی تو برای آن زن بهتر از شوهر اول پس آن زن برای تست یعنی خواهان تست و راضی ست از تو و دوستدار تست و اگر تو بهتر از شوهر اول نباشی در سلوک و معاشرت و معیشت و او خواهان و مشتاق شوهر اول بود پس آن زن بر تو نفرین میکند و همیشه خواهان جدائی تو باشد بنا بر عدم موافقت طبیعت **در نصیحت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم مر آن بیمار را** گفت پیغمبر مر آن بیمار را ۞ این بگو که سهل کن دشوار را ۞ آتنا فی الدار دنیا ما حسن ۞ آتنا فی دار عقبا ما حسن ۞ عن انس رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم عاد رجلا من المسلمین قد ضعف فصار مثل الفرخ فقال له رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم هل کنت تدعو الله بشیء او تسأله ایاه قال نعم کنت اقول اللهم ما کنت تعاقبنی به فی الآخرة فعجله لی فی الدنیا فقال رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم سبحان الله لا تطیقه و لا تستطیعه افلا قلت ربنا آتنا فی الدنیا حسنة و فی الآخرة حسنة و قنا عذاب النار قال فدعی الله به فشفاه الله به رواه مسلم مشکوة و در صحیح مسلم از انس رضی الله عنه روایت نموده بدرستی که رسول خدا بیمار پرسی نمود شخصی را از مسلمانان که به تحقیق ضعیف شده بود او از و پس گشت آن شخص مثل چوزه پس فرمود مر آن شخص را رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم آیا هست که بودی تو که دعا میکردی و میخواندی تو خدا را بچیزی از او دعیه یا آنکه سوال کردی تو خدای را از زهائی بلائی که تو در آن هستی گفت آن مرد آن بود دم من که میگفتم ای بار خدایا انچه هستی تو که عقاب کننده منی بانچه در آخرت پس شتابی بکن آن عقاب را برای من در دنیا تا در آخرت در حضور جمیع اولین و آخرین گرفتار و شرمسار نشوم پس فرمود رسول علیه السلام پاکی ست خدایرا که طاقت نیاری و استطاعت نداری تو آن عقاب خدایرا آیا پس نگفتی تو ای بار خدایا بده ما را در دنیا حسنه و آن توفیق و اعانت اثبات خیرات مبرات و اکتساب حاجات که نزد تو مقبول باشد و بده ما را در آخرت حسنه و آن ثواب و رضوانست و نعیم جنات از حور و قصور و لقای یزدان و نگاهدار ما را از عذاب نار یعنی هر تقصیری و عصیانی که بصدور انجامیده عفو کن و ازان درگذر که در من رحمت و غفران تو واسعست و این دعا از جمله دعوات جامعات و کلمات جامع ست برای جمیع اصناف خیرات و محافظت از سائر شرور و سیات گفت انس پس دعا کرد آن شخص حق سبحانه و تعالی را بآن دعا اعنی ربنا آتنا فی الدنیا الی آخره پس شفا داد حق سبحانه آن شخص را بآن دعا و باز تقریر ابلیس تلبیس خود را با معاویه ۵

بسوی دنیا و احراز اسباب آن برسد آن دنیا را و یا بسوی عورتی که در قید نکاح خود در آرد او را پس هجرت او بسوی چیزی ست که هجرت نموده بسوی او یعنی هر چه قصد قلب بود از هجرت همان چیز او را برسد ایضاً در داستان مذکور

نیت مومن بود به از عمل ✤ ایچنین فرمود سلطان رسل ✤ چون سهیل بن سعد رضی الله عنه نیة المومن خیر من عمله وعمل المنافق خیر من نیته وکل یعمل علی نیته فاذا عمل المومن عملا فنار فی قلبه نور جامع صغیر یعنی مروی ست از سهیل بن سعد رضی الله عنه که نیت مومن بهتر ست از عمل او بنا بر آنکه مقبولیت و جزا و ثواب او مترتب بر نیت و قصد قلبی ست پس لاجرم نیت بهتر بود از عمل و عمل منافق بهتر ست از نیت او از آنکه منافق همیشه قاصد نفاق و خداع و حیل ست پس عمل خیر او بهتر بود از نیت او و هر واحدی عمل میکند موافق نیت خود پس چون عمل کند مومن علی نیکو روشن شود در دل او نور الهی و بدان نور توفیق خیر مزید گردد و از سیات باز ماند و این حدیث در جامع صغیر مذکور ست حکایت در تحقیق این سخن

که هر چیزی که خانه بر اوست ✤ خلقت من نیز خانه سر اوست ✤ این حدیث قدسی ست الانسان سری و انا سره یعنی انسان سر من و من مظهر صفات من ست و من باطن آن انسانم من حیث الوجود که او سری را از من پنهان ایضاً در حکایت مذکور تا بگردان خانه را در وی نرفت ✤ و اندرین خانه بجز آن می نرفت ✤ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم حاکیا عن الله سبحانه تعالی لا یسعنی ارضی ولا سمائی ولکن یسعنی قلب عبدی المومن بیان این حدیث قدسی که پیغمبر علیه السلام از حق سبحانه تعالی حکایت فرموده در دفتر اول در داستان آن اعرابی که تمساح زن خود و سوگند خوردن گذشته

دوم بار در سخن کشیدن سائل آن بزرگ را تا حال او معلوم گردد

گفت سه گونه زنند اندر جهان ✤ وان دو رنج و این یکی گنج روان ✤ مضمون این حدیث نبوی ست که النساء ثلثة واحدة لک وعلیک اما التی لک وهی المراة الیک فعلیها وجهالک واما التی علیک فالمتزوجة ذات ولد تاکل مالک وتبکی علی الزوج الاول واما التی لک وعلیک فالمتزوجة التی لا ولد لها فان کنت لها خیرا من الاول فهی لک ولا فهی علیک عورت سه صنف اند یکی صنف برای تست که از و بتو نفع میرسد و یکی بر تست یعنی وبال و ضرر تست و یکی دیگر هم برای تست و هم بر تست و باید دانست لام برای نفع ست و علی برای ضرر اما آن زنی که برای تست و مخصوص بتو آن زن باکره است که مردی دیگر را ندیده پس دل او دوستی او برای تست و او جز تو دیگری را دوست ندارد و نخواهد از آنکه بجز تو دیگری را نمیداند پس لاجرم او شیفته و فریفته تو بود و دل او متعلق بتو باشد و اما آن زنی که وبال بر تو پس آن منکوحه ایست که خداوند فرزند بود یعنی شوهر بود و بشوهر دیگر رسیده باشد مال ترا بخورد و گریه کند بر مفارقت شوهر اول از آنکه محبت قلبی او با شوهر اول بوده و در دل او محبت تو نباشد از اینچنین زن همیشه باید بود بر حذر بدان سبب که فعلی از افعال شوهر اول و یا خلقی از اخلاق او

که بفرمود در خطبهٔ خویش که شراب مجمع گناهانست و حبائل جمع حبالہ است بکسر حاء مهمله و آن دامی ست
که بدو صید گیرند یعنی عورات دامهای شیطانست که بدان مردم را در ضلالت می اندازند و دوستی دنیا
سر همه گناهان ست و شنیدم پیغمبر علیه السلام را که فرمود پس کند عورات را در صفوف از جهت آنکه
پس آورده است ایشان را خدا تعالی در ذکر **ایضاً در داستان مذکور ؎ زآتش این**
ظالمانت دل کباب ؛ از تو جمله اهل قومی بد خطاب ؛ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اللهم اهد قومی فانهم
لا یعلمون فرمود پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وقتی که دندان مبارک شهید شده و خون همایون جاری گشته
ای بار خدایا راه نمونی کن قوم مرا زیرا که ایشان نمیدانند مرا یعنی تو ایشان را هدایت فرمائی تا مرا بشناسند
و بمن تصدیق آرند در **ترک کردن آن ناصح بعد از مبالغت پند آن مغرور خسیس را**
؎ یا دالناس معاون هین بیار ؛ معدنی باشد فزون از صد هزار ؛ عن ابی هریره قال قال رسول اللہ
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم الناس معادن کمعادن الذهب والفضة خیارهم فی الجاهلیة خیارهم فی الاسلام
اذا فقهوا رواه مسلم مشکوة شیخ مسلم از ابی هریره رضی اللہ عنه روایت نموده که گفت پیغمبر علیه السلام
آدمیان همچو معادن اند مثل معادن ذهب و فضه و مجارست و از تفاوت یعنی آدمیان در نسب و
شرف متفاوت اند مثل تفاوت کان طلا و نقره و تفاوت ایشان در اسلام از حیثیت قبول ست
فیض الهی را بحسب علم و حکمت و مراتب قبول آن مختلف ست و بزرگ ایشان در ایام جاهلیت که پیش از
اسلام باشد بزرگ ایشان ست در اسلام چون فقیه باشند و عالم شرائع و معرفت ذات و صفات حق
یعنی بعلم زینت میابد شرف نسب پس با علم جمع میشود شرف حسب و نسب **در گفتن شیخی بایزید را**
قدس سره که کعبه منم گرد من طواف کن ؎ خواجه الاعمال بالنیات گفت ؛ نیت خیرت
بسی گلها شگفت ؛ عن عمر بن الخطاب رضی اللہ عنه قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انما الاعمال
بالنیات وانما الامرء ما نوی فمن کانت هجرته الی اللہ والی رسوله فهجرته الی اللہ والی رسوله ومن کانت هجرته
الی دنیا یصیبها او امراة ینکحها فهجرته الی ما هاجر الیه متفق علیه مشکوة شیخ بخاری و مسلم از امیر المومنین عمر
بن خطاب رضی اللہ عنه روایت کردند که گفت فرمود پیغمبر علیه السلام جز این نیست که ثواب اعمال و
قبولیت آن منوط و مربوط ست به نیتها و نیت توجه قصد قلب ست بسوی آنچه موافق مطلوب باشد و جز این
نیست که مر آدمی را آنچه نیت کرده است و توجه قلب و عنان همت بدان منعطف ساخته پس کسیکه باشد
هجرت او و خروج او از مکه بسوی طلب رضای خدا و خدمت رسول خدا پس هجرت او بسوی خدا ست و بسوی
رسول خدای تعالی یعنی در این هجرت فائز میشود بدرجات عالیات حسنات و کسی که باشد هجرت او

رواه دارقطنی مشکوة و از معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ روایت نمودہ کہ معاذ گفتہ کہ پیغمبر علیہ السلام فرمود
کہ ای معاذ نیافرید خدا تعالی ہیچ چیزی را بر روی زمین کہ دوست تر باشد بسوی حق سبحانہ از آزاد
کردن بندہ زندہ ساختن ست ارسر نو چہ آزاد باختیار خود مختار ست و بندہ محکوم مولاست و در اختیار
اوست و بخود اصلا اختیاری ندارد و نیافرید ہیچ چیزے را بر روی زمین مبغوض تر بسوی حق سبحانہ
از طلاق جہت آنکہ در طلاق آوارہ ساختن عورت ست کہ ضعف مخلوقات ست در پرسیدن موسی
علیہ السلام از حق تعالی بر غلبۂ ظالمان ۵ حفت الجنۃ بالمکارہ ۵ حفت النیران من شہوتہا
قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ حجبت الجنۃ بالمکارہ وحجبت النار بالشہوات
ورواہ الغضائری حفت در مشارق از ابی ہریرہ روایت نمودہ کہ پوشیدہ شد بہشت بمکروہات و پوشیدہ
آتش بشہوتہا ولذتہا و فضائری بجای حجبت حفت نقل نمودہ یعنی گرد کردہ شدہ ولازم احقاف احاطہ
بجمیع جوانب ست و احجاب را احاطہ کل لازم نیست حاصل معنی آنکہ مکروہات درین حدیث عبارت ست
از مکارہ نفس و طبع مثل صبر بر مصائب و نوائب و نقص اموال و نفس و ثمرات و جوع و فقر و ریاضت اضافہ
در عادات و عبادات و جہاد با کفار و اعطای صدقات و ترک مشتہیات و لذات جسمانی کہ ایہا بظاہر
مکروہات نفس ست و در حقیقت محمود و مستحسن پس معنی چنین باشد کہ بہشت فرو گرفتہ شدہ بمکروہات یعنی
باعمال حسنہ مومنان و دوزخ فرو گرفتہ شدہ بشہوات یعنی باعمال قبیحۂ فجار ایضا در داستان
مذکور ۵ تخم مایہ آتشت شاخ ترست ✤ سوختہ آتش قرین کوثرست ✤ اشارہ باین حدیث ست
قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا دخل اہل الجنۃ الجنۃ واہل النار النار یقول اللہ تعالی من کان
فی قلبہ مثقال حبۃ من خردل من ایمان فاخرجوہ فیخرجون قد امتحشوا وعادوا حمما فیلقون فی نہر الحیوۃ
فینبتون کما تنبت الحبۃ فی جمیل السیل الم تروا انہا تخرج صفراء ملتویۃ متفق علیہ فرمود رسول اللہ
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وقتیکہ در آیند اہل جنت در جنت و اہل دوزخ بدوزخ بگوید اللہ تعالی مر فرشتگان را
کہ بیرون آرید مر کسی را کہ در دل او مقدار جبہ از ارزن باشد از ایمان پس بر آوردہ شوند بحالی کہ سوختہ باشند
و گشتہ باشند انگشتہای سیاہ پس انداختہ شوند در چشمہ آب حیات پس بروئید چنانچہ بروید تخمی کہ در کنف
سیل ست آیا نمی بینید آنکہ آن تخم بری آید زرد پیچیدہ در تازگی و نازکی ایضا در داستان
مذکور ۵ زاخر دہن مرادش نفس تست ✤ کو بآخر باید و عقلت نخست قال ابو ہریرۃ سمعت رسول اللہ
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم یقول فی خطبتہ الخمر جماع الاثم والنساء حبائل الشیطان وحب الدنیا راس کل خطیئۃ
وسمعتہ یقول اخر والنساء حیث اخرہن اللہ رواہ زرین گفت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ کہ شنیدم رسول علیہ السلام

علیه وآله وسلم ان الله یقول یوم القیمة یا ابن آدم مرضت فلم تعدنی قال یا رب کیف اعودک وانت رب العالمین قال اما علمت ان عبدی فلانا مرض فلم تعده اما علمت انک لو عدته لوجدتنی عنده یا ابن آدم استطعمتک فلم تطعمنی قال یا رب کیف اطعمک وانت رب العالمین قال اما علمت انه استطعمک عبدی فلان فلم تطعمه اما علمت انک لو اطعمته لوجدت ذلک عندی یا ابن آدم استسقیتک فلم تسقنی قال یا رب کیف اسقیتک وانت رب العالمین قال استسقاک عبدی فلان فلم تسقه اما علمت انک لو سقیته وجدت ذلک عندی رواه مسلم روایت نموده از ابی هریره رضی الله عنه گفت ابو هریره که پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم بدرستی که حق سبحانه میفرماید روز قیامت ای فرزند آدم مریض شدم من پس عیادت نکردی وبیمار پرسی ننمودی تو مرا عرض کرد بنده که ای پروردگار چگونه عیادت کنم وحال آنکه تو پروردگار جهانیانی ومنزهی از عوارض جسمانی ومقدسی از لوازم امکانی چون این گفتگوی در روز قیامت میان حق وبنده خواهد شد می باید که بصیغه مضارع بیارند چنانچه در مفتتح فرمود ان الله یقول ولیکن تغیر بصیغة ماضی بنا بر تحقق وقوع ست که البته این گفتگوی خواهد شد مثل قوله تعالی ونفخ فی الصور فصعق من فی السموات ومن فی الارض که مکان ینفخ ویصعق واقع شده فرماید حق سبحانه آیا نمیدانی تو آنکه بنده من فلان مریض شد پس نپرسیدی تو او را آیا نمیدانی تو بدرستی که اگر عیادت مینمودی تو فلان را نزد من می یافتی تو کرامت وثواب ما را نزد فلانی ای پسر آدم طلب طعام کردم از تو پس طعام ندادی تو مرا گوید بنده ای پروردگار من چگونه طعام دهم وتو خود رانم ترا وحال آنکه تو پروردگار جهانیانی فرماید حق سبحانه آیا نمیدانی تو اینکه طلب طعام کرد از تو بنده من که فلانست پس طعام ندادی تو او را آیا نمیدانی تو اینکه تو اگر طعام میدادی او را نزد من می یافتی تو ثواب آن طعام نزد من ای پسر آدم طلب کردم آب خوردن را پس آب نخورانیدی تو مرا عرض کند بنده که ای پروردگار من چگونه آب بخورانم من ترا وحال آنکه تو پروردگار جهانیانی فرماید حق عز وجل طلب آب خوردن کرد از تو بنده من که فلانی ست پس آب نخورانیدی تو او را آیا نمیدانی تو بدرستی که تو اگر آب میخورانیدی او را نزد من می یافتی ثواب او را نزد من مخفی نماند که در عیادت لوجدتنی عنده فرمود ودر اطعام واستقا لوجدت ذلک عندی از جهت اشارت واشعار ست بسوی آنکه زیارت دوستان وعیادت مریضان اکثر ثواب ست نزد حق سبحانه وتعالی

در عتاب کردن حق سبحانه با موسی از بهر شبان ؎ تا توانی پا منه اندر فراق ؎ کالبغض الاشیاء عند الطلاق ؎ عن معاذ بن جبل قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یا معاذ ما خلق الله شیأ علی وجه الارض احب الیه من العتاق ولا خلق الله شیأ علی وجه الارض ابغض الیه من الطلاق

این عبارت ست که در بحث امامت در عقاید واقع شده و یکون من قریش ولا یجوز عن غیرهم ولا تخصیص
به بنی هاشم و اولاد علی رضی الله عنه **در داستان امتحان پادشاه آن دو غلام را که نو خریده بود**
ـه آدمی مخفی ست در زیر زبان ❊ این زبان پرده است بر درگاه جان ❊ از صد کله امیر ست کرم الله
وجهه المرء مخبوء تحت لسانه آدمی پوشیده شده است تحت زبان خویش یعنی زبان هر یک معرف اوست
در داستان فرمودن والی آن مرد را که این خار بن که نشانده بر کن ـه مصطفی
فرمود از گفت حکیم ❊ کو بمومن لابه گر گردد زبیم ❊ اشارت ست بحدیث جزیا مومن فان نورک اطفاء
ناری یعنی دوزخ بمرد مومن بگوید زود بگذر و تجاوز نمای ای مومن زیرا چه نور ایمان تو سرد کرد آتش مرا
در معنی حدیث التاخیر آفة ـه این سخا شاخیست از سرو بهشت ❊ وای آن کز کف چنین شاخی
بهشت ❊ عن علی رضی الله عنه عن النبی صلی الله علیه وآله وسلم انه قال السخاء شجرة من اشجار الجنة اغصانها متدلیات الی الدنیا
فمن اخذ غصنا منها قاده ذلک الغصن الی الجنة جامع صغیر للسیوطی یعنی سخا درختی ست از درختهای
بهشت شاخهایش فرو هشته در دنیا پس کسیکه بگیرد شاخی را ازان شاخها میکشد او را آن شاخ سوی بهشت
ایضاً در معنی مذکور ـه زانکه مخلص در خطر باشد دوام ❊ تا ز خود خالص نگردد او تمام ❊ مضمون
این حدیث ست که المخلصون علی خطر عظیم یعنی مخلصان درگاه خداوندی بر خطر بزرگ اند و تا از خود خالص
گردیده بمرتبهٔ مخلص نرسند بنتیجه اخلاص که برگزیدگی حق ست فائز نگردند از خطر ایمن نیستند در رجوع
بحکایت ذوالنون مصری ـه دوست همچون زر بلا چون آتش ست ❊ زر خالص در دل آتش
خوش ست ❊ البلاء للولا کالله ب للذهب یعنی بلا محک و معیار امتحان برای دوستی ست چنانچه
آتش برای طلا در امتحان کردن خواجه زیرکی لقمان رضی الله عنه ـه بندگان خاص
علام الغیوب ❊ در جهان جان جوا سیس القلوب ❊ اشاره بحدیث نبوی ست که احذروا من فراسة
جواسیس القلوب در تتمه **حسدان حشم بران غلام خاص سلطان ـه** شیخ کو نیظر بنور
الله شد ❊ از نهایت وز نخست آگاه شد ❊ اقتباس ست از حدیث اتقوا من فراسة المومن فانه ینظر
الله معنی این حدیث در دفتر اول در داستان شیر و چاه دیدن عکس خود را مرقوم گشت در **داستان**
انکار کردن فلسفی بر قرآن ـه چون طلب کردی بجه آمد نظر ❊ جد خطا نکند چنین آمد خبر ❊
اشارت ست بحدیث من طلب شیأ وجد وجد کسی که طلب کرد چیزی را و کوشش نمود در حصول او یافت
او را حاصل نمود **در انکار کردن موسی علیه السلام بر مناجات شان ـه** آنکه گفتا نی
مرضت لم تعد ❊ من منم رنجور او تنها نشد ❊ عن ابی هریرة رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله

منکشف شود حقیقت ظهور وجود در مظاهر بروی محقق گردد حضرت شیخ عطا قدس سره میفرماید **بیت**
اگر اشیا همین بودی که پیداست ✤ دعای مصطفی کی آمدی راست ✤ که باحق ممترد بن گفت الهی ✤
بمن بنمای اشیا را کماهی ✤ **ایضاً در قصهٔ مذکور** ✤ هین سگ این نفس را زنده مخواه ✤ کو عدو
جان تست از دیرگاه ✤ اشاره باین حدیث ست که اعدا عدوک نفسک التی بین جنبیک یعنی دشمن ترین
دشمن تو نفس تست آنچنان نفسی که واقع ست میان دو پهلوی تو **در تعریف کردن منادیان**
قاضی مفلس را گرد شهر ✤ صبر از ایمان نیابد سر کله ✤ حیث لاصبر فسلا ایمان له ✤ قال النبی صلی الله
علیه وآله وسلم من لاصبر له فلا ایمان له فرمود پیغمبر علیه السلام کسی که نیست مر او را صبر پس نیست ایمان مر او را
از انکه پیغمبر علیه السلام فرمود که ایمان دو نصف یک نصف صبر ست و یک نصف دیگر باشد **در تتمه قصهٔ**
مفلس ✤ گفت پیغمبر که تیز ان مجید ✤ از پی هر درد درمان آفرید ✤ عن جابر رضی الله عنه عن النبی
صلی الله علیه وآله وسلم انه قال لکل داء دواء فاذا اصیب دواء الداء برأ باذن الله در صحیح مسلم از جابر
رضی الله عنه روایت نموده وی از پیغمبر علیه السلام نقل کرده بدرستی که پیغمبر علیه السلام فرمود برای
هر دردی و مرضی دوا و داروست پس چون برسد دوا در درد را به شود بفرمان و اذن خدای تعالی
ایضاً در قصهٔ مفلس ✤ چشم را ای چاره جو در لامکان ✤ هین منه چون چشم گشته سوی جان ✤
اقتباس ست از مضمون این حدیث که اذا خرج الروح تبعه البصر رواه المسلم **در مناجات** ✤
کز اگر گفتن رسول با وفاق ✤ منع کرد و گفت آن هست از نفاق ✤ یعنی این حدیث ست قال النبی
صلی الله علیه وآله وسلم لو افی نعلت وفی روایة ایاک ولوفان لومن الشیطان رواه مسلم از اگر گفتن زنهار
خود نگاه دار که اگر گفتن عملی ست از اعمال دیو مکار یعنی نگو که اگر چنین میکردم چنان میشد و اگر چنین نمیکردم
چنان نمیشد بل نظر بر تقدیر انداز و بغیر حق مپرداز **در ویرانه خانه ساز در داستان ملامت**
کردن مردم شخص را که مادر را بکشت بتهمت ✤ من ندیدم در جهان جست وجو ✤ هیچ
اهلیت به از خوئی نکو ✤ در مادهٔ حسن خلق احادیث نبوی بسیار واقع شده یکی از ان جمله که مناسبت
باین مقام داشت نوشته میشود عن ابی اسامة بن شریک قال شهدت الاعاریب یسالون النبی
علیه السلام یقولون ماخیر ما اعطی العبد قال حسن الخلق اسامة بن شریک روایت کرد که جمعی از اعراب
از رسول علیه السلام سوال میکردند و من حاضر بودم گفتند ای رسول خدای بهترین چیزی که بنده را
ازان حضرت داده شود چیست رسول علیه السلام فرمود که حسن خلق ست **ایضاً در داستان**
مذکور ✤ پس امام حی و قائم آن ولی ست ✤ خواه از نسل عمر خواه از علی ست ✤ موافق بمضمون

حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زید راکہ این سرفاش مکن در دفتر اول نوشتہ شد در داستان
حیران شدن حاجیان در کرامات زاہد ۵ ای نمودہ تو مکان از لامکان ❊ فی السماء
رزقکم کردہ عیان ❊ در آخر سیپارۂ حم در سورۂ والذاریات واقع شدہ وفی السماء رزقکم وما توعدون
تفسیر این آیت در ہمین دفتر سابق نوشتہ شد در داستان اعتماد کردن آن شخص بر تملق و وفا خرس
احادیث نبوی و بعضی اقوال اولیا در آخر خطبۂ مجلد دوم واقع شدہ واصحابہ غر المحجلین ای
تپل ہر چہار دست و پا سفید را گویند و چون در حدیث وارد شدہ کہ اعضای امت مرحومہ بواسطہ شرف
وضو روز قیامت نورانی خواہد بود و در اینجا اصحاب را باین لفظ تشبیہ دادہ اند و حدیث این ست
ان امتی یدعون یوم القیمۃ غر المحجلین من آثار الوضوء فمن استطاع منکم ان یطیل غرتہ فلیفعل متفق علیہ
مشکوۃ در آغاز دفتر ۵ او جمیل ست و یحب للجمال ❊ کی جوانی نوگزیند پیر زال ❊ قال النبی صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم ان اللہ جمیل و یحب الجمال گفت پیغمبر درود و رحمت باد بروے بدرستی کہ حق تعالی جمیل حقیقی ست
و مظاہر متنوعہ و حجاب بی متعددہ جمال خود را دوست میدارد و جمال کمال اسماء صفات را مشاہدہ میفرماید
مشورت کردن خدا تعالی با فرشتگان در ایجاد خلق ۵ گفت حق رش علیہم نورہ ❊
مفترق ہرگز نگردد نورہ ❊ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان اللہ خلق الخلق فی ظلمۃ ثم رش علیہم من
نورہ فمن اصاب من ذلک النور فقد اہتدی ومن اخطأ فقد ضل بدرستی کہ حق تعالی آفرید ماہیات
ممکنات را در ظلمۃ عدم پس باشید بر ایشان از نور وجود و شہود پس کسیکہ پرسید بآن از نور مرشش
پس بتحقیق راہ یافت بسوی مشاہدہ انوار و مطالعہ اسرار در مرایاء موجودات و کسیکہ خطا کرد آن نور را
یعنی از ان محروم شد پس بتحقیق گمراہ گشت و ہلاک شد در بیابان شہوات و لذات و از راہ راست باز ماند
در التزام کردن خادم تعہد بہیمہ او تخلف نمودن ۵ باز گفتن حزم سوء الظن تست ❊
ہر کہ بظن نیست کی ماند درست ❊ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الحزن سوء الظن گفت پیغمبر علیہ السلام
کہ ضبط آدمی و احتیاط او سوء ظن و گمان ست در یافتن پادشاہ باز گم کردہ را بخانہ
آن گم پیر ۵ کنت کنزا رحمۃ مخفیۃ ❊ فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف معنی این حدیث در دفتر اول در داستان قبول کردن خلیفہ ہدیہ را و عطا و خلعت
فرمودن باکمال بی نیازی نوشتہ شد در تمامی قصۂ زندہ شدن استخوانہای بدم عیسی ۵
طعمہ نمودہ باو ان بودہ شست ❊ آنچنان بنما بما آنرا کہ ہست ❊ اشارت بمضمون حدیث ارنا الاشیاء
کما ہی ای بار خدایا بنما اشیاء را یعنی تعینات وجودیہ را چنانچہ ہست آن اشیاء یعنی چون حقائق اشیاء

چون توریت و انجیل در بر خاستن مخالفت و عداوت از میان نصاری به برکت رسول الله علیه السلام ✍ اولا اخوان شدند آن دشمنان * همچو اعداد عنب در بوستان * مفهوم این آیت ست که در سورهٔ آل عمران در سیپارهٔ لن تنالوا واقع شده واذکروا نعمة الله علیکم اذ کنتم اعداء فالف بین قلوبکم فاصبحتم بنعمته اخوانا و یاد کنید نعمتهای خدا را که بر شما فاضه کرده و آن اسلام ست و قران و هجرت پیغمبر ببلدهٔ ایشان آنرا یاد دارید که بودید شما یکدیگر دشمنان که پیوسته حرب میکردید پس خدا پیوند داد میان دلهای شما ببرکت اسلام پس گشتید شما برحمت خدای برادر یکدیگر ایضاً در داستان مذکور ✍ وزدم المومنون اخوة ببند * در شکستند و تن واحد شدند * این آیت در سیپارهٔ حم در سورهٔ حجرات واقع شده انما المومنون اخوة جز این نیست که مومنان برادر اند یکدیگر را در دین چه همه منتسب اند باصلی واحد که ایمانست ایضاً در داستان مذکور ✍ حال ایشان از نبی خوان ای حریص * نقبوا فیها بین هل من محیص * در سیپارهٔ حم در سورهٔ ق واقع شده وکم اهلکنا من قبلهم من قرن هم اشد منهم بطشا فنقبوا فی البلاد هل من محیص و بسا کسان که هلاک کردیم پیش از ایشان یعنی از قوم تو از اهل قرنی که بحسب واقع ایشان سخت بودند از کفار مکه از روی قوت چون قوم عاد و ثمود پس راه ببریدند در شهرها یعنی بتجارت رفتند و مال بسیار بدست آوردند هیچ چیز دستگیر ایشان نکرد ایضاً در داستان مذکور ✍ زاغ ایشان گر بصورت زاغ بود * باز همت آمد و مازاغ بود * این آیت در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ والنجم واقع شده مازاغ البصر و ما طغی میل نکرد چشم محمد علیه السلام یعنی بچپ و راست ننگریست و در نگذشت از حدی که مقرر بود نگریستن وی را و درین آیت ستایش آن حضرت ست بحسن ادب و علو همت که دران شب پر تو التفات بهیچ ذرهٔ از ذرات کائنات نیفگند و دیده و دل جز بمطالعه جمال بی زوال الهی نکشود در قصهٔ لط بچگان مرغ خانگی می پرورد شان را ✍ تو زکرمنا بنی آدم شنی * هم بخشکی هم بدریا منهی * در سورهٔ بنی اسرائیل در سیپارهٔ سبحان الذی واقع شده ولقد کرمنا بنی آدم وحملناهم فی البر والبحر ورزقناهم من الطیبات وفضلناهم علی کثیر ممن خلقنا تفضیلا هر آئینه بزرگوار کردیم فرزندان آدم را و برداشتیم ایشان را یعنی سوار گردانیدیم ایشان را در بیابان بر چهارپایان و در دریا بکشتیها و روزی دادیم ایشان را از طعامهای پاکیزه و افزونی دادیم ایشان را بر بسیاری از انچه آفریده ایم افزونی دادنی ایضاً در قصهٔ مذکور ✍ تا بظاهر مثلکم باشد بشر * با دل یوحی الی دیده ور * در آخر سورهٔ کهف در سیپارهٔ قال الم اقل لک واقع شده قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی تفسیر این آیت در داستان گفتن

هر آئنه فانی گردد و نماند آب دریا زیرا که جسم ست و هر جسمی متناهی باشد پس او بنهایت رسد پیش از انکه بر سد و نماند علوم آفریدگار من جهت آنکه آن غیر متناهی ست پس بداد متناهی کلمات نامتناهی نوشته نشود و اگر نیز بیاریم مثل دریای محیط مدد و آن مداد و بران افزائیم ایضاً در داستان مذکور ۵ باغ و بیشه گر بود یکسر قلم ✤ زین سخن هرگز نگردد بی حکم ✤ این آیت نیز مناسب این مقام ست که در سیپاره اتل ما اوحی در سورهٔ لقمان واقع شده و لو ان ما فی الارض من شجرة اقلام والبحر یمده من بعده سبعة ابحر ما نفدت کلمات الله و اگر آنکه بودی انچه در زمین ست از درختان قلمها و دریای محیط با وسعت خود مداد شدی و مدد دادی بحر محیط را پس از فنای آب دریاهای دیگر مانند او بدان قلمها و بدان آبهای مداد شده کتابت کردندی پس نرسیدی و به پایان نیامدی حکم الهی و عجائب صنع پادشاهی ایضاً در داستان مذکور ۵ بر تو زندان بر من آن زندان چو باغ ✤ عین مشغولی مرا گشته فراغ ✤ اشارة بمضمون این آیت ست که در جزو قد افلح در سورهٔ نور واقع شده رجال لا تلهیهم تجارة ولا بیع عن ذکر الله سبحان یا مصلیان مردانند که غایت استغراق در مقام شهود مشغول نمیسازد و باز نمیدارد ایشانرا بازرگانی یعنی خریدن متاعی که ازان توقع سود باشد و نه فروختن آنها یعنی داد و ستد و خرید و فروخت ایشان را مانع نبود از یاد کردن خدای و از بپای داشتن نماز و از دادن زکوة محققان بر آنند که چون بیع و شرا که اعظم اشتغال دنیویست ایشان را از ذکر مانع نبود با شغال بطریق اولی نباشد در بیان آن دعوی که عین آن دعوی گواه صدق خوشی ست ۵ آن غریب از ذوق آواز غریب از زبان حق شنیدانی قریب ✤ این آیت در سورهٔ بقر در سیپارهٔ سیقول واقع شده و اذا سالک عبادی عنی فانی قریب چون پرسند ترا ای محمد بندگان من بلکه از صفت من یا معاملهٔ من با ایشان در وقت دعا پس من نزدیک ام بعلم و اجابت در منازعت چار کس جهت انکه هر یکی بنام دیگر فهم کرده بودند ۵ قول ان من امته را یا دگیر ✤ تا بالا و خلافیها نذیر ✤ در سیپارهٔ و من یقنت در سورهٔ ملائکه واقع شده انا ارسلناک بالحق بشیرا و نذیرا و ان من امة الا خلا فیها نذیر و ان یکذبوک فقد کذب الذین من قبلهم جاءتهم رسلهم بالبینات و بالزبر و بالکتاب المنیر بدرستی که فرستادیم ترا بدین حق که اسلام ست مژده دهنده بمثوبت و بیم کننده از عقوبت و نبود هیچ گروهی از امم سالفه مگر آنکه گذشت در میان ایشان پیغمبری بیم کننده یا دانائی آگاه دهنده و اگر تکذیب کنند ترا معاندان قریش عجب مدار بس مر رسل را تکذیب کردند آنانکه پیش از ایشان بوده اند پیغمبران خود را که آمدند بدیشان پیغمبران فرستاده بر ایشان بحجتهای روشن با معجزهای هویدا و بصحف آسمانی و بکتاب روشن کننده یعنی احکام حلال و حرام

عارف بنور غیب بین گوسفندان خواست را برآن ✤ وز چرا باز آخرج المرعی چران ✤
در سیپارهٔ عم در سورهٔ اعلی واقع شده والذی اخرج المرعی فجعله غثاء احوی یعنی آن خدای که بیرون آورد از زمین گیاه
چراگاه را یعنی برویاند چیزی را که چهارپایان بچرند **ایضاً در داستان مذکور** آدم انبئهم
باسمائهم درس گو ✤ شرح کن اسرار حق را مو بمو ✤ اشارت ست بآیت که در اول جزو الم در سورهٔ بقر واقع
شده قال یا آدم انبئهم باسمائهم گفت خدا بواسطهٔ ای آدم خبر ده این ملائکه را بنامهای ایشان
در بقیهٔ قصهٔ ابراهیم ادهم قدس سره بر لب دریا گرچه دروی دوری چنان تو دمی ✤
حیث ما کنتم فولوا وجهکم ✤ در سورهٔ بقر در سیپارهٔ سیقول واقع شده وحیث ما کنتم فولوا وجوهکم شطره
وهر جا که باشید در بر و بحر چون خواهید که نماز گذارید پس بگردانید رویهای خود را بسوی مسجد در وقت
کردن آن شخص که خدا یتعالی مرا نگیرد بگناه وجواب گفتن شعیب علیه السلام ✤
زنگ تو بر توت ای دیگ سیاه ✤ کرد سیمای درونت را تباه ✤ اشارت ست بآیت که در سیپارهٔ عم
در سورهٔ مطففین واقع شده کلا بل ران علی قلوبهم ما کانوا یکسبون یعنی نه چنانست که میگویند بلکه
غشاوهٔ غرور وغفلت پوشانیده است بر دلهای ایشان زنگار انکار از انچه بودند که میکردند آثام ومعاصی
یعنی بشامت سیئات دلهای ایشان زنگ خورده وباین معنی حدیث نبوی وارد ست **در کشیدن موسی**
مهار شتر و معجب شدن در خود انصتوا لاگوش کن خاموش باش ✤ چون زبان حق
نگشتی گوش باش ✤ اشارت ست بکریمه که در سیپارهٔ قال الملأ در آخر سورهٔ اعراف واقع شده
واذا قرئ القران فاستمعوا له وانصتوا لعلکم ترحمون تفسیر این آیت در دفتر اول بتحریر یافت **در داستان**
تعظیم کردن ساحران موسی را که چه فرمائی در تشنیع صوفیان پیش شیخ بران صوفی که
بسیار میگرید و میخورد ظن موسی بود با اندازه لیک ✤ هم فزون آمد زگفت بار نیک ✤
اشارت ست بقصهٔ موسی وخضر علیهما السلام که در سیپارهٔ سبحان الذی در سورهٔ کهف واقع شده
قال فان اتبعتنی فلا تسئلنی عن شیء حتی احدث لک منه ذکرا گفت خضر که ای موسی پس اگر پیروی کنی
مرا پس مپرس مرا از چیزی که منکر باشد ووجه صحت آن ندانی یعنی افتتاح بسوال مکن تا من نسازم
برای تو از ان چیز بیانی که تو دریابی **در داستان عذر گفتن فقیر بان شیخ** اول و آخر
نشانش کس نداد ✤ گفت لو کان البحر مداد ✤ در سورهٔ کهف در سیپارهٔ قال الم اقل لک واقع شده
قل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی ولو جئنا بمثله مددا بگو اگر باشد
آب دریای محیط که شامل ارض ست سیاهی برای نوشتن سخنان پروردگار من یعنی معانی قرآن با معلومات ان

چهارم محفوظ بودن آن سنگ باوجود کثرت اعادی در دو استان **بیان حال خودپرستان و ناشکری در نعمت وجود انبیا و اولیاء** ای که صبرت نیست از دنیای دون * صبر چون داری ز نعم الماهدون * در سورهٔ والذاریات در سیپارهٔ قال فما خطبکم واقع شده والارض فرشناها فنعم الماهدون وزمین گسترانیدیم آنرا قرار گیرندبندگان بران پس نیکو گسترانیده ایم ایضاً **در داستان مذکور** آنکه کالانعام بل هم اضل * گرچه پرکرست آن گنده بغل * در سورهٔ اعراف در سیپارهٔ قال الملأ واقع شده او آنگاه کالانعام بل هم اضل این گروه در آنکه شاعر خود را متوجه باسباب تعیش دارند و مقصود لذات فانی شمارند مانند چهارپایانند که همت ایشان جز خورد و خواب نیست و متقلب بنعیم باقی و لذت دائمی نیستند بلکه این گروه کمتر از انعام زیرا که انعام را تکلیفی نیست **در شکایت پیر مرد بطبیب از رنجوری و جواب طبیب او را** * قصد جنگ انبیا میداشتند * جسم دیدند آدمی پنداشتند * اشارت باین آیت که در سیپارهٔ من یقینت در سورهٔ یٰسین واقع شده قالوا ما انتم الا بشر مثلنا **در قصه جوجی و آن کودک که در پی جنازه پدر خود نوحه میکرد** * گر نبودی او مسیح بطن نون * چیست رنج اندر شکم زندانش بدی تا یبعثون * مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ وما لی لا در سورهٔ والصافات واقع شده فلولا انه کان من المسبحین للبث فی بطنه الی یوم یبعثون پس اگر نه آن یونس از تسبیح گویندگان بود در شکم ماهی یا از نمازگذارندگان بنبود پیش ازین هر آئینه در شکم ماهی تا روز قیامت واین آیت تحریض ست بر بسیار گفتن ذکر خدا تعالی وکسیکه ذکر خدای گوید در خوشی بفریاد او رسد خدا تعالی در ناخوشی **قصه تیر انداز و ترسیدن او از سواری که در بیشه میرفت** * چون ملک گوی لا علم لنا * یا الٰهی غیر ما علمتنا * این آیت در اول سورهٔ بقر در سیپارهٔ الم واقع شده قالوا سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم گفتند فرشتگان بعد از جهل خود بدان اسامی بطریق اعتذار که تنزیه میکنیم از همه نقصانها تنزیه کردنی هیچ دانستنی نیست ما را مگر آنچه تو در آموختی ما را بدرستی که توئی دانای محکم کار **در کرامات ابراهیم ادهم قدس سره بر لب دریا** * گفت یوسف ابن یعقوب نبی * اذهبوا القوه علی وجه ابی * در سورهٔ یوسف در سیپارهٔ وما ابرئ واقع شده اذهبوا بقمیصی هذا فالقوه علی وجه ابی یات بصیرا ابرید پیراهن مرا و آن قمیص خلیلی بوده که جبرئیل علیه السلام در قعر چاه بوی پوشانیده و وحی بدو رسیده بود که آنرا بکنعان فرستد فرمود که ببرید پس بیفگنید آنرا بر روی پدر من تا باز گردد بینائی چشمش بحال اول **در آغاز منور شدن حواس**

به بیماری وضعف وشیب ونقصان میوها بآفات سماوی وارضی یا مرگ فرزندان که ثمرهٔ باغ دل اند
ایضاً در داستان مذکور ﴿ هرکه در روز است آن شیر خورد ✽ همچو موسی شیر را تمییز کرد ✽
اشاره بمضمون این آیت ست که در سیپارهٔ امن خلق در سورهٔ قصص واقع شده وحرمنا
علیه المراضع من قبل فقالت هل ادلکم علی اهل بیت یکفلونه لکم وهم له ناصحون فرددناه الی امه کی تقر عینها
ولا تحزن ولتعلم ان وعدالله حق ولکن اکثرهم لا یعلمون وحرام کردیم ما بر موسی علیه السلام شیر دایگانرا
پیش از آمدن خواهر او چون کلثوم خواهر او دانست که البته برای دایه او مضطرب ست پس گفت
آیا دلالت کنم شما را بر اهل خانه که از روی شفقت در پذیرند این کودک را برای شما وآن اهل بیت
مر او را انیکخواهان باشند ودر ارضاع وتربیت او تقصیر ننمایند پس باز گردانیدیم موسی بسوی مادر او
تا روشن شود چشم او ونغمزند واندوهناک نشود بفراق فرزند وتا بداند بعلم مشاهده آنکه وعدهٔ خدا راست
ولیکن بیشتر قبطیان بودند نمی دانستند **ایضاً در داستان مذکور** ﴿ گر تو بر تمییز طفل ست
مولعی ✽ این زمان یاد آم موسی ارضعی ✽ اشارت باین آیت ست که در جزو امن خلق در سورهٔ
قصص واقع شده واوحینا الی ام موسی ان ارضعیه فاذا خفت علیه فالقیه فی الیم ولا تخافی ولا تحزنی
انا رادوه الیک وجاعلوه من المرسلین والهام کردیم مالبسوی مادر موسی بآنکه شیر دهد موسی را او
پنهان دار او را پس چون ترسی بر قتل او پس بیندازاورا در دریا ومترس بر ضائع شدن او وبر
گشیدن او واندوه مکن بر فراق او بدرستی که باز خواهیم گردانید او را بسوی تو وخواهیم گردانید اورا
از پیغمبران مرسل پس مادر او ترسید از فرعون بر قتل او پس او را در صندوق کرد ودر دریای نیل مصر
انداخت **در شرح فائدهٔ حکایت آن شخص شتر جوینده** ﴿ چون نشان راست
گویند وشبیه ✽ پس یقین گردد ترا لاریب فیه ✽ اشارت ست بآیت که در سورهٔ بقر در جزو الم
واقع شده ذلک الکتاب لاریب فیه آن کتابی که خداوند تعالی در کتب متقدمه بانزال آن وعده
داده بود این کتاب کامل ست یعنی قرآن هیچ شک وشبهه نیست درین کتاب از ظهور حجت وضوح
دلالت بمثابه ایست که هرکه در او ادنی تاملی کند از ریب باز ایستد ودانند که شبهه را در او مجال نیست
ایضاً در داستان مذکور ﴿ فیه آیات بینات ✽ این براتی باشد وقدر نجات ✽
اقتباس ست از کریمه که در سورهٔ آل عمران در جزو لن تنالوا واقع شده فیه آیات بینات مقام ابراهیم
درین خانه یادرحرم نشانهای روشن ست یکی از آنها مقام ابراهیم ست وآن سنگیست که اثر قدم خلیل الرحمن بر آن بوده وآن نه یک
آیه ست بلکه چهار آیت ست اول تاثیر سنگ از قدم ابراهیم دوم غوص کردن قدم آن حضرت تا کعبین سوم بقای آن بر قدم بدت سماوی

الوادی الایمن فی البقعة المبارکة من الشجرة ان یا موسی انی انا الله رب العالمین پس چون در آمد
بدان آتش ندا کرده شد یعنی موسی را ندا کردند از کنارهٔ رود و آن کنارهٔ رود بر راست موسی بود
و آن ندا رسید در جایگاه برکت داده شده از درخت آنکه ای موسی بدرستی که منم خدای پروردگار
عالمیان **در داستان اندیشیدن یکی از اصحاب با حضرت رسالت علیه السلام با نگار که چرا استاری نمیکند** قصد خانه کعبه کردند از انتقام ✤ حال
شان چون شد فرو خوان از کلام ✤ اشاره بسوی فیل ست که در سیپارهٔ عم در سورهٔ فیل واقع شده الم تر کیف
فعل ربک باصحاب الفیل آیا ندانستی چگونه کرد پروردگار تو بخداوندان فیل یعنی ابرهه و لشکریان او
در متسر و دشدن میان مذاهب مختلف و بیرون شدن و مخلصی یافتن
مینماید مارت اندر چشم مال ✤ هر دو چشم خویش را نیکو بمال ✤ اشارت بمضمون این آیت ست که
در سورهٔ آل عمران در جزو لن تنالوا واقع شده ولا تحسبن الذین یبخلون بما آتاهم الله من فضله
هو خیرا لهم بل هو شر لهم سیطوقون ما بخلوا به یوم القیمة و نه پندارند آنانکه از دنائت همت بخیلی میکنند
بدانچه خدا تعالی از مال و نیا بایشان داده است از فضل و کرم خود که آن بخیلی بهتر ست مر ایشان را
نه چنانست که آن بخیل بدتر ست مر ایشان را هم در دنیا بذهاب برکت از اموال و هم در آخرت باستحقاق
شدید و اهوال زود باشد که در گردن ایشان طوق کرده شود آنچه بخل کرده اند بآن از مالها و
ندا داده اند زکوة آنرا و این فضیحت ایشان را واقع باشد روز رستخیز **در امتحان هر چیزی تا ظاهر شود خیری و شری که در ویست**
اندرین گردون مکرر کن نظر ✤ زان که
حق فرمود ثم ارجع البصر ✤ این آیت در سورهٔ ملک در سیپارهٔ تبارک واقع شده فارجع البصر
هل تری من فطور ثم ارجع البصر کرتین ینقلب الیک البصر خاسئا و هو حسیر پس باز گردان چشم را
بسوی آسمان تا در ان هیچ می بینی از شگافی و نقصانی بار دیگر باز گردان دیده را کرتی بعد از کرتی
تا هیچ عیبی می یابی اگر بیک نگریستن معلوم نکردی تکرار کنی نگریستن را که باز گردد بسوی تو چشم تو خوار
و وا مانده شده از نظر کردن در طلب عیب و هیچ عیب نیابد و نه بیند **ایضا در داستان**
مذکور خوف و جوع و نقص اموال و بدن ✤ جمله بهر نقد جان ظاهر شدن ✤ مضمون این آیت
ست که در سورهٔ بقر در جزو سیقول واقع شده ولنبلونکم بشئی من الخوف و الجوع و نقص من الاموال
و الانفس و الثمرات و هر آئنه می آزمائیم شما را یعنی با شما معامله آزمایندگان میکنیم و گرنه بر علم ما هیچ پوشیده
نیست و آن آزمایش بچند چیزست بچیزی اندک از بیم دشمن در غزا و گرسنگی بقحط و تنگی و نقصان نفسها

من اللہ ورضوان خیر ام من اسس بنیانہ علی شفا جرف ہار فانہار بہ فی نار جہنم واللہ لا یہدی
القوم الظالمین۔ لا یزال بنیانہم الذی بنوا ریبۃ فی قلوبہم الا ان تقطع قلوبہم واللہ علیم حکیم
و آنانکہ فراگرفتند و بنا نہادند مسجدی برای ضرر مومنان و ستیزہ ایشان و برای تقویت کفر کہ
اضمار آن میکنند و برای تفرقہ افگندن میان مومنانی کہ در مسجد قبا مجتمع باشند و برای انتظار
مر آنکس را کہ حرب کرد با خدای و با رسول او پیش از بنا مسجد مراد بنو عامر راہب ست کہ در احد و حنین
بجنگ حاضر شد و ہر آئنہ سوگند میخورند چون کسی گوید چرا این مسجد ساختید ما نخواستیم از بنای این
مسجد مگر خواستن نیکو کہ نماز ست و ذکر و توسع ضعف و خدا گواہی میدہد کہ ایشان دروغ گویانند
در سوگند خود مالیست برای نماز دران مسجد ہرگز ہر آئنہ مسجدی بنا نہادہ شدہ است بر پرورد گاری
از روز نخستین مراد مسجد پیغمبر ست و اظہر آنست کہ مسجد قبا ست سزاوار تر ست آنکہ قیام کنی در و
از برای نماز دران مسجد مؤسس بر تقوی مردانند کہ از پاکیزہ طینتی دوست میدارند آنکہ پاکی ورزند
از انجاس و اخباث یعنی پیوستہ بر طہارت باشند و خدا دوست میدارد پاکی ورزندگان را آیا ہر کس
اساس افگند بنای دین خود را بر ترسکاری از خدا و طلب خوشنودی او بہتر ست یا آنکس کہ اساس
بنای دین خود را بر کنارہ رودی کہ زیرش بمرور سیل تہی شدہ و ظاہرش بجای ایستادہ باشد شکافتہ
شدہ و نزدیک بافتادن و اینچنین زمین سست ترین قواعد باشد و چون ہر دو بنا کنند پس آن زمین
است کہ سست گردد و در افتد یا بنا یا بانی آن در آتش دوزخ و خدای راہ ننماید گروہ ستمگاران را
بدانچہ مقصود ایشان ست ہمیشہ ہست بنای ایشان آن بنای کہ بنیاد نہادند آنرا برای اغراض فاسدہ
سبب شک و نفاقی کہ در دلہای ایشان ست مگر آنکہ پارہ پارہ کردہ شود دلہای ایشان بحیثیتی کہ قابلیت
ادراک دران نماند و خدا دانا ست بتاسیس بنای ایشان **در داستان رفتن و فرو رفتن منافقان حضرت رسالت را تا مسجد ضرار بر بندہ** تا خورد سوگند کایمان جنتی ست
زانکہ سوگند آن کزان رستی ست * در سیپارہ قد سمع اللہ در سورۂ مجادلہ واقع شدہ اتخذوا
ایمانہم جنۃ فصدوا عن سبیل اللہ فلہم عذاب مہین فراگرفتند سوگندانی کہ میخورند سپری یعنی
بنائی کہ خون و مال ایشان در امان ماند پس باز داشتند مردمان را بوقت ایمنی خود از راہ خدای
نعقنہ انگیزی و سخن چینی یا ایشان را بد دل میسازند تا از جہاد متعاقد گردد پس مر ایشان را عذابی است
خوار کنندہ **ایضاً در داستان مذکور** ۵ از درخت انی انا اللہ می شنید * یا کلام انوار
می آید پدید * این آیت در سیپارۂ امن خلق در سورۂ قصص واقع شدہ فلما اتیہا نودی من شاطی

افسرده گردد هست ورود بر دوزخ بر پروردگار تو جزمی و قطعی کار حکم کرده شده بران یعنی وعده
ایست که البته واقع خواهد شد و دران خلاف نیست **ایضاً در داستان مذکور** ۵
حق تعالی گفت کاین کسب جهان ٭ پیش آن کسب ست لعب کودکان ٭ اشاره بمضمون این
آیت ست که در رکوع دوم در سیپاره اتل ما اوحی در سورهٔ عنکبوت واقع شده ماهذه الحیوة الدنیا الا لهو و لعب و ان
الدار الآخرة لهی الحیوان لو کانوا یعلمون **بیت** که ره از مکر تو ای مختصم ٭ غرق طوفانیم الا من
عصم ٭ تلمیح ست از آیت کریمه که در سورهٔ هود در سیپارهٔ لا معصم در واقع شده قال لا عاصم الیوم
من امر الله الا من رحم گفت نوح علیه السلام پسر خود را که نگاهدارندهٔ نیست امروز که منع کند
و باز دارد چیزے از عذاب خدا مگر آنکس که می بخشد یعنی خدا او گویند عاصم یعنی معصوم ست
در نالیدن معاویه بخدا یتعالی از ابلیس و نصرت خواستن ۵ آدمی کو
علم الاسما یکست ٭ در تک چون برق این سگ بی تگ ست ٭ اقتباس ست از آیت که
در سیپارهٔ الم در سورهٔ بقر واقع شده و علم آدم الاسماء کلها و بیاموخت حق سبحانه مر آدم را که
خلیفه عبارت از وجود نامهای مخلوقات همه آن از علویات و سفلیات **ایضاً در داستان**
مذکور ۵ نوحهٔ انا ظلمنا میزدی ٭ نیست دستان و فسونش را حدی ٭ این آیت در سیپارهٔ
ولو اننا در سورهٔ اعراف واقع شده ربنا ظلمنا انفسنا وان لم تغفر لنا و ترحمنا لنکونن من الخاسرین
ترجمه این آیت در دفتر اول تحریر یافته در قصهٔ حضرت آدم علی نبینا و علیه السلام و بستن قضا نظر او را
در حکایت وزیری که پادشاه او را از وزارت عزل کرد و محتسبی داد ۵
هم گناهی کرده باشد آن وزیر ٭ بی سبب نبود تغیر ناگزیر ٭ مناسب این آیت ست که در سیپارهٔ
وما ابری در سورهٔ رعد واقع شده ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم بدرستی که خدائے
تغیر نکند آنچه بگروهی باشد از عافیت و نعمت تا وقتی که آن گروه تغیر دهند آنچه در نفسهای ایشانست
یعنی بدل کنند احوال جمیله را باخلاق رذیله **در قصهٔ منافقان و مسجد ضرار ساختن**
ایشان ۵ انچنین کژبازی می باختند ٭ مسجدی جز مسجدش میساختند ٭ این بیت
و ابیات مابعد ترجمهٔ این آیات ست که در سورهٔ توبه در سیپارهٔ واعلموا واقع شده والذین اتخذوا
مسجدا ضرارا و کفرا و تفریقا بین المومنین و ارصادا لمن حارب الله و رسوله من قبل و لیحلفن
ان اردنا الا الحسنی والله یشهد انهم لکاذبون لا تقم فیه ابدا لمسجد اسس علی التقوی من اول یوم
احق ان تقوم فیه فیه رجال یحبون ان یتطهروا والله یحب المطهرین افمن اسس بنیانه علی تقوی

از آیت کہ در سورۂ احزاب در سیپارۂ ومن یقنت واقع شدہ انا عرضنا الامانۃ علی السموات والارض والجبال فابین ان یحملنہا واشفقن منہا وحملہا الانسان الی آخرہ کہ در دفتر اول تحریر یافتہ در تفسیر حدیث ان ربکم فی ایام دہرکم نفحات **دوم بار در سخن کشیدن سائل آن بزرگ را تا حال او معلوم گردد** مشتری من خدایست ومرا ✤ میکشد بالا کہ اللہ اشتری ✤ در سورۂ توبہ در سیپارۂ واعلموا واقع شدہ ان اللہ اشترے من المومنین انفسہم واموالہم بان لہم الجنۃ تفسیر این آیت در دفتر اول نوشتہ شدہ **ایضاً در داستان مذکور** ما زخود سوئے تو گردانیم سر ✤ چون تو ئی از ما بما نزدیک تر ✤ مضمون این آیت ست کہ در سیپارۂ حم در سورۂ ق واقع شدہ ونحن اقرب الیہ من حبل الورید ومانزدیک تریم بانسان از رگ جان وے بوی واین نزدیکی بعلم وقدرت ست نہ بمکان ومسافت **در داستان ذکر قوم موسے علیہ السلام وپشیمانی ایشان** در بحل بیزار بودی او زما ✤ کی رسیدی من وسلوے از سما ✤ اشارت ست کہ در سورۂ بقر در سیپارۂ الم واقع شدہ وظللنا علیکم الغمام وانزلنا علیکم المن والسلوی **ایضاً در داستان مذکور** کی ز سنگے چشمہا جوشان شدی ✤ در بیابان تا امان جان شدے ✤ اشارت ست بآیت کہ در سیپارۂ لو اننا در سورۂ اعراف واقع شدہ وچند جای دیگر نیز در قرآن وارد گشتہ ان اضرب بعصاک الحجر فانفجرت منہ اثنتا عشرۃ عینا **ایضاً در داستان مذکور** چشم بندی بود لعنت دیورا ✤ تا زیان خصم دید آن ریورا ✤ اشارت ست بمعنی کہ در سیپارہ ومالی لا در آخر سورۂ ص واقع شدہ ان علیک لعنتی الی یوم الدین **در وصیت حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن بیمار را و دعا آموزیدنش** آتنا فی دار دنیا تا حسن ✤ آتنا فی دار عقبی تا حسن ✤ در سورۂ بقر در سیپارۂ سیقول واقع شدہ ربنا اتنا فی الدنیا حسنۃ وفی الآخرۃ حسنۃ وقنا عذاب النار ای پروردگار ما بدہ ما را درین سرائے نیکوئی یعنی صحت وکفاف معیشت وتوفیق طاعت ودران سرائے نیکوئی یعنی شراب ورحمت وامنیت وگفتہ اند حسنہ اینجہان قناعت ست وازان سرائے شفاعت ونگاہدار ما را از عذاب آتش دوزخ **ایضاً در داستان مذکور** مومن وکافر بروید بگذار ✤ ماندیم اندرین دہ دو دنار ✤ مضمون این آیت ست کہ در سیپارۂ قال الم اقل لک در سورۂ مریم واقع شدہ وان منکم الا واردہا کان علی ربک حتما مقضیا ونیست از شما ای آدمیان ہیچکس مگر رسندہ وگذرندۂ بر دوزخ اما چون مومنان بروگذرند آتش مردہ و

یا آیها الذین امنوا اوفوا بالعقود ای آنکسانیکه ایمان آورده اید وفا کنید بعهدها که با یکدیگر میکنید بعقود شرعیه چون عقد شرکت و عقد نکاح و عقد بیع و امثال آن و نیز این آیت در سورهٔ مائده مذکور شده در سیپارهٔ واذا سمعوا واقع شده و احفظوا ایمانکم و نگاهدارید سوگند خود را از شکستن یاد اصل نگاهدارید و سوگند مخورید **وردستان دانستن پیغمبر علیه السلام که سبب رنجوری آن شخص از گستاخی وی بوده است در دعا کردن** حکم خذ ها لا تخف دادت خدا ✤ تا بدست اثر دها گردد عصا ✤ این آیت در سیپارهٔ قال الم اقل لک در سورهٔ طه واقع شده قال خذها و لا تخف سنعیدها سیرتها الاولی گفت خدا بگیر او را و مترس از وی زود باز گردانیم و ببریم او را بهیئات نخستین که داشت یعنی همان عصا سازیم **ایضاً در داستان مذکور** بحر مکاست و بنموده کفی ✤ دوز حست از مکر بنموده تفی ✤ مضمون این بیت و ابیات ما بعد اشارت باین آیت ست که در سورهٔ انفال در سیپارهٔ واعلموا واقع شده و اذ یریکهم الله فی منامک قلیلا و لو اراکهم کثیرا لفشلتم و لتنازعتم فی الامر و لکن الله سلم انه علیم بذات الصدور چون بنمود ایشان را در خواب تو اندکی تا چون اصحاب را خبر دادی دلیر شدند و بوعدهٔ نصرت مستظهر گشتند و اگر خدا بتو نمودی ایشان را بسیار و تو خبر دادی هر آئنه بدل میشد پدای اصحاب و هر آئنه نزاع میکردند در کار قتال آن یا خود کنیم یا فرار نمائیم و لیکن بسلامت داشت شما را از بددلی و تنازع یا از مضرت اعادی بدرستی که او داناست بانچه در سینهاست از جرأت و بیم و جزع و تسلیم **ایضاً در داستان مذکور** کم نمودن پس خجسته روز بود ✤ که حقش یار و طریق آموز بود ✤ این بیت و ابیات ما بعد اشارت باین آیت ست که در سورهٔ انفال در سیپارهٔ واعلموا واقع شده و اذ یریکموهم اذ التقیتم فی اعینکم قلیلا و یقللکم فی اعینهم لیقضی الله امرا کان مفعولا و آنرا یاد کنید ای اصحاب که بنمود خدا دشمنان شما را چون ملاقات کردید در چشمهای شما اندکی تا دل شما قوی شد بر حرب ایشان و اندکی گردانید شما را نیز در چشمهای دشمنان تا دلیر شدند در کار زار شما و ازان حسابی برند اشتند و تهیه اسباب جنگ کما ینبغی نکردند تا براند خدا حکمی را که آن هست بودنی در علم او **در حمله بردن سگ برگدای کور** رجف کرد اندر هلاک هر دعی ✤ فهم کرد ازحق که یا ارض ابلعی ✤ این آیت در سورهٔ هود در سیپارهٔ وما من دابة در مادهٔ طوفان نوح واقع شده و قیل یا ارض ابلعی ماءک و گفته شد یعنی حق سبحانه و تعالی گفت ای زمین فرو بر آب خود را که بیرون داده **ایضاً در داستان مذکور** لاجرم اشفق منها جمله شان ✤ کند شد ز آمیز حیوان جمله شان ✤ اشفقن منها اقتباس

سائل که دو کوری دارم ؎ ناله کافر چو زشت است و شهیق ✻ زان نمیگردد اجابت رارفیق ✻ در سورهٔ هود در سیپارهٔ ومامن دابة واقع شده در مادهٔ دوزخیان فاما الذین شقوا ففی النار لهم فیها زفیر وشهیق فاما آنانکه بدبخت شدند پس در آتش دوزخ اند مرایشان راست در ان آتش فریاد سخت و ناله زار زفیر صوت شدید را گویند **ایضاً در داستان مذکور** ؎ خسوا ابر زشت آواز آمده است ✻ کو ز خون خلق چون سگ بود مست ✻ در سیپارهٔ قد افلح در سورهٔ مومن واقع شده قال اخسوا فیها ولا تکلمون گوید خدا یتعالی که در خزید در دوزخ و سخن مگویید با من در خروج یا رفع عذاب که شما را بیرون نمی بریم یا عذاب از شما برنمیداریم **در داستان ترک کردن ناصح بعد از متابعت پند آن مغرور خرس را** ؎ پس رهِ پند و نصیحت بسته شد ✻ امر اعرض عنهم پیوسته شد ✻ در سورهٔ الم سجده در سیپارهٔ الیه یرد واقع شده فاعرض عنهم وانتظرانهم منتظرون پس روی بگردان ای محمد بطریق اهانت از ایشان تا مدتی معلوم یعنی نزول آیت السیف و منتظر باش نصرت الهی را که ایشان نیز منتظر اند آنرا که غلبه کنند بر تو حق سبحانه ترا غالب گرداند نه ایشان الحق یعلو ولا یعلی و نیز این آیت در سورهٔ انعام در سیپارهٔ واذا سمعوا واقع شده واذا رایت الذین یخوضون فی آیاتنا فاعرض عنهم حتی یخوضوا فی حدیث غیره و چون به بینی تو آنکسان را که تکذیب و استهزا خوض میکنند و گفتگو مینمایند در آیتهای ما که قرآن ست و بران طعن میکنند پس اعراض کن از ایشان و منشین با ایشان تا وقتیکه در آیند در سخن دیگر غیر قرآن **ایضاً در داستان مذکور** ؎ چون دو آیت می فزاید در دو پس ✻ قصه با طالب بگو بر خوان عبس ✻ چونکه اعمی طالب حق آمده است ✻ بهر فقر او را نشاید سینه خست ✻ اشارت ست بآیت که در سیپارهٔ عم در سورهٔ عبس واقع شده عبس و تولی ان جاه الاعمی و ما یدریک لعله یزکی او یذکر فتنفعه الذکری آورده اند که عبد الله بن ام مکتوم رضی الله عنه بمجلس پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم آمد و آن حضرت بدعوت صنادید قریش مشغول بود ابن ام مکتوم بجهت عمی آن حال را ندانست و سخن بر حضرت رسالت قطع کرد آن حضرت از قطع سخن ملول شده روی مبارک ترش کرد و از و اعراض نمود جبرئیل علیه السلام آیت آورد که عبس الی آخره یعنی ترش کرد روی خود را و روگردانید بانکه آمد بسوی او نابینا یعنی عبد الله ذکر اعمی شعارست بعذر او و بقطع کلام بر سید انام علیه الصلوة والسلام و چه چیز ترا دانا کرد شاید ابن ام مکتوم پاک شود از ناپاکی و یا پند گیرد پس سود دارد او را پند دادن تو **در تتمهٔ اعتماد آن مغرور بر تملق خرس** ؎ تو ز او فوا با لعقود شش دست شو ✻ احفظوا ایمانکم با او مگو ✻ در جزو لا یحب الله اول سورهٔ مائده واقع شده

شرابی پاک از اوناس وارجاس تاپاک کننده از غل وغش ومقاتل رحمة الله گوید طهورشربه ایست بر در بهشت هرکه ازان بیاشامد در دل او حقد بلکه هیچ صفت بد نماند وگفته اند پاک کند دل اورا از میل بماسوی الله تا التذاذ یابد بلقای او وباقی گردد ببقای او **ایضاً در داستان مذکور** غل وبخل از دست وگردن دور کن ✽ بخت نو دریاب از چرخ کهن ✽ مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ سبحان الذی در سورهٔ بنی اسرائیل وارد شده ولاتجعل یدک مغلولة الی عنقک ولاتبسطها کل البسط فتقعد ملوما محسورا ومساز دست خود را بربسته بگردن خود تا بربسط آن توانا باشی بربستن دست کنایت ست از امساک ومکشای دست خود را همه کشادن بسط ید عبارت ست از عطا وکل البسط اشارت براسراف یعنی اسراف مکن که بنشینی ملامت کرده شده درمانده ومحتاج **ایضاً در داستان مذکور** گفت او عوا الله بی زاری مباش ✽ تا بجوشد جوشهای فضلهاش ✽ در آخر سورهٔ بنی اسرائیل در سیپاره سبحان الذی واقع شده قل ادعوا الله او ادعوا الرحمن ایا ما تدعوا فله الاسماء الحسنی بگو بخوانید خدا را یا بخوانید رحمن را که هر دو لفظ بر ذاتی واحد اطلاق میکنند ومقصود از هر دو یکی ست وبعضی گویند که اهل کتاب با حضرت پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم گفتند که خدای در توریت ذکر رحمن بسیار کرده است تو بدین اسم چرا یاد میکنی آیت نازل شد که این هر دو اسم در حسن اطلاق برابر اند هر کدام بخوانید نیکوست وبدان حق را خوانده باشید ومراو راست نامهای نیکو بعضی دال بر صفات جلالی وبرخی مشتمل بر صفتهای اکرام **ایضاً در داستان مذکور** فی السماء رزقکم نشنیده ✽ اندرین پستی چه بر چفسیده ✽ در سیپارهٔ حم در سورهٔ والذاریات واقع شده وفی السماء رزقکم وما توعدون ودر آسمان ست روزی شما یعنی اسباب رزق که باران ست یا انچه قسمت یافته از رزق شما مکتوب ست در لوح ودر تبیان گفته که لوح در آسمان چهارم ست ودیگر در آسمان ست انچه شما را وعده داده اند از ثواب چه بهشت ونعیم آن در آسمان هشتم باشد نزدیک سدرة المنتهی **ایضاً در داستان مذکور** اژدها را هست قوت حیله نیست ✽ لیک فوق حیلهٔ تو حیله ایست ✽ مفهوم این آیت ست که در سیپارهٔ وما ابرئ در سورهٔ یوسف واقع شده وفوق کل ذی علم علیم وزیر هر خداوند دانشی دانائیست که درجهٔ او بلندتر ست **ایضاً در داستان مذکور** ماکران بسیار لیکن در کمین ✽ ماکر او دان وهو خیر الماکرین ✽ این آیت در سیپارهٔ تلک الرسل ودر سورهٔ آل عمران در مادهٔ جهودان که در ایذای عیسی علیه السلام مکر کرده بودند وارد گشته ومکروا ومکر الله والله خیر الماکرین درهمین دفتر در داستان حسد کردن حشم بر غلام خاص گذشته وتفسیر این نوشته شده **در داستان ناگفتن نابینائی**

فرموده وما انا من المتکلفین وبعضی گفته اند هر حرفی اشاره باسمی ست چنانچه الر الف اشاره باسم الله و لام باسم جبرئیل ور باسم رسول یعنی این کلام از خدای بواسطه جبرئیل بر رسول فرود آمد این آیتها که می آید آیتهای سورهٔ است و آیتها قرآن روشن ست یا بیان کننده حق وگفته اند کتاب و قرآن یکیست امّا بدو نام مذکور شده که هر نام دلالت بر معنی دارد و تنکیر قرآن بجهت تعظیم ست ایضاً **در داستان مذکور** ✍ اذکر الله شاه ما بستور داد ✻ دید اندر نار ما را نور داد ✻ در سورهٔ احزاب در جزو دوم یقینیت واقع شده یا ایها الذین امنوا اذکروا الله ذکرا کثیرا او بجوه بکرة واصیلا ای آن کسانیکه گرویده اید یاد کنید خدایرا یاد کردنی بسیار یعنی در غالب اوقات یا بانواع ذکر از تهلیل و تحمید و تکبیر و تمجید و تسبیح گوئید او را یا نماز گذارید برای وی بامداد و شبانگاه چه نماز صبح و شام اشق ست از روی اذنی سلمی رحمة الله فرموده مراد از ذکر ذکر دلست چه دوام ذکر بدل بود و بزبان ممکن نیست در لطائف قشیری آورده امر ذکر بکثیر اشارتست بمحبت حق یعنی او را دوست دارید چه مقررست که مَنْ اَحَبَّ شَیْئاً اکثر ذکره نشان دوستی ذکر فراوانست و دوستی نگذارد که زبان او از ذکر دوست یا دلی او از فکر خالی ماند **در داستان وحی آمدن بموسی علیه السلام در غدر آن شبان** ✍ گفت واپس رفته ام من در ذهاب ✻ حسرةً یالیتنی کنت تراب ✻ در آخر سورهٔ عم واقع شده ویقول الکافر یالیتنی کنت ترابا وگوید نا گردیده دران روزای کاشکی من بودمی خاک و مرا زنده نکردندی تا این نامه بمن ندادندی وگفته اند بعد از حشر وحوش که ایشان را خاک سازند کافر تمنا کند و قولی آنست که مراد ازین کافر ابلیس ست و او آدم را عیب میکرد که از خاک آفریده شده و خود را می ستود که من از آتش مخلوقم چون دران روز کرامت آدم و فرزندان او مشاهده نماید و عذاب و شدت خود را ببیند آرزو برد که کاشکی من از خاک بودمی و نسبت بآدم داشتی **در داستان رنجانیدن امیری خفته را که مار در دهان او رفته بود** ✍ چون ید الله فوق ایدیهم بود ✻ دست ما را وست خود فرمود احد ✻ اشارت ست باین آیت که در سیپارهٔ حم در سورهٔ انا فتحنا واقع شده ان الذین یبایعونک انما یبایعون الله ید الله فوق ایدیهم بدرستی که آنانکه بیعت کردند با تو در حدیبیه جز این نیست که بیعت کردند با خدای چه مقصود بیعت او ست و برای طلب رضای او ست مراد بیعت رضوان ست قوت خدای بوفا کردن وعده خود در ثواب آخرة یا نصرت پیغمبر خود زیر قوتهای ایشانست **در داستان اعتماد کردن آن شخص بر تملق وفای خرس** ✍ تا سقیهم ربهم آید خطاب ✻ تشنه باش الله اعلم بالصواب ✻ این آیت در جزو تبارک در سورهٔ هل اتی واقع شده وسقیهم ربهم شرابا طهورا او بیاشامانید ایشان را پروردگار ایشان

تعظیم سلیمان در دل بلقیس از صورت حقیر هدهد السماء انشقت آخر از چه بود ✤ از یکی چشمی که خاکی بر کشود ✤ این آیت در سیپارهٔ عم در سورهٔ انشقت واقع شده اذا السماء انشقت و اذنت لربها وحقت آنگاه که آسمان شگافته شود بجهت نزدیک ملائکه و بشنود و فرمان برد مر پروردگار خود را و سزاوار شده است آسمان بانقیاد امر خدا **ایضاً در قصهٔ مذکور** حاکم ست او یفعل الله ما یشاء کوزعین در دانگیز دو دوا ✤ در سیپارهٔ وما ابرئ نفسی در سورهٔ ابراهیم واقع شده یفعل الله ما یشاء میکند خدا آنچه میخواهد از تشبیت قومی و اخلاص جمعی و نیز این آیت در حج و لا یحب الله در سورهٔ مائده واقع شده ان الله یحکم ما یرید بدرستی که خدا حکم کند در حلال و حرام آنچه خواهد **ایضاً در قصهٔ مذکور** پس یقین شد که تعز من تشاء ✤ خاکی را گفت هر ها برکشا ✤ در سیپارهٔ تلک الرسل در سورهٔ آل عمران واقع شده و تعز من تشاء و تذل من تشاء بیدک الخیر انک علی کل شئ قدیر وارجمند میسازی هر کرا خواهی بایمان و معرفت چون پیغمبر و متابعان وی و خوار و بیمقدار میگردانی هر کرا خواهی بکفرت و نکرت چون ابوجهل و پیروان او بدست تست یعنی بقدرت تو تحصیل همه نیکوئیها از اعطای ملک و اعزاز مومنان بدرستی که تو بر همه چیز از اعطاء و انتزاع و اعزاز و اذلال توانائی **در عنوان انکار کردن فلسفی بر قرآن** این آیت در آخر سورهٔ ملک در سیپارهٔ تبارک واقع شده قل ارایتم ان اصبح ماؤکم غورا فمن یاتیکم بماء معین بگو خبر دهید اگر گردد آب شما یعنی آب چاه زمزم یا آب بحمون حضرمی فرو رفته بزمین چنانچه دست دلو بدان نرسد پس کیست آنکه بیارد برای شما آب جاری یا ظاهر چنانچه هر کس بیند و در تفسیر مدارک بنظر در آمده که تکیت عند ملحد فقال ناقی بالمعول والمعین فذهب ماءعینیه فی تلک اللیلة و عمی و قیل انه محمد بن زکریا المتطبب باء الله ببصیرة **ایضاً در داستان مذکور** زان نشان باو الدیحی بگفت ✤ که بنائی تا سه روز اصلا بگفت ✤ این آیت در سیپارهٔ تلک الرسل در سورهٔ آل عمران واقع شده ایتک الا تکلم الناس ثلثة ایام الا رمزا گفت جبرئیل به زکریا که خدا میگوید نشان تو آنست که سخن نگوئی یعنی قادر نباشی بر سخن گفتن با مردمان سه شبانروز مگر آنکه اشارت کنی بچشم یا سر یا دست یا بر زمین نویسی **ایضاً در داستان مذکور** ماهی آواره را پیش آمد آب ✤ این نشانها تلک آیات الکتاب ✤ الر تلک آیات الکتاب المبین در سیپارهٔ وما من دابة اول سورهٔ یوسف و الر تلک آیات الکتاب و قرآن مبین اول سورهٔ حجر در سیپارهٔ وما ابرئ واقع شده علما را در حروف مقطعه اقاویل بسیار است جمعی برانند که مطلقا در ان باب سخن گفتن و سلوک سبیل جرات ست و در ینابیع آورده که فاروق رضی الله عنه را از معنی این حروف پرسیدند فرمود که اگر در ی سخن گویم متکلف باشم و خدای پیغمبر خود را صلی الله علیه وآله وسلم

یکون قالوا یا ابانا انا ذهبنا نستبق وترکنا یوسف عند متاعنا فاکله الذئب وآمدند نزدیک پدر خود
شبانگاه بدروغ میگریستند که اورا نمی بینیم گفتند ای پدر ما مارفتیم بصحرا و پیشتر گرفتیم بریکدیگر در دویدن
وتیر افگندن وبگذاشتیم یوسف را تنها نزدیک رخت وبارها پس بخورد او را گرگی **داستان فهم کردن**
مریدان که ذوالنون قصد کرده است دیوانه نشده است که به بندم اے
فتی وزسار گاو * بر سر و پشتم بزن وین را مکاو * اشارت بقصهٔ گاوست که در سورهٔ بقر در سیپارهٔ
الم واقع شده ان الله یامرکم ان تذبحوا البقرة قالوا اتتخذنا هزوا قال اعوذ بالله ان اکون من الجاهلین
بدرستی که خدای میفرماید شمارا آنکه بسمل کنید گاوی را تا بعضی ازو بر مرده زنید وزنده شده بگوید که قاتل
او کیست گفتند قوم موسی آیا فرا میگیری ما را اهل فسوس یعنی با ما سخریه میکنی ما می پرسیم که عاسیل را که
کشته است و تو میگوئی گاوی بکشید موسی گفت پناه میگیرم بخدا از انکه باشم از نادانان و فسوس کنندگان
در داستان ظاهر شدن فضل و زیرکی لقمان پیش امتحان کنندگان ے
بهر نقصان بدن آمد فرج * وز بنی که ما علی الاعرج حرج * این آیت در سیپارهٔ حم در سورهٔ انا فتحنا واقع
شده یعنی علی الاعمی حرج ولا علی الاعرج حرج ولا علی المریض حرج نیست بر نابینا گناهی اگر بجهاد نرود
ونه بر لنگ بزهٔ اگر از جهاد تخلف کند ونه بر بیمار تنگی واثمی اگر با مجاهدان موافقت نکند چه اینها معذورانند
ایضاً در داستان مذکور ے نورهای برق ببریده پی ست * آن چو لا شرقی ولا غربی کی ست *
این آیت در سیپارهٔ قد افلح در سورهٔ نور واقع شده الله نور السموات والارض مثل نوره کمشکوة فیها مصباح
المصباح فی زجاجة الزجاجة کانها کوکب دری یوقد من شجرة مبارکة زیتونة لا شرقیة ولا غربیة آن خدای
نور آسمانهاست وزمین نور نامیست از نامهای حق سبحانه صفت نوری که منسوب ست بدو مانند روز
نیست در دیواری که نهایت او بخارج راه ندارد چون طاقی دران طاق چراغی افروخته دینک روشن آن چراغ
افروخته در قندیلی از آبگینه آن آبگینه از غایت صفا ولطافت گویا ستاره ایست درخشنده چون زهره
ومشتری وآن آبگینه یعنی چراغی که در وست افروخته شده است در ابتدا از روغن درخت بابرکت بسیار
نفع که آن زیتون ست در زمین مقدسه سرته وهفتاد پیغمبر بر و دعای برکت خوانده اند از جمله آن ابراهیم
خلیل ست علی نبینا وعلیه السلام نه در جانب شرق ست از معموره چون کنک در شرق دریا چین وختا ونه در
طرف غرب چون طرسوس وولایت قیروان وغیره **ایضاً در داستان مذکور** ے برق را
خود نخطف الابصار دان * نور باقی را همه ابصار دان * این آیت در سیپارهٔ الم در سورهٔ بقر واقع شده
یکاد البرق یخطف ابصارهم نزدیک باشد که روشنائی برق ببرد بینائیهای ایشان را **در قصهٔ**

نزدیک امر و نهی که مسلوک طریق پیغمبر ست صلی الله علیه وآله وسلم **ایضاً در معنی مذکور** ؎ نور حس را نور حق تزیین بود ❊ یعنی نور علی نور این بود ❊ اشارت ست بمضمون این آیت که در سیپارهٔ قد افلح در سورهٔ نور واقع شده نور علی نور یهدی الله لنوره من یشا **ایضاً در معنی مذکور** ؎ چون مخلص گشت مخلص باز رست ❊ در مقام امن رفت و بُرد دست ❊ اشارت ست باستثنا که در سورهٔ حجر در سیپارهٔ ربما وغیرها واقع شده درین آیت که مقوله شیطان ست قال رب بما اغویتنی لازینن لهم فی الارض ولاغوینهم اجمعین الا عبادک منهم المخلصین گفت ابلیس که ای پروردگار من سوگند میخورم باغوائتو مرا که هرآئنه بیارایم برای آدمیان گناه را در زمین دنیا که دار غرور ست وگمراه سازم همه ایشان را مگر بندگان تو از ایشان که خالص شدند از شوائب شرک جلی وخفی که مکر و فریب را در ایشان اثر نباشد **ایضاً در معنی مذکور** ؎ صبغة الله هست رنگ خم هو ❊ پیشها یکرنگ دارد اندرو ❊ اشارت ست بآیت که در سورهٔ بقر در جزو الم واقع شده صبغة الله ومن احسن من الله صبغة بگوئید ای مسلمانان که ما متابعیم صبغة الله را که آن دین خدا ایست وگویند مراد ختانست وآن تطهیر مسلمانان باشد وکیست نیکوتر از خدا جهت دین وتلقین وتطهیر موسنان از ادناس تلوین **در داستان آمدن دوستان به بیمارستان بعیادت خواجه ذوالنون مصری رحمة الله علیه** ؎ چون سفیهان راست این کار و کیا لازم آید یقتلون الانبیا ❊ این آیت در سیپارهٔ لن تنالوا در سورهٔ آل عمران واقع شده یقتلون الانبیاء بغیر حق ذلک بما عصوا وکانوا یعتدون ومیگشتند پیغمبران را بنا سزا و ناواجب آن کفر و قتل بسبب این بود که نافرمانی کرده بودند که تجاوز میکردند از حدود خدای **ایضاً در داستان مذکور** ؎ انبیا را گفته قوم راه گم ❊ از سفه انا تطیرنا بکم ❊ این آیت در سیپارهٔ من یقنت در سورهٔ یس واقع شده قالوا انا تطیرنا بکم لئن لم تنتهوا لنرجمنکم ولیمسنکم منا عذاب الیم گفتند که ما فال بد گرفته ایم بآمدن شما که بدین بلده آمده اید یاران نیامده وهمه مزروعات ما خشک شده اگر باز نه ایستید از دعوی خود هرآئنه شما را سنگ بکشیم وبرسد شما را از ما عذاب دردناک **ایضاً در داستان مذکور** ؎ چون دل آن شاه زمنسان خون بود ❊ عصمت وانت فیهم چون بود ❊ در آخر سیپارهٔ قال الملأ در سورهٔ انفال واقع شده وما کان الله لیعذبهم وانت فیهم ونیست خدا که عذاب کند ایشان را واگرچه بدعا میطلبند واستعجال میکنند وحال آنکه تو در میان ایشانی وسنت الهی بران جاری شده که مستاصل نگرداند قومی را پیغمبر ایشان در میان ایشان باشد خصوصاً تو که رحمت عالمیانی **ایضاً در داستان مذکور** ؎ زخم کرد این گرگ و زعذر لبق ❊ آمده کانا ذهبنا نستبق ❊ این آیت در سیپارهٔ وما من دابة در سورهٔ یوسف واقع شده وجاؤا ابا هم عشاء

خلق کردیم و با مردمی می آزمائیم او را پس گردانیدیم او را شنوا و بینا تا متمکن شود از مشاهده دلائل و
استماع آیات **در داستان باز پرسیدن حال آن غلام** ؎ کوهها بنی شده چون
پشم نرم ✤ نیست گشته این زمین سرد و گرم ✤ مضمون مصرع اول اشارتست باین آیت که در سیپاره
عم در سورهٔ القارعه واقع شده وتکون الجبال کالعهن المنفوش و گردد کوهها از هول آن روز مانند پشم رنگین
زده شده بگمان ندانی یعنی کوهها در تفرق اجزاء و تطایر آن در هوا مثابه پشم رنگین زده باشد چه رنگ پشم را
سست کند و در زدن زود متفرق و منتشر گردد و مصرع ثانی باین آیت که در سیپاره و ما ابری در سورهٔ
ابراهیم واقع شده یوم تبدل الارض غیر الارض در روزی که بدل کرده شود زمین بر زمین دیگر **در داستان**
حسد کردن حشم بر غلام خاص ؎ ورنه داری باور از من رو بهین ✤ در بنی والله خیر الماکرین
در سیپارهٔ تلک الرسل در سورهٔ آل عمران واقع شده ومکروا ومکر الله والله خیر الماکرین ومکر کردند آن کسانیکه
عیسی علیه السلام از ایشان احساس کفر کرده بودند و خدا جزای مکر بدیشان رسانید تا یار خود را بحواری تمام
بگشتند و خدای بهترین مکافات کنندگان ست اهل مکر را ایضاً **در داستان مذکور** ؎ روی
زرد و پای سست و دل سنبک ✤ کو غذای والسماء ذات الحبک ✤ در سیپارهٔ حم در سورهٔ والذاریات واقع
شده والسماء ذات الحبک سوگند بآسمان که خداوند شدت و استحکام ست یا بازینت تمام یا بصورت نیکو و
خوش آینده یا خداوند راهها یعنی طرق کواکب که ممر ایشان ست در تبیان از ابن عمر نقل میکنند که مراد آسمان
هفتم ست وحق تعالی بدان سوگند یاد میکند ایضاً **در داستان مذکور** ؎ در شهیدان نیز قوت
فرمود حق ✤ آن غدارانه دهان بدنه طبق ✤ اشارت ست بلفظ نیز رزقون که در سورهٔ آل عمران در سیپارهٔ
لن تنالوا واقع شده ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله امواتا این آیت در دفتر اول نوشته شده در داستان
گفتن حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم رکابدار امیر المومنین علی را کرم الله وجهه **در داستان**
گرفتار شدن باز میان جغدان ؎ طبل باز من ندای ارجعی ✤ حق گواه من برغم مدعی ✤
مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ عم در سورهٔ والفجر واقع شده یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربک
راضیة مرضیة تفسیر این آیت در دفتر اول مرقوم شده دستان گفتن آن وزیر مر مریدان و متابعان خود را در معنی
التاخیر آفت ؎ عروة الوثقی ست این ترک هوا ✤ برکشد این شاخ جان را بر سما ✤ اقتباس ست
از این آیت که در سورهٔ بقر در سیپارهٔ تلک الرسل واقع شده فمن یکفر بالطاغوت ویومن بالله فقد استمسک
بالعروة الوثقی پس هر که کافر گردد یعنی نگردد بآنچه می پرستند جز خدا خواه شیطان خواه بتان وخواه کهنه و
ساحران دیگر و بخدا ایمان بدستی که چنگ در زند بدست آویزی محکم که قرآن ست یا اتباع سنت یا بتوفیق

ایضاً فی المناجات ؎ هیچ دراز وزر غیری برنداشت ؛ هیچکس ندرود تا چیزی نکاشت ؛
در سورهٔ ملائکه در سیپارهٔ من یقنت واقع شده ولاتزر وازرة وزر اخری وبرندارد نفسی کشندهٔ بار
گناه نفسی دیگر **در ملامت کردن مردم شخصی که مادر را بکشت به تهمت** ؎ دشمن
خود بوده اند آن منکران ؛ زخم بر خود میزدند ایشان چنان ؛ مفهوم این آیت ست که در سورهٔ
اعراف در سیپارهٔ قال الملأ واقع شده وچند جا دیگر نیز این مضمون در کلام ربانی وارد گشته وظلمونا
ولکن کانوا انفسهم یظلمون وستم نکردند بر ما ولیکن بودند از نافرمانی که بر نفسهای خود ستم میکردند **در داستان**
براه کردن شاه یکی را ازان دو غلام و پرسیدن ازان دیگر ؎ که یکی را ده عوض
می آیدش ؛ هر زمان جود و گرمی زایدش ؛ اشارت ست بآیت که در سیپارهٔ ولو اننا در آخر سورهٔ
انعام واقع شده من جاء بالحسنة فله عشر امثالها هر که بیاید به نیکوئی پس مر او راست ده بار مانند آن
یعنی ده نیکوئی **در داستان قسم غلامان در صدق وفای یار خود از ظهارت**
ظن خود ؎ روز محشر هر عوض را صورتی ست ؛ صورت هر یک عرض را نوبتی ست ؛ اشارت
بمضمون این آیت که در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ نجم واقع شده وان سعیه سوف یری
ثم یجزیه الجزاء الاوفی وآنکه سعی خود را یعنی عملی که دران سعی نموده زود باشد که به بینند در میزان عدل
در روز قیامت پس پاداش دهند مر او را پاداش تمام ان خیرا فخیر وان شرا فشر **ایضاً در**
داستان مذکور ؎ جمله عالم خود غرض بودند تا ؛ اندرین معنی بیامد هل اتی ؛ این آیت در
سیپارهٔ تبارک در سورهٔ دهر واقع شده هل اتی علی الانسان حین من الدهر لم یکن شیئا مذکورا
انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج نبتلیه فجعلناه سمیعا بصیرا آیا آمد استفهام تقریر ست یعنی بدرستی
که آمد بر آدم علیه السلام هنگامی از زمانی که دران نبود چیزی یاد کرده شده یعنی چهل سال میان مکه وطائف
افتاده بود قبل از نفخ در دو کسی بانسانیت او را یاد نمیکرد چون نطفه وعناصر ومنی دانست که نام او چیست
وفائدهٔ خلقت او چه خواهد بود و انمعنی معلوم نداشتند که بهتاد قدرت آئینه میسازد که مظهر اشعهٔ مفاتیح
الغیب باشد و در اقصای مراتب ظهور مرتبهٔ خلافت کبری را شاید وعین مقصودات ومنتهای غایات
او بود و همه نهایتها بوجود او آشکارا شود بدرستی که ما آفریدیم آدمیان را از آبی اندک که منی ست چون
هر یکی از منی مرد وزن مختلف الاجزاست در رقت وقوام وخاصیت لاجرم نطفه را با آنکه مفرد ست بجهت
صفات گوناگون مرکب آمیخته یا مراد الوان ست که منی مرد سفید و منی زن زرد ست وبعد از اجتماع
سبز میشوند یا امشاج بمعنی اطوار ست یعنی علقه شود پس مضغه گردد تا آخر خلقت و بر هر تقدیر انسان را

پیش وکیل قاضی از دست مفلس ؎ در زمان پیش آید آن دوزخ کلو ✤ حجتش اینکه خدا گفته کلو ✤ اشارت ست بآیت که در سیپارهٔ ولو اننا در سورهٔ انعام واقع شده کلوا مما رزقکم الله بخورید از انچه شما را داد خدا و حلال کرد بر شما و نیز این آیت در سیپارهٔ ولو اننا در سورهٔ اعراف واقع شده کلوا واشربوا بخورید و بیاشامید **ایضاً در داستان مذکور** ؎ همچو ابلیسی که میگفت اے سلام ✤ رب انظرنی الی یوم القیام ✤ این آیت در سورهٔ حجر در سیپارهٔ ربما واقع شده رب فانظرنی الی یوم یبعثون گفت ابلیس که ای پروردگار من پس مهلت ده مرا تا روزی که برانگیخته شوند مردم غرض ابلیس آن بود که نمیرد چه میدانست که بعد از بعث مرگ نیست حق سبحانه قبول کرد **ایضاً در داستان مذکور** ؎ گه بدرویشی کنم تشدید شان ✤ گه بزلف وخال بندم دید شان ✤ این آیت در سورهٔ بقر در سیپارهٔ تلک الرسل واقع شده الشیطان یعدکم الفقر ویامرکم بالفحشاء والله یعدکم مغفرة منه وفضلا دیو وعده میکند شما را بفقر و احتیاج یعنی میترساند در وقت انفاق از درویشی ومحتاجی ومیفرماید شما را به بخل و امساک ومنع صدقات و خدای وعده میدهد شما را به آمرزش از خود مر گناهان شما را و عقبی و افزونی روزی و مکافات بخیر در دنیا **در تتمهٔ قصهٔ مفلس** ؎ هست بر سمع و بصر مهر خدا ✤ در حجب بس صورت ست و بس صدا ✤ مضمون این آیتیست که در سورهٔ بقر در سیپارهٔ الم واقع شده ختم الله علی قلوبهم وعلی سمعهم وعلی ابصارهم غشاوة مهر نهاده است خدا بر دلهای ایشان تا بیان حق را فهم نمیکنند و بر گوشهای ایشان سخن حق نمیشنوند و بر دیدهای ایشان پوششی ست تا راه حق نمی بینند و نیز در سیپارهٔ عم در سورهٔ مطففین واقع شده کلا بل ران علی قلوبهم ما کانوا یکسبون کلا انهم عن ربهم یومئذ لمحجوبون نه چنانست که میگویند بلکه غشاوهٔ غرور و غفلت پوشانیده است بر دلهای ایشان بد انچه بودند که میکردند از آثام و معاصی یعنی نجاست سیات دلهای ایشان زنگ خورده و بیحاصل شده و در خبر آمده است که هر گاه بنده گناهی کند نقطهٔ سیاهی در دل او پدید آید تا بجای رسد که همهٔ دل او سیاه گردد حقا که ایشان از کرامت و رحمت ایزد محروم اند واضح آنست که از دیدار آفریدگار خود آنروز در پرده شدگان باشند **فی المناجات** ؎ رو بنعمه منکسه بنوان ✤ دل طلب کن دل منه بر استخوان ✤ این آیت در سورهٔ یس در سیپارهٔ ومالی واقع شده ومن نعمره ننکسه فی الخلق افلا یعقلون وکسیکه در ازگردانیدیم عمر او را در انقصان گردیم در خلقت او پس همیشه زیاده میشود ضعف او در نقصان میشود قوت او پس میگردد بدل قوت ضعف وبدل جوانی پیری پس استعمال عقل نمیکنند کافران و تفکر نمی نمایند در افعال ما تا بداند کمال قدرت ما

ازجاہلان تحریر یافت **در داستان خاریدن روستائی شیر را در تاریکی بظن آن کہ گاو ست** ؎ کہ لو انزلنا کتابا بالجبل ✤ لاتصدع ثم انقطع ثم ارتحل ✤
اقتباس ست ازین آیت کہ در سیپارۂ قد سمع اللہ در سورۂ حشر واقع شدہ لو انزلنا ہذا القرآن
علی جبل لرایتہ خاشعا متصدعا من خشیۃ اللہ اگر میفرستادیم این قرآن را بر کوہی و آن کوہ را
فہم و ادراک میدادیم ہر آئنہ میدیدی او را ترسندہ و فرمان برندہ شگافتہ و از ہم ریختہ از ترس
خدای و از ہیبت و عیدی کہ در و ہست و دلہای سنگین کافران ازان متاثر نمیشود و نیز در
سیپارہ و ما أبرئ نفسی در سورۂ رعد واقع شدہ و لو ان قرآنا سیرت بہ الجبال او قطعت
بہ الارض او کلم بہ الموتی بل للہ الامر جمیعا و اگر کتابی بودی کہ درین عالم رانده شدی بوی کوہہا
بوقت خواندن او از موضع خود برفتن یا شگافتہ شدی بدو زمین چون بر و خواندندی یا بسخن
آوردی از برکت تلاوت او مردگان را ہر آئنہ قرآن بودی کہ غایت ست در اعجاز و نہایت ست
در تذکیر و انذار بلکہ مر خدائراست ہمہ کارہا یعنی قدرت بر ہمہ چیزہا **در داستان فروختن صوفیان بہیمہ صوفی مسافر را جہت سماع** ؎ ہر نبی گفت با قوم از صفا پس من
نمیخواہم مزد پیغام از شما ✤ در سورۂ حم عسق در سیپارۂ الیہ یرد واقع شدہ قل لا اسالکم علیہ اجرا
الا المودۃ فی القربی بگو نمیخواہم شما را بر سانیدن پیغام مزدی ہیچ پیغمبر نیز برای دعوت مزدی
نمیخواستہ لیکن دوستی میطلبم در خویشی یعنی قریش باید کہ مرا دوست دارند بجہت قرابتی کہ با ایشان
دارم و گفتہ اند کہ مراد مودت ثابتہ ست در ذوی القربی از ابن عباس رضی اللہ عنہما منقول ست
کہ صحابہ بعد از نزول این آیت گفتند یا رسول اللہ خویشان شما کہ موت ایشان باید کدام اند فرمود
کہ علی و فاطمہ و دو پسر ایشان رضی اللہ عنہم و در تفسیر ثعلبی آوردہ کہ مراد از خویشان بنو ہاشم و
بنو المطلب اند کہ خمس بر ایشان مقسمت باید کرد و نزد بعضی مراد از قربی تقرب ست بخدای و در سورۂ
ہود در سیپارۂ و ما من دابۃ و جاہای دیگر نیز باین مضمون در مادۂ انبیا آیات متعدده وارد شده
و یا قوم لا اسالکم علیہ مالا ان اجری الا علی اللہ ای گروہ من نمیخواہم از شما بر تبلیغ رسالت خاست
کہ مزد کار من باشد نیست مزد من مگر بر خدائے **در تعریف کردن منادیان قاضی مفلس را گرد شہر** ؎ گفت یزدانت فمنکم مومن ✤ باز منکم کافر کبرکہن ✤ در جزو وقدرت سمع
در سورۂ تغابن واقع شدہ ہو الذی خلقکم فمنکم کافر و منکم مومن او آنکس ست کہ بیافرید شما را ای آدمیان
پس بعضی از شما ناگرونده ست بخالقیت او و بعضی از شما باور دارنده ست آفریدگار را **در داستان شکایت اہل زندان**

از شبلی قدس سره پرسیدند که کدام آیت در قرآن امیدوار ترست فرمود که قل کل یعمل علی شاکلته گفتند درین آیت از رجا چه چیز ست گفت از بنده جفا و خطا آید و انچه از لئیمی شاید و از خدا وفا و عطا آید و انچه از کریمی سزد **ایضاً در حکایت مذکور** ۵ کام خود موقوف زاری دست ✤ بی تضرع کامیابی مشکل ست ✤ اگر همیخواهی که مشکل حل شود ✤ خار محرومی بگل مبدل شود ✤ گر همیخواهی که آن خلعت رسد پس بگریان طفل دیده برجهد ✤ این سه بیت مفهوم این آیت ست که در سورهٔ اعراف در سیپارهٔ ولو اننا واقع شده ادعوا ربکم تضرعا و خفیه بخوانید پروردگار را بزاری و پوشیدگی یعنی هم بظاهر هم بباطن او را شناسید و او را پرستید **در داستان ترسانیدن شخص زاهد را که کم گردی تا کور نشوی** ۵ بر دل خود کم نه اندیشه معاش ✤ عیش کم نامد تو بر درگاه باش ✤ اشارهٔ بمضمون این آیت ست سیپارهٔ قال الم اقل لک در سورهٔ طه واقع شده و امر اهلک بالصلوة و اصطبر علیها لا نسالک رزقا نحن نرزقک والعاقبة للتقوی و امر کن اهل خود را بنماز فرائض و صبر کن بدان یعنی مداومت نمای نمیخواهیم ترا روزی دادن یعنی نمیگوییم که خود روزی خود را روزی ده یا روزی میدهیم ترا و ایشان را پس برای نماز و تهیهٔ اسباب نیاز فارغ باش و سر انجام تهیهٔ پسندیده مر خداوندان تقوی راست **در تمامی قصهٔ زنده شدن استخوانها بدم عیسی علیه السلام** ۵ هین سگ این نفس را زنده مخواه ✤ کو عدو جان تست از درگاه ✤ اشارتست بمضمون کریمه که در سورهٔ یٰسٓ در سیپارهٔ ومالی و چند جای دیگر واقع شده یا بنی آدم الا تعبدوا الشیطان انه لکم عدو مبین ای فرزندان آدم عبادت نمایید شیطان را که او دشمن شماست و دشمن ظاهر **ایضاً در قصهٔ مذکور** ۵ سهو باشد ظنها را گاه گاه ✤ این چه ظن ست این که کور آمد براه ✤ اشاره بمضمون این آیت ست که در سیپارهٔ ومن اظلم در سورهٔ حم سجده واقع شده وظننتم ان الله لا یعلم کثیرا مما تعملون و ذلکم ظنکم الذی ظننتم بربکم ارد یکم فاصبحتم من الخاسرین گمان داشتید که خدا نمی داند بسیاری از انچه میکنید در زاد المسیر گفته که کفار انکار میکردند که انچه آشکارا میکنیم خدای میداند و انچه پنهان از ما صادر میشود بدان دانا نیست حق سبحانه و تعالی فرمود از ظن شما و آن ظنی ست که در دنیا گمان میبردید بخدای شما که اعمال نهان ما را نمیداند هلاک کرد شما را در آخرت پس گشتید از زیان زدگان **ایضاً در قصهٔ مذکور** ۵ سالها گوید خدا آن نانخواه ✤ همچو خر مصحف کشد از بهر کاه ✤ اشارتست بمضمون آیت که در سیپارهٔ قد سمع الله در سورهٔ جمعه واقع شده مثل الذین حملوا التورٰة ثم لم یحملوها کمثل الحمار یحمل اسفارا تفسیر این آیت در دفتر اول در بیان آنکه حال خود مستی خود نباید داشت

در گمان بردن کاروانیان که بهیمه صوفی رنجور است ۵ طیبات آمد بسوی طیبین ✤

للخبیثات الخبیثین ست هین ✤ این آیت در جزو قد افلح در سورهٔ نور واقع شده الخبیثات للخبثین والخبثون للخبیثات والطیبات للطیبین والطیبون للطیبات سخنان ناشایسته وناپاک مر ناپاکان راست یعنی از ایشان ظاهر گردد و بدان متکلم گردند و پلیدان نیز شایسته اند مر سخنان پلید را چه طبائع ایشان بدان مائل ست از خبثیت وخباثت وکلمات پاکیزه مر مردان پاک راست یعنی در ایشان سرایت کند و پاکیزگان نیز در خورند سخنان پاک را **ایضاً در داستان مذکور ۵** حق فرستاد انبیا را بهر این ✤ تا جدا گردد از ایشان کفر و دین ✤ مومن و کافر مسلمان و جهود ✤ پیش از ایشان جمله یکسان مینمود ✤ حق فرستاد انبیا را با ورق ✤ تا گزیده این دها را بر طبق ✤ پیش از ایشان ما همه یکسان بدیم ✤ کس ندانستی که مانیک و بدیم ✤ این چهار بیت مضمون این آیت ست که در سورهٔ بقر در جزو سیقول واقع شده کان الناس امة واحدة فبعث الله النبیین مبشرین ومنذرین بودند آدمیان یعنی آدم علیه السلام واولاد او گروهی یگانه و بر یک ملت بعد ازان مختلف شدند پس برانگیخت خدا پیغمبران را یعنی بشیث وادریس را علیهما السلام وغیر ایشان مژده دهندگان اهل طاعت را بثواب و بیم کنندگان ارباب معصیت را بعقاب **ایضاً در داستان مذکور ۵** از خلیلی لاحب الآفلین ✤ پس فنا چون خواست رب العالمین ✤ این آیت در سیپارهٔ اذا سمعوا در سورهٔ انعام واقع شده فلما افل قال لاحب الآفلین پس آن هنگام که آن ستاره فرو رفت گفت ابراهیم دوست نمیدارم فرو روندگان را زیرا که زوال وانتقال بر پروردگار عالم روا نباشد یعنی تمام این آیت در دفتر اول در داستان تحریص متابعت ولی مرشد گذشت **در یافتن پادشاه بازرگم کرده را در خانه بگیر ۵** چون کنی از خلد در دوزخ قرار ✤ غافل از لا یستوی اصحاب نار ✤ این آیت در سیپارهٔ قد سمع الله در سورهٔ حشر واقع شده لا یستوی اصحاب النار واصحاب الجنة اصحاب الجنة هم الفائزون برابر نیستند نزد یک خدا یاران دوزخ که نفس خود را خوار ساخته مستحق نار شدند واهل بهشت که در استکمال نفس کوشیده اهلیت جنت حاصل کردند یاران بهشت یعنی ساکنان بهشت ایشانند رستگاران یعنی از عذاب جهنم باز رسته و در نعیم مقیم پیوسته و یاران دوزخ برعکس این در **حکایت شیخ احمد خضرویه قدس سره و حلوا خریدن ازان کودک جهت غریمان بالهام حق عزوجل ۵** کار کژ خود میگذارد هر کسی ✤ آب گذارد صفا بر خسی ✤ خس خسانه میرود بر روی آب ✤ آب صافی میرود زیر تراب اشاره بمضمون این آیت ست که در سیپارهٔ سبحان الذین در سورهٔ بنی اسرائیل واقع شده قل کل یعمل علی شاکلته بگوای محمد که هر کس عمل میکند بر طریقه که مشاکل حال او باشد از خیر و شر و هدی و ضلالت

لعبرة نسقیکم مما فی بطونه من بین فرث ودم لبنا خالصا سائغا للشاربین ببرستی که مرشما راست در وجود
چهارپایان دلالتی که بآن عبور کنید از جهل بعلم می آشامانیم مرشما را از آنچه در شکمهای ذوات الالبانست
از جنس نعم از میان سرگین وخون شیری پاک از لوث دم وآنچه فرث کوارنده مر آشامندگان را پس
معامله بندگان باحق تعالی باید که خالص بود مانند شیر از فرث ودم که اگر بشوب فرث ویا دم هوا
آمیخته گردد از خلوص دور از نظر قبول مهجور خواهد بود ایضاً در آغاز داستان مذکوره ﴿
زین طلب بنده بکوئی تو رسید ✤ وردمریم را بجذع نخله کشید ✤ مضمون این آیت ست که در سیپاره قال
الم اقل لک در سورهٔ مریم واقع شده فاجاءها المخاض الی جذع النخلة پس آورد او را درد زادن بسوی
تنه درخت خرما تا پشت خود بدان باز نهاد در داستان هلال پند داشتن آن شخص خیال را
﴿ رو اشداء علی الکفار باش ✤ خاک بر دلداری اغیار باش ✤ در سیپاره حم در سورهٔ انا فتحنا واقع
شده محمد رسول الله والذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم تریهم رکعا سجدا محمد فرستاده خدمت و آنانکه
با وی اند مومنان سخت دل وغلیظ اند بر کافران مهربان ومشفقان میان یکدیگر می بینی ایشان را
رکوع آرندگان سجود کنندگان این مناقب راجع ست بر همه اصحاب رضی الله عنهم اما در لفظ ایما ئیست
باختصاص هریک از خواص اصحاب بمنقبتی خاص والذین معه مدح صدیق ست که بقرب ومعیت در رفاقت
در دار وغار مخصوص بود واشداء علی الکفار صفت فاروق ست اگرچه در نهایت شدت وغلظت با اهل
شرک ونفاق همه علماء را اتفاق ست رحماء بینهم نعت ذوالنورین ست که رافت وحیاء ودلنوازی وفای
او مشهور ست ونزد خالق وخلائق بدان صفت وسمات موسوم وموصوف تریهم رکعا سجدا شرح حال
مرتضی علی ست که اکثر اوقات واغلب انات او بوظائف طاعات وعبادات میگذشت تا غلبه که هر شب
او از هزار تکبیر احرام از خلوت باستماع خادمان عتبه علیه اش میرسید رضی الله تعالی عنهم ورضوا عنه
در داستان انذر کردن صوفی خادم را در تیمار داشت بهیمه ولاحول گفتن
آن خادم ﴿ آن ولی کو مطلع مهتابهاست ✤ بهر عارف فتحت ابوابهاست ✤ این آیت در سورهٔ
زمر در سیپاره فمن اظلم واقع شده حتی اذا جاءوها وفتحت ابوابها چون بیایند بهشت بسعادت دولت
آن فائز گردند وگشاده باشد درهای آن پیش از رسیدن ایشان تا ایشان انتظار نکشند در مشورت
کردن خدا یتعالی با فرشتگان در ایجاد خلق ﴿ روح انسانی کنفس واحدست ✤
روح حیوانی سفال جامدست ✤ اشارت ست باین آیت که در جزء واذا سمعوا در سورهٔ انعام وچند جای دیگر
در کلام الله واقع شده است وهو الذی انشاکم من نفس واحدة اوست آنکس که بیافرید شما را از یک تن

تا آن نفس طعم شیر مادر خورده که شرع و اطاعت امر ست دو در روز الست خورده به بیند و بدایهٔ ابد که دنیای نی
ست و مایهٔ دماحر منا علیه المراضع سرشش فرو نیاید **ترجمهٔ ابیات عربی در داستان فی المناجات**
ه البنی قد رکب مغرورا یا ✤ و البنی قیل مسافر ماشیا ✤ یعنی پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم سوار شده اند مرکبی را
که بر هنه پشت بود و گویند آنحضرت سفر کرده اند در حالت پیادگی **در داستان فرمودن موالی**
آن مرد را که این خار بن که نشاندهٔ بر کن از سر راه و عذر آوردن او ه گفت
الایام یا عم بینا ✤ گفت عجل لانماطل بینا ✤ ای الایام حال بینا یا والی مقولا فی شانک عم یعنی
روز ها حائل شد میان ما و میان کندن درخت خار بن ای حاکم که گفته شده است در شان تو این دعا
که عم صباحا بالنعمت باش در هر صباح قال فی الصراح عم صباحا کلمهٔ تحیه کانه من النعم یعم و در صراح گفته است
عم کلمهٔ تحیه است یعنی در جاهلیت میان یکدیگر بجای سلام بود میانه اهل اسلام و این ترکیب یا عم از
قبیل الایا اسجدوا است ای الا یا قوم اسجدوا ای قوم سجده کنید. این معنی را از شرح میر فصیح الله رادی
نوشته شده اما در صراح بنظر در نیامده و آنچه بتحقیق پیوست در جاهلیت انعم الله صباحا کلمهٔ تحیت بوده
و میتواند بود که تقدیر ترکیب اینچنین باشد که الا یا عم حال بینا یعنی ای عم و بزرگ روزها حائل شد
میان من و طاعت امر تو برین تقدیر در تقدیر تحقیق ست نیز هست و بجای یا عم لفظ ها عمد نیز درست ست
ایضا در داستان مذکور ه فانیته ثم اعتبر ثم انتصب ✤ و استعن بالله ثم اجهد تصب ✤ بعد از
بیان آن سه ها ی عاقل و نیم عاقل و معذور را بایفزایند پس متنبه و آگاه شو از استماع این حال پس
اعتبار گیر پس منتصب باش یعنی پا برجا شود استعانت کن بحق پس کوشش کن میرسی تو بمطلب
بالصواب **در داستان باز الحاح کردن معاویه ابلیس را ه** گفت ست الکذب
ریب فی القلوب ✤ باز الصدق طمانین طروب ✤ یعنی در دغ شک ست در دلها و راستی آرامها و
ستادیها ست در دل مراد آنست که در امری که دل تردد کند آن دروغست و در امری که دل اطمینان
حاصل آید صدق اما ازین دل دل صاحب دل میخواهد **در داستان برخاستن مخالفت**
و عداوت از میان نصاری ه حیث ما کنتم فولوا وجهکم ✤ نحوه هذا الذی لم نهکم بمصرع اول
متعلق بآیت ست که در سورهٔ بقر در جزو سیقول واقع شده یعنی هر جا که باشید شما در بر و بحر پس بگردانید
روی های خود را سوی او این امر چیزی ست که نهی میکند شما را از توجه بحق و هیچ وقتی از اوقات
آیات قرآنی در آغاز داستان ه نور باقی بهلوی دنیای دون ✤ شیر صافی پهلوی
خوبهای خون ✤ اقتباس ست از آیت که در سیپارهٔ ربما در سورهٔ نحل واقع شده و ان لکم فی الانعام

درین بیت از جنس ماهتاب مطلقه وصور علمیه حق ست که در عالم اطلاق و وحدت صرف که عبارت از تعین اول ست همه یکی بوده بقید فصل و نوع در نیامده و در عالم امکان همان ماهتاب از مرتبه تعین اول بمرتبهٔ تعدد و تمیز رسیده وجود عینی خارجی گرفت و همان جنس بود که نوع خانچه همان حیوان ست که بواسطه نطق اطلاق انسان بر وکرده میشود همین طور همان عینها یعنی ماهتاب مطلقه است که از عالم اطلاق بعالم تقیید در آمده بعین معقول میگردد و محض عبارات ست والا در اصل حقیقت همه یکی ست **ایضاً در داستان مذکور** ۵ پیشهٔ آموز کاندر آخرت ✤ اندر آید کسب و دخل مغفرت ✤ آنجهان شهریست پر بازار کسب ✤ تا نه پنداری که کسب اینجاست حسب ✤ حق تعالی گفت کین کسب جهان ✤ پیش آن کسب لعب کودکان ✤ چون اختلاف ست در اینکه انسان را بعد از مفارقت نشأهٔ دنیوی کسب هست یا نیست بعضی برین رفته اند که کسب منحصر درین نشأه است و برخی میگویند بعد از مفارقت این نشأه هم کسب شریف و دخل لطیف هست حضرت مولوی تائید فرقهٔ اخری نموده میفرمایند در آنجهان هم کسب و دخل هست و درین باب حدیث نبوی بسیار وارد شده منها عن ابی هریرة رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم قال من اهل الجنة استأذن ربه فی الزرع فقال له الست فیما شئت قال بلی ولکنی احب ان ازرع فبذر فبادر الطرف نباته واستواؤه واستحصاده فکان امثال الجبال یعنی تحقیق مردی از اهل بهشت اذن خواهد گرفت از پروردگار خود در کشت و زراعت کردن پس حق تعالی خواهد گفت او را که نیستی تو در انچه میخواهی او خواهد گفت بلی ولیکن دوست میدارم زراعت را پس تخم خواهد ریخت پس مبادرت خواهد نمود پیش از چشم زدن روئیدگی و کمالیت و درو دان بعد از ان تودهای آن زراعت برابر کوهها خواهد بود و این حدیث دلیل تمام ست بر تحقق کسب آنجهانی و فی جملة اللغت الکسب هو طلب المعنی بالمعنی پس معنی هیچ یک را اختلاف نمی نماید **در داستان امتحان هر چیزی تا ظاهر شود خیری و شری که در رویست** ۵ شیرده ای مادر موسی و راه و اندر آب افگن بیندیش از بلا ✤ علاقه این بیت با ابیات ماقبل در امتحان مادر موسی علیه السلام ست در شیر دادن و در آب افگندن که آیا او راضی شده بحکم حق در آب افگندن هم مانند شیر دادن اقدام مینماید یا نکرده قبول این امر میکند و بعد از ان موسی علیه السلام در شیر محرم و مامور فرق میکند یا نه والله اعلم بالصواب **ایضاً در داستان مذکور** ۵ گر تو بر تمیز طفلت مولی ✤ این زمان یا ام موسی ارضعی ✤ تا بیندیم طعم شیر مادرش ✤ تا فرو ناید به ابهر شرش ✤ یعنی اگر بر تمیز طفل نفس خود و فریفتهٔ وحدیص تشبیه نفس بطفل امریست مقرر این زمان که عبارت از زمان حال و آوان زندگی مستعار ست ای ام موسی یعنی صاحب نفس شیر بده نفس خود را یعنی آن شیر مامور که درین محل کنایت از اوامر شرعی ست

مثل انسان وحیوان وغیرہم **در داستان سبب چریدن و پریدن مرغی با مرغے که جنس او نبود** ؎ یک گم زیشان بدو اندر رسید ✤ در سن آن بدرک نجا خواہد رسید ✤ این مقولہ شہباز عرشے باشد یا جعل کہ عبارت از انسان کامل باشد وانجا مراد ذات مقدس محمدی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ودیگر انبیا اند کہ در اصل خلقت جمیع لوازم بشری با ایشان ہست وآخر آن رفع میشود وقصۂ شق صدر پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واسلم شیطانی علی یدی امریست مشہور واگر مطلق گفتہ شود کہ در ہر شئ رگی از شر ہست وآن بعنایت حق تعالی بریدہ میشود ہم گنجایش دارد **در دانستن پیغمبر علیہ السلام کہ سبب بچوری آن شخص از گستاخی وی بودہ است** ؎ گر نماز و روزہ میفرمایدت ✤ نفس مکار ست مکری زایدت ✤ مرد آنست کہ بہوای نفس کاری نکند چہ نفس امارہ بسوء ہرگز دلالت خیر بانسان نمیکند واگر کند جہت تقویت خیر بدتر ازان خواہد بود چنانچہ قصۂ بیدار کردن ابلیس معاویہ را جہت نماز وآن گفتہ او شنود کہ در ہمین دفتر دوم واقع ست شاہد یست عدل برای ثبوت این مقدمہ پس بہر عنوان کہ باشد خواہش نفس وشیطان در لباس نیکی عین بدیست بمقتضای عداوت جبلی کہ بنص وتجربہ وامتحان ثابت ومحقق شدہ ہیچ فعل او بی مکری نیست پس ہر عمل نیک کہ نفس بآن رغبت کند از مکرش ایمن نابودہ خالصاً مخلصاً لوجہ اللہ و اطاعۃ لامر اللہ وامر رسول اللہ طلبی شائبہ سمعہ وریا باخلوص نیست وصفاء طبیعت بایدتقدیم رسانید از انکہ بتمسک باتمعنی حسنۂ ترک اعمال صالحہ نباید نمود چہ این ہم از نتائج مکر نفس ست ومخالفت نفس را در دفع مراتب عدم خلوص بکار باید برد تا ہم ارتکاب باعمال صالحہ وہم مخالفت نفس کہ باین طریق عین موافقت حق ست بفعل آمدہ باشد **ایضاً در داستان مذکور** ؎ عقل خود را مینماید رنگہا ✤ چون پری دور ست ازان فرسنگہا ✤ درین بیت از عقل مراد عقل جزویست کہ عبارت از عقل معاش باشد وبحقیقت کار نمیرسد واعراض والتفات ست از عقل کل کہ در بیت اول مراد ست بعقل جزوی وابیات مابعد مؤید اینمعنی ست **در داستان حملہ بردن سگ بر گدای کور** ؎ لاجرم شفقتن منہا جملہ شان ✤ کند شد زامیز حیوان جملہ شان ✤ یعنی جملہ زمین وآسمان وجبال کہ منفرد از حق خبیر بودند بوسطۂ آمیزش حیوان کہ وجودش از عناصر اربعہ مرکبست کند شدند از اختلاط وترکب خاک وغیرہ باحیوان موجب بیخبری انہا گردیدہ **در داستان وصیت حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن بیمار را وورا آموزیدنش** ؎ جنس را این نوع گشتہ در روش ✤ غیبہا این عین گشتہ در رگش ✤ جنس در اصطلاح ارباب معقول عبارت ست از کلی مقول علی کثیرین مختلفین بالحقائق فی جواب ما ہو مانند حیوان ونوع کنایت از کلی مقول علی کثیرین متفقین بالحقائق فی جواب ما ہو مانند انسان اما مراد حضرت مولوی

بشام قریب و بعید میرسید چنانچه در روز عورات همسایه آمده می پرسیدند که امشب در خانهٔ شما جگر بزغاله کباب میشد و صبح که آواز اذان بری آمد بعالم افاقت آمده بمسجد توجه میفرمودند بعد از استماع این مقدمه خلیفهٔ ثانی عذر خواسته گفتند بر بستر عفت چنین بزرگی که شبها احوالش باین منوال میگذشت پای نهادن قدرت دیگری نیست مطلب من از نکاح شما تحقیق همین مقدمه بود و بغیر ازین هم مناسبتی که دلیل تام بر ریاضت قلبی هر دو بزرگ تواند بود در اینمقام شرح آنرا بر نمی تابد بسیار است هر چند تخصیص شیئ نفی ما عدا نمیکند و از کثرت ریاضت قلبی حضرت امیر نمیشود و ائمهٔ ثلثه مذکوره رضوان الله تعالی علیهم اجمعین در هر دو طریق اکمل و اتم بوده اند لیکن مولوی از طرق حقیقه بطریق مجاز رفته فرموده اند که یا تبر برگیر و مرد اله علی وار در خیبر بر عبارت از قلعهٔ نفس و چار دیوار بدن ست بر کن یا مانند صدیق و فاروق مبین طریق دیگر که کنایت از ریاضت قلبی و مجاهده و تصفیه و تزکیه باطنی ست اختیار کن و در وادی سلوک پیرو ایشان باش یا خار خود را بگلبن مرشد کامل وصل کن و نار خود را با نور یار ملاقی گردان تا نور او نار طبیعت و آتش شهوت ترا نکشد و وصل خار نفسانی و خاشاک جسمانی را بگلبن مبدل سازد یعنی اگر قدرت پیروی خلفای راشدین رضوان الله تعالی علیهم که ارشد طرق حقیقه و موصل الی الله است در خود نیابی بدیل متابعت یکی از اهل ارشاد متشبث باش و بوسیلهٔ تربیت مرشد از حضیض طبقهٔ مجاز بأوج حقیقت برای والله اعلم بالصواب **در معنی التاخیر آفة** ✦ پخته گردد از تغیر دور شو ✦ رو چو برهان محقق نور شو ✦ برهان محقق عبارت از سید برهان المحقق ترمذی ست که خلیفهٔ بزرگ حضرت سلطان العلما سلطان بهاء الدین ولد ولد بزرگوار حضرت مولوی بوده که شمس الدین افلاکی در مناقب العارفین که مشتمل بر مناقب سلسلهٔ حضرت مولوی ست احوالش بتفصیل نوشته مشهور بسید سردانست و مولوی از و تربیتها یافته اند **ایضاً در معنی مذکور** ✦ در عیان خواهی صلاح الدین نمود ✦ دید ما را کرد بنیاد و کشود ✦ صلاح الدین عبارت ست از صلاح الدین معروف بزرکوب که احوال او هم در مناقب العارفین بتفصیل مسطور ست که از جملهٔ مریدان سید سردان بوده مولوی جامی هم در نفحات احوال این دو بزرگ بطریق اجمال نوشته اند **در تتمهٔ قصهٔ حاسدان بران غلام خاص سلطان** ✦ شاه ازان اسرار واقف آمده ✦ همچو بوبکر ربابی تن زده ✦ بوبکر ربابی از اولیای مجذوب مستور الحال بوده که مدت هفت سال خاموشی اختیار نموده با کسی سخن نکرد **در تملق دیوانه جالینوس را و ترسیدن جالینوس از و** ✦ چون دو کس برهم زند بی هیچ شک ✦ در میان شان هست قدر مشترک ✦ قدر مشترک عبارت ست از مفهوم کلی که در افراد خود مشترک باشد مانند وجود مطلق که ماهیتش مقدار میست مشترک در افراد موجودات

بپاداشش و آخر کار جمیع مخلوقات بود پس حکمت در اظهار جهان همین ست که دانستهٔ او عیان شود و انچه
میدانست تا پیدا نکرد یعنی نمیخواست که پیدا شود و این عبارت از عالم کان امر الله مفعولا ست که از
غایت تیقن در وقوع ارادهٔ را بصورت فعل مذکور ساخته اند سنخ طلق و در دبر جهان ننهاده چنانچه تا بدی
و نیکی از تو ظاهر شود بیکار نمیتوانی نشست و این تقاضای درونی ترا در افعال حسنه و قبیحه برای همین
بر تو موکل ساخته تا اثر سعادت و شقاوت تو عیان شود و اگر نه چون ضمیر تو کلا به تن ترا میکشد تا از تو فعلی
بظهور نیاید کی قرار میگیرد پس تا سه تو نتوان کشش باطنی ست پس مطلب من که نشانم همین ست که

بمقتضای حکمت ایزدی دانسته بعالم عیان آید در داستان گرفتار شدن باز میان چغدان

بو بیرانه ۵ ای بساکس را که صورت راه زد ✽ قصد صورت کرد و بر الله زد ✽ حاصل معنی بیت آنکه بساکس
که او را صورت راه زده یعنی از راه راست باز داشته چنانچه عابدان اصنام که منکر انبیا اند و بساکس که
قصد صورت کرده و با الله رسیده چنانچه مومنان و مقران بصداقت رسل علیهم السلام چه اقرار صورت و
ظاهر شرائع موجب تصدیق قلبی و قبول باطنی ست و انکار ظاهر انکار باطن پس بان طریق اقرار صورت
قاطع سبیل رشاد و باین طریق گفته شود که بساکس که قصد صورت کردند یعنی قصد ایذای صورت به تصور آنکه
صورت ست کرده بر الله زد یعنی در حقیقت ایذای آن صورت ایذای حق بوده و آزار حق کرده در داستان

فرمودن والی آن مرد را که این خار بن که نشاندهٔ بر کن از سر راه ۵ یا بتبر بگیر و

مردانه بزن ✽ تو علی وار این در خیبر بکن ✽ ورنه چون صدیق و فاروق مهین ✽ همین طریق دیگر انرا
برگزین ✽ یا بگلبن وصل کن این خار را ✽ وصل کن باز انور و نار را ✽ تا که نور او کشد نار ترا ✽ وصل او
گلبن کند خار ترا ✽ اگرچه حضرت امیر المومنین یعسوب المسلمین کرم الله وجهه جامع جمیع طریق حقیه بوده اند
آثار ریاضت قالبی آن حضرت از عالم سخاوت و شجاعت نسبت بصفات حمیدهٔ دیگر اعرف و اشهر ست
و طریق الشیخین الکریمین رضی الله تعالی عنهما ریاضت قلبی ست و شهرت ایشان درین ماده نظر بر ریاضت
قالبی بیشتر چنانچه در یکی از کتب معتبره بنظر رسیده که امیر المومنین عمر رضی الله عنه بعد از رحلت امیر المومنین
ابا بکر صدیق رضی الله تعالی عنه حرم محترم ایشان را بجهة نکاح خود آورده چون ببر خلوتگاه رسیدند ایستاده شد
پرسیدند که از عبادات و عادات یومی آن حضرت اطلاع داریم اما از طاعات لیلی ایشان کما ینبغی اطلاع
حاصل نیست شب ایشان بچه طریق میگذشت آن عفیفه گفت که چون از نماز عشا فارغ شده بخلوتگاه عصمت
میخرامیدند مصلا انداخته شروع در نماز میکردند و در سجدهٔ اول بنوعی استغراق دست میداد که تا طلوع فجر
سر از سجده بر نمیداشتند و بعد از نصف اللیل تا نفس صبح از جگر سوز اثر آن حضرت بوی جگر کباب بزغاله

وصل پیدا گشت از عین بلا * زان حلاوت شد عبارت ما قلا * یعنی از عین بلا که متعین شدن حقیقت باین وجود عینی باشد یا اختلاط روح با جسد وصل پیدا گشت یعنی کمالات صوری و معنوی که حصول آن موقوف باختلاط روح با بدن بود حاصل آمد و ازان حلاوت وصل ما قلا ای ما ابغضک عبارت شد و اگر باین طریق گفته شود هم میتواند که آفتاب روح محمدی چون از حضیض تن باوج فلک حقیقت عروج نمود باشب تن گفت که ترک نکرده است ترا پروردگار تو یعنی این انتقال از داری بداریست نه موت بل جسد مقدس از جمله احیاست و از عین بلا که مرگ صوریست و بوصل الحبیب الی الحبیب دران ماده وارد شده وصل پیدا گشت والله اعلم بالصواب **در تتمه قصه مفلس** خوش دست او و کلوخش پس فراخ * با شعار نود ثار شاخ شاخ * شعار بالکسر و الفتح جامه که متصل بتن باشد و ثار بالکسر جامه بالای شعار اینجا نود ثار و شاخ شاخ صفت شعار واقع شده یعنی جامه بالا نو و پائین شاخ شاخ **در داستان فی المناجات** چون وفا آن عشق افزون میکند * کی وفا صورت دگرگون میکند * یعنی چون عشق وفا را زیاده میکند و مقرر ست که از جانب معشوق هر چند جفا واقع میشود عاشق در وفا می افزاید و این صفت لازم عشق ست پس وفا کی صورت دگرگون میکند یعنی دگرگون کردن صورت تعشق کار وفا نیست پس معلوم شد که در اصل عشق بصورت نبوده چه اگر عشق برصورت میبود وفا صورت دگرگون نمیکرد **در داستان قسم غلام در صدق وفای یار خود از طهارت ظن خود** گفت شه پوشید حق پاداش بد * لیک از عامه نه از خاصان خود * گر بدامی افگنم من یک اسیر * از امیران خفیه دارم نه از وزیر * حق بمن ننمود پس پاداش کار * در صورهای علها صد هزار * تو نشانی ده که من دانم تمام * ماه را بر من نمی پوشد غمام * گفت پس آگفت من مقصود چیست * چونتو میدانی که آنچه بود نیست * گفت شه حکمت در اظهار جهان * آنکه دانسته برون آید عیان * انچه میدانست تا پیدا نکرد * بر جهان ننهاد رنج طلق و درد * یک زمان بیکار نتوانی نشست * تا ابدی یا نیکی از تو بر نجست * این تقاضاهای کار از بهر آن * شد موکل تا شود سر عیان ورنه کی گیرد کلابه تن قرار * چون ضمیرت میکشد او را بکار * پس کلابه تن کجا ساکن شود * چون سر رشته ضمیرش میکشد * تا شه تو شد نشان آن کشش * بر تو بیکاری بود جان کنش * تا شه تو آن کشش را شد نشان * هست بیکاری چو جان کندن عیان * خلاصه مضمون این چند بیت آنست که شاه ازان غلام بد ظاهر نیک باطن پاداش کار را عیان میخواهد و غلام میگوید که هرگاه تو میدانی و میگوئی که از خاصان پوشیده نیست پس از گفتن من مقصود چیست شاه باو می گوید که حق سبحانه و تعالی هم عالم

بیت اول است و تشبیه بسفال جامد بروح حیوانی بجهت مطیه بودن او ست مر نفس ناطقه را که بمنزله
ظرف شمرده اند در دفتر چهارم در شرح انما المومنون اخوة و اعلم ان نفس واحدة شرح این معنی مبسوط
بیان میفرمایند **نظم** جان حیوانی ندارد اتحاد * رو مجو این اتحاد از روح باد * جان گرگان
و سگان هر یک جداست * متحد جانهای شیران خداست * جمع گفتم جانهاشان من بهم * کان یکی
صد جان بود نسبت بجسم * همچو آن یک نور خورشید سما * صد بود نسبت بصحن خانها * لیک یک باشند همه
انوارشان * چونکه برگیری تو دیوار از میان * چون نماند خانها را قاعده * مومنان باشند نفس واحده
جان حیوانی بود حسی از غذا * هم بمیرد او بهر یک دم بدا * گر بمیرد این چراغ وطی شود * خانهٔ همسایه مظلم
کی شود * نور آن خانه چو بی این هم بیاست * پس چراغ حسن هر خانه جداست * این مثال جان حیوانی
بود * نی مثال جان ربانی بود * **ایضاً در داستان مذکور** * یک زمان بگذار ای همره ملال
تا بگویم وصف خالی زان جمال * در بیان نیاید جمال خال او * هر دو عالم چیست عکس خال او * لفظ خالی
در مصرعین بیت اخیر اگر یک معنی واقع شود خلاف قاعدهٔ مقرره قافیه است و ظاهر بینان عالم شعر فهمی
این را بی قافیه می نامند و اگر یکی را بجای عجمه دیگری بجای مهمله خوانده شود اطلاق لفظ حال که بجهت
تحول مسمی بحال شده باین معنی بذات پاک ذوالجلال که محول الاحوال است تا حال کسی نکرده و نمیتواند کرد
چنانچه مولوی در دفتر سوم در داستان مشغول شدن عاشق بمعشوق میفرمایند **ابیات** * آنچه او موقوف
حال ست آدمیست * کو گهی افزون و گاهی در کمیست * آنکه گه ناقص گهی کامل بود * نیست معبود
خلیل افضل بود * و حال آنکه هر دو بخار معجمه است و هر کدام معنی علیحده دارد چه خال باصطلاح صوفیه مرتبه ایست
از مراتب تعین حق چنانچه شمس الدین محمد مغربی میگوید **شعر** الکون خال قد بدی من حده * و لقد تجلی خده من غاله * پس حال اول در بیت حضرت مولوی معنی کون باشد که عبارت از اعتبار
ظهور حسن وجود ست و خال ثانی بمعنی تعین حق هر گاه اختلاف معنی در خالین ثابت گشت قافیه درست باشد
و اگر بجای مهمله خوانده حال یعنی شان مراد داشته شود هم میشود و درین صورت باین قدر تکلف نیز
حاجت افتد در **داستان گمان بردن کاردانیان که بهیمه صوفی رنجورست** * آفتابش چون برآمد زان فلک * یا شب تن گفت هین ماد و عک * یعنی چون آفتاب حقیقت
یا روح انوار محمدی از فلک مبدأ برآمده وجود عینی خارجی گرفت باتن شب که طلوع آفتاب مستلزم نفی
ظلمات اوست حق تعالی که ترک نکرده است ترا پروردگار یعنی ذات اقدس محمدی جامع اشاعهٔ وحدت
و کثرت است و اسعلاء و اسفلاء آفتاب حقیقتش ماحی ظلمت کثرت غیبت **ایضاً در داستان مذکور**

متصرفه گویند حکیم بوعلی حواس باطن را چنین بنظم درآورده ۵ سه تجویف دارد دماغ بشر ✤ گز احساس باطن و هندست خبر ✤ مقدم ز تجویف اول بدان ✤ بود حاسه مشترک را مقر ✤ موخر از و شد محل خیال ✤ که ماند بر و از تصور اثر ✤ پس اندر نخستین او سط بود ✤ تخیل ز حیوان فکر از بشر ✤ اخیر وسط جای و همست و حفظ ✤ بناشد ز تجویف آخر بدر ✤ **ایضاً در آغاز دفتر** ۵ نامصور مصور گفتن بست ✤ باطل آمدنی صورت رفتن بست ✤ نامصورها مصور پیش اوست ✤ گوهه غرست و بیرون پوست ✤ معنی این هر دو بیت چنین تواند بود که نامصور یعنی ذات حق باری عز اسمه یا امور نامحسوس غیبی را که از چشم ظاهر بنهان ستور ست بعالم حس و شهادت آوردن و بر آئینه مقال تصویر نمودن باطل ست بی از صورت رفتن یارستن تو یعنی تا تو از در طاعت عالم صورت نگذری و مانند مغز از پوست طبیعت و عادت بر نیائی حقیقت ذات حق با امور غیبی نامحسوس را نمیتوانی مصور و محسوس خود و دیگران ساخت **در داستان مشورت خدا یتعالی با فرشتگان در ایجاد خلق** ۵ آن عیان نسبت بدیشان فکرتست ✤ ورنه خود نسبت بدوران رویتست ✤ در بعضی نسخ بجای بدوران در مصرع ثانی بدینها یافته شده اگر نسخه باین طریق باشد ضمیر بدیشان در مصرع اول راجع بملائک و ضمیر بدینها در مصرع ثانی راجع بجان پیران خواهد بود و اگر بجای بدینها بدوران باشد معنی بیت چنین میشود که این عیان نسبت بجان پیران بمنزله فکرتست یعنی مرتبه و وران و نظر بانها که دور انداز رویت یعنی درجه اعلی و الله اعلم بالصواب **ایضاً در داستان مذکور** ۵ تفرقه در روح حیوانی بود ✤ نفس واحد روح انسانی بود ✤ گفت حق رش علیهم نور هو ✤ مفترق هرگز نگردد نور او ✤ روح انسانی ز نفس واحدست ✤ روح حیوانی سفالی جامدست ✤ یعنی تفرقه و کثرت در روح حیوانی ست و روح انسانی واحدست چه روح حیوانی جرمیست لطیف بخاری که متولد میشود از لطائف اخلاط و منبعث میگردد از تجویف الیسر قلب و این بمقتضای ترکیب و امتزاج عناصر و اخلاط طبیعتی و افراد انسانی مغایر یکدیگرست و روح انسانی که جوهریست مجرد از ماده و بوساطت روح حیوانی که مطیه تصرفات اوست تعلق تدبیر و تصرف ببدن دارد و احدست و در مادهٔ نفس ناطقه متکلمین و حکما و صوفیه باهم اختلاف دارند متکلمین مطلق منکرند و حکما بکثرت افرادش قائل اند و صوفیه از عالم وجود مطلق نفس را واحد میدانند و میگویند بحسب تعلق بروح حیوانی و ارتباطی که بوسیلهٔ آن ببدن حاصل نموده کثرت پیدا کرده و حضرت مولوی درین مقام بمذهب صوفیه رفته اند و بیت ثانی را که حدیث ان الله خلق الخلق ثم رش علیهم من نوره در طی آن مندرج ست دلیل واحد بودن روح انسانی ساخته و بیت ثالث مؤید

که رویت عیان درین جهان متعذر ست و باقی در فانی نمیگنجد اگرچه صوفیه این را تجلی شهودی نامند
و به تنزلات حق تاویل مینمایند و دلائل برین اقامت میکنند مانند انی انا الله که از شجرهٔ طور بر موسی علیه السلام
ظهور نمود لیکن مذهب مختار همین ست که در دنیا متعذر و در آخرت مومنان را موعود ست وجوه یومئذ
ناضرة الی ربها ناظرة و کافران را ممنوع کلا انهم عن ربهم یومئذ لمحجوبون مومنان در دنیا حق را بدیدهٔ
ایمان و نظر بصیرت بینند و در آخرت بنظر عیان در خبر آمده که انکم یوم القیمة کما ترون القمر لیلة البدر لا تضامون
فی رویته و مراد ازین مشابهت تشبیه نظر اخرویست بنظر بصر در دنیا در وجه عیان نه تشبیه الله سبحانه و تعالی
بقمر چه آن منظور بهیچ منظور نماند و جواب دلیل اول معتزله باین طریق میگویند که رویت دیگر ست و ادراک دیگر
رویت ممکن ست و ادراک متعذر چرم آفتاب توان دید اما ادراک نتوان کرد و از ثانی این طور که رویت
اخروی را با رویت دنیوی قطعاً نسبتی نیست باقی را با فانی چه نسبت آن مجهول الکیفیت ست و برای آنکه
بجهت و وضعی و کیفیتی و هوائی و شعاعی و احاطه نور بصر مبصر قرار نمیتوان داد و این غلطی بزرگ ست که
کسی قیاس مرتبه که فوق مقام و حال او باشد بر حال و مقام خود کند امروز چندین چیز در وجود انکس هست
از عالم روح و نور باصره و قوت ناطقه و سامعه و شامه و لامسه و اخواتها که با نکس ست و کیفیت آن بر نکس
مکشوف نیست هرگاه انکس از شناخت امری که در وجود خود ست عاجز باشد و کیفیت آنرا نداند پس کیفیت
امور غیب را چگونه تواند دانست **مصرع** چه نسبت خاک را با عالم پاک ✣ **ابیات** ای شده از
شناخت خود عاجز ✣ کی شناسی بحقایق هرگز ✣ چون نتوانی در علم خود زبون باشی ✣ عارف کردگار چون باشی ✣
چه نکو گفته بزرگی که ما درین عالم با میدیدار زنده ایم و خوشدل می باشیم آنها که منکر دیدار ند بچه چیز
دل خوش کنند و عمر بچه امید میگذرانند کما قال الله تعالی ان الذین لا یرجون لقاءنا و رضوا بالحیوة الدنیا
و اطمانوا بها و الذین هم عن آیاتنا غافلون اولئک ماوهم النار بما کانوا یکسبون و ابیات حضرت مولوی
مؤید این مراتب ست که چشم حس مذهب اعتزال دارد و از رویت حق محروم ست و دیدهٔ عقل در وصال
سنی ست یعنی قابل و مائل برویت در عالم حس رویت ممکن نیست و بعد از برآمدن ازین عالم متعذر نه
چنانچه در دفتر ثالث نیز در حکایت مارگیر تقریر میفرمایند **مثنوی** چون ندارد جان تو قندیلها ✣ بهر بینش
کرده تاویلها ✣ این بود تاویل اهل اعتزال ✣ وای آنکس که ندارد نور حال ✣ چون ز حس بیرون نیاید
آدمی ✣ باشد از تصویر غیبی اعجمی ✣ والله اعلم بالصواب **ایضاً در آغاز دفتر** ✣ پس نبی آدم
مکرم کی شدی ✣ کی بحس مشترک محرم شدی ✣ تعریف حس مشترک و هو قوت تدرک صور المحسوسات
باسرها محلها مقدم البطن الاول فی الدماغ حواس باطن حس مشترک خیال و هم حافظه متفکره که آنرا

شرح دفتر دوم

بسم الله الرحمن الرحیم

مدتی این مثنوی تاخیر شد ✤ مهلتی بایست تا خون شیر شد ✤ در نفحات الانس مذکورست که بعد از انکه خدمت مولانا بالتماس چلپی حسام الدین که بالقاء غیب مطابق افتاده بود شروع در نظم مثنوی فرمودند و جلد اول باتمام رسید حرم چلپی حسام الدین وفات یافت در میانه فطرتی واقع شد بعد از دو سه سال چلپی حسام الدین بخدمت مولانا نیازمندی تقدیم رسانیده بقیهٔ مثنوی را استدعا نمود بعد ازان شروع در نظم تتمه نموده تا آخر کتاب خدمت مولانا میفرمودند چلپی حسام الدین می نوشت و این بیت اشارت بآن تاخیرست **ایضاً در آغاز دفتر** مصرع بود آدم دیدهٔ نور قدیم ✤ موسی در دیدهٔ نور کوه عظیم ✤ شیخ محی الدین عربی در فصل اول فصوص در مادهٔ آدم علیه السلام مینویسد تسمی بهذا المذکور انسانا و خلیفة فاما انسانیة فلعموم نشأته و حضرت الحقائق فیه کلها و هو للحق بمنزلة الانسان العین من العین الذی به یکون النظر و هو المعبر عنه بالبصر فلهذا سمی انسانا فانه به نظر الحق الی خلقه فرحمهم **ایضاً در آغاز دفتر** مصرع چشم حس را هست مذهب اعتزال ✤ دیدهٔ عقل ست سنی در وصال ✤ هر که در حس ماند او معتزلیست ✤ گرچه گوید سنیم او جاهلیست ✤ هر که بیرون شد ز حس سنی ویست ✤ اصل بینش چشم عقل و هوش پی ست ✤ معتزله منکر روایت اند و مزال اقدام ایشان درین مسئله بنیه دو چیزست یکی تمسک بقول خدا که لا تدرکه الابصار و یکی قیاس آخرت بر دنیا و محققان اهل سنت برین اند

اشارت ست بحدیث کلم الناس علی قدر عقولہم یعنی سخن کن با مردم بر مقدار عقلہای ایشان یعنی سخنی کہ در عقل مردم در نیاید
نباید گفت ایضاً در جواب مذکورہ کی بد بندی عصا و معجزات ✤ معصیت طاعت شد ای قوم عصات ✤
قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان الرجل لیذنب ذنبا یدخل بہ الجنۃ قالوا کیف ذلک یا رسول اللہ قال یکون نصب اعینہ ویتوب منہ
گفت پیغمبر علیہ السلام تحقیق مرد ہر آئنہ گناہی کردگناہی کردنی کہ داخل میشود بسبب آن گناہ بہشت
گفتند صحابہ یا رسول اللہ آن چگونہ است گفت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ میشود آن گناہ منصوب پیش دو چشم او و توبہ
میکند ازان و ہمان سبب دخول جنت او میگردد گفتن پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رکابدار امیر المومنین علی را
کہ ہر آئنہ کشتن علی بدست تو خواہد بود ✤ زان قلم بس سرنگون گردد علم ✤ من ہمیگویم مرو جف القلم ✤
عن ابی ہریرۃ قال قلت یا رسول اللہ انی رجل شاب وانا اخاف علی نفسی العنت ولا اجد ما اتزوج النساء وکانہ یستاذنہ
فی الاختصاء قال فسکت عنی ثم قلت مثل ذلک فسکت عنی ثم قلت مثل ذلک فسکت عنی فقلت مثل ذلک فقال النبی
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یا ابا ہریرۃ جف القلم بما انت لاق فاختص علی ذلک او ذر رواہ البخاری مشکوۃ مشیخ بخاری از
ابی ہریرہ روایت نمودہ کہ گفت گفتم یا رسول اللہ بدرستی کہ من مردی جوانم و من می ترسم بر ذات خود گناہ و فجور را و نمی یابم
چیزی کہ نکاح کنم زن را یعنی قدرت ندارم بر نفقہ و کسوت و بسکنی و انچہ محتاج الیہ کدخدائیست چنانستی کہ آن ابی ہریرہ
طلب اذن میکرد در خصت مینمود است در خصی شدن یعنی بر آوردن خصیتین خود گفت ابو ہریرہ پس خاموش شد پیغمبر علیہ السلام
از جواب من پستر گفتم مثل انچہ گفتہ بودم پس سکوت ورزید پیغمبر علیہ السلام از جواب من پستر گفتم مثل انچہ گفتہ بودم پس سکوت
ورزید پیغمبر علیہ السلام از جواب من پس فرمود پیغمبر علیہ السلام ای ابا ہریرہ خشک شد قلم کاتب ازل بسبب انچہ ملاقات کنندہ تو
یعنی ہر فعل کہ در ازل مقرر شدہ کہ از تو وقوع آید البتہ واقع میشود و ہرگز تخلف نمیکند پس خصی شو بران علم یا گذار او را یعنی
چون بدانستی تو کہ ہر چہ در ازل مقدر شدہ البتہ میشود پس خواہ خصی شود خواہ مشو خصی شدن و ناشدن ہیچ فایدہ نمیکند
در بیان آنکہ فتح طلبیدن حضرت رسالت مکرا و غیر آنکہ جہت دوستی دنیا نبود ✤ لایسع فیہا
نبی مرسل ✤ والملک ہو الروح ایضا فاعقلوا ✤ اقتباس ست از حدیث لی مع اللہ وقت لا یسعنی فیہ ملک مقرب ولا نبی
مرسل فرمود علیہ السلام مرا با خدا وقتی ست کہ نمیگنجد با من در ان وقت فرشتہ مقرب و نہ نبی مرسل یعنی در ان وقت ہیچکس بر من گران
بار نیست ایضاً در داستان مذکورہ گفت اگر راند این را بر زبان ✤ یک جہودی خود نیاید در جہان ✤
عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لو تمنوا الموت لبعض کل انسان بر لقہ فمات مکانہ وما بقی یہودی علی وجہ الارض یعنی فرمود
پیغمبر علیہ السلام کہ اگر آرزو کنند یہود موت را ہر آئنہ بمیرد در گاہی ہر آدمی آب دہن او پس بمیرد بجای خود و باقی نماند یک یہودی بر روی زمین

تمام شد شرح دفتر اول

حاصل شود همچنانکه چون سالک راه حق بافعال شریعت وآداب طریقت مهذب وآراسته گردد البته باب
حقیقت بروی مفتوح شود واگر دقیقهٔ از دقائق شریعت وطریقت نامرعی گذارد هرگز بوی از ریاض حقیقة
بمشام وی نرسد **بیت** محال ست سعدی که راه صفا ✤ توان رفت جز در پی مصطفا ✤ واما کلام در آنکه
این هر سه الفاظ شریعت وطریقت وحقیقة متحد الماهیة والحقیقة اند ویا متغایر ومتباین وتغایر میان
شان حقیقی ست ویا اعتباری چون طویل الذیل بوده درین محل واگذاشته وبواسطه اختصار برین مقدار
اقتصار نموده آمد والسلام علی من تبع الهدی **ایضاً در داستان مذکور** الشقی من شقی
فی بطن ام ✤ من سمات الحمر یعرف حالهم ✤ عن ابی هریره رضی الله عنه السعید من سعد فی بطن امه والشقی
من شقی فی بطن امه جامع صغیر یعنی نیک بخت کسی ست که نیک بخت ست در شکم مادر خود وبد بخت کسی ست
که بد بخت ست در شکم مادر خود یعنی سعادت وشقاوت ازلی ست ونظر واعتبار بخاتمه وعاقبت ست پس
هر که سعید ازلی ست عاقبت او بخیر می باشد وهر که شقی ازلی ست عاقبت او وخیم **در داستان**
گفتن حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم زید را که این سر را فاش مکن
گفت پیغمبر که اصحابی کالنجوم ✤ ره روان را شمع وشیطان را رجوم ✤ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم
اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم معنی این حدیث درهمین دفتر گذشت در تفسیر من کان الله کان
الله **در خدو انداختن خصم بر روی علی کرم الله وجهه** چون ابیت عندربی
فاش شد ✤ بطعم ویسقینی کنایت راش شد ✤ عن ابی هریره قال نهی رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم
عن الوصال فی الصوم فقال له رجل انک تواصل یا رسول الله فقال وایکم مثلی انی ابیت عندربی
یطعمنی ویسقینی متفق علیه مشکوة در بخاری ومسلم از ابی هریره رضی الله عنه روایت نموده که گفت نهی
نمود ومنع فرمود رسول علیه السلام از وصال در روزه یعنی دو روز یا زیاده پی در پی روزه داشتن بی آنکه
وقت افطار چیزی بخورد پس عرض کرد برای پیغمبر علیه السلام مردی از حضار مجلس بدرستی تو یا رسول الله
روزه وصال نگاه میداری پس فرمود که کدامی از شما مثل من ست بدرستی که من شب میکنم نزد پروردگار
خود که طعام میدهد مرا واب می نوشاند مرا یعنی حق تعالی مرا قوت طاعم وشارب می بخشد وبعضی گفته اند
که از طعام بهشت میخوراند واز آب جنت می نوشاند واما قول اول صحیح ست از انکه اگر خوردنی ونوشیدنی
بودی خواه خوردنی ونوشیدنی دنیوی وخواه بهشتی پس صوم وصال نباشد حال آنکه محقق شد که پیغمبر
علیه السلام روزهٔ وصال میداشت **در جواب گفتن امیر المومنین که سبب افگندن**
شمشیر چه بود در ان پست میگویم باندازه عقول ✤ عیب نبود این بود کار رسول ✤

نور التجلی یعنی حقیقت پس آن عبارت ست از وصول بسوی مقصد اعلی و مشاہدۂ نور تجلی و تجلی عبارت از انچہ
ظاہر شود بر قلوب از انوار غیوب و تجلی بر انواع ست چنانچہ در کتب صوفیہ محققین رحمہم اللہ اجمعین مبین
گشتہ کما قال علیہ السلام لحارثۃ کیف اصبحت ما حارثۃ قال اصبحت انا مومنا حقا چنانچہ فرمود حضرت
ختمی پناہ برای ہمارث کہ چگونہ صبح کردی تو یا حارث عرضہ نمود کہ صبح کردم دران حالتی کہ مومنم از روے
راستی و درستی قال لکل حق حقیقۃ فما حقیقۃ ایمانک یا حارثۃ باز فرمود علیہ السلام کہ برای ہر حقی حقیقتے خاص ست
پس چیست حقیقت ایمان تو یا حارث فاجاب وقال عزفت نفسی عن الدنیا فاستوی عندی حجرہا ومدرہا
وذہبہا فضتہا پس جواب داد حارث و گفت کہ صرف کردم و باز داشتم نفس خود را از دنیا و اعراض
نمودم از لذات او و شہوات او پس برابر شد نزد من سنگ دنیا و کلوخ او و طلا و نقرۂ او و اظلمات نہار
و اسہرت لیلی تشنہ بودم در روز خود و بیداری کشیدم در شب خویش یعنی روز را بالصوم گذرانیدم و شب را
بقیام طاعات و عبادات بسر بردم و کانی انظر الی عرش ربی باز او چنانستی کہ می بینم بسوے
عرش پروردگار خود ظاہر و آشکار و انظر الی اہل الجنۃ یتزاورون فیہا و اہل النار یتغاوون
و چنانستی کہ می بینم اہل جنت را کہ زیارت میکنند و می بینند یکدیگر را در جنت و می بینم اہل نار را کہ فریاد
میکنند یکدیگر را در نار قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اصبت فالزم فرمود رسول علیہ السلام
کہ بصواب رسیدی تو ای حارث پس لازم گیر و بر ان مستقیم باش فتمسک بدین اللہ و قیاما بامرہ شریعۃ
پس تمسک سالک بحبل متین دین الٰہی و وضع او امر و نواہی و قیام بامورات اجتناب از منہیات
شریعت ست و الاخذ بالاحوط و الغریمۃ بسہرہ و ظمائہ و عزوف نفسہ عن المشتہیات طریقۃ و اخذ سالک
در انچہ احتیاط بیشتر بود و عمل نمودن بغرائم و اقدام بریاضت بیداری شبہا و تشنگی روزہا یعنی در روز
روزہ داشتن و شب را بقیام احیا نمودن و باز داشتن نفس خود را از مشتہیات و مستلذات طریقت ست
و طریقت عبارت ست از تزکیۂ نفس بمجاہدات و تصفیۂ قلب بریاضات و تجلیہ روح بمشاہدات و
مکاشفات و الانکشاف من الاحوال الآخرۃ و وجدانہ حقیقۃ و انکشاف از احوال آخرت و وجدان او
حقیقۃ و بالجملہ شریعت تصدیق اقوال پیغمبر ست علیہ السلام بدل و عمل بموجب او و اتیان شرائع و
احکام الٰہی از اوامر و نواہی و طریقہ تبعیت و اقتفار بافعال و اخلاق پیغمبر علیہ السلام بتہذیب افعال
و اخلاق و حقیقۃ مشاہدۂ احوال بحسب ذوق و وجدان و تخلق باخلاق الٰہی و اتصاف بصفات و تحقق
بذات و صفات چنانچہ فرمود علیہ السلام الشریعۃ اقوالی و الطریقۃ افعالی و الحقیقۃ احوالی پس شریعت طریقت
بمنزلۂ حد بین ست در صغری و کبری و حقیقت بمثابۂ نتیجہ چون صغری و کبری بشرائط بہم رسند لابد ست کہ نتیجہ

ثم استقبل القبلة فکبر ثم اقرأ بما تیسر معک من القرآن ثم ارکع حتی تطمئن راکعا ثم ارجع حتی تستوی قائما ثم اسجد حتی تطمئن ساجدا ثم ارفع حتی تطمئن جالسا ثم وفی روایة ارفع حتی تستوی قایما ثم افعل ذلک فی صلوتک کلها متفق علیه مشکوة بخاری و مسلم روایت کرده اند از ابی هریره رضی الله عنه بدرستی که مردی یعنی خلاد بن رافع درآمد در مسجد و پیغمبر علیه السلام نشسته بود در گوشه مسجد پس نماز گذارد خلاد رافع پس درآمد بخدمت پیغمبر علیه السلام و سلام کرد فرمود رسول علیه السلام وعلیک السلام یعنی بر تو باد سلام برگرد پس نماز بگذار یعنی اعاده کن از انکه نگذاردی تو نماز که صحیح باشد پس برگشت خلاد و نماز را اعاده کرد پس درآمد بخدمت پیغمبر علیه السلام و سلام کرد پس فرمود پیغمبر علیه السلام علیک السلام باز برگرد و نماز را اعاده کن از انکه نگذاردی تو نمازی که قبول بود پس گفت خلاد در مرتبه سیوم یا در مرتبه آنکه بعد مرتبه دوم بود یعنی سومی مرتبه و این شک از راوی است اعلم و مرا ای رسول خدا که تقصیر در کجا واقع شده که لم تصل میفرمائی پس فرمود علیه السلام چون برخیزی تو بسوی نماز یعنی برخیزی و اراده نماز کنی پس کامل بکن تو وضو را پس مستقبل شو قبله را یعنی متوجه شو بسوی قبله پس تحریمه ببند و تکبیر تحرمه بگو پس بخوان انچه میسر آید ترا از قرآن پس برکوع کن تا آنکه بایستی و قرار گیری در حالتی که رکوع کننده تو پس سر بردار تا آنکه برابر شوی تو در حالتی که ایستاده شونده تو پس سجده بکن تا آنکه قرار گیری تو در حالتی که جالس هستی و در یک روایت آمده که بردار سر خود را از رکوع تا آنکه بایستی تو بهیئت اصلی خود پس ترجمه بکن آن تعدیل ارکان را در صلوة خود همه آن صلوة اول کسیکه در مقابله نص قیاس آورد ابلیس بود که گفت انا خیر نی بلکه لانسب شد زهد و تقوی افضل را محراب شد ۰ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم یا فاطمة لا تتکلی علی انک بنت رسول الله اعملی اعملی فرمود پیغمبر علیه السلام کرای فاطمه تکیه مکن بر انکه تو دختر رسول الله هستی عمل بکن عمل بکن یعنی در راه خدا نسب فائده نمیکند در آخرت نیز بنسب هیچ کار نیست کار بعمل است عمل صالح باید تا رستگاری یابی ایضا در داستان مذکور ۰ ملک این میراثهای انبیاست ۰ وارث این جانهای اتقیاست اشارت ست بحدیث کل تقی الی یعنی هر که پرهیزکار ست از اهل بیت من ست یعنی از جمله اولاد من ست پس معنی بیت چنین باشد که هر کس متقی ست وارث انبیاست چه ارث انبیا که علم و زهد و تقوی ست به نسب محض متعلق نیست چنانچه در دفتر ثانی نیز میفرماید بیت پس امام حی و قائم آن ولی ست ۰ خواه از نسل عمر خواه از علی ست ۰ در پرسیدن پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم زید را که امروز چونی این داستان مضمون این حدیث ست که در ارشاد المرشدین شیخ شهاب الدین سهروردی نظر درآمده در بیان طریق ثلاثه شریعت و طریقت و حقیقت و اما حقیقة فهو الوصول الی المقصود و مشاهدة

من لم یکن لہ شیخ فشیخہ الشیطان فرمود علیہ السلام کسیکہ نباشد مر او را شیخے و مقتدا ئی پس شیخ او شیطان است
یعنی ہر کہ بی مرشد راہ رفتہ و راہ دیدہ در سیر و سلوک قدم نہد البتہ او را شیطان مغالطہ دہد و از راہ راست
و صراط مستقیم باز دارد و گمراہ کند **بیت** اگر بے پیر کاری پیش گیری ✤ ہلاکت را ز بہر خویش گیری ✤
ایضاً در داستان مذکور ✤ شاور وہن پس آنکہ خالفوا ✤ ان من لم یعصہن تالفوا ✤ حدیث
نبوی ست در مادہ عورات کہ شاور وہن و خالفوا ہن یعنی فرمود علیہ السلام مشورت کنید با ایشان ای
با زنان خود و محافظت کنید ایشان را و امر مشورت بواسطہ استمالت قاوب ست و در عنوان واقع ست
در وصیت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم امیر المومنین علے کرم اللہ وجہہ را
اذا تقرب الناس الی خالقھم بانواع البر فتقرب الی ربک بانواع العقل و السر استقیم لدرجات الزلفی
عن الناس فی الدنیا و عند اللہ فی الآخرۃ چون تقرب جویند مردم بسوی خالق خود بانواع نیکو ئے
پس تو نزدیکی بجو بسوی پروردگار خود بانواع عقل و سر یعنی صرف نمای عقل و رای خود را بتفکر در صفات و
ظہورات شان در مظاہر و محافظت نمای سر خود را بدرجات عالیات و قرب حق نزد مردم در دنیا و عند اللہ
در آخرت ایضاً در داستان مذکور ✤ یار باید راہ را تنہا مرو ✤ از سر خود اندرین صحرا مرو ✤
قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الرفیق ثم الطریق فرمود پیغمبر علیہ السلام اول رفیق باید ہم رسانید پس سفر
اختیار باید نمود خصوصاً در سفر معنوی بی مرشد راہ نتوان رفت در مقصود حکایت در فضیلت
آخر زمان ✤ امتہ مرحومہ زین رو خواندتان ✤ ان رسول حق صادق در بیان ✤ عن ابی موسے
قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم امتی ہذہ امتہ مرحومہ لیس علیہا عذاب فی الآخرۃ عذابہا فی الدنیا
الفتن و الزلازل و القتل روایت ست از ابی موسی کہ گفت کہ فرمود علیہ السلام کہ امت من کہ این امت ست
رحمت کردہ شدہ است کہ نیست بران امت عذاب در آخرت یعنی عذاب محل عذاب عذاب ان امت در دنیا
فتنہاست و زلزلہا زمین و قتل یعنی چون اہل این امت تمرد ورزند و از اطاعت طغیان نمایند بیکی از این سہ
چیز گرفتار شوند **در بیان حال ہاروت و ماروت** ✤ شعلہ را از بنوہی ہیزم چہ غم ✤ کی رہد قصاب
از کلہ غنم ✤ مفہوم این قول ست کہ القصاب لا یہول نہ کثرۃ الغنم یعنی در ہول نمی اندازد دمنی ترساندہ
قصاب را کثرت گوسفند **در داستان عیادت فرعون بہمسایہ رنجور خویش** ✤ گفت پیغمبر بیک صحابی را
صل انک لم تصل یافتا ✤ عن ابی ہریرۃ ان رجلا دخل المسجد و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جالس فی ناحیۃ المسجد فصلی ثم جاء
فسلم علیہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وعلیک السلام ارجع فصل انک لم تصل فرجع ثم جاء فسلم فقال وعلیک السلام
ارجع فصل فانک لم تصل فقال فی الثالثۃ او فی التی بعدہا علمنی یا رسول اللہ فقال اذا قمت الی الصلوۃ فاسبغ الوضوء

علیہ السلام از حق سبحانہ و تعالی حکایت نمودہ کہ او عزوجل میفرماید کہ نگنجانیدم مرا زمین من و نہ آسمان من یعنی ارواح علویہ در اجسام سفلیہ در حیثیت مرتبتی جمع و تفصیل و لیکن نگنجانیدم مرا بحیثیت آن دو مرتبہ قلب بندہ مومن کہ منقلب میشود بسبب تقلب شیونات **ایضاً در داستان مذکور** ز انکہ این دو مہما چہ کز مالائق ست ✤ رحمت من بر غضب ہم سابق ست ✤ حدیث قدسی سبقت رحمتی علی غضبی حق تعالی فرمودہ کہ سبقت کرد رحمت من غضب مرا بنا بر آنکہ رحمت حق واسع ست چنانچہ فرمودہ در قرآن مجید و رحمتی وسعت کل شئی **در داستان ہدیہ بردن عرب سوی آب باران از بادیہ سوی خلیفہ** ✤ تو لہما بر بند و بر دارش زخم ✤ گفت غضوا عن ہوا ابصارکم ✤ عن عبادۃ بن الصامت ان النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم قال ضمنوا الی ستا من انفسکم اضمن لکم الجنۃ اصدقوا اذا حدثتم وادوا اذا وعدتم وادوا اذا ائتمنتم واحفظوا فروجکم وغضوا ابصارکم وکفوا ایدیکم مشکوۃ اما احمد در مسند و بیہقی در شعب الایمان از عبادہ بن الصامت رضی اللہ عنہ روایت نمودہ کہ پیغمبر علیہ السلام فرمود ضامن شوید ای مومنان برای من شش چیز را از ذاتہای شما کہ ضامن میشوم برای شما بہشت را اگر محافظت شش چیز بکنید البتہ در بہشت می در آئید راست گوئید چون حکایت کنید و ایفا نمائید چون وعدہ کنید ادا کنید امانت را چون امین گرفتہ شوید یعنی ہر گاہ کہ امانت بشما سپارند نزد طلب ادا کنید و خیانت را در دراہ ندہید و محافظت کنید فروج خود را از فواحش و بپوشید چشم خود را از نظر در محارم و باز دارید دستہای خود را از خیانتی کہ بدست تعلق دارد مثل سرقہ و ضرب و قتل و غضب و گرفتن حرام **در داستان قبول کردن خلیفہ ہدیہ را و عطا و خلعت فرمودن باکمال بی نیازی** ✤ کنج مخفی بد ز پیری چاک کرد ✤ خاک را تابان تر از افلاک کرد ✤ اشارت ست بمعنی کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف حضرت داؤد علیہ السلام باحق سبحانہ و تعالی مناجات کرد و عرض نمود کہ ای پروردگار من برای چہ آفریدی تو خلق را فرمود غرو شانہ کہ بودم من گنجی پنہان از اسما و صفات و شیونات ذاتیہ پس دوست داشتیم اینکہ شناسا شوم پس آفریدم خلق را تا کہ شناختہ شوم و جمیع بینات ذات و اسما و صفات در مظاہر شوند و جلوہ گر گردند و درین حدیث قدسی سخن بسیار ست و در رسائل مذکور **ایضاً در داستان مذکور** ✤ چون در معنی زنی بازت کنند ✤ پر فکرت زن کہ شہبازت کنند ✤ اشارت ست باینمعنی کہ من فرع الباب و لج نجح کسیکہ در روی را کوفت و لجاجت نمود در فتح آن بردی مفتوح شود و در روی در آید یعنی ہر کہ در طلب صادق و مستعد باشد البتہ بمطلوب خود برسد **در بیان آنکہ پیر کدام ست مطاوعت وی چون ست** ✤ ہر کہ او بی مرشدی در راہ شد ✤ او ز غولان گمرہ در چاہ شد ✤ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

از ابی هریره رضی الله عنه روایت نموده که گفت پیغمبر علیه السلام فرمود که نیست هیچ روزی که صبح میکنند بندها در آن روز مگر آنکه دو فرشته فرود می آیند پس میگوید یکی از آن دو فرشته ای بار خدایا بده هر خرچ کننده را بدلی و عوضی و میگوید دیگری از آن دو ای بار خدایا بده ممسک را تلفی یعنی مال او را تلف گردان بنواسب

وحوادث در داستان نصیحت کردن آن شوهر آن کنیز را که سخن فزون از قدم خود مگو

گفت پیغمبر قناعت چیست گنج ✤ گنج را تو در نیابی در زرنج ✤ اشارت ست بحدیث القناعة مال لا ینفد یعنی قناعت مالیست که کم نمیشود بلکه گنجی ست بی پایان

در عنوان آمده است انهن لغلبن العاقل ولغلبن الجاهل بدرستی که نسوان غالب می آیند عاقل را و غالب می آیند ایشان را جاهل را در معنی

مرج البحرین یلتقیان بینهما برزخ لا یبغیان آنکه زیرک تر بود بشناسدش ✤ چونکه دید از دور خوش اندر کشش ✤ این بیت و ابیات ما بعد مناسب بمضمون این حدیث ست که ان الله تعالی عبادا یعرفون الناس بالتوهم وله عبادا یعرفون الناس بالفراسة وله عبادا لهم نور یمشون فی الناس کما یمشی الارواح فی الاجساد وله عبادا یمشون فی الناس کمشی المرض فی الاعصاب بدرستی که مر حق سبحانه وتعالی را بندها اند که می شناسند مردم را بتوهم و مر خدا را بندها اند که می شناسند مردم را بفراست و مر حق تعالی را بندها اند که مر ایشان را نوریست که بمشی میکنند در مردم چنانچه مشی میکنند ارواح در اجساد یعنی تصرف میکنند در مردم مثل تصرف ارواح در اجساد ایشان را هدایت میکنند بر صراط مستقیم و مر خدا را بندها اند که مشی میکنند در مردم مثل مشی مرض در اعصاب یعنی تصرف در ضلال و از سبیل سنی باز میدارد چنانچه تصرف میکند مرض در اعصاب از صحت

وحرکات طبیعی باز میدارد ایضاً در معنی آیت مذکور ✤ مار در زخم او شود تلخ وحرام ✤ در مقام سرکگبی نعم الادام ✤ حدیث نبویست نعم الادام الخل در صحیح مسلم بروایت جابر آورده که پیغمبر علیه السلام از اهل خانه نان خورش طلب فرمودند گفتند غیر از سرکه نزد ما چیزی نیست پس پیغمبر علیه السلام سرکه را طلبید و فرمود که نیکو ترین نان خورش سرکه است بواسطه آنکه معونت او بغایت اندک ست و بقناعت اقرب و از اکثیر اعزا بدان قناعت فرموده اند

در داستان دل نهادن عرب بالتماس زن خود و سوگند خوردن ✤ در وجود تو شوم من منعدم ✤ چون مجسم جب یعنی ولیم ✤ اشارت ست بحدیث حبک الشئی یعمی ویصم یعنی از اعماء و یصم از اصمه یعنی دوست داشتن تو چیزی را کور میگرداند و کر میسازد یعنی قبایح محبوب در نظر نیکو مینماید و از شنیدن نصایح کر میگرداند و سخنان درشت او همه خوش می آید یعنی بجز خوبی محبوب هیچ در نظر نمی آید و بجز مدح و ثنای او نمی شنود و از دیدن عیوب و شنیدن قبایح کور و کر میشود

ایضاً در داستان مذکور ✤ در زمین و آسمان و عرش نیز ✤ من نگنجم این یقین دان ای عزیز ✤ اشارت ست بحدیث قدسی لا یسعنی ارضی ولا سمائی ولکن یسعنی قلب عبدالمومن یعنی پیغمبر

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مر بلالا فاقام الصلوۃ فصلی بہم الصبح فلما قضی الصلوۃ قال من نسی الصلوۃ فلیصلہا اذا ذکرہا فان اللہ تعالی قال واقم الصلوۃ لذکری رواہ مسلم گفت ابوہریرہ کہ پیغمبر خدا چون از کار برگشتن از جنگ خیبر بسوی مدینہ براندیسی تا وقتی کہ دریافت او را از راحلہ فرود آمد تا استراحت کند و تعریس نزول مسافر در آخر شب برای خواب و استراحت و فرمود مر بلال را نگاہبانی کن برای ما شب پس نماز بگذارد بلال آن قدر کہ تقدیر کردہ شد برای وی و خواب کرد پیغمبر خدا و یاران وی پس چون نزدیک شد طلوع فجر تکیہ زد بلال بسوی شتر خود پس بیدار نشد پیغمبر خدا و نہ بیدار شد بلال و نہ ہیچ یکی از اصحاب آن حضرت تا آنکہ زد ایشان را شعاع آفتاب و برآمدن آفتاب پس بود پیغمبر خدا نخستین قوم از روی بیداری پس ترسید پیغمبر خدا از خواب رفتن و نماز فوت شدن بشہود و صفت جلالیہ پس گفت آنحضرت ای بلال چہ واقع شدہ ترا بخواب رفتی و در پاسبانی تقصیر کردی پس گفت بلال گرفت نفس مرا وعارض شد بوی آنچہ گرفت نفس تو افزود آنحضرت بکشید شتران خود را و برآئید از اینجا پس بکشیدند شتران خود را اندکی ازان وادی و برآمدند و نزدیک بآنجا فرود آمدند و در سبب برآمدن ازان وادی اختلاف دارند کسیکہ تجویز نمیکند چنانچہ اصحاب قضای فوائت را در وقت منہی میگوید کہ برآمدن بجہت آن بود کہ تا بلند گردد آفتاب و آنکہ تجویز میکند و نہی را مخصوص بنوافل میدارد چنانکہ شافعیہ میگویند کہ سبب برآمدن آن بود کہ آن وادی جای شیطان ست چنانکہ در روایت دیگر بیاید پس تر وضو کرد پیغمبر خدا و امر کرد بلال را کہ اقامت گوید برای نماز پس اقامت گفت بلال پس گذارد آنحضرت با اصحاب نماز بامداد را پس ہرگاہ کہ قضا کرد نماز را گفت کسی کہ فراموش کند نماز را یا بخواب پس باید کہ بگذارد آنرا وقتی کہ یاد آرد آنرا زیرا کہ بدرستی کہ خدا تعالی فرمودہ است و بر پادار نماز را در وقت یاد کردن و یاد کردن نماز یاد کردن خدا است رواہ مسلم

و این در حدیث ہم در عنوانست **اعتنموا ببرد الربیع فانہ یعمل بابدانکم کما یعمل باشجارکم واجتنبوا** برد الخریف فانہ یعمل بابدانکم کما یعمل باشجارکم یعنی غنیمت دانید سردی ربیع و بہار را زیرا چہ آن سردی عمل میکند در بدنہای شما چنانچہ عمل میکند بدرختان شما یعنی ابدان را قوت و تری و تازگی بخشد چنانچہ درختان را سرسبز میگرداند و باور میسازد و اجتناب ورزید احتراز کنید سردی خریف را زیرا چہ آن سردی عمل میکند در ابدان شما کہ ضعیف میسازد و لاغر مینماید چنانچہ درختان را خشک میگرداند و برگہای آنرا می ریزد

در تفسیر دعاء آن دو فرشتہ کہ ہر روز در بازار ندا میکنند و عنوان آن ست

عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ما من یوم یصبح العباد فیہ الا ملکان ینزلان فیقول احدہما اللہم اعط کل منفق خلفا وتقول الاخری اللہم اعط کل ممسک تلفا متفق علیہ بخاری و مسلم

فاوحی الی یا محمد ان اصحابک عندی بمنزلة النجوم فی السماء بعضها اقوی من بعض ولکل نور فمن اخذ بشیء مما هم علیه من اختلافهم فهو عندی علی هدی قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم اصحابی کالنجوم فبایهم اقتدیتم اهتدیتم مشکوة رزین عبدری رحمه الله روایت میکند از امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه که گفت شنیدم که پیغمبر علیه السلام میفرمود سوال کردم پروردگار خود را از اختلاف اصحاب من از بعد من یعنی بعد از رحلت من از این دار دنیا بدار آخرت پس حق سبحانه وحی فرمود بسوی من که ای محمد بدرستی که اصحاب تو بمنزلهٔ نجوم اند در آسمان در حق هدایت و رهنمونی بعضی اصحاب اقوی اند در دین و در هدایت و علم و تقوی از بعضی دیگر و برای هر واحدی از این اصحاب نور هدایت و رهنمائی است پس کسیکه شروع کرد به تبعیت چیزی از انچه ایشان اند بران چیز از اختلافات ایشان پس آن شخص نزد یک من بر راه راست است یعنی هر کسی که بسنت و سیرت ایشان اقتدا نماید او عند الله بر طریق هدی ست امیر المومنین فرمود رضی الله عنه که فرمود پیغمبر علیه السلام اصحاب من چو ستارهای روشن هادی و رهنما اند بهر کدام ایشان که اقتدا کنید راه راست را یابید شما **ایضاً در تفسیر مذکور** گفت طوبی من رانی مصطفی و آنکه رای بصر لمن رآنی و رای بی عن ابن امامة ان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم قال طوبی لمن رانی وطوبی لسبع مرات لمن رانی وآمن بی مشکوة مرویست از ابن امامه رضی الله عنه بدرستی که رسول علیه السلام فرمود که خوشحالی مر کسی راست که مرا دید و بصحبت من رسیده و خوشحالی ست هفت مرتبه مر کسی را که دید مرا و ایمان آورد بمن و مراد از سبع مرات تکثیر ست نه تحدید و طوبی فعلی ست از طیب **در حدیث** ان لربکم فی ایامکم نفحات الا فتعرضوا لها در عنوان واقع شده نفحات جمع نفحه بمعنی عطا دادن یعنی بدرستی که مر پروردگار شما راست در روزهای زمانه شما عطا و انعام آگاه باشید پس متعرض شوید و پیش آئید مر آن نفحات الهیه را **ایضاً منه** اشتر آمد این وجود خار خوار مصطفی زادی بر این اشتر سوار تلمیح ست بحدیث نعم الراکب ونعم الجمل که در باره امیر المومنین حسن رضوان الله علیه وارد شده **در تفسیر حدیث** ان لربکم فی ایامکم نفحات مصطفی بی خویش شد زان خوب صوت شد نمازش در شب تعریس فوت عن ابی هریرة رضی الله عنه قال ان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم حین قفل من غزوة خیبر سار لیلة حتی اذا ادرکه الکری عرس وقال لبلال اکلانا اللیل فصلی بلال ما قدر له ثم نام رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم واصحابه فلما تقارب الفجر استند بلال الی راحلته موجه الفجر فغلبت بلال عیناه وهو مستند الی راحلته فلم یستیقظ رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ولا بلال ولا احد من اصحابه حتی ضربتهم الشمس فکان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم اولهم استیقاظا ففزع رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فقال ای بلال فقال بلال اخذ بنفسی الذی اخذ بنفسک قال اقتادوا فاقتادوا وارادهم شیأ ثم توضا رسول الله

پس میگوید آن دوزخ بس بس بس پس آن هنگام پر میشود سیر میگردد و از قول هل من مزید ساکت میشود مراد از قدم جماعتی اند که حق تعالی مقدم ساخته ایشان را برای دوزخ از اسرار خلق خود چنانچه مسلمانان را مقدم فرموده بسوی بهشت و بعضی گفته اند که وضع قدم بر شئی عبارت ست از رفع و قمع یعنی امر خدا بوی میرسد و باز میدارد او را از طلب مزید و قیل مراد از وتسکین نوران اوست چنانچه گفته میشود برای امری که اراده کرده میشود ابطال او و وضعته تحت قدمیه یعنی نهادم او را پایان دو قدم خود و رجل عبارت از زجر ست و قیل از جمله متشابهات ست و قیل رجل جماعتی ست که آماده کرده شده اند برای دوزخ چنانچه میگویند رجل جراد ای جماعة **در باز گفتن خواجه بطوطی آنچه از طوطیان هند دیده بود** صورتی کان بر نهادت غالب ست ۞ همبران تصویر حشرت واجب ست ۞ کما تعیشون تموتون و کما تموتون تبعثون و کما تبعثون تحشرون یعنی چنانچه زندگانی میکنید شما می میرید چنانچه می میرید برانگیخته میشوید و چنانچه برانگیخته میشوید حشر کرده میشوید **در داستان پیر چنگی که در عهد امیر المومنین عمر رضی الله عنه از بهر خدا چنگ میزد** رو که بی سمع و بی بصر تویی ۞ سر تویی چه جای صاحب سر تویی ۞ اشارت ست بحدیث ما یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احببته فکنت سمعه الذی یسمع به و بصره الذی یبصر به و یده التی یبطش بها و رجله التی یمشی بها حتی احببته رواه البخاری عن ابی هریرة رضی الله عنه ان قال رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم حکایة عن الله تعالی بخاری از ابی هریره رضی الله عنه روایت کرده که پیغمبر علیه السلام از حق سبحانه و تعالی حکایت فرمود که حق عز و شانه میفرماید که همیشه است بنده مومن که تقرب میجوید بسوی من بنوافل و طاعات و عبادات تا آنکه دوست دارم آن بنده را پس چون دوست دارم او را پس باشم من سمع او که می شنود بدان سمع و بصر او که می بیند بدان بصر دوست او که میگیرد بدان دست و پای او که مشی میکند بدان پای یعنی غالب گردانم بروی سلطنت حب خود را بحدی که مسلوب شود از وی اهتمام بجمیع اشیا و رای آنچه تقرب حسنه میشود بدو و بسوی من و بجمیع جهات و جمعیت قلب متوجه حق میشود و تخلع میگردد از حظوظ لذات و شهوات پس استعمال نمیکند جمیع حواس و قوی و اعضا را و شعور و ادراک را مگر در آنچه دوست میدارد او را و حق سبحانه معین و وکیل او میشود حمایت میفرماید نگاه میدارد جمیع حواس و قوی و اعضا را از تصرف در آنچه راضی نباشد بلکه جمله او را در مرضات و محبوبات خود مصروف میگرداند در تفسیر من کان الله کان الله له ۞ مقتبس شود چون یابی نجوم ۞ گفت پیغمبر که اصحابی نجوم ۞ عن عمر بن الخطاب رضی الله عنه قال سمعت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم یقول سالت ربی عن اختلاف اصحابی من بعدی

از پیمبر آورند ✤ عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان احدکم مرآت اخیہ فان رای بہ اذی فلیمط عنہ رواہ الترمذی وضعفہ وفی روایتہ لہ ولابی داود المومن مرآۃ المومن والمومن اخ المومن یکف عنہ ضیعتہ ویحوط من ورائہ مشکوۃ یعنی ترمذی بروایت ابی ہریرہؓ آوردہ کہ گفت ابو ہریرہ کہ پیغمبر علیہ السلام فرمودہ کہ یکی از شما ای مومنان آئینہ برادر مومن ست پس اگر ببیند بآن مومن عیبی پس کوکہ دور کند آن عیب را از ذات خویش و باید کہ بکنایہ و اشارت آن مومن را نیز آگاہ سازد بدان عیب و در اصلاح حال او سعی بلیغ مبذول دارد و ترمذی این حدیث را تضعیف نمودہ و در یک روایت ست مر ترمذی و مر ابی داود را کہ مومن آئینہ مومن ست و مومن برادر مومن ست من حیث الدین والایمان چنانچہ حق تعالی فرمود انما المومنون اخوۃ فاصلحوا بین اخویکم یعنی چون در میان مومنان برادری دینی ست پس بر یکدیگر لازم و واجب ست کہ باز دارد و منع کند ضیاع و ہلاک را یعنی دفع کند از برادر مومن انچہ در وی ضرر و ہلاکت او بود و گوکہ محافظت کند و غیبت او از مضار و مہالک او تا بوی ضرر نرسد و اگر کسے غیبت او کند و یا بدی او گوید او را منع کند و نیز تواند بود کہ از مومن یکجا بندہ مومن و یکجا ذات حق مراد داشتہ گفتہ شود کہ بندہ مومن مرآن مومن ست یعنی محل ظہور کمالات حق ست یا گوئیم مومن آئینہ مومن باشد یعنی باشد کہ مومنان کمالات یکدیگر را در مرآیای بواطن ہم مشاہدہ مینمایند و عکس وصفات افعال یکدیگر یا عیب و ہنر ہا ہم را در یکدیگر می بینند واللہ اعلم بالصواب ایضاً

در داستان مذکور ✤ مومن از فراست بنور اللہ بود ✤ عیب مومن را بر بہنہ چون نمود

اشارت ست بحدیث اتقوا من فراسۃ المومن فانہ ینظر بنور اللہ فرمود علیہ السلام کہ پرہیز کنید از فراست مومن زیرا چہ بدرستی کہ مومن می بیند بنور حق سبحانہ وتعالی بدانکہ فراست را دو معنی ست یکی انچہ ظاہر حدیث بران دلالت دارد و آن چیزیست کہ می اندازد حق سبحانہ وتعالی آن چیز را در دل دوستان خویش میدانند بدان القا و ایقاع احوال بعضی مردم را بنوعی از کرامات و اصابت ظن و حدس و دوم نوعی ست از علم کہ میخوانند و بدلائل خلقت و صورت و شکل و ہیئتہ ہر یک اعضا و باخلاق استدلال میکنند بر احوال مردم و تجارب اہل تجربہ بصحت پیوستہ و قدماء متاخرین درین فن کتب و رسائل تصنیف نمودہ اند

در تفسیر رجعنا من الجہاد الاصغر الی الجہاد الاکبر ✤ چون قدم بروی نہند از لامکان

آنکہ او ساکن شود از کن فکان ✤ قال علیہ السلام یضع الجبار قدمیہ فیہا فیقول قط قط در بخاری و مسلم بروایت ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ در آخر حدیث طویل واقع شدہ فاما النار فلا تمتلی حتی یضع اللہ رجلہ یقول قط قط فہنالک تمتلی یعنی ہر چند کہ باشد دوزخ پس پر نمیشود و سیر نمیگردد تا آنکہ بنہد حق تعالی قدم را در ان

ابن ملک خادم قال لانفقال فاذا اتانا سبی فاتنا فاتی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان المستشار موتمن
خذ هذا فانی رایته یصلی واستوص بمعروفا مشکوة و در ترمذی از روایت ابی هریره آورده که پیغمبر علیه السلام فرمود
برای ابی هیثم بن التیهان که آیا هست برای تو خادم که در خانه تو خدمت کند گفت نه پس فرمود پیغمبر علیه السلام
که چون بیایند پیش ما بندیان و اسیران پس بیا تو پیش ما پس آورده شد نزد خدمت پیغمبر علیه السلام دو اسیر پس آمد
ابو الهیثم یعنی نزد خدمت آن سرور حاضر آمد پس فرمود پیغمبر علیه السلام برای ابو الهیثم که ای بنی خدا اختیار کن
برای من یکی ازین دو فرد پس پیغمبر علیه السلام بدرستی که آنکه طلب مشورت کرده شده است امین گرفته شده
است در محافظت مستور و متهم نمونی بسوی خیر و آنچه نافع بود فرمود که بگیر این یکی را از جهت آنکه بدرستی
که من دیده ام او را که نماز میکرد پس قبول کن وصیت ما در حق آن بندی و معامله بکن با او به نیکوئی که

بهر بانی خدمت فرمائی و بوی آزاری نرسانی در داستان منع کردن خر گوش را از
راز ایشان ۵ در بیان این نکته که جنبان لبت ✤ از ذهاب و از ذهبت از مذهبت ✤
قال النبی صلی اللہ علیه وآله وسلم استر ذهبک و ذهابک و مذهبک مراد از مذهب درین حدیث محل رفتن است
که مقصد باشد **ایضاً در داستان مذکور ۵** و ربگوئی با یکی کو الوداع ✤ کل سر جاوز الاثنین
شاع ✤ یعنی هر سری که تجاوز کرد دو را شائع شده و از ان دو واقفان اسرار یگانگی دو لب خویش مراد
داشته اند تا بگوش بیگانه چه رسد **در داستان مکر کردن خر گوش با شیر و بسر بردن**
مکر خویش را ۵ گفت پیغمبر که رنجوری بلاغ ✤ رنج آرد یا ببیرد چون چراغ ✤ قال النبی صلی اللہ علیه
وآله وسلم ان تمارضتم لدنیا تمرضوا یعنی فرمود پیغمبر علیه السلام اگر مریض سازید شما خود را نزد دنیا آنگاه شما
مرضی باشد مریض شوید شما بواسطه آنکه تمارض بهانه است برای باز داشتن خود را از خدمت پیغمبر علیه السلام
و از امر دین که جهاد باشد و امثال آن البته حق سبحانه و تعالی نیز بر وفق طلب حالی ایشان را مریض کند
و باشد مرض مبتلا نماید و بزبان حال سوال کردند العیاذ باللہ من ذلک **ایضاً در داستان مذکور ۵**
تا هوا تازه است ایمان تازه نیست ✤ کین هوا جز قفل آن دروازه نیست ✤ مطابق این حدیث نبوی است
عن عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنهما قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وآله وسلم لا یؤمن احدکم حتی یکون هواه تبعا
لما جئت به عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنه روایت میکند که رسول علیه السلام فرمود که مومن نباشد یکی از شما
تا آنکه مراد او تابع آن نشود که من بران آمده ام یعنی حقیقت کمال ایمان حاصل نشود کسی را تا مرادهای خود
در رضای حق نباز د و هوای نفس را محکوم فرمان حق نگرداند که مرا برسانیدن آن فرمان بخلق فرستاده اند
در نظر کردن شیر در چاه و دیدن عکس خود را ۵ مومنان آئینهٔ همدیگرانند ✤ این خبر را

وکذلک فی الاسباب الدافعۃ عن المال فلا ینقص التوکل باغلاق باب البیت عند الخروج والایان یعقل البعیر لان ہذہ الاسباب عرفت بسنۃ اللہ تعالی اما قطعاً واما ظناً وکذلک قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لاعرابی لما ان یہمل البعیر وقال توکلت علی اللہ اعقلہا وتوکل یعنی نقصان نمیکند توکل را بہ بستن در خانہ نزد برآمدن از خانہ ونقصان نمیکند توکل را بانیکہ زانوی شتر را بہ بند بر بست زانو بند زیرا چہ بدرستی کہ این اسباب دافع ضرر شناختہ شدہ است بسنت اللہ کہ سنت الٰہی برین نہج جاری شدہ کہ محافظت اسباب ومتاع خود باید کرد وحتی الامکان در دفع ضرر باید کوشید وآن رعایت اسباب معلوم شدہ وشناختہ گشتہ یا بدلیل قطعی یا ظنی وہمچنین ازجہت رعایت اسباب فرمود علیہ السلام بر اعرابی ہرگاہ کہ مہمل فرو گذاشت اشتر خود را بی آنکہ زانوی اورا بہ بندد وگفت توکل کردم بر خدا اش ازین خبر فیض اثر محقق شد کہ رعایت اسباب ناقع توکل نیست بلکہ باوجود محافظت اسباب توکل بر خدا باید کرد واعتماد بر اسباب نباید نمود بلکہ جمیع امور اعتماد بر لطف الٰہی باید کرد ترجیح نہادن تخجیر این توکل را بر جہد ۵ عیال حقیر وشیر وغیرہ گفت الخلق عیال اللہ الآیہ عن انس وعبد اللہ قالا قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الخلق عیال اللہ فاحب الخلق الی اللہ من احسن الی عیالہ مشکوۃ بیہقی در شعب الایمان از انس وعبد اللہ روایت نمودہ کہ آن ہر دو بزرگوار گفتند کہ پیغمبر علیہ السلام فرمودہ کہ خلق عیال خدا ست وعیال کسی عین مہلم مراد از روزی خواران اند کہ بار خبرداری ایشان بر ذمۂ لطف وکرم الٰہی ست پس دوسترین خلق بسوی خدا کسی ست کہ نیکوئی کند بسوی عیال حق وبترحم وتلطف بایشان سلوک نماید وازنا یحتاج ایشان بقدر وسع وقدرت خود خبردار باشد نگریستن عزرائیل بر شخصی وگریختن در سرای سلیمان اقتباس ست از مضمون حدیث نبوی قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا قضی اللہ لعبد ان یموت بارض جعل لہ الیہا حاجۃ رواہ احمد والترمذی مشکوۃ احمد وترمذی روایت نمودہ کہ ہرگاہ مقدر ساخت اللہ تعالے سبحانہ موت بندہ بزمینی خاص میگرداند مر آن بندہ را سوی آن زمین حاجتی تا بمقتضای آن حاجت بآن زمین برسد وموت او را در یابد درد استان ترجیح نہادن شیر جہد را بر توکل وفوائد جہد ۵ مال را گر بہر دین باشی جمول ۵ نعم مال صالح خواندش رسول ۵ اشارت ست بحدیث نعم المال الصالح للرجل الصالح در شرح السنۃ بروایت عمرو بن العاص نعما بالمال الصالح للرجل الصالح ونعما در اصل نعم مالبودہ میم را در میم او ادغام کردند نعما شدہ وبا زائدہ ست ودر یک روایت از احمد نعم المال الصالح ہم مروست یعنی نیکوست مال صالح کہ در وہیچ شبہہ حرمت نباشد برای مردی صالح کہ در مصرف صالح صرف میکند.

درد استان مکر کردن خرگوش با شیر ولبسر بردن ۵ گفت پیغمبر بکن ای رای زن ۵ مشورت کالمستشار مؤتمن ۵ عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال لابی الہیثم بن التیہان

کنند و نیز در صحیح مسلم روایت نموده از ابی سعید و ابو هریره رضی الله عنهما که رسول علیه السلام فرمود که ندا میکند منادی اینکه مر شماراست ای اهل بهشت اینکه باصحت باشید و هرگز محنت و شدت نه بینید همیشه در دوستان

فهم کردن حاذقان قصاری ✍ زان علی فرمود نقل جاهلان ✤ هر مزاحل همچو سبزست ای فلان ✤ اشارت ست بقول حضرت امیر نعته الجاهل کروضته فی مزبلة یعنی نعت جاهل همچو مرغزاری ست در سرگین

در تخلیط کردن آن وزیر در احکام انجیل ✍ دریکی گفته کزین دو برگذر ✤ بت بود هر چه نگنجد در نظر ✤ قال امیر المومنین علی کرم الله وجهه ماشغلک عن الحق فهو صنمک یعنی انچه باز دارد ترا از ذکر حق و مشاهدهٔ تجلیات اسماء و صفات او تعالی شانه پس آن بت تست از انکه هر چند در بند آنی بندهٔ آنی بزرگی میفرماید **بیت** هر چه مانع آیدت از یاد دوست ✤ از علی بشنو که آن طاغوت اوست ✤ در قصهٔ

پادشاه جهود که در هلاک دین عیسی علیه السلام جهد کرد ✍ هر که او بنهاد ناخوش سنتی ✤ سوی او لعنت رود هر ساعتی ✤ مضمون این حدیث ست که در صحیح مسلم بروایت جبیر رضی الله عنه در آخر حدیث طویل

واقع شده من سن فی الاسلام سنة حسنة فله اجره اجر من عمل بها من بعده من غیر ان ینقص من اجورهم شیئا و من سن فی الاسلام سنة سیئة فله وزرها و وزر من عمل بها من بعده غیر ان ینقص من وزرهم شیئا یعنی کسیکه عمل وضع کرده در اسلام طریقی نیکو و مرضی را که اقتدا کنند بآن طریقه اهل اسلام پس مر آن واضع راست اجر آن طریقه حسنه و اجر کسی که عمل کرده بآن سنت حسن بعد از وضع او از غیر آنکه نقصان شود از اجور هر یک عامل و کسیکه وضع کند در اسلام طریقی بد پس مر آن واضع راست ورزد و بال آن سیئه کسیکه بعد از وضع آن شخص از غیر آنکه نقصان شود از گناهان عمال هیچ چیزی

در جواب گفتن شیر نخچیران را و فائده جهد گفتن ✍ گوش من لایلدغ المومن شنید ✤ قول پیغمبر بجان و دل گزید ✤ عن ابی هریرة رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم لایلدغ المومن من جحر واحد مرتین متفق علیه مشکوة یعنی گزیده نمی شود مومن از یک سوراخ دو بار یعنی سزاوار اینست که مردی جازم مستیقظ فریب خورد در یک امری کرهٔ بعد کرهٔ اخری خواه امری دینوی بود و خواه دینی

در ترجیح نهادن نخچیران توکل را بر اکتساب ✍ جمله گفتند ای حکیم باخبر ✤ الحذر وع لیس ینجی من قدر ✤ مضمون کلام امیر المومنین علی کرم الله وجهه اذا دخل القدر بطل الحذر چون در آید قدر باطل شود حذر یعنی امری که بحسب قضا و قدر مقرر شده است چون وقت وقوع او برسید جهت احتراز از وی فائده ندارد از انکه هر چه وقوع او در علم الهی مقدر شده البته

واقع شده در ترجیح نهادن شیر جهد و اکتساب را بر توکل و تسلیم ✍ گفت پیغمبر با وز زبلند ✤ با توکل زانو اشتر ببند ✤ در فن مباشرت اسباب و افعه ضرر را حیاء علوم واقع شده

عن حذیفة رض قال کان الناس یسألون رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عن الخیر وکنت اسالہ عن الشر مخافة
ان یدرکنی مرویست از حذیفہ رضی اللہ عنہ کہ گفتہ بودند مردم از صحابۂ پیغمبر علیہ وعلیہم السلام کہ سوال میکردند
از نیکوئی بنا بر آنکہ رغبت ایشان در تحصیل خیرات مبرات بودہ و بودم من کہ سوال میکردم پیغمبر علیہ السلام را
از شر از جہت ترس آنکہ مبادا دریابد آن شر مرا و در زندان عقوبت گرفتار کند یعنی اہتمام من پیشتر در محافظت
و نگاہبانی از شر و ربودہ کہ مبادا بجہالت در شری عظیم کہ حسنات و خیرات حبط نماید و عذر جہالت مقبول نیست
پس معرفت شر و احوط بود از انکہ بصدد شر و شرور معاقب و مواخذ میشود و ترک فعلی نیکو کہ از تطوعات بود کہ
موجب عقوبت نمیشود پس معرفت شر و از ضروریات بود **در متابعت کردن نصاری وزیررا**
بشنو از اخبار آن صدر الصدور * لاصلوة تم الا بالحضور * عن ابی قتادة قال قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم اسوء الناس سرقة الذی یسرق من صلوته قال لا یتم رکوعها وسجودها یعنی مرویست از ابی قتادہ
رضی اللہ عنہ کہ گفت فرمود پیغمبر علیہ السلام کہ بدترین مردم آن ست از روی سرقة آنکہ سرقہ میکند یعنی دزدی
مینماید از نماز خویش یاران کہ حاضر بودند عرض نمودند کہ یا رسول اللہ چگونہ دزدی کند از نماز خویش فرمود
علیہ السلام کہ دزدی از نماز آنست کہ تمام نکند رکوع و سجود نماز را یعنی ہر کہ تعدیل ارکان را چنانچہ باید
بجا نیارد و در ایشان آن تقصیر ورزد و تکاہل نماید پس گویا کہ آن رکن را دزدیدہ است و بدترین مردم
بواسطۂ آن فرمودہ کہ نماز وسیلہ تقرب بسوی خدا بتعالی ست و مناجات و مناغات ست با حق تعالی
و نماز معراج مومن ست پس ہر کس در ایچنین نعمت عظمی و دولت کبری تقصیری ورزد و شتابی کند کہ بزودی
از نماز فارغ شود و نعمت تقرب را از دست دہد با وجود آنکہ در خبر صحیح از پیغمبر علیہ السلام بہ ثبوت رسیدہ کہ
اقرب ما یکون العبد من ربہ اذا کان ساجدا یقین ست کہ آنکس بی دولت ست و از نعمت سعادت
و قرب محروم ست و مہجور پس لاجرم او بدترین مردمان باشد کہ در ین امر عظیم الشان تہاون نماید و تہادن را
بسرقہ تعبیر فرمودہ بواسطۂ کمال مذمت او تا عقل در محافظت آداب و رعایت تعدیل ارکان سعی تمام
مبذول دارند و بدولت قرب و معراج سرفراز شوند **در تمثیل مرد عارف**
اسپ جانہا را کند عاری ززین * سر النوم اخ الموت ست این * عن جابر رضی اللہ عنہ قال سئل رجل عن رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم اینام اہل الجنة قال النوم اخ الموت ولا یموت اہل الجنة مشکوة بیہقی در شعب الایمان روایت
نمودہ از جابر رضی اللہ عنہ کہ گفت شخصی سوال کرد از پیغمبر علیہ السلام کہ آیا خواب میکنند اہل بہشت فرمود
علیہ السلام کہ خواب برادر موتست و نمی میرند اہل بہشت از انکہ بہشت دار جزا و دار بقاست و بسند صحیح از
پیغمبر علیہ السلام بہ ثبوت رسیدہ کہ چون مردم در بہشت در آیند انگاہ موت را بصورت کبش املح بیارند و ذبح

رسالت مکه و یا غیر مکه **جهت دوستی دنیا نبود** ۵ در نبی فرمود کای قوم یهود ✤ صادقان
را مرگ باشد فتح و سود ✤ این بیت و ابیات ما بعد مضمون این آیت ست که در سورهٔ جمعه در سیپارهٔ
قد سمع الله دات شده قل یا ایها الذین هادوا ان زعمتم انکم اولیاء لله من دون الناس فتمنوا الموت
ان کنتم صادقین ولا یتمنونه ابدا بما قدمت ایدیهم والله علیم بالظالمین بگوای محمد که ای گروه که دین یهود
دارید اگر گمان می برید آنکه شما دوستانید مر خدائرا بدون مردمان از عرب و عجم که گرویده اند پس آرزو برید
مرگ را اگر هستید راست گویان و حال آنست که یهود تمنا نکنند مرگ را هرگز بسبب آنچه از پیش فرستاده است
دستهای ایشان یعنی بواسطهٔ عملهائی که کرده اند و خدای داناست به ستمگاران **بر نفس خود احادیث**
نبوی و بعضی اقوال اولیا در داستان خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه
با آن کنیزک ۵ گفت پیغمبر که هر کو سر نهفت ✤ زود گردد بامراد خویش جفت ✤ مضمون این حدیث
ست که من کتم سره حصل امره یعنی کسی که پوشیده است سر خود را حاصل شد امر او و سراعم ست از آنکه سر خود
باشد یا سر الهی **در داستان بیان آنکه گشتن زر گر باشارهٔ الهی بود نه بهوای**
نفسانی ۵ می بلرزد عرش از مدح شقی ✤ بد گمان گردد ز مدحش متقی ✤ مضمون این حدیث
ست که بیهقی در شعب الایمان روایت نموده از انس رضی الله عنه اذا مدح الفاسق غضب الرب
واهتز له العرش یعنی پیغمبر فرمود چون مدح کرده فاسق شود که از جاوهٔ شریعت بیرون باشد حق سبحانه
وتعالی در غضب شود و برای او عرش بجنبد از سر غضب و سخط **در حکایت بقال و طوطی**
و ریختن روغن طوطی در دکان ۵ آنکه گفت استفت قلبک مصطفی ✤ آن کسی داند
که پر بود از وفا ✤ مضمون این حدیث ست که استفت قلبک ولو افتاک المفتون یعنی طلب فتوی بکن
از دل خود و اگرچه فتوی داده باشند مفتیان از آنکه دل لطیفه ایست ربانی و مهبط اسرار یزدانی
اگرچه بصحبت قالب کثیف مکدر و مظلم گشته است اما چون بمرتبهٔ صفا رسد و بصیقل ذکر بکمل شیخ مصقله
و مصلقه القلب ذکر الله مصفا و مجلی گردد و محاذی لوح محفوظ و ام الکتاب شود و درین چنین باشد
که سالک همیشه متوجه و مراقب دل و با مر دل عامل باشد و از نجاست که بزرگی فرموده که لی قلب لا عصیته
فعصیت الله قلب المومن عرش الله اشارت ازین دل ست و مراد حضرت مولوی هم درین تصنیف
باین صفات ست **ایضا در داستان مذکور** ۵ دیدن خاکی عبادت این بود ✤ فتح
و ثواب سعادت این بود ✤ مضمون این حدیث ست که النظر الی وجه العالم عبادة **در قبول**
کردن نصاری مکر وزیر را ۵ بهر این بعضی صحابه از رسول ✤ ملتمس بودند مکر نفس غول

گفتن حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رکابدار علی را کرم اللہ وجہہ
ع رمز منسخ آیت او ننسها ✤ نات خیراً در عقب میدان مها ✤ این آیت در سورۂ بقر در سیپارۂ
الم واقع شده وسابق تحریر یافته **ایضاً در داستان مذکور** ع چون بریده گشت
حلق رزق خوار ✤ یرزقون فرحین شد خوشگوار ✤ این آیت در سیپارۂ لن تنالوا البر در سورۂ
آل عمران واقع شده ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربهم یرزقون فرحین
بما اتیهم اللہ من فضله ومیندار آنانرا که بصدق نیت کشته شده اند در راه خدا که ایشان مردگانند
بگو زنده گانند نزدیک خدای خود روزی داده میشوند از میوهای بهشت در حالتی که شادمانند بدان
چیزی که عطا کرده است خدای برایشان از فضل خویش که آن دولت خوشنودی حق ست وعطای
ورای آن متصور نیست **ایضاً در داستان مذکور** ع گرچه ظلمت آمد آن نوم وسبات ✤
نی درون ظلمت ست آب حیات ✤ اشارت ست باین آیت که در سورۂ دود سیپاره عم واقع شده
وجعلنا نومکم سباتا گردانیدیم خواب شما را آسایش **ایضاً در داستان مذکور** ع گر نه فرمودی
قصاص اے برجنات ✤ تا نگفتی فی القصاص آمد حیات ✤ این آیت در سورۂ بقر در سیپارۂ سیقول واقع
شده ولکم فی القصاص حیوة یا اولی الالباب مرشما است در حکم قصاص بقا وزندگانی یعنی چون کسی
قصد قتل کسی کند وبخوف قصاص ازان باز ایستد آن شخص از کشتن سالم ماند واز قصاص ایمن شود
پس حکم قصاص سبب بقای شماست **ورد استان تعجب کردن آدم از ضلالت**
ابلیس لعین وعجب او ع لا تزغ قلبا هديت بالکرم ✤ واصرف البسوء الذی خط القلم ✤
اقتباس ست ازین آیت که در سیپارۂ تلک الرسل در سورۂ آل عمران واقع شده ربنا لا تزغ
قلوبنا بعد اذ هدیتنا وهب لنا من لدنک رحمة انک انت الوهاب ای پروردگار ما میچان ومنحرف
مساز دلهای ما را از دین حق بعد ازانکه ما را راه راست نمودی وبه بخش ما را از نزدیک خود توفیقی بر استقامت
که آن محض رحمت ست بدرستی که تو ئی بخشنده هر عطیه **ورد استان باز گشتن بحکایت**
امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ ع چون مرا سوی اجل عشق وهواست ✤ نهی لا تلقوا
باید کرم راست ✤ این آیت در سورۂ بقر در سیپارۂ سیقول واقع شده ولا تلقوا بایدیکم الی التهلکة یعنی
بدستهای خود خود را بورطۂ هلاکت **ایضاً در داستان مذکور** ع دانۂ مردن مر اشیرین
شدست ✤ بل هم احیاء برای من بدست ✤ اشارت ست بآیت که در سورۂ آل عمران در سیپارۂ
لن تنالوا البر واقع شده وسابق تحریر یافته **در بیان آنکه فتح طلبیدن حضرت**

حسها و عقلهاشان در درون ✤ موج در موج لدینا محضرون ✤ این آیت در سورهٔ یٰسٓ در سیپارهٔ والی لاواقع شده ان کانت الا صیحة واحدة فاذا هم جمیع لدینا محضرون نباشد زنده گردانیدن خلائق مگر بیک آواز که در صور و مدسرافیل و گویداے استخوانهاے ریزه زنده شوید بفرمان خداے عزوجل پس آن هنگام جمیع خلائق نزد ما حاضر گردانیده شوند براے حساب و جزا ایضاً

در داستان مذکور دیو میساز دجهان کالجواب ✤ زهره نے تا دفع گوید یا جواب ✤ این آیت در سیپارهٔ ومن یقنت در سورهٔ سبا واقع شده یعملون له ما یشاء من محاریب وتماثیل و جفان کالجواب وقدور راسیات میکردند براے سلیمان آنچه میخواست از غرفهاے خوش و منظرهاے دلکش ومیساختند تمثالها وصورتهاے ملائکه وانبیا علیهم السلام بروضعی که در ان زمان عبادت بوده اند تا مردمان آنرا مشاهده نموده برهمان وجه پرستش نمایند ودر ان زمان ایجاد تصاویر مباح بوده ومیکردند برای وی کاسهاے چوبین وغیر آن مانند حوضهاے بزرگ و دیگهاے بلند بر سه پایه نهاده چون کوهها وارادهٔ هزار طباخ بودند که درین دیگها طعام بپختندی وهنوز در بعضی از ولایات شام دیگهاے چنین از سنگ تراشیده موجود ست ایضاً **در داستان مذکور** کی سیه گردد ز آتش روے خوب ✤ کو بهند گاگونه از تقوی القلوب ✤ اقتباس ست ازین آیت که در خبر اقترب در سورهٔ حج واقع شده ذلک ومن یعظم شعائر الله فانها من تقوی القلوب سابق درهمین دفتر معنی این آیت گذشت

در بیان نشاندن پادشاهان صوفیان عارف را پیش روی خویش در داستان خواندن خصم بر روی امیر المومنین علی کرم الله وجهه جملگی گفتند یا موسی زار ✤ بقل و قثاء و عدس سیر و پیاز ✤ مضمون این آیت ست که در سورهٔ بقر در سیپارهٔ الم واقع شده واذ قلتم یا موسی لن نصبر علی طعام واحد فادع لنا ربک یخرج لنا مما تنبت الارض من بقلها وقثائها وفومها وعدسها وبصلها یاد آورید آنرا که گفتید ای موسی هرگز صبر نتوانیم کرد بر یک طعام که من وسلوی است پس بخوان از برای ما پروردگار خود را یعنی از و درخواه تا بقدرت خود بیرون آرد برای ما ازان چیزی که او را میرویاند بزمین از سبزها و ترکاری و از خیار و باد رنگ او و از گندم یا سیر او و عدس او و پیاز او و رو

جواب گفتن امیر المومنین ع که سبب افگندن شمشیر چه بود گفت ارسلناک شاهد در نذر ✤ زانکه بود از کون او جزء ابن جر ✤ این آیت در سیپارهٔ حم در سورهٔ انا فتحنا واقع شده انا ارسلناک شاهداً ومبشراً ونذیراً بدرستی که فرستادیم ترا گواه بر اقوال و افعال امت تو ومژده دهنده آنانرا که سکینه بر دلهاے ایشان نازل شده وبیم کننده مر آنانرا که گمان بد برده اند در داستان

میدارند و او میکنند نماز بیجگانه را بشرائط و آداب آن ایضاً در حکایت مذکور ؎ چون نگاهم آسمان را در ظهور ؎ چون بگویم هل تری فیها فطور ؎ در سیپاره تبارک الذی در سورهٔ ملک واقع شده فارجع البصر هل تری من فطور باز گردان چشم را بسوی آسمان تا در آن هیچ می بینی از شگافی و نقصانی ایضاً در حکایت مذکور ؎ یشهد الله والملک و اهل العلوم ؎ انه لا رب الا من بدوم ؎ این آیات ماقبل و مابعد مضمون این آیت ست که در سیپارهٔ تلک الرسل در سورهٔ آل عمران واقع شده شهد الله انه لا اله الا هو و الملائکة و اولوا العلم قائما بالقسط گواهی داد خدا یا حکم کرد یا اعلام نمود یا بیان فرمود آنکه او ست خدای بحق که از روی تحقیق هیچ معبودی سزاوار پرستش نیست مگر او و فرشتگان نیز بهمین وجه گواهی دادند و خداوندان علم که مومنان اهل کتاب اند یا جمیع مهاجر و انصار یا علمای این امت گواهی دادند در حالتی که هر یک از علما قائم اند بعدل در ادای شهادت حق یا خدا گواهی داد بوحدانیت خود و او قائم بود بعدل یعنی حکم بر است ایضاً در حکایت مذکور ؎ زاجنحه نور ثلاث او رباع ؎ بر مراتب هر ملک را آن شعاع ؎ در سورهٔ فاطر در سیپارهٔ ومن یقنت واقع شده الحمد لله فاطر السموات والارض جاعل الملائکة رسلا اولی اجنحة مثنی و ثلاث و رباع ستایشی که شاید و ثنائی که باید مر خدایرا که سزاوار ثنا و ستایش ست نو سازنده و پدید آرنده آسمانها و زمینها گرداننده فرشتگان رسولان یعنی فرستند ایشان را برسالت با نبیا علیهم السلام و گویند رسالت الهی به پیغمبران رسانند بوحی و با ولیا بالهام و بمومنان برویای صادقه پس صفت فرشتگان میکند خداوندان بالها دو دو و برای طیران و سه سه و چهار چهار برای آرایش مراد خصوصیت این اعداد نیست و نفی زیاده برین چه در خبر آمده است جبرئیل علیه السلام شش هزار بال دارد در داستان گفتن حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم زیدرا که این سر فاش مکن ؎ ماه میگوید بابر و خاک منی ؎ چون شما من بشر یوحی الی ؎ این آیت در آخر سورهٔ کهف در سیپارهٔ قال الم اقل لک واقع شده قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی انما الهکم اله واحد بگو ای محمد بجز این نیست که من آدمی ام مانند شما دعوی احاط بکلمات الهی نمیکنم این مقدار هست که بوساطت جبرئیل علیه السلام وحی کرده میشود بمن جز این نیست که معبود شما یکتاست بی شریک ایضاً در داستان مذکور ؎ تخت دل معمور شد پاک از هوا ؎ روی الرحمن علی عرش استوا ؎ این آیت در سورهٔ طه در سیپارهٔ قال الم اقل لک واقع شده تنزیل ممن خلق الارض والسموات العلی الرحمن علی العرش استوی فرو فرستاده شد فرو فرستادنی از انکس که بیافرید زمین و آسمانها بلند اوست بسیار بخشنده بر عرش متولی شد امر او در داستان رجوع بحکایت زید رضی الله عنه

بوستانهای مشتمل بر اشجار در مکان پسندیده که درو نه لغو باشد و نه اثم نزد یک پادشاهی توانا بر همه چیز

در داستان پرسیدن حضرت رسالت مرزید را که امروز چونی روز زاون روم زنگ و هر گروه * یوم تبیض وتسود وجوه * در سیپاره لن تنالوا البر در سورهٔ آل عمران واقع شده یوم تبیض وجوه وتسود وجوه فاما الذین اسودت وجوههم اکفرتم بعد ایمانکم فذوقوا العذاب بما کنتم تکفرون دران روز که سفید گردد رویها و سیاه گردد رویها پس آنانکه سیاه شود رویهای ایشان حق تعالی بفرماید تا از روی توبیخ با ایشان گویند آیا کافر شدید پس از ایمان خود مراد اهل کتاب اند که پس از ایمان به پیغمبر ما صلوات الله علیه کافر گشتند یا منافقان که بزبان اقرار و بدل انکار میکردند

جواب گفتن زید حضرت را صلی الله علیه وآله وسلم گفت این درش که آیت گرم شد عکس حق لا یستحی زد شرم شد * اقتباس ست ازین آیت کریمه که در سیپارهٔ من یقنت در سورهٔ احزاب واقع شده ان ذلکم کان یوذی النبی فیستحیی منکم والله لا یستحی من الحق بدرستی که درنگ شما بعد از طعام و استیناس بکلام هست که میرنجاند پیغمبر را پس شرم میدارد از شما که گوید بیرون روید و خدا شرم نمیدارد از گفتن راست

در داستان متهم کردن غلامان وخواجه تاشان مر لقمان را یوم تبلی السرائر کلها * بان منکم کامن لا یستحی * در سیپارهٔ عم در سورهٔ والسماء والطارق واقع شده یوم تبلی السرائر فما له من قوة ولا ناصر روزی که آشکارا کرده شود نهانیها یعنی ظاهر کنند مخفیات ضمائر را تا طیب آن از خبیث متمیز شود پس نیست انسان را هیچ توانائی در نفس او تا از عذاب خود را باز دارد و نه یاری که بدد گاری او بلا مندفع و مرتفع گردد

ایضاً در داستان چون سقوا ماء حمیما قطع امعاءهم * جملة الاستار مما افضحت * در سورهٔ محمد علیه السلام در سیپارهٔ حم واقع شده کمن هو خالد فی النار وسقوا ماء حمیما فقطع امعاءهم مانند کسیکه او جاودانست در آتش دوزخ و چشانیده میشوند بجای شربت بهشتیان آبی بغایت گرم پس پاره پاره میکند آن آب رودهای ایشان را

ایضاً در داستان مذکور در رهی خواهی ازین سجن چرب * سر بکش از دوست واسجد واقترب * این آیت در سیپارهٔ عم در سورهٔ اقرأ واقع شده لا تطعه واسجد واقترب فرمان مبر او را بترک نماز یعنی بر مخالفت او مواظبت باش وسجده کن بردوام خدا را و نزدیک شو بحضرت احدیت

در حکایت یومنون بالغیب می باید مرا * زان بشستم روزن فانی سرا * این آیت در سیپارهٔ الم در سورهٔ بقر واقع شده یومنون بالغیب ویقیمون الصلوة میگروند بنادیده که حق تعالی ست وملائکه وقیامت باستعلقان آن یا بپوشیده که وحی ست وگفته اند غیب قضا وقدر ست که مومنان بدان ایمان آرند بسبای

وقیامت قائم گردد پس نسبها نباشد میان ایشان دران روز و نپرسند یکدیگر را از نسبت با کسی را نپرسد جهت مشغولی بحال خود در این قبل از محاسبه باشد و بعد ازان حال یکدیگری پرسند و مصرع ثانی مفهوم این آیت ست که در سورهٔ حجرات در سیپارهٔ حم وارد گشته ان اکرمکم عند الله اتقکم بدرستی که بزرگوار ترین شما نزدیک خدا پرهیزگار ترین شماست چه به تقوی نفوس را رتبهٔ کمال حاصل گردد **ایضاً در ذکر** گرچه هاروتند و ماروت فزون ✤ از همه بر بام نحن الصافون ✤ در سورهٔ والصافات در سیپارهٔ مالی لا واقع شده و انا لنحن الصافون و انا لنحن المسبحون و بدرستی که ما هر آئنه ایستاده ایم در صف عبادت و در منازل خدمت و بدرستی که ما هر آئنه تسبیح کننده ایم خدایتعالی را از چیزی که لائق عظمت و کبریائی او نیست

در بیان آنکه حال خود و مستی خود پنهان باید داشت از جاهلان

گفت دنیا لعب لهوست و شما ✤ کودکید و راست فرماید خدا ✤ در سورهٔ عنکبوت در سیپارهٔ اتل ما اوحی واقع شده و ما هذه الحیوة الدنیا الا لهو و لعب و نیست این زندگانی دنیا مگر مشغولی و بیکاری و بازی **ایضاً در بیان مذکور** یعرج الروح الیه و الملائکة ✤ من عروج الروح یتمیز الفلک ✤ در سیپارهٔ تبارک در سورهٔ سأل سائل واقع شده تعرج الملائکة و الروح الیه فی یوم کان مقدارہ خمسین الف سنة بالا میروند فرشتگان و جبرئیل بسوی امر خدا یعنی بموضع که خدای فرماید در روزی که هست اندازهٔ آن پنجاه هزار سال از سالهای دنیا **ایضاً در بیان مذکور** از حق ان الظن لا یعنی رسید ✤ مرکب ظن بر فلکها کی دوید ✤ در سیپارهٔ قال فما خطبکم در سورهٔ نجم واقع شده ان الظن لا یعنی من الحق شیئاً بدرستی که گمان سود نمیدارد از سخن حق چیزی را یعنی حق را جز بعلم ادراک نتوان کرد و ظن را در معرفت حقائق اعتبار نباشد **ایضاً در بیان مذکور** گفت ایزد حمل اسفارهو ✤ بار باشد علم کان بنود زهو ✤ این آیت در سورهٔ جمعه در سیپارهٔ قد سمع الله واقع شده مثل الذین حملوا التورية ثم لم یحملوها کمثل الحمار یحمل اسفاراً مثل آنانکه تحمیل کرده شده اند توریت را یعنی حکم شد که بار تکلیف احکام توریت را بردارند پس برنداشتند آن بار را و بجز خواندن توریت قناعت نموده بر انچه در وی بود کار نکردند همچو مثل دراز گوش ست که بردارد کتابها از علم یعنی رنج میبرد در حمل آن و ازان نفعی ندارد همچو یهود که توریت میخوانند و بدان منتفع نمیشوند

در قصهٔ مرئی کردن رومیان و چینیان در علم نقاشی

برترند از عرش و کرسی و ملا ✤ ساکنان مقعد صدق خدا ✤ اشارت ست بآیت که در سورهٔ قمر در سیپارهٔ قال فما خطبکم واقع شده ان المتقین فی جنات و نهر فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر بدرستی که پرهیزگاران را در بوستانها اند روز قیامت و در جویهای چشمها یعنی

ایشان پس از ایشان کسی بود که فرستادیم بر وبادی سخت که در وسنگ ریزه بود یعنی قوم لوط و از ایشان کسی بود که بگرفت او را عذاب صیحه چون ثمود و اهل مدین و از ایشان کسی بود که فرو بردیم او را بزمین چون قارون و از ایشان کسی بود که غرق ساختیم ایشان را در آب چون قوم نوح و فرعونیان ایضاً در داستان مذکور ✤ جمله حیوان را پی انسان مکش ✤ جمله انسان را بکش از بهر هش ✤ اشارت ست بمضمون این آیت که در سوره بقر در ربع اول در سیپاره الم واقع شده هو الذی خلق لکم ما فی الارض جمیعاً و آن خداییست که بقدرت بی علت بیافرید برای انتفاع شما آن چیزها را که در زمین ست همه از جبال و معادن و عیون و انهار و نباتات و حیوانات ایضاً در داستان مذکور ✤ پس چه غرت باشد ای نادره ✤ چون شدی تو حمرة مستنفره ✤ این آیت در سیپاره تبارک الذی در سوره مدثر واقع شده کانهم حمر مستنفرة فرت من قسورة گویا ایشان خران وحشی اند رمیده که گرفته باشند از شیر یا صیاد ایضاً در داستان مذکور ✤ پس چو وحشی شد از ان دم آدمی ✤ کی بود معذور رای مارسمی ✤ اشارت ست از مضمون آیت ان شر الدواب عند الله الذین کفروا فهم لا یؤمنون که در سوره انفال در سیپاره واعلموا واقع شده بدرستی که بدترین جنبندگان بر روی زمین نزد یک خدا آنانند که راسخ شدند در کفر برادر معاندان قریش اند چون ابوجهل و عتبه و نضر و امثال ایشان یا مکابران یهود چون کعب بن اشرف و حی بن اخطب و جدی و اخراب ایشان در داستان عیادت رفتن بهمسایه رنجور خویش ✤ فاتقوا النار التی اوقدتم انکم فی المعصیته از دوم این آیت در سوره بقر در سیپاره الم واقع شده فاتقوا النار التی وقودها الناس والحجارة اعدت للکافرین پس بپرهیزید از آتش دوزخ آنچنان آتشی که افروزنده آن مردانند یعنی کافران انس و سنگ کبریت که بوی آن در کمال ناخوشی ست آماده کرده شده است آنچنین آتشی برای ناگرویدگان در داستان اول کسی که در مقابله نص قیاس آورد ابلیس بود ✤ گفت نار از خاک بیشک بهتر ست ✤ من نه نارم او ز خاک اکدر ست ✤ این آیت در سوره ص در سیپاره والی الاول واقع شده خلقتنی من نار و خلقته من طین گفت ابلیس در جواب خدا تعالی که من بهترم از آدم ز برای آنکه آفریدی مرا از آتش و آفریدی آدم را از گل و آتش بهتر از گل ست و غالب ست برد و بهتر چگونه سجود بکمتر از خود کند گویا که ابلیس اعتراض کرد بر خدا تعالی که امر خود بهتر مر کمتر را خلاف مقتضای حکمت ست ایضاً در داستان مذکور ✤ گفت حق نی بلکه با انساب شد ✤ زهد و تقوی فضل را محراب شد ✤ مصراع اول مضمون این آیت ست که در سیپاره قد افلح در سوره مومنون واقع شده فاذا نفخ فی الصور فلا انساب بینهم یومئذ ولا یتساءلون پس چون دمیده شود در صور یعنی نفخه ثانیه یا ثالثه که نفخ صعقه ست

شیده شده از کل پس گردانیدیم آنرا نطفه جای گرفته در قرارگاه استوار یعنی رحم مادر پس گردانیدیم
نطفه را پارهٔ خون بسته پس ساختیم آن خون را آن مقدار گوشت که بمکیدن بجانید گوشتی بی استخوان
پس ساختیم آن گوشت را استخوان پس پوشانیدیم استخوان را گوشتی پس بیافریدیم او را آفریدن
دیگر در بطن ام یعنی روح در دمیدیم تا زنده شد چون حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم
این آیت را بانجا رسانیدند که ثم انشاناه خلقا آخر پر تو وحی بر کاتب زده گفت فتبارک الله
احسن الخالقین پس بزرگ ست شان وقدرت خدا تعالی که بهترین صانعان ست حضرت فرمودند
هکذا اکتب واین معنی باعث عجب کاتب وحی گردیده مرتد شد ونام او عبدالله بن سعد ست ایضاً
در داستان مذکور ۵ گفت اعلالا فهم به مفتحون ✤ نیست آن اعلال برما از برون ✤
خلفهم سدا فاغشیناهم او ✤ می نه بیند بنده را پیش و پس او ✤ این آیت در سیپارهٔ ومن یقنت
در سورهٔ یس واقع شده انا جعلنا فی اعناقهم اغلالا فهی الی الاذقان فهم مقمحون وجعلنا من
بین ایدیهم سدا ومن خلفهم سدا فاغشیناهم فهم لا یبصرون بدرستی که ما کردیم در گردن ایشان غلها
پس آن غلها پیوسته شد بزنخدانهای ایشان ومیگذارد که سرها بجنبانند پس ایشان سر در هوا
ماندگان اند وچشم بر هم نهادگان وگردانیدیم در پیش روی ایشان دیواری وحجابی واز پس ایشان
پرده ومانعی پس بپوشیدیم چشمهای ایشان را پس ایشان نمی بینند ایضاً در داستان
مذکور ۵ یوم وین که زلزلت زلزالها ✤ این زمین باشد گواه حالها ✤ این آیت در سیپارهٔ
عم در سوره زلزلت واقع شده اذا زلزلت الارض زلزالها چون جنبانیده شود زمین جنبانیدنی
وحی که مقدرست نزدیک نفخهٔ اولی یا ثانیه وبدان درهم شکسته شود ایضاً در داستان مذکور
۵ الحذر ای مومنان کان در شماست ✤ در شما بس عالم بی منتهاست ✤ مفهوم این آیت ست
که در سیپارهٔ حم در سورهٔ والذاریات واقع شده وفی انفسکم افلا تبصرون ونشانهاست در نفسهای
شما آیا نمی بینید شما استفهام بمعنی امرست یعنی بنظر عبرت در نگردید وعلامات کمال صنع در ذات خود
مشاهده کنید چه در عالم هیچ چیز نباشد الا که نمونه ازان در نهاد شماست در داستان عاکردن
بلعم باعور که موسی وقومش ااز این شهری مراد باز گردان ۵ قصهٔ عاد وثمود
از بهر حیست ✤ تا بدانی کانبیا را ناز کیست ✤ مفهوم این آیت ست که در سورهٔ عنکبوت در سیپارهٔ
احسن خلق واقع شده فکلا اخذنا بذنبه فمنهم من ارسلنا علیهم حاصبا ومنهم من اخذته الصیحة و
منهم من خسفنا بالارض ومنهم من اغرقنا پس همه اینانند که یاد کرده شد گرفتیم وعقوبت کردیم بگناه

بیت یا امید باز گشتن تان نبود ❊ وعدهٔ امروز باطل تان نمود ❊ مصراع اوّل صحیح ست باین آیت که در سورهٔ مومنون در سیپاره قد افلح واقع شده که انکم الینا لا ترجعون و گمان بردید آنکه شما بسوی ما باز گردانیده نشوید برای مجازات اعمال یعنی شمارا برای عبادت فرستادیم و مکافات کردار شما مقرر کرده ایم و مصرع ثانی بآیت که در سورهٔ یس در سیپارهٔ وما لی لا واقع شده و یقولون متی هذا الوعد ان کنتم صادقین و میگویند کافران که کی خواهد بود این وعده یعنی کی خواهد بود قیامت اگر شما راست میگوئید که قیامت خواهد بود **ایضاً در مقولهٔ مذکور** ❊ شوقلیل النوم ما یهجعون ❊ باش در اسحار از یستغفرون ❊ در سورهٔ والذاریات در سیپارهٔ حم واقع شده کانوا قلیلا من اللیل ما یهجعون و بالاسحار هم یستغفرون بودند که در اندکی از شب خواب کردندی یعنی اکثر شب بعبادت مشغول شدندی و بودندی که سحر با ایشان طلب آمرزش میکردند یعنی با وجود خواب اندک و طاعت بسیار چون طلیعهٔ سحر ظاهر شدی استغفار کردندی بران وجه که گویا همه شب بارتکاب جرائم اشتغال نموده اند این دلیل آنست که بعمل خود معجب نبودند از ان حسابی ندانسته **ایضاً در مقولهٔ مذکور** ❊ آنکه ارض الله واسع گفته اند ❊ عرصهٔ آن کا بنیا در رفته اند ❊ در دو جا واقع شده در جزو والمحصنات در سورهٔ نسا باین طریق که قالوا الم تکن ارض الله واسعة فتهاجروا فیها گفتند فرشتگان تکذیب ایشان را که آیا نبود زمین خدا کشاده و بسیار که شما هجرت کنید در طرفی دیگر ازان چنانچه مهاجران حبشه و مدینه کردند و آیت ثانی در سورهٔ عنکبوت در سیپارهٔ اتل ما اوحی باین نوع که یا عبادی الذین آمنوا ان ارضی واسعة فایای فاعبدون ای بندگان من آنانکه گرویدند از اهل شرک بکسو روید و صحبت مومنان طلبید و اگر در بلدی عبادت آشکارا نمیتوانید کردید بدرستی که زمین کشاده است جرأت کنید از موضع خوف بمنزل امن پس مرا پرستش نمائید خالصاً **ایضاً در مقولهٔ مذکور** ❊ گر تو بینی شان بدشواری درون ❊ نیست شان غمی و لا هم یحزنون ❊ اقتباس ست ازین آیت که در جزو لا یحزنهم در سورهٔ یونس واقع شده الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم و لا هم یحزنون بدانید و آگاه باشید بدرستی که دوستان خدا را هیچ ترسی نیست بر ایشان در دنیا از مکاره و شدائد و در قیامت از عذاب و نیستند ایشان که اندوهناک باشند در دنیا از فوت مطالب اخری از نقد ثواب

در داستان مرتد شدن کاتب وحی بسبب آنکه پرتو وحی بروز دادن مقدمه درین آیت در سیپارهٔ قد افلح در سورهٔ مومنون واقع شده ولقد خلقنا الانسان من سلالة من طین ثم جعلناه نطفة فی قرار مکین ثم خلقنا النطفة علقة فخلقنا العلقة مضغة فخلقنا المضغة عظاما فکسونا العظام لحما ثم انشاناه خلقا آخر بدرستی که ما آفریدیم آدمی را از خلاصه و نقاوه پرده

در سیپارهٔ قال الملأ در سورهٔ اعراف واقع شده در مادهٔ فرعون وقوم او فانتقمنا منهم فاغرقناهم
فی الیم بانهم کذبوا بآیاتنا وکانوا عنها غافلین پس انصاف مستدیم وارادهٔ انتقام کردیم از ایشان پس
غرق ساختیم ایشان را در دریای قلزم بنزدیک مصر بسبب آنکه ایشان بدروغی داشتند آیات قدرت
ما را وبودند از تامل وران بیخبران در داستان هدیه کردن نوح عرم مر قوم را که بامن
می پیچید که من روی پوشم ۵ هم چو گرگ آن شیر برّه را ندرش ✤ فانتقمنا منهم و
برخواندش ✤ اشارت ست باین آیت که در جزو قال الملأ در سورهٔ اعراف واقع شده وسابق این
آیت را معنی نوشته شده ایضاً در داستان مذکور ۵ گفت الیس الله بکاف عبده ✤
تا نگردد بنده هرسو حیله جو ✤ این آیت در سیپارهٔ ومن اظلم در سورهٔ زمر واقع شده الیس الله بکاف عبده
آیا نیست خدا کفایت کنندهٔ بنده خود یعنی محمد را صلی الله علیه وآله وسلم معنی آنست که کفایت خواهد کرد
شر دشمنان را از وی ونصرت خواهد داد وبرابر مشرکان غالب خواهد ساخت دین او را بر همهٔ ادیان
در بیان نشاندن پادشاهان صوفیان عارف را پیش روی خویش ۵
عاشق آئینه باشد روی خوب ✤ صیقل جان آمد از تقوی القلوب ✤ اقتباس ست ازین آیت که
در سیپارهٔ اقترب در سورهٔ حج واقع شده ذلک ومن یعظم شعائر الله فانها من تقوی القلوب
وهر که تعظیم کند نشانهای خدای را که مناسک حج ست باید اول تعظیم هدایا ست که فربه باشد وبی عیب
وگران بها پس بدرستی که بزرگ داشت آن از تقوی دلهاست یعنی از افعال خداوندان تقوی
قلوب وتقوی ترسکاری بود از موجبات غضب الهی آمدن مهمان پیش یوسف عرم و
تقاضا کردن یوسف علیه السلام از و تحفه وارمغان را ۵ باز آن جان چونکه محو عشق گشت ✤
یعجب الزراع آمد بعد کشت ✤ در جزو حم در سورهٔ انا فتحنا واقع شده کزرع اخرج شطأه فآزره
فاستغلظ فاستوی علی سوقه یعجب الزراع لیغیظ بهم الکفار معنی این آیت سابق تحریر یافته
در آمدن بسر سخن ۵ جیتمونا وفرادی بینوا ✤ هم بدانسان که خلقناکم کذا ✤ در سیپارهٔ
واذا سمعوا در سورهٔ انعام واقع شده ولقد جئتمونا فرادی کما خلقناکم اول مرة وترکتم ما خولناکم
وراء ظهورکم بدرستی که آمدید برای حساب وجزا بسوی ما تنها نه مال باشما ست نه فرزند نه خدم نه حشم
نه یار نه مددگار وآمدید چنانکه شمارا آفریده بودیم نخستین بار در رحم مادر وسر وپای برهنه بگذاشتید
انچه عطا داده بودیم شمارا در دنیا یعنی انچه بدان می نازیدید ودر دیگران بسبب آن مفاخرت میکردید
گذاشتید از پس پشت خود نه از پیش فرستادید ونه باخود برداشتید ایضاً در داستان مذکور

کنندگان را متوکل حقیقی کسی ست که از غیر حق نترسد و جز بدو امید و ار نباشد **ایضاً در قصهٔ مذکور** ظَنَّ السَّوْءِ را ✻ کز برم سر بود عین خطا ✻ این آیت در سیپارهٔ حم احقاف در سورهٔ انا فتحنا در مادهٔ مشرکان و منافقان واقع شده یعنی گمان برندگان بخدا سے گمان بد **ایضاً در قصهٔ مذکور** مال دنیا شد تبسمهای حق ✻ کرده ما را مست و مغرور و خلق ✻ فی الحقیقت گریه ست از مضمون این آیت که در آخر سورهٔ آل عمران در سیپارهٔ لن تنالوا البر واقع شده لتبلون فی اموالکم و انفسکم هر آئنه بیازمایند شما را در مالهای شما و تنهای شما **در امتحان شیر گرگ را** کل شئی هالک الا وجهه ✻ چون نه در روجه او هستی مجو ✻ این آیت در سورهٔ قصص و سیپارهٔ امن خلق واقع شده کل شئی هالک الا وجهه همه چیز فانی ست مگر ذات حق سبحانه یا همه عملهای باطل ست مگر آنکه بان وجه الله طلبند **در قصهٔ آن یاری که در یاری بکوفت او از درون گفت تو کیستی** رشته باشد بسوزن ارتباط ✻ نیست در غربال جز سم الخیاط ✻ در سورهٔ اعراف در سیپارهٔ ولو اننا واقع شده ولا یدخلون الجنة حتی یلج الجمل فی سم الخیاط و در نیایند این مذنبان و متکبران در بهشت تا وقتی که در آید شتر در سوراخ سوزن و این صورت هرگز وجود نگیرد پس کافر هرگز به بهشت نرود **ایضاً در قصهٔ مذکور** آنکه را برص چه باشد بهر دو نیز ✻ زنده گردد از فسون آن عزیز ✻ مفهوم این آیت ست که در سیپارهٔ تلک الرسل در سورهٔ آل عمران واقع شده ابرئ الاکمه والابرص واحیی الموتی باذن الله و بری میکرد اکمه نابینای مادرزاد را از علت او پاک میساخت شخصے را که بعلت برص مبتلا شد از مرض او و زنده میکنم مردگان را بفرمان خدا این کلمه برای دفع توهم الوهیت ست زیرا که وقوع احیا از مخلوق صورت نه بندد و مفسران بر انند که عیسی علیه السلام چهار مرده را زنده کرد و یکی از ایشان سام بن نوح ست که قریب چهار هزار سال از موت او گذشته بود **ایضاً در قصهٔ مذکور** کل یوم هو فی شان را بخوان ✻ مرد آبی کاروی یاری مدان ✻ در سورهٔ رحمن در سیپارهٔ قال فما خطبکم واقع شده و معنی این آیت سابق نوشته شد در همین دفتر **ایضاً در قصهٔ مذکور** انبیت لشکرهای حق بیحد و مُر ✻ از پی آن گفت ذکری للبشر ✻ این آیت در سیپارهٔ تبارک در سورهٔ مدثر واقع شده و ما یعلم جنود ربک الا هو و ما هی الا ذکری للبشر نمیداند لشکرهای پروردگار ترا از ملائک که مدد و معاون پیغمبر اویند مگر همون که عالم ست بهمه معلومات و نیست سقر مگر پندی برای مردمان در داستان ادب شیر گرگ را که در قسمت کردن بی ادبی کرد ✻ فانقلبنا منهم ست ای گرگ پیر ✻ چون بنودی مر ورا پیش امیر

مطاوعت چون ست ۵ باهوا و آرزو کم باش دوست ✤ چون یضلک عن سبیل اللہ ست او ✤
اشارت ست باین آیت کہ در سورہ ص در جزو ما لی لا واقع شدہ یا داؤد انا جعلناک خلیفۃ فی الارض
فاحکم بین الناس بالحق ولا تتبع الھوی فیضلک عن سبیل اللہ ای داؤد بدرستی کہ ما گردانیدیم ترا خلیفہ
در زمین کہ خلافت کنی پس حکم کن میان مردمان بعدل و راستی و متابعت مکن ہوای نفس را کہ
اگر متابعت کنی ہوای نفس را پس گمراہ گرداند ترا از راہ خدا یتعالی کہ دین اسلام ست در داستان
وصیت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم امیر المومنین علیؑ را کہ چون ہر کسی بنوع
طاعتی تقرب جوید بحق تو تقرب جو بصحبت بندۂ عاقل ۵ صبر کن بر کار
خضرای بی نفاق ✤ تا بگوید خضر رو ہذا فراق ✤ در سورۂ کہف در سیپارۂ قال الم اقل لک
واقع شدہ قال ہذا فراق بینی وبینک خضر گفت موسی علیہما السلام اینست جدائی من وتو یعنی
گفتہ بودی کہ اگر نوبت ثالث چیزی پرسم با من صحبت مدار اینک وقت فراق رسید **ایضاً**
در داستان مذکور ۵ دست او را حق چو دست خویش خواند ✤ پس ید اللہ فوق ایدیہم
براند ✤ در سیپارہ حم احقاف در سورۂ انا فتحنا واقع شدہ ید اللہ فوق ایدیہم قوت خدای بوفا کردن
وعدۂ خود در ثواب آخرت بالنصرت پیغمبر خود زیر قوت ہای ایشان ست در وفا بعہد یا در یاری او ان
پیغمبر در مسالم آوردہ کہ صحابہ رضی اللہ عنہم بوقت بیعت دست پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم میگرفتند
ید اللہ زبر دستہای ایشان بود در متابعت و آیت ان الذین یبایعونک انما یبایعون اللہ مصدق
اینمعنی ست **در حکایت قزوینی کہ بر تن خود صورت نقش میکرد ۵** گفت حق در آفاق
نبتجم ✤ ذکر ترا در کذا من کہفہم ✤ این آیت در سورۂ کہف در سیپارۂ سبحان الذی واقع شدہ
وتری الشمس اذا طلعت تزاور عن کہفہم ذات الیمین واذا غربت تقرضہم ذات الشمال بینی تو ای بیننده
آفتاب را چون طلوع کند از غار ایشان بسوی راست و در غار در مقابلۂ قطب شمالی افتادہ و چون
غروب کند بگذرد از ایشان بسوی چپ تا نرسد شعاع آفتاب بایشان مضرتی ببدنہای ایشان
عائد گردد **در قصۂ شیر و گرگ و روباہ کہ بشکار رفتہ بودند ۵** امر شاورہم بہ پیغمبر را رسید ✤
گرچہ رایش را نبد رائی مزید ✤ در سورۂ آل عمران در سیپارہ لن تنالوا واقع شدہ وشاورہم فی الامر
فاذا عزمت فتوکل علی اللہ ان اللہ یحب المتوکلین ومشاورت نمای با ایشان در کاری کہ از جمعی
دران حکم جزم صادر نشدہ کلی گوید کہ مشاورت مخصوص بود بہ امور محاربہ ومقاتلہ با کفار چون قصد
کاری کردی بعد از مشاورت پس توکل بر خدا کن نہ بر مشاورت بدرستی کہ خدای دوست میدارد توکل

در داستان هدیه بردن عرب سبوی آب باران از بادیه بغداد ای خداوند
این خم و کوزه مرا ✤ در پذیر از فضل ان الله اشتری ✤ در جزو یعتذرون در آخر سورهٔ توبه واقع شده
ان الله اشتری من المومنین انفسهم واموالهم بان لهم الجنة بدرستی که بخرید خدای از مومنان نفسهای
ایشان را و مالهای ایشان را که در راه وی نفقه کنند با آنکه مر ایشان را باشد بهشت این تحریص است
در غزو و جهاد یعنی ای بنده از تو بذل کردن نفس و مال و از من عطا دادن بهشت بی زوال نفس مایهٔ شور
و شرست و مال سبب طغیان و غرور این دو ناقص معیوب را در راه ما فدا کردن و بهشت باقی مرغوب
بستان **بیت** سنگ بنداز و گهر می ستان ✤ خاک زمین میده و زر می ستان ✤ در عوض فانی
خوار حقیر ✤ نعمت پاکیزهٔ باقی بگیر ✤ **ایضاً در داستان مذکور** مولها بر بند بر داش زخم ✤
گفت غضوا عن هو ابصارکم ✤ اقتباس ست ازین آیت که در سورهٔ نور در جزو قد افلح المومنون
واقع شده قل للمومنین یغضوا من ابصارهم ویحفظوا فروجهم ذلک ازکی لهم ان الله خبیر بما یصنعون
بگوای محمد مومنان را که فرو گیرند چشمهای خود از نظر بنا محرم و انچه حلال نیست نظر بآن و نگاه دارند
فرجهای خود را از زنا و بعضی گفته اند به پوشند فرجهای خود را و برهنه نکنند که آن پاکتر و نیکوتر ست
مر ایشان را و نافع تر ست دین و دنیای ایشان را بدرستی که خدا یتعالی آگاه ست بانچه میکنند بندگان
و مخفی نیست بر و گردانیدن چشمها بنا محرم و استعمال حواس و تحریک اعضای ایشان بانچه قصد می کنند
بآن پس باید که پرحذر باشند از خدا یتعالی در حرکت و سکون **در بیان آنکه چنانکه گدا عاشق**
کرم ست و کرم کریم هم عاشق گداست پس ازین فرمود عز و والضحی ✤ بانگ کن زن
ای محمد بر گدا ✤ ترجمه این آیت ست که در سورهٔ والضحی در سیپاره عم واقع شده واما السائل
فلا تنهر و سائل را بانگ مزن و محروم مساز که در بینوائی و تنگدستی کشیده **در سرخی بیان آنکه**
عاشق دنیا مثال عاشق دیوار ست این آیت در آخر سورهٔ سبا در سیپارهٔ بقیت
واقع شده در ماده کافران و قیل بینهم و بین ما یشتهون و یعنی جدا کرده شده میان ایشان و میان
انچه آرزوی بر خداز قبول ایمان و رجعت با دنیا **در داستان قبول کردن خلیفه هدیه را**
و عطا و خلعت فرمودن با کمال بی نیازی هم عرب ما هم سبو ما هم ملک ✤
جملهٔ ما یوفک عنه من افک ✤ این کریمه در سورهٔ والذاریات در سیپارهٔ حم احقاف واقع شده
یوفک عنه من افک گردانیده شود از ایمان بلجد یا از قرآن آنکس که گردانیده شده است در علم خداوند
بحکم قضا و قدر از ایمان و قرآن **در داستان بیان صفت پیر که پیر کدام ست**

نبوت چه آن حسنات الابرار سیئات المقربین و بعضی گفته از گناه ماتقدم گناه آدم و حوا است و گناه
ماتاخر گناه امت **ایضاً در داستان که هر چه دلی کامل کند مرید را نشاید گستاخی**
کردن ؎ رب هب لی از سلیمان آمده است * که مده غیر مرا این ملک دست * در سورهٔ ص در سیپارهٔ
وما لی لا اعبد الذی واقع شده قال رب اغفر لی وهب لی ملکا لا ینبغی لاحد من بعدی گفت سلیمان
ای پروردگار من بیامرز مرا و عطا کن و ببخش مرا ملکی که سزاوار نباشد مر هیچ یکی را بعد از من یعنی
آسان نباشد یا حاصل نشود آن ملک کسی را بعد از من **ایضاً در داستان مذکور** ؎ خواند
القینا علی کرسیه * چون بماند از تخت و ملک خود تهی * در سیپارهٔ وما لی لا در سورهٔ ص واقع شده
ولقد فتنا سلیمان و القینا علی کرسیه جسدا ثم اناب و بدرستی که مبتلا گردانیدیم و آزمایش کردیم سلیمان را
و انداختیم بر بالای کرسی بر تخت او و ملک او شیطانی متصور شد بصورت سلیمان ازین جهت که سلیمان
نکاح کرده بود زنی را و او عبادت میکرد در سرای سلیمان و سلیمان نمیدانست پس حق تعالی نزع کرد از
ملک و پادشاهی و مسلط گردانید دیو و پری بر مملکت او بعد ازان توبه کرد سلیمان و باز گردانید خدای تعالی
ملک و پادشاهی بر و **در داستان دل نهادن عرب بالتماس زن خود را و سوگند**
خوردن ؎ گفت فادخلی فی عبادی ملقی * جنتی من رویتی یا متقی * اشارت ست باین آیت
که در سیپارهٔ عم در سورهٔ والفجر واقع شده فادخلی فی عبادی وادخلی جنتی پس درآئی در زمرهٔ بندگان
شایسته من و درآئی در بهشت من با زمرهٔ مقربان **ایضاً در داستان مذکور** ؎
تا که حجتها همیگفتیم ما * که بجای ما که آید ای خدا * اکثر ابیات ماقبل و مابعد این بیت موافق قصه ایست
که در اول سورهٔ بقر در سیپارهٔ الم واقع شده واذ قال ربک للملائکة انی جاعل فی الارض خلیفة و یاد کن
ای محمد چون گفت پروردگار تو مر تمام فرشتگان را باجمعی که ساکن زمین بودند بعد از قتل و اجلای
بنی الجان یا از کسی که عمارت زمین و عبادت رب العالمین خلیفه شما باشد و در اعانت حق و اباانت
باطل خلیفه من **در داستان تعین کردن زن طریق طلب و وزی مر شوهر را و**
قبول او ؎ قل تعالوا گفت حق مر ابدان * تا بود شرم شکنی مر انشان * اشارت ست باین آیت
که در سیپارهٔ ولو اننا در سورهٔ انعام واقع شده قل تعالوا اتل ما حرم ربکم علیکم الا تشرکوا به شیئا و بالوالدین
احسانا بگو بیائید ای مردمان و بشنوید تا من بخوانم انچه حرام کرده است آفریدگار شما بر شما این آیت با دو
آیت دیگر که تالی اوست محکمات کتاب ست که احکام او در هیچ شریعتی منسوخ نبوده و این دو حکم ست
از امر و نهی و از جمله آن آنست که شریک مسازید بخدای چیزی را و نیکوئی کنید با پدر و مادر و نیکوئی کردن

ناقة الله وسقیاها چه کرد * این آیت در سیپارهٔ عم در سورهٔ والشمس واقع شده فقال لهم رسول الله
ناقة الله وسقیاها فکذبوه فعقروها فدمدم علیهم ربهم بذنبهم فسوّنها ولا یخاف عقبها پس گفت مر ایشان را
فرستادهٔ خدای یعنی صالح علی نبینا وعلیه السلام دست بدارید ناقهٔ خدا را و گرد مگردید مشرب او را یعنی
آبی که آشامد در نوبت خود تا عذاب بشما فرود نیاید پس تکذیب کردند صالح را علیه السلام در نزول عذاب
پس پی کردند ناقه را پس هلاکت یکبارگی فرستاد بر ایشان پروردگار ایشان بسبب گناه ایشان پس
یکسان کرد آن دمدمه را بر همه تا صغار و کبار ایشان بمردند و نترسید خدا عاقبت هلاکت کرد و نترسید از
تبعهٔ آن چه کس را بر دوست نیست و تبع را بر وراه نیست **ایضاً در داستان مذکور** *
در بنی آورد جبرئیل امین * شرح آن زانو زدن را حاثمین * این آیت در سورهٔ هود در سیپارهٔ
و ما من دابة واقع شده فاصبحوا فی دیارهم جاثمین پس کشتند در سرای خود مردگان بر زمین چفسیدگان
ایضاً در داستان مذکور * کژ مخوان ای راست خواننده مبین * کیف آسی علی
قوم کافرین * اقتباس ست ازین آیت که در سورهٔ اعراف در سیپارهٔ قال الملأ واقع شده و قال
یا قوم لقد ابلغتکم رسالات ربی ونصحت لکم فکیف آسی علی قوم کافرین و گفت شعیب علیه السلام از روی
تحسر که ای قوم بدرستی که برسانیدم بشما پیغامهای پروردگار خود و نصیحت کردم شما را از روی مهربانی
پس چگونه اندوه خورم و غمناک شوم بر هلاک قوم از کافران که مرا تصدیق نکرده اند **ایضاً در**
داستان مذکور * بهر این فرمود حق عزوجل * سورة الانعام در ذکر اجل * اشارت ست
بآیت که در سیپارهٔ اذا سمعوا در سورهٔ انعام واقع شده هو الذی خلقکم من طین ثم قضی اجلا واجل
مسمی عنده ثم انتم تمترون اوست آن کسی که بیافرید پدر شما را از گل یا ابتدا کرد خلقت شما را از طین
یعنی ابو البشر را ازان مخلوق ساخت وحکم کرد مدتی را که چون مرگ برسد و مدتی نام برده و معین شده
نزدیک اوست که کس نداند بعد از گذاشتن آن قیام قیامت می باشد پس شما شک می آرید در بعث
یعنی بعد ازان که ثابت شد که بدء خلق از وست پس شک نباید کرد که معاد خلق بدوست در معنی
آنکه هر چه ولی کامل کند مرید را نشاید گستاخی کردن این آیت در سیپارهٔ حم احقاف
در سورهٔ فتح واقع شده در عنوان انا فتحنا لک فتحا مبینا لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک وما تاخر
بدرستی که ما حکم کردیم از برای تو حکمی پیدا و هویدا که آن صلح ست با قریش تا بیامرزد مر ترا آنچه گذشته است
پیش ازدی از آنچه موجب عتاب تو تواند بود و آنچه مانده است یا پیش از فتح و پس ازان یا قبل از
نزول این آیت و بعد ازان و مراد از ذنب درین آیت ترک افضل اولی ست نسبت با جلالت قدرت

چرا میگویند آن چیز را که نمی کنید بزرگ ست از روی خشم نزدیک خدا اینکه بگوئید انچه نخواهید کرد

ایضاً در نصیحت کردن زن شوهر را ۵ چند دعوی دم باد بروت * ای ترا خانه چو بیت

العنکبوت * تلمیح ست باین آیت که در سیپاره امن خلق در سورهٔ عنکبوت واقع شده که ان اوهن

البیوت لبیت العنکبوت بدرستی که سست ترین خانها خانه عنکبوت ست که نه سقف دارد نه دیوار

و نه گرما باز دارد و نه سرما در داستان مراعات زن شوهر را و استغفار کردن از گفت

خویش ۵ چون پی لیکن الهیاش آفرید * کی تواند آدم از حوا برید * اشارت ست بآیت که

در سوره اعراف در سیپاره قال الملأ واقع شده هو الذی خلقکم من نفس واحدة وجعل منها زوجها

لیسکن الیها اوست یعنی خدا که بیافرید شما را از یک تن که آدم ست علیه السلام و بیافرید از جسد وی

یعنی از ضلعی از اضلاع وی حوا را که حوا ست و این آفریدن جهت آن بود که تا آرام گیرد آدم

علیه السلام و الفت پذیرد با وی **ایضاً در داستان مذکور** ۵ زین للناس حق آراست

ست * از انچه حق آراست چون دانند جست * در سیپارهٔ تلک الرسول در سوره آل عمران واقع

شده زین للناس حب الشهوات من النساء والبنین زینت داده شده یعنی آراسته شده است برای

مشرکان آرزوهای نفس مراد شهوتیات ست و زینت دهندهٔ حق تعالی بود که افعال و دواعی اوست

از زنان که بدترین دام شیطان ایشانند و پسران که محبوب طباع والدین اند و در سبب **حرمان**

اشقیا از هر دو جهان این آیت در سیپارهٔ اقترب در سورهٔ حج واقع شده در عنوان ست

کرد خسر الدنیا والآخرة یعنی زیان کرد در دنیا که ببرادر نرسند زیان دارد در آخرت که عملهای او نابود

شد **ایضاً در داستان مذکور** ۵ بندهٔ خود خواند احمد در رشاد * جمله عالم را بخوان قل

یا عباد * در سیپارهٔ فمن اظلم در سورهٔ زمر واقع شده قل یا عبادی الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا

من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا بگوای بندگان من آنانکه اسراف کرده اند بر نفسهای خود

نومید مشوید از بخشش خدا این آیت امیدوارترین آیات ست در قرآن بدرستی که خدای بیامرزد

گناهان همه آنرا اگرچه بسیار باشد بغیر مشرک که مطلقا آمرزیده نشود **در سرخی داستان**

حقیر دیدن دیدها حسن صالح و ناقه صالح را این آیت در سورهٔ انفال در جزو و اعلموا

واقع شده و یقللکم فی اعینهم لیقضی الله امرا کان مفعولا و اندکی گرداند شما را در چشمهای دشمنان

تا دلیر شوند در کار زار شما و ازان حسابی برنداشتند و تهیهٔ اسباب جنگ کما ینبغی نکردند تا بر اندخدا

حکمی را که آن هست بودنی در علم او **ایضاً در داستان مذکور** ۵ تا بران امت ز حکم مرگ و

دحشر چه آنرا مخالف عادت می بینند و در خلق جدید محققان را نکتهای نازک و سخنان دقیق هست در بقیه

قصه مطرب و بیان کردن مخلص آن ☜ مرغ آبی غرق دریای عسل ✤ عین ابوبی شراب

مغتسل ✤ در سبب پیدا شدن [illegible] لی لا در سورهٔ ص واقع شده در ماده حضرت ایوب علی نبینا و علیه السلام

ارکض برجلک هذا مغتسل بارد و شراب پس گفتیم ما ایوب را که بزن پای خود بر زمین که بیرون آید چشمهٔ آب

پس زد پای در زمین و بیرون آمد چشمهٔ آب و گفتیم او را که این آب سرد ست برای غسل و برای آشامیدن

پس غسل کرد بآن آب سرد تا رفت مرض ظاهر او و آشامید از آن تا رفت مرض از باطن او پس معنی

بیت چنین باشد که مرغ جان مطرب را که از حبس تن و رنج جهان رهائی یافت و بجهان ساده صحرای جان

شتافت آن درجه و ترقی حاصل گشت که مرغ آبی غرق دریای عسل شود و عین ابوبی شرابی مغتسل گردد

و صفاتی که از مضمون آیت کریمه مستفاد میشود پیدا کند **در داستان نالیدن آهن حنانه**

☜ و آهن اد گیر کو دادت عصا ✤ در نگر کادم چها دید از عصا ✤ اشارت ست بآیت که در سورهٔ طه

در سیپاره قال الم اقل لک واقع شده و عصی آدم ربه فغوی و خلاف کرد آدم امر پروردگار خود را و خورد از

درخت پس بی بهره ماند از مطلوب خود که عمر جاودانی بود **در تفسیر دعاء آن دو فرشته که هر روز**

در بازار منادی میکنند ☜ در نبی اندر ز اهل غفلت ست ✤ کان همه اتفاقهاشان حسرت ست ✤

اشارت ست باین آیت که در سیپارهٔ قال الملأ در سورهٔ انفال واقع شده ان الذین کفروا ینفقون

اموالهم لیصدوا عن سبیل الله فسینفقونها ثم یکون علیهم حسرة ثم یغلبون بدرستی که کافران یعنی مطعمان

بدر نفقه میکنند خاستهای خود را و شتر میخرند و می کشند و بکفار می دهند تا باز میدارند مردمان را از راه

خدا که متابعت رسول ست پس زود باشد که تمام نفقه کنند مال خود را پس باشد آن نفقه بر ایشان

پشیمانی و غم چه مال رفته باشد و مقصود حاصل نا شده پس مغلوب گردند در آخر کار یعنی در روز فتح مکه و این

از دلائل اعجاز قرآن ست که خبر داد از چیزی قبل وقوع آن **در قصه اعرابی درویش و**

ماجرا کردن زن با او ☜ خویش و بیگانه شده از مار مان ✤ بر مثال سامری از مردمان ✤

اشارت ست بقصهٔ سامری که در جزو ثال الم اقل لک واقع شده فان لک فی الحیوة ان تقول

لا مساس پس بدرستی که هست ترا عقوبت در زندگی تو آنکه گوئی هر کرا که نزدیک تو آید مس مکن مرا

و دور شو و در بعض تفاسیر هست که اولاد سامری نیز درین زمان همین حال دارند **در نصیحت کردن**

زن شوهر را این آیت در سورهٔ صف در سیپارهٔ قد سمع الله واقع شده یا ایها الذین آمنوا

لم تقولون ما لا تفعلون کبر مقتا عند الله ان تقولوا ما لا تفعلون ای آن کسانیکه ایمان آورده اید

توهم داشت ابلیس بصورت سراقه که رئیس بنی کنانه بود برآمده گفت ای ابوالحکم مترس که من یار توام وچون ببدر رسیدند ابلیس دید که ملائکه بمدد اهل اسلام نازل میشوند بگریخت وگفت من از شما بیزارم ودر سورهٔ انفال این قصّه مذکور شده وبعضے برانند که شیطان له بیض ست لپیر ابلیس والسنان برصیصای راهب وابیض اورا بر کفر داشت ودر آخر بیزاری کرد ازو وازین حکایت در تفسیر حسینی مفصل مذکورست **ورد استان پرچنگی که در عهد امیر المومنین عمر رضی الله از بهر خدا چنگ میزدے** معشر الجن سورهٔ رحمن بخوان ✤ لستطیعو انتفذوا را باز دان ✤ در سورهٔ الرحمن در جزو قال فما خطبکم واقع شده یا معشر الجن والانس ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السموات والارض فانفذوا لا تنفذون الا بسلطان ای گروه جنیان و آدمیان اگر توانید اینکه بیرون روید از کنارهای آسمان وزمین وبگریزید از خدای من یا از نزول مرگ پس بیرون روید وفرا زنمائید بیرون نمی توانید شد مگر بقهر وتسلط وغلبه وشما را این قوت نیست پس این ابیات چنین باشد که پری وآدمی را آن قدرت نیست که بقوت واستطاعت خود مرتکب امری تواند شد بل همه محکوم حکم الهی وبرگزیده های خاص درگاه اویند وکار اولیا بالاتر از جن وانس ست چنانچه ابیات مابعد مؤید ومبین این معنی ست **در تفسیر حدیث ان لربکم فی ایام دهرکم نفحات** خود زبیم این دم بے منتها ✤ باز خوان فابین ان یحملنها ✤ ورنه خود اشفقن منها چون بدی ✤ گر نه از بیش دل که خون شدی ✤ در سیپاره تمن لقنت در سورهٔ احزاب واقع شده انا عرضنا الامانة علی السموات والارض والجبال فابین ان یحملنها و اشفقن منها وحملها الانسان انه کان ظلوما جهولا بدرستی که ما عرض کردیم امانت را که طاعت ست یا حدود شرع بر آسمانها وزمینها وکوهها بشرط ثواب وعقاب در حالتی که فهم در ایشان آفریده بود پس سرباز زدند از اینکه بردارند امانت را وترسیدند از ان نه از روی مخالفت بل عجز وبرداشت او را آدمی باضعف وناتوانی بدرستی که هست انسان ستمگار بر نفس خود که امانتی که اجرام عظام از حمل آن پهلوتهی کردند او باعجز خود قبول کرد ونادان بعاقبت آن یعنی بعقوبت **در تفسیر قول حکیم سنائی ع** آسمانهاست در ولایت جان ✤ ✤ نا ید آن الا که بر خاصان پدید ✤ باقیان فی لبس من خلق جدید ✤ این آیت در سورهٔ قاف در سیپاره حم واقع شده افعینا بالخلق الاول بل هم فی لبس من خلق جدید آیا ما عاجز شده ایم در نج یافته بآفرینش اوّل خلق تا فرو مانیم در آفرینش ثانی بلکه کافران در شک وتشبیه اند بسبب وساوس شیطانی از آفرینش ثانی یعنی بعث

در ضاع و فطام و معاش و حیات و موت بدو میرسد در عنوان تفسیر قول حکیم سنائی

قل انما حرم ربی الفواحش ما ظهر منها و ما بطن این آیت در جزو ولو اننا در سورهٔ اعراف واقع شده بگوای محمد جز این نیست که حرام کرد آفریدگار من گناهان کبیره را که موجب عقوبت عظیم ست آنچه پیداست ازان چون کفر و آنچه نهانست چون نفاق **ایضاً در تفسیر قول حکیم سنائی**

جور و احسان رنج و شادی حادث است ✤ حادثان میرند و حق شان وارث ست ✤

مضمون این آیت ست که در سورهٔ حجر در سیپاره ربما واقع ست و انا نحن نحیی و نمیت و نحن الوارثون و بدرستی که ما زنده میگردانیم اجسام قابله را بایجاد و حیات دران و میرانیم اجسام حیه را باز الهٔ حیات ازان و ما وارثانیم بعد از فناء خلق میراث چیز یرا گویند که بعد از مردن یکی بدیگری رسد پس همه در معرض فنا اند حق سبحانه موصوف ست بصفت بقا **رجوع بحکایت تاجر**

بهر این فرمود رحمان ای پسر ✤ کل یوم هو فی شان در خبر ✤ این آیت در سورهٔ رحمن در سیپارهٔ قال فما خطبکم واقع شده کل یوم هو فی شان هر روز و هر وقت او در ساختن و پرداختن کاریست و اعی را دعا اجابت کند و سائل را عطا دهد و درمانده را انجات بخشد و غمگین را شادان گرداند و بیمار را صحیح سازد علی هذا القیاس **در داستان مضرت تعظیم خلقان و انگشت نما شدن**

نفس از بس مه جمافرعون شد ✤ کن ذلیل النفس هونا لا تسد ✤

معنی این مصراع مستنبط ست از مضمون این آیت که در سورهٔ فرقان در جزو و قال الذین واقع شده و عباد الرحمن الذین یمشون علی الارض هونا و اذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما و بندگان مایا پرستندگان خدای بزرگ انانند که میروند بر روی زمین از روی تعظیم یا سکینه و وقار بردباران و نیکوکاران و چون خطاب کنند ایشان را نادانان و سخن بی ادبانه در افگنند گویند ایشان در جواب قولی با سلامت کما قال المحقق الرومی رباعی

اگر گویند زرا قی و سالوس ✤ بگو هستیم صد چندان و میرو ✤ و گر از خشم دشنامی دهندت ✤ دعا کن خوش دل و خندان و میرو ✤

ایضاً در داستان مذکور

تا تو بودی آدمی دیو از نیت ✤ میدوید و می چشانید از میت ✤ این مضمون موافق این آیت ست که در سیپارهٔ قد سمع الله در سورهٔ حشر واقع شده کمثل الشیطان اذ قال للانسان اکفر فلما کفر قال انی بری منک انی اخاف الله رب العالمین هم چو مثل شیطان ست چون گفت کافر را که بر لفظ خود ثابت باش و من یار و هوادار تو ام پس چون بران اثبات و رزید در مثال مشرک و دل اشکام فیت شیطان گفت من بیزارم از تو بدرستی که من میترسم از خدائی پروردگار عالمیان مراد از شیطان ابلیس ست و از انسان ابوجهل و دران وقت که ابوجهل به بدر متوجه شد و از قبیله کنانه

واما ان نکون نحن الملقین گفتند ای موسی یا آنست که تو می افگنی عصاء خود را و یا آنکه باشیم ما افگنندگان
حبال وعصاء خود را **در داستان مذکوره** چونتو کوشی او زبان نی جنبس تو بگوشها
حق بفرمود انصتوا * در آخر سورهٔ اعراف در سیپاره قال الملاء واقع شده واذا قرئ
القرآن فاستمعوا له وانصتوا لعلکم ترحمون چون خوانده شود قرآن در نماز پس بشنوید مر آنرا و خاموش
باشید و با امام تلاوت مکنید شاید که رحمت کرده شوید ظاهر لفظ مقتضی وجوب استماع قرات قرآن است
هر جا خوانند اما عامه علما بر انند که در خارج صلوة مستحب ست وگفته اند مراد انصات ست برای
خطبهٔ امام در روز جمعه وخطبه مشتمل می باشد بر آیتی از قرآن **در داستان باز گفتن**
بازرگان با طوطی آنچه دیده بود گرت برهان باید وحجت مها * باز خوان من
آیت او ننسها * در سورهٔ بقر در سیپاره الم واقع شده ما ننسخ من آیت او ننسها نات بخیر منها او مثلها
هر چه منسوخ میگردانیم از آیت قرآن بر وفق مصالح خلق ومقتضای زمان یا فراموش گردانیم
آنرا و از دلها ببریم بیاریم بهتری ازان آیت منسوخه چنانچه مصابرت یک غازی را با ده تن
منسوخ کرد و با دو تن مقرر ساخت یا بسپاریم مانند آنکه منسوخ کرده ایم ونفعت ومثوبت باوجود رعایت
مصلحت چون تحویل قبله از بیت المقدس بکعبه جهودان در نسخ مجادله میکردند ومیگفتند که آن شما نیست
وبرای خدا روا نیست واز حکمت الهی در نسخ احکام غافل وجاهل بودند **ایضاً در داستان**
مذکوره خذتموا سخریة اهل السبوا * از نبی برخوان تو تا انسوکموا * در سیپاره قد افلح در سورهٔ
مومنون واقع شده انه کان فریق من عبادی یقولون ربنا امنا فاغفر لنا وارحمنا وانت
خیر الراحمین فاتخذتموهم سخریا حتی انسوکم ذکری وکنتم منهم تضحکون بدرستی که بودند گروهی از بندگان
من یعنی درویشان صحابه چون عمار وبلال وخباب وامثال ایشان رضی الله عنهم که پیوسته میگفتند
ای آفریدگار ما گرویده ایم بتو پس بیامرز ما را وبخیش بر ما وتو بهترین بخشندگانی پس فرا گرفتید
شما آن درویشان را مهزوا یعنی کسی که باو سخریت کنند وافسوس دارند مراد آنست که با ایشان
استهزا میکردند تا وقتیکه فراموش گردانیدند ایشان یعنی فرط اشتغال شما بسخریت ایشان
فراموش ساخت بر شما یاد کردن من وبودید شما که از ایشان میخندیدید از روی تکبر وتعظم خود وتحقیر
وتذلیل ایشان **در داستان شنیدن طوطی حرکت طوطیان را** *
عاشق درنجیت نادان تا ابد * خیر لا تسم نخوان تا فی کبد * در سیپارهٔ عم در سورهٔ بلد واقع شده
لقد خلقنا الانسان فی کبد بدرستی که آفریدیم آدمی را در سختی ورنج یعنی انچه بوقت ولادت

ه چون رفیقی وسوسه بدخواه را * کی بدانی تم وجه الله را * در سیپاره الم در سورهٔ بقر واقع شده
و لله المشرق والمغرب فاینما تولوا فثم وجه الله و مر خدائراست جای برآمدن آفتاب و جای
فرو رفتن آن پس هر کجا روی آرید پس آنجا وجه خدای ست یعنی جهت طاعت اوست ایضاً
در داستان مذکور ه نوح را گفتند امت کو ثواب * گفت او ز انسوی استغاثها بشنود
در سیپارهٔ تبارک در سورهٔ نوح واقع شده و انی کلما دعوتهم لتغفر لهم جعلوا اصابعهم فی اذانهم
و استغشوا ثیابهم و اصروا و استکبروا استکباراً او بدرستی که من هرگاه بخواندم ایشان را بقبول
توحید و عبادت تا بیامرزی مرا ایشان را بقبول آن در آوردند انگشتهای خود در بگذر مسامع را از
استماع دعوت ببستند و بسر در کشیدند جامهای خود و استادند بر کفر و معصیت و سرکشی کردند از
متابعت سرکشی کردن بزرگ **در داستان بیدار شدن امیر المومنین عمر از**
خواب و سلام کردن رسول روم مر او را ه لاتخافوا هست نزل خائفان *
هست در خور از برای خائفان * در سیپارهٔ فمن اظلم در سورهٔ حم سجده واقع شده ان الذین
قالوا ربنا الله ثم استقاموا تتنزل علیهم الملائکة الا تخافوا ولا تحزنوا و ابشروا بالجنة التی کنتم توعدون
بدرستی که انان که گفتند پروردگار ما الله است پس بران استادند فرود آیند بر ایشان فرشتگان
یعنی بر مومنان مستقیم نزدیک مرگ یا بوقت خروج از قبر یا در لحد یا آنکه ایشان را گویند مترسید
از انها که در پیش دارید از امور اخروی که بر شما آسان خواهد گذشت و اندوه مبرید بر انچه گذاشته اید
از اهل و ولد که حق سبحانه کار ایشان بخوبی خواهد ساخت و شاد شوید بآن بهشتی که در دنیا بودید که بآن
وعده داده میشوید بر زبان پیغمبران **در اضافت کردن آدم علیه السلام زلت را**
بخویش ه گفت شیطان که بما اغویتنی * کرد فعل خود نهان دیو دنی * گفت آدم که ظلمنا
نفسنا * او ز فعل خود نبُد غافل چو ما * این هر دو آیت در جزو و لو اننا در سورهٔ اعراف واقع شده
ترجمه آیت سابق در همین دفتر نوشته شد ترجمه آیت اول نوشته میشود قال فبما اغویتنی لاقعدن
لهم صراطک المستقیم گفت ابلیس پس بسبب انچه مرا بی بهره گردانیدی از رحمت هر آئینه بنشینم برای
فرزندان آدم بر راه تو که آن راست ست یعنی دین اسلام و مترصد آن باشم که ایشان را از راه زنم
و بر صراط مستقیم نگذارم **در داستان تعظیم کردن ساحران موسی را گچه منفرمای**
ه زانکه گفتندش که فرمان زان تست * که همیخواهی عصا بفگن نخست * مضمون این آیت
ست که در کلام مجید در سورهٔ اعراف در سیپاره قال الملاء واقع شده قالوا یا موسی اما ان تلقی

از زیان کاران در داستان پای کشیدن از شیر چون نزدیک چاه رسید

ع حق چو بسیار را معرف خوانده است ✤ چشم عارف سوی سیما مانده است ✤ اشارت ست بآیت که در سیپاره حم تنزیل واقع شده سیماهم فی وجوههم من اثر السجود علامتهای ایشان در رویهای ایشان ظاهر بود از اثر سجده در داستان نظر کردن شیر در چاه و دیدن عکس خود را ع گر تو پیلی خصم تو از تو رمید ✤ نک جزء طیرا ابابیلت رسید ✤ اشارت ست باین آیت که در سیپاره عم در سورهٔ فیل واقع شده وارسل علیهم طیرا ابابیل فرو فرستاد بر ایشان از طرف ساحل دریای مرغان ایضاً در داستان مذکور ع جان و نان دادی و عمر جاودان ✤ سائر نعمت که ناید در بیان ✤ اشاره باین آیت ست که در سیپاره ربما در سوره نحل و جای دیگر نیز واقع شده وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها و اگر خواهید که شمارید نعمتهای خدای را که بشما ارزانی داشته نتوانید شمردن آنرا در داستان مژده بردن خرگوش سوی نخجیران ع که به پرورد اصل ما را ذوالعطا ✤ تا درخت استغلظ آمد فاستوا ✤ در سیپارهٔ حم احقاف در سوره انا فتحنا واقع شده کزرع اخرج شطأه فآزره فاستغلظ فاستوی علی سوقه یعجب الزراع لیغیظ بهم الکفار مانند کشت ست که در اول بیرون آرد شاخ خود را پس قوی گرداند آن یک شاخ را پس سطبر شود پس بایستد بر ساقهای خود اول دانه بود و کیاه ضعیف بآخر درخت کرد و شگفت آرد مزارعان را قوت و سطبری و راستی و خوبی و این مثل ست و مثل وی چون حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم و یاران وی با اول دعوت اسلام ضعیف بود و هر چند که برآمد قوت گرفت و سبب تعجب عالمیان شد حق سبحانه این تمثیل فرمود تا خشم گیرند بیاران پیغمبر کافران امام قشیری رحمة الله فرموده که این آیت در شان اصحاب ست پس هر که بر ایشان خشم گیرد و ایشان را دشمن دارد در داخل کفار خواهد بود در تفسیر رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر ع عالمی را لقمه کرد و در کشید ✤ سعده اش نعره زنان هل من مزید ✤ اشارت ست بآیت آنرا در سیپاره حم در سورهٔ قاف واقع شده یوم نقول لجهنم هل امتلأت و تقول هل من مزید یاد کن روزی را که گوید خدای وخصص بنون میخواند یعنی گوییم ما مر دوزخ را آیا پر شدی یعنی من وعده کرده ام که پر سازم ترا از کفار جن و انس بلغنی خدای این گوید آیا هیچ زیادتی هست این استفهام بمعنی سؤال ست یعنی زیاده کن در داستان آمدن رسول قیصر رومی با امیر المومنین عمر رضی الله تعالی عنه

در آخر سیپاره الیه یرد در سوره جاثیه واقع شده افرایت من اتخذ الهه هواه و اضله الله علی علم وختم علی سمعه وقلبه وجعل علی بصره غشاوة فمن یهدیه من بعد الله افلا تذکرون آیا چون می بینی آنرا که خدای خود را هوای خود یعنی هوای خود را از پی رود و فرمان برد چنانکه فرمان خدای می باید برد یا آنکه معبود خود بر زوی خود گیرد یعنی می پرستید چون بتی از و نیکوتر بینید آنرا بگذارد و این را بخدائی بردارد چون می بینی آنرا گمراه ساخت و فروگذاشت خدای او را بر دانشی که حضرت او راست بعاقبت آنکسی مهر نهاد بر گوش او تا سخن حق نشنود و بر دل او تا آیات حق اثر نکنند و نهاد بر چشم او پوششی تا بنظر اعتبار ننگرد و جواب شرط آنست که چنین کسی را چگونه هدایت باشد پس کیست که راه نماید این کس را از پس فروگذاشتن خدای مر او را آیا پند نمی گیرید و متنبه نمیشوید در داستان **مکر خر گوش و تاخیر در رفتن پیش شیر** لاجرم الابصار ما لا تدرکه و هو یدرک بین تو از موسی و که اقتباس ست از مضمون آیت که در جزو اذا سمعوا در سورهٔ انعام واقع شده لا تدرکه الابصار و هو یدرک الابصار در نیابد او را دیده ها او در یابد خداوندان دیده ها را این دلالت بر نفی ادراک دارد که وقوفست بر کنه شی و احاطه بر و نه بر نفی رویت چه رویت بی ادراک ممکن ست و اگر ادراک را بمعنی رویت دارند تقدیر باید کرد که نه بینند بصرها او را در دنیا رویت در عقبی بنص قرآن و حدیث ثابت شده در قصهٔ آدم علیه السلام و بستن قضا نظر او را رسم هر چیزی تو از دانا شنو سر رمز علم الاسما شنو این بیت و اکثر ابیات این داستان مضمون این آیت ست که در جزو الم در سوره بقر واقع شد و علم آدم الاسماء کلها ثم عرضهم علی الملائکة فقال انبئونی باسماء هؤلاء ان کنتم صادقین و بیاموخت حق سبحانه مر آدم را نامهای مخلوقات همه آن از علویات و سفلیات پس عرض کرد اشخاص آن مسمیات بر فرشتگان که قائل اتجعل فیها بودند پس گفت که خبر دهید مرا بنامهای اینها اگر هستید راست در طعن استحقاق خلافت آدم **ایضاً در داستان مذکور** این همه دانست چون آمد قضا دانش یک نهی شد بر وی غطا اشارت ست بآیت که ولا تقربا هذه الشجرة نزدیک مگردید این درخت را یعنی شجر انگور یا انجیر و اشهر گندم ست **ایضاً در داستان مذکور** ربنا ظلمنا گفت آه یعنی آمد ظلمت و گم گشت راه اقتباس ست ازین آیت که در سیپاره و لو اننا در سوره اعراف واقع شده قالا ربنا ظلمنا انفسنا و ان لم تغفر لنا و ترحمنا لنکونن من الخاسرین گفت آدم و حوا علیهما السلام ای پروردگار ما ستم کردیم بر نفسهای خود بدین نافرمانی و اگر تو نیامرزی گناهان ما را و نبخشای بر ما هر آئنه باشیم

فرمین صاحب نباب فرموده که هر روز قارون بمقدار قامت خود با خانه ومال ومتاع بزمین فرومی رود تا نفخ صور بارض سفلی خواهد رسید پس بنود قارون را هیچ گروهی که دران وقت یاری کند او را بجز خدای و بنود از منع کنندگان عذاب از خود یعنی نه کسی عذاب ازوی باز داشت ونه خود توانست باز داشتن

در داستان بر جستن آتش چهل گز تا الیه یصعد الطیب الکلم ☼ صاعداً منّا اسے

حیث علم ☼ در سیپارهٔ من یقنت در سورهٔ فاطر واقع شده الیه یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعه بسوی رضای او یا بدرگاه قبول او بالا میرود سخنان پاک یا صحائف که آنها در و مکتوب ست وعمل شایسته بر میدارد آنرا و بمحل قبول میرساند

در ترجیح نهادن نخجیران توکل را بر جهد ☼

چون بامر اهبطوا مبعوث شدند ☼ حبس خشم وحرص وخرسندی شدند ☼ اشارت ست بآیت که در سورهٔ بقر در سیپارهٔ الم واقع شده وقلنا اهبطوا بعضکم لبعض عدو گفتیم ما طاؤس ومار وآدم وحوا ابلیس را که همیشه فرو رویدا ز بهشت بدنیا مر برخی از شما مر برخی را دشمن باشند چون ابلیس ومار که دشمن او واولاد اویند

باز ترجیح نهادن نخجیران توکل را بر جهد ☼ کرده وصف مکر ایشان ذوالجلال ☼ لتزول منه الجبال ☼ این آیت در سیپارهٔ وما ابرئ در سورهٔ ابراهیم واقع شده مکروا مکرهم وعند الله مکرهم وان کان مکرهم لتزول منه الجبال وبدرستی که کوشش کردند وحیله انچه نهایت مکر ایشان بود نزد یک خدا ست جزای مکر ایشان وبدرستی که مکر ایشان درختی هول ساخته وپرداخته تا ازجائی برود ازان مکر کوهها مراد از جبال کوههای احکام شریعت ست که کافران را در زوال می کوشیدند واین محال بود در جواب

گفتن خرگوش مر نخجیران را انچ حق آموخت مر زنبور را ☼ آن نباشد شیر را و کور را ☼ اشارت ست بمضمون این آیت که در سیپارهٔ ربما در سورهٔ نحل واقع شده واوحی ربک الی النحل ان اتخذی من الجبال بیوتا ومن الشجر مما یعرشون والهام فرستاد پروردگار تو بسوی زنبوران عسل اینکه فرا گیرید از شگاف کوهها مسکن ومتساوی واز میان درختان نیز خانها گیرید واز انچه مردمان بنا میکنند

در داستان مکر کردن خرگوش با شیر و بر بردن ☼ گر ترا اشکال آید در نظر ☼ پس تو شک داری در انشق القمر ☼ اول در جزو قال فما خطبکم در سورهٔ قمر واقع شده اقتربت الساعة وانشق القمر نزدیک آمد قیامت وشگافته شد ماه چه از علامات قریب قیامت یکی انشقاق قمر ست واین قصه در تفاسیر مشروحاً مذکور یافته

ایضاً در داستان مذکور ☼

تازه کن ایمان نه از گفت زبان ☼ ای هوا را تازه کرده در نهان ☼ تا هوا تازه است ایمان تازه نیست ☼ کین هوا جز قفل آن دروازه نیست ☼ این بیت مستنبط ست از مضمون این آیت

آرام گرفته بذکر من گه شاکری و نعمت و صبر نمودی در محنت باز گردانیدم بسوی موعد پروردگار خود در حالتی که پسندکننده انچه بتو داده اند پسندیده نزد یک خدا یتعالی **در بیان آنکه جمله پیغمبران برحقند لانفرق** ✿ الطلب المغنی من الفرقان قل ✿ لانفرق بین احد من رسل ✿ در سورهٔ بقر در جزو تلک الرسل واقع شده لانفرق بین احد من رسله میگویند نبی و مومنان که ما جدا نمیکنیم در ایمان هیچ یک از رسولان او بلکه همه ایمان می آریم بخلاف یهود و نصاری که از روی حسد بعضی را منکرند و نیز در سیپاره الم واقع شده و ما اوتی النبیون من ربهم لانفرق بین احد منهم **در قصهٔ پادشاه جهود که در هلاکی دین عیسی سعی نمود** ✿ گر خبر خواهی ازین دیگر خروج ✿ سوره برخوان والسما ذات البروج ✿ اشارت ست بسوی والسماء ذات البروج که در مادهٔ اصحاب اخدود در سیپارهٔ عم واقع شده اصحاب اخدود یعنی خداوندان شگافها در زمین ایشان بت پرستان بودند از اصحاب ذونواس یمن و چون هر جا گوباکنده آتش کفر برافروخته بودند مسلمانان را بعنف تکلیف بت پرستی و باتش در آمدن مینمودند بآن اسم موسوم گشتند تفصیل این آیت در تفسیر حسینی و دیگر تفاسیر در بیان والسماء ذات البروج مشروح مذکورست **ایضاً در قصهٔ مذکور** ✿ نیکوان را هست میراث از خوشاب ✿ آن چه میراث ست اورثنا الکتاب ✿ در سیپارهٔ ومن یقنت در سورهٔ فاطر واقع شده ثم اورثنا الکتاب الذین اصطفینا من عبادنا ما کتابهای مقدمه بر امم سالفه فرستادیم پس میراث دادیم قرآن را یعنی تاخیر کردیم آنرا تا عطا دهیم آنان را که برگزیده ایم از بندگان خود یعنی امت حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم **در قصهٔ باد که در عهد هود قوم عاد را هلاک کرد** ✿ هود گرد مومنان خطی کشید ✿ نرم میشد باد کانجا میرسید ✿ اشاره بمضمون این آیت ست که در جزو تبارک در سورهٔ حاقه واقع شده واما عاد فاهلکوا بریح صرصر عاتیة سخرها علیهم سبع لیال وثمانیة ایام حسوما فترى القوم فیها صرعى کانهم اعجاز نخل خاویة فهل ترى لهم من باقیة واما قبیلهٔ عاد پس هلاک کرده شد بباد سرد و سخت از حد در گذرنده و خدای سخر کرد آن باد ها را بر قوم عاد هفت شب و هشت روز ها و شبهای متوالی پس تو میدیدی قوم عاد را اگر حاضر می بودی او قات مردگان سرنگون افتاده گویا که ایشان از عظم اجسام بیخهای درخت خرما اند بر زمین افتاده و کاواک گشته پس هیچ می بینی ایشان را کسی باقی مانده همه مستاصل شدند و یکی از ایشان نماند **ایضاً در قصهٔ مذکور** ✿ خاک قارون را چو فرمان در رسید ✿ باز رو تخمش بقعر خود کشید ✿ اشاره باین آیت ست که در جزو ان من خلق در سورهٔ قصص واقع شده فخسفنا به وبداره الارض فما کان له من فئة ینصرونه من دون الله وما کان من المنتصرین پس فرو بردیم قارون و سرای او را

در وقت رفتن آن بدن در تمثیل مذکور ۵ حال عارف این بود بجواب هم ۴ گفت ایزد هم رقود زین مرد
در باده اصحاب کهف واقع شده در سورهٔ مذکور در سیپاره سبحان الذی وتحسبهم ایقاظا وهم رقود و بنداری
تو ایشان را بیدار زیرا که چشمهای ایشان باز باشد وحال آنکه ایشان خفتگانند در داستان
تحریض متابعت مرشد ۵ کیف مد الظل نقش اولیاست ۴ کو دلیل نور خورشید خداست ۴
در سورهٔ فرقان در سیپاره قال الذین واقع شده الم تر الی ربک کیف مد الظل بینی بصنع پروردگار خود
چگونه بکشید وبسط کرد سایه را از ظهور صبح تا برآمدن آفتاب ایضاً در داستان مذکور ۵
اندرین دو اوی مروی این دلیل ۴ لا احب الآفلین گو چون خلیل ۴ در جزو اذا سمعوا در سورهٔ انعام
واقع شده فلما جن علیه اللیل رای کوکبا قال هذا ربی فلما افل قال لا احب الآفلین چون شب بر و
در آمد و تاریک شد دید ستاره رخشان یعنی زهره و بعضے مشترے گفته اند نزدیک بافق مغرب پس بعضی
ستاره پرست بود ندبوی سجده کردند گفت ابراهیم آیا هست پروردگار من بر سبیل استفهام یا آنکه
برغم آن قوم پس آن هنگام که آن ستاره فرو رفت گفت ابراهیم علیه السلام دوست نمیدارم
فرو روندگان را در داستان مذکور ۵ طهر بیتی بیان پاکیست ۴ کنج نورست از طلسمش
خاکیست ۴ در سورهٔ بقر در جزو الم واقع شده وعهدنا الی ابراهیم واسمعیل ان طهر بیتی للطائفین و
العاکفین والرکع السجود و عهد کردیم یعنی فرمان فرستادیم بسوی ابراهیم واسمعیل آنکه پاک سازید
خانه مرا از اوثان و انجاس و خباثت و معاصی و طواف جنب و حائض برای طواف کنندگان و
برای مقیمان و معتکفان و رکوع کنندگان و سجود کنندگان مراد حضرت مولوی از اقتباس این
آیت درین بیت آنست که پاک دارید خانهٔ دل را که حرم دوست ست از اذناس معلقات کونین
که تطهیر بیت از اذناس واو زارست و تطهیر دل از ملاحظه اغیار در بیان آنکه این اختلاف
در صورت روشن ست ۵ تا نشان حق نیارد نو بهار ۴ خاک سرها کی نماید آشکار ۴ این
بیت و ابیات مابعد مفهوم این آیت ست که در جزو اتل ما اوحی در سورهٔ روم واقع شده فانظر
الی آثار رحمة الله کیف یحیی الارض بعد موتها پس در نگر سوی آثار رحمت الله تعالے باثر مطر
تا به بینی که چگونه خدای بآن زنده میگرداند زمین را با شجار و ثمار و زرع و نباتات پس از مردگے
و افسردگے در داستان دفع گفتن وزیر مریدان را و متابعان را ۵
بی حس و بی گوش و بی فکرت شوید ۴ تا خطاب ارجعی را بشنوید ۴ اشارت ست بآیت کریمه که
در آخر جزو عم در سورهٔ والفجر واقع شده یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربک راضیة مرضیة ای نفس

کشتن زرگر باشارت آلهی بود نه بهوا ﴿ بگذر از ظن خطای بدگمان ✤ ان بعض الظن اثم آخر نجوان ✤ در سیپاره حم در سورهٔ حجرات واقع شده یا آیها الذین آمنوا اجتنبوا کثیرا من الظن ان بعض الظن اثم ای گروه گرویدگان بپرهیزید و بگذارید بسیاری از گمانها بدرستی که بعضی از گمان بزه است **در حکایت بقال و طوطی و روغن ریختن** ﴿ گفت اینک ما بشر ایشان بشر ✤ ما و ایشان بسته خوابیم و خور ✤ اقتباس ست از مضمون این آیت که در سیپارهٔ و من یقنت در سورهٔ یس در حق پیغمبران واقع شده از زبان کفار قالوا ما انتم الا بشر مثلنا گفتند مردم آن شهر که میستند شما مگر آدمی مانند ما **ایضاً در حکایت مذکور** ﴿ حرف ظرف آمد در و معنی چو آب ✤ بحر معنی عنده ام الکتاب ✤ در سیپاره و ما ابری در سورهٔ رعد واقع شده لکل اجل کتاب یمحو الله ما یشاء و یثبت و عنده ام الکتاب و هر وقتی را کتابیست نوشته که چون وقت در آید آن حکم بظهور آید یا هر اجلی را از آجال خلائق اطلاع کتابیست نزد یک خدا که جزوی کسی بر آجال خلق اطلاع ندارد و میزداید و دور میکند انچه میخواهد بحکمت و اثبات میکند انچه میخواهد بحکمت و نزد یک او ست اصل کتاب که لوح محفوظ ست و هیچ کتابی نباشد الا آنکه نوشته او ست **در حکایت مذکور** ﴿ بحر تلخ و بحر شیرین در جهان ✤ در میان شان برزخ لا یبغیان ✤ در سورهٔ رحمن در جزو قال فما خطبکم واقع شده مرج البحرین یلتقیان بینهما برزخ لا یبغیان ماده داد دو دریا را یکی خوش و شیرین و یکی شور و تلخ تا بامراد بیکدیگر رسند و آن بحر فارس و روم ست که در محیط بیکدیگر ملتقی میشوند و میانه هر دو دریا پرده ایست از قدرت خدا که **بسبب آن افزونی نجویند بر یکدیگر** یعنی باهم نیامیزند **در فرق میان محقق و مدعی** ﴿ آن شراب حق خطاش مشکناب ✤ باده را خشمش بود کند و عذاب ✤ در جزو عم در سورهٔ ویل للمطففین واقع شده ان الابرار لفی نعیم علی الارایک ینظرون تعرف فی وجوههم نضرة النعیم یسقون من رحیق مختوم ختامه مسک بدرستی که نیکان در بهشت بر تختهای آراسته مینگرند بچیزها که از ان شادمان و فرحناک میگردند بشناسی تو ای نگرنده در رویهای ایشان تازگی نعمتهای بهشت و طراوت لذتهای آشامیدن میشوند از شراب خالص مهر کردهٔ او که مهرش بجای گل مشک ست **در تمثیل عارف و حال او** الله یتوفی الانفس حین موتها و التی لم تمت فی منامها این آیت در جزو فمن اظلم در سورهٔ زمر واقع شده یعنی خدا یتعالی قبض میکند و بر میدارد روحها و خانها را از بدنها هنگام مردن آن یعنی قطع میگرداند تعلق و تصرف روح را از بدن بظاهر و باطن و این موتست و آنکه نمرده است و زنده است قبض میکند و بر میدارد روح او را در خواب یعنی قطع میکند تعلق و تصرف روح از بدن بظاهر نه باطن

وسید میشود ممتری کمن در بیان آنکه حال خود مستی پنهان باید داشت ؎
اغلب الظنین فی ترجیح ذا ✤ لاتماری الشمس فی توضیحها ✤ چیره میشود گمان را در چه بر بایند آن حق و
دو گمان عبارت از غلبه وقوع حق مجادله مکن آفتاب را در رهویدائی وپیدائی آن آیات قرآنی
در آغاز داستان ؎ عشق جان طور آمد عاشقا ✤ طور مست وخر موسی صعقا ✤ این آیه در
سورهٔ اعراف در سیپاره قال الملأ واقع شده فلما تجلی ربه للجبل جعله دکا وخر موسی صعقا پس هنگامی که
تجلی کرد پروردگار موسے آن کوه گردانید خدا یتعالی مر آن کوه را ریزه ریزه وبیفتاد موسے
بیهوش داستان ظاهر شدن عجز حکیمان ؎ لیک گفتی گرچه میدانم سرت ✤
زود هم پیدا کنش بر ظاهرت ✤ مضمون این آیت ست که در سورهٔ مومن در سیپاره فمن اظلم
واقع شده ادعونی استجب لکم بخوانید مرا اجابت کنم مر شما را اغلب علما درین آیت دعا را بر عبادت
فرود آورده اند داستان از خداوندولی التوفیق درخواست توفیق ؎
مائده از آسمان شد عائده ✤ چونکه گفت انزل علینا مائده ✤ اقتباس ست ازین آیت که در سورهٔ مائده
در سیپاره واذا اسمعوا واقع شده ربنا انزل علینا مائدة من السماء تکون لنا عیدا لاولنا وآخرنا وآیة
منک وارزقنا وانت خیر الرازقین ای پروردگار ما فرو فرست بر ما خوانی از آسمان که باشد آن خوان
ما را عیدی مر اهل زمان وآنان را که از پس ما آینده باشند آن خوان آیتی از تو روزی کن ما را آن خوان
وتو بهترین روزی دهندگانی در ملاقات پادشاه باولی که درخواهش نمودند ؎
انت مولی القوم من لاشیتی ✤ قد ردی کالائن لم تنیتی ✤ اقتباس ست از مضمون این آیت که
در سورهٔ اعراف در سیپاره عم واقع شده کالائن لم تنیته لنسفعا بالناصیة ناصیة کاذبة خاطئة یعنی که اگر ابوجهل
باز نه ایستد از ایذای محمد صلی الله علیه وآله وسلم بگیریم او را بموی پیشانی وبدوزخ کشیم پیشانی
که در دنگوئی وخطا کار ست در داستان خلوت طلبیدن ولی از پادشاه با آن
کنیزک ؎ وعدها باید وفا کردن تمام ✤ ورنخواهی کرد باشی سرد وخام ✤ وعده کردن را وفا باید
بجان ✤ تا ببینی در قیامت فیض آن ✤ در قرآن مجید در مادهٔ ایفای عهد مطابق مضمون این
دو بیت چند جا واقع شده در سورهٔ بنی اسرائیل در سیپارهٔ سبحان الذی واوفوا بالعهد ان العهد کان مسئولا
وفا کنید بعهدی که بسته است باشما از تکالیف شرعیه یا پیمانی که با یکدیگر بندید بدرستی که صاحب پیمان هست
سوال کرده شده ودر سوره بقر در جزو الم نیز آمده که اوفوا بعهدی اوف بعهدکم وایای فارهبون
وفا کنید به پیمان من تا وفا کنم بعهد شما وازین تبر سید در نقض عهد وشکستن پیمان در بیان آنکه

شمشیر چه بود چون جفا گر را چینها مید هم ✤ پیش پای خب چه سان سر می نهم ✤ پس وفا گر را چها بخشم بدان ✤ گنجهای وملک های جاودان ✤ خب بفتح وکسر خا معجمه بمعنے مکاره ودلیر در قاموس بنظر در آمده وایجا از خب وحب این مناسب تر ست نظر به بیت ثانی **ترجمه ابیات عربی در داستان ملاقات پادشاه با ولی** انت مولی القوم من لایشتهی ✤ قد ردی کلا لئن لم تنتهی ✤ یعنے تو ناصر ویاری دهنده قومی کسی که نخواهد ترا تحقیق هلاک شد در حالتی که منقولست در شان وے آیت مذکوره که تمامه در تحت آیات نوشته شده در حق ابوجهل وارد گشته که اگر باز نه ایستد از ایذای محمد علیه السلام بگیرم اورا بموی پیشانی وبدوزخ کشمش **در داستان بردن طبیب را بر سر بیمار تا حال او به بیند** لاتکلفنی فانی فی الفنا ✤ کلت افهامی فلا احصی ثنا ✤ خطاب بجا نست یعنی تکلیف مکن مارا ای جان بیان کردن انعامهای او پس بدرستی که من در فنا ام مانده شده است فهمهای من پس من نمی توانم شمار کردن صفت او وبه بیان انعامها بیت کل شئی قاله غیر المفیق ✤ ان تکلف اوتصلف لایلیق ✤ هر چیزی که بگوید او را غیر هشیار اگر تکلف کند ولاف زند ورنج گشیدنی سزد بجهت آنکه هشیار نیست **در داستان بر جستن آتش چهل گز بالا وحلقه شدن دجهودان را در میان گرفتن وسوختن** الیه یصعد الطیب الکلم ✤ صاعداً منا الی حیث علم ✤ یعنی بسوی حق تعالی بر میروند سخنان پاک مراد از ان کلمات اربعه است که حمد وتسبیح وذکر ودعا باشد ودر کلمات مذکوره اختلاف بسیار ست درحالیکه میروند وصعود میکنند این سخنان صادر شده از ما تا آنجا که دانسته است حق بیت ترتقی انفاسنا یا المتقی ✤ متحفا منا الی دار البقا ✤ یعنی بالا میرود انفاس ما باستعانت عمل پاکیزه درحالتی که تحفه کرده شده است انفاس از جانب ما بسوی بقا بیت ثم یلجینا الی اشالها ✤ کی ینال العبد مانالها ✤ پس مضطرب میسازد آن جزا مارا بسوی آن انفاس وسخنان تا برسد بنده از چیزے یعنے بمکافاتے وجزائی که رسیده بود بآن بیت هکذا یعرج وینزل دائما ✤ ذا فلازلت علیه قائما ✤ همچنین بالا میرود وفرود آید همیشه آن مذکور از انفاس ومکافات پس همیشه است آن نفس بران عروج ونزول قائم **ترجیح نهادن تخییر ان توکل را بر جهد** جمله گفتند ای حکیم باخبر ✤ الحذر دفع لیس یغنی عن قدر ✤ یعنی ترس وساختگے را بگذار وبمان که آن ترس بی نیازی نمیدهد از حذر یعنے دفع آن نمیتواند کرد **در غرت تعظیم خلقان وانگشت نما شدن** نفس از بس مدعی فرعون شد ✤ کن ذلیل النفس هونا لاتسد ✤ باش خوار دارنده نفس از روی فروتنی

وچنیان در علم نقاش ؎ رومیان گفتند بی نقش در نگ ✤ در خور آید کار را جز دفع رنگ ✤
درین بیت معنے مصراع اول بطریق سحر حلال در اخری تمام میشود **در داستان خدوند اندر اختر**
مصصم بر روے اعلی ؎ آن یکی ماہی ہمی بیند عیان ✤ وان یکی تاریک می بیند جہان ✤
وآن یکی سہ ماہ مے بیند بہم ✤ آن یکی بنشستہ یک موضع زغم ✤ چشم ہر سہ باز و گوش ہر سہ تیز ✤
در تو آویزان واز من در گریز ✤ قیاس اینست کہ درین ابیات مراتب ثلثہ جمع وتفرقہ وجمع الجمع
فرمودہ باشند جمع عبارت از مشاہدہ حق ست در خلق وتفرقہ عبارت از ملاحظہ خلق ست
بی حق وجمع الجمع کنایت از مشاہدہ جمیع مراتب ست در حق آنکہ یکماہ می بیند در مرتبۂ جمع ست
وآنکہ جہان را تاریک می بیند در مرتبۂ تفرقہ است وآنکہ سہ ماہ را عیان می بیند در مرتبہ جمع الجمع
است واگر مراتب ثلثہ مذکورہ را باعتقادات خلائق کہ متفاوت ست وہر کس بقدر استعداد خود
مشاہدہ جمال حق نمودہ تفسیر کردہ شود ہم گنجایش دارد مراد از مصراع اول اہل اسلام تواند بود
کہ حق را بوحدانیت می پرستند واز مصراع ثانی منکران الوہیت کہ دہریہ وغیرہ باشند و
از ثالث نصارے کہ بثالث ثلاثہ قائلند واللہ اعلم بالصواب **ایضاً در داستان مذکور**
؎ عالم از ہژدہ ہزار است وفزون ✤ ہر نظر را نیست این ہژدہ زبون ✤ ہژدہ ہزار عالم
باین طریق میشود عالم عقل وعالم ارواح وعالم افلاک کہ نہ است وعالم عناصر کہ چہار ست
وعالم موالید کہ سہ است مجموع ہژدہ میشود ہر اسمی را از ہزار اسم الٰہی درین ہژدہ مراتب
قصر فے ست مخصوص وہزار را کہ در ہژدہ ضرب کنند ہژدہ ہزار میشود ودر تعداد این از امیر حسینی
رباعی منقول ست **رباعی** اول ز مکونات عقل وجانست ✤ واندر پی او نہ فلک گردانست ✤
زین جملہ چو بگذرے چہار ارکانست ✤ پس معدن وپس نبات وپس حیوانست ✤ ودر خلاصۃ المناقب
سید علی ہمدانے نظر در آمدہ کہ عوالم وجود سیصد وشصت ہزار باشد ودر بعضے روایات
ہفتاد ہزار ودر بعضے بژدہ ہزار ودر بعضے ہژدہ عالم باشد چنانکہ عقلیہ روحیہ نفسیہ طبعیہ جسمانیہ
عنصریہ مثالیہ خیالیہ حشریہ جنانیہ جہنمیہ اعرافیہ رویتیہ صوریہ جمالیہ جلالیہ کمالیہ ومجموع این
عوالم ورود عالم ظاہر وباطن کہ غیب وشہادت ست مندرج باشد قال اللہ تعالی عالم الغیب
والشہادت ہو الرحمن الرحیم **در سوال کردن آن کافر از امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ**
؎ امت وحی یکی وصد ہزار ✤ باز گوای بندہ بازت راشکار ✤ در کلام مجید واقع شدہ
ان ابراہیم کان امۃ اینجا مراد آنست کہ تنہا بمنزلہ امتی **در داستان جواب کہ افگندن**

فیما بین بسیار پس از یک روچه باجزو پیوسته متوجه کل باشش هم وجهی دارد در داستان
قبول خلیفه هدیه را و عطای خلعت فرمودن ۵ هم عرب ماهم سبو ماهم ملک ✤
جمله مایوفک وعنه من اُفک ✤ عقل را شود ان وزن این نفس وطبع ✤ این دو ظلمانی منکر عقل شمع ✤
اشارت بوحدت وجود ست که صوفیه بدلائل ثابت کرده اند ودر کتب این طبقه مشروحاً مذکور ست
یوفک عنه من اُفک یعنی گردانیده میشود ازین که همه حق ست کسیکه گردانیده شده است از ایمان
وبیت ثانی که عقل را شود ان وزن این نفس وطبع محض تشبیه عقل ست بشوهر درین داستان عرب
وزن ماجرای آنها که شوهر بفقر وفاقه وتجرد وترک حرص هدایت مینماید وتمثیل نفس وطبع بزن که ترغیب
بحُطام دنیوی میکند ودر دو بیت اخیر رفع اختلافات اهل انکار که بعضی بترکب وجمعی بحلول عارضی
وبرخی بحلول جواری قائلند میفرمایند بیت بشنو اکنون اصل انکار از چه خاست ✤ زانکه کل را
گونه گونه جزو هاست ✤ جزو کل نی جزو ها نسبت بکل ✤ نی چو بوئی گل که باشد جزو کل ✤ یک قسم جزئیت
از عالم اجزای ترکیب انسانی ست باکل بدن که اعضا وجوارح بدن ست وبدن کل آن و یک نوع
ازان عالم ست که قیام وحصول آن باو ست مانند بوی ولطف سبزه باگل که در گل حلول عارضی کرده
ومظروف در ظرف که حلول جواری نمود مولوی میفرمایند جزئیت حق باکل ممکنات عالم ازان
عالم نیست بلکه محض نسبتی وارتباطی فیما بین متحقق ست وکل عالم از حق که عقل جزوی در ادراک کیفیت
آن عاجز وقاصر ست نه بطریق ترکب وتناسخ ونه حلول وعارضیت تعالی الله عما یقول الظالمون
ایضاً در داستان مذکور ۵ در حروف مختلف شور وشکیست ✤ گرچه از یک روز
ستا پاکیست ✤ حروف عالیات در اصطلاح صوفیه عبارت از حقائق کونی ست وهر اختلاف
وشکی که هست درین نشأ ست در نشأ الهی بحسب ماهیت همه یکی اند ودران مرتبه اتحاد مطلق ست
در بیان آنکه حال خود و مستی خود پنهان باید داشت از جاهلان ۵
تیر امسینا لکردیا بدان ✤ راز اصبحنا لعربیا بخوان ✤ این مقدمه در حواشی جمع الفرق نور الدین
ابو الفتوح شیرازی چنین بنظر در آمده که سیدی ابی الوفا الکردی المتوفی یمانیته واسطه فی سنته
تسع وستین وار بعمایته کان رجلا کردیا یرعی الغنم فوجد قطعة قرطاس مکتوبا فیها بسم الله الرحمن الرحیم
قال رجلا ما کتب فیها فاخبره بذلک فوضع تلک القطعة بعد تنظیفه فی مکان مرتفع وقام بین یدیه خاضعا
الی طلوع الفجر فادرکته جذبة من جذبات الله وقت الصبح والهم الکلام العربی وکنت من العلوم
فصعد المنبر وقال الحمد لله الذی امسیت به کردیا واصبحت عربیا در قصهٔ مصری کردن ومیان

لا عیناً ولا علماً همه یکرنگ داشت ومغایرتی ومباینتی درمیان نبود بعد ازان که عالم ببیرنگی سیرنگ شد یعنی شیونات ذاتیه از مرتبهٔ تعین اول بمرتبهٔ تعدد وتمیز رسیده وجود عینی خارجی گرفتند بمقتضی این نشأ باهم منازع شدند وهرگاه این صور مجازیه ازمیان برخاست ورجوع به بیرنگی اصل که مرتبهٔ غیب هویت ست نمود منازعتها که لازم وجود عینی خارجیست از اضداد مرتفع گشت همان اتحاد اصلی بحصول پیوست ومباینتی میان موسیٰ وفرعون باقی نماند والله اعلم بالصواب **مرج البحرین یلتقیان بینهما برزخ لا یبغیان** ۵ صورت برهم زدن از چشم تنگ ✤ اختلاف جانها درصلح وجنگ ✤ درین بیت تعقید واقع شده واختلاف جانها درصلح وجنگ از چشم تنگست وتفرقهٔ تلخ وشیرین ونور ونار وصالح وطالح ازین نظر مجازی پدید می آید واز دریچهٔ عاقبت مرئی میتواند شد **دربیان فرق میان آنکه درویش نجد او نشنهٔ خداست** ۵ نقشهای کاندرین حمامهاست ✤ ازبرون جامه کن چون حامهاست ✤ تا برونی جامهاینے وبس ✤ جامه بیرون کن درآ ای مُنفِس ✤ زان که با جامه دران سو راه نیست ✤ تن زجان وجان زتن آگاه نیست ✤ معنی این سه بیت چنین میتواند بود که نقشهای که درین حمامهاست یعنی وجود ظاهری انسان ازبرون جامه کن که حقیقت انسانی ست مانند جامهای شیشه است که دربرون جامه کن وحمام می نشانند تا کسی بدرون آن درنیاید بمحض مشاهدهٔ شیشهها بروی برحقیقت حال اطلاع حاصل نمیتواند نمود وتا درمرتبهٔ نقش وصورت مقام داری بغیر ازصورت چیزے نمیتواند دید وبحقیقت نمیتوانی پی برد جامه بیرون کن یعنی ازوجود ظاهری برآ ولباس طبیعت برکن واز طور اسبعه وجود بگذر تا حقائق واسرار برتو منکشف گردد چه بالوث طبیعت درانسوے حقیقت راه نیست وبا این آلودگی نه تن ازجان آگاه میتواند بود ونه جان ازتن وجان نیز صفت تن میگیرد وهرگاه آلایش طبیعی عاری مرتفع شد تن تیره وکدر صفت جان پیدا میکند وجان که ازصحبت تن تیرگی حاصل نموده بحالت صفا وضیاء اصلی خود باز آمده وتن ازجان وجان ازتن آگاه میشود وحجابها بالکل مرتفع میگردد والله اعلم بالصواب **دربیان آنکه عاشق دنیا مثال عاشق دیوارست** ۵ جزو یک رو نیست پیوسته بکل ✤ ورنه خود باطل بُدی بعثِ رسل ✤ یعنے پیوستگی جزو بکل ازیکرو دریک رو نیست وجوه پیوستگی بسیارست واگر طرق اتصال جزو بکل یعنے ممکن واجب بسیاری نمی بود واز همین یکرو که جمع ممکنات را باواجب عموماً آن رابطهٔ حاصل ست می بود چنانچه خار را باگل بعثت رسل که هادی طریق حقیقت موصل الی الله اند باطل بودمآل یعنی جزو یکرو وجزو یک میباشد دوبی میشود واگر گوئیم جزو یک رو پیوسته بکل نیست ووجوه مغایرت ومایهٔ امتیاز

میگویند اظهار نکرد با تو بگویم نیز وجهی دارد بلکه از وجوه دیگر او جه هست و معنی مصرع اول بیت دوم خود ظاهر است معنی مصراع ثانی آنکه من از هر دو ما اثبات و نفی باشد هیچکدام نیستم چه نفی هم بوجهی مستلزم اثبات است و ازین هر دو برترم و از احاطهٔ حرف و صوت برآمده ام و الله اعلم بالصواب و در رجوع

بحکایت خواجه تاجر ؎ تا دم آخر دم آخر بود ✤ که عنایت با تو صاحب سر بود ✤ یعنی تا دم آخر وقتی هر دم تو در یاد حق بمنزلهٔ دم آخر که نفس منجی عبارت ازانست میتواند که عنایت با تو صاحب باشد

در تفسیر قول حکیم ثنائی ؎ نفع باران بهاران بوالعجب ✤ باغ را باران پائیزی چو تب ✤ پائیز عبارت ست از خزان یعنی تحویل شمس بمیزان و عقرب و قوس که مابین تابستان و زمستان که متعارف ست پائیز نیست اهل هند بتشریح آن محتاجند لهذا نوشته شد

در داستان نالیدن استن حنانه ؎ گر نه نامعقول بودی این مزه ✤ کی بدی حاجت بچندین معجزه ✤ این طریق بکر نامعقول بین ✤ در دلِ هر قابلے مقبول بین ✤ منقول ست از درِ مکنون که از صفات حکیم ناصر خسرو ست آنکه تعلیم الهی بانبیا علیهم السلام خالی از دو حال نیست یا بتوسط عقول و حواس ست یا بی واسطه این هر دو ثانی علمی ست که موسوم میشود بلا معقول و لا محسوس و آن حکایت ست که متعلق ست بذات الهی اول خالی ازین نیست که بتوسط عقول محض خواهد بود یا بلا توسط حواس و عقول هر دو اول را که عبارت ست از احوال مجردات علم معقولات گویند ثانی که عبارت ست از احوال جسمانیات علم محسوسات و برهان که از اختراعات حسن ست در محسوسات تنها وفا نمیکند تا بمعقولات و لا معقولات و لا محسوسات چه رسد پس علم انبیا که متعلق بذات ایزد یست ناچار میباید موقوف بتعلیم الهی باشد که موسوم بلا معقول و لا محسوس ست چه عقل ادراک کنندهٔ مبدأ خود که مؤثر ست در ذات او نمیتواند کرد چرا که عدم ادراک اثر در مؤثر که بر و سابق ست امر یست مقرر هر گاه در ذات حقیقت مبدأ خود عاجز باشد بکنه ذات الهی چگونه تواند رسید پس لازم آمد که این علم انبیا معقول و لا محسوس باشد و این علم مرتسم نمیشود مگر در عقل حادی عشر که عبارت از عقل انبیا ست و معجزات نتائج آن مراد حضرت مولوی درین بیت از لفظ نامعقول نیست و هر که خلاف این فهمد نامعقول

در بیان آنکه موسیٰ و فرعون هر دو مسخر اند بیت چونکه بے رنگی اسیر رنگ شد ✤ موسوے با موسوے در جنگ شد ✤ چون به بی رنگی رسی کان داشتی ✤ موسے و فرعون دارند آشتی ✤ مقرر ست که ماهیات که عبارت ست از اعیان ثابته در عالم بی رنگی که تعین اول و وحدت صرف و قابلیت محض مفسر از انست و مراتب همه در وی مندرج و مندمج غیر امتیاز بعضها عن بعض

آن زمان برق ویم * مراد از زرق لون مطلق ست و بمعنی ویل نیز آمده که نوحه باشد و معنی ثانی
درین مقام مناسب ترست و بمعنی آب صاف بنظر در آمده **در داستان سوال رسول**
از امیر المومنین عمر رضی الله عنه ـه معنی اندر شعر جز با خبط نیست * چون فلک سنگ ست
اندر ضبط نیست * خبط آمیختگی عقل با جنون و دست و پا زدن ستور و فلا سنگ بیابان و بمعنی نیز
بنظر در آمده معنی بیت آن باشد که معنی در شعر بغیر از آمیختگی عقل با جنون و دست و پا زدن نیست
و مانند بیابان یا فلاخن با حاطهٔ ضبط در نمی آید **در بقیهٔ قصهٔ بازرگان که بهندوستان**
میرفت ـه عاشقم بر لطف بر قهرش بجد * بو العجب من عاشق این هر دو ضد * عشق من مصدر
این هر دو شد * چون نباشد عشق کز وی نیست بُد قهر و لطف از جانب حق من حیث المفهوم
مغایر یکدیگر ند و بحسب مجاز اطلاق ضد نه بر اینها میشود اما من حیث الحقیقة متحد و واحد ند چه قهر هم
منجر بلطف ست بلکه جهت تادیب و تنبیه بندگان منبعث از عین لطف مانند زجر پدر و استاد
نسبت بفرزند و شاگرد که ناشی از عین تربیت و شفقت ست چنانچه در دفتر چهارم میفرماید
بیت قهر او را ضد لطفش کم شمر * اتحاد هر دو بین اندر اثر * پس قطع نظر ازین که نظر بر اتحاد مصدر
باشد بین الصفتین نیز ضدیت باقی نماند و در معنی عاشق یک جز شد **در داستان شنیدن**
طوطی حرکت طوطیان ـه آن دمی کز وی مسیحا دم نزد * حق ز غیرت نیز بی ما هم نزد * ما چه باشد در لغت اثبات نفی * من نه اثباتم منم بی ذات نفی * معنی آن اسرار الهی که
مسیحا از و دم نزد حق از کمال غیرت با او و دیگر برگزیدها در میان ننهاد بی ما هم نزد یعنی تا مائیی
که عبارت از هستی ست فانی مطلق نشد با ما هم از ان عالم دم نزد یا آن اسراری که با مسیحا در میان
ننهاد و خصلت دم زدن و افشای آن ندادی ما هم نزد یعنی در عین اظهار آن ما را هم محرم نساخت
و بی ما هم دم نزد و درین صورت رفع توهم تفوق بر مسیحا که در معنی اول میشد هم میشود چه دم نزدن
مستلزم عدم اظهار نیست اگرچه هر ولی را تجلی خاص می باشد و ازین عالم سخن کردن در اصطلاح
این طبقه قصوری ندارد اما نظر بو تیرهٔ ابیات سابق اینمعنی مخالفت دارد و چون مقام فخریه است
معنی اول اولیست و انهم میتواند بود که با وجود نفی هستی هم از کمال غیرت با ما گفت و اگر ما را که در لغت
هم نفی و اثبات ست بهستی بی شرط که وحدتش می نامند و ظهور و بطون در ان مساویست و مشروط
و مقید هیچ یک از انتفاء اعتبارات و اثبات آن نیست تعبیر نمود گفته شود که حق تعالی آن دم را که
بی ما یعنی تعین اول موسوم بوحدت هم نزد و در ان مرتبه غیب هویت که آنرا غیب الغیب و لا تعین

ه اسپ زیر را فارسی اسپ جو ٭ چیست گفت این اسپ لیکن اسپ کو ٭ هی ز اسپ ست این بزیر تو پدید ٭ گفت آری لیک خود اسپی که دید ٭ **ایضاً در بیان مذکور** ه هر نفس نو میشود دنیا و ما ٭ بیخبر از نو شدن اندر بقا ٭ عمر همچون جوی نو نو میرسد ٭ مستمری مینماید در جسد ٭ آن ز تیزی مستمر شکل آمدست ٭ چون شرر کش تیز جنبانی بدست ٭ اشارت به تجدد امثال ست که بعضی از صوفیه بآن قائلند و میگویند عالم آناً فاناً موجود میشود و باز معدوم میگردد و از غایت اتصال وجود و عدم ظاهر نمیشود و این مقدمه مختلف فیهاست صوفیه در اعراض و جواهر بالکل بامعنی قائلند و میگویند هر جوهری در حقیقت عرض ست و قائم بغیر و الا عراض لایبقی بزمانین و نظّام که از رؤسای معتزله است نیز در بعضی معنی بصوفیه موافق ست و از متکلمین ابوالحسن اشعری در اعراض نقط قائل ست باقی منکر محض اند و شرح این مقدمه در لائحه بیست ششم لوائح و دیگر کتب معتبرهٔ حقائق مثل فصوص وغیرها مفصلاً مرقوم ست ان اردت فاطلب منها **در جواب گفتن هدهد طعنه زاغ را** ه در تو تا کافی بود از کافران ٭ جای کند و شهوتی چون کافران ٭ کاف بمعنی شگاف ست و کافران عبارت از سوراخ زیرین سیفرمایند تا تو در تو از هوا و شهوت اثری باقیست از کافرانی کریمه افرایت من اتخذ الهه هواه و اضله الله سویدا یعنی ست **در داستان سوال رسول از امیر المومنین علی رضی الله عنه** ه لفظ جبر عشق را بی صبر کرد ٭ وانکه عاشق نیست حبس جبر کرد ٭ لفظ جبر یعنی بی اختیاری بنده در کارها و مختار مطلق بودن مراد در عشق او بی صبر کرد چه هرگاه مشخص شد که حقیقت خالق و فاعل دیگری نیست و همه اوست از همه دست بازداشته در عشق او بی آرام شدم و آنکه سوز عشق نداشت و افسرده مجاز بود این لفظ او را حبس جبر کرد یعنی در عشق حق بی سعی و تردد و افسرده ساخته در حبس و زندان تعطیل انداخت و سرگردان تیه غوایت و ضلالت کرد و الله اعلم بالصواب **ایضاً در داستان مذکور** ه این معیت باحق ست و جبر نیست ٭ این تجلی مه است و ابر نیست ٭ یعنی این جبر که اسناد خلق و فعل حقیقةً بحق باشد معیت باحقست در جمیع افعال و اعمال نه جبر که استغفر الله عبارت از قسر و ظلم باشد و ناقص فهمان عالم حقیقت آنرا انواع دیگر فراگرفته اند جبر در صورتی لازم می آید که بنده را خارج وجودی باشد و در صدور افعال و اعمال مجبور گردد هرگاه که بنده اصلا موجود نیست و همه حقست پس معیت و اتحاد باشد نه جبر و این تجلی مه است یعنی جبر روشنی نور حقیقت ست نه تیرگی ابر ضلالت که عیاذاً بالله روپوش ماه حقیقت باشد چنانچه ابیات مابعد مؤید این معنی ست در تفسیر و هو معکم اینما کنتم **بیت** گر بگریم ابر بر رزق یم ٭ ور بخندم

من الکافرین پس معنی بیت چنین باشد که زاهد ششصد هزاران ساله را که بسال کلان و بدانش گوساله است حق سبحانه وتعالی پوزبندی ساخت **بیت** تا نتاند شیر علم دین کشید * تا نگردد گرد آن قصر رسید * و درین بیت اشاره برجم شیاطین ومنع استراق سمع آنهاست که پیش از بعثت حضرت رسالت پناه میکرده اند و آیه وجعلناها رجوما للشیاطین دران باب نازل ست **در داستان منع کردن خرگوش ز ایشان** ۵ در یکوئی بایکی گو الوداع * کل سر جاوز الاثنین شاع * یعنی هر سری که تجاوز کرد و در اشائع شد و ازان دو واقفان اسرار یگانگی دولب خویش مراد داشته اند تا بگوش بیگانه چه رسد **در داستان رنجیدن شیر از دیر آمدن خرگوش** ۵ پوست باشد مغز را عیب پوش * مغز نیکو را ز غیرت عیب پوش * عیب اول بمعنی نقص ست وعیب ثانی در لغت بمعنی بوقچه و پرده در مصراع اول عیب بمعنی نقص درست می آید و در مصرع ثانی بر تقدیری که بعین مهمله خوانده شود اصلا بامعنی درست نیست چه مغز نیکو را که از غیرت باید محفوظ ساخت عیبی نمیباشد وعیب را دران راه نیست و همین معنی پرده پوش عیب انمعنی میکند و اگر بعین معجمه خوانند عیب را بمعنی پرده و نهان مراد داشته شود هم وجهی دارد و باین قدر تکلیف احتیاج نمی افتد **در بیان مکر خرگوش و تاخیر در رفتن پیش شیر** ۵ اسپ خود را یاوه داند از ستیز * سید داند اسپ خود را تیز تیز * اسپ خود را یاوه داند آن جواد * و اسپ خود را اوکشان کرده چو باد * در فغان وجست و جو آن خیره سر * هر طرف پرسان و جویان در بدر * کانکه دزدیده ست ما را کو دکیست * این که زیر ران تست ای کیست * یعنی از صوفیه روح را بمنزله مرکب و تن را بمثابه راکب گفته اند چنانچه حضرت مولوی درهمین دفتر در تمثیل عارف وحال او میفرمایند ۵ اسپ جانها را کند عاری زین * سر النوم اخ الموتست این * لیک بهر آنکه روز آیند باز * برنهند بر پای شان بند دراز * تا که روزش واکشند زان مرغزار * وز چراگاه آردش در زیر بار * و برخی بر عکس آن میگویند درین ابیات مراد از اسپ روح می تواند بود که بمقتضی قل الروح من امر ربی حقیقت آن مخفی ست یا عقل که انسان یاوه و کم بفتور کرده و بیخبر از حقیقت حال مرکب سعی و اجتهاد در تفحص دریافت کنه آن میرانده و حال آنکه هر دو با اوست و مانند باد اوراکشان کرده سوی مید داند چنانچه خود میفرمایند **بیت** جان نزدیکیست پیدائی دکم * چون شکم پر آب دلب خشکی چه خم * و اگر ازین جست و جوی اسپ بطریق مجاز جست و جوی حقیقت که عین حق ست و نحن اقرب الیه من حبل الورید دران باب وارد گشته و سالک در طلب آن هائم و حائر و وادی طلب ست مراد داشته شود هم میشود چنانچه در دفتر پنجم هم ازین عالم سخن کرده اند

این خطاب باصحاب ست رضی اللہ عنہم وما رمیت اذ رمیت ولکن اللہ رمی این خطاب بحضرت رسالت مآبست صلی اللہ علیہ وسلم حضرت مولوی معنوی این را قرب فرائض اعتبار نموده اند که درین مرتبه حق فاعل ست وبنده آلت واین قرب در رتبه از قرب نوافل ارفع ست چه قرب نوافل آنست که بنده فاعل باشد وحق آلت واز فاعلیت حق تا فاعلیت بنده تفاوت ظاهرست

مصرع چه نسبت خاک را با عالم پاک ✤ چنانچه در محل دیگر میفرمایند **بیت** ما رمیت اذ رمیت گفت حق کار حق بر کارها دارد سبق ✤ ومولانا حسین واعظ در تفسیر خود تصریح باین نموده غایتش سائر صوفیه در قرب فرائض ونوافل برعکس این اصطلاح ساخته اند همانا مذهب حضرت مولوی درین ماده راجح ومختار تواند بود شیخ ابن عربی هم در فص حکمت سمیه فی کلمه ابراهیمیه موافق مذهب حضرت مولوست دیگر میفرمایند ماحصل ابیات مولوی تا آخر داستان این تواند بود که اسناد رمی که حق تعالی حقیقة بخود کرده نه جبرست ونه قشر که جبریان آنرا متمسک اعتقاد بی بنیاد خود میسازند ونزد اهل حق مذمومست ودر معنی اسناد ظلم بحق چنانچه ابلیس لعین رب بما اغویتنی گفت وغوایت خود را بحق نسبت کرده ملعنت ابدی گرفتار شد بلکه معنی جباریست چه خود را وفعل خود را که همه عارضی ست وقائم بغیر حقیقةً ناچیز ومعدوم پنداشتن بادب ونیازی در درگاه جباری اقرب ست چنانچه آدم علی نبینا وعلیه السلام ربنا ظلمنا گفت واسناد ظلم باوجود فاعل حقیقی دانستن حق در جمیع امور بخود کردو همان رعایت ادب باعث مغفرت وشرف خطاب ثم اجتبه ربه گردیده وعموماً در امور خیر نیز همین نسبت ست چه حقیقت خیر وشر بمقتضی قل کل من عند اللہ واللہ خلقکم وما تعملون من عند اللہ ست واضافت فعل بعبد از راه کسب اما اسناد ان بخود بی ادبی هرچند اوامر ونواهی در اثبات اختیار دلیل قاطع ست **ورد استان آوردن بادشاه جهود زنی را با طفل** ✤ اندر آو آب بین آتش مثال ✤ از جهانی کاتش ست آبش مثال ✤ درین تعقید واقع شده یعنی اندر آ از جهانی که در حقیقت آتش ست وآب مانند مینماید یعنی جهان مجازی بجهانی که در حقیقت آبست وآتش مانند مینماید یعنی جهان حقیقی درین صورت ضمیر آبش مثال مصرع ثانی هم بجانب جهان وهم بجانب آتش میتوان راجع ساخت **ورد استان جواب گفتن خرگوش مر آن شیران را** ✤ زاهد ششصد هزاران ساله را ✤ پوزبندی ساخت آن گوساله را ✤ درین بیت تعقید واقع شده زاهد ششصد هزاران ساله وگوساله هر دو عبارت ست از ابلیس که ششصد هزار سال عبادت کرد وبرکت آن بدرجه ملائک فائز گردید ودر عرش مجید مدتها بشرف تدریس وتعلیم ملائکه مشرف بود وآخر در اقدام مسجود آدم علی نبینا وعلیه السلام گوسالگی نموده انکار کرد وابی واستکبر وکان

کہ آفتاب ما بزیارت شمس الدین تبریزے رفتہ است بعد از تفرج مقامات سموات چون بچرخ چہارم رسیدم نیر اعظم را در مرکز خود بفیض انوار مشغول دیدم گویا مضمون بیت مذکور بر صدق این مقال ناطق ست **ایضاً در داستان مذکورہ** باشد ابن الوقت صوفی ای رفیق ✤ نیست فردا گفتن از شرط طریق ✤ صوفی دو قسم ست ابن الوقت و ابو الوقت ابن الوقت آنست کہ تابع وقت باشد و وقت بر و غالب آید و ابو الوقت برعکس این و ابن الحال و ابو الحال کذلک **در داستان فرستادن پادشاہ رسولان بہ سمرقند باوردن زرگر بیت** کاشکے کان ننگ بودی یکسرے ✤ تا نرفتی بروی آن بد داورے بطریق ترجے و تمنی میفرماید کاش آن عشق ننگ یکسری بودی یعنی مجازی مطلق و حقیقت را دران مدخل نبودے تا باعث خون زرگر نشدے چون بالہام غیبی و فتوی حکم آلہی واقع شدہ معلوم گشت کہ عشق پادشاہ بر کنیزک حقیقی بود و ضرر خاص جہت نفع عام کہ وجود پادشاہ است جائز این داورے کہ در حقیقت نیک و بظاہر بد است بر و رفت اگر چنین نبودی این بد داورے بروی نرفتے **در بیان خسارت وزیر درین مکرہ** از سبب سوزش من سود ایم ✤ و ز خیالاتش چو سوفسطائیم ✤ سوفسطائیہ سہ قسم اند عنادیہ و عندیہ و لاادریہ اینجا مراد عنادیہ اند کہ قائل بحقائق اشیا نیستند و میگویند عالم وہم و خیالی بیش نیست پس معنی بیت این باشد کہ پی بحقیقت عالم اسباب نمی برم و در مقام حیرتم **در داستان دفع گفتن آن وزیر مریدان خود را** موج خاکی وہم و فہم فکر ماست ✤ موج آبے محو سکر ست و فناست یکی از اصطلاحات صوفیہ محو و اثبات و سکر و صحو و فنا و بقاست المحو محوا و صاف العادۃ و الاثبات اقامت احکام العبادۃ و محو بر سہ طریق میباید محو الذلۃ عن الظاہر و محو الغفلۃ عن الضمائر و محو العلۃ عن السرائر و السکر استیلاء سلطان الحال و المحو العود الی ترتیب الافعال و السکر لارباب القلوب و الصحو للمکاشفین بحقائق الغیوب و الفناء سقوط الاوصاف المذمومۃ و البقاء ثبوت النعت المحمودۃ و قیل الفناء صفۃ الکون و ما کان لاجل الکون و البقاء صفۃ المکون و ما کان لاجل المکون **در داستان لابہ کردن مریدان وزیر مکررا** ✤ تو ز قرآن باز خوان تفسیر بیت ✤ گفت ایزد ما رمیت اذ رمیت ✤ گر بپرانیم تیر آن نی ز ماست ✤ ما کمان و تیر انداز ش خداست ✤ این ز جبر این معنی جبار یست ✤ ذکر جباری برای زار یست ✤ این آیت در سورۂ انفال در جزء قال الملأ در غزوۂ بدر وارد شدہ فلم تقتلوھم ولکن اللہ قتلھم

همواره عاشق دنیا و عقل کلی که عقل وحی و انبیا عبارت ازان ست معالج آن هوای عقل کلے صحت و ازالهٔ امراض نفسانی محال و متعذر و الله اعلم **در داستان ظاهر شدن عجز حکیمان** ای همیشه حاجتِ ما را پناه * بار دیگر ما غلط کردیم راه * غلط بار اول رجوع بود در معالجه کنیزک با حکما و مراد از غلط بار دیگر اظهار حاجتست بعالم السر و الخفیات چنانچه در بیت ثانی بطریق استدراک عذر آن میخواهد **بیت** لیک گفتی گرچه میدانی سرت * زود هم پیدا کنش بر ظاهرت * و اگر مطلق گفته شود که همیشه کار ما غلط کردن بود و بار دیگر این غلط واقع شد هم وجهی دارد **ایضاً در داستان مذکور** آن خیالاتی که دام اولیاست * عکس مه رویان بستان خداست * یعنی آن خیالات که اولیا را در دام عشق انداخته و باعث پابندی ایشان شده عکس مه رویان بستان خداست و از بستان خدا مراد عالم معانی ست که بلوح مرتبهٔ غیب ست متنازلاً و از مه رویان صور علمیه حق که درین نشأه پرتو انداز صحائف خواطر اولیا میگردد یا انبیا علیهم السلام که اولیا تابع ایشانند و هر چه در مرآیای خواطر اولیا پرتو می اندازد عکس علوم و اسرار انبیاست **در داستان از خداوند ولی التوفیق درخواست توفیق** بدزگستاخی کسوف آفتاب شد * غازیلی زجرات رو باب * مقرر ست که آفتاب در هر دوره که عبارت از سالی باشد از عقدتین رأس و ذنب یک مرتبه عبور مینماید و بسیر مقرر که دارد از حوالی جوزهر[1] من سیگذرد و هر گاه از سیر اکثری خود در سالی یا زیاده عدول کرده مرکز او محاذی یکی از دو عقده یا قریب بآن میشود در خور آن کسوف در وکلی یا جزئی می افتد و در حالت مقارنت قمر پس این گستاخی و کجروی اوست چه اگر از جادهٔ قویم و طریق مستقیم خود که سیر اکثری او بود تجاوز نمیکرد و گستاخی ننمود کسوف واقع نمیشد چنانچه در دفتر ششم در قصهٔ احد احد گفتن بلال رضی الله عنه میفرمایند **بیت** آفتاب از هر فلک کژ میجهد * در سیه روئی کسوفش میدهد * کز ذنب پرهیز کن هوشش دار * تا نکردی تو سیه رو دیگوار * چون گنه کمتر بود نیم آفتاب * منکسف بینی و نیمی نور یاب * گر بقدر جرم میگیرم ترا * این بود تقدیر در داد و جزا * **در داستان پادشاه طبیب بر سر بیمار** چون حدیث روی شمس الدین رسید * شمس چارم آسمان سر در کشید * از خلاصة المناقب منقول ست که حضرت مولانا فرمودند روزے مرا عروج عوالم الملکوت و سلوک مسالک جبروت دست داده بود چون بآسمان چهارم رسیدم از ساکنان بیت المعمور و معمور عالم نور از غیبت آفتاب سوال کردم از قدوسیان حضرت جواب شنیدم

[1] جوزهر نقطهٔ تقاطع دائرهٔ البروج با دائرهٔ معدل النهار است و آن نقطه ایست که در آن دو دائره یکدیگر را قطع میکنند و آن دو نقطه را عقدتین گویند و آن نقطه که در آن دائرهٔ البروج دائرهٔ معدل النهار را قطع میکند از جانب جنوب رأس و آن نقطه که از جانب شمال قطع میکند ذنب گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج عمود میشود دائرهٔ معدل النهار گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ معدل النهار عمود میشود دائرهٔ البروج گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار عمود میشود دائرهٔ نصف النهار گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار و دائرهٔ نصف النهار عمود میشود دائرهٔ افق گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار و دائرهٔ نصف النهار و دائرهٔ افق عمود میشود دائرهٔ حالات گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار و دائرهٔ نصف النهار و دائرهٔ افق و دائرهٔ حالات عمود میشود دائرهٔ ممر گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار و دائرهٔ نصف النهار و دائرهٔ افق و دائرهٔ حالات و دائرهٔ ممر عمود میشود دائرهٔ عرض گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار و دائرهٔ نصف النهار و دائرهٔ افق و دائرهٔ حالات و دائرهٔ ممر و دائرهٔ عرض عمود میشود دائرهٔ طول گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار و دائرهٔ نصف النهار و دائرهٔ افق و دائرهٔ حالات و دائرهٔ ممر و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول عمود میشود دائرهٔ عرض گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار و دائرهٔ نصف النهار و دائرهٔ افق و دائرهٔ حالات و دائرهٔ ممر و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول و دائرهٔ عرض عمود میشود دائرهٔ طول گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار و دائرهٔ نصف النهار و دائرهٔ افق و دائرهٔ حالات و دائرهٔ ممر و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول عمود میشود دائرهٔ عرض گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار و دائرهٔ نصف النهار و دائرهٔ افق و دائرهٔ حالات و دائرهٔ ممر و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول و دائرهٔ عرض عمود میشود دائرهٔ طول گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار و دائرهٔ نصف النهار و دائرهٔ افق و دائرهٔ حالات و دائرهٔ ممر و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول عمود میشود دائرهٔ عرض گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار و دائرهٔ نصف النهار و دائرهٔ افق و دائرهٔ حالات و دائرهٔ ممر و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول و دائرهٔ عرض عمود میشود دائرهٔ طول گویند و آن دائره که از قطبین فلک میگذرد و بر دائرهٔ البروج و دائرهٔ معدل النهار و دائرهٔ نصف النهار و دائرهٔ افق و دائرهٔ حالات و دائرهٔ ممر و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول و دائرهٔ عرض و دائرهٔ طول و دائرهٔ عرض

که وطن اصلی ست و نیستان را بمبدأ فیاض و مرد و زن را بعقول و نفوس یا همین مرد و زن متعارف را نسبت بآن تشبیهاست و تاویلات که سلف کرده اند الیق و انسب مینماید و بی تکلف این معنی با آن معانی همان نسبت ست که روح را با جسم و جسم را با روح و روح معنی و معنی را در همین مقام همین تواند بود و الله اعلم بالصواب **در آغاز داستان مذکور** ❁ هر که جزماهی ز آبش سیر شد ❁ و انکه بی روزیست روزش دیر شد ❁ در اصطلاح صوفیه صافیه ماهی عبارت ست از عارف کامل چنانچه در دفتر دوم در قصهٔ جوجی و آن کودک میفرماید **بیت** هر که دید آن بحر را او ماهی ست ❁ هر که دید الله را الله ی ست ❁ دیر شدن بمعنی ضائع شدن و از دست رفتن ست چنانچه مولوی خود در قصهٔ شیر و گرگ فرموده اند **بیت** چون رسد آنجا به بیند گرگ و شیر ❁ عمر ضائع راه دور و روز دیر ❁ و نیز جای دیگر فرموده اند **بیت** مکر او سر زیر او سر دیر شد ❁ روزگارش بر دو روزش دیر شد ❁ پس معنی بیت چنین باشد که هر که جزماهی ست یعنی غیر عارف کامل از باریک آب رحمت و فیض عنایت حق سیر میگردد آنکه عارف کامل ست بمنزله ماهی ست و از دریاهای آب موهبت سیر نمیشود و هر چند بحار فیوض الهی در ظرف طلب او بریزند هل من مزید میزند و هر که بی روزیست عمر خود ضائع میکند درین صورت افراد انسانی سه قسم باشند عارف کامل که در قبول فیض سیری ندارد و آنکه بکمال نرسیده و بقدر بهره از فیض ربانی دریافته و سیر شده و همان قانع گشته و آنکه بی نصیب محض ست و عمر از دست داده چنانچه کلام ربانی

در بیان اقسام ثلثه مذکور ناطق ست فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهٖ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ و نیز میتوان گفت که هر که جزماهی ست یعنی غیر عارف کامل از آب معرفت حقیقی سیر و فارغست و تعطشی بآن ندارد و هر که بی روزیست یعنی از معرفت بی نصیب ست عمر او ضائع و باطل ست بخلاف عارف واصل که مانند ماهی او را از آب بحر حقیقت استغنا و سیری نیست اگرچه بر تفاوتی در اصل هر دو معنی حقیقة نمیشود اما باین طرز ادا نمودن چسپان تر و بهتر مے آید درین صورت هم در مصرعین اتحاد مطلب پیدا میشود و هم با دو بیت ماقبل مربوط تر میگردد

والله لطیف خبیر در حکایت بادشاه و عاشق شدن بران کنیزک و خریدن کنیزک را و رنجور شدن آن کنیزک و تدبیر معالجه بادشاه بهر کنیزک

درین قصه بادشاه کنایت ست از عقل جزوے و حکیم روایت از عقل کلی و کنیزک عبارت از نفس جزوی و زرگر اشارت از دنیاء دنی و عقل جزوے همیشه در بند هوای نفس ست و نفس

چه گنجایش وارد که بے آهنگان کج بنیوائی و بے اصولان گوشهٔ گم نامے ساز سخن را آباهنگ
درآورده شروع در نغمه سرائی نمایند غایتش بمقتضے کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِی شَانٍ فیض الهی نظرات
بذرات عالم امکان هرگز مسدود نمیگردد و تجلیات حق نسبت بممکنات مکرر نمیشود و بهر فردے
از افراد مخلوقات تجلی خاص از مجلاے حقیقت وارد ست که دیگرے ازان بهره ندارد و بهر حس
درخور حال و استعداد نشأ از عوالم معنی کرامت شده که باغیر او نیست **بیت** گویند بعالم
سخنے تازه نماند است ❊ این حرف نه مقبول دل نکته گذارست ❊ در عرصه خریدار نماند است
ولیکن ❊ در پردهٔ غیب ست هنوز آنچه بکارست ❊ باوجود تحقق این معنی بنده ضعیف و ذره نحیف
که مسود این اوراق ست بنابر مراعت ادب بزرگانی که پای سعے در وادی تحقیق این دو بیت
فرسوده داد سخن داده اند اقدام نمی نمود لیکن بعضے از احباب و برخے از اصدقا که ذوق
توضیح مطالب مثنوے معنوے داشته اند و تحقیق این دو بیت نزد ایشان اهم مآرب بود
بکرات تکلیف نمودند که هرگاه بقدر طاقت در تشریح و تنقیح اکثر مقاصد غامضهٔ تازی و فارسی
و بمطالب قدسیه عقلی و نقلی مثنوی کوشیده جهت سهولت استفادهٔ طالبان سعیها بجای
آورده شده اگر درین دو بیت هم حسب الامکان تصرفے کرده شود هر آینه سلوک طریق
متابعت بزرگان پیشینه بتقدیم رسیده سنت سنیه اکابر سالفه بفعل خواهد آمد و چون این
دو بیت در معنی گل سرسبد تیر روی ترکش و مبدأ و مفتح این کتاب شریف ست و هر کس که هست
اول نظر برین دارد ترک اینها نمودن فی الحقیقت ترک متابعت پیشینگان بود و بعد از تفکر
و تدبر در معنی این دو بیت از نیستان حقیقت از تصرفے به نای طبیعت فرو ریخت که گذشتگان
گویا از روی ترحم آهنگ طبع وقاد دیده و دانسته پست نموده بحصهٔ این خاکسار راه طریقت
گذاشته بودند ناچار خود را در بزم سخن پژوهی از عالم دلکش که متابعت استادی نوازد نگاه میدارد
و آهنگ سازی مینماید و طریق پیروی سے سپرد قرار داده تصرفے که خالی از روحیت نیست بر صفحه
تازه بیانے رقم نمود آنکه نے را بر روح که سر دفتر مظاهر ذات و سر حلقهٔ معالم ملکوت و مجرد است
و قصهٔ بریدن و جدا شدن او از نیستان انوار مبدأ فیاض و نفرت و رمیدگی او در حین دخول
جسد آدم علی نبینا و علیه السلام و بے حیلولهٔ حجب ظلمانی میانه او و مبدأ او استماع نغمات شوق انگیز
راضی بدخول جسم ظلمانی نشدن امریست مشهور و معروف اگر تشبیه داده شود وجد ایهار القصهٔ
مذکوره و شکایت را بشاکی بودن روح از اختلاط و رفاقت اجسام تیره و منکدر در حین تذکار انوار مبدأ

الربانیین ربانیانند یعنی راستان دردین و استواران در دانش الروحانیین السماویین العرشیین و روحانیان و آسمانیان و عرشیان یعنی متصفان بصفات ملائکه السکنت النظار بسندگان خاموش الغیب الحضار حاضران غائب الملوک تحت الاطمار بادشاهان زیر جامهای کهنه اشراف القبائل بزرگان قبیلها اصحاب الفضائل یاران فضیلتها انوار الدلائل روشنیهای دلیلها آمین قبول کن یارب العالمین ای پروردگار جهانیان دعا دعا و لا یرد فانه و این دعائیست که رد نمی شود زیرا که این دعا دعاء الاصنان البریه شامل دعای ست مر قسام خلق را فراگیرنده و الحمد لله رب العالمین **شرح ابیات مشکله آغاز داستان**

بشنو از نے چون حکایت میکند ✤ وز جدائیها شکایت میکند ✤ کز نیستان تا مرا ببریده اند ✤ از نفیرم مرد و زن نالیده اند ✤ عارف نامی مولانا عبد الرحمن جامی قدس سره السامی در شرح این دو بیت که مفتح مثنوی معنوی ست فی قلم معجزه شیم را در بزم فصاحت عشرتگاه بلاغت باین نغمهٔ دلربا پر نوا گردانیده اند که نے را بوا صلان کامل و کاملان مکمل که از خودی گذشته اند و بتجلیات حضرت ربوبیت مملو گردیده مرتبهٔ مظهریت پیدا کرده اند و از اخلاق و اوصاف هر چه بدیشان منسوب ست فی الحقیقة صادر از حق و مضاف بحق ست مناسبت تام ست و گفته اند مے تواند بود که مراد از نے قلم بوده باشد و استعاره کرده باشند از برای انسان مذکور و خود نوشته اند که بعضے اوصاف و احوال که حضرت مولوی اجرا نموده اند ملائم این معنی نمینماید و فرموده اند میشاید که طریق مجاز و استعاره بگذرانند و نی را عبارت هم ازین یا قلم ظاهر گیرند و در حقیقت هر چه تشبیه در مرتبه مظهریه و تسلیم بودن در ید قدرت حق حقیقة بیحسب تصرف نفس نامی یا دست کاتب مجاز واحد ست و بحسب ماهیت کردهم میگردد و سوالهای که برین تشبیهاست خود پیدا کرده خود جوابها نوشته اند در السنه و افواه مذکور و بین الخواص و العوام معروف و مشهور و مولانا حسین خوارزمے که یکی از شراح مثنوی ست نے قلم را وجود محمدے که بمقتضای کریمه اقرأ و ربک الاکرم الذی علم بالقلم علم الانسان ما لم یعلم واسطهٔ ظهور سر مکتوم و رابطهٔ تعلیم جمیع علوم آنست تفسیر نموده و از نیستان مرتبه هویت غیبیت ذات که دران مرتبه شیونات ذاتیه اصلا علما و عینا از یکدیگر ممتاز نبودند و آنرا مرتبه غیب اول و یقین اول نیز گویند مراد داشته اند در مقامی که نغمه پردازان عالی مشرب بزم صورت و معنی آهنگ سخن را باوج بلندے رسانیده هیچ شعبه از شعب دانش را فروگذاشت نکرده باشند

مفهوم میگردد که اطالت او بجهت تکثیر معانی ست با وجود اختصار الفاظ نه عکس آن لاستدعاء
سیدی وسندی یعنی کوشش کردم بواسطه طلب کردن مفتخر من وتکیه من ومعتمدی اعتماد من
ومکان الروح من جسدی وجای روح از تن من وذخیرة یومی غدی وذخیره امروز وفردای من
وهو وآن مستدعی الشیخ قدوة العارفین شیخ ست که پیشوای عارفان ست امام الهدی
والیقین امام راه راست ویقین ست مغیث الوری فریادرس خلق امین القلوب والنهی
امین دلها وخردها ودیعة الله امانت خدا بین خلیقة الله میان خلق او وصفوته وبرگزیده او
فی تربیته در آفرینش او وصایاته واندرزهای خدا او لنبیه از برای پیغمبر او وخبایاه عن صفیه
ورازهای خدا نزد برگزیدهٔ او مفتاح خزائن العرش وکلید خزینهای عرش وامین کنوز الفرش
امانت دار گنجهای زمین ابوالفضائل صاحب فضیلتها وحسام الحق والدین لقب شیخ ست حسن
بن محمد الحسن حسن نام شیخ ومحمد نام پدر او وحسن نام جد او وشیخ المعروف شهرت یافته است
بابن اخی الترک ابو یزید الوقت همچو بایزید بسطامی ست در وقت خود جنید الزمان همچو جنید ست
در زمان خود الصدیق بن الصدیق واو صدیق ست وصدیقیت تلو مرتبهٔ نبوت وپدر وجد او
نیز صاحب این مرتبه بوده اند رضی الله عنه وعنهم اجمعین خشنود باد خدا تعالی از وو از ایشان
همه الاردبیلی الاصل یعنی رومی الاصل المنتسب الی الشیخ المکرم نسبت کرده شده بسوی شیخ
بزرگ بما قال بانچه گفته است اصبحت کردیا شب کردم درحالی که کردبودم یعنی جاهل ونادان
واصبحت عربیا وصبح کردم درحالی که عربی بودم یعنی فصیح ودانا قدس الله روحه پاک سازد خدای
تعالی روح او را وارواح اسلافه وارواح اباء او واخلافه وارواح فرزندان وپیروان او فنعم
السلف پس نیکو سلف ست آن شیخ ونعم الخلف ونیکو خلف اند فرزندان وتابعان او فله نسب
مر آن شیخ را نژادیست که القته الشمس علیه انداخته است آفتاب بر وردا های چادر خود را
یعنی نسب او مشهور ست وحسب ودانشی ست که ارخت النجوم لدیه فروهشته اند ستارگان
نزد او اضواء ها روشنائیهای خود را لم یزل فناء هم همیشه باد پیش در ایشان قبلة الاقبال
قبلهٔ دولتمندان که یتوجه الیها روآرند بسوی او ومنوالولاة حاکمان وکعبة الآمال وهمیشه باد
کعبه امیدها که یطوف بها طواف کنند بآن کعبه وفود العفاة گروه سائلان وضعیفان و
لازال کذلک وهمیشه باد آن فنا همچنین ما طلع نجم مادام که طلوع کند ستاره ودر شارق وبرآید
آفتاب لیکون معتصما تا باشد جای اعتصام وپناه لاولی البصائر مر خداوندان بینائی دل را

و رحلق رود و زود گوارد و عند اصحاب المقامات والکرامات و نزد یاران مقامها و کرامتها خیر مقاما
بهترست از روی قرارگاه و احسن مقیلا و نیکوترست از جهت جای استراحت الابرار یشکون کاران
فیه درین بوستان یا کلون میخورند و یشربون می نوشند یعنی از و تمتع برمیدارند و الاحرار منه
و از او ان از و یفرحون و یطربون شاد میشوند و طرب میکنند بجهت آنکه از مقامات و کرامات انچه
دارند درینجا مسطور می یابند و هو آن مثنوی کنیل مصر همچو دریای مصرست شراب للصابرین
آشامیدنی مر شکیبان را و دم حسرة خون افسوس و در یغست علی ال فرعون بر متابعان فرعون
و الکافرین و ناگرویدگان کما قال الله تعالی چنانچه فرموده است الله تعالی یضل به کثیرا گمراه میسازد
بآن مثل بسیاری را و یهدی به کثیرا و راه مینماید بوی بسیاری را و انه شفاء الصدور و بدرستی که
مثنوی شفاء سینهاست و جلاء الاحزان و دور کننده اندوهاست و کشاف القرآن و بیان کننده
معانی قرآن ست و سعة الارزاق و فراخی رزقهاست جسمانی و روحانی و تطیب الاخلاق و
پاکیزه ساختن خصلتهاست بایدی سفرة کرام بدستهای نویسندگان کرام یعنی بزرگان نزدیک
خدا یتعالی که از لوح محفوظ انتساخ کردند بر ره نیکوکاران ممنعون منع میکنند کاتبان بان لا یمسه الا
کرنا یند او را الا المطهرون مگر پاکان تنزیل من رب العالمین فرو فرستاده شده است از نزد
آفریدگار عالمیان لا یاتیه الباطل نمی آید او را باطل من بین یدیه از پیش او و لا من خلفه و نه از پس او
و الله من ورائهم محیط و بر قبه و خدا یتعالی نگاه میدارد او را و محافظت او میکنند فالله خیر حافظا پس
حق سبحانه و تعالی نیکو نگاهبان ست و هو ارحم الراحمین و او مهربان ترین مهربانان ست
و له القاب آخر و مر آن مثنوی را القابهای دیگرست که لقبه الله تعالی لقب کرده است آن مثنوی را
خدا یتعالی و اقتصرنا و کوتاهی کردیم ما علی هذا القلیل برین اندک و القلیل یدل و اندک دلالت
میکند بر حوض و الحفنة دو مشت غلة تدل علی البیدر الکبیر دلالت میکند بر خرمن بزرگ یقول
العبد الضعیف میگوید بنده ناتوان المحتاج الی رحمة ربه اللطیف نیازمند بسوی رحمت پروردگار
خود عالم بخفایای امور محمد بن الحسین البلخی تقبل الله منه قبول کند خدا یتعالی از وی اجهدت
کوشش کردم فی تطویل المنظوم المثنوی المعنوی و در از ساختن مثنوی معنوی که المشتمل علی الغرائب
و النوادر فراگیرنده است بر معانی شگفت و نوآورده و غرر المقالات و بر سخنان روشن و درر الدلالات
و بر دلالتها تابان همچو بدو طریقة الزهاد و براه و روش زاهدان و حدیقة العباد و بر باغ عبادت
کنندگان قصیرة المبانی و رحال که مثنوی کوتاه عبارت ست کثیرة المعانی بسیار معانی و از نجا

مفهوم

فراوانی دانش و قدرت مقال چه در زمان ماضی و چه در آوان حال باین موقف نشدند و باین
طریق چیزی بخاطر نیاوردند چند بیت اعتراض نخجیر آن و جواب خرگوش و در دفع اعتراض آنها که
در اوائل دفتر اول واقع شده چون بغایت مناسب حالی این مسود و مبین دقائق حقائق مثنوی
بود ایراد نمود ابیات قوم گفتندش که ای خرگوش زار * خویش را انداز ره خرگوش دار * هین
چه لاف ست این که از تو بهتران * در نیاورند اندر خاطر آن * معجبی یا خود قضا ان ورپی ست *
ورنه این دم لایق چون تو کی ست * گفت ای یاران حقم الهام داد * مر ضعیفی را قوی رائی فتاد *
انچه حق آموخت کرم پیله را * هیچ پیلی داند آنکون حیله را * قطرهٔ دل را یکی گوهر فتاد * کان بدریا
و گردونها نداد * شد سیر شیران عالم جمله پست * چون سگ اصحاب را دادند دست * این سخن
پایان ندارد هوش دار * گوش سوی قصهٔ خرگوش دار * و بی تکلف با وجود از خود مهتران و بهتران
این سعادت نصیب این حقر العباد گردید بعینه از عالم اصابت رای صائب ست که حق سبحانه و تعالی
بخرگوش عطا نموده و این توفیق را کمترین محض از امداد و اسعاد روح پرفتوح حضرت مولوی
میداند والا این ذرهٔ حقیر را چه قدرت و یارای آنکه تواند درین وادی قدم زد یا درین ماده دم
برآرد و الله الموفق والمعین **دفتر اول ترجمه دیباچه عربی** هذا الکتاب این کتاب
المثنوی المعنوی مثنوی معنوی ست و نسبت او بسوی معنی بواسطهٔ آنست که مقصد اصلی درین
مثنوی معنی ست که بمثابهٔ لب ست نه الفاظ و صنعت آن که بمنزلهٔ قشر ست و هو آن مثنوی
اصول اصول اصول الدین اصول اصول دین ست که معرفت عشق و عاشق و معشوق ست
و موقوف علیه علم حقیقت ست و اصل آن و علم حقیقت اصل طریقت ست و دی اصل شریعت
یعنی این مثنوی که صفت او شنیدی فی کشف اسرار الوصول والیقین در ظاهر ساختن رازها
رسیدن ست بخدا و یقین کردن بآن و هو آن مثنوی فقه الله الاکبر دانش بزرگتر خدا یتعالی
ست و شرع الله الازهر و شریعت روشن تر الله تعالی و برهان الاظهر دلیل اقوی خدا یتعالی
مثل نوره صفت نور وی کمشکوة فیها مصباح مانند چراغدان و قندیل ست که در و چراغ باشد
چراغی که منیر اشراقات روشن میگرداند روشن گردانیدنی انور من الاصباح روشن تر از عمود
صبح و هو آن مثنوی جنان الجنان بوستان دل ست که ذو العیون والاغصان خداوند چشمها
و شاخها فیها عین دران بوستان چشمه ایست تسمی نامیده میشود عند ابناء السبیل سلسبیلا نزد رهروان
این راه سلسبیل ست منقاد و روان هر جا که بهشتی خواهد تواند برد و گویند سلسبیل آنست که آسان

بلاشک وریب بصحت رسید وچنین شرح وفرهنگی از کلک هوش فرهنگ بنصهٔ شهود جلوه نمود ودرین نتیجه وثمره آنست که حق سبحانه وتعالی بموجای حدیث کریم ان الله عزوجل یبعث لهذه الامة علی رأس کل مائة سنة من یجدد لها دینها این بادشاه دین پناه عرش بارگاه ستاره سپاه را بر راس این مائهٔ یازدهم مجدد اسلام گردانیده وآثار مطاوعت سنت ملت بیضا ومتابعت شریعت غرا که درین دو سه قرن در ممالک مندرس ومحو گشته بود بمین جلوس اشرف همایون وحسن توجه موجه میمون آنحضرت از نور اوج رونق گرفت وعالم پیر از سر جوانی یافت وبی شبهه انکشاف اسرار حقیقه مثل مثنوی کتاب مشوق وافتتاح ابواب معانی تصنیف مثل حضرت مولوی محقق که باعث ارشاد وهدایت جمیع طوائف انام از خواص وعوام ست درین هنگام سعادت فرجام شریعت انجام برصدق این مدعا دلیل ست تام وروح پرفتوح حضرت مولوی نورالله مرقده چون بادشاهی دراز منه سالقیه ودهور ماضیه مستحق این دولت کبری نمیدانست که تشریحات وتحقیقات چنین کتاب مستطاب بنام او مصدر گردد گویا طلوع ماهیچه این دولت وظهور آیات این شوکت را منتظر بوده که کشف اسرار معانی این عارفهٔ ایزدی وحل معضلات این عطیهٔ صمدی بنام نامی واسم سامی آنحضرت مزین ومزین گردد والی یوم القیام نام والامقام این بادشاه ملائک سپاه بر صفحهٔ روزگار باقی بماند چه در عالم هر که سوادی روشن کرد وسیاه وسفید فهمیده وصاحب ده کتاب ست از عالم وعامی وقاصی ودانی مینخواهد که این کتاب داشته باشد وبقدر هوش وفرهنگ خود پی بمعنی آن برد وبمواد حل آن از سر وجه محتاج ولمجاست وبآن وسیله امرار نظری البته بر تحقیقات اقل العباد که در اطراف واکناف عالم شهرت کرده مینماید واین معنی باعث بلندی صیت وآوازهٔ این دولت عظمی خواهد بود که در زمان چنین بادشاه عظیم الشان که کهف الاسلام والمسلمین بود این طور هدیه ها ویه از کمین غیب بعالم ظهور آمده واز حسن رافت وفضل پروری آن حضرت بوده که اهل زمان سعادت آوانش غور در معانی غامضه واسرار مشکلهٔ کبری دین وعظمای یقین مینموده اند مرجو وماموال از درگاه واهب المنی آنست که اساسه این دولت باصولت الی یوم التناد بلکه ابد الاباد باقی باشد وارباب فضل وکمال واصحاب علم وسداد دکافهٔ انام از خواص وعوام همیشه ازین دولت فیض بخش صورةً ومعنًا محظوظ وبهره ور باشند بحق الحق واهله درباب این عطیه کبری وموهبت عظمی که این ضعیف نحیف بی بضاعت قلیل الاستطاعت را بحسب تصحیح وتحقیق وتنقیح وتشریح وتوضیح مواد مثنوی از مبدا فیاض دست داده درین مدت این مراتب در محجلهٔ غیب وپردهٔ خفا مختفی ومستتر بوده وهیچ یک از فارسان میدان حال وقال با وجود

والفاظ عجمیه عجمیه دفتر دفتر تدوین یابد تالیفے خواهد بود موجز مفید جهت انتفاع طالبان این
مقصد بمراتب اتم تدوینے خواهد بود مختصر مفیض برای استفاده و استفاضه پژوهندگان این
مطلب بغایت اشمل هرچند لیاقت آن نداشت که در نظر صیرفیان رسته بازار سخن قبولی یابد
یا در بصر ناقدان بصیر پذیرا افتد اجراءً لاشارة الاحبار رعایة لخاطر الاصدقا انچه برحواشے
نسخهٔ ناسخه ایراد یافته بود باز یادتے فوائد دیگر علیحده بقید دفتر و بیت تحریر یافته به لطائف المعنوی
من حقائق المثنوی موسوم گردانید تا استغنا بخش طالبان مطالب و قاصدان مقاصد
و مآرب علیه مثنوے از جمیع ما یحتاج گردیده اثرے شایسته بر صفحهٔ روزگار و صحیفه لیل و نهار
بماند و بمقتضے والباقیات الصالحات موجب ذکر باقی گردد ابیات دانش طلب از درم
چه آید * معنے نگر از صور چه خیزد * بهتر خلف از جهان سخن خاست * از دختر از پسر چه خیزد *
فضل و هنرست زینت مرد * از حلقه و از کمر چه خیزد * چون بنظر اصلاح ارباب حقیقت و
اصحاب طریقت بگذرد و شرف استحسان ارباب قابلیت قبولیت بیابد شایستگی لطافت
قبول و بایستگی نظافت ظهور خواهد یافت بمنه وسعته فضله زهے تاثیر تربیت و رافت
و هنر پرورے و خے ثمرهٔ حسن نیت و صافی طویت و معدلت گستری و خوشا نتیجهٔ داد بخشے و
سماجت و نیکه داورے والا بادشاه جم جاه سکندر سپاه گردون بارگاه آسمان جاه گیتے پناه
سپهر منزلت مریخ صولت کیوان حشمت قدر قدرت مشتری سریرت ملک طینت ودیعة الله
بین البریته اعلے حضرت خاقانی جمشید الزمانے ظل سبحانی خلیفه الرحمانے صاحبقران ثانی
ابو المظفر شهاب الدین محمد شاه جهان بادشاه غازے خلد الله ظلال رافته علے العالمین
الے یوم القیامة که چنین حصن حصین بیدرے که در مدت سه صد و هفتاد سال دست قدرت
هیچ ذی اقتدارے بشرف بیان آن نرسیده و در زمان دولت هیچ یکی از سلاطین فی والا اقتدار
بخیرے سمے و تردد هیچ ذی شعورے مکشوف و مفتوح نشده بمیمن اقبال بی زوال فرشکوه
جهان کشاے آن حضرت که تا قیام قیامت روز افزون باد مسخر و مفتوح شد چنین باکوره
فضل و سداد از چمن معانے بعالم ظهور آمد و بنیان اسرار و معانی مثنوی معنوی که بعد کتاب الله
و کتاب رسول الله بلاشک اشرف کتب ست و بمرور سنین و شهور و اعوام و دهور بالکل مندرس
و منهدم شده بود درین جزو زمان احیا یافت اگرچه مثنوے مانند قرآن مجید که ان للقرآن
ظهراً و بطناً و لبطنه بطن سبعة البطن لبطن دارد بفضل الله تعالے یک بطن او لفظاً و معناً

INDIAN INSTITUTE
OXFORD

دفتر اول

بسم اللہ الرحمن الرحیم

شرح بعضے ابیات مشکلۂ فارسی و ترجمۂ اشعار مفصلہ و دیباچہ ای تازی مثنوی مولوی معنوی
و برخے از فوائد عوائد آن کہ بندۂ ضعیف و ذرۂ نحیف عبد اللطیف بن عبد اللہ عباسے
عفی عنہما توضیح و تشریح آنرا لابد میدانست و باعتقاد این اقل العباد خالے از خفاے نبود
درحین تصحیح و تنقیح و مطالعہ و مباحثہ این کتاب حقیقت نصاب بعد از چندین تحقیق و تدقیق
و تفحص و تفتیش بہ نیروی سعے و اجتہاد بدست آوردہ در مثنوی کہ بہ نسخۂ ناسخہ مسمے شدہ برحواشی
قید نمودہ و تفسیر آیات و ترجمہ احادیثے کہ حضرت مولوی معنوی نور اللہ مرقدہ بعضے را در طے
ابیات بطریق اقتباس و تلمیح اشارہ بآن فرمودہ اند و بعضے جا ہا تصریح و تذکار آیت و حدیث
نشدہ مضمون و مفہوم آنرا بنظم درآوردہ اند و کمترین ہمہ را از مصحف مجید و تفاسیر حقیقت
پذیر کتب معتبرۂ حدیث بغواصے طبع برآوردہ آیات را بقید سورہ و سیپارہ و احادیث را
بقید راوے و کتاب نوشتہ و تفصیل آن تدقیقات و تحقیقات از دیباچہ کل کہ مسمی بمرآت المثنوی
ست واضح و لائح میگردد و چون جمعے از اخوان الصفا و خلان الوفا در محافل صدق و صفا مکرر
استدعا و اعتنا نمودند کہ این معنے باکرہ و مضامین بالغہ و تحقیقات شاملہ کہ فی الحقیقت مفتاحے
ست جہت کنوز رموز این کتاب مستطاب اگر علحدہ بطریقی واضح و ترتیبے لائح بالغات غریبہ عربیہ

فاینما تولوا فثم وجه الله

بافضال ایزد وهاب مفتاح کنوز معارف بیحساب اعنی شرح

لطائف المنن

فی

اخبار ذی الیمن

تصنیف انیف جناب مولوی عبد اللطیف بن عبد الله بن عبد عیسی طاب ثراه و جعل الجنة مثواه

در مطبع منشی نولکشور مقام کانپور بسعی نقشبان طباعت پذیرفت

اطلاع

اس مطبع مین ہر علم وفن کی کتب جو دین شایقین کو فہرست مطبوعہ سے جو علیحدہ موجود ہے اور درخواست کرنے سے مل سکتی ہے معلوم ہوسکتا ہے کہ اس سال مین نہایت ارزان مقرر ہوئی ہے ہم صرف کتب اخلاق و موعظت و تصوف و کتب دینیہ و مذہب اہل اسلام از فقہ حنفیہ و امامیہ وغیرہ اُردو +

اخلاق و موعظت و تصوف کی کتابین فارسی

گلستان نثر شیخ سعدی شیرازی
ایضاً کاغذ رنگین و عمدہ
ایضاً متوسط قلم
ایضاً - بر قلم و واضح و خوشخط +
ایضاً - بجوب قلم - کاغذ سفید و لائق عمدہ
ایضاً کاغذ خانی +
فرہنگ گلستان تصنیف مولوی عبداللہ الموسوی
گلستان مترجم + ترجمہ لفظ بلفظ ہوا ہے +
شرح گلستان مصنفہ مولوی محمد اکرم ملتانی
اخلاق محسنی نثر تصنیف ملا حسین واعظ +
گلستان حکیم قاآنی - بجواب گلستان سعدی قابل دید ہے -
بوستان جلی قلم - مانند قلم اوسط قطعہ برآمد قلم خطاط خورشید رقم
ملا محمد شمس الدین صاحب متخلص بشمس لائق دید ہے اب تک ایسی نہین چھپی کاغذ سفید عمدہ
ایضاً - کاغذ خانی
بوستان دو مصرعہ خوشخط تصنیف شیخ سعدی بقلم جلی -
ایضاً دو مصرعہ
بوستان سہ مصرعہ متن و حاشیہ تین مصرع مین
ایضاً - دو مصرعہ - مطبوعہ مطبع علوی
مثنوی شاہ اشرف از شاہ بو علی قلندر عارفانہ مضمون ہے
مثنوی معنوی مولوی روم چار مصرعہ ہر سہ دفتر مختشی +
شرح مثنوی بحر العلوم از تصنیفات حضرت مولانا عبد العلی
بحر العلوم مرحوم یہ شرح حامل المتن ہے +
لطائف مثنوی شرح مثنوی مولوی روم مطبوعہ کانپور
اسرار الاولیا ملفوظات و ارشادات حضرت
شیخ فرید شکر گنج رحمہ اللہ
مجموعہ مثنویات فرید الدین عطار جسمین
رسائل ذیل ہین - جواہر الذات - میملاج - الٰہی نامہ
مختار نامہ - منطق الطیر - بلبل نامہ - تزہت الاحباب
مفتاح الفتوح - بے سرنامہ - پند نامہ +
تحفہ محمدی مولفہ خواجہ امیر الدین عرف بگلے والی
حکایات و مواعظ عارفانہ مین بقلم نہایت جلی خوشخط +
مطالب رشیدی مصنفہ حضرت اشاہ خراب در طریق مجاہدات
باطنہ +
انوار محمدی مصنفہ محمد امیر اکبر آبادی در بیان فرقہ اہل اسلام
مثنوی سلسبیل مصنفہ حکیم منور حسین فیض حکیم تخلص -
اخلاق ناصری - مشہور علم اخلاق کی کتاب +
اخلاق محمدی مصنفہ محمد علی یزدی اخلاق مین +
مصباح الہدایت ترجمہ عوارف مشہور کتاب ہے +
رسالہ ہدایت المومنین - موعظت مین -
سرور العباد شرح قصیدہ بانت سعاد
مجالس العشاق - باتصویر تصنیف میر سلطان حسین
نبیرہ شہنشاہ امیر تیمور گورکان ہے نظم و نثر
دلکش عشق و شریعت کو ہم پہلو کیا ہے
بمذاق اہل تصوف +
مجالس العشاق باتصویر - مطبوعہ جدید +
بہارستان جامی بجواب گلستان سعدی
کیمیای سعادت فارسی - امام محمد غزالی
حدائق العشاق مصنفہ ملا رضی در تاثیرات عشق
اخلاق جلالی - مختشی از ملا جلال الدین محقق دوانی -
علم اخلاق مین نہایت خوشخط
منطق الطیر - تصنیف فرید الدین عطار تصوف مین
پند نامہ مصنفہ حضرت فرید الدین عطار تصوف مین
نظم اللآلی شرح قصیدہ مالی - نصائح مین
گلشن اسرار تصنیف مولوی انوار علیہ صاحب - در علم تصوف
مثنوی بزم وصال عرفان مین مصنف شاعر اہل زبان ہے +

Latafe Manne

فاینما تولوا فثم وجه الله

بانضمال ایزد وهاب مفتاح کنوز معارف بحیاب اعنی شرح

لطائف المعنوی

من

حقائق المثنوی

تصنیف انیف جناب مولوی عبد اللطیف بن عبد الله عباسی طالب ثراهما وجعل الجنة مثواهما

در مطبع منشی نول کشور مقام کانپور نقش بطباعت پذیرفت

Laṭā'if al-manāwī.

Abd. al-Latif.

1876

49 D 118

~~49 D 118~~

Indian Institute, Oxford.

The Lucknow Sparks Library.
Presented
by
Munshi Newul Kishore.

